

חוברת הכנה לקצונה

מעודכן ל: ינואר 2021

ע"י גפ"ה בה"ד 1

תוכן עניינים

10..... פתח דבר

שער 1..... 13

13..... ישראל: תעודת זהות

14..... 1.1 פתיחה: מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית

16..... 2.1 יסודות המשטר הדמוקרטי

16..... 1.2.1 הרשות המחוקקת: כנסת ישראל

17..... 2.2.1 הרשות המבצעת: הממשלה

18..... 3.2.1 הרשות השופטת: בתי המשפט

19..... 4.2.1 האזרח במדינה יהודית ודמוקרטית

20..... 5.2.1 צה"ל צבא במדינה יהודית ודמוקרטית

21..... 1.3 סמלים לאומיים

21..... 1.3.1 סמל המדינה

22..... 2.3.1 דגל המדינה

23..... 3.3.1 המנון המדינה

23..... 1.3.4 סיכום

שער 2..... 24

25..... 2.1 פתיחה: תרבות ואמונה בישראל

25..... 2.2 עולם האמונה היהודי: מושגים בסיסיים

25..... 1.2.2 תורה שבכתב ותורה שבעל-פה

26..... 1.1.2.2 תנ"ך

27..... 2.2.2 התפילה, הסידור והמחזור

28..... 3.2.2 ההלכה

28..... 4.2.2 השבת

30..... 5.2.2 כשרות

30..... 6.2.2 סת"ם

30..... 3.2 מיעוטים במדינת ישראל

30..... 1.3.2 פתיחה

32..... 3.3.2 מוסלמים

35..... 4.3.2 נוצרים

36..... 4.2 לוח השנה הישראלי-יהודי: חגים ומועדים

36..... 1.4.2 פתיחה

36..... 2.4.2 מועדים ממלכתיים

41..... 3.4.2 מועדים יהודיים

49..... 4.4.2 מועדים דרוזים

50..... 5.4.2 מועדים מוסלמים

52..... 6.4.2 מועדים נוצריים

52..... 7.4.2 מועדים אזרחיים

52..... 5.2 סיכום

53 3 שער

54..... 1.3 פתיחה: "עם שאינו יודע את עברו"

55..... 3.2 תקופת התנ"ך – ראשיתו של העם היהודי

56..... 3.3 ימי הבית הראשון

56..... 3.4 גלות בבל ושיבת ציון

57..... 3.5 ימי הבית השני

59..... 3.6 המרד הגדול וחורבן הבית

60..... 3.7 המשך החיים ביהודה לאחר החורבן

61..... 3.8 המרכז היהודי בבבל: אמוראים, סבוראים וגאונים

62..... 3.9 תקופת הראשונים

63..... 3.10 תור הזהב וגירוש ספרד

64..... 3.11 המרכז היהודי בפולין והתפתחות החסידות

65..... 3.12 אתגר האמנציפציה

3.13 היהודי אל מול אתגרי העת החדשה.....67

3.14 ראשיתו של הרעיון הלאומי – הדרך אל הציונות.....68

3.15 פרסום האוטואמנציפציה ותנועת "חיבת ציון".....69

3.16 בנימין זאב הרצל והקמת התנועה הציונית.....70

3.17 זרמים ורעיונות בתנועה הציונית.....72

3.18 סיכום.....73

3.19 נספח: תפוצות ישראל.....74

1.19.3 יהדות מזרח אירופה וברית המועצות.....74

2.19.3 יהדות ארצות האסלם.....76

3.19.3 יהדות מערב אירופה וצפון אמריקה.....78

4.2.1.3 יהודי אתיופיה.....79

שער 4.....82

4.1 פתיחה: העם היהודי בגלות בין שגשוג לשקיעה.....83

4.2 עלייתו של המשטר הנאצי ורדיפת היהודים בגרמניה.....84

1.2.4 דרכה של המפלגה הנאצית לשלטון.....84

2.2.4 תורת הגזע והיהודים: מתיאוריה למעשה.....85

3.2.4 ניסיונות הגירה ובריחה.....86

4.3 היהודים בשלביה הראשונים של מלחמת העולם השנייה.....87

1.3.4 פרוץ המלחמה ואיגרת הבזק של היידריך.....87

2.3.4 הקמת הגטאות והחיים בגטו.....88

4.4 "הפתרון הסופי".....89

1.4.4 רצח היהודים במהלך מבצע ברברוסה.....89

2.4.4 וועידת ואנזה ומבצע ריינהרד.....89

5.4 הצלה והתנגדות.....91

1.5.4 חסידי אומות העולם.....91

2.5.4 ניסיונות ההצלה.....92

3.5.4 התנגדות: המרידה בגטאות, במחנות וביערות.....92

93..... 6.4 עם תום המלחמה

94..... 7.4 השואה ומדינת ישראל

94..... 1.7.4 משפט גרינוולד-קסטנר

94..... 2.7.4 הקמת יד ושם

95..... 3.7.4 הסכם השילומים

95..... 4.7.4 משפט אייכמן

96..... 8.4 סיכום

97 5 שער

97..... 5 בדרך למדינה

98..... 1.5 פתיחה: יישוב חדש ויישוב ישן

100..... 2.5 ראשיתו של היישוב החדש: העלייה הראשונה

101..... 3.5 העלייה השנייה

103..... 4.5 תחיית השפה העברית

104..... 5.5 מלחמת העולם הראשונה: המעבר משלטון עות'מאני לשלטון בריטי

105..... 6.5 העליות לארץ בתקופת המנדט הבריטי

105..... 1.6.5 העלייה השלישית

106..... 2.6.5 העליות הרביעית והחמישית

108..... 7.5 המשולש הארץ-ישראלי: יהודים וערבים ובריטים

108..... 1.7.5 נקודת האפס: יהודים וערבים בארץ-ישראל

109..... 2.7.5 מאורעות תר"פ-תרפ"א וקרבת תל-חי (1920-1921)

109..... 1.2.7.5 קרב תל-חי

110..... 2.2.7.5 מאורעות תר"פ

110..... 3.2.7.5 מאורעות תרפ"א

111..... 3.7.5 מאורעות תרפ"ט (1928-1929)

112..... 4.7.5 מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט (המרד הערבי הגדול, 1936-1939)

112..... 1.4.7.5 מאורעות תרצ"ו

112..... 2.4.7.5 ועדת פיל

113..... 3.4.7.5 מאורעות תרצ"ח-תרצ"ט

114..... 8.5 ארץ-ישראל והיישוב היהודי במלחמת העולם השנייה

115..... 9.5 לקראת מדינה: הדרך אל הכרזת העצמאות

117..... 10.5 סיכום

118..... 6 שער

119..... 1.6 פתיחה: מיישוב למדינה

120..... 2.6 עלייה וקליטה

122..... 2.2.6 "שלח את עמי" (שנות השבעים)

122..... 3.2.6 העלייה מאתיופיה (שנות השמונים והתשעים)

123..... 4.2.6 העלייה ממדינות ברית המועצות לשעבר (שנות התשעים)

124..... 3.6 נושאי דיון ואירועים מרכזיים בחברה הישראלית

124..... 1.3.6 חברה וכלכלה: שוויון ופערים חברתיים

128..... 3.3.6 פוליטיקה וממשל: בין ימין לשמאל

129..... 4.3.6 ישראל ושכנותיה: בשאיפה לשלום

132..... 5.3.7 יהודים וערבים בישראל

134..... 4.6 נשיאי המדינה

144..... 5.6 ראשי ממשלה

158..... 6.6 ראשי המטה הכללי

171..... 7.6 סיכום

172..... 7 שער

173..... 7.1 פתיחה : הכרזה על מדינה

174..... 7.2 התפתחות כח המגן העברי

174..... 1.2.7 במלחמת העולם הראשונה

174..... 1.1.2.7 ניל"י (נצח ישראל לא ישקר)

175..... 2.1.2.7 הגדודים העבריים

175.....2.2.7 ארגוני השמירה.

175.....1.1.2.7 בר-גיורא.

176.....2.1.2.7 השומר.

176.....3.2.7 ארגוני המחותרת.

176.....1.3.2.7 ה"הגנה".

178.....2.3.2.7 האצ"ל (ארגון צבאי לאומי).

179.....3.3.2.7 הלח"י (לוחמי חירות ישראל).

180.....4.2.8 התגייסות היישוב במלחמת העולם השנייה.

181.....7.3 הקמת צה"ל.

181.....7.4 מלחמות ומבצעי צה"ל.

181.....1.4.7 מלחמת העצמאות.

181.....1.1.5.7 הרקע לפרוץ המלחמה.

182.....2.1.4.7 השלב הראשון.

183.....3.1.4.7 השלב השני.

185.....4.1.4.7 סיום הלחימה.

186.....2.4.7 ההסתננות ופעולות התגמול.

187.....3.4.7 מלחמת סיני (מבצע קדש).

187.....1.3.4.7 הרקע לפרוץ המלחמה.

188.....2.3.4.7 מהלך המלחמה.

188.....3.3.4.7 תוצאות המלחמה.

189.....4.4.7 מלחמת ששת הימים.

189.....1.4.4.7 הרקע לפרוץ המלחמה.

190.....2.4.4.7 מהלך המלחמה בחזיתות השונות.

191.....3.4.4.7 תוצאות המלחמה.

191.....5.4.7 מלחמת ההתשה.

192.....1.5.4.7 הרקע לפרוץ המלחמה.

2.5.4.7 מהלך המלחמה בחזיתות השונות: יוני 1967–פברואר 1969.....192

194.....6.4.7 מלחמת יום הכיפורים.

197.....7.4.4 מבצע "יונתן" (כדור הרעם).

198.....8.4.7 מבצע "ליטני".

199.....9.4.7 מבצע "אופרה".

199.....10.4.7 מלחמת שלום הגליל.

201.....11.4.7 האינתיפאדה הראשונה.

203.....13.4.7 מלחמת לבנון השנייה.

205.....12.4.7 הלחימה בעזה.

206.....7.5 סיכום.

207 מפת ארץ ישראל

208 תחקיר

209.....8.1 מבוא.

209.....8.2 המטרה.

210.....8.3 הגדרות.

210.....8.4 עקרונות מנחים בתחקיר.

211.....8.5 מודל התחקיר.

212.....8.6 מבנה דו"ח התחקיר.

213.....8.7 דגשים לכתיבת דו"ח התחקיר.

216.....8.7.1 תחקיר לדוגמא.

220.....8.9 פורמט תחקיר.

221 עזרה ראשונה

222.....9.1 מבוא.

224.....9.2 הכרה.

226.....9.3 סכימת טיפול בפצוע.

231.....9.4 שט"דים – זיהוי וטיפול.

239.....9.5 פגיעות בע"ח ארסיים.

241.....9.6 פגיעות אקלים.

243 טופוגרפיה

244.....10.1 מושגים בטופוגרפיה

247.....10.1.2 טיפים לבניית ציר ניווט

248 קשר

249.....11.1 מ.ק. 714

251.....11.2 מ.ק. 624

259.....11.3 הק"שים

261 נשק

262.....12.1 הת"ת M16

267.....12.2 עקרונות הקליעה

283.....12.3 איפוס

295.....12.4 מצבים

303.....12.5 מעצורים

313.....12.6 ירי לילה

בצה"ל צומחת שכבת הקצינים מבין שורות החיילים. מהקצינים והקצינות בצה"ל נדרש להוביל את חייליהם בשגרה ובשעת מבחן, לפעול ברוח ממלכתית ועל-פי ערכי רוח צה"ל ולייצג בכבוד את צה"ל ואת מדינת ישראל כולה. "מקראות ישראל" הינו שמן של חוברות הלימוד שליוו את תלמידי בתי הספר בתקופת היישוב ובשנותיה הראשונות של מדינת ישראל. באמצעותן ביקשו מייסדיה של מערכת החינוך העברית להקנות לתלמידיהם היכרות בסיסית עם מורשתו של העם: ההיסטוריה, החגים, נופה של הארץ, יצירות ספרות מרכזיות ועוד. חוברות אלו ביקשו להטעין את ילקוטם של התלמידים בכמה מהמרכיבים המרכזיים של תרבותם ובו-בעת להקנות להם היכרות עם הסביבה והחברה בה הם חיים. העיקרון העומד מאחורי "מקראות ישראל" לבה"ד 1 הוא דומה: צה"ל הוא צבא עם במדינה יהודית ודמוקרטית, קציניו וחייליו מגיעים מכל חלקיה של החברה הישראלית; לצד נכונותם לתרום לחברה בה הם חיים, המשותף להם הוא זהותם הישראלית והמורשת התרבותית העשירה והמגוונת המאפיינת אותה. מורשת זו עוברת דרך כמיהתו של העם היהודי לארץ, המאבק על הקמתה של מדינת ישראל, יסודותיה של הדמוקרטיה הישראלית, מורשת הקרב, ידיעת הארץ והיכרות עם תרבותם של מגזרים וקבוצות שונות החיות בישראל. ההיכרות עם המורשת היא כלי חשוב הנתון בידיו של המפקד, באמצעותה הוא יכול להעמיק את החיבור של חייליו למדינה, לעם, לארץ ולמשימה, להעמיק את המשותף להם ולהעמיק את הבנתו במציאות הנוכחית.

בהצלחה!

מפקד בית הספר לקצינים | קצין החינוך והנוער הראשי

© כל הזכויות שמורות לצבא הגנה לישראל בית-הספר לקצינים

מפקדת קצין החינוך והנוער הראשי

מהדורה רביעית: טבת התשפ"א, דצמבר 2020

* אין שינוי בתוכן המקצועי, השינוי באיגוד החומרים

כתיבה: סרן (מיל") עדי שרצר

צוות כתיבת החוברת, מהדורה ראשונה ושנייה: תא"ל ערן ניב, תא"ל (מיל) 'אלי שרמייסטר, אל"ם (מיל) 'מרסל אסולין, סא"ל נורית קוטיק, סא"ל רחלי שרון, רס"ן ליאת לוסקי, רס"ן עדי פלג, רס"ן הילה שמאי, רס"ן (מיל) ויקטור וייס, סרן ברוך וכמן, ד"ר אוהד דוד, מתי גרינברג.

צוער/ת יקר/ה,

בראשיתו של תהליך הקצונה מבקש צה"ל "ליישר קו" ולוודא שכל הנכנסים בשעריו של בית-הספר לקצינים מתחילים מנקודה משותפת: ביכולות הרובאיות, בכושר הגופני ובידע הכללי חוברת זו נועדה להכין אותך אל מבחני הכניסה של בית הספר לקצינים (בה"ד 1) בתחום החינוך. מבנה החוברת נשען על מגילת העצמאות וכל אחד משעריה נפתח בציטוט ממנה. הבחירה במסמך זה איננה מקרית: מגילת העצמאות מייצגת את החלומות והתקוות של מייסדי המדינה, היא כוללת בתוכה את הבסיס ההיסטורי, המוסרי והמשפטי להקמת המדינה, מתארת את הרגעים הקריטיים של הקמתה ומונה את עקרונותיה העתידיים. המגילה, עליה חתמו שלושים ושמונה חברי מפלגת העם, מכל חלקיה של החברה מהווה רגע נדיר של הסכמה כוללת והיא מנחה עד היום את קובעי המדיניות, מערכת המשפט, מערכת החינוך ואף את צה"ל.

השער הראשון שכותרתו "ישראל: תעודת זהות" עוסק במבנה ובסמלים של מדינת ישראל, כולל סקירה ביחס לרשויותיה ולמוסדותיה ומתייחס אל משמעות היותו של צה"ל צבא עם במדינה יהודית ודמוקרטית.

השער השני שכותרתו "הפסיפס הישראלי" פותח בתיאור עולם האמונה היהודי, ממשיך בסקירתם של המיעוטים החיים בישראל ומסיים בהצגת מועדיו של לוח השנה הישראלי-יהודי. מטרתו של פרק זה היא להעמיק את היכרותך, כקצין לעתיד, עם שורשיך ועם התרבות ממנה מגיעים חייליך.

השער השלישי שכותרתו "תולדות עם ישראל" עוסק בסיפורו ההיסטורי של העם היהודי מהעת העתיקה ועד ראשית הציונות. בבסיסו עומדת ההנחה כי היכרות עם העבר הלאומי ועם המורשת ההיסטורית של קהילות ישראל, חיונית לשם הבנת ההווה ולשם פיתוחו של העתיד.

השער הרביעי שכותרתו "בימי שואה" עוסק בהתפתחותה של האנטישמיות, עליית הנאצים לשלטון, הרדיפה וההשמדה של היהודים, ניסיונות ההצלה והמרד ואירועים מרכזיים המדגימים את השפעתה של השואה על מדינת ישראל בשנותיה הראשונות.

השער החמישי שכותרתו "בדרך לעצמאות" עוסק בהתבססותו של היישוב היהודי בארץ-

ישראל ובמאבקו להכרה בין-לאומית ולקבלת עצמאות.

השער השישי שכותרתו "סיפורה של מדינה" עוסק במורשתה של מדינת ישראל. הוא נפתח בסקירת העליות

המרכזיות לארץ, ממשיך בבחינתם של מספר מוקדי מתיחות ודיון בחברה הישראלית ומסיים בסקירתם של הנשיאים,

ראשי הממשלה וראשי המטה הכללי. ההיכרות עם תכניו של פרק זה נועדה להעמיק את ההיכרות עם החברה

הישראלית, מנהיגיה ומורשתה ההיסטורית.

השער השביעי שכותרתו "ביטחון ישראל" נפתח בתיאור של ארגוני כוח המגן העברי וממשיך בסקירתן של מלחמות

ישראל ומספר מבצעים נוספים. ההיכרות עם תכניו של פרק זה הכרחית לשם הבנת המציאות המדינית ביטחונית

בעת הזו ולשם היכרות עם מורשת הקרב של צה"ל.

הנספח כולל מפה של ארץ-ישראל וסקירה קצרה על האזורים המרכזיים בה.

החוברת נכתבה מתוך מגמה להעשיר את עולמו של הלומד, מסיבה זו בחרנו לשבץ בה ציטוטים ותמונות רבים ככל

האפשר, ושילבנו בה הרחבות ושאלות למחשבה שנועדו לספק זווית נוספת על הנושא הנידון.

מטרתה הראשונית של החוברת היא כמובן להנחיל ידע אך לצד זאת שאפנו לעודד אתכם לראות בתכניה לא רק רצף

של "דברים שצריך לדעת", אלא גם בסיס לדיון, הזדמנות לנקוט עמדה ובעיקר הזמנה לחשיבה.

לצורך נוחות הקריאה נקבעו בחוברת סימנים מוסכמים: שאלות למחשבה יופיעו בתוך מסגרת ובכתב כזה.

הנושאים המרכזיים בכל עמוד בהם תתמקדנה השאלות במבחן יובאו בהדגשה. לאורך החוברת משולבות הערות

שוליים המתייחסות לאישים, מושגים ומוסדות הנזכרים במהלך הטקסט; הערות אלו אינן חלק מן החומר למבחן והן

נועדו רק לסייע בביאור ולהרחיב את הטקסט הראשי.

לימוד נכון של תכני החוברת כולל קריאה ראשונית של הטקסט כולו ולאחריה חזרה תוך התמקדות בנושאים ובמושגים

המובאים בהדגשה. חשוב לציין – לשם הצלחה במבחן נדרשת הבנה של ההקשר ההיסטורי והחברתי הכולל. במבחן

תדרשו לכתוב את מילותיו של ההמנון הלאומי (המובא בשער הראשון), להשלים מפה אילמת (המובאת בסוף

החוברת) ופרט לכך לענות על שאלות אמריקאיות המתייחסות לכלל תכניו של הספר.

לתשומת לבכם: במבחן תדרשו לענות על שאלות כלליות בלבד ועל נושאים העומדים במרכזו של הפרק, עליכם

להבין את החומר, לא לשנן אותו.

אנו מקווים כי השימוש בחוברת יעשיר את עולמכם, ירחיב את הידע שלכם ויסייע להצלחתכם במבחן.

בהצלחה !

שער 1

ישראל: תעודת זהות

"מדינת ישראל תהא פתוחה לעלייה יהודית ולקיבוץ גלויות, תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה, תהא מושתתת על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונם של נביאי ישראל. תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין, תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות"

מנורת הכנסת, אנדרטה מברונזה המוצבת בגן הוורדים אל מול הכנסת. את האנדרטה עיצב הפסל היהודי-בריטי-גרמני בנו אלקן (1877-1960) בדמות של מנורת בית המקדש, על גביה מפוסלים כשלושים אירועים, דמויות וסיפורים מכוננים המתייחסים אל העם היהודי. המנורה הוענקה לממשלת ישראל במתנה מידי ממשלת בריטניה.

1.1 פתיחה: מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית

מייסדיה של ישראל שאפו להקים מדינה המקיימת תרבות ומשטר דמוקרטי ואשר אופייה ותרבותה הלאומיים יהיו מושתתים על היהדות. הם לא ראו בשני עקרונות אלו, עקרונות סותרים; אדרבה, על-פי מגילת העצמאות הם נובעים זה מזה: "מדינת ישראל... תהא מושתתת על יסודות החירות, הצדק והשלום –

לאור חזונו של נביאי ישראל". סקרי דעת קהל ומחקרים מלמדים שהגדרה זו מוקבלת על רובו המכריע של הציבור הישראלי, אולם לצד הסכמה זו מתקיים בישראל דיון ארוך שנים כיצד על היסודות היהודיים והדמוקרטיים לבוא לידי ביטוי.

בשנת 1992, עם חקיקתם של חוקי היסוד בהם הופיעה לראשונה ההגדרה "מדינה יהודית ודמוקרטית" באופן מפורש, החל דיון ציבורי ביחס למשמעות המושג. שלושה משופטי בית-המשפט העליון הביעו בנושא זה עמדה מנומקת:

השופט חיים כהן (1911-2002) סבר כי יש למצוא את שורשי הדמוקרטיה ביהדות ובמשפט העברי; הוא ראה בצמד המילים "יהודית" ו-"דמוקרטית", מושג אחד וגרס כי יש לעצב ולבנות "יהדות שהיא דמוקרטית ודמוקרטיה שהיא יהודית".

השופט מנחם אלון (1923-2013) סבר כי היהדות והדמוקרטיה אינן מושג אחד, אלא שתי מערכות ערכיות מקבילות ושוות במעמדן והן צריכות להנחות את השופט.

השופט אהרון ברק (נולד: 1936) ביקש לפרש פירוש מצמצם את המושג "יהדות", הוא סבר כי מדינת ישראל היא יהודית בכך שמתקיים בה רוב יהודי והרוב הזה משפיע על לוח השנה הלאומי ועל המרחב הציבורי בה. בנוסף, בעיניו, מדינת ישראל היא יהודית בכך שהיא שואבת את ערכיה האוניברסליים (כמו אהבת האדם, קדושת החיים, צדק חברתי ועוד) ממקורות יהודיים.

מבין ההגדרות השונות נדמה כי הגדרתו של השופט כהן היא הקשה ביותר להבנה, כיצד אתה מבין את ההגדרה הזו? האם לדעתך ניתן לחלק ולבחור רק בחלק אחד של **למחשבה** ההגדרה ("דמוקרטיה שהיא יהודית" או "יהדות שהיא דמוקרטית")?

לכל אחת מן הפרשנויות הללו, יש כמובן גם השפעה מהותית על אופייה של מדינת ישראל וחוקיה. אך הדיון בחברה הישראלית הוא רחב יותר ונוגע לא רק ליחס בין היהדות לדמוקרטיה אלא אף למשמעות של כל אחד מן המושגים בביטוי זה. למושג "יהדות" שלוש "פנים" מרכזיות:

גם על משמעות המושג "דמוקרטיה" מתקיים דיון בחברה הישראלית מתוכו ניתן לסמן בין היתר את הסוגיות הבאות:

כיצד ניתן לאזן בין השאיפה לשוויון וחירות הפרט: האם יש לאפשר למערכת הכלכלית-חברתית להתנהל באופן עצמאי, או שיש להתערב בה על מנת להגביר את השוויון בין האזרחים? כך למשל עולה השאלה האם צריכה המדינה להטיל מסים כבדים יותר על בעלי ההון או להגביל את משכורותיהם של בכירים בשירות הציבורי כדי לעודד שוויון או שעליה להימנע מכך כדי לא לפגוע בחירויות הפרט?	כיצד ניתן לאזן בין יחסי רוב ומיעוט: באיזה אופן יש להביא לידי ביטוי את תרבות הרוב ואילו רמה של אוטונומיה יש להותיר למיעוט. כך לדוגמה, עולה השאלה, האם צריכה המדינה לקבוע נושאי ליבה שיעמדו במרכז סדר היום בבתי הספר של הציבור הערבי-ישראלי, או שמא עליה לאפשר לו לנהל את מערכת החינוך שלו באופן עצמאי?	כיצד ניתן לאזן בין עקרון המשילות לעקרון המיעוט: האם יש להפקיד את הובלת המדיניות בידי הכנסת, המייצגת את רצון העם ונבחרת על-ידו, או שיש לחזק את הממשלה במטרה שתפעל בצורה יעילה? כך לדוגמה, עולה השאלה מה צריכה להיות מידת החירות של ממשלה נבחרת ובאילו תנאים יכולה הכנסת להביא להפלתה?

כל אחת מן השאלות אותן אזכרנו במהלך פתיחה זו מהווה סוגיה יסודית העומדת במרכז הדיון בחברה הישראלית. דיון זה הוא עדות לחיותה וחוזקה של הדמוקרטיה הישראלית וביטוי ליכולתו של כל אזרח ישראלי להשפיע על עתידה.

2.1 יסודות המשטר הדמוקרטי

ביסוד הדמוקרטיה עומדת ההבנה כי האדם הוא יצור תבוני וריבוני, ולכן, לכל אדם הזכות והחובה להיות אחראי לגורלו החברתי והפוליטי ולהשפיע על עיצובה של המדינה בה הוא חי. בהיסטוריה העולמית ישנן דוגמאות למספר דגמים של משטרים דמוקרטיים, על כן אין צורה אחת "נכונה" של דמוקרטיה; אולם העיקרון הבסיסי של ריבונות העם הוא המשותף לכל הדמוקרטיות. אופייה הדמוקרטי של כל מדינה, ובכלל זה גם של מדינת ישראל, מבוסס על שתי מערכות:

- מערכת פורמלית-מוסדית הכוללת תהליכים מוסכמים הקיימים בכל משטר דמוקרטי ובאמצעותם מתממש עקרון ריבונות העם: הכרעת הרוב, קיומה של אופוזיציה ובחירות חופשיות ושוויוניות.
 - מערכת ערכית-תרבותית הכוללת ערכים דמוקרטיים בסיסיים, כגון: שמירה על כבוד האדם, שמירה על זכויות אדם בכלל ועל זכויות מיעוטים בפרט, קבלת תוצאותיהם של התהליכים הפורמליים (תוצאות הבחירות, מדיניות הממשלה הנבחרת) והשאפה לחירות ולשוויון.
- במדינת ישראל מתקיימת הן המערכת הפורמלית (מוסדות שלטון דמוקרטיים, בחירות, חילופי שלטון) והן המערכת התרבותית (שוויון, אפליה מתקנת, מדיניות רווחה).
- אחד מן ההיבטים הפורמליים החשובים ביותר הוא עקרון הפרדת הרשויות. משמעו, שהמשטר הדמוקרטי מורכב משלוש רשויות נפרדות: הרשות המחוקקת האחראית על חקיקתם של חוקים; הרשות המבצעת האחראית על ביצוע החוק ועל ניהול מוסדות המדינה; והרשות השופטת המפקחת על ביצוע החוק ונותנת סעד לאזרח אל מול החוק ואל מולם של אזרחים אחרים. כאשר שלושת הרשויות נפרדות, הן מאזנות ובולמות האחת את השנייה והכוח השלטוני מבוזר בין שלוש. מצב בו אין הפרדת רשויות, והחוק, המשפט והביצוע מרוכזים בידי אדם אחד, עשוי להביא לשחיתות שלטונית, לפגיעה בחירות, לאי-צדק, למצב בו קבוצה קטנה משתלטת על עמדות הכוח במדינה או למצב בו לא נשמרות זכויות המיעוט.

1.2.1 הרשות המחוקקת: כנסת ישראל

בישראל, הכנסת מהווה את הרשות המחוקקת של המדינה. מכהנים בה 120 חברים, הנבחרים על-ידי הציבור אחת לארבע שנים (בהנחה שהבחירות אינן מוקדמות). מקור השם "כנסת" הוא בכנסת הגדולה, אשר התכנסה בירושלים בימי הבית השני. בישראל שיטת

הבחירות היא פרלמנטרית, הציבור בוחר במפלגות, המפלגות חוברות ביניהן על-מנת להקים את הממשלה וראש המפלגה הגדולה ביותר בממשלה, הופך להיות לראש הממשלה.

הכנסת מחולקת לשתי קבוצות: קואליציה המורכבת מחברי כל המפלגות השותפות בממשלה ותפקידה לגבות בכנסת את צעדי הממשלה ולנסות להגן עליהם; ואופוזיציה המורכבת מחברי כל המפלגות שאינן שותפות בממשלה ותפקידה לנסות ולהציע בפני הציבור אלטרנטיבה לפעולות הממשלה ולהוביל את הביקורת על צעדיה. במצב תקין, הקואליציה גדולה יותר מן האופוזיציה וכך יש רוב בכנסת השומר על יציבות הממשלה ומבטיח את יכולתה להביא את מדיניותה

לכדי ביצוע. מצב בו האופוזיציה גדולה יותר מן הקואליציה, אינו מאפשר לממשלה לפעול

ויוביל באופן טבעי לכינונה של ממשלה חדשה ובמקרים מסוימים גם לפיזור הכנסת ולעריכת בחירות חדשות. לכנסת שני תפקידים מרכזיים: חקיקת חוקים ובקרה על עבודת הממשלה. חברי הכנסת רשאים לחוקק כל חוק ובפרט שהוא "חוקתי", קרי, אינו סותר את חוקי היסוד ואינו סותר את הגדרתה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. הבקרה על עבודת הממשלה נעשית באמצעות היכולת להצביע בה "אי-אמון" ובכך לגרום לנפילתה, באמצעות היכולת לשאול "שאלות" או להעלות נושאים לדיון ובאמצעות החובה לאשר במליאה צעדים מסוימים של הממשלה כגון ההחלטה על תקציב המדינה, חתימת חוזה שלום, יציאה למלחמה ועוד. הכנסת פועלת באמצעות המליאה שהיא הגוף המרכזי שלה בו חברים כל חברי הכנסת; ובאמצעות ועדות הכנסת, בהן חברים מספר מצומצם של חברי כנסת על-פי חלוקה יחסית לגודלן של הסיעות. במליאה נידונים נושאים עקרוניים ומתבצעת ההחלטה על חקיקת החוקים. חברי הכנסת יכולים להעלות בה גם "נושאים לסדר היום" ולהפנות שאלות להן מחויבת הממשלה לענות. בוועדות, לעומת זאת, נידונים נושאים ספציפיים בהתאם לנושאי העיסוק של הוועדה (חוץ וביטחון, כספים, חינוך, פנים וכו'). הוועדות עוסקות בעיצוב החוקים לאחר שעברו בקריאה ראשונה והתקבלו עקרונית ולפני שהם מתקבלים בקריאה שנייה ושלישית והופכים לחוקים רשמיים. הוועדות יכולות גם לזמן אליהן אזרחים או עובדים במשרדי הממשלה, על מנת להפוך את הדיון למקצועי ויסודי יותר.

בשנים האחרונות קיימת במדינת ישראל מחלוקת בנוגע לשיטת הבחירות. השיטה הנוכחית מאפשרת ייצוג רחב של כל גווי האוכלוסייה אך יוצרת בשל כך מפלגות קטנות יחסית, **למחשבה** המחלישות את כוחה של הממשלה ושל העומד בראשה ועשויות לפגוע ביכולתו לנהל מדיניות ולהוביל שינויים. מהי עמדתכם בנושא?

2.2.1 הרשות המבצעת: הממשלה

תצלום קבוצתי של הממשלה השנייה בראשותו של דוד בן-גוריון.

בתום הבחירות לכנסת, מזמן אליו נשיא המדינה את נציגי המפלגות, ובעקבות השיחות עמם הוא מטיל את הקמת הממשלה על חבר הכנסת, בעל הסיכוי הגבוה ביותר להצליח, להרכיב ברית (קואליציה) של מפלגות שיסכימו לכונן את הממשלה ולפעול על-פי קווי יסוד משותפים.

בהתאם לסיכום עם המפלגות ממנה ראש הממשלה את השרים. השרים הם ברובם חברי כנסת מן הקואליציה, אך ראש הממשלה יכול למנות גם אדם שאינו חבר כנסת לתפקיד שר. ממשלת ישראל מורכבת מסך כל השרים בממשלה, כל

שר הוא חבר בממשלה וכל חברי הממשלה הם שרים. לאחר שהורכבה הממשלה היא מוצגת בפני הכנסת ומפרטת את "קווי היסוד" שלה, קרי, העקרונות על-פיהן היא מבקשת לנהל את המדינה בשנים הקרובות. קיום הממשלה מותנה באישור הכנסת: ללא אמון הכנסת לא תוכל ממשלה חדשה לקום, אם תביע הכנסת אי-אמון בממשלה היא תחדל להתקיים ומשרדי הממשלה פועלים בכפוף לחוקים המתקבלים בכנסת.

אולם, במצב תקין לממשלה יש רוב בכנסת וללא אישורה לא מתאפשר לחוקק חוקים או לקבל החלטות. השרים קובעים ומבצעים את מדיניותה של ישראל בתחומים השונים: ביטחון, חוץ, כלכלה, חינוך, בריאות וכו'. משרדי

הממשלה השונים אחראים גם להפעלתם של כלל מוסדות המדינה: השב"כ והמוסד (משרד

ראש הממשלה), מערכת החינוך (משרד החינוך), צה"ל (משרד הביטחון), שגרירויות במדינות זרות (משרד החוץ), משטרה (המשרד לביטחון פנים) וכן הלאה.

בנוסף לפעולותיהם של המשרדים עצמם, מקיימת הממשלה ישיבות (על-פי רוב שבועיות) בהן מתקבלות ההחלטות המרכזיות באשר לדרך פעולתה של המדינה בנושאים העקרוניים והחשובים ביותר. היא אף מקיימת ועדות שונות המתמקדות בתחומי-פעולה המשותפים לכמה שרים ועל-פי רוב גם מקיימת גוף מצומצם של שרים המכונה קבינט או מטבחון, בו נידונים נושאים הדורשים הכרעה מיידית, בעיקר בתחום הביטחוני. כל אחד מן השרים נושא באחריות משותפת בנוגע להחלטות ולפעולות הממשלה. בנוסף, שר נושא באחריות בלבדית על החלטותיו ופעולותיו של משרדו.

3.2.1 הרשות השופטת: בתי המשפט

מערכת בתי המשפט בישראל מטפלת בתביעות המוגשות במקרים של חשד להפרת החוק; הן בתביעות של אזרחים כלפי אזרחים (משפט אזרחי); הן בתביעות של המדינה כלפי אזרחיה (משפט פלילי); והן בתביעות של אדם הרואה את עצמו נפגע כתוצאה מפעילות של רשויות המדינה (משפט מנהלי). בעיסוק אחרון זה מקיימת למעשה הרשות השופטת בקרה על הרשות המחוקקת והרשות המבצעת. לעומת זאת, החוקים על-פיהם מתבצע המשפט, מחוקקים על-ידי הרשות המחוקקת, וביצוע גזר הדין מוטל על הרשות המבצעת. העיקרון החשוב ביותר במערכת המשפט, המהווה תנאי לאמון של ציבור האזרחים בה, הוא היותה מערכת ניטרלית, עצמאית ונטולת פניות. מסיבה זו בחירת השופטים מבוצעת על-ידי ועדה מיוחדת ולא על-ידי חברי הכנסת או הציבור, ומסיבה זו גם אין אפשרות לפטר שופט, הוא מסיים את תפקידו באופן אוטומטי בהגיעו לגיל שבעים. בנוסף, נקבעו מספר עקרונות יסוד על-פיהם פועלת המערכת, בין היתר:

שוויון בפני החוק - כל
אדם ללא תלות במוצאו, במעמדו, במינו או בדתו, זכאי ליחס שוויוני מצד השופט ולמשפט צדק; אכיפת החוק צריכה להיות שוויונית ולהתבצע באופן אחיד ועקבי.

פומביות המשפט -
הצדק חייב להיראות ולא רק להיעשות; הדיונים בבית המשפט פומביים, הפרוטוקולים שלהם פתוחים ולכל אדם מותר לצפות במשפט. כל זאת, להוציא מקרים מיוחדים של דיונים הנערכים ב-"דלתיים סגורות" בשל נסיבות מיוחדות.

הזכות להליך הוגן - כל
אדם זכאי להליך משפטי מסודר, לייצוג משפטי שיאפשר לו להעלות את טענותיו בפני השופט ולהזדמנות שווה לטעון את טענותיו, ללא קשר לחומרת האשמות התלויות נגדו.

מערכת בתי המשפט בארץ מחולקת לשלוש דרגות (ערכאות); כל מקרה מובא בפני הערכאה המתאימה לו בהתאם לטיבו, ובמקרה בו אחד מן הצדדים מתנגד להכרעת הדין, הוא זכאי להגיש ערעור לערכאה הבאה בהיררכיה:

בית המשפט העליון בו מתבררים בעיקר ערעורים על פסקי דין שניתנו בבית המשפט המחוזי. בית המשפט הזה יושב גם כבית משפט גבוה לצדק (ראה בהמשך) והוא המכתיב את ההלכות המשפטיות ופירושי החוקים המחייבים את הערכאות הנמוכות יותר.

בית המשפט המחוזי עוסק במשפטים חמורים יותר, כגון סכסוכים כספיים גדולים או עבירות פליליות חמורות. בתי המשפט המחוזיים פועלים בירושלים, בתל-אביב בחיפה, בנצרת, בלוד ובבאר שבע.

בית משפט השלום עוסק בעיקר במשפטים שאינם חמורים, כגון סכסוכים אזרחיים עד סכום מסוים, המתעדכן מעת לעת, או עבירות פליליות שעונשן מוגבל.

מלבד זאת, קיימים מספר בתי-משפט מיוחדים המתמחים בסוגיות שונות כגון: נוער, משפחה, עבודה, תעבורה ועוד. אחד מתפקידיו של בית המשפט העליון הוא לשמש כבית משפט גבוה לצדק (בג"ץ). במסגרת זו עוסק בית המשפט בעתירות שמגישים אזרחים או גופים הרואים את עצמם נפגעים מפעולותיה של המדינה או של אחת מרשויותיה. בין השאר, דן בג"ץ בעתירות כנגד חוקים אותם קיבלה הכנסת ונטען כי אינם חוקתיים, בעתירות כנגד מדיניותם של גופים ממשלתיים ובעתירות יום-יומיות יותר ביחס למקרים פרטיים.

שאלת האיזון בין הרשות השופטת לרשויות האחרות בכלל ושאלת סמכותו של בג"ץ לדון בשאלות פוליטיות ומדיניות בפרט, נמצאת במרכז השיח הציבורי במדינת ישראל.

4.2.1 האזרח במדינה יהודית ודמוקרטית

האיזון בין הרשויות השונות נועד במהותו לשרת את האזרח ולמנוע מצב בו אדם או קבוצה מסוימת תופסים בפועל את השלטון ואינם כפופים לפיקוח או למגבלות, או לחלופין מצב בו מוסדות המדינה נוהגים בחוסר הוגנות כלפי האזרח מבלי שיוכל להגן על עצמו. השלטון הנבחר במדינה דמוקרטית מושל במדינה בהסכמת כלל האזרחים ובכלל זאת גם בהסכמת המיעוט שלא בחר בו. גם אם יש המתנגדים לממשלה הנבחרת, כלל האזרחים במדינה דמוקרטית מסכימים ביניהם על שאיפתם לחיות יחד תחת מסגרת מדינית משותפת הפועלת בהתאם ל- "כללי משחק" להם הם מחוייבים.

למעשה, המערכת והמוסדות הדמוקרטיים נועדו למנוע מצב של אנרכיה, בו האזרחים משיגים את מטרותיהם באמצעות כוח הזרוע. ללא קבלת כללי הדמוקרטיה לא תוכל המדינה לשמור על צביונה ולא יוכל האזרח להביע את דעתו או להשפיע על האופן בו מתנהלים חייו. על כן, תפקידה של חברה השואפת לשמר את הדמוקרטיה לטובת כלל חברה, הוא לחנך לדמוקרטיה ולהדגיש את הערכים המרכזיים העומדים בבסיסה, דוגמת החשיבות והלגיטימיות שבקיומו של יכוח חופשי המבטא ריבוי דעות, הסלידה מהאלימות, כיבוד החוק ובחירת הרוב, זכויות האדם והאזרח ועוד.

5.2.1 צה"ל צבא במדינה יהודית ודמוקרטית

צה"ל הוא צבא עם במדינה יהודית-דמוקרטית, עובדת יסוד המשפיעה על אופיו ועל דרכי פעולתו. על אף העובדה שצבא הוא ארגון טוטלי והיררכי אשר בין שורותיו אין נהוגה דמוקרטיה, מבטא צה"ל מספר מאפיינים דמוקרטיים. ראשית, הוא מהווה זרוע מבצעת של הממשלה שנבחרה באופן דמוקרטי ותפקידו לבצע החלטות שהתקבלו על-ידי הכנסת והממשלה. על המשמעות העמוקה של עובדה זו עמד דוד בן-גוריון, ראש הממשלה ושר הביטחון הראשון:

הצבא הוא מכשיר האומה, לא הצבא קובע מה תעשה האומה, ולא הצבא קובע מה יעשה הצבא... כל הצבא, בלי יוצא מן הכלל, יעשה רצון המדינה, ויהיו דעותיהם של החיילים אשר יהיו. כאזרחים יחוו גם דעתם בבחירות, אבל כחיילים יפעלו אך ורק על פי פקודה מוסמכת."

צה"ל כפוף, על כן, לדרג המדיני, יונק את סמכותו מהחלטותיו ופועל לממשן. מתוקף כך, נדרשים חיילי צה"ל לציית לפקודות הצבא, בין אם הפקודות עולות בקנה אחד עם עמדותיו האישיות של החייל ובין אם לאו. החייל אינו מחויב להזדהות עם המשימה המוטלת עליו, אולם הוא נדרש להזדהות עם חובת ביצוע המשימה, שהיא מרכיב בשמירת חוסנה של מדינת ישראל ובסיכול כל ניסיון לשבש את התנהלותה הדמוקרטית ואת אורח החיים התקין בה.

עובדת היותו של צה"ל זרוע מבצעת, משפיעה גם על הייצוגיות הנדרשת מחייליו וממפקדיו, ועל אופיו הא-פוליטי אשר בזכותו הוא מצליח להישמר מחוץ למחלוקת בחברה הישראלית, כמוקד של הסכמה רחבה ושל חוסן לאומי. כאזרח במדינת ישראל, זכותו ואף חובתו של החייל להחזיק בעמדה פוליטית ולהצביע בבחירות במטרה להשפיע על הרכבו של הדרג המדיני. עם זאת, פקודות צה"ל אוסרות על חיילי צה"ל הבעת דעותיהם הפוליטיות בציבור במהלך שירותם, לרבות השתתפות בהפגנות וחתימה על עצומות בעלות אופי פוליטי – בין במדים ובין בלבוש אזרחי.

בנוסף, מתוך הנחה שצה"ל ייטיב לבצע את משימותיו אם חייליו יבינו את משמעות היותם חיילים בצבאה של מדינה יהודית ודמוקרטית, ומתוך מחויבותו למדינה ולחייל כאזרח בה; פועל צה"ל לחזק בקרב חייליו ומפקדיו את תחושת המחויבות כלפי המדינה וערכיה. צה"ל מסתמך לשם כך על מרכיבים שונים מתוך אוצר הזיכרון היהודי וזאת מבלי להכריע בשאלות הנתונות לשיח ציבורי באשר למהותה של היהדות או לאופייה הרצוי של הישראליות. פעילות זו משמשת לחיזוק תחושת הלכידות ביחידה והסולידריות בעם, ומהווה תשתית למוטיבציה ולתובנת המשימה של החיילים.

בנוסף, המרחב המשותף בצה"ל הוא בעל צביון יהודי. אין הכוונה בכך לשמירה על זכותו ועל חירותו של כל פרט לנהוג על-פי מנהגיו הדתיים (זמני תפילות, צומות), אלא במאפיינים הנוגעים לאופי סביבת השירות ולאופי הארגון. הצביון היהודי של המסגרת הצבאית כולל את שמירת הכשרות בכל מטבחי צה"ל, את נוהל השבת, את הטיפול של הרבנות הצבאית בחללים ובענייני אישות, את האפשרות לגיור בצבא וכן גם את עיסוקם של מפקדים וחיילים בסוגיות של זהות ותודעה יהודית במסגרת פעילויות החינוך והעיסוק בצדקת הדרך.

החל מהקמתו של צה"ל ביקש דוד בן-גוריון למנוע עיסוק פוליטי בתוך הצבא. על חיילים וקצינים נאסר להביע עמדה פוליטית, להיות חברים במפלגה או להשתתף בהפגנות. מהי **למחשבה** לדעתכם הסיבה לכך?

6.2.1 החייל בצה"ל צבא עם במדינה יהודית

ודמוקרטיה

בנוסף לעקרונות אלו שהם עקרונות כלליים, משפיעה הגדרתה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית גם על אורח חייו ועל מהות פעילותו של החייל. חלק מן החירויות מהן נהנים האזרחים במדינת ישראל נשללות מן החייל הנדרש

לבצע את פקודות הצבא ונאסר עליו לפעול בניגוד להן. יחד עם זאת, פקודותיו של צה"ל כפופות גם הן לעקרונות הדמוקרטיה ומחויבות להיות שוויוניות וסבירות. כל חייל בצה"ל יכול לערער על החלטות מפקדיו על-פי הפקודות והדרכים המקובלות ואף לקבול אותן באמצעות נציב קבילות החיילים*.

צה"ל אף מגדיר ומנחה את חייליו להבחין בין הפקודות הניתנות להם. החייל נדרש לציית לפקודות חוקיות

* נציב קבילות חיילים הוא מוסד הקיים מתוקף חוק השיפוט הצבאי (1955) ובו מתבררות תלונות של חיילים, מועמדים לשירות ביטחון ובני משפחותיהם מדרגה ראשונה ביחס לאדם או גוף צבאי אחר שהם חשים עצמם כנפגעים ממנו. כל חייל או מפקד, בסדיר או במילואים, רשאי לפנות אל הנציב ללא קשר לדרגתו או תפקידו של הנקבל.

בלבד. במקרה של פקודה בלתי חוקית, הוא נדרש לבצעה ולפעול לאחר מכן על-מנת להדגיש את איחוקיותה בפני הגורמים הרלוונטיים. במקרה של פקודה בלתי חוקית בעליל, מושג שנתווה ביחס לפקודה השניתנה במהלך טבח כפר קאסם ומתייחס אל פקודה בלתי חוקית שעשויה לפגוע במישרין בחייו של אדם*, מוטלת על החייל חובה לסרב לה. יתר על כן, במישור הרעיוני החייל נדרש לוותר לזמן קצוב הקבוע בחוק על חירויותיו לשם הגנה על אותן החירויות. הוא מגויס לצבא מתוקף ההסכמה החברתית הרחבה על "כללי המשחק" של הדמוקרטיה ופועל למעשה על-מנת להגן עליהם. כך החייל הוא זה הנותן למפקדו את האפשרות לתת לו פקודות.

1.3 סמלים לאומיים

במדינת הלאום המודרנית ממלאים סמלי המדינה (דגל, סמל והמנון) מספר תפקידים חשובים. הם מייצגים את ריבונותה ואת מוסדותיה מבית ומחוץ. סמלי המדינה מעניקים ביטוי ללכידותה של האומה, לערכיה המשותפים, לזהותה ולמורשתה. זרח ורהפטיג (1906-2002), חבר מועצת המדינה הזמנית אשר נמנה על החותמים על מגילת העצמאות, קבע כי, בכל הנוגע לסמלי המדינה, צריך לנהוג הכלל לפיו "העתיק יותר הוא המקודש יותר... צריכה ללוות אותנו המחשבה כי לא יצרנו מדינה חדשה, אלא חידשנו מדינה שהייתה קיימת בימים עברו", ואכן במדינת ישראל, בה גרעין הזהות הלאומית הוא יהודי, מזוהים סמליה של המדינה עם המורשת ההיסטורית של היהדות.

בשגרה הצבאית שמור מקום של כבוד לסמלים הלאומיים: סמל המדינה קבוע על קירותיו של כל משרד צבאי וכל בוקר נפתח במסדר בו מונף הדגל. מהי לדעתכם הסיבה לכך?

מדוע דגש רב כל כך מושם על הסמלים הלאומיים דווקא במסגרת הצבאית?

למחשבה

1.3.1 סמל המדינה

עם הקמתה ביקשה מדינת ישראל לאמץ לעצמה סמל רשמי. מועצת המדינה הזמנית מינתה ועדת סמלים מיוחדת, אשר פנתה אל תושבי המדינה והזמינה אותם להציע את הצעותיהם. מתוך מאות הצעות שהוגשו לוועדה, נבחרה בסיכומו של התהליך הצעתם של המעצבים גבריאל ומקסים שמיר. הסמל אותו עיצבו שוזר יחדיו שלושה מרכיבים:

מנורה בת שבעה קנים, ענפי זית והשם "ישראל". המנורה מייצגת את עברו הלאומי של

העם ואת מאבקו לחירות. צורת המנורה המופיעה בסמל, מבוססת על תבליט המופיע על שער טיטוס ברומא בו מתוארים כלי המקדש שנלקחו בשבי עם חורבן בית-המקדש השני^{**}. לבחירה זו משמעות סמלית – אותה מנורה שציינה את היציאה לגלות, מבטאת כיום את חזרתם של היהודים למדינתם הריבונית. ענפי הזית מסמלים את העתיד ואת השאיפה לשלום. סמל המדינה קשור בבסיסו גם אל חזון זכריה שבאחת מנבואותיו נגלה אליו מחזה של מנורה ושני ענפי זית: "רְאִיתִי וְהִסָּה מִנְבֶּרֶת זָהָב כְּלָה... וְשִׁבְעָה נִרְתְּיָהּ עָלֶיהָ... וְשְׁנַיִם זִיתִים עָלֶיהָ..." (זכריה ד, ב-ג).

* טבח כפר קאסם נידון בפרק נפרד בהמשך.

** שְׁעַר טִיטוֹס שֶׁעַר שֶׁהוּקָם בְּרומא לַצִּיּוֹן נִצְחוֹנוֹ שֶׁל טִיטוֹס עַל יְהוּדָה בִּשְׁנַת 70 לְסָפִירָה. בְּשֶׁעַר מוֹפִיעַ תְּבַלִּיט שֶׁל תְּהִלּוֹת הַנִּיצָחוֹן ("טְרִיוֹמֶף") שֶׁעֲרָכוּ הַרומָאִים לֵאחֹר הַחֲרָבַת יְרוּשָׁלַיִם. בֵּין הַשָּׂאֵר נִרְאִים בְּתַבִּלִּיט שְׁבוּיִים יְהוּדִיִּים הַנוֹשָׂאִים אֶת כְּלֵי הַמִּקְדָּשׁ.

2.3.1 דגל המדינה

הנפת דגל המדינה עם
כיבוש אילת במלחמת
העצמאות ("דגל הדיו").

דגל מדינת ישראל הוא בעל רקע לבן, במרכזו מגן דוד ולאורכו שני פסים בגוון תכלת כהה. את ההשראה לעיצובו העניקה הטלית בה נוהגים יהודים להתעטף בעת התפילה. דגל זה ליווה את התנועה הציונית כמעט מיום היווסדה. במהלך ההכנות לקראת הקונגרס הציוני הראשון, הגה דוד וולפסון (1885-1914), עוזרו של הרצל, את הרעיון: "הרי יש לנו דגל! הוא כחול לבן כמו הטלית", פסק והזמין דגל לבן מעוטר בשני פסי תכלת. בשנת 1933, בקונגרס הציוני השמונה-עשר, התקבל הדגל כדגלה הרשמי של ההסתדרות הציונית והעם היהודי.

עם קום מדינת ישראל התלבטה מועצת המדינה הזמנית לגבי דגלה ובתחילה הזמינה את הציבור להציע את הצעותיו כפי שהיה במקרה של הסמל. דגל התנועה הציונית נבחר באופן

רשמי לשמש כדגלה של מדינת ישראל ב-28 באוקטובר 1948, והוא הועדף על פני רעיונות אחרים, משום שכבר היה מוכר היטב בציבור היהודי וזוהה כסמלו של המפעל הציוני.

3.3.1 המנון המדינה

כָּל עוֹד בְּלִבְּךָ פְּנִימָה
נֶפֶשׁ יְהוּדֵי הוֹמִיָּה,
וּלְפָאֲתֵי מִזְרַח קְדִימָה,
עֵין לְצִיּוֹן צוֹפִיָּה.
עוֹד לֹא אָבְדָה תְּקוּתָנוּ
הַתְּקוּהָ בֵּת שְׁנוֹת אֲלָפִים
לִהְיוֹת עִם חוֹפְשֵׁי בְּאֶרְצָנוּ
אֶרֶץ צִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם.

ההמנון של מדינת ישראל, "התקווה", נכתב על ידי המשורר נפתלי הרץ אימבר (1856-1909) ב-1878: אימבר שנולד בגליציה הגיע לארץ במהלך העלייה הראשונה, נדד בין המושבות השונות והפיץ בין תושביהן שיר בן תשע בתים המתאר את שיבתם של היהודים לארץ ("תְּקוּתֵינוּ"). השיר נפוץ במהירות והושר בלחן עממי אותו צירף לו החלוץ שמואל כהן מראשון לציון (1870-1940).

מילותיו של השיר, המבטאות זיקה וכמיהה לציון, קיבלו משמעות מיוחדת בפי מתנגדי תכנית אוגנדה בקונגרס הציוני השישי (1903). בקונגרס השמונה-עשר (1933) נקבעה "התקווה" כהמנון הרשמי של התנועה הציונית, ובמהלך טקס הכרזת העצמאות שרו אותו כל הנוכחים באופן ספונטני. מילות השיר מבטאות את שאיפתו של העם היהודי לעצמאות במולדתו ההיסטורית. במרוצת השנים הועלו רעיונות והצעות להמנון חלופי, אולם ההמנון שליווה את התנועה הציונית מראשיתה, מוסיף לשמש גם כיום כהמנון הרשמי, ובשנת 2004 אף עוגן מעמדו בחוק המדינה.

1.3.4 סיכום

מדינת ישראל היא מדינה יהודית ודמוקרטית. המשטר הדמוקרטי נועד להבטיח את חירויות הפרט ואת זכויותיהם של כלל האזרחים במדינה ובכלל זאת גם את זכויותיו של המיעוט. לדמוקרטיה במדינת ישראל היבטים פורמליים הבאים לידי ביטוי בעיקר בקיומן של בחירות חופשיות לצד היבטים ערכיים הבאים לידי ביטוי בהקפדה על זכויות האדם והאזרח. הצביון היהודי של מדינת ישראל מוצא את ביטויו בדמוגרפיה (שלושה מכל ארבעה תושבי ישראל מגדירים עצמם כיהודים), בחקיקה (חוקים המקנים עדיפות אזרחית ליהודים, כדוגמת חוק השבות), בתרבות (חגים יהודיים הם חגים לאומיים, סמלים יהודיים כגון מגן דוד והמנורה הם סמלי המדינה) ובבטריטוריה (מדינת ישראל הוקמה על אדמת ארץ ישראל בשל הזיקה של העם היהודי למולדתו).

השילוב בין יהדות לדמוקרטיה הציבו בפני מדינת ישראל אתגרים ושאלות מהותיות לאורך שנות קיומה: כיצד יש להתייחס לאזרחים הלא יהודים של המדינה? מהן זכויותיהם? מהו המקום שיש לתת לתורת ישראל ולמסורת ישראל בחקיקה הישראלית? כיצד יש לנהוג כאשר מתגלה אי-התאמה בין ההלכה לבין חוקי המדינה? באלו תחומים ראוי לחוקק חוקים הנותנים יחס מיוחד לטובת אזרחיה היהודים של המדינה? ועוד.

אתגרים אלה מלווים את המדינה גם בימים אלו וככל הנראה, ימשיכו ללוות אותה גם בעתיד; הדיון בהם מדגיש את חוזקה של הדמוקרטיה הישראלית.

שער 2

הפסיפס הישראלי

"אנו קוראים אל העם היהודי בכל התפוצות להתלכד סביב היישוב בעלייה ובבניין ולעמוד לימינו במערכה הגדולה על הגשמת שאיפת הדורות לגאולת ישראל"

"אנו קוראים... לבני העם הערבי תושבי מדינת ישראל לשמור על השלום וליטול חלקם בבניית המדינה על יסוד אזרחות מלאה ושווה"

הצבר המצוי מהווה את אחד הצמחים הנפוצים בארץ ושימש בהשאלה ככינוי לילידי הארץ.

2.1 פתיחה: תרבות ואמונה בישראל

קשה לחשוב על שתי פסקאות במגילת העצמאות המאתגרות האחת את השנייה יותר משתי הפסקות שהבאנו בפתחו של הפרק. הראשונה, מבטאת את המחויבות של ישראל לתושביה של הארץ ללא הבדל דת גזע ומין בהתאם להגדרתה כמדינה דמוקרטית; השנייה, מבטאת את המחויבות של ישראל ליהודי התפוצות ולעולים החדשים בהתאם להגדרתה כמדינה יהודית. בין שתי הפסקאות אין כמובן ניגוד מובנה, אך בהחלט אפשר לראות בהן מתח מסוים. עם תום מלחמת העצמאות נוצרה בישראל, כמו ברבות ממדינות הלאום הדמוקרטיות, מציאות בה מתקיים רוב יהודי לצדן של קבוצות מיעוט. בישראל המיעוטים שונים מקבוצת הרוב בדתם, בתרבותם ובשפתם. בין קבוצות המיעוטים ישנן כאלו שכרתו מלכתחילה ברית דמים עם מדינת ישראל, ואחרות שהסתייגו ועודן מסתייגות מהגדרתה וממאפייניה כמדינה יהודית ודמוקרטית. שער זה כולל בתוכו התייחסות קצרה אל מספר מושגים בסיסיים בתרבות ובעולם האמונה של העם היהודי, רקע ותיאור קצר לגבי כל אחת מקבוצות המיעוטים וכן גם סקירה של לוח השנה הישראלי ושל המועדים המרכזיים בו.

בצה"ל משרתים כתף אל כתף יהודים בעלי מגוון אמונות ודעות, וישראלים בני דתות שונות. השירות של החיילים היהודים והלא יהודים כאחד, תורם לכוחו של צה"ל ומבטא את היותם חלק בלתי נפרד מן החברה הישראלית. מחויבותנו כקצינים לעתיד היא להכיר את מרכיביו של הפסיפס הישראלי: הרקע, התרבות ועולם האמונות ממנו מגיעים אנו וממנו מגיעים חיילינו. ראשית, חשוב שכל אחד מאתנו יכיר את המורשת ממנה הוא מגיע, המהווה חלק מהותי מן הזהות הפנימית שלו, הבית בו גדל, הערכים עליהם חונך וכו'. שנית, לא פחות חשוב להכיר גם את תרבותו של האחר: בן לאוכלוסיית הרוב צריך להכיר את תרבותו של בן המיעוט ובן המיעוט צריך להכיר את תרבותו של בן אוכלוסיית הרוב. ההיכרות הזו היא קריטית ביצירתה של חברה שלמה ומלוכדת והיא קריטית עוד יותר ביצירה של היכרות בין חברי היחידה.

2.2 עולם האמונה היהודי: מושגים בסיסיים

1.2.2 תורה שבכתב ותורה שבעל-פה

את אוצר המקורות היהודיים נהוג לחלק לשני חלקים: התורה שבכתב הכוללת את ספרי התנ"ך, והתורה שבעל פה אשר מבארת, מסבירה ומפרשת את התורה שבכתב. על-פי המסורת המקובלת ניתנה התורה שבעל-פה יחד עם התורה שבכתב למשה בהר סיני: מצוות רבות נמסרו בתורה שבכתב באופן תמציתי וכללי, ורק התורה שבעל פה מוסרת את ביאורן ופרטיה. כך לדוגמה, מופיע בתורה שבכתב ציווי על קשירת התפילין על הראש ועל היד - אך הביאור מופיע רק בתורה שבעל פה המפרשת כיצד נראות התפילין, ממה הן עשויות וכיצד מכינים אותן. ציווי התורה (בכתב ובעל פה) מחולקים למצוות שבין אדם למקום ('מקום' הוא כינוי לבורא) בהן אפשר לכלול לדוגמה, שמירת שבת, הקפדה על דיני הכשרות ועוד; ולמצוות שבין אדם לחברו, בהן אפשר לכלול את איסורי הגניבה, הניאוף, הרצח ועוד.

1.1.2.2 תנ"ך

התנ"ך הוא הספר המרכזי של העם היהודי, המוזכר גם במגילת העצמאות. התנ"ך מורכב למעשה משלושה חלקים, תורה, נביאים וכתובים:

- תורה: התורה נחלקת לחמישה חומשים: בראשית, שמות, ויקרא, במדבר ודברים. בין פרקיה נכללים הסיפורים המכוננים של העם היהודי לצדם של ציוויים וחוקים. את התורה קוראים בציבור שלוש פעמים בשבוע, בימים שני וחמישי ובשבת. התורה

מחולקת לפרשות ואלו נקראות באופן מחזורי לאורך שבתות השנה. בחגים נקראות מתוך התורה פרשיות מיוחדות הקשורות אל החג עצמו.

- נביאים: הכינוי "נביא" מבטא אדם החווה התגלות על-אנושית. ספרי הנביאים מתייחסים לפעילותם של הנביאים לאורך ימי הבית הראשון ותקופת החורבן וכוללים בתוכם תיאור כללי לצד ביקורת חברתית ודתית.
- כתובים: הספרים הבאים לאחר מכן מכילים מגוון סוגות ספרותיות, החל מתיאור היסטורי, דרך נבואות וחזיונות מוסריים עתירי דימויים וכלה בספרות בעלת אופי שירי ופילוסופי.

חז"ל התלבטו בשאלה אלו ספרים ראויים להיכלל בתנ"ך ועל אלו ספרים עדיף לוותר הכלל שהנחה אותם היה הפרדה בין נבואות וספרים שנכתבו "לדורם", לבין נבואות **למחשבה** וספרים שנכתבו "לדורות".
האם אתם חשים שסיפורי התנ"ך רלוונטיים לדורנו? כיצד?

2.1.2.2 קבצי התורה שבעל-פה

במשך דורות נמסרה ונלמדה התורה שבעל-פה במקביל ללימוד הפסוקים הכתובים. העלאתה של התורה שבעל-פה על הכתב נחשבה לאיסור, אך עם חורבן הבית השני עלה החשש שהיא תישכח והחל תהליך שנמשך כ-500 שנה, במהלכו נכתבו מספר חיבורים משמעותיים:

- משנה: קובץ הלכתי שנערך ונחתם על-ידי רבי יהודה הנשיא* בשנת 220 לספירה. המשנה מחולקת לשישה סדרים (זרעים, מועד, נשים, נזיקין, קדשים, טהרות). כל אחד מהם מחולק למסכתות, כל מסכת לפרקים וכל פרק למשניות. המשנה כתובה בעברית ולשונה על-פי רוב דחוסה ומצומצמת, חכמי המשנה קרויים "תנאים".

הדף הראשון בתלמוד הבבלי
במרכז העמוד הטקסט עצמו
ומשני צדדיו פרשנים.

- תוספתא: במשנה לא קובצו כל המשניות והדיונים בעולם התורה שבעל-פה. לצד המשניות שאוגדו בה נותרו משניות חיצוניות המכונות "ברייתות" (ביחיד: "ברייתא"; מארמית – חיצוני), חלק ממשניות אלו אוגדו בקבצי התוספתא (מארמית – תוספת).

- מדרש: המדרשים הם לקט דרשות, סיפורים והדרכות המסודרים בזיקה לפסוקי המקרא. ישנם מדרשי הלכה העוסקים בנושאים הלכתיים, וישנם מדרשי אגדה העוסקים בדרשות מוסריות ובפירושם של סיפורי המקרא. המדרשים מאוגדים במספר קבצים, אחד המפורסמים שבהם הוא "מדרש רבה".

- **תלמוד (גמרא):** מטרתו של התלמוד היא לנסות ולפרש את המשנה, הוא כולל דיונים ביחס לפסיקת ההלכה בה; אך גם אגדות רבות והתייחסות אל אורח החיים של הקהילה היהודית. קיימים שני קבצים של תלמוד: התלמוד הירושלמי שנחתם בגליל במאה הרביעית לספירה, והתלמוד הבבלי שנחתם בבבל במאה השישית לספירה. התלמוד הבבלי הוא התלמוד הנפוץ יותר ועל-פי רוב, בו נעשה שימוש לשם פסיקת ההלכה.

התורה שבעל-פה בנויה כאוסף של פירושים ופירושים של פירושים: המשנה מפרשת את התורה שבכתב, התלמודים מפרשים את המשנה וברבות השנים נוספו גם לתלמוד פרשנים (רש"י, תוספות) שגם עליהם נכתבו ספרי פרשנות. מהי לדעתכם מידת החירות שיש לנו כקוראים מודרניים בפרשנות של המקורות? האם עלינו להתאימם לזמננו או שעלינו לנסות ולהיצמד לפרשנים מסורתיים?

למחשבה

2.2.2 התפילה, הסידור והמחזור

ביהדות התפילה היא פנייה של האדם אל בוראו. ניתן לחלק את התפילות לתפילה הספונטנית והאישית ולתפילה הממוסדת והציבורית. כיום, מתקיימת התפילה בדרך כלל בבית הכנסת והיא מבוססת על פסוקים ועל נוסחים שהתגבשו בקהילות ישראל והועלו על הכתב. לאורך תקופת המקרא, אנו פוגשים בעיקר תפילות יחיד המכוונות כנגד אירוע או בקשה מסוימים. בהדרגה התפתחה תפילה ממוסדת יותר: בתקופת בית שני כבר הופיעו נוסחי תפילה מגובשים; ומשחרב המקדש תפסה התפילה בציבור מקום מרכזי יותר ולמעשה החליפה את עבודת המקדש.

הסידור מכיל את כלל התפילות, הברכות והפיוטים לתפילות היום-יום ולמספר אירועים מיוחדים.

המחזור כולל את סדר התפילה לחגים. לאורך היום מתקיימות שלוש תפילות: **ערבית** (בערב), **שחרית** (בבוקר), עם שחר) ו**מנחה** (תפילה שזמנה מלאחר חצות היום ועד סיומו). בשבתות ובמועדים נוספת גם תפילת מוסף (כנגד הקורבן הייחודי לאותו מועד). במרכזן של כל התפילות עומדת "תפילת העמידה" המכונה גם "תפילת שמונה עשרה". למרות הבסיס משותף, בקהילות ישראל נוהגים להתפלל בנוסחים שונים, (תימן, עדות המזרח, ספרד ואשכנז). בתנועות שאינן אורתודוקסיות (התנועה הרפורמית, התנועה הקונסרבטיבית), עבר נוסח התפילה שינויים והוא מותאם לתפיסות העולם של חבריהן. בשנים האחרונות תוקנו תוספות לתפילה בהשפעת אירועים משמעותיים: בקינות (פיוטי אבל) לתשעה באב יש הנוהגים לקרוא קינות שנכתבו על השואה, ולהבדיל, בבתי כנסת רבים, נוהגים לקרוא את ה"תפילה לשלום המדינה" הכוללת התייחסות אל הקמת מדינת ישראל ותקווה להמשך קיומה ולשגשוגה.

ברבות השנים נוצרו מספר נוסחי תפילה בקהילות ישראל השונות, עם הקמתה של מדינת ישראל נעשה ניסיון ליצור "נוסח אחיד", לכל עדות ישראל. האם לדעתכם רצוי שכל עדה תשמור על נוסח התפילה הייחודי לה או שבשם האחדות נכון לשאוף ליצור נוסח משותף?

למחשבה

השער של "שולחן ערוך", אחד מספרי ההלכה המרכזיים ביותר.

הלכה היא שם כולל לכל החוקים, הדינים והמצוות של היהדות. ההלכה היהודית מבוססת על התורה שבכתב ועל התורה שבעל פה והיא מקיפה את כל תחומי החיים.

השולחן ערוך שנכתב במאה השש-עשרה על-ידי רבי יוסף קארו*, מהווה כיום את ספר ההלכה המרכזי בעם היהודי ונעשה בו שימוש נרחב לשם פסיקת הלכה.

כבר משחר תולדותיו של העם היהודי, נבדלו קבוצות שונות בעם ישראל באופן קיומן את ההלכה, חלקן נפרדו מן העם היהודי באופן מלא (הנוצרים לדוגמה) וחלקן שמרו אותו על קשרים מורכבים (הקראים** לדוגמה). גם כיום מתקיימת מחלוקת בנושא זה:

בעוד שהגישה האורתודוקסית מבקשת להיצמד אל ההלכה ללא שינוי, הקונסרבטיבים

מבקשים להתאים את ההלכה לתקופה המודרנית אך לשמור על עקרונותיה ואילו הרפורמים מבקשים

להכניס בה שינויים עומקים יותר. גם בתוך היהדות האורתודוקסית קיימים הבדלים ומחלוקות באשר לאופן קיום

ההלכה, אך באופן כללי, שוררת הסכמה באשר לבסיס העקרוני המחייב שלה ברוב התחומים.

4.2.2 השבת

יום המנוחה השבועי ביהדות הוא שבת. עצם הרעיון של שביתה ממלאכה ועיסוק ברוח, היה רעיון יהודי ייחודי וזר לעולם

העתיק שאף עורר לעג וביקורת. בבסיסה של השבת עומד זכר מעשה בראשית, בו שבת הבורא ממלאכתו ביום

השביעי; וזכר יציאת מצרים והעבדות, בה היו נתונים בני ישראל, המחייבים על-פי התורה את הרגישות לצרכיהם של

אלו הנמצאים בשולי החברה. פסוקי המקרא מדגישים כי השבת היא עקרון יסודי המכוון לחברה כולה: "לא תעשה כל

מלאכה, אתה ובנך ובתך, עבדך ואמתך ובהמתך, וגרך אשר בשעריך" (שמות כ', ט.).

על-פי ההלכה ישנן שלושים ותשע מלאכות עקרוניות האסורות בשבת והן מכונות ל"ט אבות

מלאכה. אבות המלאכה מוזכרים בתורה, מפורשים ומורחבים בספרות חז"ל ונגזרים מהם

איסורים וסעיפים קונקרטיים בספרות ההלכה. מנהגי השבת כוללים: הדלקת הנרות בכניסתה,

תפילה הכוללת קבלת שבת לפנות ערב, קידוש על יין וקיום שלוש סעודות חגיגיות, קריאה

בפרשת השבוע וקיום "הבדלה" עם צאתה.

במדינת ישראל מוגדרת השבת כיום המנוחה הרשמי ליהודים, בני דתות אחרות רשאים לבחור

יום מנוחה אחר. קבוצות שונות בחברה הישראלית בוחרות לבטא את השבת שלהן באופנים

שונים; עובדה המביאה לא אחת לדיונים ביחס לאופייה של השבת במרחב הציבורי.

את הגישה העקרונית בהקשר זה התווה מסמך הסטטוס-קוו שקבע כי השבת תוגדר כיום המנוחה הלאומי ולא תתקיים

במהלכה פעילות רשמית במוסדות הציבור. מאוחר יותר חוקק חוק שעות עבודה ומנוחה (1951) האוסר להעסיק עובד

ביום המנוחה השבועי שלו. פקודות המטה של צה"ל נגזרות מעקרונות אלו ואוסרת על עשיית מלאכה שאינה מהווה

צורך מבצעי דחוף במהלך השבת.

מודעה של עיריית תל-אביב המנוחה כנגד חילול השבת בעיר (1933)

בישראל מתקיימים דיונים רבים ביחס לאופייה הציבורי של השבת ואחת מנקודות המחלוקת היא פתיחתם של בתי עסק בשבת. בשנת 2003 הציעו הרב יעקב מדין והמשפטנית רות גביון, כי במהלך השבת ייוותרו מוסדות התרבות והפנאי פתוחים בעוד שבת עסק אחרים ייסגרו. מה דעתכם על הצעה זו?

למחשבה

* ר' יוסף קארו (1575-1488), רב ופוסק הלכה, נולד בספרד ובעקבות הגירוש, נדד בין מספר מדינות באסיה הקטנה עד שעלה לארץ-ישראל. ר' יוסף קארו כתב חיבור הלכתי גדול המתבסס על הסדר והמבנה של חיבור הלכה קודם ("ארבעת הטורים") וקרא לחיבור בית יוסף. לאחר מכן, לאור ריבוי מסורות פסיקה, ביקש לתמצת את ספרו לנוכח ריבוי מסורות ההלכה וכתב את השולחן ערוך.

** היהדות הקראית היא זרם דתי שראשיתו במאה השמינית. הקראים מאמינים בתורה שבכתב אך אינם מקבלים את פרשנות חז"ל במסגרת התורה שבעל-פה. במדינת ישראל מרוכזת רוב העדה הקראית ברמלה ובמספר יישובים נוספים בדרום הארץ.

5.2.2 כשרות

כשרות היא מערכת הדינים והכללים המגדירה את סוגי המזון המותרים לאכילה על-פי דיני ישראל. דינים אלו כוללים את איסורי אכילת בשר וחלב, בעלי חיים האסורים לאכילה, דינים הנוגעים לשחיטה כשרה ודינים הנוגעים לניקוי ירקות ופירות מחרקים. כמו כן, קיימים חוקים שונים באשר לתוצרת החקלאית של ארץ-ישראל כחלק מן המצוות התלויות בארץ*. מוסדות ממלכתיים בארץ, דוגמת צה"ל, מקפידים על שמירת דיני הכשרות על-פי עקרונות הסטטוס-קוו. בשנים האחרונות צמחה יוזמה חדשה להכשר "התו החברתי" – פיקוח על מרכיבים מוסריים בניהול בית העסק: הקפדה על נגישות לנכים, על העסקה הוגנת וחוקית של עובדי המקום ועוד.

6.2.2 סת"ם

ראשי התיבות סת"ם מתייחסים אל שלושה תשמישי קדושה: ספר תורה, תפילין ומזוזה. שלושתם נכתבים על-ידי סופר מיומן, המשתמש בכתיב מיוחד על-גבי קלף העשוי מעור בהמה כשרה:

- ספר התורה הוא מגילת קלף עליה כתובים חמשת חומשי תורה. על-פי ההלכה, את קריאת התורה בבית הכנסת יש לעשות רק מתוך ספר התורה ולא מתוך חומש שהודפס על נייר.
- תפילין הן תשמיש קדושה המורכב משתי קופסאות עור אותן קושרים על הזרוע והמצח. על-פי ההלכה, את התפילין מניחים מגיל שלוש-עשרה במהלך תפילת שחרית לימי החול. התפילין חייבות להיות עשויות מעור ולהיצבע בצבע שחור, בתוכן נמצאות ארבע פרשיות מן התורה המתייחסות אל מצווה זו.
- מזוזה היא מגילת קלף אותה תולים על המשקוף השמאלי של הדלת ובה כתובה פרשיית שמע. על-פי רוב, נשמרת המזוזה בתוך בית מזוזה מיוחד המגן עליה מפגעי הזמן ומזג האוויר.

* מצוות התלויות בארץ הן שורה של מצוות שמקורן במקרא, ובאופן מסורתי הן נחלקות לשתי קבוצות - מצוות סוציאליות ומצוות המבטאות קדושה של ארץ-ישראל. המצוות קשורות לרוב בחקלאות ועבודת האדמה.

3.2 מיעוטים במדינת ישראל

1.3.2 פתיחה

לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה¹ חיים במדינת ישראל נכון לראשית שנת 2016, כ-6,433,000 יהודים; 1,480,000 מוסלמים; 165,000 נוצרים; ו-137,300 דרוזים. קבוצת מיעוט, מוגדרת כקבוצה סוציולוגית או אתנית המבקשת לשמר את זהותה הייחודית בשונה מזהותה של אוכלוסיית הרוב. מדינת ישראל מכירה בזכויותיהם השוות של בני מיעוטים ובזכותן של קבוצות מיעוט להתקיים, מחויבות זו מופיעה עוד במגילת העצמאות:

מדינת ישראל... תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה, תהא מושתת על יסודות החירות הצדק והשלום לאור חזונו של נבאי ישראל. תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה, בלי הבדל דת גזע ומין, ותבטיח חופש דת, מצפון לשון חינוך ותרבות, תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות. "

בהתאם לעקרונות אלו זכאים בני המיעוטים לקיים את מצוות דתם באופן חופשי, להקים בתי תפילה, לקיים רישום נישואין וגירושין על-פי עקרונות דתם, לקיים בתי דין דתיים, להפעיל בתי קברות דתיים ואף לקיים מערכת חינוך על-פי עקרונותיהם הדתיים והתרבותיים. בני מיעוטים בוחרים ונבחרים לכנסת הן במסגרת רשימות ייחודיות והן במסגרת המפלגות הגדולות והם יכולים להקים תנועות פוליטיות וחברתיות שיקדמו את ענייניהם והשקפת עולמם.

יחד עם זאת, בפועל, ישנם פערים בין אוכלוסיית המיעוטים לבין אוכלוסיית הרוב, כפי שניתן ללמוד מנתונים סטטיסטיים שונים: אחוז הזכאים לבגרות, אחוז ההשתתפות בכוח העבודה ומדדי ההכנסה נמוכים יותר באופן משמעותי בקרב המיעוטים. נושא היחס והשילוב של המיעוטים בחברת הרוב הוא נושא אתו מתמודדות רוב מדינות הלאום בצורה כזו או אחרת ופערים הללו מהווים אתגר מתמיד בעבור מדינת ישראל. חוסר השוויון בא לידי ביטוי גם בחובות האזרחיות: בעוד שעל היהודים חל גיוס חובה לנשים ולגברים כאחד, על הדרוזים והצ'רקסים חל גיוס חובה לגברים ועל שאר בני המיעוטים לא חל גיוס חובה.

* הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה היא גוף ממשלתי האמון על איסוף מידע סטטיסטי אודות מדינת ישראל. מקור המידע:

http://www.cbs.gov.il/shnaton67/st02_02.pdf

אחת לכמה שנים פונה ממשלת ישראל למעסיקים בקריאה להעסיק בני מיעוטים ולהימנע מדעות קדומות. הנושא אף מוסדר בחקיקה וישנה חובה על משרדי ממשלה להעדיף בני מיעוטים ("העדפה מתקנת"). האם לדעתכם קיימות בציבור היהודי במדינת ישראל דעות קדומות ביחס לבני מיעוטים? עד כמה הן נפוצות ומשפיעות?

למחשבה

2.3.2 דרוזים

הדגל הדרוזי

הדרוזים הם בני עדה דתית החיים במדינות המזרח התיכון. הדת הדרוזית התפלגה מן האסלאם השיעי בראשית המאה האחת-עשרה כאשר אלחכם באמר-אללה (מהדי) הכריז על עצמו כנביא. הדרוזים מאמינים בכך שאלחכם היה נביא אמת ואמונה זו מבדילה בינם לבין המוסלמים המאמינים בהיותו של מוחמד אחרון הנביאים ורואים באמונה בנביא מאוחר יותר ככפירה. המחלוקת בין הדרוזים לבין המוסלמים היא עמוקה ועל רקע זה נרדפו הדרוזים בעברם.

הדת הדרוזית היא דת סודית ועיקריה ידועים רק לחכמי העדה. מרבית הדרוזים (המכונים "ג'והאל") אינם מכירים את הדת על בוריה ולא עוסקים בלימודה. באופן כללי ניתן לומר כי הדרוזים מאמינים בקיומו של אל אחד (מונותאיזם), באמיתות נבואתם של כל הנביאים שקדמו להופעת הדת הדרוזית ובחמישה נביאים דרוזים נוספים (בראשם שועייב), וכן בקיומו של גלגול נשמות.

מתחם קבר הנביא
שועיב

היישוב הדרוזי בארץ הוא ותיק למדי, יש המתארכים אותו עוד למאה האחת-עשרה, מיד עם יסוד הדת, ויש הדוחים אותו למאה החמש-עשרה. בתחומי מדינת ישראל נמצא אחד המקומות

הקדושים ביותר לעדה: קבר הנביא שועיב. הנביא שועיב מוזכר רבות בקוראן ועל-פי האמונה הדרוזית הוא יתרו כהן מדיין, אבי ציפורה אשתו של משה. קבר הנביא שועיב ממוקם בגליל בקרבת כפר חיטים.

הדרוזים בישראל חיים בכפרים שהוקמו בעיקר בגליל ובכרמל, ברוב הכפרים מהווה היום גרעין הכפר המסורתי רק חלק קטן ממערך השטח הבנוי, והמערך החדש של הכפר מורכב משכונות חדשות המקיפות את הגרעין המסורתי. העדה הדרוזית בישראל מהווה קבוצת מיעוט המכריזה על נאמנותה המוחלטת למדינת ישראל ולחוקיה. לאחר הקמת המדינה התנדבו רבים מבני העדה לשירות צבאי, בעיקר ביחידת המיעוטים. החל משנת 1956 חייבים הדרוזים בשירות חובה, אחוזי הגיוס בקרב העדה גבוהים ושיעור הקצינים והנגדים בני העדה הדרוזית בצה"ל עולה על חלקם היחסי באוכלוסייה.

חוקרים רבים מתארים את החברה הדרוזית כחברה מסורתית הנדרשת לנסות ולשמור על ייחודה במדינת מערבית ומודרנית. כיצד לדעתכם ניתן לשלב בין שמירה על המסורת מחד לבין לקיחת חלק בחברה הישראלית הכללית והתקדמות עם המודרנה והטכנולוגיה מאידך?

למחשבה

3.3.2 מוסלמים

האסלאם היא הדת השנייה בגודלה בעולם. בבסיס האמונה המוסלמית עומדת האמונה באל אחד, ההכרה במוחמד כאחרון הנביאים וכשליחו של האל ("רסול אללה") והאמונה בקוראן כספר היסוד של הדת. באסלאם חמש מצוות יסוד: "שהאדה" (עדות) החובה להצהיר על דבקות בעיקרי האמונה, "צלאת" התפילה הנערכת חמש פעמים ביום, "זכאת" החובה לתת צדקה, "צום" החובה לצום במהלך חודש הרמדאן, "חג" החובה על כל אדם המסוגל לכך מבחינה כלכלית לעלות לרגל למכה. המוסלמים בישראל מתחלקים לשלוש קבוצות אוכלוסייה עיקריות: ערבים, בדואים וצ'רקסים, רובם ככולם הם ערבים סונים¹ המהווים חטיבה אחידה למדי מבחינה דתית. מבחינה דמוגרפית אחוז המוסלמים באוכלוסייה עומד באופן עקבי על כ-16% מן האוכלוסייה בישראל. להלן נרחיב על כל קבוצה בנפרד.

¹ במאה השביעית לספירה התפלגו המוסלמים לסונים ולשיעים. הכינוי "סונים" מגיע מלשון "סונה", בערבית נוהג, אורח חיים; במסורת המוסלמית משמשת המילה לציון הרגלי החיים של הנביא מוחמד, שעל כל מוסלמי לדבוק בהם. "שיעים" מגיע מלשון "שיעה", בערבית סיעה; בני השיעה ביקשו לדבוק במסורת סיעתו של עלי שהיה בן דודו של מוחמד ובעלה של פאטמה בתו.

1.3.3.2 ערבים מוסלמים

ערביי ישראל רובם ככולם הם מוסלמים סונים, המתגוררים בערים וביישובים כפריים ערביים וכן במספר ערים מעורבות. ריכוז היישוב הערבי נמצא בצפונה של ישראל, בגליל ולאורך מורדות הכרמל. צורת ההתיישבות הנפוצה ביותר של ערביי ישראל היא הכפר. הכפר המסורתי מנה כמה מאות משפחות, אך כיום ישנם גם כפרים גדולים המונים עשרות אלפי תושבים. רוב הכפרים הערביים נבנו על מורדות ההרים מעל לאדמות הפוריות של העמקים; זאת מטעמים חקלאיים וביטחוניים כאחד. החלוקה הפנימית בתוך הכפרים התבססה על בתי-האב (חמולות), בני בית אב אחד נהגו לגור בסמיכות לבני המשפחה ויצרו מתחמי מגורים משותפים. על מנת לשמור על הפרטיות נבנה הבית סביב חצר פנימית, שבה מתנהלים חיי המשפחה. בעשורים האחרונים עובר הכפר הערבי תהליכי עיור, כפרים רבים הפכו לערים כמו למשל אום אל-פאחם או טייבה ובתוכם מתפתחים תעשייה מודרנית ומרכזי מסחר. על רקע זה נמצא גם אחוז העוסקים בחקלאות, שהיה בעבר גבוה מאוד, במגמת ירידה. הפולחן הדתי של הערבים המוסלמים מתרכז במסגדים. המונח "מסגד" מגיע מן הפועל הערבי "מסג'ד" שפירושו לסגוד או להשתחוות. לצדו של המסגד הגדול קיימים בכל עיר גם מקומות תפילה קטנים יותר המכונים "ג'מע" שמשמעותה התכנסות או התאספות. לצדם של המסגדים המרכזיים בנוי צריח הקרוי "מינרט", מן הצריח קורא המואזין את המוסלמים לכל אחת מחמשת התפילות בהן הם חייבים ביום. אל המסגד נכנסים המאמינים יחפים והתפילה מתבצעת על גבי מרבדים ומחצלות המונחים על הקרקע. המתפללים פונים בתפילתם דרומה, לכיוונה של העיר מכה.

2.3.3.2 בדואים

הכינוי "בדואים" מגיע מלשון "בְּדִיָּה", בערבית "יושבי מדבר". כינוי זה מתייחס אל השבטים הנוודים במדבריות המזרח התיכון וצפון אפריקה. באופן מסורתי עסקו הבדואים במרעה, עיסוק שחייב אותם לנדידה בחיפוש אחר שטחים מתאימים. הניידות של הבדואים השפיעה על אורחות חייהם ותרבותם, על עצמאותם ועל היעדר התלות שלהם במסגרת לאומית או בשלטון מרכזי. הנדודים נתנו את אותותיהם גם ביחס לצורת המגורים המסורתית – אוהל ארעי. מרבית הבדואים הם מוסלמים בדתם אולם בעבר פולחן הדת והמצוות הקשורות בה לא תפסו על-פי רוב מקום מרכזי בחייהם. התכונות הראשיות המייחדות את

החברה הבדואית הן ליכוד שבטי ומשפחתי, הכנסת אורחים (שיסודה בכורח של עזרה הדדית

בתנאי המדבר הקשים) ומשפט שבטי (שהיה מיסודותיו של ליכוד השבט). עם הקמת מדינת ישראל ב-1948, מתיחת

הגבולות בין ישראל לשכנותיה, הרחבת ההתיישבות בנגב והקמתם של בסיסים
ושטחי אש, צומצם שטח הנדידה והמחייה של האוכלוסייה הבדואית. הבדואים
בישראל מתחלקים לשתי קבוצות מרכזיות: הבדואים בגליל המתגוררים ברובם
בכפרים המוכרים על-ידי המדינה והבדואים בנגב שהחל משנות השישים פועלת
מדינת ישראל על-מנת ליישבם ביישובי קבע (נכון לשנת 2012 הוקמו שבעה יישובים
כאלו). בדואים רבים מתגוררים בכפרים לא מוכרים, יישוב שרשויות המדינה אינן

מכירות בקיומו או אף

מתנגדות לקיומו ואינו מהווה מועצה מקומית או כלול בתוך מועצה אזורית, חלק מן הכפרים הללו גם לא מחוברים
לתשתיות של מים וחשמל.

על אף שעל הבדואים לא חל חוק גיוס חובה, רבים מבני העדה משרתים בצה"ל. הבדואים הראשונים התגייסו לצה"ל
עוד בשנות החמישים והשתלבו בתפקידים שונים, רובם ביחידת המיעוטים*. בשנת 1970 הוקמה יחידת הגששים
המבוססת רובה ככולה על בני העדה ובשנת 1986 הוקם "גדוד הסיור המדברי" (הגדס"ר הבדואי) הכפוף לחטיבה
הדרומית של אוגדת עזה. בדואים נוספים משרתים בתפקידים שונים במערכי השונים של צה"ל.

3.3.3.2 צ'רקסים

הדגל הצ'רקסי

עדה מוסלמית נוספת הנפרדת מן הערבים המוסלמים היא העדה הצ'רקסית. הצ'רקסים (המכנים את עצמם "אדיגים") הם עם קווקזי שבמהלך המאה התשע- עשרה החל לנדוד ממולדתו בעקבות הכיבוש הרוסי. האימפריה העות'מאנית ששלטה באותה העת בבלקן פתחה את שעריה בפני הצ'רקסים הנמלטים ועודדה את התיישבותם באזורי ספר בעייתיים. כיום קיימים יישובים צ'רקסיים בטורקיה, סוריה, ירדן וישראל.

גברים צ'רקסים בלבוש מסורתי, כפר קמא

בישראל מתגוררים הצ'רקסים בשני כפרים בצפון הארץ: כפר קמה וריחניה. מבחינה דתית הצ'רקסים הם מוסלמים סונים, כמו רוב ערביי ישראל; אולם הם שומרים על מסורות ייחודיות ועל שפתם המקורית המבדילות אותם מן הערבים המוסלמים. הצ'רקסים שומרים על תלבושתם המיוחדת, ביחוד בימי חג ומועד. הגבר חובש לראשו כובע שער המכונה "פפח'ה", על גופו הוא לובש בגד שחור המקושט בכדורי רובה וחרב חגורה למותניו.

הצ'רקסים קיימו מערכת יחסים טובה עם היישוב היהודי עוד מימי העליות הראשונה והשנייה. לאחר הקמת המדינה התנדבו מרבית בני העדה לשירות צבאי, בעיקר ביחידת המיעוטים ובפלוגות פרשים צ'רקסית שכונתה 'קלוואלריה'; לאחר שפורקה הפלוגה הוקם במקומה "חיל הספר" שהפך ברבות הימים למשמר הגבול. בשנת 1958 ביקשו מנהיגי העדה הצ'רקסית להחיל עליהם גיוס חובה, במכתב לראש מועצת כפר-קמא נענה ראש הממשלה, דוד בן-גוריון, לבקשתם:

מר עבד אל עזיז שוגאן הנכבד...לאחר עיון ובדיקה בבקשתך לגייס את צעירי הצ'רקסים גיוס חובה לצה"ל החלטתי לקבל הצעתך...זאת אני עושה מתוך הוקרה לאומץ הלב, שבני עדתכם הצטיינו בו מאז ומעולם והנאמנות למדינה שהנכם מגלים כל השנים הללו

'יחידת המיעוטים הוקמה במהלך מלחמת העצמאות ובה שירתו דרוזים ובני מיעוטים אחרים. יחידת המיעוטים הייתה יחידה מבצעית שלחמה בכלל מלחמות ישראל. לימים הפכה היחידה ל**גדוד חרב** הכפוף לחטיבה המרחבית ברעם של אוגדת הגליל.

4.3.2 נוצרים

כנסיית הקבר, אחד מן האתרים המקודשים ביותר לנוצרים

במדינת ישראל חיים נוצרים בני כתות וזרמים שונים. רבים מן הנוצרים בישראל הם נצר לקבוצות החיות בשטחי הארץ אלפי שנים, לצדם חיים בארץ גם בני סגל כנסייתי שמוצאם אירופי, בני קבוצות נוצריות שאינם ערבים (ארמים וארמנים למשל), קרובי משפחה של יהודים שדתם נוצרית ועובדים זרים המגדירים את עצמם כנוצרים. את הנוצרים בישראל ניתן לחלק גם על-בסיס הזרם הכנסייתי אליו הם משתייכים. רובם של הנוצרים משתייכים לכנסייה היוונית-אורתודוקסית או לכנסייה הקתולית, אך לצד זאת מתקיימות בישראל קהילות המשתייכות לכנסייה הקופטית,

המארונית, האשורית, האתיופית, האנגליקנית ועוד. הנוצרים בישראל מרוכזים בגליל ובאזור

ירושלים, היישוב הנוצרי הגדול ביותר הוא נצרת.

ארץ-ישראל קדושה לנוצרים מאחר ובה חי ופעל ישו, אבי הנצרות, עובדה שיכולה להסביר את ריבויים של הזרמים והמסורות הנוצריות הנוכחות בישראל. בישראל ממוקמים אתרים רבים הקדושים לנצרות (כנסיית הקבר והווייה דולורזה בירושלים, כנסיית הבשורה והר הקפיצה בנצרת, כנסיית הלחם והדגים וכפר נחום באזור הכנרת ועוד) צליינים רבים מגיעים בכל שנה לישראל על-מנת לבקר במקומות הקדושים להם.

מדינת ישראל מאפשרת לאוכלוסייה הנוצרית חופש דתי מלא והם מנהלים כמה בתי דין עצמאיים האחראים על טיפול בענייני אישות של בני העדה. בדומה לערבים המוסלמים (שאינם בדואים) מרבית הערבים הנוצרים אינם מתגייסים לצה"ל. באחרונה החלה קבוצה של ערבים ארמים להתנדב לגיוס.

4.2 לוח השנה הישראלי-יהודי: חגים ומועדים

1.4.2 פתיחה

החג מהווה הזדמנות חינוכית להגביר את ההיכרות בין חברי היחידה ולעסוק בערכים וברעיונות העולים ממנו. על-פי חוק, צה"ל מציין את כלל המועדים הממלכתיים; החגים היהודיים משפיעים גם הם באופן טבעי על קצב החיים בו; וההיכרות עם המועדים הלא יהודיים היא הכרחית ביחידות בהם משרתים בני מיעוטים. בפרק זה נבקש לסקור בקצרה את לוח השנה הישראלי לשכבותיו: מועדים ממלכתיים, מועדים יהודיים ומועדים לא יהודיים.

2.4.2 מועדים ממלכתיים

1.2.4.2 יום הזיכרון הממלכתי לרחבעם זאבי

"אי אפשר לאהוב את המולדת בצורה וירטואלית, יש לאהוב אותה דרך כפות הרגליים" ... (רחבעם זאבי)

יום הזיכרון לשר רחבעם זאבי חל ב-ל' בתשרי. זאבי (1926-2001), היה אלוף בצה"ל ופוליטיקאי ישראלי שכיהן, בין השאר, כשר התיירות. ב-ל' בתשרי תשס"ב, 17 באוקטובר 2001, נרצח על-ידי מתנקשים פלסטינים במלון בירושלים. זאבי היה האדם הבכיר ביותר שנרצח במהלך הסכסוך הישראלי-ערבי ובלווייתו, שהתקיימה בהר הרצל, השתתפו אלפי אנשים. יום הזיכרון לרחבעם זאבי מצוין מתוקף חוק שהתקבל בכנסת בשנת 2005. החוק קובע כי יום הירצחו של זאבי יהווה יום זיכרון ממלכתי, במהלכו יתקיים טקס בסמוך לקברו, ובמחנות צה"ל יוקדש זמן ללימוד פועלו.

2.2.4.2 יום הזיכרון הממלכתי ליצחק רבין

"האלימות מכרסמת ביסוד הדמוקרטיה הישראלית. יש לגנות אותה, להוקיע אותה, לבודד אותה, זו אינה דרכנו" (יצחק רבין)

יום הזיכרון ליצחק רבין חל ב-י"ב בחשוון. יצחק רבין (1922-1995) היה רמטכ"ל מלחמת ששת הימים, שר ביטחון וראש ממשלה*. במוצאי שבת, י"ב בחשוון תשנ"ו 4, בנובמבר 1995, נרצח בעת עצרת שלום שנערכה בכיכר מלכי ישראל בתל-אביב, בידי מתנקש יהודי. הרצח הפוליטי זעזע את החברה הישראלית ואלפים, מכל רחבי הקשת הפוליטית, יצאו אל הרחובות על מנת למחות כנגדו ולהדליק נרות נשמה.

האנדרטה במקום בו נרצח רבין

להלווייתו של רבין, שנערכה בהר הרצל, הגיעו רבים ממנהיגי העולם ובהם גם מנהיגים ממדינות ערב. מיד לאחר הרצח עלתה מקרב הציבור הדרישה להפוך את היום בו הוא בוצע ליום של חשבון נפש, במהלכו תעסוק החברה הישראלית בשאלה, כיצד הצליח הוויכוח הפוליטי להידרדר לאלימות כה קשה. יום הזיכרון מצוין מתוקף חוק שהתקבל בכנסת בשנת 1997. החוק קובע כי היום יצוין במוסדות המדינה, במחנות צה"ל ובבתי הספר; במהלכו יורדו דגלי הלאום לחצי התורן ויערך טקס ממלכתי. * דמותו של יצחק רבין נידונה בפרק נפרד בהמשך.

3.2.4.2 חג הסיגד

"אימוץ החג על ידי הכנסת ועל ידי מדינת ישראל יאפשר את שימורה של מסורת עתיקת יומין ויתרום לתחושת ההזדהות והמעורבות של בני הקהילה האתיופית" (דברי הסבר לחוק חג הסיגד)

חג הסיגד חל ב-כ"ט בחשוון, חמישים יום לאחר יום הכיפורים. סיגד (מאמהרית: סגידה) הוא אחד מן החגים שצויינו על-ידי הקהילה היהודית באתיופיה. הוא מהווה יום של צום, טהרה והתחדשות ובמרכזו עמד טקס שנערך בידי ראשי העדה (המכונים "קייסים"). הטקס בוצע על ראשו של הר גבוה באתיופיה, כמקבילו של הר סיני בו ניתנה התורה לעם ישראל.

חג הסיגד, ירושלים (2009). צילום: בני וודו.

מעמד הסיגד מזכיר מעמד דומה המתואר בספר נחמיה (א', א'-ג'). בטקס השתתפו כל בני הקהילה היהודית באתיופיה, עבורם הוא היווה גם מפגש חשוב שתרם לליכודה של הקהילה. גם בישראל ממשיכים בני העדה האתיופית לחגוג את חג הסיגד. כיום מתכנסים בני העדה בטיילת ארמון הנציב הצופה אל-עבר הר הבית ומקום המקדש, נושאים תפילה ולאחר מכן, צועדים אל עבר הכותל המערבי. בכינוס משתתפים על-פי רוב גם אישי ציבור המבקשים לחלוק כבוד לעדה ולסיפור עלייתה לארץ-ישראל. בשנת 2008 התקבל בכנסת חוק חג הסיגד. החוק קובע כי חג הסיגד יצוין באופן רשמי על-ידי מדינת ישראל. על-פי פקודות הצבא, חלה על המפקד חובה לשחרר מפעילות חייל אתיופי המבקש לקחת חלק בחג ויום ההיעדרות ירד ממניין ימי החופשה השנתית.

4.2.4.2 יום הזיכרון הבין-לאומי לשואה

"אין הזמן באושוויץ כפי שהוא כאן על כדור הארץ. כל שבר רגע הולך שם על גלגלי זמן אחר" (ק. צטניק)

יום הזיכרון הבין-לאומי לשואה חל ב-27 בינואר, היום בו שוחרר בשנת 1945 מחנה הריכוז וההשמדה אושוויץ על-ידי הצבא האדום¹. שחרורו של אושוויץ חשף בפני העולם את זוועות מעשיהם של הנאצים, והמחנה הפך לסמל לתהליך הדיכוי וההשמדה של היהודים ומיעוטים נרדפים אחרים. יום זה שימש כיום זיכרון לשואה בגרמניה, בבריטניה ובעוד מספר מדינות לאורך שנים רבות. בנובמבר 2005 החליט האו"ם להכריז על יום זה כעל יום זיכרון בין-לאומי וההצעה התקבלה פה אחד. יום הזיכרון הבין-לאומי מצוין גם בישראל לצדו של יום הזיכרון לשואה ולגבורה המוקדש לזיכרון הלאומי.

5.2.4.2 יום הזיכרון לשואה ולגבורה

"על דעת עיני שראו את השכול... נדרתי הנדר: לזכור את הכל, לזכור – ודבר לא לשכוח" ("נדר", "אברהם שלונסקי")

יום הזיכרון לשואה ולגבורה חל ב-כ"ז בניסן, את היום קבעה הכנסת בחוק

שהתקבל בשנת 1959, סעיף 2 לחוק קובע את אופיו:

הרמטכ"ל ה-21, רא"ל גדי אייזנקוט מבקר ניצול שואה כחלק מפרויקט "פרח לניצול", "יום השואה התשע"ד.

ביום הזיכרון תהא בכל רחבי המדינה דומייה של שתי דקות בהן תושבת כל עבודה

ותיפסק התנועה בדרכים; יקוימו אזכרות, עצרות עם, וטקסי התייחדות במחנות הצבא ובמוסדות החינוך; הדגלים על הבניינים הציבוריים יורדו לחצי התורן תכניות השידורים

ברדיו יביעו את ייחודו של היום, ובבתי השעשועים יעלו אך נושאים ההולמים את רוחו.

יום הזיכרון מתחיל בדומה לחגי ישראל מן הערב. העצרת הפותחת את יום הזיכרון מתקיימת ברחבת גטו ורשה ב"יד

ושם" ובמהלכה מודלקות שש משואות על-ידי ניצולי שואה המלווים בבני הדור השני והשלישי. למחרת, בשעה 10

בבוקר, נשמעת בכל רחבי המדינה צפירת דומייה בת שתי דקות ולאחריה מתקיימים אירועים ליד אנדרטאות, בבתי

ספר ובמחנות צה"ל. מאוחר יותר במהלך היום, נפתח במשכן הכנסת וב-"אוהל יזכור" ב"יד ושם" מעמד" לכל איש יש

שם", במהלכו מקריאים חברי כנסת ואישי ציבור שמות של יהודים שנספו בשואה. בצהריים נערכת עצרת נוספת

ב"אוהל יזכור". את האירועים חותמים עצרת של תנועות הנוער הנערכת בשעות אחר הצהריים, וטקס הזיכרון בקיבוץ

לוחמי הגטאות, במוצאי יום השואה. משנת 1988 נערך ביום השואה אירוע נוסף – מצעד החיים, במהלכו צועדים אלפי

יהודים מן הארץ ומן העולם בין אושוויץ לבירקנאו. מדינות נוספות בעולם מציינות גם הן את יום השואה, אם כי בצורה

בולטת פחות, ומרביתן ממקדות את העיסוק בנושא ליום השואה הבין-לאומי.

¹ יחיאל די-נור (ק. צטניק) (1909-2001), סופר שואה ניצול מחנות ההשמדה. ספריו מאופיינים בתיאורים ריאליסטיים ולא פעם קשים. די-נור שימש כעד

במהלך משפט אייכמן וכך נחשפה בפעם הראשונה זהותו, בתום עדותו התעלף ופונה אל בית חולים.

² **הצבא האדום**, כינוי לצבאה של ברית המועצות. במהלך מלחמת העולם השנייה מנה הצבא האדום למעלה משלושים מיליון חיילים, מהם נהרגו במהלך הלחימה למעלה משמונה מיליון.

³ **אברהם שלונסקי** (1900-1973) משורר, עורך ומחזאי. שלונסקי עלה לארץ בעלייה השלישית, היה חבר בגדוד העבודה ולאחר מכן התמסר לכתיבה. בין יצירותיו: הצגת הילדים "עוץ לי עוץ לי", תרגום המחזה "המלט" לעברית, תרגום "שיר הפרטיזנים" לעברית ועוד.

6.2.4.2 יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ולנפגעי פעולות האיבה

"אז תשאל האומה שטופת דמע וקסם, ואמרה: מי אתם? והשנים שוקטים, יענו לה: אנחנו מגש הכסף שעליו לך ניתנה מדינה היהודים" ("מגש הכסף", נתן אלתרמן)

יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ולנפגעי פעולות האיבה חל ב-ד' באייר. בתחילה צוין זכרם של חללי מערכות ישראל במסגרת יום העצמאות. הדגם הנוכחי, בו יום הזיכרון חל ביום שלפני יום העצמאות, אומץ ב-1951 ונקבע בחוק בשנת 1963. סעיף 3 לחוק קובע את אופיו:

משוריינים באזור שער הגיא, עטופים בדגלים ועליהם זרי זיכרון.

ביום הזיכרון תהא בכל רחבי המדינה דומיה של שתי דקות בהן תשבות כל עבודה ותיפסק כל תנועה בדרכים; הדגלים על הבניינים הציבוריים יורדו לחצי התורן;

יקוימו אזכרות ועצרות -עם; ייערכו טקסי התייחדות במחנות צבא הגנה לישראל ובמוסדות חינוך; תכניות השידורים יביעו את ייחודו של היום.

בימים שלפני הטקס מציבים חיילי צה"ל את דגל ישראל ומניחים פרח על קברו של כל חלל. האירוע הפותח את יום הזיכרון מתקיים לפנות ערב ב-"בית יד לבנים" בירושלים. בשעה שמונה נשמעת ברחבי הארץ צפירת זיכרון בת דקה ואז מתחיל האירוע הרשמי הנערך ברחבת הכותל בירושלים. לאחר הטקס נערכים טקסים נוספים ביישובים שונים ברחבי הארץ: בירושלים נערכת עצרת זיכרון במשכן הכנסת, ובכיכר רבין, בתל-אביב, נערך אירוע "שרים בכיכר" המשלב שירי זיכרון וסיפורים של נופלים. למחרת, בשעה אחת-עשרה, נשמעת צפירת זיכרון נוספת ולאחריה מתחילים טקסי הזיכרון בבתי הקברות הצבאיים. בשעה אחת בצהריים נערך טקס זיכרון ממלכתי לחללי פעולות האיבה בהר הרצל. במהלך היום נערכים גם טקס אזכרה של משטרת ישראל, טקס אזכרה לחיילים הבדואים והדרוזים, טקס אזכרה למעפילים ועוד. לקראת סופו של היום, נערך טקס הדלקת המשואות בהר הרצל החותם את אירועי יום הזיכרון ופותח את אירועי יום העצמאות. הסמיכות הרבה שבין שני הימים מעוררת לא אחת דיון, אך נשמרת בשל הסמליות שבה.

7.2.4.2 יום העצמאות

"בבאזל יסדתי את מדינת היהודים, אם אומר זאת היום, יענה לי צחוק כללי. אולי בעוד חמש שנים, בוודאי בעוד חמישים שנה, יודו בכך כולם" (בנימין זאב הרצל)

יום העצמאות חל ב-ה' באייר. יום זה הוא יום החג הלאומי המרכזי של מדינת ישראל המציין את ההכרזה על הקמתה עם תום המנדט הבריטי. יום העצמאות מתחיל בטקס הדלקת המשואות בהר הרצל, המתקיים ברצף משנת 1950. במהלך הטקס מודלקות שתיים עשרה משואות המסמלות את שנים עשר שבטי ישראל בידי נציגים הנבחרים בהתאם לנושא המתחלף מדי שנה.

* נתן אלתרמן (1910-1970), משורר ומחזאי ישראלי שהשפיע רבות על השירה העברית המודרנית. אחת מיצירותיו המרכזיות הוא השיר מגש הכסף, בשיר מתואר המחיר הכבד ששילמו תושבי הארץ ובכך אפשרו את הקמתה של מדינת ישראל.
** יד לבנים הוא ארגון ישראלי התנדבותי להנצחת זכרם של חללי מערכות ישראל וטיפול במשפחות השכולות. הארגון נוסד ב-1949.

ביום העצמאות עצמו עורך נשיא המדינה קבלת פנים מיוחדת לחיילים וקצינים מצטיינים. בשעות הבוקר המאוחרות נערך חידון התנ"ך העולמי לנוער יהודי, וצה"ל פותח את בסיסיו לקהל הרחב ומקיים תצוגות ותערוכות. בעבר היה נערך במהלך היום מצעד צה"ל בו הוצגו יכולותיו וחילותיו השונים, אך אירוע זה נפסק וכיום מקיימים רק חיל האוויר וחיל הים מטסים ומשטים מיוחדים. במוצאי יום העצמאות נערך טקס הענקת פרסי ישראל*. במהלך השנים נעשו ניסיונות שונים לחבר הגדות ומסכתות ליום העצמאות. בציבור הדתי מצוין החג בתפילות חגיגות הנערכות ברוב-עם; רבים יוצאים לטיול וארוחה בחיק הטבע; במרכזי הערים נפתחות במות בידור ומתקיימות הופעות שונות; ובערוצי הרדיו והטלוויזיה משוגרות תכניות מיוחדות.

8.3.4.2 יום הרצל

"קראתי פעם לצינונות אידיאל אין -סופי, ואני מאמין באמת כי גם לאחר השגת ארצנו, ארץ ישראל, לא תחדל מלהיות אידיאל" (בנימין זאב הרצל)

יום הרצל חל ב-י' באייר, היום בו נולד הרצל שהיה אבי התנועה הציונית וזכה לכינוי "חוזה המדינה"**. היום מצוין מתוקף חוק שהתקבל בכנסת בשנת 2004 הקובע כי במהלכו ייערך טקס זיכרון ממלכתי בסמוך לקבר הרצל; ויקדש זמן ללימוד חזונו ופועלו בבתי הספר ובמחנות צה"ל; ובירושלים יתקיים כנס לזכרו, בו ידונו סוגיות המעסיקות את התנועה הציונית ביחס להגותו. יום זה החליף את יום כ' בתמוז, יום פטירתו של הרצל, שהיה מצוין כיום הרצל בתקופת היישוב.

9.3.4.2 יום ירושלים

"עמדות, היו רגלינו בשערי ירושלים. ירושלים הבנויה כעיר, שחברה לה יחדיו" (תהלים קכב, ב).

יום ירושלים חל ב-כ"ח באייר, היום בו שוחררה ירושלים לאחר תשע-עשרה שנות כיבוש ירדני, שנמשך עד מלחמת ששת הימים, ואוחדה תחת ריבונות ישראל. עם תום מלחמת העצמאות חולקה ירושלים בין ישראל לירדן, ומדינת ישראל נותקה מן המקומות הקדושים בעיר העתיקה ומן הרובע היהודי. תוצאות מלחמת ששת-הימים עוררו רגשות עזים בקרב הציבור הישראלי וכבר שנה לאחר מכן נקבע יום השחרור כיום חג לאומי. בשנת 1998 עוגן מעמדו של היום באמצעות חוק מיוחד. במהלך היום נערך טקס ממלכתי מרכזי באתר גבעת התחמושת[†] וטקסים נוספים במספר אתרים אחרים בעיר. במהלך יום ירושלים מצוין גם יום הזיכרון ליהודי אתיופיה שנספו בדרכם לישראל.

* פרס ישראל הוא הפרס החשוב והיוקרתי ביותר שמעניקה מדינת ישראל. הפרס מוענק בכל מוצאי יום העצמאות ברציפות החל משנת 1953. הזוכים בפרס הם אזרחים שגילו הצטיינות מיוחדת, מצוינות ופריצת דרך בתחומם או שתרמו תרומה מיוחדת לחברה.

** דמותו של בנימין זאב הרצל נידונה בפרק נפרד בהמשך.

[†] גבעת התחמושת אתר בצפון ירושלים ששימש כבונקר של הלגיון הירדני. במהלך מלחמת ששת-הימים התרחש בתחומיו קרב קשה בו נהרגו שלושים ושישה חיילים. לאחר המלחמה הפך המוצב לאתר הנצחה ממלכתי.

10.3.4.2 יום הזיכרון הממלכתי לזאב ז'בוטינסקי

"בוא יבוא היום ועמי גדול יהא ובן-חורין, וארץ-ישראל תזהר בכל צבעי הקשת של נופה הנהדר – בכוח זיעת אפיהם של בני-עמי" (זאב ז'בוטינסקי)

ז. ז'בוטינסקי

יום הזיכרון הממלכתי לזאב ז'בוטינסקי חל ב-כ"ט בתמוז, היום בו נפטר. זאב ז'בוטינסקי (1940-1880) היה מנהיג ציוני חשוב, מאבות הציונות הרוויזיוניסטית, יוזם הקמתם של הגדודים העבריים ובית"ר ומנהיגו של האצ"ל, משורר, סופר ומתרגם.

יום הזיכרון מצוין מתוקף חוק שהתקבל בכנסת בשנת 2005 הקובע כי ביום זה ייערך טקס זיכרון ממלכתי בסמוך לקבר ז'בוטינסקי בהר הרצל, יוקדש זמן ללימוד חזונו במחנות צה"ל, הכנסת

תערוך ישיבה מיוחדת לזכרו, ובירושלים יתקיים כנס בו יידונו סוגיות המעסיקות את התנועה הציונית ביחס להגותו.

3.4.2 מועדים יהודיים

1.3.4.2 השנה העברית

ברחבי העולם נהוגים כמה לוחות שנה הנבדלים זה מזה. על-פי הלוח השמשי שנה מהווה סיבוב שלם של כדור הארץ סביב השמש; ואילו על-פי הלוח הירחי החודש מהווה סיבוב שלם של הירח סביב כדור הארץ.

לוח השנה העברי פועל בה-בעת על-פי שתי המערכות. מצד אחד, ימי החודש נמנים על-פי הירח, כל חודש בשנה היהודית מתחיל בתחילת המחזור הירחי. מצד שני, בשל היותם של החגים כה קשורים לעולם החקלאות והטבע, ישנה הקפדה יתירה על שימורו של מעגל השנה.

מאחר ומחזור הירח קצר בכאחד-עשר ימים ממחזור השמש, נדרש הלוח העברי לסנכרן ביניהם. אם לא יעשה כן הדבר יגרום, עם הזמן, לתזוזה של החגים לאורך עונות השנה (כפי שקורה בלוח ההיג'רי, כאשר חודש הרמדאן יכול לחול פעם בחורף ופעם בקיץ). על מנת להתגבר על בעיה זו, פעם בכשלוש שנים חלה שנה מעוברת (מלשון עיבור, היריון), שנה בת שלושה-עשר חודשים בה נכללים שני חודשי אדר (אדר א' ואדר ב'). הוספת חודש זה מאפשרת להתגבר על הפער שבין שנת השמש לשנת הירח. בעבר נשמרה הדרך בה מתבצע העיבור בסוד, אך מאז המאה הרביעית מתבצע העיבור על פי נוסחה מתמטית קבועה.

2.3.4.2 ראש השנה

"דבר אל בני ישראל לאמור: בחדש השביעי באחד לחודש, יהיה לכם שבתון זכרון תרועה, מקרא קדש" (ויקרא כג, כד)

ראש השנה חל ב- א' בתשרי והוא אחד מימי הציון המרכזיים בלוח השנה היהודי. לחג שלושה היבטים מרכזיים: היום הראשון בשנה החדשה, יום בו מתחיל מחזור זמנים חדש; יום הדין, בו, על-פי האמונה נידונים כל באי עולם; היום בו נברא האדם ותמה מלאכת הבריאה. בראש השנה נהוגים מספר מצוות ומנהגים: תקיעה בשופר לאורך תפילות היום המסמלת את הצורך להתעורר לתשובה ומאזכרת את סיפור עקדת יצחק; אכילת מאכלים שונים אשר מסמלים תקווה לשנה החדשה (כדוגמת רימון או תפוח בדבש); ותשליך, תפילה הנאמרת ביום הראשון של ראש השנה, אחרי תפילת מנחה, על שפת נהר או מקווה מים אחר ומהווה ביטוי לרצון להשליך את כל החטאים ולחזור בתשובה.

"כי ביום זה יכפר עליכם, לטהר אתכם: מכל חטאתיכם, לפני ה', תטהרו" (ויקרא טז, כ)

יהודים ביום הכיפורים;
ציור מאת מאוריצי גוטליב.

יום הכיפורים חל ב-י' בתשרי ומקורו בספר ויקרא (ויקרא כ"ג ו-כ"ח). הוא נחשב ליום הקדוש ביותר במחזור השנה היהודית ומכונה שבת שבתון. במרכז עומדת בקשת הסליחה והכפרה על חטאים שהאדם עשה במהלך השנה; כפי שמסביר הרמב"ם: "יום הכיפורים הוא זמן תשובה לכול, ליחיד ולרבים, והוא קץ מחילה וסליחה לישראל. לפיכך חייבים הכול לעשות תשובה ולהתוודות ביום הכיפורים."

המצווה העיקרית של היום היא "ועיניתם את נפשותיכם", ממנה גזרו חז"ל שישה איסורים: מלאכה, אכילה ושתייה, רחיצה, סיכה (שימוש במוצרים קוסמטיים), נעילת הסנדל (העשוי מעור) ותשמיש המיטה (קיום יחסי מין). בנוסף לאלו, נוספו ליום הכיפורים מספר מנהגים, ובהם: לבישת בגדים לבנים, טבילה במקווה, קיום סעודה גדולה בערב החג וקיום "כפרות". בבית הכנסת נערכות במהלך היום תפילות מיוחדות: את החג פותחת תפילת כל נדרי, המתירה לכל אדם לבוא ולהתפלל עם הקהל ומבטלת את הנדרים, ההבטחות והאיסורים שנטל האדם על עצמו במהלך השנה שחלפה; במהלך תפילות היום מוזכרת עבודת הכהן הגדול בבית המקדש; ואת התפילות מסיימת תפילת נעילה במהלכה מבקש ציבור המתפללים "פתח לנו שער בעת נעילת שער", ובסופה נשמעת תקיעת שופר והקריאה "לשנה הבאה בירושלים הבנויה."

* עקדת יצחק, אחד מן הסיפורים המרכזיים המופיעים בספר בראשית, על-פיו צווה אברהם לעקוד (=לקשור) את בנו יצחק למזבח ולהקריבו לעולה. לבסוף נשמעה בת-קול משמים ויצחק ניצל. סיפור העקדה מהווה סמל למסירות נפש; הוא זכה לפרשנויות רבות, נכתבו עליו שירים והוא תואר בציור ובאמנות הפלסטית.

** הרמב"ם (ר' משה בן מימון, 1135-1204) הוא פוסק הלכה, הוגה דעות, רופא ופילוסוף שהשפיע באופן עמוק על ההגות היהודית. מפעלו ההלכתי הגדול היה חיבורו של ארבעה-עשר ספרי משנה תורה המסדרים את ההלכות באופן שיטתי. בנוסף כתב את מורה נבוכים ספר פילוסופיה העוסק בהבנתו של העולם על-ידי האדם המאמין.

** כפרות הוא מנהג הנערך בערב יום הכיפורים במהלכו לוקחים תרנגול, מסובבים אותו מעל ראשו של כל אחד מבני המשפחה ומכריזים, "זה התרנגול ילך למיתה ואני אלך לחיים טובים, ארוכים ולשלום". לאחר הטקס נשחט התרנגול ובשרו בדרך כלל מחולק לעניים. מנהג הכפרות עמד במחלוקת קשה בעבר, בשנים האחרונות נוסף לטיעוני המתנגדים טענה של צער בעלי-חיים הנובעת מן התנאים בהם מוחזקים התרנגולים. כיום רבים מקיימים את המנהג באמצעות כסף הנתרם לצדקה ("פדיון כפרות").

" חג הסוכות תעשה לך, שבעת ימים: באספך מגעך ומיקבך ושמחת, בחגך. אתה וגנך ובעדך, ואמנתך, וחלוי והגר והיתום והלאמה, אשר בשעריך"

שוק ארבעת המינים בתל-אביב

חג הסוכות חל ב-ט"ו בתשרי ונמשך שבעה ימים. סוכות הוא אחד משלושת הרגלים (פסח, שבועות וסוכות), בהם היו עולים עולי הרגל אל בית המקדש שבירושלים. מהותו של החג, כמו רבים מחגי ישראל, היא כפולה: ראשית, הוא מאזכר אירוע היסטורי – הנדידה במדבר לאחר היציאה ממצרים, תוך כדי מגורים בסוכות ובאוהלים ארעיים. שנית, הוא חלק מן המעגל החקלאי בארץ ישראל ומכונה "חג האסיף" – בתקופה בה הוא חל נאספת התבואה של העונה החקלאית הקודמת.

המשמעות ההיסטורית של החג באה לידי ביטוי בבנייתה של הסוכה ובחיוב ההלכתי של האדם לצאת מביתו ולעבור להתגורר במבנה ארעי הנמצא תחת כיפת השמים. כיום, כאשר רובנו אינם עובדי אדמה, האספקט החקלאי התעמעם מעט אך הוא עדיין בא לידי ביטוי בתפילת הגשם, אותה מתחילים לומר במהלך החג ובקשר שבין החג למים. המשנה (ראש השנה, א', ב') מציינת כי בחג הסוכות "נידונים על המים"; בזמן שבית המקדש היה קיים, היה נערך במהלך ימי חול המועד טקס "ניסוך המים", שנקשר בשמחה גדולה המכונה שמחת בית השואבה, אותה מתאר הרמב"ם:

"והיאך הייתה שמחה זו: החליל מכה, ומנגיין בכינור ובנבלים ובמצלתיים, וכל אחד ואחד, בכלי שיר שהוא יודע לנגן בו... ורוקדין ומספקין ומטפחין ומפזזין ומכרכרין כל אחד ואחד כמו שיודע... מְצֹוה, להרבות בשמחה זו. ולא היו עושין אותה עמי הארץ, וכל מי שירצה אלא גדולי חכמי ישראל וראשי הישיבות והסנהדרין והחסידים והזקנים ואנשי מעשה" אופייה של שמחת בית השואבה השתנה לאחר חורבן המקדש, אך גם בימינו נערך אירוע בעל שם זהה בחסידויות ובקהילות רבות. מצוות ארבעת המינים היא אחת המצוות המרכזיות של החג. ארבעת המינים (אתרוג, לולב, הדס, ערבה) ניטלים בכל יום מימי החג (אך לא בשבת) בבית הכנסת, והם מוחזקים בידי המתפללים בזמן תפילת ההלל. באירופה היה בעבר קשה מאוד להשיג את ארבעת המינים הגדלים רק באזור המזרח התיכון. דבר שהפך את השגתם למשימה קהילתית ראשונה במעלה עליה היו טורחים בני הקהילה חודשים מראש.

5.3.4.2 שמיני עצרת ושמחת תורה

"ביום השמיני עצרת תהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו" (במדבר, כט, כה)

שמיני עצרת חל ב-כ"ב בתשרי, הוא יום חג הצמוד לסוכות אך מהווה חג בפני עצמו. בשמיני עצרת הופכת הבקשה על המים למפורשת יותר ונוסח תפילת העמידה משתנה. שמחת תורה הוא חג נוסף שחל בארץ-ישראל באותו היום של שמיני עצרת מקורו של חג זה בתקופת הגאונים והוא מסמל את סיום מחזור הקריאה בתורה: בכל שבת נקראת "פרשה" מן התורה – פרשת השבוע; יום שמחת תורה הוא היום בו מסתיים מחזור קריאה אחד בפרשת "האזינו" ומתחיל מיד מחזור חדש בפרשת "בראשית". בבתי הכנסת מוציאים את כל ספרי התורה (הפסולים והכשרים) מארון הקודש. המתפללים נושאים אותם ומקיפים את הבימה שבע פעמים ולכל הקפה מיוחדים פסוקי תפילה ופיוטים. עם השנים התרחב המנהג וכל הקפה התארכה מעט והתפתחה לכדי ריקודים של שמחה עם ספרי התורה. בהמשך היום

עולה כל אדם לתורה ובכלל זאת גם מי שלא הגיע לגיל מצוות. מקרב הקהילה נבחרים "חתן

תורה" ו"חתן בראשית", הראשון מסיים את המחזור הקודם והשני פותח את המחזור הבא. בשנים האחרונות נערכות במוצאי שמחת תורה "הקפות שניות" ברחובות הערים בליווי של מוזיקה ובהשתתפות הציבור הרחב.

* תפילת ההלל היא תפילה הנאמרת כחלק מתפילת שחרית בימי חג ומועד ובראשי חודשים.

" בשל החשש מקביעה לא נכונה של תאריך החג, בחוץ-לארץ נחוג כל חג במשך יומיים" (יום טוב שני של גלויות). מסיבה זו, בחוץ-לארץ נחוגים שמיני עצרת ושמחת תורה בנפרד: שמיני עצרת, שמונה ימים לאחר שהחל סוכות, ושמחת ימים, תשעה ימים לאחר מכן.

6.3.4.2 חנוכה

"כשנכנסו יוונים להיכל טמאן כל השמנים שבהיכל, וכשגברה יד בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד שהיה מונח בחותמו של דון גדול... ונעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים" (מגילת תענית)

חג החנוכה חל ב-כ"ה בכסלו ונמשך לאורך שמונה ימים. בסיסו של סיפור החנוכה הוא במרד החשמונאים משנת 164 לפני הספירה*. החשמונאים סירבו לקבל את הגזרות והרדיפה הדתית של המלך היווני-סלווקי, אנטיוכוס אפיפנס, ופתחו במרד כנגדו. באמצעות טקטיקות מלחמה מתוחכמות, הצליחו לנצח את הכוחות העדיפים של האויב, להקים מדינה עצמאית שהתקיימה במשך עשרות שנים ולטהר את בית המקדש שחולל.

החג נקבע לשמונה ימים בעקבות סיפור נס פך השמן. בעת טיהור בית המקדש התגלה שכל הפכים בהם נאצר השמן הדרוש להדלקת מנורת הזהב, נפתחו ועל כן, אינם טהורים עוד. בסופו של דבר נמצא רק פך טהור אחד שהיה אמור להספיק ליום אחד, אך בדרך נס הספיק לשמונה ימים. זכרה של מנורת המקדש בדולקת עומד גם בבסיס המצווה המרכזית בחג, הדלקת החנוכייה; ובבסיס המנהג לאכול מאכלים מטוגנים.

אם ובתה מדליקות נרות חנוכה

חנוכה הוא החג הראשון שנקבע על-ידי חז"ל ואינו מוזכר בתנ"ך ובמאה האחרונה ראו בו הוגים ופעילים ציוניים חשיבות רבה: למדו את קורות מלחמות החשמונאים, ערכו כנסים ומסיבות ציוניים בלילות החג וקיימו מסעות מיוחדים לאתרי הקרבות בבי- הספר ובתנועות הנוער.

7.3.4.2 ראש השנה לאילנות (ט"ו בשבט)

"באחד בשבט ראש השנה לאילן כדברי בית שמאי, בית הלל אומרים בחמישה עשר בו"

(משנה, ראש השנה, א, א)

ראש השנה לאילנות חל ב-ט"ו בשבט. ראשיתו של היום בתקופת המשנה. אז הוא נקבע כיום בו מיושמות מספר מצוות התלויות בארץ, ובעיקר התרומות והמעשרות המהוות למעשה את המסים, אותם משלם החקלאי מתוך סך כל היבול*. הבחירה בתאריך זה אינה מקרית והוא מייצג את ראשית האביב ואת סופו של החורף.

עם השנים נוספו ל-ט"ו בשבט רבדים נוספים, בקהילות היהודיות בחוץ לארץ, ובפרט בארצות אירופה, היה מקובל לאכול בחג מפירותיה של ארץ-ישראל ולדבר בשבחה. במאה השבע- עשרה התפתח המנהג הקבלי של סדר ט"ו

בשבט, במהלכו קיבלה אכילת הפירות ממד חגיגי ורשמי. התנועה הציונית הוסיפה לחג רובד

נוסף וראתה בו הזדמנות לעסוק בנטיעות ובהפרכת השממה ובכל ט"ו בשבט פותחת הקרן הקיימת לישראל במבצע נטיעות נרחב. בשנים האחרונות הפך החג להיות מזוהה גם עם תכנים של איכות הסביבה ושל שמירה על הקיימות.

“תרומות ומעשרות הן החלק היחסי אותו מפריש החקלאי בארץ-ישראל לטובת הכהנים, הלויים והעניים. על-פי המקרא, הכהנים והלויים הם משרתי ציבור שלא מקבלים נחלה בארץ ועל הציבור חלה החובה לפרנסם. חלק מסוים מן המעשר (מעשר שני) ניתן לאכילה בשנים מסוימות על-ידי החקלאי ובני משפחתו בירושלים; בשנים אחרות מומר חלק זה למעשר עני הניתן לעניים (מעשר עני).”

8.3.4.2 פורים

“כִּימִים אֲשֶׁר נָחַו בָּהֶם הַיְּהוּדִים מֵאֲבוֹיָהֶם וְהַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר נִחְפְּדוּ לָהֶם מִיָּגוֹן לְשִׁמְחָה, לַעֲשׂוֹת אֶתֶּם יְמֵי מִשְׁתֵּה וְשִׂמְחָה וּמְשֻׁלּוּחַ מִנּוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ וּמִתְנַנֹּת לְאֲבוֹיָנִים” (אסתר, ט, כג)

פורים חל ב-י"ד באדר ברוב העולם אך בירושלים ובמספר ערים עתיקות נוספות, הוא חל ב-ט"ו באדר.

הסיפור ההיסטורי שהוביל לקביעתו של החג, מופיע במגילת אסתר והתרחש בתקופה שלאחר חורבן בית המקדש הראשון. על-פי המגילה זמם המן האגגי, אחד מן המקורבים למלך הפרסי אחשוורוש, "להשמיד, להרוג ולאבד" את כל היהודים שהתגוררו בתחום הממלכה. מן הגזרה הקשה הצליחו היהודים להינצל בזכות אסתר ומרדכי. ימי חודש אדר הפכו, על כן, מימים של אבל לימים של שמחה, ומרדכי ואסתר ביקשו לקבעם לדורות. בפורים נקבעו ארבע מצוות מרכזיות: מגילה, קריאתה של מגילת אסתר בערב ובבוקר החג; משתה, סעודה חגיגית המלווה בשתיית יין; משלוח מנות, משלוח של לפחות חבילה אחת הכוללת שני מוצרים הניתנים למאכל מידי לחברים; מתנות לאביונים, הרחבת מעגל השמחה כדי לאפשר גם לעניים לקחת חלק בסעודה.

חיילים חוגגים את פורים בקהילה

בנוסף למצוות אלו התקבעו כמה מנהגים נוספים, בהם התחפשות, שימוש ברעשן ואכילת אוזני המן. י"ג באדר, היום שלפני חג הפורים, הוא יום תענית המכונה תענית אסתר, המצוינת על-מנת להזכיר את תעניתה ותפילתה של אסתר קודם שניגשה למלך אחשוורוש ואת כוחה של התפילה. הצום מתחיל מעלות השחר ונמשך עד לאחר קריאת המגילה עם שקיעת החמה.

ההלכה קובעת הבדל בזמן שבו חל החג בין ערים שעל-פי המסורת היו מוקפות

חומה עוד מימיו של יהושע בן-נון (לדוגמה: ירושלים), בהן נחוג החג ב-ט"ו באדר, לבין ערי פרזות (שאינן מוקפות חומה, לדוגמה: תל-אביב), בהן נחוג החג ב-י"ד באדר. בערים בהן קיים ספק (לדוגמה: טבריה, צפת, חברון, יפו), נחוג פורים לאורך יומיים. הסיבה נעוצה בבקשתו של מרדכי לאפשר ליהודים המתגוררים בשושן, בירת פרס, לחוג את הפורים במשך יום אחד נוסף, לכן מכונה יום ט"ו באדר, שושן פורים.

"ואמרתם זבח פסח הוא, לה אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים, בעוגפו את מצרים בתינו הציל" (שמות יב, כז)

פסח חל ב-ט"ו בניסן ונמשך שבעה ימים. בלוח השנה היהודי המקורי, בו השנה התחילה בחודש ניסן, היה פסח החג הראשון שנחוג בשנה. פסח הוא אחד משלושת הרגלים (פסח, שבועות וסוכות), בהם היו עולים עולי הרגל אל בית המקדש שבירושלים. במרכזו של החג עומד סיפור יציאת מצרים. על-פי המסופר במקרא, בני-ישראל שועבדו במשך שנים רבות במצרים, לאחר תהליך ארוך שכלל את עשרת המכות, יצאו לחופשי, ועם תום ארבעים שנות נדודים הגיעו לארץ-ישראל. מסיפור מכונן זה נגזר ערך החירות שהוא הערך המרכזי המלווה את החג. השם "פסח" מרמז לקרבן הפסח שהוקרב לראשונה לפני היציאה ממצרים ואותו היו מקריבים בכל שנה בתקופה בה בית המקדש היה קיים. משמעותו המילולית של השם מרמזת על הפסיחה (דילוג) על בתי היהודים במצרים במהלך מכת בכורות.

המצווה המרכזית בפסח היא איסור החמץ. חמץ הוא תערובת הכוללת קמח של אחד מחמשת מיני דגן שבא במגע עם מים ותפח (=החמיץ). על-פי ההלכה, במהלך חג הפסח אסור ליהודי לאכול או להחזיק בבעלותו חמץ, כזכר לבני-ישראל שיצאו ממצרים ושבשל החיפזון "לא הספיק בצקם להחמיץ". המצה שהיא סוג הלחם היחיד המותר באכילה בפסח, עשויה בצק שלא החמיץ; על-פי ההלכה עליה להיות מוכנה תוך 18 דקות מהרגע בו עורבב הקמח עם המים. עובדה זו הפכה את חג הפסח למזווה עם העיסוק בניקיון. ערב לפני החג נערכת בדיקת חמץ, במהלכה בודק בעל הבית לאור נרות את פינות ביתו בחיפוש אחר חמץ. החמץ שנמצא במהלך הבדיקה, נשמר עד לבוקרו של ערב פסח ואז נוהגים לשרוף אותו. ההלכה מאפשרת מוצא נוסף ביחס לאדם שהוא בעליו של חמץ רב, מכירת חמץ: החמץ נמכר במהלך הפסח לגוי והוא מוחזר לאחר החג לבעליו.

הערב הראשון של החג מכונה ליל הסדר, במהלכו נקראת ההגדה ומסופר סיפור יציאת מצרים. דו"ח גוטמן מצא כי בשנת 2012, 90% מהיהודים בישראל ציינו כי חשוב להם לקיים ליל סדר. לצד הנוסח המסורתי של ההגדה, עוצב בקיבוצים גם דגם מחודש של ההגדה המשלבת התייחסויות אל הקמת המדינה ואל מאורעות השנים האחרונות. ביום שלאחר חג הפסח נוהגים יוצאי צפון אפריקה לציין את המימונה – חג עממי שמקורו לא ברור, אך יש המזהים בו כמעין חוויה חברתית מתקנת לאחר תקופת החג, בה נמנעים חברי הקהילה לאכול ביחד בשל השוני במנהגים ובמסורות. במהלך המימונה פותחת כל משפחה את דלתה בפני הקהילה ומציעה שולחן מלא במיני מתיקה. ברכת החג היא "תרווחו ותסעדו" – הגיעו למצב של רווחה כלכלית ואישית והשתמשו ברווחה זו על-מנת לסעוד (לסייע, לעזור) לאחרים.

"וספרתם לכם, ממחרת השבת, מיום הביאתכם, את עמר התעניפה: שבת שבתות, תמימה תהיינה. עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום" (ויקרא כג, טז-יז).

ל"ג בעומר הוא יום ציון החל בי"ח באייר, היום השלושים ושלושה (ל"ג) לספירת העומר. ספירת העומר היא המצווה לספור כל יום מארבעים ותשעה הימים המפרידים בין חג הפסח לחג השבועות. הספירה מחברת בין הקרבת קרבן העומר למחרת הפסח, להקרבת שתי-הלחם בשבועות. היא מסמלת גם את המסע שעבר עם ישראל מיציאתו ממצרים בפסח ועד מתן תורה בשבועות. מאוחר יותר, בשל מותם של תלמידי ר' עקיבא במגפה שהתרחשה בזמן זה^{*}, החלו נוהגים במהלך ימי ספירת העומר מנהגי אבלות: לא מתגלחים ומסתפרים ולא עורכים חתונות.

ל"ג בעומר עצמו גם הוא מנהג מאוחר יותר, וביחס אליו קיימות מסורות שונות:

ביום זה נפסקה המגפה המתוארת בתלמוד שפגעה בתלמידיו של ר' עקיבא, הלך לעולמו התנא ר' שמעון בר יוחאי (רשב"י)^{**} וחל מפנה לטובת היהודים המורדים ברומא במהלך מרד בר-כוכבא.

כל שלושת המסורות עוסקות באירועים שהתרחשו בארץ-ישראל במהלך המאה השנייה לספירה וכולן קשורות למרד בר-כוכבא שהיה אירוע משמעותי מאוד מבחינת העם היהודי. מבחינה הלכתית, רבים

מהנוהגים מנהגי אבלות במהלך ספירת העומר, מפסיקים אותם ביום זה. בערב ל"ג בעומר נוהגים להדליק מדורות המסמלות את אור תורת הקבלה של רשב"י או את דרך העברת ההודעות בין לוחמיו של בר-כוכבא. בקבר רשב"י

במירון נערכת הילולה גדולה ורבים נוהגים לעלות אליו לרגל. התנועה הציונית הדגישה את הקשר בין יום זה לבין מרד בר-כוכבא. ביום זה נוסד הפלמ"ח^{*} (1941), והוא צוין כיום הגדנ"ע^{**}; בשנים האחרונות מציין צה"ל ביום זה את יום

ההוקרה למערך המילואים.

^{*} ר' עקיבא (17-137), תנא ארץ-ישראלי בן הדור השלישי. ר' עקיבא היה מגדולי התומכים במרד בר-כוכבא בו ראה משיח. על-פי התלמוד רבים מתלמידיו מתו במהלך ימי ספירת העומר ממגפה, ועל-בסיס זה נקבעו בהם מנהגי אבלות. יש הקושרים בין מותם של התלמידים לבין מרד בר-כוכבא. מרד בר-כוכבא נידון בפרק נפרד בהמשך.

^{**} ר' שמעון בר-יוחאי (המאה הראשונה לספירה), מכונה רשב"י תנא ארץ-ישראלי בן הדור הרביעי, תלמידו של ר' עקיבא. רשב"י היה בין המתנגדים הבולטים לשלטון הרומי בארץ ומיוחס על-פי המסורת עיסוק בקבלה וחיבורו של ספר הזוהר.

11.3.4.2 שבועות

"שבעה שבועות, תספר לך: מהחל חרמשי, בקמה, תחל לספר, שבעה שבועות." (דברים טז, ט).

שבועות חל ב-ו' בסיוון ומהווה את אחד משלושת הרגלים (פסח, שבועות וסוכות), בהם היו עולים עולי הרגל אל בית המקדש שבירושלים. מהותו של חג השבועות, כמו רבים מחגי ישראל, היא כפולה: ראשית, הוא מאזכר אירוע מעברו של העם – מתן התורה לבני ישראל על הר סיני לאחר היציאה ממצרים. שנית, הוא חלק מן המעגל החקלאי בארץ ישראל ומכונה "חג הקציר" או "חג הביכורים" – בתקופה בה הוא חל, נקצרת התבואה ובמהלכו היו מביאים החקלאים את ביכורי אדמתם אל בית המקדש.

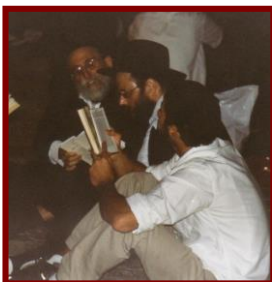
עם השנים נוספו לחג מספר מנהגים מרכזיים: "תיקון ליל שבועות" במהלכו נוהגים ללמוד עד אור הבוקר, קישוט בתי הכנסת והבתים בירק וקיום סעודות החג מורכבות ממאכלים חלביים. בנוסף, נקראת בבתי הכנסת מגילת רות המתארת את סיפור גיורה של רות המואבייה ועיקר עלילתה מתרחש בתקופה זו של השנה. חג השבועות צוין באופן ייחודי על ידי התנועה הציונית ובפרט על-ידי ההתיישבות העובדת שקיימה במהלכו טקסים שונים זכר לביכורים. בשנים האחרונות נפוץ גם מנהג תיקון ליל שבועות, כאשר בערב החג ובימים שקודמים לו מתקיימים ערבי לימוד שונים ברחבי הארץ.

* הפלמ"ח נידון בפרק נפרד בהמשך.

"גדנ"ע" (גדודי נוער) היא מסגרת טרום-צבאית הפועלת בצה"ל. הגדנ"ע הוקם בשנות העשרים במטרה להקנות הכשרה צבאית בסיסית לנוער לשם הגנה בעת חירום. במהלך מלחמת העצמאות אכן שימש הגדנ"ע בתפקיד מכריע, במיוחד בעיר ירושלים. בראשית שנות התשעים פורק הגדנ"ע כמסגרת עצמאית, והוא שולב בחיל החינוך והנוער כשמטרתו המרכזית היא הכנה לשירות צבאי.

12.3.4.2 ארבעת צומות החורבן

"אֵיכָה יִשְׁבֶּה גִּדְדִי, הָעִיר רִבְתִּי עִם, הִיָּתָה, כְּאַלְמָנָה" (איכה א, א).

מתפללים יושבים על רצפת בית הכנסת ב-ט' באב

ביהדות מהווה חורבן הבית את אחד האירועים ההיסטוריים המרכזיים והטראומטיים ביותר; זכרו של המאורע נקבע בארבעה ימי צום המפוזרים לאורך השנה. המרכזי שבהם הוא ט' באב, בו מציינים חז"ל חמישה אירועים (משנה, תענית, ד, ו): חמישה דברים אירעו את אבותינו בתשעה באב. ואלו הם: נגזר על דור המדבר שלא יכנסו לארץ ישראל, חרב בית המקדש הראשון, חרב בית המקדש השני, נלכדה ביתר ונחרבה ירושלים מבחינה הלכתית מתחיל ט' באב מן הלילה ונוהגים בו חמשת האיסורים הנהוגים ביום הכיפורים: אכילה ושתייה, רחיצה, סיכה (שימוש במוצרים קוסמטיים), נעילת הסנדל (העשוי מעור) ותשמיש המיטה (קיום יחסי מין). יום זה מוקדש לא רק לזיכרון ההיסטורי אלא בעיקר לחשבון נפש בנוגע לסיבות שהביאו לו: שנאת חנם, פילוג ומחלוקת בקרב העם. בערב הצום נקראת מגילת איכה המתארת את חורבן בית המקדש הראשון, ובמהלכו נקראות קינות (פיוטי אבל) שהתחברו במהלך השנים ומתייחסות אל שלל אסונות שאירעו לעם היהודי.

בשנים האחרונות מצוין ליל ט' באב באירועים ציבוריים במרכזי הערים המכונים: "הלילה לא

לומדים תורה" (על בסיס האיסור ההלכתי ללמוד תורה במהלך ט' באב), בהם נפגשים חילונים ודתיים במטרה לדון במחלוקות המרכזיות בחברה ולפעול כנגד "שנאת החינם", שהביאה, על-פי האמונה, לחורבן.

שלושת צומות החורבן הנוספים הם צומות קלים יותר המתחילים עם זריחת השמש ומסתיימים לאחר שקיעתה, הם מציינים אירועים שונים סביב החורבן:

- צום גדליה החל ב-ג' בתשרי, מציין את רציחתו של גדליהו בן אחיקם, יהודי שמונה בידי נבוכדנצר מלך בבל לנציב האחראי על שארית הפליטה שנותרה בארץ לאחר חורבן בית המקדש הראשון. גדליה נרצח בידי מתנקש יהודי ומותו סימל את תחילתה של הגלות. חז"ל קבעו את הצום "ללמדך ששקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית א-לוהינו" (בבלי, ראש השנה, יח.).
- צום י' בטבת נקבע לזכר התחלת המצור של נבוכדנצר מלך בבל על ירושלים שהביא בסופו של דבר לחורבנה. לאחר השואה ועם הקמתה של מדינת ישראל, קבעה הרבנות הראשית בישראל את התאריך הזה כיום הקדיש הכללי בו מצוין מותם של יהודים מתקופת השואה, שאין אפשרות לדעת מתי הלכו לעולמם, וקרובי משפחתם יכולים לומר במהלכו את תפילת ה- "קדיש".
- צום י"ז בתמוז נקבע לזכר פריצת חומות ירושלים בידי נבוכדנצר מלך בבל, וכניסתם לעיר של הצבאות הבבליים שהחריבו את בית המקדש. בתאריך זה מתחילה תקופה בת שלושה שבועות המכונה בין המצרים, במהלכה נהוגים מנהגי אבלות: הימנעות משמיעת מוזיקה, איסור תספורת וגילוח, איסור קיום חתונות ושמחות ועוד.

¹ קדיש תפילה יהודית הנאמרת לזכרו של אדם מת. על-פי ההלכה, את הקדיש יש לומר תקופה מסוימת לאחר המוות וכן בתאריך בו הלך לעולמו הנפטר בשנים הבאות.

4.4.2 מועדים דרוזים

1.4.4.2 חג הנביא אלח'אדר (زيارة سيدنا الأخضر)

חג הנביא אלח'אדר חל ב-25 בינואר ונחוג משנות השישים. חג זה מציין את זכרו של הנביא אלח'אדר (הנביא הירוק) אשר מזהה לפי המסורת הדרוזית עם אליהו הנביא המוזכר גם במקורות היהודיים והמוסלמים. בארץ-ישראל ישנם כמה מקומות קדושים שעל פי המסורת הדרוזית עבר בהם הנביא והשאיר את ברכתו. אתרים אלו נושאים את שמו ומשמשים כמוקדי עלייה לרגל אולם האתר המרכזי בחשיבותו הינו הקבר של הנביא אלח'אדר הנמצא בכפר יסיף, ליד עכו. במהלך החג, ראשי העדה מתפללים בעבור שלום העדה, המדינה והעולם ואילו משפחות רבות באות לקבל את ברכת הנביא וראשי העדה. בנוסף נערכת באתר הקבר מכירה של סמלים וספרים דרוזיים.

2.4.4.2 חג הנביא שועייב (النبي شعيب)

חג הנביא שועייב חל בין התאריכים 24-27 באפריל, כאשר עיקר החגיגות נערכות ב-25 באפריל. חג זה מציין את זכרו של הנביא שועייב אשר נחשב לנביא המקודש ביותר בקרב הדרוזים ומזוהה עם יתרו חותן משה. במרכזו של החג עומדת העלייה לרגל אל קברו של הנביא הממוקם בסמוך להר קרני חיטין. העלייה לרגל מייצרת

מקום מפגש עבור בני העדה ויש לה הקשרים תרבותיים וחברתיים רבים. אחד המנהגים המרכזיים במתחם הקבר הוא יציקת שמן לשקע המצוי ליד הקבר ומיוחס לטביעת כף רגלו של הנביא ("דעסה") ומשיחת הגוף בשמן כסגולה להצלחה. בימי העלייה לרגל נהוגה גם "השלמת נדרים", "אדם שנדר בקבר נדר מסוים והנדר התגשם חוזר אל הקבר ומשלים את נדרו באמצעות זביחת זבח או תרומה לקישוט מקום הקבר.

3.4.4.2 חג הנביא סבלאן (النبي سبلان)

חג הנביא סבלאן חל ב-10 בספטמבר ונחגג משנת 1969 ועד היום. חג זה מציין את זכרו של הנביא סבלאן שיש המייחסים אותו לזבולון בנו של יעקב, המוזכר גם בכתבי הקודש הדרוזים. הדרוזים והמוסלמים סבורים כי מקום קבורתו של הנביא נמצא בגליל העליון ליד הכפר הדרוזי חורפיש, אשר נחשב למקום השני בקדושתו בקרב הדרוזים (אחרי קבר הנביא שועייב). במרכזו של החג עומדת העלייה לרגל אל קברו של הנביא, המתחילה עוד מערב החג. במהלך יום החג עצמו נפתח שוק בחצר הגדולה של המתחם. לרבים מהחוגגים, אירוע זה מהווה מפגש חברתי ואף הזדמנות לזקני העדה וראשיה להתכנס ולהכריע בעניינים חשובים אקטואליים.

5.4.2 מועדים מוסלמים

1.5.4.2 חג הקורבן (عيد الأضحي، عيد אל-אדחא)

חג הקורבן הינו חג מוסלמי הנמשך לאורך חמישה ימים ומסתיים ב-10 בחודש האחרון של לוח השנה ההג'רי הוא מכונה גם "החג הגדול" ("אל-עיד אל-כביר). חג זה מסמל את מועד העלייה לרגל למכה (חאג') שהיא אחת מחמשת מצוות היסוד של האסלאם. בבסיסו עומד סיפור עקדת ישמעאל (המוכר ליהודים כסיפור עקדת יצחק) והוא מעלה על נס את כניעתו המוחלטת של אברהם כלפי הבורא. על פי המסורת המוסלמית, אברהם וישמעאל טיהרו את ה"כעבה", אבן שחורה הנמצאת במכה ומהווה את המקום הקדוש ביותר למוסלמים, מהפולחן האילי שהונהג בה והפכו אותה למקדש מונותאיסטי. בנוסף, ישמעאל נחשב באסלאם לשליח האל ולאבי שבט קורייש ממנו נולד מוחמד. מעבר לעלייה לרגל ולמנהגים נוספים הנהוגים במכה, נוהגים רבים לשחוט במהלך החג כבש ולאכול את בשרו או לחלקו לעניים, זכר לקורבן שהקריב אברהם במקומו של בנו. החג מהווה הזדמנות להתכנסות משפחתית ושבטית ובמהלכו נאמרות גם תפילות מיוחדות.

לבדואים ולצ'רקסים מנהגים זהים לאלה של המוסלמים. הדרוזים מציינים גם הם את החג, אך לפי מסורתם החג נקשר עם הופעת המשיח הדרוזי באחרית הימים. מנהגי החג מתמקדים בכפרה על חטאים, חשבון נפש, עזרה לזולת וחזרה בתשובה. עשרת הימים הקודמים לחג נקראים "ליאלי אל-עשר" (עשרת ימי התשובה) בהם מרבים בני העדה להתכנס

ב"ח'לווה" (בתי התפילה). החג נמשך ארבעה ימים במהלכם זובחת כל משפחה זבח, חוץ

ממשפחות שאחד מבניהן נפטר באותה השנה. ראשי הכפרים נוהגים לפקוד משפחות אלה ביום החג ולהזמין להשתתף בסעודותיהם.

2.5.4.2 יום הולדת הנביא מוחמד (مَوْلِدُ النَّبِيِّ, עיד אל-מוואליד)

חג יום הולדתו של הנביא מוחמד חל ב-12 בחודש השלישי בלוח השנה ההג'רי. חג זה מציין את יום הולדתו של הנביא מוחמד אשר נחשב למייסד האסלאם ולנביא האחרון והחשוב ביותר בקרב המוסלמים. יום הולדתו של הנביא לא נחגג במהלך חייו אלא רק לאחר מותו, מתוך הכבוד שרוחשים כלפיו המאמינים המוסלמים. מכיוון שמועד היוולדו אינו מופיע בכתבי הקודש המוסלמים מועד החג נקבע בעבר על פי הסכמה בתוך הקהילה המוסלמית. יום זה מצוין בתפילות, חגיגות ותהלוכות רבות, בירושלים מתקיימת בערב החג תהלוכה המונה אלפי מאמינים העולים להתפלל בהר הבית בליווי תזמורות.

3.5.4.2 צום הרמדאן (رمضان) ועיד אל-פיטר (عيد الفطر)

חודש הרמדאן הינו החודש התשיעי בלוח השנה ההג'רי. חודש זה מקודש, שכן על פי המסורת קיבל בו מוחמד את הקוראן לראשונה מהאל. בחודש זה נדרש המוסלמי המאמין להימנע מאכילה, שתייה, עישון, חיי אישות וכדומה, מצאת החמה ועד שקיעתה. צום הרמדאן נחשב לאחת מחמש מצוות היסוד באסלאם, מהותו היא טיהור הגוף והנפש ממחשבות ומעשים רעים ולימוד משמעת עצמית. במהלך החודש מרבים לשהות במסגד ובשליש האחרון שלו מתקיימות תפילות לילה מיוחדות. לקראת סופו של החודש מצוין "לילת אל-קאדר" שהוא על-פי המסורת הלילה בו התגלה אל מוחמד המלאך ג'בריל.

הצום מתחיל בארוחת ה-"צחור" הנאכלת לפנות בוקר, קודם לזריחת החמה. סיום הצום, עם שקיעת החמה מצוין בדרך כלל בארוחת ה-"אפטאר", ארוחה דשנה הנערכת בחוג המשפחה והחברים. עם סיומו של חודש הרמדאן ותחילת החודש העשירי בלוח השנה ההג'רי, מצוין עיד אל פיטר (המכונה "החג הקטן"), חג הפסקת הצום. החג נמשך לאורך שלושה ימים ומסמל את סוף תקופת הטיהור והצום. במהלכו נערכות סעודות משפחתיות, תפילות במסגדים וניתנת צדקה מיוחדת- "זכאת אל פיטר" הניתנת ככפרה על עבירות שנעשו בשגגה במהלך חודש הצום.

בעדה הצ'רקסית, עיקר המקיימים את מצוות הרמדאן הם המבוגרים והזקנים ואילו שאר בני העדה מציינים בעיקר את עיד אל-פיטר. בתקופה זו נוהגים לפקוד את בתי הקברות ולקרוא פסוקי קוראן לזכר הנפטרים.

6.4.2 מועדים נוצריים

1.6.4.2 חג הפסחא

חג הפסחא חל ביום ראשון הראשון לאחר הופעת הירח בראשיתו של האביב והוא נודד בין החודשים מרץ לאפריל. החג מסמל על-פי האמונה הנוצרית את תחייתו של ישו כשלושה ימים לאחר צליבתו. לחג עצמו קודם "השבוע הקדוש" בו מציינים שלושה ימים עיקריים: "יום ראשון של הדקלים", המצוין לזכר הכניסה של ישו לירושלים וקבלתו בענפי דקלים שהונחו לרגליו על-ידי המאמינים; "יום חמישי הקדוש", המצוין לזכר "הסעודה האחרונה", שהיא סעודת ליל הסדר שערך ישו עם תלמידיו בהר ציון זמן קצר לפני צליבתו; ו"יום שישי הטוב" המצוין את צליבתו של ישו ובמהלכו מתקיימות תפילות ותהלוכות מיוחדות בכנסיות. אחד מסמלי החג מזה מאות שנים הוא ביצי הפסחא המסמלות פריון והיווצרותם של חיים חדשים. את הביצים נהוג לצבוע בצבעים בהירים המסמלים את אור השמש ולהשתמש בהן לקישוט. סמל נוסף של החג הינו ארנב הפסחא, המסמל גם הוא פריון ואת תחילת החיים החדשים בטבע עם בוא האביב. כיום נוהגים להכין מאכלים מתוקים בצורת ארנב ולאכולם במהלך החג.

2.6.4.2 חג המולד

חג המולד הוא חג המשותף לכל הזרמים בנצרות ומצוין את הולדתו של ישו; אולם הזרמים השונים מציינים אותו בתאריכים שונים, כשהתאריך הרווח ביותר הוא ה-25 לדצמבר לפיו מתנהלים הזרם הקתולי והפרוטסטנטי. סיפור החג מתבסס על תיאור הולדתו של ישו לפי הברית החדשה ובמהלכו מקיימים מנהגים שונים, חלקם נוצריים, חלקם חילוניים וחלקם מתבססים על מסורות אליליות קדם-נוצריות. בחצות הלילה שבין ה-24 וה-25 בדצמבר חלה "מיסת חג המולד", טקס תפילה מיוחד אליו נוהגים להגיע כל בני הקהילה. מנהגי החג כוללים את דמותו של "סנטה קלאוס" וחלוקת מתנות; קישוט עץ אשוח והצבתו בבית; סעודות חג משפחתיות עם מאכלים מסורתיים; וצדקה ומעשים טובים בין לאדם ובקהילה.

7.4.2 מועדים אזרחיים

1.7.4.2 נובי גוד (Новый год, ערב השנה החדשה)

בערב שבין ה-31 בדצמבר ל-1 בינואר חל ערב השנה האזרחית חדשה המצוין בכל העולם. ברוסיה ובשאר מדינות חבר העמים, מכונה ערב זה "נובי גוד". השלטון הקומוניסטי ששלט ברוסיה הסובייטית במשך שנים רבות פגע בחופש הדת ואסר על קיומם של חגים דתיים במרחב הציבורי. באותה התקופה התעצב הנובי גוד כחג אזרחי חשוב בו נפגשו בני המשפחה וסעדו סעודה משפחתית. חלק גדול מעולי ברית המועצות החיים בישראל שחגגו את החג האזרחי ברוסיה ממשיכים לציין גם כיום.

5.2 סיכום

בשער זה העמקנו את היכרותנו עם החברה הישראלית. הרחבנו לגבי עולם האמונה היהודי ולמדנו כמה מושגים בסיסיים בהקשר זה, למדנו על תרבותם ומאפייניהם של המיעוטים במדינת ישראל וסיימנו בסקירתו של לוח השנה הישראלי-יהודי. היכרות זו חשובה עבורנו כקצינים לעתיד ועשויה לסייע לנו בהבנת הרקע התרבותי-חברתי ממנו אנו באים ובהבנתו של הרקע ממנו מגיעים חיילינו.

שער 3

תולדות עם ישראל

"בארץ ישראל קם העם היהודי, בה עוצבה דמותו הרוחנית,
הדתית והמדינית, בה חי חיי קוממיות ממלכתית, בה יצר נכסי
תרבות לאומיים וכלל-אנושיים והוריש לעולם את ספר הספרים
הנצחיים"

מוצגים תמונת שער אוצרות הניצחון המקדש החרבן שהוקדש
לטיטוס בירושלים. ברומא באופן ועליו סמלי, תבליט הועתקה
תהלוכה בה מתבליט זה דמותה של המנורה הנמצאת במרכזו של
סמל המדינה.

1.3 פתיחה: "עם שאינו יודע את עברו"...

מגילת העצמאות כוללת בחלקה הראשון נימוק ארוך, מפורט ומגוון של הגורמים שהביאו להקמתה של מדינת ישראל. פסקאות אלו מספרות את ההיסטוריה היהודית מנקודת מבטם של חותמי המגילה, הן מדגישות נקודות מסוימות ונמנעות מאזכורן של אחרות. עוד טרם חתימת המגילה וביתר שאת מפרספקטיבה של שבעה עשורים היו מי שביקרו את הבחירות האלו – מדוע לא מאוזכרים הישגיהם הרוחניים של היהודים בגולה? מדוע לא ניתן מקום ליהודי ארצות האסלאם? מדוע לא מוזכרת במפורש דמותו של האל? ועוד.

שאלות אלו הן שאלות כבדות משקל הממחישות את העובדה שכל סיפור היסטורי כולל בתוכו באופן מובנה את זווית המבט של המספר. הפרק להלן מוקדש לסיפור תולדותיו של עם ישראל, סיפור מגוון, מורכב ורב-הסתעפויות הנפרס על-פני אלפים שנה, חמש יבשות ומאות מסורות. להלן נסקור בקצרה כמה מן האירועים המרכזיים בתולדותיו של העם היהודי החל מהעת העתיקה. חשוב לציין שסקירה זו אינה מקיפה ואינה מדעית באופייה – היא מסמנת מספר אירועים ותקופות שנצרכו בזיכרון היהודי המשותף ומבקשת לתאר אותם בהתאם לאותו זיכרון ולמסורת.

יחסם של מייסדיה של מדינת ישראל אל העבר היהודי היה מורכב: מחד שאפה הציונות לשמר את התרבות היהודית בעידן מורכב של תמורות וצמיחה של תרבות לאומית חילונית; אך מאידך היא ביקשה לחולל מהפכה בחיי העם היהודי ולהשתית את הזהות היהודית על מרכיבים חדשים או מחודשים. כפל הפנים הזה בא לידי ביטוי באין ספור מישורים: חיים נחמן ביאליק, כתב את "ספר האגדה" בו ביקש להנגיש את העבר היהודי לקורא המודרני; ולעומתו שאול טשרניחובסקי בשירו, "לנוכח פסל אפולו", תיאר את מרידתו של היהודי המודרני בעבר. האקדמיה לאמנות "בצלאל" שהוקמה בראשית המאה העשרים ביקשה לחדש את האמנות היהודית העתיקה, והעלתה על נס את האמן היהודי הראשון, בצלאל בן אורי; בעוד שכמה מיצירות האמנות שנוצרו בארץ, בהן לדוגמה הפסל "נמרוד" אותו יצר יצחק דנציגר⁸, מבקשות להעלות על נס את המרידה במסורת ואת החיבור לסביבה הגאוגרפית.

כך או כך, ההיסטוריה, המורשת והמסורת היהודית העתיקה מוסיפה ומשפיעה על מדינת ישראל גם כיום. יגאל אלון ביטא את חשיבותה של המסורת באחד מן המשפטים המרכזיים המיוחסים לו: "עם שאינו יודע את עברו, ההווה שלו דל ועתידו לוט בערפל". על-פיו, ההיכרות עם העבר היהודי היא תנאי הכרחי לקיומה ולשגשוגה של מדינת ישראל.

⁸ חיים נחמן ביאליק (1873-1934), משורר, סופר, מתרגם ועורך. זכה לתואר "המשורר הלאומי" בשל תרומתו והשפעתו על התרבות היהודית בעת החדשה. בשנת 1903 ערך, יחד עם יהושע חנא רבינצקי, את ספר האגדה – קובץ מתורגם וערוך של מדרשי חז"ל.

⁹ שאול טשרניחובסקי (1875-1943), רופא, משורר ומתרגם שיצירותיו מושפעות מהמורשת היהודית אך מתכתבות גם עם תרבות יוון. כך לדוגמה, בשירו לנוכח פסל אפולו בו הוא מתאר את יחסיו המורכבים של "היהודי החדש" עם עברו.

¹⁰ על-פי שמות לא, היה בצלאל בן אורי, אמן מוכשר שיצר את המשכן ואת כליו; האקדמיה לאמנות בצלאל, שהוקמה בירושלים במהלך ימי העלייה השנייה (1906), נקראת על-שמו.

¹¹ יצחק דנציגר (1916-1977) פסל ואדריכל נוף ישראלי. דנציגר היה מאבות הזרם הכנעני, ששאף לחדש את העבר "הכנעני" וליצור קשר עם עמי האזור על בסיס תרבות מקומית משותפת. הפסל נמרוד המוצב במוזיאון ישראל הוא אחת היצירות המרכזיות של תנועה זו. הפסל מתאר באופן הרואי את דמותו של נמרוד המקראי שהיא דמות שלילית למדי במסורת היהודית.

¹² יגאל אלון (1918-1980), מפקד הפלמ"ח, מראשי תנועת העבודה, חבר כנסת ושר. אלון נולד בכפר תבור והצטרף בגיל צעיר להגנה, שימש בתפקידים שונים בצה"ל והשתחרר כאלוף. לאחר פרישתו כיהן כסגן ראש הממשלה, שר החינוך ושר החוץ.

3.2 תקופת התנ"ך - ראשיתו של העם היהודי

שנים עשר שבטי ישראל.
פסיפס על קיר בית הכנסת
בגבעת מרדכי.

היסטוריונים, ארכיאולוגים, בלשנים והוגי דעות הציעו במהלך השנים תיאוריות שונות באשר סיפור הולדתו של העם היהודי, חלקן עומדות בקנה אחד עם הסיפור המקראי וחלקן לא. אולם עובדה ודאית היא כי מזה דורות רבים, מושפעים בני העם היהודי מסיפורי המקרא, בעיקר בשל הערך המוסרי והערכי הנגזר מהם. ההסבר המסורתי הנשען על פסוקי המקרא, מתאר את אברהם אבינו כאביו של העם היהודי. אברהם התחיל את חייו בארם-נהריים (מסופוטמיה, גבול עיראק טורקיה) ולאחר מסע נדודים הגיע לארץ-ישראל. אברהם מתואר בספרות חז"ל כראשון המאמינים וכמי שיצא כנגד התרבות האלילית של בני זמנו.

ספר בראשית מתאר את המשך השושלת דרך יצחק, יעקב (הנקרא גם ישראל) ושנים-עשר ילדיו מהם התהוו שנים-עשר שבטי ישראל; בני השבטים ירדו למצרים והיו משועבדים שם שנים רבות. ספר שמות ממשיך ומתאר את יציאתם של בני-ישראל ממצרים באותות ובמופתים, נדודיהם במשך ארבעים שנה במדבר בהובלתו של משה וקבלת התורה בהר סיני.

ערב הכניסה לארץ עבר מקל ההנהגה ליהושע בן נון שקורותיו מתוארים בספר יהושע. בהנהגתו נכנסו שבטי ישראל לארץ וריכזו מאמץ אל מול מלכים וקבוצות שונות שביקשו להילחם בהם. עם שוך הקרבות התיישב כל אחד מן השבטים בנחלה שנבחרה עבורו, ומכאן ואילך, החל בהתמודדות ביטחונית מקומית. העדויות הארכאולוגיות מן התקופה (תקופת הברזל) מלמדות על תנופה יישובית מסיבית במרחב בהשוואה

לתקופות קודמות. אחד ממאפייני ההתנחלות הוא בית ארבעת המרחבים המכונה גם "הבית הישראלי", המבוסס על ארבעה חדרים המחולקים לפי שימושיהם (עבודה, בישול, שינה ואכילה).

אזורי ההתיישבות של השבטים השאירו את רישומם על חלק מן השמות והכינויים הגאוגרפיים המוכרים לנו כיום: החטיבות המרחביות של צה"ל באזור יהודה ושומרון (יהודה, אפרים, מנשה, בנימין), חלק משמותיהן של המועצות האזוריות ("מטה אשר", "מטה בנימין", "בני שמעון", "זבולון"), הכינוי "גוש דן" ביחס לאזור המרכז ועוד. לאחר מותו של יהושע לא הצליחה להתבסס הנהגה מרכזית חלופית ואת מקומו תפסו מנהיגים אזוריים שכוננו שופטים. השופטים הצליחו לאחד כמה שבטים כלפי איומים כאלו או אחרים שנתגלעו מצד יושבי הארץ או מצד מדינות שכנות, אך האיחוד היה קצר ימים וטקטי במהותו, כפי שמסכם ספר שופטים: "בַּיָּמִים הָהֵם, אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל: אִישׁ הַיֹּשֵׁר בְּעֵינָיו, יַעֲשֶׂה" (שופטים, יז, ו).

3.3 ימי הבית הראשון

על-פי המתואר בספר שמואל, מצב זה הביא את העם לבקש לעצמם מלך. למלכה הראשון של הארץ נבחר שאול שהוביל את המלחמה בפלשתים, ויצר מסד לשיתוף פעולה בין שבטי העם. את שאול החליף דוד ואתו החלה שושלת מלוכה רבת שנים. דוד בנה את בירתו בירושלים הנמצאת בין נחלתו של שבט יהודה ושבט בנימין, ואינה שייכת לאף אחד מן השבטים. ירושלים הפכה למרכז מדיני ורוחני חשוב ונבנו בה מוסדות השלטון השונים. שלמה, בנו של דוד, המשיך את מפעלו ובנה את בית המקדש, פיתח את הכלכלה, המסחר ויחסי החוץ. הממלכה של דוד ושלמה המכונה "הממלכה המאוחדת", לא האריכה ימים. לאחר מותו של שלמה התפלגה הממלכה לשתי ממלכות: ממלכת יהודה ובירתה נותרה ירושלים, בה המשיכה לשלוט שושלתו של דוד בראשות נכדו רחבעם; וממלכת ישראל שקבעה את בירתה בשומרון (כיום: סבסטיה^{*}), בה שלטה שושלת מלוכה שראשיתה בירבעם בן נבט. למרות הדמיון במוצא, בתרבות ובדת, מתאר המקרא את שתי הממלכות כממלכות המתנהלות בנפרד, ולעתים אף נאבקות זו בזו. בשתי הממלכות פעלו, לצד השליטים נביאים המתוארים בתנ"ך כיועצים, כמוכיחים בשער וכנושאי קול המוסר והצדק; שביקרו לעתים גם את השלטון. דבריהם קובצו מאוחר יותר ונכללים בתנ"ך.

^{*} שומרון היא עיר קדומה בארץ ישראל, אותה בנה (על-פי המסופר בספר מלכים) עומרי מלך ישראל ובנו אחאב חיזק וביצר אותה. העיר חרבה בשנת 721 לפני הספירה עם הכיבוש האשורי, ונבנתה שוב בתקופה ההלניסטית. בתחילה הוסב שמה ל**סמריה** ומאוחר יותר, ל**סבסטיה**. לאחר מלחמת ששת הימים נערכו בתחומי העיר חפירות ארכאולוגיות רבות ושטחה הוכרז כגן לאומי. לאחר מלחמת יום הכיפורים הייתה תחנת הרכבת הסמוכה לאתר מוקד להפגנות תנועת "גוש אמונים", וסמל לניסיונות ההתיישבות של חבריה בשומרון.

[†] אשור הוא שמה של ממלכה קדומה שהתקיימה החל מן המאה העשרים וחמש לפני הספירה ועד המאה השביעית לפני הספירה, כאשר נכבשה בידי הממלכה הבבלית. מרכז של הממלכה האשורית היה בעיר אשור שבמעלה החידקל, בתחומי עירק של ימינו.

ממלכת ישראל וממלכת יהודה היו שתי ממלכות שכנות והתושבים שהתגוררו בהן דברו את אותה השפה וקיימו תרבות ופולחן דומים.

מדוע, נמשך לדעתכם קיומן הנפרד של הממלכות לאורך תקופה כה ארוכה? האם אתם מזהים קשר בין מצב זה לבין מצבים דומים מן העת החדשה (בקוראה למשל)?

למחשבה

3.4 גלות בבל ושיבת ציון

בשנת 722 לפני הספירה החריבה אשור את ממלכת ישראל והגלתה את תושביה. בהדרגה גם ממלכת יהודה איבדה את כוחה ולצד הקושי להשתלב במאזן הכוחות האזורי מתארים הנביאים גם את התפוררותה הפנימית של החברה בתוכה. הממלכה הבבלית^{**} שהחלה להתפשט אל-עבר האזור, שיעבדה את ממלכת יהודה והפכה את מלכיה למלכי חסות הפועלים תחתיה. בשנת 597 לפני הספירה הוגלו מיהודה המלך יהויכין ורבים מבני האליטה ששלטה במדינה, גלות זו מכונה "גלות יהויכין" או "גלות החרש והמסגר". שנה לאחר מכן מינה מלך בבל, נבוכדנצר השני, את צדקיהו, דודו של יהויכין, למלך יהודה. לאחר שכרת ברית עם מצריים הסתתבך צדקיהו במרד נפל כנגד בבל. בבל הגיבה בהטלת מצור על ירושלים, וזה נגמר בפריצה לעיר ובהחרבתו של בית המקדש הראשון. תקופת המצור והחורבן, על התמונות הקשות שליוו אותן, מתוארת במגילת "איכה" הנקראת ב-ט' באב (איכה, א, א-ד):

"אִיכָה יֹשְׁבָה בְּדָד, הָעִיר רֵבְתִּי עִם הָיְתָה, כְּאַלְמָנָה; רֵבְתִּי בִגְבִיִּים, שְׂרָתִי בְּמִדְיָנוֹת הָיְתָה, לְמַסֵּ: בְּכֹו תִבְכֶּה בְּלִילָה, וְדִמְעָתָה עַל לִחְיָה- -אֵין-לָהּ מְנַחֵם, מִכָּל-אַהֲבָיָה כָּל-רַעִיָּה בְּגָדֶיהָ, הָיוּ לָהּ לְאִיבִים: גָּלְתָה יְהוּדָה מֵעֵנִי, וּמִרְבַּע עֲבָדָה הִיא יֹשְׁבָה בְּגוֹיִם, לֹא מִצָּאָה מְנוּחַ; כָּל-רֹדְפֶיהָ הַשְׁגוּהָ, בֵּין הַמִּצָּרִים"

בשנת 1879 נמצא בבבל גליל עשוי טון המכונה גליל כורש. גליל זה מהווה את הכתובת המלכותית העיקרית שנשתמרה מימי כורש והוא מאפשר לעמוד על הצעדים המדיניים המרכזיים שביצע עם עלייתו למלוכה ובכך להבין גם את הרקע לשיבת

חורבנה של יהודה הביא להגליה שהקיפה חלקים נרחבים של העם; אולם בשונה מעמים אחרים, הצליחו מרבית הגולים לשמור על זהותם. במהלך השנים הבאות נחלשה הממלכה הבבלית ואת מקומה ירשה הממלכה הפרסית בראשותו של המלך כורש***. בניגוד לדיכוי הדתי והאתני שהנהיגו הבבלים, סבר כורש כי המפתח להבטחת שלטונו הוא דווקא במתן חופש דתי, ועל רקע זה, בשנת 539 לפני הספירה, נתן ליהודים את הרשות לשוב אל ירושלים ולכונן את בית המקדש. ההכרזה כונתה הצהרת כורש והיא מובאת בספר עזרא (א', ב:)' כה אָמַר כְּרֶשׁ מֶלֶךְ צָרַס כָּל מַמְלָכוֹת הָאָרֶץ נָתַן לִי ה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְהוּא פָקַד עָלַי לִבְנוֹת לוֹ בַּיִת בִּירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה. מִי בָכֶם מְכָל עַמּוֹ יֵהִי אֶ- הָיוּ עִמּוֹ וַיַּעַל לִירוּשָׁלַם... וַיִּקְוּ רָאשֵׁי הָאָבוֹת לִיהוּדָה וּבְנֵיהֶם וְהַלֵּהֶם וְהַלֵּוִיִּם... וְכָל סְבִיבֵיתֵיהֶם חָזְקוּ בִידֵיהֶם בְּכָלִי כֶסֶף בְּזָהָב בְּרוּכָשׁ וּבְבָהֶם וּבְמִגְדָּנֹת לִבְד עַל כָּל הַתְּנַדָּב

ההצהרה הביאה לחזרתם של יהודים מהגלות לארץ ולהתחלתה של שיבת ציון. בראש גל העלייה הראשון נזכרים ששבצר וזרובבל שחלק מן החוקרים רואים בהם אדם אחד. העולים ניסו להקים מזבח ולחדש את עבודת הקורבנות, אך נתקלו בהתנגדות עזה מצד האוכלוסייה הלא-יהודית המקומית. בראש גל העולים הבא שהיה כנראה רחב יותר, עמד עזרא הסופר שעם הגעתו לארץ פעל לחיזוק קיומן של המצוות וההיכרות עם התורה. לצדו פעל נחמיה שהגיע ליהודה שנים ספרות אחריו וביקש לשקם את חומות ירושלים, לשפר את מצבו של דלת העם ולסייע בידי עזרא בפעולותיו הדתיות. גם פעולתם של עזרא ונחמיה נתקלה בקשיים ובניית חומות ירושלים בצל מצב ביטחוני קשה שנבע מהתנגדותם של גורמים שונים, מתואר בצורות בספר נחמיה: "הַבְּבָנִים בַּחֲבֵמָה וְהַסָּשָׁאִים בַּפָּקֶל עֹמְשִׁים בְּאַחַת יָדָב עֹשֶׂה בְּמִ לְאָכָה וְאַחַת מִחֲזַקֶּת הַשֶּׁלַח" (נחמיה ד, יא).

הביטוי "שיבת ציון" הפך במהלך שנות החמישים לביטוי בו נעשה שימוש גם ביחס להקמת מדינת ישראל ולעלייה גדולה.

מהו בעיניך הקשר בין שתי התקופות? מה הדמיון ומה השוני?

3.5 ימי הבית השני

בשנת 336 לפני הספירה עלה לכס המלוכה במוקדון שליט צעיר ונמרץ שנודע לימים כאלכסנדר הגדול שבמסגרת כיבושיו הנרחבים הגיע גם לארץ-ישראל. עם מותו ניטשו מלחמות עזות בין יורשיו שכונו "דיאדוכים". ארץ-ישראל עמדה בתווך בין שני יורשים: סלווקוס שמרכזו בסוריה ותלמי (פתולמאיס) שמרכזו במצרים; בתחילה הייתה השליטה בידי תלמי ובהמשך היא עברה לידי סלווקוס. הכובשים החדשים הביאו עמם אל הארץ את התרבות ההלניסטית,

המהווה מזיגה בין תרבות יוון לתרבויות אליליות אחרות במזרח. באופן זה נפגשו היהודים

לראשונה עם תרבות הפנאי, הפילוסופיה והאמנות היוונית. מפגש זה היווה אתגר ערכי לא פשוט וביהודה החלה תנועה של התיוונות – אימוץ התרבות ההלניסטית, שרווח בעיקר בקרב שכבות האוכלוסייה הגבוהות.

בשנת 175 לפני הספירה עלה לשלטון בסוריה אנטיוכוס אפיפאנס אשר בניגוד לקודמיו, נהג ביד קשה ביחס ליהודי הארץ, כרת ברית עם המתיוונים מקרבם וביקש לכפות על כל תושבי הארץ את התרבות ההלניסטית. הדברים הגיעו לשיאם בהטלת גזרות שמנעו מן היהודים לקיים חלק ממצוות דתם ובהן מצוות המילה ומצוות השבת. לנוכח מציאות זו פרץ בשנת 167 לפני הספירה מרד נרחב אותו הובילה משפחת חשמונאי, משפחת כוהנים מאזור מודיעין. לאחר מספר שנות לחימה הצליחו תומכי המרד, שכוננו גם מקבים, להביס את הצבא הסלווקי ולכונן, בתמיכה רומית, ממלכה חשמונאית ששלטה בארץ ישראל לאורך עשרות שנים.

מטבע אותה טבע השליט החשמונאי יוחנן הורקנוס הראשון. האיור שעל מטבע כיום על מטבע של 2 ש.

הישגם המרכזי של החשמונאים היה כיבוש המחדש של ירושלים וטיהור בית המקדש בשנת 164 לפני הספירה; לזכרו של מאורע זה נקבע חג החנוכה. בשנים הבאות הצליחו מלכי השושלת החשמונאית לחזק את ממלכתם ולהרחיב את גבולותיה. יחסם עם חז"ל היה מורכב, ובימיהם של המלך אלכסנדר ינאי והמלכה שלומציון¹, הגיע לוויכוח פומבי חריף.

¹ **בבל** הוא שמה של ממלכה קדומה שראשיתה בעיר המדינה בבל ששרידיה נמצאים מדרום לבגדד. האימפריה הבבלית שלטה על שטחים נרחבים באזור מסופוטמיה והסהר הפורה, וירשה את כל שטחיה של האימפריה האשורית שקדמה לה.

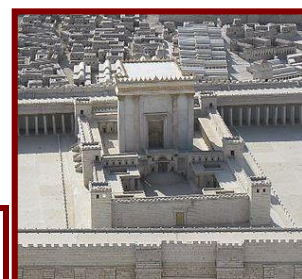
² **כורש** (המאה השישית לפני הספירה), מלכה הראשון של הממלכה הפרסית שהשתלט על ממלכות רבות הסמוכות לה ובכלל זאת על בבל. בניגוד לדיכוי הדתי והאתני שהנהיגו הבבלים, סבר כורש כי המפתח להבטחת שלטונו הוא דווקא במתן חופש דתי יחסי ועל רקע זה גם אפשר ליהודים לשוב לירושלים.

³ **אלכסנדר הגדול** (323-356 לפני הספירה), מלך מוקדון, מגדולי המצביאים של העת העתיקה. אלכסנדר הצליח, תוך זמן קצר יחסית, לכבוש שטחים נרחבים באירופה, באסיה הקטנה ובמזרח הרחוק.

⁴ **אלכסנדר ינאי** (127-76 לפני הספירה), מלך וכהן גדול משושלת חשמונאי. ימיו היו רצופים במלחמות שהצליחו להרחיב את גבולותיה של יהודה; אך גם בצלה של המחלוקת ההולכת ומחריפה בתוך העם היהודי בין הצדוקים לבין הפרושים. **שלומציון אלכסנדרה**, (140-67 לפני הספירה), אשתו של אלכסנדר שירשה לאחר מותו את ממלכתו. תקופת מלכותה נחשבת לתקופה רגועה יותר ובמהלכה נרגעו גם העימותים הפנימיים בתוכו של העם היהודי.

עם פטירתה של שלומציון (67 לפני הספירה), החל סכסוך ירושה בין שני בניה. בעוד השניים נלחמים ביניהם, בשנת 63 לפני הספירה, כבש פומפיוס שעמד בראש הצבא הרומי, את ירושלים, וכך החל עידן חדש בתולדותיו של העם היהודי. לאחר תקופה קצרה בה המשיכו לשלוט המלכים החשמונאים בחסות הרומים, הם המליכו על יהודה את הורדוס (40 לפני הספירה), בן למשפחה אדומית שהייתה מקורבת לחשמונאים. מעמדו מבחינת היהודים היה מורכב: נראה כי מבחינה הלכתית הוא אכן היה יהודי, אך בפועל הוא נתפס כגורם זר והושפע מהתרבות הרומית. הורדוס שלט בממלכתו ביד רמה, חיסל את כל הטוענים האפשריים לכתר מבית חשמונאי ולא בטח באיש. את אופיו סיכם בחדות יוסף בן-מתתיהו⁵ (קדמוניות, יז, 191-192):

"איש אכזר לכל הבריות במידה שווה ועבד לכעסו ומסלף את הצדק, אלא ששיחק לו מזלו הטוב כשם שלא שיחק לשום איש אחר. שכן מהדיוט [= איש פשוט] נעשה מלך ... ואשר לענייני משפחתו ובניו... הרי לי נדמה שהיה אומלל מאוד"

בית המקדש לאחר שיפוצו של הורדוס. מתו: דגם ירושלים בימי בית שני, מוזיאון ישראל.

את ימי מלכותו אפיינו, אווירת טרור עזה מחד ומפעלי בנייה אדירים מאידך .
הורדוס בנה את הנמל ואת אמת המים של קיסריה, מבצר ההרודיון, מתחם הארמונות במצדה, ארמונות החורף
ביריחו וירושלים ובתוכה מתחם הר הבית כפי שהוא מוכר לנו כיום.

מטבע רומי ועליו הכיתוב
"יהודה השבויה". על המטבע
נראית אישה אבלה ישובה תחת
עץ תמר המסמל את יהודה,
כשמעליה ניצב גבר מנצח
המייצג את הצבא הרומי.

3.6 המרד הגדול וחורבן הבית

זמן קצר לאחר מותו של הורדוס עברה יהודה לשלטון של נציבים שנשלחו מרומא, לא הכירו
את אוכלוסיית הארץ, התקשו בשליטה בה וניסו על-פי רוב לנצלה מבחינה כלכלית. הציבור
היהודי בארץ התנגד לשלטון הרומי, היה מסוכסך עם קבוצות הלניסטיות מקומיות בהדרגה
החל גם להתערער מבחינה חברתית-כלכלית. כל אלו העלו את העם היהודי על מסלול
התנגשות עם השלטון הרומי והביאו לפרוץ המרד הגדול (73-66 לספירה). המרד ריתק אל
ארץ-ישראל כוחות גדולים והלחימה התפרסה על שטח נרחב. בשנת 68 ניכר מפנה לטובת
המורדים, כאשר חוסר הציבות השלטונית ברומא הביא להקפאת הלחימה. אך הזדמנות זו

לא נוצלה על-ידי המורדים היהודים, שהיו מפולגים ביניהם והושפעו מפעולתם של קנאים קיצונים .

בשנת 70 התחדשה הלחימה והוטל על ירושלים מצור בראשותו של טיטוס¹. בתום קרבות קשים נכבשה העיר ובית
המקדש נחרב. אולם גם חורבנה של ירושלים לא הביא להפסקת המרד, ובאזורים המדבריים נותרו מספר מוקדי
התנגדות ; מצדה הייתה האחרונה שבהם. על המתחם המבוצר והמבודד, בו התרכזו מורדים קטנה, הוטל
מצור ארוך ורק בשנת 73, בתום קרב קשה, הצליחו הרומים לפרוץ לתוכו.
המורדים שהתרכזו בו, ובראשם אלעזר בן יאיר², גמרו אומר שלא להיתפס חיים, והתאבדו. רק עם כיבוש מצדה,
חמש שנים לאחר שהחל המרד, הצליחו הרומאים לבסס שוב את שליטתם באזור.

¹ יוסף בן-מתתיהו או בשמו הרומי יוספוס פלביוס (המאה הראשונה לספירה), היסטוריון יהודי שהוגלה לרומא לאחר המרד הגדול. בראשית המרד פיקד על
אזור הגליל, אך עם נפילתה של יודפת ערק לצבא הרומאי והתמנה להיסטוריון שפעל בחצר הקיסר ברומא. חיבוריו מהווים את החיבורים החשובים ביותר
ביחס לאירועים באזור יהודה בסוף התקופה החשמונאית ובראשית התקופה הרומית.
² טיטוס (91-39), מנהיג צבאי שפיקד על דיוכי המרד הגדול ומאוחר יותר, התמנה לקיסר רומא. על-פי יוספוס פלביוס, לא התכוון טיטוס להביא לחורבנו של
בית המקדש, והדברים התגלגלו מעצמם; היסטוריונים מודרניים נוטים לפקפק בטענה זו.
³ אלעזר בן יאיר (המאה הראשונה לספירה), מנהיג קנאי שפעל במהלך המרד הגדול. על-פי המסופר אצל יוסף בן-מתתיהו, הנהיג אלעזר את המתבצרים
במצדה ומשהבין כי גורלם נחרץ, הוביל את אנשיו לבחור "בחירות על-פני החיים."

3.7 המשך החיים ביהודה לאחר החורבן

המכה שספג העם היהודי עם חורבן ירושלים והמקדש, הייתה קשה מאוד. בית המקדש עמד במרכזו של הפולחן הדתי ביהדות, וההנחה הרווחת הייתה כי הוא יעמוד על כנו לנצח. בציבור היהודי היו משסברו כי לאחר החורבן אין עוד טעם בחיים וטיפחו מנהגי אבל שונים.

בהדרגה צמח באזור השפלה מרכז רוחני חלופי שמרכזו היה ביבנה. על-פי המסופר בספרות חז"ל, הצליח רבן יוחנן בן-זכאי לחמוק מירושלים במהלך המצור, וביקש מן הרומאים לייסד מרכז רוחני חלופי. ביבנה תוקנו שורה של תקנות שנועדו לאפשר את המשך החיים היהודיים ללא מקדש ועוצבו רבים מדפוסיה של היהדות המוכרת לנו כיום.

מטבע מתקופת מרד בר-כוכבא. מצדו האחד חזית בית המקדש והכתובת "שמעון". מצדו השני לולב ואתרוג והכתובת "לחירות ירושלים"

אולם גם פעולה זו לא הצליחה לכבות את שאיפות לבנייתו מחדש של המקדש ולחידושה של העצמאות המדינית. שאיפות שבאו לידי ביטוי במרד התפוצות (115-117) והתפרצו בעוצמה רבה במרד בר-כוכבא (132-136). ברקע למרד עומדת תכניתו של הקיסר הרומי הדריאנוס לבנות מחדש את ירושלים כעיר רומית אלילית לה העניק את השם איליה קפיטולינה. בין החוקרים חלוקות הדעות אם הדריאנוס התכוון לפגוע ביהודים באופן מכוון או

שפעולותיו בוצעו כחלק ממגמה כללית להשליט באימפריה פולחן אלילי אחיד; אולם, היהודים בכל אופן ראו בפעולותיו פגיעה אנושה באמונתם. על-פי חלק מן המקורות, לכעסם של היהודים נוספה סיבה נוספת כאשר אסר אדריאנוס על קיומה של ברית המילה.

פעולות אלו, לצד המצב הכלכלי הקשה והתקוות המשיחיות לבניינו המחודש של בית המקדש, הביאו לפרוץ מרד שבראשו עמד שמעון בר-כוסבא שנתמך בידי חכמים וחלקים נרחבים מהציבור וכונה בר-כוכבא. המורדים הכינו תשתית טובה למרד: בנו מערכות תת-קרקעיות מתוחכמות ששימשו אותם כמקומות מסתור והקשו על הרומאים את הלחימה; פגעו בייצור של הנשק הרומי ביהודה; והצליחו לרתק אל האזור כוחות צבא גדולים.

למרות הצלחותיהם הראשוניות שכללו ככל הנראה גם את כינונו של שלטון עצמאי קצר-ימים, הצליחו הרומאים להכניע את המרד. בראש כוחותיה של רומא עמד נציב בריטניה, יוליוס סברוס, שהובא לצורך

המשימה במיוחד לארץ. דיכוי המרד היה אלים ואכזרי ולאחריו הוטלו על היהודים גזירות שמד: איסור על לימוד תורה, איסור על התקהלות בבתי הכנסת, איסור על המילה ועוד.

הגזירות התמידו עד למותו של הדריאנוס ובוטלו רק בידי יורשו, אנטונינוס פיוס. בהדרגה שוקמו החיים היהודיים בארץ ומרכזם עבר לגליל. בסוף

המאה השנייה לספירה קיבל את הנהגת הקהילה היהודית רבי יהודה הנשיא המכונה בספרות חז"ל, "רבי". מפעלו המרכזי היה כינוס כלל המסורות ההלכתיות שהרכיבו את התורה שבעל-פה לכדי חיבור כתוב – המשנה. פעולתו בתחום זה, כמו בתחומים אחרים, מעידה על סמכותו והיא הוסיפה לעצב את העולם היהודי כפי

קברו של ר' יהודה הנשיא בבית שערים

שהוא מוכר כיום. ר' יהודה הנשיא לכוון חיים נורמליים ביהודה, למסד יחסים תקינים עם הרומים, להרגיע מגמות של מרדנות ומשיחיות ולשמר את התורה שבעל-פה למענם של הדורות הבאים.

סיפורו של מרד בר-כוכבא כמעט ונעלם מן ההיסטוריה היהודית עד לראשית הציונות אך התנועה הציונית הדגישה את **למחשבה** חשיבותו של המרד והעומד בראשו. מהי לדעתכם הסיבה לכך?

3.8 המרכז היהודי בבבל: אמוראים, סבוראים וגאונים

גם לאחר חתימתה של המשנה, המשיכו חכמים בלימודה ובפירושה. דיונים אלו נאספו בהדרגה ונערכו לחיבור המכונה "תלמוד". התלמוד הירושלמי נחתם בטבריה לקראת סוף המאה הרביעית, והוא מבטא את פועלם של חכמי ארץ-ישראל. באופן הדרגתי ועקבי עבר מרכז התורה לבבל, שם נהנתה הקהילה היהודית מהאוטונומיה שהוענקה לה בידי האימפריה הסאסאנית*. בבל התהווה שני מרכזים חשובים: סורא (באזור דרום עירק של היום) ופומבדיתא (מערבית לבגדד). בשתי הערים התקיימו ישיבות גדולות וקהילה יהודית ענפה שעסקה בלימוד תורה, בחקלאות ובמסחר. במרכזים אלו נוצר התלמוד הבבלי שנחתם בסופה של המאה החמישית. בראש הקהילה עמדו ראשי הישיבות שהיוו את ההנהגה הרוחנית, וראש הגלות ("ריש גלותא"), אשר ייצג את הקהילה כלפי חוץ ועסק בענייני החול. חכמי התלמוד מכונים "אמוראים" והחכמים שפעלו בסמוך לחתימת התלמוד הבבלי, מכונים "סבוראים". האמוראים יצרו את התלמוד ואת הדיונים המובאים בו, ואילו הסבוראים עסקו בהסברה של התלמוד ובהנחלתו לציבור הלומדים. בראש הישיבות בסורא ובפומבדיתא עמדו חכמים שהוכתרו, החל מן המאה השישית, בתואר הכבוד "גאון", תקופת פעילותם מכונה "תקופת הגאונים". אל חכמים אלו פנו כלל יהודי התפוצות בשאלות שונות של רוח, הלכה ומשפט והתשובות שהם קיבלו, הפכו לפסקי הלכה מחייבים עבור הקהילה היהודית כולה. ספרות ענפה של התכתבויות מעין אלו (המכונה ספרות השאלות והתשובות – שו"ת), נשתמרה בידינו וממנה אפשר ללמוד על התפתחות המרכזים היהודיים השונים במרחב. הגאונים הותירו חיבורים חשובים בנושאים רבים, כך למשל רב סעדיה גאון (882-942) שהותיר אחריו ספרים העוסקים בדקדוק עברי, חיבורים פילוסופיים, אחד מסידורי התפילה הראשונים ועוד.

* האימפריה הסאסאנית הייתה אימפריה פרסית קדם אסלאמית ששלטה באזור מסופוטמיה. דתה של האימפריה הייתה הדת הזורואסטרית שבמרכזה עומדת ההבחנה החדה בין טוב לרע.

3.9 תקופת הראשונים

הגאונים פעלו עד למאה האחת-עשרה, אז החלה תקופה חדשה בתולדות העם היהודי המכונה "תקופת הראשונים". תקופה זו אופיינה בהיחלשותם של המרכזים היהודיים בבבל ובצמיחה של מרכזים יהודיים חדשים באירופה. הרבנים המרכזיים שפעלו בתקופה זו, התאפיינו כמו קודמיהם בבניין של נדבך נוסף על-גבי הגותם של החכמים שקדמו להם. חכמי התקופה עסקו בכתיבתם של חיבורים הלכתיים ובפירוש לתורה ולתלמוד, להלן נרחיב ביחס לפועלם של שניים: הרמב"ם (ספרד ומצרים) ורש"י (צרפת).

"הרב שלימד ולא הבינו התלמידים, לא יכעוס עליהן וירגז, אלא חוזר ושונה הדבר אפילו כמה פעמים, עד שיבינו עומק ההלכה. וכן לא יאמר התלמיד לא הבינתי... אלא חוזר ושואל, אפילו כמה פעמים. ואם כעס עליו רבו, ורגז – יאמר לו: רבי, תורה היא וללמוד אני צריך" (משנה תורה, הלכות תלמוד תורה, ד, ד)

רבי משה בן מימון (1138-1204) נולד בקורדובה (אנדלוסיה, דרום ספרד) ופעל בעיקר במצרים. הוא הנהיג את הקהילה היהודית בקהיר, התמחה ברפואה, ערך פירוש למשנה וכתב חיבורים פילוסופיים שונים ש-"מורה נבוכים" היה אחד המרכזיים שבהם. הרמב"ם נודע בגישתו הרציונליסטית והתנגד לפעולות מאגיות ומיסטיות, בהן ראה "הגשמה" פסולה של הא-ל. שמו התפרסם ברחבי העולם היהודי וספריו נלמדים בהרחבה עד עצם היום הזה. חיבורו ההלכתי המרכזי, המשנה תורה, כולל ארבעה עשר ספרים המחולקים באופן שיטתי ובחלוקה על-פי נושאים. אופיו של החיבור היה שונה באופן מהותי מהתלמוד הבבלי על-פי רצף אסוציאטיבי ועורר בשל כך את התנגדותם של גורמים שונים שחשו למעמדם של המקורות התלמודיים הקדומים יותר. בשנים הבאות השפיעה פסיקתו ההלכתית והגותו הפילוסופית של הרמב"ם באופן עמוק על העולם היהודי.

"נשך-ריבית, שהוא כנשיכת נחש שנחש נושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש, ופתאום הוא מבצבץ ונופח עד קדקדו כן ופתאום הוא מבצבץ ונופח עד קדקדו כן ריבית אינו מרגיש ואינו ניכר עד שהריבית עולה ומחסרו ממון הרבה" (פירוש רש"י לספר שמות, פרק כ"ב, פס' כ"ד)

רבי שלמה יצחקי (1105-1040) נולד בטרואה (צפון צרפת, אשכנז), למד בישיבות המרכזיות של יהדות אשכנז ובמהרה הפך לסמכות תורנית-הלכתית ולמנהיג ציבור רש"י חיבר פירוש מקיף ורחב על התורה והתלמוד המבוסס על הבנת הפשט ועל מדרשי חז"ל. פירושו נחשב למרכזי ביותר והוא נלמד באופן מסורתי בצמוד אל הטקסט. במקביל הוא עסק בפסיקת הלכה וענה על עשרות רבות של שאלות שהופנו אליו מכל רחבי העולם היהודי. פירושו של רש"י כתוב על-פי רוב באותיות ייחודיות המכונות "כתב רש"י". כתב זה שהוא עגול יותר ומשווה צורה שונה לכמה מן האותיות, אומץ על-מנת להבדיל בין הפירוש לבין עיקרו של הטקסט. צאצאיו של רש"י המשיכו לעסוק בפירוש התורה, רשב"ם (ר' שמואל בן מאיר) ורבנו תם (ר' יעקב בן מאיר), הם שניים מן הבולטים שבהם. במרוצת הדורות התקבצו בבתי המדרש של אשכנז וצרפת, הערות ותוספות על פירוש רש"י לתלמוד הבבלי, אלו נקבצו בחיבורים קולקטיביים המכונים "תוספות" (במלעיל).

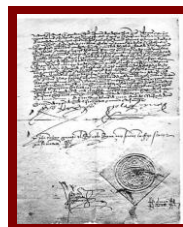
* **מורה נבוכים** ספר פילוסופי שפרסם הרמב"ם במהלך המאה השתים-עשרה, במהלכו הוא מבקש לתת כלים לתלמיד "הנבון" המגלה פער בין התורה לבין הפילוסופיה הכללית. הספר עורר התנגדות רבה ומתנגדיו טענו כי הוא רצוף בדברי כפירה.

3.10 תור הזהב וגירוש ספרד

אזור חצי-האי האיברי, בו שוכנות כיום המדינות ספרד ופורטוגל, המהווה את הקצה הדרום-מערבי של יבשת אירופה היה במהלך ימי הביניים זירה להתנגשויות חוזרות ונשנות בין נוצרים ומוסלמים. תקופת השלטון המוסלמי באזור זה נחשבת לתור הזהב של יהדות ספרד, תקופה של פריחה רוחנית, כלכלית ודתית. באותה תקופה קמו בקהילה זו תלמידי חכמים, פילוסופים, משוררים ואנשי רוח שיצרו כמה מן היצירות החשובות בתולדותינו של העם היהודי, והיו מעורבים בניהול הממלכות המקומיות. יהודים אלו יצרו ופעלו בניב ספרדי-יהודי שהוסיף ללוות את יוצאי ספרד והפך לימים לשפת הלאדינו, הידועה גם בכינויים "ספניולית" ו-"ג'ודיזמו".

עם הכיבוש הנוצרי של ספרד וסביבתה ("רקונקיסטה"), הורע בהדרגה מצב היהודים והחופש הדתי שניתן להם צומצם. שיאן של הרדיפות הגיע בשנת 1492 כשהמלך פרדיננד והמלכה איזבלה הציבו בפני יהודי ממלכותיהם אולטימטום: להתנצר או לעזוב את ספרד תוך ארבעה חודשים, אירוע שנודע לימים כגירוש ספרד. הרקע לגירוש, כפי שאפשר ללמוד מן הצו שהורה עליו, היה דתי:

"...הובא לידיעתנו כי במלכויותינו היו כמה נוצרים רשעים שהתייחדו וכפרו באמונה הקתולית הקדושה שלנו, הגורם הגדול לכך היה אינטראקציה בין היהודים ובין אותם נוצרים... על כן אנו, בהתייעצות עם ראשי הכנסייה, האצילים הגדולים של מלכויותינו... החלטנו להורות על היהודים והיהודיות הנזכרים של מלכויותינו לעזוב אותן... תחת האיום שאם לא יישמעו לפקודה זו, ויימצאו באחד מן המחוזות והמלכויות הנזכרים... דינם מוות והחרמת כל רכושם"

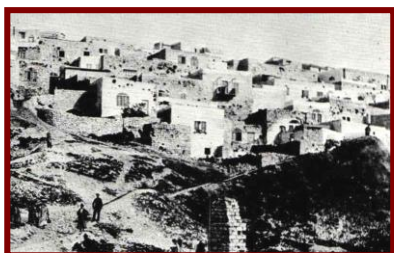

בול ישראלי ועליו דיוקנה של דונה גרציה

יהודי האזור שגורשו כעבור כמה שנים גם מפורטוגל השכנה, עזבו ברובם בחופזה וחיפשו מקום מגורים חלופי. רבים פנו אל-עבר האימפריה העות'מאנית ואחרים אל-עבר אירופה; קבוצה קטנה אף הרחיקה והגיעה אל אמריקה. היהודים שנותרו בספרד והתנצרו מכונים אנוסים. רבים מהם המשיכו לשמור על חלק ממצוות היהדות בסתר וסבלו מרדיפה של האינקוויזיציה, מוסד משפטי-דתי שביקש למנוע סטייה מעקרונות הדת הקתולית. הגירוש חיסל התיישבות יהודית בת מאות שנים, הביא לרדיפתם ולנדידתם של עשרות אלפים ושינה את פניו של העם היהודי.

רבים מהיהודים שגורשו מספרד ומפורטוגל פנו אל-עבר האימפריה העות'מאנית ששלטה על כל רחבי המזרח-התיכון. במרחבי האימפריה מצאו היהודים הספרדים קהילות מקומיות של יהודים דוברי ערבית שכנו על-ידם מוסתערבים.

קהילות אלו שחיו בארץ-ישראל ולחופי הים התיכון היו עתיקות, גדולות ומבוססות למדי. אולם בתהליך הדרגתי הפכו היהודים הספרדים לרוב בקהילות היהודיות באימפריה וברוב המקרים אף נטלו לידם את תפקידי ההנהגה בתוכן. באופן זה הפך הכינוי "ספרדי" לכינוי מקובל ליהודי שמקורו בארצות האסלאם.

צפת, תצלום משנת 1895

* דונה גרציה נשיא (1510-1569), אשת עסקים יהודייה שנולדה למשפחת אנוסים בליסבון בירת פורטוגל. דונה גרציה רקמה יחסים טובים עם השלטונות העות'מאניים, סייעה רבות ליהודים שבתחומי האימפריה וכונתה על-ידה "לה סניורה" (הגברת).

בין היהודים שהיגרו לאימפריה העות'מאנית היו מי שהגיעו בסופו של דבר אל ארץ-ישראל.

בארץ התגבש המרכז הרוחני והמדיני בעיקר בגליל. ידוע במיוחד מפעלה של דונה גרציה נשיא*, אשת עסקים יהודייה שהרחיבה את היישוב היהודי בטבריה והפכה אותה למרכז כלכלי חשוב. מרכז חשוב נוסף התגבש באותה העת בצפת, בה התפתח לצד מוקד של תעשיית הצמר, ממנה התפרנסו יהודים רבים, גם מרכז רוחני של עיסוק בתורת הסוד היהודית – הקבלה. אחת הדמויות הבולטות בהקשר זה היה האר"י הקדוש (האֵלֹוֹקִי בְּבִי יִצְחָק לוריא אשכנזי, 1534-1572) שגדל במצרים, הגיע בשנת 1570 לצפת ולאורך השנתיים בהן פעל בעיר עד למותו, הצליח להגדיל את מעגל לומדי הקבלה ולפתח מאוד את העיסוק בה. לצדו פעלו בעיר מספר דמויות מרכזיות נוספות בהיסטוריה היהודית: בהם ר' יוסף קארו שחיבר את ה"שולחן ערוך", הקובץ ההלכתי המרכזי בו נעשה שימוש כיום.

בקהילות היהודיות בעולם התלבטו רבים כיצד יש להתייחס לאנוסים. רבים ראו בהם קורבנות, אך אחרים ראו בהם בוגדים; מהי עמדתכם בנושא?

3.11 המרכז היהודי בפולין והתפתחות החסידות

במקביל לתור הזהב בספרד החל להתפתח מרכז יהודי חשוב גם באזור אחר ביבשת אירופה – ממלכת פולין-ליטא שחלשה על שטחים נרחבים במזרח אירופה. מרכז יהודי זה נוצר בעיקר כתוצאה של הגירת יהודים מאזור מרכז אירופה ("אשכנז") וגם אליו היגרו יהודים שגורשו מספרד. היהודים באזור נהנו מאוטונומיה נרחבת שבאה לידי ביטוי בפעולתו של ועד ארבע ארצות. הוועד ייצג את היהודים בפני השלטונות הפולניים, גבה את המסים, דאג להסדרת היחסים בין הקהילות היהודיות, פעל למען אינטרסים משותפים, התקין תקנות שונות בהתאם להלכה, שימש כמעין "בית משפט עליון", ויסת את הפעילות הכלכלית וכן עסק בענייני חינוך ולימוד תורה. כמאה וחמישים שנים לאחר גירוש ספרד, בשנים 1649-1648, החלו בפולין סדרת פוגרומים המכונים במסורת היהודית גזירות ת"ח-ת"ט. ברקע לאירועים, המכונים בהיסטוריה העולמית "מרד חמלניצקי", עומדת התקוממות של קבוצת קוזאקים אשר נתמכו בידי הצמיתים הרבים שחיו במדינה*. המרד אמנם כוון נגד האצולה הפולנית שהתעמרה במעמדות הנמוכים, אך היהודים סומנו כנציגים של שיטת הניצול היו לקרבנותיו המרכזיים; אלפי יהודים נרצחו וקהילות רבות נחרבו. האירועים הקשים, בשילוב התפתחותו של העיסוק בתורת הסוד העמיקו את הציפייה לשינוי משיחי על-טבעי ולסיום הגלות. על רקע זה הופיע בעולם היהודי משיח השקר, שבתאי צבי (1626-1676), שהצליח להניע אחריו יהודים רבים ולחולל תנועה שכונתה שבתאות. המסעות של צבי ברחבי האימפריה העות'מאנית ומזרח אירופה, השינויים שהוא חולל בהלכה והחלטתו להתאסלם, עוררו משבר חמור וקרע בקהילות רבות. למרות הניסיונות לסלק את אחרוני מאמיניו מתוך הקהילות, נותרו בעולם היהודי קבוצות קטנות ששמרו אמונים לשבתאות וכמה שנים לאחר מכן הופיע משיח שקר חדש, יעקב פרנק (1726-1790), שהציג את עצמו כממשיכו.

* הקוזאקים שימשו כחיילים בצבאה של פולין וזכו בתמורה לאוטונומיה, כאשר נפגעה האוטונומיה שלהם הם פרצו במרד. ** יעקב פרנק (1726-1790), היה יהודי שראה את עצמו כמשיח ופעל בשטחי פולין. רבים מן החוקרים רואים בו את אחד מממשיכיו של שבתאי צבי. הכת שייסד פרנק מכונה פרנקיזם, פולחנה הדתי כלל עירוב בין יהדות ונצרות והיא הוחרמה על-ידי הקהילה היהודית.

המשבר שהולידה השבתאות, בשילוב עם התהוותו של ציבור יהודי גדול שהיה טרוד בדאגות היום-יום והתרחק מלימוד התורה הוביל במהלך המאה השמונה-עשרה לצמיחתה של תנועת החסידות. מייסד התנועה הוא ר' ישראל בעל-שם-טוב (הבעש"ט, 1700-1760), שהדגיש את חשיבותה של השמחה ועבודת ה' הטבעית ואת מקומו של הצדיק כמקשר בין החסיד לבין הא-ל. בניגוד למקובלים ולרבנים אחרים, ביקשו הבעש"ט ותלמידיו להפיץ את תורתם לעם כולו ולא רק לתלמידי החכמים והמקובלים. גדול תלמידיו היה ר' דב בער ממזריטש שכונה "המגיד" והיה לאחד ממפיצי המרכזיים של תורת הבעש"ט וממניחי היסודות של התנועה. מכאן, הנהיגו תלמידיו של המגיד, שנתפזרו ברחבי מזרח אירופה, "חצרות" חסידיות שונות – כשבראש כל אחת מהן עמד רב אשר חסידיו, שקיימו אתו קשר עז ורב-ממדים, כינוהו אדמו"ר (אדוננו, מורנו ורבנו). בראשיתה, עוררה החסידות ביקורת רבה בשל "עממיותה", השמחה והמנהגים השונים שנלוו לה. המתנגדים לחסידות המכונים מתנגדים או ליטאים, גרסו כי יש להמשיך ולהדגיש את חשיבותו של לימוד התורה ופחדו מהתפתחותה של תנועה המונית של משיחיות שקר כדוגמת השבתאות. בראש המתנגדים עמד הגאון מווילנא (הגר"א, 1720-1797), הוא הטיל חרמות על החסידים וביקש לצמצם את השפעתה של התנועה. בהמשך, הדברים אף הגיעו לכדי מאבק קשה בו עורבו גם שלטונות המדינה. במהלך השנים קמו חצרות חסידיות רבות בעלות אופי שונה ודרך ייחודית בערים השונות באירופה, וכיום, חלקן עוד נושאות את שמן, ואף שומרות על מבנה קהילתי מיוחד; ביניהן אפשר למנות את חסידויות ויז'ניץ, גור, חב"ד, ברסלב ועוד.

בשיאו של המאבק בין הליטאים לחסידים, הלשינו גורמים יהודיים על פעולותיו של ר' שניאור זלמן מליאדי (מייסד חסידות חב"ד) והוא נכלא על-ידי השלטונות הרוסים. כיצד לדעתכם קרה שהיחסים בין הקבוצות הורעו עד לכדי כך? האם הרעה כזו יכולה להתרחש לדעתכם גם כיום? כיצד ניתן למנוע אותה?

למחשבה

3.12 אתגר האמנציפציה

הן במזרח אירופה והן במזרח התיכון חיו היהודים עד לעת החדשה בקהילות נפרדות וסגורות. הקהילה ניהלה את חייה כמעט ללא מגע עם העולם החיצוני ובין היהודים לאוכלוסייה הסובבת התקיים בידול כמעט מוחלט. כך מתאר את הדברים ההיסטוריון יעקב כ"ץ:

"מושב היהודים מוגבל מטעם השלטונות, ואין הם רשאים לישוב אלא בקצת רחובות... לבושו של היהודי, שהיה שונה מלבוש שאר האוכלוסים... וכן שאר דברים של מראה: הזקן והפאות של האיש וכיסוי השער של האשה הנשואה... מציינים ומבדילים את היהודי מכלל האוכלוסייה"

החל מסוף המאה השמונה-עשרה החלו מדינות שונות במערב אירופה לדבר על הענקת אמנציפציה (שוויון זכויות) ליהודים ועל שילובם בחברה הכללית. התפתחות זו הייתה בעיקרה תולה של עקרונות תנועת הנאורות ושל המהפכה הצרפתית (1789) שהביאה אותם לכדי ביטוי פוליטי. "אולם שיווי זכויותיהם של היהודים היה כרוך בפירוק המבנה הקהילתי המסורתי ודרש למעשה אימוץ אורח חיים, דרכי התנהגות, מקצועות ומנהגים של התרבות המערבית.

על רקע זה צמחה תנועת ההשכלה היהודית, ראשית בגרמניה, שם היא מזוהה עם רעיונותיו של משה מנדלסון, ובהמשך במזרח אירופה ובמזרח התיכון. על עיקריה של תנועה זו עמד בן-ציון דינור[†]:

^{*} ר' דב בער (המגיד) ממזריטש, (המאה השמונה-עשרה), גדול תלמידיו של הבעל שם-טוב ויורשו בהנהגת התנועה. העיירה מזריטש הפכה תחת הנהגתו למרכז של תנועת החסידות, ממנה היא נפוצה הלאה אל כל רחבי מזרח אירופה.

^{**} פרופ' יעקב כ"ץ (1904-1998), מחנך, היסטוריון וסוציולוג ישראלי. הגותו של כ"ץ הוקדשה לתולדות עם ישראל בימי הביניים ולמבנה החברה היהודית בתקופה זו. כ"ץ זכה ב-1980 בפרס ישראל למדעי היהדות.

^{***} הנאורות (המכונה גם ההשכלה) הייתה תנועה רוחנית ופוליטית שהעמידה במרכז את השכל האנושי תוך הדגשה כי האדם התבוני הוא השולט והמעצב הבלעדי של חייו וכי על המבנה הפוליטי להביא לידי ביטוי עמדה זו ולהימנע מכפייה ורודנות. המהפכה הצרפתית (1789) במהלכה הוחלף השלטון המלוכני בצרפת בידי בני המעמד השלישי היווה ביטוי פוליטי מרכזי לרעיונות אלו.

[†] בן ציון דינור (1884-1973), היסטוריון, מחנך ופוליטיקאי ישראלי שהקים את המחלקה להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטה העברית ואת

"סיסמאותיה של ההשכלה היו – חכמה ומלאכה, לשון ונימוס. חכמה – פירושה: הכנסת המדעים הכלליים לחוג הידיעות... המלאכה – פירושה: דאגה ציבורית מכוונת להבראתו הכלכלית של היישוב היהודי על ידי הכשרת הדור הצעיר למלאכה ואומנות המפרנסת את בעליה... הלשון – לשונות העמים אשר בקרבם אנו יושבים... נימוס – זהו בעצם מושג יותר כולל ומקיף... הקפדה על צורה חיצונית, על מידה וקצב, על חן וטעם, ומשום כך נימוס כולל בעצם שיפור כל הליכות החיים"

רעיונות אלו התנגשו לא- פעם עם עקרונות דתיים ועל רקע זה התגלע שסע גדול המלווה את העם היהודי עד לימים אלו: השסע בין שומרי המצוות למי שאינם שומרי מצוות.

זאת ועוד, חלק מהמשכילים ביקשו לצמצם את תחומיה של היהדות אל המישור הדתי בלבד, תוך ניפוי האלמנטים התרבותיים והלאומיים שלה. הם טענו כי הם "צרפתים בני דת משה", "אוסטרים בני דת משה" וכו'. באופן זה הם ביקשו להראות כי אין מניעה שהיהודים יתערו בסביבה בה הם חיים וייטלו חלק בבניית הזהות הלאומית המקומית, כמו בני דת הרוב במדינתם. כך או כך, ניסיון ההתערות הצליח רק באופן חלקי.

לצד תהליכי האמנציפציה החל גל של פרעות אנטישמיות במזרח אירופה וכפי שנראה בהמשך, במערב אירופה התפתח זן חדש של אנטישמיות ארסית במיוחד. עובדה זאת, לצד גידול מתמיד באוכלוסייה היהודית, הגביר את מצוקתם של היהודים והביא את הקהילות במזרח אירופה אל סף רעב.

3.13 היהודי אל מול אתגרי העת החדשה

העם היהודי ניצב כעת בפני צומת דרכים משמעותית ומשבר עמוק בזהות הפנימית. בתגובה למציאות זו ניתן לסמן חמישה כיווני פעולה שכל אחד מהם שונה בתכלית:

היטמעות - מאות אלפי יהודים ברחבי אירופה ביקשו להיטמע בסביבה הלא-יהודית. בהקשר זה

החלו יהודים ליטול חלק מרכזי בתרבות ובכלכלה והיו אף כאלו שהמירו את דתם. המשורר היהודי-גרמני היינריך היינה (1797-1856) שהמיר את דתו לנצרות והיה לאחד הכותבים החשובים בשפה הגרמנית, מייצג במידה רבה את הכיוון הזה.

התבדלות - כתגובת נגד לתהליכים שתוארו החלו מי שביקשו לשמור על המסורת והדת. להגביה את חומות הפרדה ולבדל את הקהילות היהודיות מן הציבור הלא-יהודי ומן המשכילים. באופן זה נולדה היהדות החרדית ועקרונות המפתח המובילים אותה.

החת"ם סופר (1762-1839), שפעל בהונגריה ועקרונותיו סוכמו בטענה "חדש אסור מן התורה", מייצג במידה רבה את הכיוון הזה.

הגירה - במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה פקד את אירופה גל הגירה גדול שיעדו ארצות הברית, בגל זה היה האחוז של היהודים מקרב כלל המהגרים, גבוה למדי.

ארצות הברית הציעה למהגר היהודי הזדמנויות כלכליות וכן חופש מרדיפות ומאנטישמיות. הסופר שלום עליכם (1859-1916), שכתב ביידיש ותיאר בין היתר את קשיי ההגירה, מייצג במידה רבה את הכיוון הזה.

מהפכנות - יהודים רבים ברחבי אירופה ביקשו לראות את פתרון הבעיה היהודית במסגרת תנועות המהפכה הרבות שקמו באירופה והושפעו מרעיונות סוציאליסטיים או קומוניסטיים שביקשו לשנות מן היסוד את הסדר החברתי וקראו לשוויון זכויות בין עשירים לעניים. רוזה

לוקסמבורג (1871-1919) שניסתה להביא למהפכה קומוניסטית בגרמניה ונרצחה, מייצגת במידה רבה את הכיוון הזה.

לאומיות - מיעוט מבין היהודים ביקש לראות בלאומיות יהודית את הפתרון: שוויון זכויות לאומי שהוא המשכו הישיר של שוויון הזכויות הפרטי. לדעתם, דווקא ניסיון האמנציפציה הוכיח כי היהודים שונים מהותית משכניהם הלא-יהודים וכי הם לעולם לא יוכלו להיות "צרפתים בני דת משה" או "אוסטרים בני דת משה", מאחר שהיהדות איננה רק דת. חוזה המדינה, בנימין זאב הרצל, בו נתמקד בהמשך, מייצג במידה רבה את הכיוון הזה.

יד ושם. דינור כיהן כשר חינוך במהלך רוב שנות החמישים והביא לחקיקתו של "חוק חינוך ממלכתי".

האמנציפציה ותנועת ההשכלה הביאו בשלב הראשון להתרחקות מן הרעיון הלאומי, כיצד קרה בסופו של דבר שדווקא שני גורמים אלו הביאו להתעוררות הרעיון הלאומי מחדש?

3.14 ראשיתו של הרעיון הלאומי – הדרך אל הציונות

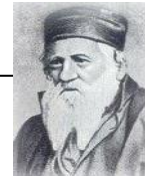
מתוך המיעוט קטן של מי שראו בפנייה ללאומיות את הפתרון למשבר הזהות של העם היהודי, נהוג להדגיש את פועלן של שלוש דמויות מרכזיות המכונות "מבשרי הציונות":

משה הס (1812-1875) נולד בגרמניה, כילד קיבל חינוך מסורתי בבית סבו, אך עם השנים התרחק מן היהדות, התקרב אל רעיונות סוציאליסטיים וטען כי רק במסגרת זו, כחלק משוויון הזכויות הכולל, יימצא פתרון גם לבעיה היהודית. בשלב כלשהו, בהשפעת איחוד איטליה* ותהליכים כלליים אחרים, שינה הס את עמדתו. בספרו "רומא וירושלים" הוא טען כי היהדות איננה רק דת אלא גם לאום, וביקש לקדם תכניות לתקומה לאומית של היהודים בארץ ישראל.

"עומד אני בכל תוקף על זכותו של עם ישראל, זכות מקודשת וקדומה במידה שאין למעלה הימנה, לתבוע לעצמו את ארץ מולדתו"

הרב יהודה שלמה חי אלקלעי (1798-1878), נולד באזור הבלקן לרב הקהילה בעיר סרייבו ושימש בעצמו כרב הקהילה בזמלין שבסרביה. אמונתו הדתית העזה, המרידות הלאומיות בבלקן ועלילת דמשק**, הביאו אותו למסקנה כי בעיית היהודים תיפתר רק עם כינון מדינה בארץ-ישראל. הרב אלקלעי פרסם בנושא מאמרים רבים ויצא למסעות בקהילות היהודיות על-מנת לגייס תמיכה לרעיונותיו.

"רוח הזמן דורש מכל המדינות לכוון את ארצם ולהקים את לשונם וכן דורש מאתנו לכוון את בית חיינו ולהקים את לשוננו"

הרב צבי הירש קלישר (1795-1874) נולד בפוזנן השוכנת בגבול פולין-רוסיה וקיבל חינוך יהודי-מסורתי. הרב קלישר קנה השכלה רחבה בתחומים תורניים וכלליים ושימש כרב וכדיין. הוא סבר כי התעוררות לאומית יהודית, רצון המעצמות והתיישבות בארץ ישראל יחישו את הגאולה. את רעיונותיו פרסם בספר "דרישת ציון".

"מה עשו אנשי איטליה אשר השליכו נפשם מנגד, כספם, וזהבתם, עבור שם נחלת ארצם. ואנחנו בני ישראל, אשר הארץ המפוארה... נהיה כאיש אשר אין בו רוח"

- בין ההוגים הדתיים (הרב אלקלעי והרב הירש) לבין משה הס, ישנם הבדלים רבים הן בביאוריה והן בתפיסה הלאומית. למה, אם כן, אנחנו מתייחסים אליהם ביחד?
מה ניתן ללמוד על אישיותו של כל אחד מן האישיות דרך סגנון דבריו והמילים בהן הוא בוחר? מה ההבדל בין "זכותו של עם ישראל" עליה מדבר הס, לבין הדרישה "לכוון את בית חיינו", עליה מדבר הרב אלקלעי?

למחשבה

* **איחוד איטליה**, מאז התפוררותה של האימפריה הרומית, היו שטחי איטליה מחולקים למדינות רבות, חלקן תחת שלטון זר. בראשית המאה התשע-עשרה החלו לפעול אגודות לאומיות שביקשו "לשחרר" את איטליה ולאחד אותה תחת שלטון אחד. תהליך איחודה של איטליה נחשב לאחד השיאים של המהפכה הלאומית ("אביב העמים") והשפיע רבות על תנועות לאומיות אחרות ובהן הציונות.

** **עלילת דמשק** כינוי לעלילת דם ולפרעות ביהודים שהתרחשו בדמשק ב-1840 כאשר הקהילה היהודית הואשמה ברצח של נזיר נוצרי ומשרתו המוסלמי. אירוע זה במהלכו נאסרו נכבדי הקהילה היהודית ביטוי ראשון לאנטישמיות בעולם המוסלמי.

3.15 פרסום האוטואמנציפציה ותנועת "חיבת ציון"

רעיונותיהם של מבשרי הציונות נתקלו על-פי רוב באדישות ואף בעוינות; אך בשנות השמונים של המאה התשע-עשרה, בעקבות פרוץ פרעות קשות ביהודי דרום רוסיה שכנו "סופות בנגב", החלה התמונה להשתנות. במהלך שנת 1882 פרסם יהודה לייב פינסקר (1821-1891) חוברת קטנה בעילום שם וכתרתה "אוטואמנציפציה! קול קורא לבני עמו, מאת יהודי רוסי". פינסקר היה יהודי יליד רוסיה ששימש כרופא בעיר אודסה; לאחר שהתאכזב מסיכוייהם של היהודים להמשיך ולחיות ברוסיה האמין כי הפתרון היחיד למצוקתם טמון בעזיבת המדינה.

יהודה לייב
פינסקר

באוטואמנציפציה הוא טען כי אוכלוסיית הרוב הלא-יהודית רואה ביהודים זרים ואינה מוכנה לקבלם כחלק מהחברה, זרות זו מביאה גם לא אחת לפחד ולשנאה. לאור זאת אין בהשוואת הזכויות של היהודים (אמנציפציה) די, מאחר והיא לא תפתור את הדימוי שלהם כזרים. האופציה היחידה על כן היא שחרור עצמי (אוטואמנציפציה) והקמת "ארץ מקלט".

במקביל לפרסומה של החוברת קמו באירופה עשרות אגודות וארגונים שביקשו לקדם התיישבות יהודית בארץ-ישראל ופעלו ללא ארגון-גג מרכזי. הם אימצו את החוברת שעוררה דיון עז של תומכים ומתנגדים. חברי האגודות כונו חובבי ציון (המילה ציון היוותה כינוי לארץ-ישראל) והתנועה כולה כונתה "חיבת ציון".

בין חברי האגודות השונות היו יהודים שומרי מסורת לצד יהודים משכילים שהתאכזבו מן האמנציפציה, נקודה שהביאה לעתים לחיכוכים. חלק מן האגודות הצליחו להגשים את רעיונותיהם וחבריהם עלו לארץ ישראל. עולים אלו היוו את העלייה הראשונה, בה נעסוק בהמשך. על-מנת לפתור את חולשתן הארגונית של האגודות ולייסד הנהגה מרכזית, שילב פינסקר כוחות עם הרב שמואל מוהליבר*, וכינס ב-1884 את ועידת קטוביץ'. בטווח הארוך נכשלו ניסיונות אלו, התנועה סבלה מהיעדר הנהגה, נתקלה בקשיים גוברים והולכים והמושבות בארץ נקלעו לקשיים כלכליים.

חוקרים שונים טוענים שהשסע בין דתיים לחילונים בהנהגת "חיבת ציון" הוא אחד הגורמים המרכזיים בקושי ליצור נהגה מרכזית.

למחשבה באיזה אופן משפיע השסע בין חילונים לדתיים על החברה הישראלית ועל היכולת להגיע להסכמה לאומית כיום?

* שמואל מוהליבר (1824-1898), רב יליד וילנה, ממנהיגי תנועת "חיבת ציון" ונחשב למנהיג הדתיים בתנועה. הרב מוהליבר סייע רבות למושבות של עולי העלייה הראשונה וחיבר חיבורים הלכתיים רבים.

3.16 בנימין זאב הרצל והקמת התנועה הציונית

על רקע הכישלון של אגודת חובבי ציון, החל במהלך סוף המאה התשע-עשרה פרק חדש ומאורגן יותר בתולדות הציונות, כאשר בנימין זאב הרצל החל בהקמת התנועה הציונית ובהפיכתה לתנועה לאומית גדולה ומאוחדת. הרצל נולד ב-1860 בבודפשט וחי את רוב חייו בווינה. על אף שהחוקרים חלוקים בדעותיהם לגבי הביוגרפיה שלו, נראה כי בשלב הראשון של חייו הוא היה רחוק יחסית מכיוון הפעולה הלאומי, ומבין חמשת כיווני הפעולה שהצגנו לעיל, היה קרוב יותר אל ההיטמעות. התקרבותו אל העיסוק בבעיה היהודית ואל דרך הפעולה הלאומית, הייתה איטית ומדורגת. קשה להצביע על אירוע אחד בעקבותיו שינה הרצל את דעתו אך נראה כי לפגישותיו החוזרות ונשנות עם האנטישמיות המודרנית, הייתה עליו השפעה רבה.

בשנת 1896, הוצגו לראשונה רעיונותיו של הרצל באופן שיטתי במסגרת הספר מדינת היהודים: "התכנית כולה בצורתה היסודית היא פשוטה עד מאוד... למען תהי מובנת לכל אדם. יותן לנו השלטון בחלקת-ארץ על פני האדמה, אשר תספיק לצרכיה הישרים של אומתנו, ואת כל השאר נעשה בעצמנו" הספר תורגם עד מהרה לעברית, ליידיש ולרוסית ועורר תגובות רבות. הרצל ניסח בספר שלבי פעולה מפורטים המסבירים כיצד ניתן להשיג את המטרה הזו ובזה חידושו המרכזי. מעבר לצורך בהקמתם של מוסדות, הדגיש הרצל על הצורך ב-צ'ארטר, אישור בין-לאומי להתיישבות היהודית. כמו ספרו של פינסקר לפניו, גם ספר זה עורר פולמוס. הסופר היהודי-אוסטרי סטפן צווייג* תיאר את ההתנגדות לספר בווינה:

"עדיין למדתי בגימנסיה כשיצאה לאור חוברת דקה זו... וזוכר [אני] את התדהמה והרוגז של חוגי הבורגנות היהודית בווינה. מה עלה על דעתו של סופר תרבותי, אינטליגנטי ובעל הומור זה? שאלו בפנים זועפות, על אלו שטויות שהמציא הוא כותב? מדוע עלינו ללכת לארץ-ישראל? לשוננו גרמנית היא ולא עברית, ומולדתנו היא אוסטריה"

כך או כך, לכול היה ברור כי בנימין זאב הרצל הולך ומתעצב כמנהיגה של תנועת המונים חדשה. מיד לאחר פרסום הספר הוא החל בסבב קדחתני של פגישות במטרה להביא לקניית זכות ההתיישבות בארץ-ישראל מהאימפריה העות'מאנית ששלטה בה והייתה נתונה באותה העת במשבר כלכלי חריף. למרות האהדה הציבורית הרחבה לרעיון בקרב המוני היהודים, בעלי ההון היהודיים לא התלהבו מהרעיון. גם הצלחתו בפגישות עם דיפלומטים זרים הייתה חלקית; ולבסוף, פגישותיו עם ראשי השלטון העות'מאני באיסטנבול נחלו כישלון מלא.

הרצל חזר לאירופה מאוכזב, אך עד מהרה החל בהכנות למפעלו הבא, הקונגרס הציוני הראשון, שנועד לכנס את תומכי הרעיון הציוני מרחבי העולם. הקונגרס כונס בסופו של דבר ב-1897 בבאזל. במהלכו נוצר שיח יוצא-דופן בין יהודים שומרי מסורת למי שעזבו את הדת ובין יהודים מחלקים שונים של העולם היהודי.

מבחינה ארגונית נוסדו המוסדות המרכזיים שעל-בסיסם תפעל התנועה הציונית בשנים הבאות; ומבחינה אידיאולוגית נוסחה "תכנית באזל", תכנית הפעולה של התנועה: הקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל המובטח על-פי משפט העמים.

* סטפן צווייג (1881-1942), סופר יהודי-אוסטרי שזכה להצלחה עולמית גדולה לפני עליית הנאצים לשלטון. משעלו הנאצים לשלטון הוחרם צווייג וספריו נשרפו. הוא ברח מגרמניה ונדד בעולם עד שהתאבד יחד עם אשתו בברזיל.

קונגרסים נוספים הוסיפו להתכנס מדי שנה, התנועה הציונית הלכה והתרחבה (בעיקר במזרח אירופה) והרצל הוסיף להתרוצץ ולהיפגש עם מנהיגים שונים בעולם. במסגרת זו ביקר בארץ ישראל, הצליח להשיג את תמיכתו של קיסר גרמניה ואף הצליח להתקבל לריאיון אצל הסולטן העות'מאני. אך מכל אלו לא יצא בסופו של יום דבר והרצל חזר לנקודת הפתיחה: היה בידיו רעיון גדול אך לא היו בידיו הכלים לממשו.

ב-1902 פרסם הרצל ספר נוסף: אלטנוילנד (ארץ ישנה-חדשה), הפעם היה הספר רומן אוטופי שתיאר את החיים במדינה היהודית שעתידה לקום בארץ ישראל. הרצל מצייר את המדינה הזו כחברת מופת, חברה המושתתת על עקרונות הצדק, הדאגה לחלש, הסובלנות והשלום. את הספר סיים הרצל בפסקה הבאה:

"אם תרצו אין זו אגדה, אבל אם לא תרצו, כל מה שסיפרתי לכם הוא אגדה – וישאר אגדה... החלום אינו שונה בהרבה

מן המעשה, כמו שחושבים רבים. כל מעשיהם של בני האדם היו פעם חלומות; כל מעשיהם יהיו ביום מן הימים לחלום"

גם ספרו השני של הרצל לא הוביל לפריצת דרך מדינית ועל רקע כישלון זה, החלה פרשת אוגנדה. באפריל 1903 הציעו הבריטים להרצל להחכיר לתנועה הציונית שטח גדול ופורה במזרח אפריקה (כיום על גבול קניה- אוגנדה) וליצור מושבה יהודית בשטח זה. הרצל נטה לקבל את ההצעה, בעיקר בשל העובדה שהגיעה על רקע הפוגרומים המתרבים ברוסיה והביא את הנושא להצבעה בקונגרס. ההצעה עוררה סערה כשאל מול הרצל התייצבה אופוזיציה חזקה בראשות יחיאל צ'לנוב*. לבסוף, כפשרת ביניים, הוחלט לשגר לאוגנדה משלחת בדיקה וכשנה לאחר מכן ירדה ההצעה סופית מן הפרק.

הוויכוח היה כה עז עד שבמהלך הקונגרס נראה היה כי התנועה הציונית הולכת להתפלג. הרצל יצא מפרשת אוגנדה מוכה וחבול, ונפער קרע בינו לבין מנהיגים ציוניים רבים אחרים. מצבו הבריאותי הלך והתדרדר עד שביוני 1904 הלך לעולמו והוא בן 44 בלבד. את לווייתו העצובה תיאר סטפן צווייג:

"פתאום הגיעו לווינה, לכל תחנות הרכבות, ביום ובלילה יהודים מכל הארצות... מעולם לא הורגש ברור יותר, מה שלא הורגש קודם לכן בגלל המאבקים והדיבורים, כי כאן מלווים למנוחתו מנהיג של תנועה גדולה... פתאום הבחינה וינה כי מת לא רק סופר או משורר בינוני, אלא מעצב רעיונות, הקם ומנצח בארץ אחת, בעם אחד, במרווחי זמן ארוכים מאוד"

עוד בימי חייו, רבים כינו את הרצל "מלך היהודים", מאוחר יותר זכה לכינוי "חוזת המדינה". כפי שראינו, הרצל לא היה המנהיג הציוני היחיד ובוודאי שלא הראשון, יתר על כן: רבים חלקו על דרכו,

למחשבה מדוע, אם כן, זכה דווקא הוא לכינויים אלו ?

* יחיאל צ'לנוב (1863-1918), רופא ופעיל ציוני בקרב יהודי רוסיה. נחשב לאבי "הציונות הסינתטית" שביקשה לשלב בין הזרמים השונים בתנועה הציונית. השתתף בהקמת הטכניון (1910-1913) וסייע בהשגת הצהרת בלפור (1916).

3.17 זרמים ורעיונות בתנועה הציונית

לאחר מותו של הרצל רבים חשו כי התנועה הציונית נותרה יתומה ועל רקע העדר ההנהגה צפו ועלו

חילוקי הדעות. המחלוקת המרכזית הייתה בין הדוגלים בציונות המדינית לבין הדוגלים בציונות המעשית. כאמור, הרצל, שהיה אבי הציונות המדינית, האמין כי התנועה הציונית צריכה להשיג צ'ארטר שיאפשר התיישבות רחבה וגדולה בארץ ישראל. הוא הדגיש את העובדה שהעליות לארץ (הראשונה והשנייה) היו חסרות מעמד חוקי, כינה את העולים "מסתננים" וסבר שעלו לארץ כ- "גנבים בלילה". כנגד עמדתו עמדו הציונים המעשיים שטענו כי למפעל יישוב הארץ ולעלייה אליה, יש ערך גם אם היא לא מלווה בהסכמה בין-לאומית. הציונים המעשיים הגבירו את כוחם ככל שהתברר שפעילותו המדינית של הרצל לא נושאת תוצאות והם התחזקו עוד יותר לאחר מותו.

כפשרה בין הגישות עמדה הציונות הסינתטית שביקשה לשלב (ליצור סינתזה) בין הציונות המדינית והציונות המעשית וסברה כי על התנועה הציונית לפעול לשיפור מצבם של היהודים במזרח אירופה. בראש הזרם עמד חיים ויצמן, לימים נשיאה הראשון של ישראל, אשר סבר כי:

"את היחס בין העבודה המדינית לעבודה המעשית בארץ-ישראל

אני רואה כמו היחס בין חופרי מנהרה, המתחילים את עבודת החפירה משני עברי ההר עד אשר הם נפגשים... אנו רוצים... סינתזה ישרה ואמתית של שני הכיוונים בציונות"

זרם נוסף בתנועה הציונית היה הציונות הרוחנית בראשו עמד אחד-העם (אשר צבי גינצברג, 1856-1927). אחד העם היה פעיל ציוני ותיק שהחל את פעילותו עוד בימי "חיבת ציון". "לטענתו ארץ-ישראל אינה מסוגלת לקלוט עלייה המונית וכי היהודים אינם "מתאימים" עדיין לעלייה ולעבודת האדמה. בארץ ישראל הוא ראה "מרכז רוחני" ולא "ארץ מקלט", הוא האמין שצריכה לקום בה מדינה יהודית שתשמר ותפתח את התרבות היהודית וסירב לראות בה מקום מפלט מפרעות ומאנטישמיות. לאור זאת הוא סבר כי יש להתמקד ב"הכשרת הלבבות", "קרי הכשרה רוחנית של היהודים לעלייה לארץ.

עוד זרם בולט בתנועה הציונית הוא הציונות הדתית. דתיים ושומרי מסורת לקחו מאז ומתמיד חלק חשוב בפיתוחו ויישומו של הרעיון הציוני. אתגר הניהול של התנועה, על-אף המחלוקות וההבדלים בתפיסות העולם, היה אתגר לא פשוט החל בתקופת "חיבת ציון", דרך הקונגרסים הציוניים שניהל הרצל והמשך בתקופה שלאחר מכן. עוד ב-1893 הקים הרב מוהליבר, אחד ממנהיגי תנועת "חיבת ציון", את תנועת "המזרחי" שביקשה להפיץ את הציונות בקרב האוכלוסייה הדתית. בשנת 1902 החליטו הצירים הדתיים בקונגרסים הציוניים להתאגד בסיעה בעלת שם זהה, והיא פעילה עד ימינו. מטרתה של תנועת המזרחי

ספר שאלות ותשובות מאת הרב ריינס

היו לשמור על צביונה הדתי של הציונות, למנוע התערבות של התנועה בענייני חינוך, תרבות

ודת ולחזק את יעדיו המדיניים של הרצל. בראש "המזרחי" עמד הרב יצחק יעקב ריינס, מגדולי הרבנים בליטא*.

זרם נוסף שזכה בהדרגה לפופולאריות הולכת וגוברת, בעיקר בתוך תחומיה של ארץ-ישראל, הוא הציונות הסוציאליסטית שביקשה לשלב בין הרעיון הציוני של הקמת בית לאומי לעם היהודי לעקרונות הסוציאליזם המבקש ליצור שוויון בין כל בני האדם ולטפל בפערים מעמדיים. אחד מראשוני הציונות הסוציאליסטית היה נחמן סירקין (1868-1924) שפרסם בשנת 1898 חיבור בשם "שאלת היהודים ומדינת היהודים הסוציאליסטית" בו טען כי: "גלגלי המדינה היהודית לא יונעו מבלעדי זרועותיו האמיצות של הפועל היהודי... הציונות סופה שתתמזג בהכרח עם הסוציאליזם. מדינת היהודים תהיה סוציאליסטית בהכרח"

הציונות הסוציאליסטית הצליחה במיוחד במזרח אירופה ורבים מעולי העלייה השנייה והעלייה השלישית נשבו ברעיונותיה. הדוגלים בציונות סוציאליסטית התאגדו באגודות "פועלי ציון" שהפכה בהדרגה למפלגה.

* הרב יעקב ריינס (1840-1915) מגדולי הרבנים בליטא, מנהיג ציוני ומייסד תנועת המזרחי. הרב ריינס סבר כי יש לשלב את לימודי החול לצד לימודי הקודש. הרב ריינס פרסם מספר ספרים בהלכה ובהשקפה.

3.18 סיכום

בשער זה תיארנו בקצרה כמה פרקים מסיפורו ההיסטורי של העם היהודי מראשיתו בימי התנ"ך ועד לעת החדשה. למדנו כי החל מימי הבית הראשון התפצל העם היהודי וקיים מרכזים מקבילים במקומות שונים בעולם: בבל, צפון אפריקה, ספרד, אשכנז ופולין; אולם הזיקה לארץ ישראל והכמיהה לשוב אליה המשיכו ופיעמו מאחורי האירועים. הסיפור ההיסטורי העשיר ורב-הפנים שמלווה אותנו הוא מקור השראה ממנו ניתן ללמוד רבות על מציאות ימינו. אולם בה-בעת הוא גם מדגיש את גודל המהפכה שבהקמת המדינה. בשנת 1990 פרסם העיתונאי צבי כסה בעיתון "הארץ" טור המתאר שיחה דמיונית בין ישראלי בן-זמנו לבין אחד מאבות אבותיו:

"אז הלכתי להעלות בסיאנס את אחד מאבותיי מהעיירה הקטנה בדרום רוסיה, ואמרתי לו: סבא, אומרים שהזהות היהודית

שלי לא ברורה, עזור לי להבהיר אותה. שאל אותי סבא: צאצאי היקר, מה אתה עושה?

אמרתי לו: הקמתי מדינה. אמר לי: יש דבר כזה, מדינת היהודים? אמרתי לו: כן. אמר לי: לא ייתכן! מה עוד אתה עושה?

אמרתי לו: כדי שתהיה לנו מדינה צריך להגן עליה. הקמתי צבא... טכנולוגיה וחקלאות ומדע ותחבורה ומדיניות ותקשורת

וטלוויזיה וחלל ומשפחה שוות מעמד לאיש ולאשה וכו'. אמר לי: בני, אני לא יכול לעזור לך. באמתחת הזהות שלי אין חומרים

כאלה. תגדיר את עצמך בעצמך. " שינויים אלו וההתמודדות עמם הם אתגר הניצב לפנינו בימים אלו.

3.19 נספח: תפוצות ישראל

כפי שראינו תולדותיו של העם היהודי החל מחורבן בית ראשון הם למעשה תולדותיהם של מספר מרכזים יהודיים ברחבי העולם שקיימו קשרים מורכבים האחד עם השני. במשך אלפי שנים של חיים בגולה הצליח העם היהודי לשמור על קיומו ועל אחדותו וכמאמרה של מגילת העצמאות לא חדל מלחלום ומלקוות לשוב אל מולדתו ההיסטורית בארץ-ישראל. לצד הסקירה הרחבה אותה ביצענו לעיל ביחס לעם היהודי כולו נבקש בנספח הבא לעקוב אחר התהוותם וסיפורם של ארבעה מרכזים יהודיים חשובים: מזרח אירופה וברית המועצות; מערב אירופה וצפון אמריקה; ארצות האסלאם; ואתיופיה. בחרנו דווקא במרכזים אלו מאחר ומרבית העולים לישראל הגיעו מאחת מן התפוצות הללו וחלקן עודן מהוות תפוצות חשובות מבחינתו של העם היהודי. היכרות עם הרקע ההיסטורי והתרבותי של התפוצות השונות מהווה חלק מסיפורו ההיסטורי של העם היהודי ומשלים מבחינות רבות את התמונה אותה התחלנו לצייר לעיל.

מגילת העצמאות מתייחסת אל הקשר של העם היהודי בתפוצות אל ארץ-ישראל באופן הבא: "לאחר שהוגלה העם מארצו בכוח הזרוע שמר לה אימונים בכל ארצות פזורים, לא חדל מתפילה ומתקווה לשוב לארצו ולחדש בתוכה את חירותו המדינית. מתוך קשר היסטורי ומסורתי זה חתרו היהודים בכל דור לשוב ולהאחז במולדתם העתיקה".

למחשבה אף על-פי כן העלייה לארץ לאורך השנים וגם לאחר תחילת פעולתה של התנועה הציונית הייתה נחלתן של קבוצות קטנות יחסית, מהי לדעתכם הסיבה לכך?

1.19.3 יהדות מזרח אירופה וברית המועצות

הקיבוץ היהודי במזרח אירופה היה עד לשואה הקיבוץ היהודי הגדול בעולם. ראשיתו בהתיישבות קטנה ומפוזרת בימי הביניים המוקדמים והחל מהמאה השלוש-עשרה הוא גדל והתרחב. כאמור, התרחבות זו הייתה קשורה בטבורה לממלכת פולין-ליטא, שחלשה על שטחים נרחבים בהרבה משטחן הריבוני של מדינות אלו כיום. היהודים הוזמנו להגר לממלכה על-ידי השלטונות ונהנו מכתבי זכויות ("קיומים") שאפשרו לקהילה אוטונומיה נרחבת (למשל באמצעות ועד ארבע ארצות בו דנו לעיל).

לבוש טיפוסי של יהודי פולין (המאה ה-18).

* ש"י (שמואל יוסף) עגנון (1887-1970) סופר ישראלי שזכה בפרס נובל. עגנון מתאר בסיפוריו את הווי היישוב היהודי במזרח אירופה ואת החיים בירושלים שלפני הקמת המדינה. סגנונו מושפע מהמדרש ומהתלמוד.

** פולין התנהלה עד לחלוקתה על-בסיס פאודלי: השלטון רוכז בידי האצולה שפעלה תחת חסותו של מלך ונשמרה הקפדה על חלוקה קשיחה למעמדות חברתיים (אצולה, כמורה, מעמד שלישי). מרבית בני המעמד השלישי איכרים חסרי זכויות או רכוש שכונו סלים. מוסד ה**חכירה** שפרנס רבים מיהודי פולין, מהווה חלק אינטגרלי משיטה זו, היהודים חכרו מן האציל זכויות ומוסדות שונים שהיו בתחום אחוזתו (בתי מרחץ, טחנות קמח ועוד) בתמורה לדמי חכירה קבועים. ההפרש בין דמי החכירה לבין הכספים שגבו, היווה את הרווח שלהם מן העסקה. מוסד החכירה הביא לא פעם את הווסלים לשנאה כלפי היהודים שנתפסו כחלק מן הממסד הפאודלי המנצל. עם ביטול השיטה הפאודלית נעלם גם מוסד החכירה.

תהליך ההגירה וההתיישבות בפולין תואר באופן ציורי על-ידי ש"י עגנון:

"ראו ישראל, שהצרות מתחדשות ובאות והרדיפות נמשכות והולכות... עמדו על דרכים וראו, ושאלו לנתיבות עולם: אי זו

דרך הטוב ילכו בה ומצאו מרגוע לנפשם. נפל

פתק מן השמים: לכו לפולניה! יבואו ארצה פולין ויתנו למלך הר זהב... ויתן להם המלך לשבת בכל ארצות ממלכתו, לסחור את הארץ לאורכה ולרוחבה ולעבוד את ה' כמשפט דרכם, והמלך מגן בעדם מכל צר ואויב. וישכון ישראל בטח בפולין ימים רבים. וישלחו ידיהם במסחר ובכל מלאכת עבודה... כי על כן קרא שמה פולין כי כה אמר ישראל בבואו אל הארץ: פה-לין! לאמור פה נלין עד שנזכה לעלות לארץ-ישראל "

במהלך המאה השמונה-עשרה והתשע-עשרה, נעלמה פולין באופן הדרגתי מעל מפת אירופה ויהודי פולין מצאו את עצמם כעת כנתינים של רוסיה, אוסטריה ופרוסיה. בהדרגה צמצמו המדינות הכובשות את האוטונומיה של הקהילה

היהודית ופגעו במשק הפיאודלי שפרנסתם של יהודים רבים הייתה תלויה בו."

העיירה לחווא
(כיום בשטחה של ביילרוס).
עיירה יהודית טיפוסית

מרביתם של יהודי פולין נכללו בשטח הכיבוש הרוסי, בו חיו בראשית המאה העשרים כ-40% מיהודי העולם. הצארים הגבילו את שטחי המחיה של היהודים ואילצו אותם להצטופף ב-תחום המושב שכלל את אזור ההתיישבות המסורתית שלהם. הגידול הדמוגרפי של האוכלוסייה היהודית והקושי להתפרנס בכבוד בשל שינוי השיטה הכלכלית הוביל להיווצרותו של עוני חריף. במקביל, המדינה שאפה לצמצם בכפייה את ההתבדלות היהודית: פגעה במערכת החינוך המסורתית שהעמידה במרכז את לימוד התורה, ניסתה לצמצם את השימוש בשפות היהודיות (עברית ויידיש) ושאפה "לתקן" את היהודים באמצעות גיוסם הכפוי לצבא.

צעד אחרון זה, הפך לסמל בולט של הדיכוי הרוסי: השירות הצבאי החל בגיל צעיר מאוד, נמשך לאורך עשרים וחמש שנים ובדרך כלל התנהל הרחק מן הקהילה היהודית. מבחינה פורמלית אמנם הובטח ליהודים חופש דתי בצבא, אך בפועל הוא לא נשמר ונעשו פעולות רבות על-מנת להרחיקם מן היהדות.

האנטישמיות שבאה לידי ביטוי בצעדי הממשלה, לבשה עד מהרה גם דפוסים עממיים וממוסדים למחצה. לאורך סוף המאה התשע-עשרה וראשית המאה העשרים, סבלו היהודים מכמה גלים של פוגרומים, הידועים שבהם הם "סופות בנגב" (1881-1882) ופרעות קייסינב (1903). פרעות אנטישמיות אלו "הכינו את הקרקע" מבחינות רבות לקראת הטבח ההמוני שבוצע ביהדות מזרח אירופה על-ידי הגרמנים במהלך תקופת השואה וקהילות רבות בתחום המושב נמחו בו לחלוטין.

* "סופות בנגב" הוא כינוי לגל פרעות בדרום רוסיה בין השנים 1881-1882, במהלכן התנפלו הפורעים על יותר ממאתיים קהילות יהודיות בעוד שהשלטון המרכזי הרוסי עמד מנגד. הפרעות מהוות את אחד הגורמים המרכזיים לגל ההגירה הגדול של יהודי רוסיה שחלקו הופנה לארץ ישראל והיווה את העלייה הראשונה. קייסינב היא עיר שהייתה בעבר תחת שלטון רוסי וכיום משמשת כבירת מולדובה. באפריל 1903, בשבוע שבו חל חג הפסחא, פרצו בעיר ומסביב לה פרעות קשות ביהודים בהן נרצחו כארבעים ותשעה אנשים, כשש מאות נוספים נפצעו וכאלף וחמש מאות בתים וחנויות נבזזו. ** העלייה ההמונית מברית המועצות נידונה בפרק נפרד בהמשך.

** ח'ליץ הוא התואר אותו נושא המנהיג המוסלמי של "אומת האסלאם". משמעות התואר הוא "יורש" או "מחליף" של הנביא מוחמד, אבי דת

בשנת 1917 הודח השליט האחרון של האימפריה הצארית, ובסיומה של מהפכה פוליטית, הוקמה, בשנת 1922, ברית המועצות כמדינה קומוניסטית. כחלק מעקרונות היסוד של הקומוניזם, התנגדה ברית המועצות לכל דת, ועל רקע זה בוטלו הקהילות היהודיות והוטל איסור על קיומן הפומבי של חלק ממצוות היהדות. יהודים שביקשו לדבוק בדתם, הועמדו בפני איום בהגליה, במעצר וברדיפה.

על אף שברית המועצות הצהירה על התנגדותה לאנטישמיות, הרי שבפועל סבלו היהודים גם מרדיפה שהייתה אנטישמית במהותה. אחד הביטויים המובהקים לרדיפה זו היו משפטי פראג (1952), במהלכם הואשמו ארבעה-עשר אנשי ציבור (מהם אחד-עשר יהודים) בריגול לטובת ישראל וארצות הברית, ורובם הוצאו להורג. הרדיפה הופנתה בהדרגה לא רק כלפי הדת היהודית אלא גם כלפי הציונות. על יהודי ברית המועצות נאסר לעלות לארץ, ומי שעסק בפעילות ציונית, סבל מרדיפה ונאסר פעמים רבות לתקופות ממושכות, אסירים אלו כונו אסירי ציון. בברית המועצות התקיים אחד הריכוזים היהודיים הגדולים בעולם, אך עם התמוטטותה של המדינה, רבים מן היהודים שחיו בה, בחרו להגר ממנה לארצות הברית או לעלות לארץ."

2.19.3 יהדות ארצות האסלם

קיבוץ יהודי חשוב נוסף התקיים בארצות האסלם. כפי שראינו, יהודים חיו באזורים אלו החל מימי הבית הראשון, אך עליית האסלאם, החל מן המאה השביעית לספירה, הביאה לשינוי ניכר באופיו של האזור ומתוך כך גם באופייה של הקהילה היהודית שהתקיימה בו. מבחינה משפטית הוגדרו היהודים והנוצרים כאהל אל-ד'מה (בני חסות) והיו זכאים להגנת השלטונות. אולם הם חויבו במס גולגולת מיוחד (ג'זיה) ואולצו להכיר בנחיתותם ביחס לאסלאם. עיקרון אחרון זה בא לידי ביטוי בחוקי עומר המיוחסים לח'ליף המוסלמי עומר השני" וכוללים איסור על הפגנת הדת ברבים, גיור או התנצרות, בניית מבני דת (בתי כנסת או כנסיות) חדשים, נשיאת חרב, רכיבה על סוס ועוד.

חתונה של יהודים ממרוקו

מבחינה היסטורית, לא תמיד הייתה ההקפדה על "חוקי עומר" עקבית והיא הושפעה ממידת כוחו של השליט אל מול אנשי הדת, מהאינטרסים הכלכליים ומההשתדלות של היהודים או הנוצרים. למרות העובדה שמעמדם של היהודים בארצות האסלאם היה נחות ממעמדם של שכניהם הלא יהודים, מדגישים רבים מן ההיסטוריונים כי מצבם היה טוב מזה של יהודי אירופה, דבר שהביא רבים מיהודי ספרד להגר אליו לאחר הגירוש.

עד לעת החדשה היו הרדיפות הדתיות של היהודים במזרח התיכון מוגבלות במשכן ובתפוצתן הגאוגרפית. דיפה דתית קשה במיוחד נרשמה בשנים 1678-1679 בתימן, אז אולצו יהודי המדינה להתאסלם או לעזוב את בתיהם; מרבית היהודים בחרו לעזוב את תימן, התיישבו בעיריה מוזע השוכנת לחוף ים סוף וחזרו לשבת בערי תימן רק בשנת

1681. דוגמה נוספת לרדיפה דתית נרשמה בעיר משהד, באירן, בשנת 1839, שם אולצו יהודי

העיר להמיר את דתם אך רבים מהם בחרו לחיות כאנוסים.

באימפריה העות'מאנית ששלטה על מרבית המרחב המוסלמי באותה העת, חיו היהודים במסגרת מילת: קהילה יהודית אוטונומית שניהלה את חיי היהודים באופן עצמאי וקיימה בתי משפט, שחיטה, מוסדות חינוך ועוד. רבים מן היהודים הצליחו להשתלב בתפקידים מרכזיים במנהל ובמערכת הכלכלית של מדינותיהן. יהודים אחרים, בעיקר מקרב אלו שהגיעו לאזור לאחר גירוש ספרד, יצרו רשתות סחר בין-לאומיות חשובות ותפסו מקום מרכזי במערכת הכלכלית המקומית. על תפקידם של היהודים בסביבה המוסלמית, אפשר ללמוד מעדותו של מרדכי עמנואל נוח⁷, יהודי ששימש בראשית המאה התשע-עשרה כקונסול של ארצות הברית בתוניס:

"...[בצפון אפריקה] חיים כ- 700,000 יהודים. למרות שהמוסלמים רואים אותם כנחותים, בכל זאת הם האנשים החשובים בארצות אלה, כי הם האומנים, ראשי המכס, חוכרי הכנסות של האוצר, בעלי זכויות לקניית סחורות, מפקחים על מטבעות. הם הגזברים..."

תהליכי האמנציפציה שהתרחשו באירופה, הגיעו בסופה של המאה התשע-עשרה ובראשית המאה העשרים גם אל ארצות האסלאם, בעיקר באמצעותו של הכיבוש האירופי. נוכח זאת החל מצבם של היהודים באזור להשתנות. בשנת 1839 פרסם הסולטן עבד אל מג'יד (1839-1861) את "הצו הנאצל של ארמון הוורדים" (ח'ט-י שריף של גולחנה) בו הובטחו בפעם הראשונה שוויון זכויות והגנה למיעוטים. צו זה אמנם לא יושם באופן מלא, אך היה בו כדי לסמן את הכיוון אליו מתקדמת האימפריה ואת שאיפותיה. ב-1856 פורסם "הצו המלכותי" (ח'ט-י הומאיון) בו אושררו והודגשו שוויון הזכויות והחופש הדתי באימפריה. עקרונות מערביים הללו הוחלו על כלל שטחי האימפריה העות'מאנית, ועקרונות מערביים מתקדמים אף יותר, הוחלו על מדינות מוסלמיות שנמצאו באותה העת תחת השפעה או שלטון קולוניאלי ישיר. אך כמו באירופה, המצב החדש העמיד את יהודי ארצות האסלאם בפני קשיים ודילמות משמעותיים באשר להמשך קיום היהודי אל מול השינויים. עם התהוותו של הסכסוך היהודי ערבי, בחלקה הראשון של המאה העשרים, נתפסו לא פעם יהודי ארצות האסלאם כנציגיו של היישוב היהודי בארץ והם החלו לסבול מאפליה, רדיפה ולעתים אף אלימות בעלי רקע אנטישמי, לאומי או דתי. כך לדוגמה, הואשמו יהודי דמשק בשנת 1840 ברצח פולחני של נזיר נוצרי ומשרתו המוסלמי בעלילת דם שכונתה לימים עלילת דמשק. בראשית יוני 1941 נרצחו למעלה ממאה ושבעים יהודים בבגדד בפרעות המכונות "הפרהוד" ומאחוריהן עמדה הסתה אנטישמית מבית מדרשה של גרמניה הנאצית. רדיפות אלו הגיעו לשיאן עם הקמתה של מדינת ישראל והן אילצו את יהודי ארצות האסלאם לעזוב את ארצות מולדתם בחופזה, פעמים רבות תוך השארתם של נכסים רבים מאחור.

האסלאם. עומר השני (717-720) היה שליט מוסלמי משושלת בית אומאיה.

⁷ מרדכי עמנואל נוח (1785-1851), היה עיתונאי, דיפלומט ומשפטן יהודי-אמריקאי. נוח ניסה להקים בארצות הברית מושבה יהודית, אותה כינה ארבע, באי גרנד-אייילנד. נוח ייסד את העיר ופרסם קול קורא ליהודי העולם, אך הוא זכה להיענות מוגבלת ואף ללעג מצד רבים.

3.19.3 יהדות מערב אירופה וצפון אמריקה

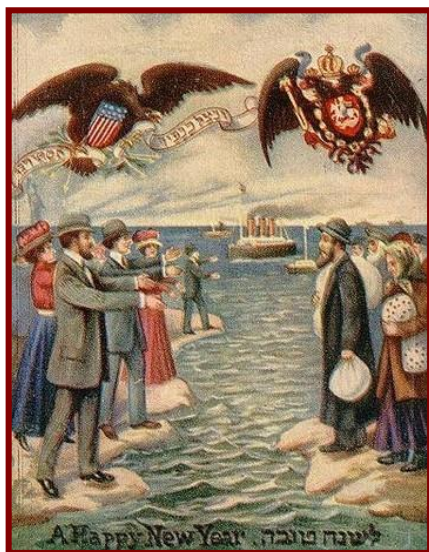
ההתיישבות היהודית במערב ומרכז אירופה החלה בסוף האלף הראשון והתקיימה בצלם של פרעות, גזירות, עלילות דם וגירושים. אחד האירועים המרכזיים שהשפיעו על קיבוץ יהודי זה היו מסעות הצלב, סדרת מסעות שיזמו האפיפיורים הנוצרים בין המאה האחת-עשרה למאה השלוש-עשרה. המסעות לוו בלהט דתי ובמרכזם עמד ניסיון לחדש את השליטה הנוצרית על טריטוריות שהיו בידיים אחרות, ובראשן על ארץ-ישראל. עבור היהודים היו מסעי הצלב בבחינת אסון: הצלבנים, עברו דרך קהילות יהודיות ורצחו באכזריות אלפים מחבריהם. בעת מסע הצלב הראשון (1095) התרחשו פרעות קשות ביותר שפגעו בקהילות מרכז גרמניה (בעיקר בקהילות שו"ם: שפיירא, ורמייזא ומגנצא) והן כונו גזרות תתנ"ו. העדויות ההיסטוריות מתקופה זו מדגישות את נכונותם של היהודים למות על קידוש ה' ואת סירובם להתנצר.

בנוסף התמודדו יהודי האזור עם עלילות דם, כינוי המתייחס אל סיפור שקרי בעל מאפיינים אנטישמיים, במרכז הטענה כי היהודים משתמשים בדם נוצרי לשם אפיית מצות הפסח. בימי הביניים התרחשו מספר עלילות דם מפורסמות שתוצאותיהן היו הרוג אסון מבחינת היהודים, בין השאר בנוויץ' שבאנגליה (1149), בבולאה שבצרפת (1171), בפולדה שבגרמניה (1235) ובטרנטו שבאיטליה (1475). היהודים הואשמו גם באחריות ל- "מוות השחור", מגפה קשה שהכתה באסיה ובאירופה בין השנים 1351-1347 ובמהלכה מתו מיליוני בני-אדם. לנוכח כל אלו גורשו היהודים מספר פעמים ממקומות מושבם ועל כן, במאה השלוש-עשרה, משהתאפשר להם, בחרו רוב היהודים שחיו באזור להגר מזרחה אל עבר פולין.

ראשיתה של תקופת הנאורות ("ההשכלה") וירידת כוחה של הנצרות לאחר ימי הביניים, שיפר את מעמדם של יהודי מערב אירופה ומרכזיה. עם המהפכה הצרפתית (1789), החלו באופן הדרגתי מדינות אירופה להעניק ליהודים שוויון זכויות ("אמנציפציה"). עובדה זו, כפי שציינו, השפיעה באופן עמוק על כיוון

ההתפתחות ההיסטורי של העם היהודי; אך משמעותה הייתה גם פגיעה קשה בסמכויות הקהילה היהודית והנעה של תהליכי התבוללות וחילון.

השתלבותם של היהודים באוכלוסייה הכוללת לא התרחשה ביום אחד, מדובר היה בתהליך ארוך, אך לאורך השנים, יותר ויותר יהודים שהתגוררו באזור, תפסו מקום משמעותי בחברה, בכלכלה ובתרבות. יהדות מערב אירופה ומרכזיה נפגעה קשות במהלך תקופת השואה. כיום קיימות קהילות יהודיות גדולות בצרפת, בגרמניה ובבריטניה; אך המרכזים היהודיים הגדולים במערב היבשת חרבו ברובם.

גלויות שנה טובה מראשית המאה
העשרים. מימין נראים יהודי מזרח
אירופה בלבושם המסורתי,
משמאל נראים יהודי ארצות הברית
המושטים את ידיהם אל אחיהם כשהם
לבושים בביגוד מודרני.

לצד הקהילה היהודית במערב אירופה, החלה להתהוות בהדרגה קהילה יהודית גם בצפון אמריקה. ראשיתו של היישוב היהודי בחלק זה של העולם, בקבוצה של עשרים ושלושה יהודים פורטוגזים שהגיעו למושבה ניו-אמסטרדם (לימים ניו-יורק), בשנת 1654. במרוצת המאה השבע-עשרה והשמונה-עשרה הגיעו לאזור יהודים נוספים ממוצא ספרדי שהחלו לנדוד בעולם עם גירוש ספרד וכן כמה יהודים אשכנזים שהפכו בהדרגה לרוב בקהילה. מספר זה גדל לאין שיעור במהלך המאה התשע-עשרה, בסיומה מנתה יהדות ארצות הברית כבר כשני מיליון נפש. נהוג לחלק את ההגירה הגדולה למדינה לשני "גלים": הגל הראשון (1820-1880), שהורכב בעיקר מיהודים יוצאי גרמניה ומרכז אירופה; והגל השני (1881-1914), שהורכב בעיקר מיהודים יוצאי רוסיה ומזרח אירופה. לאחר השואה וגירוש יהודי ארצות האסלאם גדלה הקהילה היהודית באזור אף יותר.

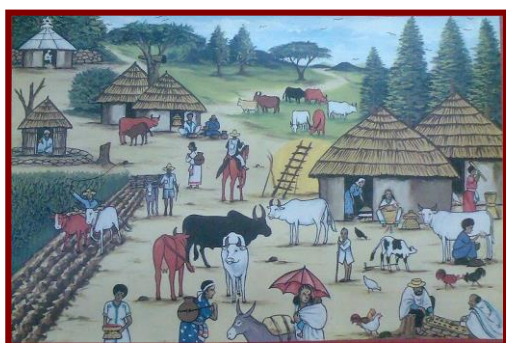
המאפיינים הייחודיים בארצות הברית ובייחוד הפרדת הדת מן המדינה, אפשרו למהגרים היהודים להשתלב באופן עמוק בחברה האמריקאית, להקים מוסדות קהילה חזקים ורחבים ולפתח את ההגות והמחשבה היהודית. בארצות הברית התפתחו הזרמים הדתיים החדשים: התנועה הרפורמית שראשיתה בגרמניה, ובמרכזה התביעה לבצע ביהדות רפורמות על-מנת להתאימה לרוח התקופה; התנועה הקונסרבטיבית שדגלה גם היא בשינויים מסוימים ביהדות אך שימרה את מחויבותה להלכה; וכן בהמשך, התנועה הרקונסטרוקציוניסטית שהתייחסה אל היהדות כתרבות.

בהדרגה הפך המרכז היהודי בארצות הברית למרכז היהודי החשוב בעולם והוא התחזק עוד יותר עם הגירתם של יהודים אליו לאחר השואה. כיום מתקיימת בארצות הברית הקהילה היהודית השנייה בגודלה בעולם לאחר מדינת ישראל.

4.2.1.3 יהודי אתיופיה

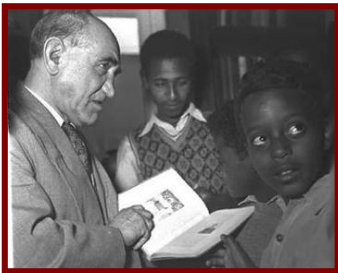
ראשיתו של היישוב היהודי באתיופיה היא ככל הנראה בעת העתיקה ויש המקדימים אותה כבר לימי בית ראשון. העדויות לגבי תקופה זו מועטות והמסורות במחקר סותרות זו את זו. היהודים נזכרים בהיסטוריה של אתיופיה כפלאשים, כינוי שמשמעותו "פולש". הם לעומת זאת מכנים את עצמם בכינוי:

"ביתא ישראל" המעיד על השייכות הדתית-אתנית שלהם אל

היהודים התרכזו בעיקר באזור הצפון-מערבי של אתיופיה בסמוך לגבול האריתראי, חלקם דיברו אמהרית וחלקם תיגריט. על-פי רוב הם חיו בכפרים עצמאיים בהם התגוררו רק יהודים ועסקו בחקלאות. זהותם נשמרה במשך דורות רבים והתפתחה במנותק משאר העולם היהודי, אך תוך מגע רצוף עם התרבות והחברה הסובבים. ספר התורה של יהודי אתיופיה מכונה "אורית" והוא כתוב בשפת הגעז המקודשת להם; הם לא נהגו לחגוג את חנוכה ופורים שהם חגים שנקבעו על-ידי חז"ל; ועד למאה התשע-עשרה לא הכירו ולא קיימו קשר עם קיבוצים יהודיים אחרים. העדויות הברורות הראשונות על קיומה של קהילה יהודית באתיופיה, מתוארכות למאה השלוש-עשרה או הארבע-עשרה. "ביתא ישראל" מתוארת כקהילה שקיימה עצמאות ריבונית וביקשה לשמור עליה מפני הקיסרים הנוצרים. בקרב בני העדה מכונה הישות הריבונית אותה קיימו באותה העת, ממלכת הגדעונים.

הקיסר הנוצרי יסחאק שהשתייך לשושלת הסולומונית, יצא נגדם למלחמה והוא זה שביטל את עצמאותם. על-פי מקורות מסוימים יסחאק לחץ על בני העדה להתנצר, ואיים כי זכויותיו של מי שלא יעשה כן, ייפגעו.

יעקב פייטלוביץ, 1955.

היחלשותה של השושלת הסולומונית במהלך המאה השמונה-עשרה (שכונתה "תקופת השופטים האתיופית"), הרעה את מצבה של הקהילה שהייתה נתונה כעת לחסדיהם של שליטים מקומיים. באמצע המאה התשע-עשרה הייתה עדיין "ביתא ישראל" קהילה גדולה שמנתה כמה עשרות אלפי יהודים, אך בהמשך המאה היא קטנה הלך והורע מצבה. ההתעניינות האירופאית באפריקה הביאה לאתיופיה מיסיונרים וחלקם פעלו בקרב הקהילה בהצלחה מצומצמת. במקביל, גם יהודי אירופה החלו לגלות

בקהילה היהודית באתיופיה עניין; כפי שניתן ללמוד למשל ממכתב ששלח יוסף הלוי, מזרחן וארכאולוג שיצא למסע באזור בשליחות "כל ישראל חברים":

"מפי כתיבי העתים נודע לי כי יש את נפשם מאוד לשלוח איש נבון ונאמן אל אחינו בני ישראל האובדים בארץ כוש וסינים, לדרוש שלומם, לחקור מעשיהם ומנהגיהם ולקשרם בקשר אמיץ אל אחינו בני המערב ... החדשות המעציבות אשר באו מקרוב מארץ כוש על שפל מצב אחינו שמה, והרעה הנוראה הנשקפה להם מאת צדי נפש אדם... להדיח ישראל מדת אבותם... העירו כשלהבת-יה את רחמי בני עמנו על אחינו האומללים ההם וקול אנחה מרה נשמע מכל אפסי ארץ לאמור: קומו ונקומה לישע אחינו!"

הלוי הגיע לאתיופיה והיה היהודי הראשון שנפגש עם הקהילה. בשנים הבאות, בימיו של הקיסר יוהנס הרביעי המכונים על-ידי בני הקהילה "הימים הרעים", הפך האזור בו חיו לשדה קרב בין צבאות אתיופיה, מצרים, סודן ואיטליה והקהילה נפגעה שוב. על רקע זה המשיך ופעל במדינה תלמידו של הלוי, יעקב פייטלוביץ' (1881-1955). מפעל חייו של פייטלוביץ' היה הניסיון לגשר בין ביתא ישראל לבין הקהילות היהודיות האחרות בעולם. הוא פרסם את דבר קיומה של הקהילה, גייס למענה כספים, הקים ועדי פעולה, ובשנת 1923 הקים, לשם שימור תרבותה, גם בית ספר יהודי מודרני. כחלק מתהליך זה, ביקשו יהודי מערב אירופה להשפיע על יהודי אתיופיה לזנוח חלק ממנהגיהם הייחודיים

ובהם הקרבת הקורבנות, מוסד הנזירות ועוד. לצדו של פייטלוביץ' פעל גם מנהיג יהודי מקומי

בשם תמרת עמנואל (1888-1963), פרופסור ורב ששימש כמנהל מוסד להכשרת מורים יהודים.

עם הקמתה של מדינת ישראל היא כוננה יחסים דיפלומטיים עם אתיופיה והם התחזקו מאוד בימיו של הקיסר היילה סלאסי*, אך עניינם של יהודי המדינה כמעט ולא עלה על סדר היום. אולם ארגונים יהודיים שונים המשיכו לפעול במדינה והביאו לצמיחתה של שכבת מנהיגות יהודית חדשה שתבעה לעלות לישראל, יונה בוגלה (1908-1987), מחנך ואיש ציבור יהודי אתיופי היה ממנהיגי המרכזיים. בשנת 1973 הוציא הרב הראשי הספרדי לישראל (הראשון לציון), הרב עובדיה יוסף, פסק הלכה שקבע כי בני העדה נמנים עם העם היהודי; כעבור כשנה הלך גם הרב הראשי האשכנזי לישראל, הרב שלמה גורן, בעקבותיו⁸⁸, עם הרעת מצב היהודים באתיופיה, הוכשרה הקרקע לעלייתה של הקהילה לישראל.

* השושלת הסולמנית היא שושלת קיסרים ששלטה באתיופיה החל מן המאה השלוש-עשרה ועד למאה העשרים. הקיסרים בשושלת טענו שמוצאם משלמה המלך וממלכת שבא.

** מיסיון (מלטינית: "שליחות") היא פעילות להפצת דת מסוימת בקרב בני דת אחרת. עיקר פעילויות המיסיון נעשו בידי הנוצרים. המיסיון קיבל ממד ממוסד עם ראשיתו של הקולוניאליזם, והופץ בידי מעצמות אירופה במדינות אותן כבשו באפריקה.

*** יוסף הלוי (1827-1917), מזרחן, ארכאולוג ומלומד יהודי שפעל בצרפת ויצא למסעות ברחבי העולם. מוצאו של הלוי לוט בערפל, אך ברור כי הוא פעל תקופה מסוימת בשטחי האימפריה העות'מאנית והסתכסך שם עם ההנהגה היהודית המסורתית. כל ישראל חברים (כ"ח) שנודע גם בשמו הצרפתי אליאנס, הוא ארגון יהודי-צרפתי שהוקם ב-1860 ושם לעצמו למטרה להגן על זכויות היהודים ולפעול למענם. במהלך המאה התשע-עשרה והעשרים הקים הארגון רשת בתי-ספר חשובה שפעלה בקרב יהודי המזרח התיכון.

* היילה סלאסי (1892-1975), אחרון קיסרי אתיופיה. הוא הומלך בשנת 1928 ופעל לקידומה של המדינה, אך עם הכיבוש האיטלקי (1936) נאלץ לברוח מן המדינה והגיע לירושלים. ב-1941 חזר אל אתיופיה ושלט בה במשך יותר משלושים שנה. סלאסי הכיר את ישראל מתקופת גלותו בירושלים וכונה "גור אריה יהודה". הראסטפרים רואים בו מנהיג דתי ואת התגלמותו של המשיח.

⁸⁸ הרב עובדיה יוסף (1920-2013), ממנהיגי הבולטים של היהדות החרדית הספרדית, רב ופוסק הלכה. הרב עובדיה נולד בבגדד ובילדותו עלה עם משפחתו לארץ-ישראל. הוא הוסמך לדיינות בגיל צעיר, שימש במגוון תפקידים רבניים ומונה כראשון לציון. בין חיבוריו ההלכתיים החשובים נמצא ספר השאלות והתשובות יביע אומר המונה עשרה כרכים. הרב שלמה גורן (1918-1994), רב ופוסק הלכה, שיסד את הרבנות הצבאית הראשית. בשנת 1971 השתחרר מצה"ל בדרגת אלוף ומונה לרב האשכנזי הראשי לישראל. בין ספריו: "משיב מלחמה", "תורת המועדים", "ספר משנת המדינה" ועוד.

שער 4

בימי שואה

"השואה שנתחוללה על עם ישראל בזמן האחרון בה
הוכרעו לטבח מיליונים יהודים באירופה, הוכיחה
מחדש בעליל את ההכרה בפתרון בעיית העם היהודי
מחוסר המולדת והעצמאות"

טלאי צהוב אותו ענדו היהודים במהלך השואה

4.1 פתיחה: העם היהודי בגלות בין שגשוג לשקיעה

כפי שראינו בשער השלישי הקיום היהודי בגולה ידע עליות ומורדות. לצדן של תקופות זוהר בהן ישבו יהודים לבטח הם סבלו לאורך השנים גם מרדיפות ומשנאה. בשער זה נעסוק בקצרה באסון הגדול ביותר שהתרחש לעם היהודי בתולדותיו – השואה. סיפור הרדיפה וההשמדה של היהודים בין השנים 1939-1945 שהוא סיפור מורכב וקשה שהשפיע ועודנו משפיע באופן עמוק על החברה בישראל. מגילת העצמאות שנכתבה כשלוש שנים בלבד מסיום המלחמה מקדישה למאורעות השואה כמה פסקאות שהמרכזית שבהן צוטטה בפתיחת השער. הזיקות העמוקות של העם היהודי לארץ ישראל והשאיפה הציונית למדינה החלו אמנם עוד הרבה לפני תקופת השואה, אך כאשר נחשפו במלוא עוצמתם תהליכי ההשמדה הוכחה שוב, בצורה האיומה ביותר, זכותם של היהודים למדינה וזרותם באירופה. את המושג אנטישמיות טבע ב-1879 וילהלם מאר-על-מנת לתאר את גישתו הגזענית-לאומנית. מאז נעשה בו שימוש לתאור השנאה ליהודים לאורך ההיסטוריה כולה. קשה להצביע על ראשיתה של האנטישמיות. מגמות אנטישמיות רווחו עוד בעולם ההלניסטי-רומי: ההיסטוריון מנתון (המאה השלישית לפני הספירה) טען שמוצאם של היהודים מקבוצה שפלה שגורשה ממצרים; הרטוריקן אפיון (המאה הראשונה לספירה) כתב ספר נגד היהודים בו טען כי הם עם לא מוסרי המקיים מצוות מוזרות. במהותם ביטאו חיבורים אלו מגמות של שנאת זרים (קסנופוביה) והם נוצרו כנראה על-רקע השוני במנהגים בין היהודים לבין סביבתם. עם התפשטות הנצרות החלו להופיע מגמות אנטישמיות שבסיסן דתי. הכנסייה ראתה ביהודים את "רוצחי האל" והאמינה כי הם האחראים לצליבתו של ישו. בנוסף, על רקע עיסוקם הכפוי בהלוואה בריבית*, הם צוירו כמי שמתפרנסים שלא ביושר מניצול כלכלי של הנוצרים. בתקופות שפל הודרו היהודים מתחומי החברה והכלכלה וסבלו לא אחת מאפליה ומהסתה שבשער הקודם פגשנו כמה דוגמאות מובהקות שלה (גירוש ספרד, גזירות ת"ח ות"ט, עלילות הדם, אנוסי משהד ועוד). הפילוסופיה של הנאורות והאמנציפציה היטיבו עם היהודים ועוררו תקוות לעתיד שונה. אולם כפי שהתברר הם לא שינו בהכרח דפוסי חשיבה אנטישמיים של המון העם והולידו גם מגמות של אנטישמיות מסוג חדש. התחייה הלאומית באירופה והניסיונות לכונן מדינות לאום, הציבו לא פעם את היהודי כ-"אחר" החותר תחת הזהות הלאומית המשותפת של הרוב. דברים המבטאים גישה זו אמר הכומר אדולף שטקר (1835-1909) שהיה אחד מן המפיצים המרכזיים של הרעיונות האנטישמיים בראשית המאה העשרים:

היהודים נשארים עם בתוך עם, מדינה בתוך מדינה, שבט נפרד בקרב גזע זר לו... בניגוד לטבע הגרמני הם מציגים את אופיים השמי הבלתי-מעורער, בניגוד לנצרות את פולחן-המצוות הקפדני או את שנאת הנוצרים. איננו יכולים להאשים אותם כל עוד יהודים המה, אין הם יכולים לנהוג אחרת. אולם חייבים אנו להתגונן בהכרה ברורה מפני הסכנות הטמונות בהתבוללות כזאת... אנו מתקרבים למצב שדעת הקהל תהיה לגמרי בשלטון היהודים, והעבודה תנוצל על-ידם לגמרי. תהליך החיסול הוא במלוא תוקפו, מאום לא יצילנו מכך.

כפי שרומזים דבריו של שטקר, האנטישמיות לבשה כעת גוון של גזענות "מדעית" שהחליפה את העקרונות הדתיים של האנטישמיות "הישנה". התפתחותם של תחומי מחקר שונים כמו אנתרופולוגיה, בלשנות, ביולוגיה ורפואה הביאו להנחה כי כמו את עולם החי גם את בני האדם ניתן לחלק למספר קבוצות או גזעים הנבדלים זה מזה במראה, בתכונות ובאופי; וכי בין הגזעים השונים קיימים מדרג ומלחמה תמידית. בהדרגה הפכו רעיונות אלו לרווחים ועל-בסיסם התפתחה האידיאולוגיה הנאצית.

* במהלך ימי הביניים עסקו יהודים רבים בהלוואה בריבית (הלוואה של כסף לזמן קצוב תמורת רווח כלכלי) לאחר שנאסר עליהם לעסוק במקצועות אחרים ולאוור העובדה כי עיסוק זה נאסר על-ידי הכנסייה על האוכלוסייה הנוצרית.

4.2 עלייתו של המשטר הנאצי ורדיפת היהודים בגרמניה

1.2.4 דרכה של המפלגה הנאצית לשלטון

ההפסד והתנאים שנכפו על הצד הגרמני עם תום מלחמת העולם הראשונה יצרו תחושת השפלה עמוקה ומשבר חברתי-כלכלי חמור במדינה. חיילים גרמנים ששבו מהמלחמה התקשו למצוא מקומות עבודה, החוב לאומי היה עצום והמשבר נתן את אותותיו גם בתחום הפוליטי והתבטא בחוסר יציבות שלטונית. במציאות זו החלה להתפתח בגרמניה תיאוריית ה"סכין בגב" לפיה גרמניה כשלה במלחמה בשל בגידתם של הקומוניסטים הסוציאליסטים והיהודים. על רקע זה הוקמה המפלגה הנציונל-סוציאליסטית (נאצית) שבראשה עמד אדולף היטלר. בבסיס האידיאולוגיה שלה עמדו מספר עקרונות: עליונות האומה הגרמנית ואחדותה; עליונות המנהיג המהווה את הביטוי המושלם לאומה ולגזע; הערצת הכוח והמלחמה; הצורך במרחב מחיה ובסיפוח אזורים "גרמניים" שמחות לתחומי המדינה הגרמנית; ועקרונות תורת הגזע.

נקודה אחרונה זו חשובה במיוחד לענייננו, הנאצים השתמשו ברעיונות הגזעניים שהתפתחו בראשית המאה העשרים, עליהם עמדו בקצרה לעיל, והרחיבו אותם. הם האמינו כי בני הגזעים עשויים בתבנית ביולוגית שאינה משתנה וכי התכונות שלהם נגזרות מתוך אותה התבנית. הם גיבשו היררכיה בראשה עמד הגזע הארי אליו השתייך העם הגרמני ובתחתיתו עמד הגזע השמי אליו השתייך העם היהודי. היהודי הוצג כטפיל הפועל על-מנת להרוס את החברה, כחידק או נושא מחלה שיש להתגונן מפניה וכמי שפועל מאחורי הקלעים במטרה להשתלט על עמדות כוח וצובר כסף על חשבון אוכלוסיית הרוב; מסיבה זו הושקעו מאמצים רבים על מנת למנוע מגע עם היהודים ולדחקם אל שולי החברה. בשנת 1923 ניסו אנשי המפלגה הנאצית לבצע הפיכה בשלטון והיטלר נשפט ונאסר. בשנים הבאות הם הרחיבו את כוחם עד שמפלגתם הפכה באמצעות בחירות דמוקרטיות למפלגה הגדולה בפרלמנט. לאחר ניסיונות שונים לכונן ממשלה ללא המפלגה הנאצית מונה ב-1933 היטלר לקנצלר. כעבור שבועות ספורים הוא ערך בחירות חדשות, תוך הגבלת המפלגות היריבות. זמן קצר לפני הבחירות הוצת בניין הפרלמנט הגרמני, צעד שאפשר להיטלר להגביר את הרדיפה אחרי יריביו ולחזק את שליטתו במדינה. בבחירות התחזק כוחו אף יותר והוא החל לפעול לביטולה של השיטה הדמוקרטית.

היטלר ביטל את סמכותה של הרשות המחוקקת והעניק חופש מלא לרשות המבצעת בראשה עמד, הוא אסר על קיומן של מפלגות, פירק את האיגודים המקצועיים ופעל להשליט את הרעיונות הנאצים בתרבות ובחינוך. בהדרגה הוא החל לפעול לפגיעה במתנגדיו לשלטון והקים מחנות ריכוז בהם נכלאו קומוניסטים וסוציאליסטים. היטלר אף לא היסס לפגוע בחברים למפלגה הנאצית ורצח כמה מהם שנתפסו כמתנגדיו במהלך "ליל הסכינים הארוכות" (יוני 1934).

למחשבה המפלגה הנאצית תפסה את השלטון בגרמניה תוך שימוש בכלים דמוקרטים. כיצד ניתן להסביר זאת?

2.2.4 תורת הגזע והיהודים: מתיאוריה למעשה

עם עליית המפלגה הנאצית לשלטון החל יישום הדרגתי של המדיניות הגזענית כלפי היהודים. היטלר האשים את יהודי המדינה בהוקעה של פעולותיה של גרמניה ברחבי העולם והכריז על ה-1 באפריל כיום חרם על יהודי גרמניה. החרם עבר בהצלחה חלקית בלבד אך סימן בפעם הראשונה את היהודים באופן ממוסד כזרים. בזיכרונותיו מספר ארווין לנדאן, יהודי תושב גרמניה על תחושותיו באותה העת:

שני נאצים צעירים עמדו גם מול החנות שלנו, ומנעו מהלקוחות את הכניסה פנימה... אלה היו האנשים שאנחנו – היהודים הצעירים – לחמנו עבורם פעם בחפירות, ושפכנו את דמנו כדי להגן על המדינה מפני האויב... התביישתי באמון שנתתי ברבים כל כך – אנשים שזה עתה נחשפו פניהם האמתיים כאויבי בנפש. גם הרחוב עצמו נראה לי לפתע זר ומנוכר.

במהלך אותה השנה סולקו יהודים רבים ממשורות ותפקידים ציבוריים: עורכי דין, מנהלי בנקים, רופאים ועוד. במקביל הורחקו היהודים גם מן הזירה התרבותית, ההפצה של יצירותיהם נמנעה, הם סולקו ממשורות באוניברסיטאות, מספרם בבתי הספר הוגבל ועוד. ב-10 במאי אף נערך טקס פומבי בו נשרפו ספרים של סופרים יהודים ש-"ניוונו" את התרבות הגרמנית. הפגיעה ביהודים השפיעה גם על היבטים שונים של חיי היום-יום: על יהודים נאסר לשבת על ספסלים בפארקים ובגנים הציבוריים, במקומות בילוי שונים נתלו שלטים שהבהירו כי היהודים אינם רצויים עוד. את הרעיונות האנטי-יהודיים הפיצו הנאצים באמצעות תעמולת המונים בעיתונים ובמערכת החינוך. הצעד האנטי-יהודי הבא הגיע בשנת 1935 ושיאו בחקיקתם של חוקי נירנברג שסימנו את היהודים כגזע נפרד שאינו חלק מן החברה. החוקים קבעו כי אזרחי המדינה חייבים להיות "בעלי דם גרמני" וכמשתמע מכך, יהודי המדינה אינם בגדר אזרחים. החוק השני שהתקבל אסר על נישואי תערובת בין יהודים לגרמנים, על העסקה של נשים גרמניות צעירות בבתי יהודים ועל שימוש בסמלי המדינה על-ידי יהודים. על-מנת לבצע את החוקים הללו נכתבה מערכת של תקנות והנחיות שמטרתה לסייע בקביעה מי מוגדר כיהודי ומהו דינו של בן לנישואי תערובת ("מישלינג").

חלונות מנופצים, יום למחרת ליל הבדולח

בשנת 1936 נערכו בברלין המשחקים האולימפיים שהביאו להפוגה זמנית בגל הרדיפות ועוררו תקווה כי גל האנטישמיות נבלם, אך תקווה זו נכזבה בחודשים הבאים. כעת הפגיעה ביהודים התמקדה בתחום הרכוש: הנאצים החלו בתהליך של "אריזציה", שמשמעותו השתלטות אלימה על בתי עסק ונכסים יהודים. עם הסיפוח של אוסטריה וההשתלטות על שטחי צ'כוסלובקיה התרחב מעגל הרדיפות גם לאוכלוסיית היהודים במדינות אלו.

במקביל הסלים תהליך הסימון והרדיפות ברחוב. הדברים הגיעו לשיא בנובמבר 1938

באירועים שזכו לכינוי ליל הבדולח. בלילה שבין ה-9 ל-10 בחודש פשטו יחידות נאציות המלוות בהמון העם על מבני מגורים, מוסדות ועסקים יהודיים. הפרעות נשאו אופי של "פרעות עממיות" שפרצו בעקבות רצח המזכיר בשגרירות גרמניה בצרפת, אך המעורבות הממשלתית והמפלגתית בהן הייתה ניכרת. במהלך הלילה הוצתו ונהרסו יותר מ-400 בתי כנסת, נשרפו ונשדדו למעלה מ-8,000 חנויות, כ-400 יהודים נרצחו בפוגרום ועוד כ-30,000 נעצרו ונשלחו למחנות ריכוז. כינויו של האירוע נגזר מן הזכויות המנופצות שהתפזרו ברחובות הערים. לאחר שהתבררו ממדי הנזק ועלות התיקונים להם תיזרש המדינה הוטל על היהודים גם קנס קיבוצי בגובה מיליארד מארק.

שתי נשים מביטות מחלון האונייה "סנט לואיס"

3.2.4 ניסיונות הגירה ובריחה

כאמור, במהלך שש השנים שבין עליית הנאצים לשלטון (1933) לבין פרוץ מלחמת העולם השנייה (1939) ניצבו יהודי גרמניה בפני איום מתמשך. תגובתה של יהדות גרמניה נעה בין התנגדות, השלמה והגירה. ככל שהחריף המצב ניסו יותר ויותר יהודים לעזוב את המדינה אך בהצלחה חלקית בלבד בעיקר בשל העובדה שרבות ממדינות העולם סגרו את שעריהן בפניהם והגדירו מכסות הגירה מצומצמות.

הנושא עורר את דעת הקהל העולמית והגיע ביולי 1938 לדיון בפורום בין-לאומי בוועידת אוויאן. מרבית הדוברים מטעם המדינות המשתתפות הביעו צער על מצבם הקשה של היהודים אך סרבו לקלוט פליטים נוספים. הוועדה כלל לא עסקה בשאלת ההגירה לארץ ישראל שאישורי העלייה אליה צומצמו באותה תקופה כחלק ממדיניות "הספר הלבן" אחת מן הפרשיות החמורות ביותר בהקשר זה היא פרשת האונייה סנט-לואיס שיצאה במאי 1939 מנמלהמבורג והייתה אחת האניות האחרונות שעזבו את גרמניה לפני סגירת שעריה. הפליטים נשאו אחרות הגירה לקובה, אך כאשר הגיעו לדרום אמריקה סירבה לקלטם. האנייה פנתה אל חופי מיאמי, אך גם ארצות הברית סרבה לקלוט את הפליטים שעל סיפונה. רק מששבה האנייה לכיוון אירופה הסכימו כמה מדינות במערב של היבשת לקלוט את הפליטים שעל סיפונה. עם התקדמותה של מלחמת העולם השנייה נמצאו הפליטים שוב תחת האיום הגרמני וחלקם נרצחו כחלק מיישום הפתרון הסופי.

4.3 היהודים בשלביה הראשונים של מלחמת העולם השנייה

1.3.4 פרוץ המלחמה ואיגרת הבזק של הייזרין

ב-1 בספטמבר 1939 פלשה גרמניה לפולין וכבשה אותה במהלך חמישה שבועות, בתגובה הכריזו בריטניה וצרפת

מלחמה על גרמניה – כך פרצה מלחמת העולם השנייה. בהתאם להסכם שחתמו הגרמנים עם הרוסים (הסכם

ריבנטרופ-מולוטוב¹), פלשו במקביל הסובייטים אל מזרחה של פולין ואל המדינות הבלטיות. ערב המלחמה חיו בפולין

כ-3,300,000 יהודים ולאחר חלוקתה בין גרמניה לברית המועצות, נותרו בתחומי השטח הגרמני כ-2,100,000 יהודים,

כ-300,000 נוספים ברחו מזרחה. רדיפת היהודים בפולין החלה כבר במהלך הכיבוש, כוחות נאציים שהתלוו אל הצבא

פגעו בקהילות היהודיות, השפילו את היהודים ברחוב וגייסו אותם לעבודות כפייה. עם תום השלב הראשון של הלחימה

מצאה עצמה גרמניה הנאצית במצב חדש וגודלה של האוכלוסייה היהודית הנמצאת תחת שליטתה גדל בעשרות

מונים.

ב-21 בספטמבר נשלחה איגרת מטעם ראש משטרת הביטחון, ריינהרד הייזרין ובה הוראות לגבי אופן הטיפול ביהודים.

איגרת זו נודעה לימים בשם "איגרת הבזק של הייזרין" ובה הוא הורה לרכז את היהודים בכמה ערים גדולות הסמוכות

לצמתי רכבות, בשטחי פולין שאינם עתידיים להיות מסופחים אל גרמניה (שטח שנודע לימים כ-"גנרלגוברנמן"). בנוסף

הוא הורה על הקמת יודנראטים, "מועצת זקנים" יהודית שתהיה ממונה על התיווך בין הציבור היהודי לבין השלטון

הנאצי. כל זאת כדי לרכז ולארגן את היהודים לקראת גירושם מתחומי השלטון הגרמני. ביחס להיבטים כלכליים התיר

הייזרין את המשך פעילותם של מפעלים וסוחרים החיוניים לאינטרסים הגרמניים, אך הורה להעביר אדמות השייכות

ליהודים לפולנים לשם עיבודן.

¹ על היחסים המורכבים בין היישוב היהודי והשלטונות הבריטיים באותה תקופה ראה בשער הבא.

² הסכם ריבנטרופ-מולוטוב נחתם בין שר החוץ הגרמני, יואכים פון-ריבנטרופ ושר החוץ הסובייטי, ויאצ'סלב מולוטוב, ב-23 באוגוסט 1939.

ההסכם כלל חלק גלוי התובע אי-התקפה בין ברית המועצות לגרמניה, וחלק חסוי בו נקבעה חלוקת שטחה של פולין בין שתי המדינות. ב-22 ביוני 1941

הפרה גרמניה את ההסכם כאשר פתחה במבצע "ברברוסה".

2.3.4 הקמת הגטאות והחיים בגטו

בהתאם לאגרת הבזק של היידיריך ולצעדים שננקטו בפועל החל להתערער בסיס הקיום של יהודי המדינה:

היהודים ובתי העסק שלהם סומנו באמצעות אות קלון; יהודים הודרו מהמרחב הציבורי והושפלו לא פעם

בפומבי; החל תהליך "אריזציה" של מפעלים ורכוש יהודי שפגע בפרנסתם של מרבית יהודי המדינה; רבים נלקחו

לעבודות כפייה ואחרים גורשו ממקום מגוריהם; ומערכת החינוך היהודית

נסגרה. בהדרגה הוקמו בערי פולין גטאות – רובעים סגורים בהם רוכזו

היהודים". הגטאות הגדולים ביותר הוקמו בורשה ובלודז, ועשרות גטאות

נוספים הוקמו בערים אחרות. בחלק מהמקומות הוקף הגטו בגדר גבוהה,

אפשרויות היציאה מן הגטו לצרכי עבודה או מסחר השתנו ממקום למקום

ומתקופה לתקופה אך באופן כללי הלכו והצטמצמו ככל שחלף הזמן. על אופי

גירוש יהודי קרקוב אל הגטו

החיים בגטו ורשה מעיד חיים אהרון קפלן: שטח הגטו צר מלהכיל חצי מיליון איש... הצפיפות אין לשער. כשאתה נעמד על איזו

גזוזטרה ומסתכל מעליה על רחובות הגטו הנמתחים לפניך אתה רואה ים של אלפי ראשים, גלים שוטפים ועוברים של רבבות

המונים... ועל פני כולם שורה העצבות היהודית, שאינה מסתלקת מפנינו מיום שנעשינו כעפר לדוש בגטאות התפתחו תנאי

רעב ומצב תברואתי קשה שהביא להתפרצות של מגפות ולאחוזי תמותה גבוהים. גם עבודות הפרך בהן הועסקו חלק

מהיהודים גבו מחיר בנפש. הכלואים בגטאות קיימו מאבק עיקש להישרדות ובגטאות רבים הוקמו מנגנוני עזרה

רפואית, רווחה, תרבות, חינוך, תנועות נוער ועוד, אך בסופו של דבר נשלחו בהדרגה להשמדה. באפריל 1940 החלו

הנאצים במלחמה במערב אירופה. כמו במזרח הגרמנים פעלו כנגד היהודים באזורים שכבשו, יזמו תקנות וחוקים

אנטישמיים וריכזו את היהודים לקראת השמדתם. בהדרגה שולחו רבים מיהודי מערב אירופה למזרח היבשת, חלקם

למחנות ההשמדה בהן בוצע "הפתרון הסופי".

גירוש היהודים מבתיהם התרחש לנגד עיניהם של שכניהם שלעתיים חיו לצידם עשרות שנים. רובם עמדו מן הצד ולא התערבו בפעולת הגירוש, כיצד ניתן לדעתך להבין התנהגות זו?

למחשבה

"הביטוי גטו מקורו מאיטלקית והוא מתייחס אל רובע נפרד של העיר בו התגוררו היהודים במהלך ימי הביניים וראשית העת העתיקה. הגטאות החלו להיעלם מעל מפת אירופה כחלק מתהליך השוואת הזכויות של היהודים במאה התשע-עשרה. הגרמנים עשו במונח זה שימוש מטעה כחלק ממדיניות הריכוז והבידוד של היהודים.

4.4 "הפתרון הסופי"

1.4.4 רצח היהודים במהלך מבצע ברברוסה

הסכם ריבנטרופ-מולוטוב אפשר להיטלר למקד את מאמציו בחזית המערבית מבלי להיות מאוים מחזית נוספת במזרח. בראשית 1941, כאשר כיבושה של מערב אירופה הלך ונשלם, החל היטלר לתכנן את הרחבת השלטון הנאצי מזרחה. המבצע החל לבסוף ביוני 1941 וזכה לשם הקוד מבצע ברברוסה על שמו של אחד מן המלכים החשובים של גרמניה בימי הביניים. הצבא הנאצי פלש אל שטחי ברית המועצות בעוצמה גדולה, התקדם במהירות והגיע עד לפאתי לינינגרד (כיום סנט-פטרבורג) ומוסקבה.

בשטח אותו כבשו הגרמנים התגוררה אוכלוסייה יהודית גדולה ועל מנת לטפל ב-"בעיה" זו, התלוו אל היחידות הקרביות שפלשו לברית המועצות יחידות ס"ס שכונו "איינזצגרופן" (עוצבות מבצע). תפקידן של יחידות אלה היה "לטהר" את השטחים שנכבשו מגורמים עוינים; בפועל הם הביאו לרציחתם של מאות אלפים מיהודי האזור בבורות ירי. אחד מן הסיפורים האיומים ביותר בתקופה זו התרחש באתר הרצח פונאר, אליו הובלו יהודי העיר וילנה. על שהתרחש בו פרסם המשורר היידי שמריהו קצ'רגינסקי* שיר שזכה לתהודה רבה:

אל פונאר דרכים יובילו, דרך

אין לחזור,

לבלי שוב הלך לו אבא

ועמו האור

שקט, שקט, בני

נחרישה!

כאן צומחים קברים,

השונאים אותם

נטעו פה מעברים

עד מהרה גילו הגרמנים כי לביצועו של הרצח בבורות הירי השפעה שלילית על מבצעיו והם החלו לחפש שיטות רצח המוני "נקיות" יותר, שיטה כזו נמצאה בהמשך ויושמה במחנות ההשמדה.

2.4.4 וועידת ואנזה ומבצע ריינהרד

במהלך 1941 החלו הגרמנים בחיסולם של הגטאות באזור פולין. היהודים שהתגוררו בהם נשלחו בתחילה אל מחנות הריכוז והעבודה. לקראת סופה של השנה החלו הגרמנים בהקמת מחנה ההשמדה הראשון, חלמנו, הסמוך לעיר לודז' בה שכן אחד הגטאות הגדולים בפולין. ב-20 בינואר 1942, בעוד ההשמדה של היהודים נמצאת בעיצומה התכנסה בפרבר של ברלין וועידת ואנזה.

בוועידה השתתפו ארבעה-עשרה נציגים בכירים של הממשל הנאצי שביקשו לדון

ב"פתרון הסופי של בעיית היהודים". השמדת היהודים נרצחו החלה אמנם חודשים רבים לפני הוועידה, אולם ממנה ואילך הפכה ההשמדה לשיטתית ומקיפה יותר. מבחינתם של

יהודי מערב אירופה, שמצבם טרם הוועידה נחשב טוב יותר, סימלה הוועידה את תחילתו של הגירוש מזרחה אל עבר מחנות המוות והעבודה שבפולין.

האנדרטה שהוקמה על חורבות טרבלינקה

במרץ 1942 החל מבצע ריינהרד שמטרתו הייתה להביא להשמדתה של יהדות פולין ובמסגרתו הוקמו שלושה מחנות השמדה גדולים (בלז'ץ, סוביבור וטרבלינקה) בהם נרצחו יהודים בשיטתיות בתאי גזים. בגטאות בוצעו אקציות (מגרמנית: מבצע) במהלכן נאספו היהודים מן הרחובות והבתים והובאו אל כיכר השילוחים (אומשלאגפלץ). בכיכר השילוחים נדחקו היהודים אל תוך קרונות רכבת צפופים והובלו אל מה שהיה מבחינתם יעד לא ידוע. על התחושות של היהודים המשולחים באותה העת ניתן ללמוד ממכתב שנמצא באחד הקרונות ונכתב על-ידי ילד יהודי מורשה בשם דוד:

נלקחתי מגטו ורשה יחד עם יהודים רבים אחרים, צעירים וזקנים, לגירוש 'למחנה עבודה' הקרוי טרבלינקה. אנחנו עומדים בשורה ליד קרון בקר. כשדוחפים אותנו לתוכו, אחדים נופלים מהרכבת, והשומרים הגרמנים לוקחים וזורקים אותם בחזרה... כדי לפנות מקום, אנו נאלצים לעמוד בידיים מורמות מעל הראש... לפתע נטרקת הדלת והקרון נחתם. לתוך הקרון מושלך דלי לעשיית הצרכים... זה עתה מתה אישה זקנה שהייתה לידי. ילד קטן צורח ומחפש את אמו. אני רוצה למות. לפתע בולמת הרכבת ונעצרת. אינני יודע כמה זמן נסענו אבל נדמה לי שחלפו ימים רבים כאשר הגיעו הקרונות אל המחנה הורדו היהודים ששרדו את הנסיעה אל הרציף. רובם הוכנסו תוך זמן קצר באמצעות שימוש בשיטות הטעייה אל תאי הגזים משם לא שבו.

* שמריהו קצ'רגינסקי (1908-1954) סופר, עיתונאי ומשורר יידיש. לאחר בריחתו מגטו וילנה, הצטרף ליחידת פרטיזנים סובייטים והיה אחד מהראשונים ששבו אל גטו וילנה לאחר שנחרב. קצ'רגינסקי היגר לארגנטינה בשנת 1950, ונהרג שם בתאונת מטוס בשנת 1954.

3.4.4 הקמת אושוויץ והשמדת יהדות אירופה בהדרגה, עם התקדמות הרצח השיטתי של יהדות פולין,

הכניסה למחנה אושוויץ-בירקנאו

נסגרו מחנות מבצע ריינהרד וההשמדה רוכזה במחנה אושוויץ. באושוויץ נאסרו החל מ-1940 אסירים פוליטיים, אנשי אינטליגנציה ומתנגדי שלטון פולנים. בעקבות

וועידת ואנזה והכוונה להביא להשמדתם של כלל יהודי אירופה

שינה אושוויץ את אופיו והפך בהדרגה למרכז השמדה בו נרצחו למעלה

ממיליון יהודים. על-פני אירופה כולה נפרסה רשת רכבות שהובילה קרונות מלאים ביהודים אל המחנה. המגורשים לא ידעו בדרך כלל את המצפה להם. שם הקוד בו נעשה שימוש במהלך האיסוף וההובלה להשמדה היה "גירוש למזרח", אך היהודים לא הבינו ברוב המקרים את משמעותו הטראגית של המושג ואת יעדן של הרכבות. כאשר הגיעו הרכבות לאושוויץ נערכה ליהודים שהורדו מן הרכבות סלקציה, יהודים הכשירים לעבוד הובלו אל חלק אחד של המחנה ויהודים שלא היו מסוגלים לעבוד הובלו אל תאי הגזים. במחנות עבדו היהודים בעבודות פרך תוך שהם סובלים מאלימותם של הנאצים, מרעב ומתנאים סניטריים קשים. מערכת ההשמדה המשיכה לפעול עד לימיה האחרונים של המלחמה. גם כאשר היה ברור לנאצים כי הכף נוטה לרעתם הם המשיכו במלאכת ההשמדה. עם תום המלחמה נמנו כשישה מיליון יהודים שנרצחו באכזריות, כשליש מיהדות העולם.

5.4 הצלה והתנגדות

1.5.4 חסידי אומות העולם

מדליית חסידי אומות העולם

הוצאתה לפועל של תכנית ההשמדה הנאצית התאפשרה על רקע עמידה מנגד ולעתים אף שיתוף פעולה של האוכלוסייה הסובבת. הישרדות יהודים במהלך השואה הצריכה בדרך כלל עזרה מגורמים לא-יהודים שהיו מאוימים אף הם מהטרור הנאצי והסתכנו בעונשים כבדים אם יעזרו ליהודים. חסידי אומות העולם הם בודדים וקבוצות שסייעו בידיהם של היהודים, תוך סיכון עצמי וללא תמורה. אין ידיעה ברורה מה מספר ניצולי השואה אשר ניצלו הודות לפעולתם של חסידי אומות העולם ולא קל לאתר את הסיפורים כולם, אך מתוך הידוע לנו עולה כי הם השתייכו לכל שכבות האוכלוסייה ופעלו בכל רחבי אירופה. רוב המצילים היו אנשים רגילים, חלקם פעלו מתוך תודעה אידיאולוגית או דתית ואילו אחרים פעלו מתוך מגמה אנושית פשוטה.

פעולות ההצלה לבשו פנים שונות. בחלק מן המקרים כמו בפעולתו של הדיפלומט השבדי ראול ולנברג¹ או הקונסול היפני צ'יאונה סוגיהארה², הנפיקו המצילים ויזות ואשרות כניסה שאפשרו ליהודים לחמוק מאירופה. במקרים אחרים כמו בפעולתו של התעשיין הגרמני אוסקר שינדלר³ התאפשרה ההצלה תוך ניצולם של יחסי האמון עם הגרמנים. רובם של חסידי אומות העולם סייעו ליהודים בכך שהסתירו אותם בבתיהם, כל למשל בני הזוג מיפ ויאן חיס שהסתירו בביתם שבאמסטרדם את בני משפחתה של אנה פראנק ומשפחת הרדגה שהסתירו בביתם שבסרייבו את בני משפחת קביליו⁴.

את אות "חסידי אומות העולם" מעניקה "יד-ושם" ועד כה הוענקו כ-25,000 אותות. כל תיק של מועמד לקבלת האות נידון ונבדק בקפדנות על-ידי ועדה ציבורית בראשות שופט בית המשפט העליון. חסידי אומות העולם מקבלים מדליה ותעודת הוקרה ושמותיהם מונצחים בהר הזיכרון בירושלים.

חסידי אומות העולם פעלו תוך סיכון אישי כבד. מה לדעתך הניע אותם? מה הבדיל אותם משכניהם וחבריהם שעמדו מנגד ולא סייעו ליהודים?

למחשבה

¹ ראול ולנברג (1912-1947) איש עסקים ודיפלומט שבדי שפעל בהונגריה. ולנברג השתמש במעמדו הדיפלומטי על-מנת לסייע ליהודי המדינה והביא להצלתם של רבים מהם. בסוף המלחמה, נתפס ולנברג בידי ברית המועצות ומאז נעלמו עקבותיו.

² צ'יאונה סוגיהארה (1900-1986) הקונסול היפני בעיר קובנה שבליטא. סוגיהארה השתמש במעמדו הדיפלומטי על-מנת לסייע לעשרות אלפי יהודים באמצעות הנפקת ויזות תוך שהוא ממרה במפורש את הוראות ממשלת יפן.

2.5.4 ניסיונות ההצלה

לצד פעולתם של חסידי אומות העולם התרחשו במהלך השואה גם ניסיונות רבים של הצלת יהודים בידי יהודים ובכלל זאת פעולות הברחה, זיוף, החבאה ועוד. היהודים שעסקו בפעולות אלו לא פעם סיכנו את חייהם ונשארו נאמנים לצו מצפונם גם בתקופה קשה זו.

גם יהדות העולם ביקשה לנסות ולסייע ובשער הבא נדון בהתמודדותו של היישוב הארץ-ישראלי עם הידיעות על השואה. הצלחתם של ניסיונות ההצלה הייתה חלקית בלבד ורק כמות זעומה של יהודים הצליחה לחמוק מאירופה בדרכים ובתחבולות שונות.

אנשי המחתרת בגטו וילנה

3.5.4 התנגדות: המרידה בגטאות, במחנות וביערות

פעולתם של הנאצים לוותה בהטעייה ובהסתרת מידע, היהודים עמדו על-פי רוב בחוסר אונים אל מול ההתפתחויות המהירות שיצרו מציאות חדשה ובלתי-מובנת. בגטאות רבים ניסו היהודים לקיים חיים מלאים ככל האפשר ובכך הדגישו את גבורת הרוח אל מול הגזירות והרדיפות. היהודים פעלו גם על-מנת לנסות ולשפר את מצבם בגטאות על-ידי הברחת אוכל ותרופות אל תוך הגטאות.

כאשר התבררו כוונותיה הרצחניות של גרמניה הנאצית התפתחו בגטאות מחתרות שהיו מבוססות בעיקר על תנועות הנוער. ללוחמים בגטאות היה ברור כי לא יצליחו לפגוע באופן ממשי בפעולת הנאצים והרעיון של מרד כולל הועלה רק כאשר התפתחה ההבנה הברורה כי פניהם של הנאצים להשמדה. את ההיגיון מאחורי פעולת המורדים ביטא אהרון ליבסקינד, ממנהיגי "החלוץ הלוחם" ערב המרד בגטו קרקוב: "אנו נלחמים בשביל שלוש שורות בהיסטוריה, ובלבד ולא ייאמר שהנוער שלנו הלך כצאן לטבח".

המרידות התרחשו בכמה גטאות, אך המרד הגדול ביותר התרחש בגטו ורשה. במהלכו פעלו שני ארגונים יהודיים האי"ל (ארגון יהודי לוחם) והאצ"י (ארגון צבאי יהודי) שהצליחו להחזיק מעמד קרוב לחודש, לרתק אל שטח הגטו כוחות גדולים של גרמנים ולהסב להם אבדות.

מרידות התרחשו גם במחנות ההשמדה. בסוביבור, הצליחו מאות מהאסורים במחנה לברוח לאחר שאגרו נשק וחיבלו בתשתית המחנה; גם בטרבלינקה הצליחו מספר אסירים לברוח מן המחנה; ובאשוויץ פוצצה המשרפה (קרמטוריום) ששימה את הנאצים לשריפת גופותיהם של הקורבנות. רבים מהיהודים שהצליחו לברוח מן הגטאות והמחנות התרכזו ביער וחברו אל קבוצות פרטיזנים. כוחות הפרטיזנים פעלו במזרח ובמערב אירופה והורכבו מיהודים ושאינם יהודים שניסו לפגוע בעורף הגרמני והסתתרו ביערות. על מגמותיהם ואופיים של הפרטיזנים מעיד "שיר הפרטיזנים":

אל נא תאמר: "הנה דרכי האחרונה, זה יום נכספנו לו עוד יעל ויבוא,
את אור היום הסתירו שמי העננה!" ומצעדנו עוד ירעים – אנחנו פה!

* אוסקר שינדלר (1974-1908) עסקן גרמני שהצליח לנצל את מעמדו החברתי על-מנת להציל אלפי יהודים מהשמדה תוך שימוש במפעל לכלי-בית שהיה בבעלותו בפאתי קרקוב. סיפורו פורסם בספר רשימת שינדלר שעובד על-ידי סטיבן שפילברג לסרט קולנוע.

** מיץ חיס (1900-2010) תושבת אמשטרדם הסתירה יהודים בתקופת מלחמת העולם השנייה, ביניהם אנה פראנק (1929-1945) ומשפחתה. אנה הייתה ילדה יהודייה שחיה באמשטרדם ונרצחה בברגן-בלזן. פראנק השאירה אחריה יומן אישי שכתבה במהלך חייה כשהתחבאה בביתה של חיס. לאחר המלחמה פרסם את היומן אביה, אוטו פראנק. משפחת הרדגה הייתה משפחה מוסלמית אדוקה מבוססיה, אשר הסתירה את משפחת קביליו היהודייה ויהודי נוסף בשם "פאפו" בתקופת מלחמת העולם השנייה.

6.4 עם תום המלחמה

קבוצת אסירים במחנה הריכוז אבנזה
ביום השחרור

במאי 1945 נכנעה גרמניה הנאצית בפני כוחות בעלות הברית; באסיה המשיכו היפנים, בעלי בריתם של הגרמנים, בלחימה עוד מספר חודשים ונכנעו רק בחודש אוגוסט לאחר שארצות הברית הטילה בשטחם שתי פצצות אטום. זוועות הכיבוש הנאצי נחשפו ורבות ניצולים יהודים שכנו שארית הפליטה החלו לנדוד באירופה. על תחושותיהם מעידה ניצולת השואה גניה פינקלשטיין:

"אני ניצלתי. אולי זה גורל. מזל. אולי אלוהים רצה שאשאר בחיים כדי לספר איך נמחתה מעל פני האדמה משפחה מפוארת, חמה ואוהבת.

הייתה לי תקופת אשמה, שאני ניצלתי... אבל החיים ניצחו תמיד. אין לילה שאני לא חולמת על אמא, על אבא, על אחיי הקטנים" הפליטים היהודים היו חסרי בית וגילו במרבית המקרים כי כל רכושם נגזל במהלך השואה. רבים מהם היו במצב גופני ונפשי ירוד. בעלות הברית ששלטו בשלב הראשון בשטחים ששוחררו מן הכיבוש הנאצי הקימו עבורם מחנות עקורים. מחנות אלו הוקמו בדרך כלל בתחומי מחנות ששימשו בעבר את הנאצים כמחנות השמדה ועבודה, על אף השיפור בתנאים, החיים בהם היו עדין לא נוחים. ניצולי השואה מצדם פיתחו במחנות חיי תרבות, חינוך וחברה שהיוו ביטוי לבחירתם "לחזור לחיים", מהר ככל האפשר. רבים מן היהודים שביקשו לעלות לארץ-ישראל נתקלו במגבלות שהעמידה בריטניה. רבים מאלו שבחרו לעלות לארץ במסגרת ההעפלה נעצרו על ידי הבריטים ונכלאו במחנות מעצר שהוקמו בקפריסין. הלחץ מצד היהודים, האמריקאים ודעת הקהל העולמית לא הצליח לשנות את עמדת הבריטים ובעיית הפליטים נפתרה רק עם הקמתה של מדינת ישראל וקליטתם בה.

לאחר המלחמה פנו בעלות הברית גם להעמדתם לדין ולהענשתם של הפושעים הנאצים. ב-20 בנובמבר 1945 החלו בגרמניה משפטי נירנברג בהם הועמדו לדין בפני טריבונל בין-לאומי ראשי המשטר הנאצי שנותרו בין החיים. המשפט אמנם לא התמקד בפשעיהם של הנאצים כלפי היהודים, אך במהלכו נחשף לראשונה תיעוד קשה ביחס לרצח ולמנגנוני ההשמדה. שיתוף הפעולה הבין-לאומי במהלך המשפטים והערכים המשותפים שעלו ממנו שימשו מאוחר יותר כמסד לאמנה למניעת רצח-עם.

הסרט "הים האחרון" אותו יצר חיים גורי (1979) נפתח בתמונות של חגיגות הניצחון באירופה כשברקע ניצולת שואה הקובעת בעצב "לא הייתי שמחה" וניצול שואה אחר שואל:

"חירות? אני יורק על החירות הזאת". מה אפיין את מצבם של היהודים עם תום המלחמה? אלו דילמות עמדו לדעתכם בפניהם וכיצד ניתן היה להתמודד עמן?

למחשבה

7.4 השואה ומדינת ישראל

עם הקמתה של מדינת ישראל וראשית העלייה ההמונית הגיעו אל תחומיה מאות אלפי ניצולי שואה שנטלו חלק חשוב בבנייתה ובהגנה על ביטחונה. הוותיקים לא תמיד ידעו כיצד להתייחס אל ניצולי השואה ולא פעם לוואה היחס אליהם בהתנשאות, דעות קדומות ובורות. רק כעבור זמן עם ההפנמה של ממדי השואה והמפגש עם משמעותה במהלך משפט אייכמן חל שינוי בנושא זה. להלן נבקש לבחון בקצרה מספר אירועים משמעותיים שהשפיעו על התהוותו ואופיו של זיכרון השואה במדינת ישראל.

1.7.4 משפט גרינוולד-קסטנר

ישראל (רז"ה) קסטנר (1906-1957) היה עורך דין ועיתונאי ציוני שפעל להצלתם של יהודים על ידי משא ומתן עם קציני ס"ס בכירים, במסגרת "ועד העזרה וההצלה" של התנועה הציונית בבודפשט שבהונגריה. לאחר השואה עלה קסטנר לארץ והשתלב בשירות המדינה. בסוף שנת 1952 האשים מלכיאל גרינוולד את קסטנר בכך שהכשיר את הקרקע לרצח יהודי הונגריה לקראת סופה של המלחמה וקרא לחסלו. קסטנר החליט לתבוע את גרינוולד על הוצאת דיבה במה שנודע לימים כמשפט קסטנר (1954-1955). בסיומו של המשפט קבע השופט, בנימין הלוי*, כי קסטנר "מכר את נשמתו לשטן" ושיתף פעולה עם הנאצים.

פסק-הדין גרם לזעזוע במדינה ופתח דיון ציבורי רחב ביחס להתנהלותם של היהודים אל מול השלטון הנאצי וביחס להתנהלותו של היישוב היהודי בארץ בראשות מפא"י שקסטנר נתפס כשליחה אל מול הידיעות על ההשמדה. בשנת 1957, בעוד שהערעור שהגיש קסטנר נידון בבית המשפט, הוא נרצח בפתח ביתו בתל-אביב. מספר חודשים לאחר מכן הכריע בית המשפט העליון בתביעתו וניקה אותו מכל ההאשמות שהופנו נגדו פרט לאחת. פרשייה זו חשפה בפני הציבור הרחב בארץ את הדילמות שעמדו בפני ההנהגה היהודית אל מול השואה ואת הבעייתיות שבשיפוטיות ביחס להכרעות שקיבלו.

למחשבה כיצד לדעתכם קרה שמשפט קסטנר שהחל מתביעת דיבה פשוטה הפך לפרשייה ארצית שהשפיעה על המערכת הפוליטית ועל החברה הישראלית?

* בנימין הלוי (1910-1996) שופט שישב בדיון בכמה מהמשפטים הידועים ביותר בתולדות מדינת ישראל ובהם: משפט קסטנר, משפט נאשמי הטבח בכפר קאסם ומשפט אייכמן. לאחר שעזב את המערכת המשפטית כיהן כחבר כנסת.

2.7.4 הקמת יד ושם

עוד בישיבה של הוועד הפועל הציוני שנערכה בלונדון באוגוסט 1945, זמן קצר לאחר תום המלחמה, הוטל על הוועד הלאומי שהיה הגוף שקדם לממשלת ישראל, לפעול להנצחת קורבנות השואה בארץ. באוגוסט 1953 קיבלה הכנסת את חוק יד ושם שהגדיר את המוסד כרשות ממלכתית המופקדת על תיעוד תולדותיו של העם היהודי בתקופת השואה, הנצחת הנרצחים והנחלת מורשת השואה לדורות הבאים. בנוסף אחראית הרשות על ההכרה וההנצחה של חסידי אומות העולם. יד ושם פועל לריכוז השמות של כלל הנספים בשואה ועושה זאת באמצעים מגוונים ובהם איסוף דפי עד" בהם מתבקשים הניצולים להעיד על קרובי משפחה וחברים שנספו. לצדו של יד ושם פועלים בישראל עשרות מוזיאונים, מרכזים חינוכיים ומרכזים אקדמיים לחקר השואה, לימודה ותיעודה.

3.7.4 הסכם השילומים

הסכם השילומים (1952), הוא הסכם שנחתם בין ממשלת מערב גרמניה לממשלת ישראל במסגרתו העבירה גרמניה לישראל סכום של שלושה מיליארד מארק כפיצוי על הסבל והנזק החומרי אשר נגרם ליהודים בתקופת השואה.

עם כניעתה של גרמניה היא חויבה בפיצויי מלחמה נרחבים לכל הצדדים שלקחו חלק במלחמה ונפגעו ממנה, אך היא לא נדרשה

לפצות את היהודים מאחר ולאלו לא הייתה מדינה שעמדה במלחמה עמם

לאחר שניסיונות להידבר עם גרמניה באמצעות בעלות-הברית נכשלו החלו ב-1951 מגעים חשאיים במטרה לקדם את הרעיון. לאחר שגרמניה הודיעה באופן רשמי על כך שהיא נוטלת על עצמה את האחריות על פשעי הנאצים כלפי העם היהודי, הוכשרה הקרקע למגעים גלויים.

שאלת השילומים הייתה אחד המאבקים החריפים והדרמטיים בתולדות מדינת ישראל והכנסת בפרט.

מתנגדי ההסכם ומנחם בגין בראשם, טענו שבחתימת ההסכם יש עוול מוסרי מאחר והוא מהווה מחילה רשמית לנאצים על פשעיהם ונקיבת מחיר חומרי על סבל הקורבנות. לעומתם, תומכי ההסכם, בראשם ראש הממשלה דוד בן-גוריון טענו כי השילומים יסייעו למדינת ישראל לפתור את המשבר הכלכלי החמור בו הייתה נתונה באותה העת. בן-גוריון טבע את המושג "גרמניה האחרת", שמשמעו כי גרמניה של היום איננה עוד גרמניה הנאצית ועל כן אין סיבה לאפשר לרוצחים לרשת את קרבנותיהם.

לקראת הדיון בכנסת, ב-7 בינואר 1952, קיימו מתנגדי ההסכם הפגנת המונים שהחלה בכיכר ציון בירושלים, וצעדה לבניין הכנסת (אז בבית פרומין, מרחק דקות הליכה מהכיכר). סביב הבניין הוקמו מחסומים ואלפי חיילים ושוטרים הועמדו בכוננות מחשש שההמון יפרוץ לבניין. לבסוף התקבלה ההחלטה ברוב של 61 תומכים מול 50 מתנגדים, ההסכם נחתם בספטמבר 1952 וסכום השילומים חולק בין מדינת ישראל ו"וועידת התביעות", ארגון יהודי אמריקאי ללא כוונת רווח הכולל נציגים מארגונים שונים ומטרתו לסייע לניצולי השואה. בנוסף העניקה ממשלת גרמניה "רנטות", תשלום חודשי קבוע, לניצולי השואה. לכספי השילומים נודעה חשיבות רבה בכלכלה הישראלית.

4.7.4 משפט אייכמן

במאי 1960 הודיע ראש הממשלה, דוד בן-גוריון, כי "אדולף אייכמן נמצא בארץ, ויעמוד בקרוב למשפט".

אייכמן (1906-1962) היה מבכירי המנגנון הנאצי בגרמניה ומהאחראים להוצאתו לפועל של הפתרון הסופי. עם תום

המלחמה ברח אייכמן בזהות בדויה לארגנטינה, הוא אותר על-ידי המוסד, הובא לארץ והואשם בפשעים נגד העם

היהודי, פשעים נגד האנושות, פשעי מלחמה וחברות בארגון עוין (ס"ס, ס"ד וגסטפו). ב-10 באפריל 1961 החל משפטו להתנהל בפני בית המשפט המחוזי בירושלים שפעל בהרכב מיוחד של שלושה שופטים וקיים את דיוניו בבית העם על-

מנחם בגין נואם נגד הסכם השילומים.

מנת לאפשר לציבור הרחב להאזין להם. התובע במשפט היה היועץ המשפטי לממשלה, גדעון

האוזנר*. המילים בהן פתח האוזנר את כתב התביעה נצרכו בזיכרון הישראלי המשותף:

שלושת השופטים במשפט אייכמן: יצחק רווח, משה לנדוי ובנימין הלוי.

במקום זה בו אני עומד לפניכם, שופטי ישראל... אין אני עומד יחיד; עמדי ניצבים כאן, בשעה זו, שישה מיליון קטגורים. אך אין הם יכולים לקום על רגליהם, לשלוח אצבע מרשיעה כלפי תא הזכוכית ולזעוק כלפי היושב שם: 'אני מאשים'. מפני שעפרם נערם בין גבעות אושוויץ ושדות טרבלינקה, נשטף ביערות פולין, וקבריהם פזורים על פני אירופה

במהלך המשפט הוצגו עדויות של למעלה ממאה ניצולים לצד אלפי מסמכים

שחשפו את מעורבותו של אייכמן בהשמדת יהודי אירופה.

אייכמן ניסה להציג עצמו כ"בורג קטן" שרק מילא את הפקודות שהטילו עליו

מפקדיו; אך התביעה הוכיחה במשפט כי אייכמן הגיע להזדהות נפשית מלאה עם התפקיד שאותו נדרש לבצע. על

אייכמן נגזר גזר דין מוות, היחיד שניתן בתולדות מדינת ישראל, שהוצא מיד לפועל. גופתו נשרפה ואפרו פוזר מחוץ

למים הטריטוריאליים של מדינת ישראל.

המשפט הביא לשינוי היסטורי בתפיסת החברה הישראלית ביחס לשואה, בייחוד בקרב הדור הצעיר, ולשינוי ביחס אל הניצולים. עדויותיהם של ניצולי השואה הגיעו לכל בית בישראל והשואה חדלה להיות סיפור עמום ורחוק והפכה לסיפור אישי וקונקרטי שקרה לאנשים פרטיים.

למחשבה

אדולף אייכמן הורשע בפשעים שבוצעו לפני הקמתה של מדינת ישראל ומחוץ לתחומיה. **למחשבה** מדוע לדעתכם התעקשה ישראל להעמידו לדין דווקא בפני בית משפט ישראלי ולא בפני בית משפט בין-לאומי? מהי המשמעות המיוחדת של העמדת אייכמן לדין דווקא בארץ?

8.4 סיכום

בשער זה עסקנו בנושא השואה; הגדרנו את האנטישמיות; דנו בהתפוררות הדמוקרטיה הגרמנית ובעליית הנאצים לשלטון; פרטנו את רדיפת והשמדת היהודים; וסיימנו בהתייחסות אל הקשר בין השואה למדינת ישראל. תפיסת "יעוד ויחוד" מתייחסת אל צה"ל וזיכרון השואה:

צה"ל – כמדינת ישראל כולה, רואה בשואה את אחד האירועים המרכזיים בדורות האחרונים ובהיסטוריה בכלל. זהו אירוע ייחודי בעל השלכות לאומיות ואנושיות חשובות ביותר. החינוך להנחלת זיכרון השואה מהווה מרכיב חשוב בכלל החינוך שמקנה צה"ל לחייליו. צה"ל יפעל להנחלת זיכרון השואה על-מנת לחזק את הקשר ואת תחושת השייכות של החייל למדינת ישראל ולצה"ל

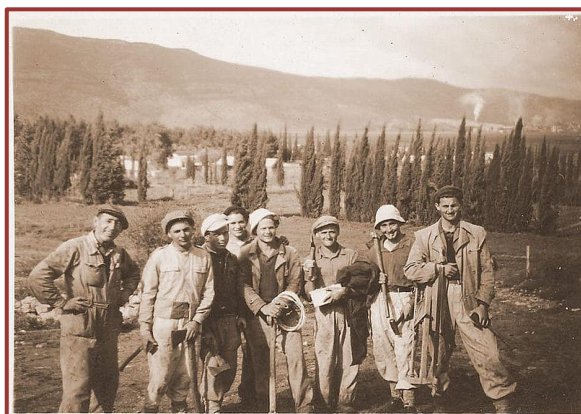
לא בכדי הקדשנו שער נפרד לתקופת השואה. כקצינים לעתיד בצה"ל ישנה חשיבות גדולה להיכרותנו עם הנושא ולחיזוק יכולתנו לעסוק בו עם חיילינו. מבחינה חינוכית עלינו להדגיש את משמעויותיה הייחודיות של השואה לצד משמעויותיה האוניברסליות ולעסוק בנושא כמרכיב בזהותנו כישראלים וכיהודים.

* גדעון האוזנר (1915-1990) משפטן ופוליטיקאי ישראלי. האוזנר כיהן החל משנת 1960 כיועץ המשפטי לממשלה. בשנת 1965 נבחר לכנסת מטעם סיעת הליברלים העצמאיים (ל"ע).

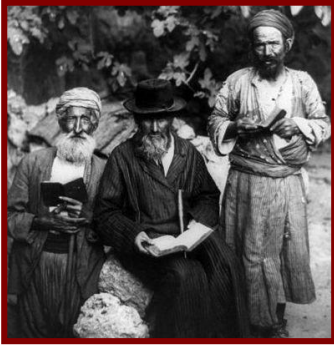
שער 5

בדרך למדינה

"מתוך קשר היסטורי ומסורתי זה, חתרו היהודים בכל דור ודור לשוב ולהיאחז במולדתם העתיקה, ובדורות האחרונים שבו לארצם בהמונים וחלוצים מעפילים ומגנים הפריחו נשמות, החיו שפתם העברית, בנו כפרים וערים והקימו ישוב גדל והולך"

חברי קבוצת "מכורה" שהשתייכה אל הקיבוץ הדתי, 1945

יהודים מן היישוב הישן בירושלים

1.5 פתיחה: יישוב חדש ויישוב ישן

במהלך עשרות השנים שקדמו להקמת המדינה, התפתח בארץ במהירות יישוב יהודי גדול ומאורגן שהיווה, כפי שמציינת מגילת העצמאות, את התשתית המעשית והאידיאולוגית להקמתה של מדינת ישראל ב-1948. לפני העליות הציוניות התקיים בארץ יישוב קטן יחסית של יהודים אדוקים בדתם שהתרכז בעיקר ב-"ארבעת ערי הקודש" (ירושלים, צפת, טבריה וחברון), וכונה "היישוב הישן". החל מן העלייה הראשונה החלו להגיע לארץ עולים חדשים שקיבלו את הכינוי "היישוב החדש".

את הטיפוסים המאפיינים כל אחת מן הקבוצות מתאר ש"י עגנון ברומן "תמול שלשום", במהלכו הוא מבקש להבדיל בין יצחק קומר, שעלה לארץ במהלך ימי העלייה השנייה "כדי לעבוד את הארץ ולהקים אותה מחורבנה. ידיו שוקקות לעבוד כל עבודה. ולכשתגיע הספינה ליפו ילך למושבה ויטול מעדר ויעבוד"; לבין זוג זקנים אותם הוא פוגש בדרכו לארץ המתוארים כ-"אוכלי לחם החלוקה, שבאים מכל הארצות ולומדים תורה מתוך בטלה, ורצים מקבר לקבר, עד שכלים ומתים ומוסיפים קברים על קברים". חלוקה ברורה זו ל-"ישן" ו-"חדש" היא חלוקה שטמון בה שיפוט אידאולוגי ברור, והיא לא מביאה בחשבון את המורכבות של כל אחת מן הקבוצות ואת המעבר ההדרגתי מיישוב ישן לחדש.

היישוב הישן זוהה בעיקר עם ה-"כוללים" האשכנזיים, מסגרות לימוד תורה שפעלו לפי ארצות המוצא והתנהלו על-בסיס כספי החלוקה, כספים ייעודיים שנאספו בקהילות יהודיות בתפוצות על-מנת לפרנסם. אולם מבנהו ותפישותיו של "היישוב הישן" הספרדי, שהיווה את רובו של היישוב הישן באותה העת, היו, לעומת זאת, מגוונים יותר. הספרדים עבדו ברובם לפרנסתם ותמיכה כלכלית ניתנה רק למגזרים מסוימים בחברה (יתומים, אלמנות, זקנים ותלמידי חכמים). הספרדים היו שונים מן האשכנזים גם ביחסם העקרוני אל המודרנה - בעוד שהאשכנזים נרתעו ממנה מכול וכול, גילו הספרדים יחס מורכב יותר לגביה. השינוי המרכזי שהתרחש בארץ-ישראל, עוד קודם לעליות הציוניות, היה הגידול הניכר במספר תושביה שהיה גבוה במיוחד באוכלוסייה היהודית. בראשית המאה התשע-עשרה מנתה אוכלוסיית הארץ כ-6,000 יהודים בלבד, ואילו לקראת סופה, בשנת 1880, מנתה האוכלוסייה היהודית כבר למעלה מ-26,000 איש.

גידול זה, של למעלה משלוש מאות אחוזים, אינו נזקף כמובן רק לטובת הריבוי הטבעי; השפיעו עליו גם עליות קדם-ציוניות שהחלו להגיע לארץ הודות לשיפור בדרכי התחבורה ובמצב הביטחוני וכן גם המעורבות ההולכת וגוברת של המעצמות האירופאיות בארץ.

כל אלו הובילו לשינויים ביישוב הישן שלא נבעו אמנם ממניעים ציוניים, אך היה בהם לסמן כיווני התפתחות דומים. להלן נסקור שתי התפתחויות מרכזיות: היציאה מן החומות בירושלים וראשיתה של ההתיישבות החקלאית בפתח-תקווה ובראש פינה.

חשוב לזכור שלצדם של אירועים אלו, התרחשו ביישוב התפתחויות נוספות: פתיחתם של בתי ספר חדשים בהם למדו לימודי חול (בית הספר אווילינה דה-רוטשילד, בית הספר למל, ומאוחר יותר - בית הספר כ"ח¹); פרסומם של עיתונים חדשים בעברית ("החבצלת", "הלבנון"); התרחבות ההתיישבות ביפו ועוד.

"היציאה מן החומות" הוא כינוי לתהליך בו התפתחה ירושלים המודרנית ונבנו השכונות היהודיות מחוץ לרובע היהודי שבעיר העתיקה. עד למחצית המאה התשע-עשרה הוגבל שטחה של העיר על ידי חומות העיר העתיקה שנבנו כמה מאות שנים קודם לכן. אוכלוסייתה המתרחבת של העיר ומוסדותיה, היו מרוכזים בשטח קטן, הצפיפות החריפה והמצב התברואתי היה רע למדי. הראשונים להתיישב מחוץ לחומות העיר היו באי-כוחן של מעצמות אירופאיות שונות שבנו כנסיות, אכסניות ומנזרים בעבור צליינים.

מאוחר יותר החלה גם בנייה של בעלי ממון ערבים שמאסו בצפיפות שבין החומות.

ההתיישבות היהודית מחוץ לחומות החלה ביוזמות פילנטרופיות של יהודים עשירים שרצו לסייע לתושבים היהודים, אחת המפורסמות שבהן הייתה יוזמתו של משה מונטיפיורי.

מונטיפיורי (1784-1885) נולד בליוורנו, באיטליה והיגר אל בריטניה, שם הפך לאיש ציבור רם מעלה. לא פעם הוא השתמש במעמדו על-מנת לסייע לקהילות יהודיות שונות ברחבי העולם.

משה מונטיפיורי

יזם את הקמתה של השכונה היהודית הראשונה מחוץ לחומות – משכנות שאננים. בתחילה

התייחסו רבים אל התיישבות זו בחשד, אך בסופו של דבר, המצב הקשה בעיר העתיקה, העוני והתחלואה, הביאו להקמת שכונות נוספות (מחנה ישראל, נחלת שבעה, מאה שערים ועוד), חלקן ביוזמה ציבורית-מקומית וחלקן ביוזמה אישית. תוך עשרות שנים הועתק המרכז העירוני של ירושלים ומרכז הכובד של היישוב היהודי בעיר, אל העיר החדשה.

במקביל החלו באותה העת גם מספר ניסיונות להתיישבות חקלאית של יהודים. באזור צפת רכשו מספר

אישי ציבור, בראשם ר' ישראל ב"ק, ר' שמואל עבו ואליעזר רוקח², אדמות במטרה להקים מושבה חקלאית. תכניתם

יצאה אל הפועל בשנת 1878 (תרל"ח) בגיא אוני שתהפוך לימים לראש פינה. במושבה התיישבו שבע-עשרה

משפחות יהודיות מצפת ששאפו להתנתק מכספי החלוקה, ולקיים את עצמן באופן עצמאי. אך הבצורת והיעדר

הניסיון החקלאי, הביאו את רוב המשפחות לנטוש את המושבה. היישוב במקום הורחב וחודש רק בעלייה הראשונה)

(1882) כשקבוצת חסידים מרומניה התיישבה באזור.

כמעט במקביל להקמתה של ראש פינה, הוקמה בשרון מושבה נוספת: פתח תקווה שכונתה לימים, אם המושבות. את

המושבה יסדו מספר אנשי ציבור מן היישוב הישן בירושלים ובהם יהושע שטמפפר, דוד גוטמן, יואל משה סלומון, זרח

¹ בית הספר אווילינה דה-רוטשילד בית ספר שנוסד ב-1854 בירושלים בתמיכת משפחת רוטשילד. בית הספר למל, בית ספר שנוסד ב-1856 בירושלים בתמיכת משפחת למל, משפחה יהודית פילנטרופית מאוסטריה. על כל ישראל חברים הרחבנו לעיל.

² החבצלת היה עיתון עברי שהחל לצאת לאור בירושלים בשנת 1863 על-ידי ישראל ב"ק (1874-1797) וישראל דב פרומקין (1850-1914), שניהם מאנשי היישוב הישן. הלבנון היה עיתון עברי שהחל לצאת לאור בתדירות משנת החל ב-1863 בעריכת יחיאל ברי"ל (1836-1886).

³ ישראל ב"ק (1874-1797), איש ציבור שהשתייך אל היישוב הישן, חידש את הדפוס העברי בארץ והיה מחשובי המוציאים לאור. שמואל עבו

ברנט ומשפחת ראב.² התבואה של השנה הראשונה אמנם עלתה יפה, אך כמו בראש-פינה,

התגלו עד מהרה קשיים, בעיקר בעקבות מגפה של מלריה.³ המושבה ננטשה והיישוב בה חודש רק לאחר העלייה הראשונה.

2.5 ראשיתו של היישוב החדש: העלייה הראשונה

ראשיתו של "היישוב החדש" בארץ הוא בעלייה הראשונה שהחלה ב-1882 ונמשכה עד ל-1903. באותה התקופה החל גל הגירה גדול ממזרח אירופה שכלל יהודים ולא יהודים כאחד, שכפי שצינו לעיל

הופנה ברובו אל ארצות הברית. ברקע לעזיבת היהודים את האזור ולעלייתם

לארץ ישראל, עומדים גם ראשית פעולתן של תנועות "חובבי ציון" שהפיצו רעיונות לאומיים בקרב היהודים, וכן, מצבן הקשה במיוחד של הקהילות היהודיות בתחום המושב הרוסי. במהלך תקופה זו עלו לארץ כשלושים אלף עולים, רובם מרוסיה, פולין ורומניה. מרבית העולים התיישבו ביפו ובירושלים אך כ-5000 מהם, שדגלו בעבודת אדמה, הקימו יותר מעשרים מושבות חקלאיות חדשות. מושבות אלו שינו את מפת הארץ, והיוו יישובים יהודיים ראשונים מחוץ לארבעת ערי הקודש (ירושלים, צפת, חברון וטבריה). העלייה הראשונה היוותה את גל ההגירה הראשון לארץ-ישראל שמאחוריו עמדה אידאולוגיה ציונית-לאומית ברורה.

(1879-1789), היה רב ומנהיג רוחני, עלה בראשית המאה התשע-עשרה מאלג'יר לצפת. עבו מונה על-ידי ממשלת צרפת לקונסול של המדינה באזור הגליל. לאחר רעידת האדמה שפקדה את העיר, פעל עבו על -מנת לבנות מחדש את הרובע היהודי. הוא אף היה זה שבנה את המבנה מעל קברו של ר' שמעון בר-יוחאי במירון. אליעזר רוקח (1854-1914), נכדו של ר' ישראל ב"ק, היה כמו סבו, עורך ומוציא לאור. עם התחזקותה של התנועה הציונית הפך למזוהה איתה.

העולים יצרו לראשונה שורה של יישובים ומוסדות עצמאיים, עובדה, שכפי שמציין ההיסטוריון רן אברהמסון, אינה פחות ממהפכנית:

האדמות שניקנו היו פרושות על פני אזורי הארץ השונים... שטחים גדולים הוכשרו לעיבוד חקלאי, דרכים רבות נסללו בהם ואליהם... הונחה תשתית שאפשרה פעילות יישובית מודרנית... התנהלה פעילות חברתית ותרבותית מגוונת, ושימת לב גדלה והולכת הוקדשה לבתי הספר ולהפצת העברית

אך העולים שניסיונם החקלאי היה מועט, נקלעו תוך זמן קצר לקשיים כלכליים חריפים ונאלצו לבקש את עזרתו של הברון רוטשילד.⁴ הברון רוטשילד השקיע במושבות סכומים גדולים ושלח אליהן צוותים של מומחים ופקידים שיסייעו בניהולם הכלכלי. השיטה בה נקט הברון רוטשילד, שכונתה שיטת הפקידות, יצרה תלות של החקלאים במימון חיצוני והפכה את העולים ל-"מנהלי עבודה" שהתרחקו מעבודת האדמה. על רקע זה התעוררו במושבות לא מעט חיכוכים וויכוחים.

² יהושע שטמפפר (1852-1908), דוד גוטמן (1827-1894), יואל משה סלומון (1838-1912), זרח ברנט (1843-1935) ויהודה ראב (1848-1948)

(1858); היו אישי ציבור ירושלמיים שהשתייכו ליישוב הישן האשכנזי והיו פעילים במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה בניסיונות ההתיישבות מחוץ לירושלים. פועלם לא התמקד רק בהקמתה של פתח-תקווה: זרח ברנט נמנה גם עם מקימיה של שכונת נווה שלום מחוץ ליפו ויואל משה סלומון היה מעורב מאוד בבנייתן של כמה שכונות מחוץ לחומות בירושלים.

³ מלריה היא מחלה זיהומית טרופית המועברת על-ידי עקיצה של יתוש האנופלס. המלריה המהווה עד היום את אחד הגורמים העיקריים למוות בעולם השלישי, הייתה נפוצה למדי בארץ-ישראל עד למאה העשרים, והביאה למותם של רבים.

אחת הקבוצות שבלטו בהתנגדותן לפקידי הברון, הייתה תנועת ביל"ו ("בית יעקב לכו ונלכה")

- ישעיהו ב', ה'). הביל"ויים, בניגוד לרוב העולים בגל זה, היו על-פי רוב חילוניים יותר, הגיעו לארץ כרווקים והדגישו את עקרון העצמאות ועבודת האדמה.

לצד העולים מאירופה עלו ארצה באותן שנים גם כ-2500 עולים אדוקים מתימן בעלייה שכונתה אעלה בתמ"ר. הם הונעו מהחמרת מצב היהודים באזורם ומהתעוררות משיחית, ונעזרו בשיפור אמצעי התחבורה. עולים אלו נתקלו באיבה ובאפליה מצד יושבי הארץ וקיימו ברובם אורח חיים סגפני ודחוק.

למחשבה כפי שציינו, לעלייה הראשונה קדמו עליות נוספות במאה התשע-עשרה וגם נקודות ישוב ראשונות הוקמו עוד לפני. במה באה אם כן לידי ביטוי ראשוניותה של עלייה זו?

* אברהם בנימין (אדמונד ג'יימס) דה-רוטשילד שכונה הברון רוטשילד (1845-1934), היה בן לענף הצרפתי של משפחת רוטשילד, הוא נידב את כספו לטובת המפעל הציוני ותמך ברבות ממושבות העלייה הראשונה. רוטשילד נחשב לאחד מן התומכים המרכזיים שאפשרו את ההתיישבות בארץ, אך פעולותיו זכו גם להתנגדות רבה. הוא נקבר בגני רמת הנדיב הסמוכים לבנימינה.

3.5 העלייה השנייה

אחוזת בית, היא תל-אביב

גל העלייה הלך ונחלש בסוף שנות התשעים של המאה התשע-עשרה, אך כעשור לאחר מכן, בשנת 1904 החל גל עלייה חדש שכונה העלייה השנייה, ונמשך עד לפרוץ מלחמת העולם הראשונה, בשנת 1914. לפי האומדנים, הצטרפו בתקופה זו לאוכלוסייתה של הארץ, כשלושים וחמישה אלף עולים, רובם ממזרח אירופה, ובסופה מנה היישוב היהודי כשמונים וחמישה אלף תושבים. ברקע לעלייה עומד מצבם הקשה של יהודי מזרח אירופה שהוסיף להיות קשה, פרעות אנטישמיות (ובמרכזן פרעות קייסיב) והתחזקות התנועה הציונית.

נקודה אחרונה זו משמעותית במיוחד:

בעוד שפעילותן של תנועות חובבי ציון הייתה מפוזרת, מוסדותיה של התנועה הציונית אותה הקים הרצל היוו משענת מוסדית ורעיונית לעולים; פרשת אוגנדה (1903) הביאה רבים להדגיש בפעולתם את משמעותה של ארץ-ישראל עבורם ואת חוסר הנכונות שלהם לוותר על ההתיישבות בה. זאת ועוד, צעירים רבים באזור נתפסו לרעיונות סוציאליסטיים וראו בארץ-ישראל את המקום בו יוכלו לממשם.

בין העולים היו גם הפעם משפחות בעלות רקע מסורתי יותר שהתיישבו בערים הגדולות ובמושבות. הם הביאו לפיתוח משמעותי של היישוב העירוני ולהתבססות המשק היהודי. בשנת 1909 הם אף יסדו שכונה חדשה שתהפוך לעיר העברית הראשונה – אחוזת בית, לימים תל-אביב. לצדם הופיעה גם קבוצה חדשה של עולים, ציונים סוציאליסטיים שטבעו את החותם המרכזי של עלייה זו. עולים אלו היו רווקים, צעירים, בעלי אורח חיים חילוני-סוציאליסטי, חדורי אידאולוגיה ונחושים לעשייה של מעשה פיזי שיקבע עובדות בשטח. אחד המאפיינים הבולטים בפעולתם היה המאבק

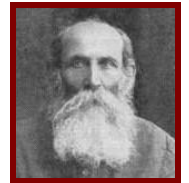

לכיבוש העבודה. עולי העלייה השנייה הדגישו את החשיבות שבעבודת האדמה ובעבודת

הכפיים. עבודת האדמה נתפסה בעיניהם כדרך להבראתו של העם היהודי ש-"התנוון" במהלך הגלות, כפי שמציין

א.ד. גורדון*:

"אני מרגיש את החיים ההם [בגלות], והנה הם צרים כשאלו... ואני מתנער בחזקה, בכל כוחי... ואני מתחיל הכול מחדש... והדבר הראשון, הפותח בראשונה את לבי לחיים, אשר ידעתי כמוהם, היא העבודה. לא עבודה לשם מחיה ולא עבודה לשם מצווה. כי אם עבודה לשם חיים, עבודה אשר ראיתה, והנה היא אחד מחלקי החיים, משורשיהם היותר עמוקים."

* אהרון דוד גורדון (1856-1922), מעולי העלייה השנייה; חלוץ, סופר, פובליציסט והוגה דעות. גורדון עלה לארץ כשהיה בן 48 ונחשב לחריג בנוף החלוצי מפאת גילו. הוא עבד כפועל והפך עד מהרה למורה רוחני ומעשי של רבים מן העולים. בהגותו, שהיה מי שכינה אותה "דת העבודה", פיתח את רעיון הקשר בין האדם לטבע ואת חשיבותה של עבודת הכפיים.

על רקע זה התגלע סכסוך בינם לבין עולי העלייה הראשונה, בני המושבות. בני המושבות העסיקו על-פי רוב פועלים ערבים וטענו כי העסקתם זולה יותר ותפוקתם גבוהה יותר; בעולי העלייה השנייה הם ראו לא פעם חבורה מפוקפקת של צעירים חילונים שעשויה להשחית את הנוער.

חלוצי העלייה השנייה חיפשו, על כן, דרך שתאפשר להם להתקיים ולעבוד מבלי להזדקק לעבודה במושבות ותוך ביטוי מלא של העקרונות האידאולוגיים בהם האמינו. הם ביקשו להקים חברה צודקת ושוויונית בהתבסס על עקרונות סוציאליסטיים וכך העלו את רעיון הקבוצה שהתגלגל והפך לימים לרעיון הקיבוץ. בסיסו של הרעיון הוא בהתיישבות משותפת ועיבוד משותף של חלקות האדמה, ללא רכוש פרטי ותוך כדי הקפדה על שוויון בין החברים: על כל אחד לעבוד כפי יכולתו ולהשתמש במשאבים הציבוריים כפי צרכיו.

ניסיונות ראשונים להקים קבוצה החלו עוד ב-1907 והקבוצה הראשונה דגניה, הוקמה ב-1909.

הקמתן של הקבוצות והקיבוצים, הדגישה עיקרון אידאולוגי נוסף – "כיבוש האדמה". הקיבוצים נוסדו על קרקעות לאומיות שנקנו בידי המוסדות הציוניים והצליחו בזמן קצר יחסית להגדיל את הכמות וההיקף של היישובים היהודיים בארץ. להתרחבות זו נלוותה החרפה במאבק עם ערביי הארץ שעליה נעמוד בנפרד, והביאה גם להקמתם של ארגוני המגן והשמירה הראשונים תופעה שכונתה, "כיבוש השמירה".

עולי העלייה השנייה ביקשו לשלב בין הציונות המדגישה את ייחודיותו של העם היהודי, לבין הסוציאליזם, המדגיש את השווה בין כל בני האדם. רבים טענו כנגדם כי שילוב זה אינו אפשרי ונועד מראש לכישלון.

למחשבה מהי עמדתכם בנושא? העם עולי העלייה השנייה הצליחו לשלב בצורה טובה בין עקרונותיהם? האם השילוב בין שני העולמות האידאולוגיים אפשרי?

4.5 תחיית השפה העברית

אליעזר בן-יהודה

לצד עלייה והתיישבות חקלאית, שהיוו את הגרעין להתהוות חברה ומשק יהודיים עצמאיים, פיתח "היישוב החדש" גם תרבות חדשה שהשפה העברית עומדת במרכזה. זה היווה סממן מובהק לשאיפה לתחייה לאומית מלאה: העברית שהייתה שפתו העתיקה של העם היהודי, שימשה באותה העת כלשון קודש בלבד והיה קשה להשתמש בה כשפת יום-יום בשל היעדר מילים מודרניות. היהודים עשו, על כן, שימוש מגוון באחת מן השפות היהודיות (יידיש, לדינו, ג'והורי, מרוקאית יהודית ועוד) או בשפה המקומית בסביבה בה חיו. נטישת לשונות הגלות והשימוש בעברית, נחשב לאחד הצעדים המרכזיים בפיתוחו של יישוב לאומי עצמאי בארץ.

תחיית השפה היא תהליך שהתרחש במקביל במספר מוקדים. המוקד הראשון היה בירושלים, שם פעלה קבוצת מחנכים ואינטלקטואלים לפיתוחה של השפה. המרכזי שבהם היה אליעזר בן יהודה, (1858-1922). הוא הקים אגודות לדיבור עברי שמהן צמח "ועד הלשון העברית" (כיום: האקדמיה ללשון העברית), חידש כ-300 מילים המתאימות למציאות המשתנה, ייסד והוציא לאור עיתון עברי ("הצבי") וחיבר את מילון מקיף. בן-יהודה שוחח עם משפחתו בעברית בלבד וניסה להחדיר את השפה לחיי היום-יום. על רקע זה התנהל נגדו מאבק עיקש מצד מי שראו בפעולותיו "חילול הקודש". את משנתו בדבר חינוך הילדים בעברית, פרס בן-יהודה במאמר בשם "על דבר החינוך": "רק בחנכנו את נערינו בשפת עברית, בהסכינם [בהתרגלם] לדבר את השפה הזאת תמי... יסכין [יתרגל] הנער העברי לאהוב את עמו עוד בימי ילדותו ולא יחדול מאהוב את העם הזה עד יומו האחרון". העיר יפו, אשר הפכה באותה העת למרכז העירוני החשוב ביותר של היישוב החדש, הייתה גם היא מוקד להפצה ולחידוש העברית כשפה מודרנית. בעיר קמו בתי ספר עבריים ופעלו בה כמה סופרים חשובים שכתבו בעברית. בתי-הספר העבריים במושבות, בקיבוצים ובמושבים, היו למוקד נוסף של שימוש הולך וגדל בעברית. המורים באותם בתי-ספר מילאו תפקיד מרכזי בהתפתחות השפה, כתבו ספרי לימוד בעברית ותרגמו לעברית ספרות יפה מלשונות זרות. כך נוצר בארץ דור ראשון שהעברית היא שפת אמו. בזיכרונותיו מעיד שמואל דיין³, מעולי העלייה השנייה, על הנחישות בה הונחלה השפה: "הלוחמים הקנאים הטילו קנסות על היודעים עברית ואינם מדברים בה, הנהיגו שיעורי ערב וקריאה - בצוותא... כעבור שנתיים קיבלה הקבוצה תקציב למורה מיוחד לעברית... [ש]הצליח ללמד את רוב החברים והחברות עברית טובה... עבודת כיבוש עצמי". הוויכוח שרחש מתחת לפני השטח, פרץ באירוע המכונה "מלחמת השפות" או "ריב הלשונות" והתרחש בשנים 1914-1913. חברת "עזרה", חברה פילנטרופית שבבעלותה היו עשרות בתי ספר בארץ בהם לימדו בשפה הגרמנית, ביקשה להקים בית ספר מדעי גבוה בחיפה - "טכניון". החברה טענה כי מן ההכרח שהלימודים במוסד זה יתנהלו בגרמנית,

³ שמואל דיין (1891-1968), מחלוצי העלייה השנייה, חבר כנסת ואיש ציבור. דיין עלה ארצה בשנת 1908 ועסק בחקלאות. בשנת 1911 הצטרף לדגניה, הקבוצה הראשונה. ב-1921 החליט על ייסודה של צורת התיישבות חדשה, מושב העובדים, ויסד את נהלל בעמק יזרעאל על - פי דגם זה. בנו של שמואל, משה דיין, שימש כרמטכ"ל וכשר ביטחון.

שכן השפה העברית אינה עשירה דיה כדי לקיים בה דיון אקדמי וללמד מדעים. טענה זו עוררה

זעם רב בקרב הציבור, ובכוונותיה של "עזרה" נאבקו תלמידי בתי המדרש למורים, התלמידים של בתי הספר בהם למדו עברית, הסתדרות המורים ואחרים. את טיעוניהם מסכמים תלמידי הגימנסיה הרצליה, בית-הספר העברי הראשון בארץ, במכתב גלוי שכתבו:

"אנו התחנכנו מילדותנו על ברכי שפת העם בארץ אבות, מדברים, לומדים וחושבים בה ורק בה. הוכחנו לעולם כולו, שרק השפה העברית היא היכולה וצריכה לשמש שפת הדיבור והלימוד בארצנו... אנו מביעים בזאת את מחאתנו העזה, המתפרצת מלבנו, נגד אלה המעזים לפרוץ פרץ בשפה העברית בארצנו והמערערים בזה את יסוד תרבותנו הצעירה" בסופו של דבר נעתרה "עזרה" לדרישת היישוב, ושינתה את שפת הלימוד לעברית. המאבק החריף הדגיש כי עבור הציבור המתהווה בארץ, הייתה העברית חלק עקרוני מהמאבק לכינונה של תרבות ציונית-עברית.

5.5 מלחמת העולם הראשונה: המעבר משלטון עות'מאני לשלטון בריטי

בקיץ 1914 מנה היישוב היהודי בארץ כשמונים וחמש אלף נפש שהיו כ-10% מן האוכלוסייה הכוללת. הם התגוררו במספר הולך וגדל של נקודות יישוב ועיבדו מאות דונמים של אדמה והקימו מספר רב של מוסדות ושירותים. התנופה היישובית נעצרה באופן חד עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה. המלחמה ניתקה את ארץ-ישראל מאירופה והרעה את מצבם של מרבית תושביה היהודים שהגיעו ממדינות שהוגדרו כעת כאויבות של האימפריה העות'מאנית. בתחילת המלחמה תמכו רבים מקרב היישוב החדש באימפריה, בתקווה שתמיכתם תשפר את יחסם של הטורקים לתושבי הארץ היהודים ולמפעל הציוני. אולם במהרה, הסתבר שהטורקים מנצלים את המלחמה כדי לפגוע ביישוב שסבל מגירושים המוניים, מגיוס בכפייה לצבא ומסגירה של מוסדותיו המרכזיים. המצב החמיר בשנים 1916-1917, כאשר בארץ התפתח רעב, כפי שהעיד אהרון אהרונסון: "בינתיים גוועים אנשים מרעב, פשוטו כמשמעו. מראות זוועה ראו עינינו: זקנים, נשים וטף משוטטים, רעב ובלהות - טירוף בעיניהם הגוססות, ומאפס מזון נופלים תחתם ומתים."

במרץ 1917 גירשו הטורקים את תושבי יפו וסביבותיה, ובכללם את תושבי תל אביב, באירוע שכונה לימים גירוש תל-אביב. ברקע לצו הגירוש עמדה התקדמותם של הבריטים בחזית המצרית, ובאופן רשמי הוא הופנה לכלל תושבי האזור (יהודים כערבים). אולם בפועל השפיע בעיקר על היהודים שעזבו את בתיהם וחזרו לאזור רק לאחר חודשים ארוכים. לעזרתם של תושבי יפו נרתמו איכרי הגליל והשרון ששיכנו את המגורשים באוהלים ובבקתות, אך התנאים הקשים והרעב הביאו למותם של רבים.

על רקע זה, רבים ביישוב היהודי בארץ ובתנועה הציונית מחוצה לה, החלו לתמוך בבריטים וביקשו לסייע להם במלחמתם. תנועת המחתרת ניל"י שהוקמה בזיכרון יעקב על-מנת לסייע לבריטים, ובה נעסוק בהרחבה בהמשך, מהווה את אחד הביטויים למגמות אלו. מחוץ לארץ-ישראל הקימו אישי ציבור יהודים, ובראשם זאב ז'בוטינסקי ויוסף טרומפלדור, גדודים שלחמו לצדו של הצבא הבריטי, גם בהם נעסוק בהמשך.

על רקע שיתוף הפעולה עם הבריטים והאינטרסים שלהם באזור, ניתנה ב-2 בנובמבר 1917 הצהרה רשמית בדמות מכתב ששלח שר החוץ הבריטי, ארתור ג'יימס בלפור, לברון רוטשילד ונודעה לימים כ"הצהרת בלפור". הצהרה זו

שהושגה לאחר מאמצים דיפלומטיים של חיים ויצמן ואחרים, מהווה למעשה הכרה רשמית

בתביעותיה של התנועה הציונית על ארץ-ישראל:

"ממשלת הוד מלכותו רואה בעין יפה הקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל, ותשתדל במיטב מאמציה להקל על

השגת מטרה זו, בתנאי ברור שלא ייעשה שום דבר העלול לפגוע בזכויות האזרחיות והדתיות של עדות לא יהודיות

בארץ ישראל או בזכויות ובמעמד המדיני של יהודים בכל ארץ אחרת "

ההצהרה קיבלה תוקף מחייב כאשר אושרה על ידי חבר הלאומים* כחלק מתנאי המנדט שניתן לבריטניה על ארץ-

ישראל (1922), והיא מהווה הישג דיפלומטי חשוב ביותר בדרך למדינה.

* אהרון אהרונסון (1876-1919), אגרונום ופעיל ציוני. אהרונסון נולד ברומניה ועלה לארץ במהלך העלייה הראשונה. הוא נמנה עם מייסדי המושבה זיכרון יעקב, ובמהלך מלחמת העולם הראשונה, היה במחתרת ניל"י שריגלה לטובת הבריטים.

6.5 העליות לארץ בתקופת המנדט הבריטי

1.6.5 העלייה השלישית

חברי גדוד העבודה סוללים כביש בעמק יזרעאל

העליות הציוניות לארץ החלו בתקופת השלטון העות'מאני, והמשיכו ביתר

שאת גם בתקופה הבריטית. עליות אלו חיזקו את היישוב והגדילו באופן

משמעותי את היקפו. בשנת 1919 הגיעה לחופי הארץ האנייה "רוסלן" ועל

סיפונה למעלה מ-600 עולים, שהיוו כאחוז מכלל האוכלוסייה היהודית בארץ

באותה העת (!). הגעתה של אנייה זו סימנה את ראשיתה של העלייה

השלישית שנמשכה עד 1923, ובמהלכה הגיעו ארצה כשלושים וחמישה אלף

עולים. ברקע לעלייה זו עומדים סיומה של מלחמת העולם הראשונה ופרסום

הצהרת בלפור; כמו גם האכזבה שחשו רבים לאחר שהתגלה כי השלטון החדש ברוסיה נותר עוין ליהודים וגם

"הרפובליקה השנייה" שהוקמה בפולין לאחר מלחמת העולם הראשונה מושפעת ממגמות אנטישמיות."

כשליש מן העולים, צעירים שעלו לארץ לאחר הכשרה במסגרת תנועת "החלוץ" או השומר הצעיר, ביקשו להגשים בה

את העקרונות הציוניים הסוציאליסטיים בהם האמינו.*** הם חיזקו את הקבוצות והקיבוצים שהקימו עולי העלייה

השנייה וייסדו נקודות יישוב חדשות. בנוסף, הם הקימו את "גדוד העבודה", אשר נועד להיות קומונה כללית שחבריה

חיים חיי שיתוף, כמו בקיבוץ. פלוגות "גדוד העבודה" עבדו בסלילת כבישים ובהקמת יישובים, אך עקב מחלוקות,

הגדוד התפצל וחדל לפעול ב-1929.

מוסד חשוב נוסף שהוקם בתקופה זו היה ההסתדרות הכללית של העובדים העבריים בארץ ישראל,

ארגון עובדים שאיגד את כלל העובדים היהודים בארץ "לשם סידור כל העניינים היישוביים, הכלכליים והתרבותיים של

המעמד העובד בארץ ובניין חברת העבודה העברית בארץ ישראל" (מתוך החלטת היסוד

של ההסתדרות). בניגוד לארגוני עובדים אחרים, פעילותה של ההסתדרות נגעה לכל תחומי החיים והיא הפכה עד

מהרה לארגון החשוב ביותר של תנועת העבודה ולאחד הגופים הדומיננטיים בחיי היישוב בארץ.

עולי העלייה השלישית שלא הצטרפו לתנועות החלוציות, עיבו את היישוב העירוני והביאו

לפיתוחה של התעשייה הזעירה. ב-1923 נקלע היישוב למשבר כלכלי חריף וזה הביא להפסקת העלייה.

* חבר הלאומים גוף בין-לאומי שהוקם בשנת 1920, בעקבות מלחמת העולם הראשונה. מטרתו היו: שמירת השלום בעולם ומניעת תוקפנות צבאית מצד מדינות. גוף זה העניק לבריטניה את המנדט (סמכות חוקית) על ארץ-ישראל. בפועל ההצלחה של חבר הלאומים בתפקידו הייתה מוגבלת בלבד, והוא חדל מלתפקד בפועל עם פרוץ מלחמת העולם השנייה. ב-1946 הועברו כלל סמכויותיו לאו"ם.

** המהפכה הרוסית היא כינוי לסדרת האירועים החל בפברואר 1917, כאשר מהפכנים רוסים הדיחו את הצאר ניקולאי השני מתפקידו. לאחר תקופת מעבר, באוקטובר, תפסו הסובייטים, בראשות לנין, את השלטון. יהודים רבים תלו תקוות בחילופי השלטון, אך התאכזבו לגלות כי גם השלטון החדש לא היטיב עמם. הרפובליקה השנייה הוא כינוי למדינה שהוקמה על חלק משטחי ממלכת פולין-ליטא ההיסטורית לאחר מלחמת העולם הראשונה והתקיימה עד לכיבוש פולין על-ידי הנאצים בראשית מלחמת העולם השנייה.

*** החלוץ הייתה מסגרת שנוסדה ב-1918, ברוסיה, במטרה להכשיר צעירים יהודים לקראת עלייה לארץ תוך דגש על לימודי עברית והכשרה לעבודה חקלאית ולהגנה עצמית. בשיא כוחה של התנועה, ערב מלחמת העולם השנייה, היו חברים בה כמה עשרות אלפי צעירים; בשנים 1919-1939 עלו לארץ כ-50 אלף מחבריה. השומר הצעיר היא תנועת נוער שהוקמה ב-1913 במזרח-אירופה וחרתה על דגלה ציונות, סוציאליזם ואחוות עמים. חניכי התנועה שעדיין פועלת בישראל, הקימו קיבוצים רבים שאוגדו במסגרת הקיבוץ הארצי.

2.6.5 העליות הרביעית והחמישית

בשנת 1924 החל גל עלייה נוסף והוא כונה העלייה הרביעית. גל זה נמשך עד 1929 ובמהלכו עלו לארץ כשבעים אלף עולים. על אף הסמיכות הכרונולוגית לעלייה השלישית, שתי העליות נבדלו האחת מן השנייה באפיון ובמניעים השונים של העולים שהגיעו ארצה במהלכן. הדימוי של העלייה הרביעית היה של עליית משפחות בנות המעמד הבינוני אשר עזבו את פולין בשל המצב הכלכלי הקשה ובחרו להגיע לארץ-ישראל רק בשל הקושי להגר לאמריקה. בפועל נמנו בין העולים גם פועלים רבים שפנו לעבודת כפיים במושבות ובערים. תרומתה המרכזית של עלייה זו הייתה בפיתוח היישוב העירוני בארץ, ובעיקר בפיתוחה של תל-אביב אשר הפכה בשנים אלה למרכז הכלכלה, התעשייה, התרבות והמנהל של היישוב. בנוסף, הקימו העולים מספר מושבות חקלאיות, תוך שימוש ביוזמה ובהון פרטיים, כך הוקמו: כפר גנים וגת רימון בסמוך לפתח תקווה, מגדיאל ורמתיים באזור השרון ועוד.

בשנים 1933-1939 הגיעו לארץ כרבע מיליון עולים בגל עלייה שכונה העלייה החמישית. ברקעה של עלייה זו עומדת החרדה מפני המשטרים הפשיסטיים שתפסו את השלטון באירופה, ומגורלם של היהודים תחת שלטונם, כמו גם צמצום אפשרויות ההגירה למדינות אחרות מחוץ לאירופה. עלייה זו הגדילה את היישוב היהודי בארץ כמעט פי שלושה, ובסופה הוא מנה קרוב לחצי מיליון תושבים.

על אף שרק כחמישית מהעולים הגיעו מגרמניה, הם הטביעו את חותמם על עלייה זו. בניגוד לעולים ממדינות אחרות, העלייה הגרמנית לא נטמעה במערכות היישוביות הקיימות ושמרה על ייחודה התרבותי והחברתי. הדבר בא לידי ביטוי לדוגמה, בשמירה על השפה הגרמנית ובהוצאה לאור של עיתונים בשפה זו. מרבית העולים היו בעלי מקצועות אקדמיים (רופאים, מהנדסים, עורכי דין), ועל אף שלרבים מהם לא נמצאה תעסוקה בתחומי התמחותם בטווח המידי, הרי שלאורך זמן הם תרמו לפיתוחם של מקצועות אלה ביישוב. לצד העולים מגרמניה, הגיעו לארץ באותן השנים עשרות אלפי עולים חברי תנועת "החלוץ" ממזרח אירופה, והם הביאו להקמתם של יישובים חקלאיים רבים ובהם לדוגמה, יישובי עמק חפר. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה נסתם

הגולל על העלייה ההמונית לארץ; זו חודשה רק לאחר המלחמה. אולם העליות שהגיעו עד
1939, יצרו מצב בלתי הפיך של יישוב יהודי, המונה כחצי מיליון נפש ומקיים ארגונים חברתיים, תרבותיים, פוליטיים
וכלכליים, אוטונומיים.

7.5 המשולש הארץ-ישראלי: יהודים וערבים ובריטים

1.7.5 נקודת האפס: יהודים וערבים בארץ-ישראל

במהלך השנים 1917-1918 כבשו הבריטים בהדרגה את שטחה של ארץ-ישראל והכריזו על שלטון צבאי שהוחלף בשנת 1920 בשלטון אזרחי. מדיניותם ביחס לארץ נבעה מסבך של הבטחות ואינטרסים שלא יכלו לעמוד בקנה אחד.

דגל המנדט

עוד בימי העליות הראשונה והשנייה, התפתחו סכסוכים בין יהודים לערבים, אך במהותן היו אלו מחלוקות בעלות אופי מקומי, הנוגעות לבעלות על קרקע ופגיעה ברכוש. השלטון העות'מאני סירב להכיר באף תנועה לאומית וראה בשטחי ארץ-ישראל חלק מן המדינה הנמצאת תחת שלטונו ומרכזה באיסטנבול. במהלך מלחמת העולם הראשונה נעזרו הבריטים במנהיג הערבי חוסיין בן עלי (השריף חוסיין); במכתבי מקמהון-חוסיין התחייבו לכאורה להעניק לו ממלכה בשטחים שהם יכבשו במזרח התיכון.^{*} הבטחה זו עומדת בניגוד להתחייבותם של הבריטים לצרפת בהסכם סייקס-פיקו שהגדירה את אזור סוריה ולבנון כאזורים הנתונים לשליטה או השפעה צרפתית^{**} וכפי שראינו לעיל גם להתחייבויות ליהודים, בהצהרת בלפור לתמוך בהקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ-ישראל.

ב-1922 קבע חבר הלאומים כי שטחה של ארץ-ישראל יופקד בידי בריטניה שנדרשה לפעול להקמת בית לאומי לעם היהודי בשטחו. כך לנוכח תקוות מקבילות של היישוב היהודי והתושבים הערבים, שתודעתם הלאומית התגבשה אט-אט, החלה סדרה של התנגשויות אלימות שכונו בלשון אותה תקופה, "מאורעות". על-רקע זה שינו הבריטים את מדיניותם וגם יחסיהם עם היישוב היהודי בארץ והמוסדות הציוניים ידעו עליות ומורדות. בעוד שראשיתה של התקופה עומד בסימן של שיתוף פעולה, ההגבלות שהטילו הבריטים על עלייה, רכישת קרקעות והתיישבות, גרמו למתחים קשים בין ראשי היישוב והתנועה הציונית לבינם.

השינויים במדיניות הבריטית בארץ הוגדרו באופן רשמי בסדרה של מסמכים שכונו "ספר לבן" (על שם צבע עטיפתם). בשנת 1922 פורסם הספר הלבן הראשון על ידי שר המושבות הבריטי, וינסטון צ'רצ'יל^{***}. בספר אמנם הביעה בריטניה את המשך תמיכתה בהקמת בית לאומי לעם היהודי, כפי שנקבע בהצהרת בלפור; אך עבר הירדן המזרחי (לימים ממלכת ירדן) הופרד מארץ-ישראל והוחרג מהצהרה זו, ונקבע כי העלייה היהודית לארץ תוגבל ותותאם ליכולת הקליטה הכלכלית שלה. בהתאמה עמדו שנות העשרים בסימן שיתוף פעולה עם הבריטים שהביא להתפתחות כללית של היישוב היהודי בארץ והקמה של מוסדות אוטונומיים, תרבותיים וכלכליים.

^{*} חוסיין בן עלי (1853-1931), מנהיג ערבי, שלט על ממלכה באזור חצי האי ערב. במהלך מלחמת העולם הראשונה, שיתף פעולה עם הבריטים בתקווה כי לאחריה יגמלו לו. במכתבי מקמהון-חוסיין אכן התחייבה בריטניה להעניק לו ממלכה בשטחים שייכבשו מידי האימפריה העות'מאנית, ועם תום המלחמה קיבלו בניו מספר ממלכות, ובראשן ממלכת ירדן וממלכת עירק, אך חוסיין הבין את ההבטחה הבריטית כרחבה יותר וסבר כי הבריטים רימו אותו. בשנת 1924 התמוטטה הממלכה שהוא עמד בראשה, בחצי האי ערב, ונכבשה בידי משפחת סעוד אשר יסדה את ערב-הסעודית. חוסיין הוא אבי שושלת המלוכה ההאשמית שצאצאיה שולטים בירדן.

^{**} הסכם סייקס-פיקו היה הסכם חשאי בין בריטניה לצרפת שחילק את המזרח התיכון בין שתי המעצמות שלאחר המלחמה. ההסכם לא בוצע בפועל באופן מלא, ורק במהלך 1920 נקבעו קווי התייחוס הסופיים שהקנו לבריטים את השליטה באצבע הגליל.

^{***} וינסטון צ'רצ'יל (1874-1965), מדינאי בריטי ששימש ראש ממשלת בריטניה במהלך מלחמת העולם השנייה. בין השנים 1921-1922, שימש שר המושבות הבריטי והיה ממונה במסגרת תפקיד זה על כלל המושבות של בריטניה ברחבי העולם.

2.7.5 מאורעות תר"פ-תרפ"א וקרבת תל-חי (1920-1921)

בשנים תר"פ-תרפ"א (1920-1921) התרחשו שלושה גלי אירועים בסמיכות זמנים ובמקומות שונים בארץ. אירועים אלו יצרו לראשונה הבנה כי היהודים והערבים נמצאים על מסלול התנגשות, וכי מהותו של הסכסוך אינה מקומית או כלכלית כי אם לאומית.

1.2.7.5 קרב תל-חי

בתום מלחמת העולם הראשונה חולק המזרח התיכון בין הבריטים לצרפתים. ארץ-ישראל עברה לידיה של בריטניה אך קו הגבול הצפוני בינה לבין צרפת, זז מספר פעמים עד לקביעתו הסופית ב-1920. על-פי קו הגבול הראשוני אשר סומן בעת הסכמי "סייקס-פיקו" (1916), צריך היה אזור אצבע הגליל (צפונה לקו חיפה-עפולה), על ארבעת היישובים היהודים שבו (תל-חי, כפר גלעדי, מטולה וחמארה), להיות נתון לשליטה צרפתית. אך הערבים המקומיים התקוממו נגד צרפת ופעלו להקמתה של "ממלכת סוריה הגדולה", בהנהגתו של האמיר פייצל.

בהדרגה השתררה באזור אנרכיה כללית במטרה להקשות על הצרפתים לכוון את שלטונם. היישובים היהודיים באזור נקלעו למאבק שלא בטובתם, ונתפסו על-ידי ערביי האזור כ"גייס חמישי" המסייע לצרפתים. על רקע זה התרחשו שורה של תקריות אלימות כלפי יישובים אלו. בהנהגת היישוב היהודי התעורר ויכוח: האם לנוכח הנסיבות צריך להתמיד בהתיישבות

חצר תל-חי

באזור? ז'בוטינסקי סבר שעדיף לוותר על היישובים: "אתם צריכים לומר לחברים: שובו בחזרה משם ובנו פה את הקיים"; בן-גוריון לעומתו חשב אחרת: "לנו ברור שצריך להגן על כל מקום שבו עובד פועל יהודי... אם נברח מפני שודדים, נצטרך לעזוב לא רק את הגליל העליון אלא את כל ארץ-ישראל".

בינואר 1919 הצטרף לאנשי תל-חי, יוסף טרומפלדור, במטרה לארגן את השמירה במקום. טרומפלדור לחם בצבא הרוסי בעת מלחמת רוסיה-יפן, במהלכה איבד את ידו השמאלית. הוא עלה לארץ ב-1912 ועבד כפועל. ב-י"א באדר תר"פ (1 במרץ 1920), דרשה קבוצת ערבים להיכנס לחצר תל-חי. בקרב יריות שהתפתח נהרגו שישה מאנשי המקום, ביניהם טרומפלדור. ששת החללים הללו הצטרפו לשני חללים נוספים שנהרגו קודם לכן. בעקבות הקרב נאלצו המתגייסים לפנות את תל-חי, אך סיפורם הפך למיתוס מרכזי של התנועה הציונית.

המילים האחרונות המיוחסות לטרומפלדור: "טוב למות בעד ארצנו", בין אם נאמרו ובין אם לאו, הפכו לאחת מן הדוגמאות המרכזיות לנכונותה של התנועה הציונית להגן בחירוף נפש על עקרונותיה. על קברם של מגני תל-חי הוקמה אנדרטה ובמרכז ארי שואג, תנועות הנוער עלו אל האתר ויום נפילת תל-חי צוין על-ידי היישוב כולו. ימים אחדים לאחר מאורעות תל-חי, חיבר ברל כצנלסון "הספד להרוגי המאורעות שלימים הפך לתשתית על-פיה נכתב נוסח ה- "יזכור", בו נעשה שימוש במדינת ישראל עד היום:

"יזכור עם ישראל את הנשמות הטהורות של בניו ובנותיו, הנאמנים והאמיצים, אנשי העבודה והשלום, אשר הלכו אחרי המחרשה ויחרפו את נפשם על כבוד ישראל ואדמת ישראל. יזכור עם ישראל ויתברך בזרעו ויאבל על זיו העלומים וחמדת הגבורה וקדושת הרצון ומסירות הנפש, אשר נספו במערכה הכבדה. אל ישקוט ואל יינחם ואל יפוש האבל עדי בוא יום בו ישוב ישראל וגאל אדמתו השדודה."

* האמיר פייצל (1885-1933), נצר לשושלת ההאשמית, ממנהיגי המרד הערבי. בהתאם להסכם של הבריטים עם אביו היה אמור לקחת חלק במדינה הערבית שתוקם עם תום המלחמה. פייצל ניהל משא ומתן עם חיים וייצמן, במטרה להגיע להסכמות עם התנועה הציונית. ב-1920 מונה למלך סוריה אך זמן קצר לאחר מכן גורש ממנה בידי הצרפתים ומונה למלך עירק, בה שלט עד 1933.

** ברל כצנלסון (1887-1944), ממנהיגי הבולטים של תנועת העבודה בארץ-ישראל והציונות הסוציאליסטית. כצנלסון עלה לארץ בעלייה השנייה, דגל בשילוב בין ערכים סוציאליסטיים ללאומיות היהודית; אך בניגוד לרבים מבני דורו, הדגיש את הרלוונטיות של המסורת היהודית.

2.2.7.5 מאורעות תר"פ

כחודש לאחר הקרב בתל-חי, פרצו בירושלים מהומות במהלך חגיגות נבי מוסא*** שהתרחשו באותה השנה במקביל לפסח. המון ערבי שהוסת בידי המופתי של ירושלים, חאג' אמין אל-חוסייני*, בסיסמאות לאומניות ואנטישמיות, התנפל על יהודים שנקרו על דרכו. הבריטים עמדו מנגד ואף אסרו את זאב ז'בוטינסקי שניסה לארגן את היהודים להגנה עצמית. חיים וייצמן שהה בעת המאורעות בארץ יחד עם בנו בנימין, והוא תיאר אותם בכאב רב לוורה אישתו: "עבר עלינו, חביבתי, דבר איום ביותר, חמור ביותר – פוגרום בירושלים, עם כל סימני הלואי וה'חן' של פוגרום. אני מאשים בזאת את הממשל [הבריטי]. אולי לא הם ארגנו את הפוגרום בפועל, אך אין ספק שהם סייעו לו בעמדתם הפסיבית". יש הרואים קשר ישיר בין האירועים בתל-חי ובמקומות אחרים בגליל לבין המאורעות בירושלים, ומדגישים כי כל ההתרחשויות קרו על רקע התקוות לייסוד ממלכה ערבית בסוריה. במהלך המאורעות נרצחו שישה יהודים, נמנו למעלה ממאתיים פצועים ונזק כבד נגרם לרכוש. בעקבותיהן החליטה מפלגת אחדות העבודה המפלגה הגדולה ביותר ביישוב באותם ימים, על הקמתו של ארגון הגנה ארצי, לימים – "ההגנה".

*** חגיגות נבי מוסא מנהג מוסלמי של עלייה לרגל אל מסגד נבי מוסא השוכן במדבר יהודה, סמוך לעיר יריחו. על-פי האמונה המוסלמית באתר זה קבור משה שהוא "ראשון הנביאים". המסע אל-עבר נבי מוסא היה יוצא מהר הבית בירושלים.

3.2.7.5 מאורעות תרפ"א

גל אלימות נוסף פקד את הארץ במאי 1921; המוקד הפעם היה ביפו, אך משם הוא התפשט אל הארץ כולה. ראשיתן של המהומות בתהלוכת ה-1 במאי (חג הפועלים)** שכמו שאירע בירושלים, התפתחה להתנגשות בין יהודים לערבים. אך מסקירת הארגון של ההתקפות מסיקים רוב חוקרי התקופה כי הערבים התארגנו לפעולה מחדש.

גל-עד לחללי מאורעות תרפ"א
בפתח-תקווה. צילום: אבישי
טייכר.

כנופיות ערביות חמושות החלו בתקיפה של יהודי יפו, תל-אביב וכמה מושבות נוספות. עד סופו של השבוע נרצחו ארבעים ושבעה יהודים, נמנו מאה ושישה עשר פצועים ונזק כבד נגרם לרכוש. כוחות ה-"הגנה" שהייתה אז בחיתוליה, מילאו את תפקידם באופן חלקי ונראה היה כי ללא הסיוע הבריטי, היו התוצאות קשות אף יותר. שני אירועים במהלך המאורעות זעזעו את היישוב היהודי באופן מיוחד: טבח שנערך בעולים שהתגוררו ב-"בית העולים" ביפו, ורצח יושביו של "בית ויצקר" באזור אבו-כביר וביניהם הסופר יוסף חיים ברנר***.

חצי שנה לאחר האירועים במאי, ב-2 בנובמבר 1921 שהיה יום השנה להצהרת בלפור, התרחשו שוב אירועים אלימים שלא גבו מחיר בנפש בירושלים; אך עם סיומם נראה היה כי השתרר שקט בארץ.

* חאג' אמין אל-חוסייני (1895-1974), מנהיג דתי ופוליטי של ערביי ארץ-ישראל במהלך תקופת היישוב שהיה ידוע באיבתו למפעל הציוני והוביל את מעשי הרצח והטרור כנגד תושבי היישוב היהודי. לאחר שנרדף על-ידי הבריטים נמלט מן הארץ. במהלך מלחמת העולם השנייה ניסה לייצר שיתוף פעולה עם הנאצים ונפגש עם היטלר. בעשרים שנות חייו האחרונות חי בקהיר ובביירות, אך לא היה פעיל מבחינה ציבורית.

** 1 במאי (יום הפועלים הבין-לאומי) הוא יום ציון המבטא סולידריות בין ארגוני הפועלים ואיגודי העובדים בכל העולם. מקורו של היום בהפגנות שנערכו בתאריך זה בקנדה ובארצות הברית, בעבר היה יום זה בולט מאוד במרחב הציבורי בישראל.

*** יוסף חיים ברנר (1881-1921), סופר, הוגה, פובליציסט ומנהיג יהודי. ברנר עלה לארץ בעלייה השנייה, הדגיש את תפיסתו האתאיסטית ועל רקע זה הרבה להתפלמס עם סופרי היישוב והחרדים. בין יצירותיו: "מכאן ומכאן", "שכול וכישלון", "הגאולה והתמורה" ועוד.

3.7.5 מאורעות תרפ"ט (1928-1929)

בספטמבר 1928 החלו שוב מאורעות בירושלים על רקע זכויות תפילה בכותל המערבי. כתב המנדט חייב את בריטניה לשמור על הסטטוס-קוו (המצב הקיים) בנוגע למקומות הקדושים. בהתאם לכך, רחבת הכותל נחשבה להקדש מוסלמי ("ווקף"). לנוכח זאת, תבעו הגופים המוסלמיים שניהלו את הווקף, כי היהודים יבואו למקום לתפילה בלבד, וביקשו לאסור עליהם להציב ברחבה ספסלים ומחיצות. במהלך כל שנות העשרים הוגשו תלונות על הפרת התנאים משני הצדדים אשר הובילו לתקריות מקומיות, אך לא מעבר לכך. ביום כיפור תרפ"ט הציבו היהודים ברחבת הכותל מחיצת בד. גורמים מוסלמיים לאומניים בראשות חאג' אמין אל-חוסייני, שהסית כבר חודשים קודם לכן, וטען כי היהודים מבקשים להשתלט על הר הבית, ליבו את האירוע השולי. קבוצות יהודיות הגיבו בהפגנות רבות משתתפים. המתרחש נשמר לאורך השנה כולה והתפרצה שוב לקראת ט' באב (אוגוסט 1929).

ניצול מן הטבח
ביהודי חברון

במשך שמונה ימים התנפל המון ערבי מוסת על יהודי העיר העתיקה, ובהמשך גם על ריכוזים יהודיים נוספים. הפגיעה ביהודי חברון הייתה קשה במיוחד, מתוך כשש-מאות היהודים שהתגוררו בעיר, נרצחו למעלה משישים, ובעקבות הטבח חדל היישוב היהודי בעיר להתקיים. טבח נוסף התרחש בצפת בה נרצחו כשמונה-עשר יהודים.

הפורעים התנפלו על מספר יישובים נוספים ובהם: המושבה מוצא, המושבה באר-טוביה וחוות חולדה. כנופיות ערביות ניסו לפגוע בריכוזים יהודיים גם בערים עזה, תל-אביב וחיפה; אך נבלמו בידי כוחות "ההגנה" ו"בית"ר". הבריטים פינו קהילות יהודיות קטנות מן הערים שכם, רמלה, ג'נין ועכו. עם תום המאורעות נמנו מאה שלושים ושלושה יהודים ושלוש מאות שלושים ותשעה פצועים.

היישוב היהודי הוכה בהלם מעוצמת הפרעות, מהיקפן, מהיכולות המוגבלות של "ההגנה" שלא הצליחה לבלום את הפורעים ומאבדן השליטה של הבריטים, שנתפסו עד אז כמגני המפעל הציוני בארץ. כמו-כן, הטבח בחברון ובצפת הוכיח שהמאבק הערבי אינו מכון נגד ה"יישוב החדש" בלבד אלא נגד כל נוכחות יהודית בארץ. בפועל הביאו המאורעות להפרדה הולכת וגוברת בין היהודים והערבים בארץ, נקודה עליה עמד הסופר ש"י עגנון:

"קודם לפרעות תרפ"ט... היו ישראל דרים עם שכניהם הערבים בשלום ובמישור. באבטבוס אחד היו נוסעים ובבית

מרקחת אחד היו לוקחים רפואות לתחלואיהם... יהודי כשהיה מברך את הערבי היה מברכו בערבית וערבי כשהיה

מברך את היהודי היה מברכו בעברית... לפתע פתאום באו ימי הפרעות של שנת תרפ"ט. דם ישראל נשפך בידי

שכניהם הערבים שישבו עמם כאחים אהובים. נפל פחד הערבים על היהודים וכל מי שהיה דר בין הערביים ברח על

נפשו"

בעקבות המהומות הטילו הבריטים הגבלות על ההגירה היהודית במסגרת הספר הלבן השני (של פספילד) שהתפרסם בשנת 1930. בנוסף, האירועים הביאו לשינויים רבים ב- "הגנה" שהלכה וגדלה ופריסתה הגאוגרפית התרחבה.

4.7.5 מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט (המרד הערבי הגדול, 1936-1939)

1.4.7.5 מאורעות תרצ"ו

באפריל 1936 החל שלב חדש במאבק הלאומי. מנקודת המבט היהודית, זה היה עוד שלב בסכסוך הלאומי המחרף על עתיד ארץ-ישראל, המשך ישיר להתנכלויות הערבים למפעל הציוני, מכאן שמם של האירועים בפי היהודים "מאורעות". אולם מנקודת המבט הערבית זה היה מרד נגד המשך שלטון המנדט בארץ, ומכאן הכינוי שנתנו לו: "המרד הערבי הגדול". הוועד הערבי העליון שהוקם בראשית המרד, דרש מן הבריטים הפסקת העלייה היהודית, איסור מכירת קרקעות ליהודים והעברת השליטה בארץ לידי הרוב הערבי. המרד נגד הבריטים וההתנכלויות ליישוב היהודי, כללו שביתה כללית של המגזר הערבי ששיתקה את הכלכלה ומאות פעולות טרור וגרילה שכוונו נגד יישובים יהודיים ומטרות בריטיות.

לראשונה, מרכז הכובד של האלימות לא היה התפרעויות המוניות אלא פעולות מתוכננות של קבוצות חמושות שהתארגנו והתאמנו לפני ביצוען. אל מול מציאות זו הוגבר שיתוף הפעולה בין היהודים והבריטים. בסוף אפריל גויסו לראשונה שוטרים יהודים שכונו נוטרים. הנוטרים שירתו תחת קצינים בריטים וקיבלו מהם נשק, מדמים ומחצית משכרם. תפקידם היה להגן על היישובים היהודיים, על הדרכים ועל אתרים אסטרטגיים. הנוטרים שיתפו פעולה עם ההגנה ושימשו לא פעם כיסוי חוקי לפעילותה המחתרתית.

2.4.7.5 ועדת פיל

בעקבות הגל הראשון של המאורעות, מינו הבריטים את ועדת פיל, עליה הוטל לבדוק את הסיבות לפרוץ המאורעות ולהציע פתרון לסכסוך היהודי-ערבי המתהווה. בפני הוועדה העידו ראשי שלטון המנדט בארץ, נציגי היישוב הארץ-ישראלי ולבסוף גם נציגי הוועד הערבי העליון שסירבו בתחילה להופיע בפניה. ביולי 1937 התפרסמו מסקנות הוועדה. חבריה הגיעו למסקנה כי בארץ חיות זו בצד זו, שתי קהילות לאומיות בעלות אינטרסים ושאיפות מנוגדים, וכי המשך שלטון המנדט עשוי רק להחריף את הבעיה. הם הציעו, על כן, לחלק את הארץ לשתי מדינות: מדינה ערבית על רוב השטח ומדינה יהודית באזורי ההתיישבות המרכזיים שלהם (מישור החוף, השרון, הכרמל והעמקים),

שכונו בשל צורתם על המפה ה-N היישובי. את המקומות הקדושים באזור ירושלים, נמל יפו וה"מסדרון" המחבר ביניהם, הם המליצו לשמור בריבונות בריטית. הצד היהודי התלבט כיצד לקבל את המסקנות, היו שבירכו על המלצה להקים מדינה יהודית והיו שהתנגדו לה לאור שטחה המצומצם. בצד הערבי דחה הרוב את ההצעה על הסף, ועם פרסום המסקנות, פתח בגל נוסף של אלימות.

אוטובוס יהודי מכוסה במגנים בגד זריקת רימונים ואבנים

3.4.7.5 מאורעות תרצ"ח-תרצ"ט

פרסום מסקנות ועדת פיל הביא לגל נוסף של אלימות.

בסיסן של כנופיות המורדים היה בכפרים ובשכונות ערביות עליהן השתלטו. הן פגעו ביישובים ובתחבורה היהודיים ובמטרות ממשל בריטיות; בנוסף, הן איימו על גורמים ערביים מתונים שהתנגדו להן ופגעו אף בהם. הבריטים

החריפו את תגובתם, רדפו אחר הכנופיות, ניסו לפגוע

במפקדותיהן ויזמו פעולות ענישה כנגד כפרים שנתנו להן מקלט. אחד מן הקרבות המכריעים והחריפים ביותר במהלך המרד, התרחש בסוף קיץ 1938 לאחר שהמורדים השתלטו על העיר העתיקה בירושלים. הבריטים הטילו מצור על העיר, הפסיקו את החשמל ואת הקשר הטלפוני וכבשו אותה מחדש בקרב שנמשך חמישה ימים. בסוף אוקטובר 1938 הוטל ממשל צבאי על הארץ ונשלחה תגבורת על-מנת לגדוע את המרד.

* הוועד הערבי העליון היה גוף ההנהגה המרכזי שהוביל את מאבקם של ערביי ארץ ישראל בתנועה הציונית. הוועד הוקם בשנת 1936 והיה פעיל עד לסיום מלחמת העצמאות. הקו התקיף שהנהיג והתנגדותו לכל פתרון מדיני, העלו אותו על מסלול התנגשות עם הבריטים. בשנת 1937, לאחר רצח איש ממשל בריטי בגליל (לואיס אנדרוס), הוגלו חבריו לאיי סיישל, ויושב ראש הוועד, חאג' אמין אל-חוסייני, ברח ללבנון.

לאחר שהשתרר שקט יחסי, במהלך 1939, נסלל כביש הצפון, כביש ביטחון על הגבול בין ישראל ללבנון, על-מנת למנוע חדירה של נשק וגורמי טרור אל הארץ. בנוסף, נבנו בכל הארץ מצודות משטרה שכונו מצודות טיגרט, במטרה להגביר את השליטה והביטחון. רבות ממצודות אלו קיימות גם כיום ומשמשות את כוחות הביטחון. מג"ב אף אימץ את תבנית המצודה והיא מופיעה בסמלו ובתג היחידה שלו.

במהלך שנים אלו הוסיפו הבריטים לחזק את שיתוף הפעולה הביטחוני עם היישוב היהודי. ביוני 1938 הוקמו פלגות הלילה המיוחדות בהן שרתו נוטרים יהודים לצד חיילים בריטים. הפלגות פעלו בהתאם לתו"ל (תורת לחימה) שבנה מייסדן, הקצין הבריטי אורד צ'ארלס וינגייט*. הן היו למעשה, יחידות קומנדו קטנות וניידות שתרמו תרומה חשובה למלחמה בטרור בכלל ולשמירה על צינור הנפט עירק-חיפה בפרט.

היישוב היהודי התלבט כיצד להגיב ביחס לגלי האלימות. עמדתם של מוסדות היישוב הייתה שיש להבליג על פעולות טרור ערביות ואסור להגיב עליהן בפעולות טרור נגדיות ולפגוע בחפים מפשע; על-פי מדיניות זו פעל הכוח הצבאי המרכזי של היישוב – ה"הגנה". האצ"ל, לעומת זאת, סבר כי יש לגבות את מחיר הדמים של הנרצחים היהודים מן הצד הערבי וביצע פעולות שכללו פגיעה באוכלוסייה אזרחית, בניגוד לעמדת מוסדות היישוב. במהלך הגל השני של המאורעות, נחנך נמל תל-אביב (פברואר 1938) שהרעיון לבנייתו הועלה עוד במהלך הגל הראשון של המאורעות, לנוכח השביתה שכפו הערבים בנמלי הים האחרים. בנוסף, הוקמו עוד מספר נקודות יישוב יהודיות במסגרת שכונתה "חומה ומגדל" ועיקריה: הקמה של מהירה של יישובים שאופיינו בגדר מקיפה בנויה עץ וחצץ, מגדל שמירה ומספר צריפי מגורים. באופן הזה הוקמו למעלה מחמישים יישובים חקלאיים.

8.5 ארץ-ישראל והיישוב היהודי במלחמת העולם השנייה

על-אף התחזקות שיתוף הפעולה של היישוב היהודי עם הבריטים, הביא האיום מצדה של גרמניה הנאצית, שהוביל בסופו של דבר לפרוץ מלחמת העולם השנייה, להתקרבות אל הצד הערבי במגמה להרגיע את האזור. שיאה של מדיניות זו הגיע עם פרסום הספר הלבן השלישי (של מקדונלד) במאי 1939, שקבע הלכה למעשה כי בארץ-ישראל לא תוקם מדינה יהודית אלא מדינה דו-לאומית, הטיל מכסות עלייה מצומצמות מאוד ואסר כמעט לחלוטין מכירת קרקעות ליהודים. מדיניות זו עוררה ביישוב זעם, במיוחד בשל משמעויותיה הטרגיות מבחינתם של יהודי גרמניה שניסו לצאת את המדינה ללא הצלחה וכל מדינות העולם סגרו את שעריהן בפניהם.

היישוב התאחד למאבק בבריטים, אך פרוץ מלחמת העולם, זמן קצר לאחר מכן (ספטמבר 1939), העמיד אותו בפני דילמה. מחד, ביקש היישוב לסייע בידי הבריטים במאבקם בגרמניה הנאצית; אך מאידך, דווקא נוכח האירועים באירופה, ביקשו רבים להיאבק במדיניות החדשה.

* אורד צ'ארלס וינגייט (1903-1944), קצין בצבא הבריטי, שאהד את הציונות התמחה בלוחמה זעירה (לוי"ז) ובהתמודדות עם פעולות גרילה. וינגייט היה אוהד של הציונות ויזם את הקמתן של פלגות הלילה המיוחדות. במהלך מלחמת העולם השנייה נהרג בהתרסקות מטוס בהודו.

אנדרטה לזכר האנייה "סטרומה" במרכז חולון.

כך, התנדבו רבים לצבא הבריטי, בעוד שרבים אחרים הפגינו נגד ממשלת המנדט וניסו לעקוף את מגבלות העלייה. על-מנת לפתוח את שערי הארץ בפני פליטים שהצליחו לברוח מאירופה החלו פעולות "העפלה". במסגרת זו הגיעו לארץ-ישראל כחמישה-עשר אלף עולים לא חוקיים בספינות רעועות. העולים בספינות שלא נתפסו הוסתרו ברחבי הארץ, אך חלק ניכר מן הספינות נתפסו בידי הבריטים. בתחילה המעפילים שוחררו לאחר תקופת כליאה קצרה, אך בהמשך הם נכלאו לתקופות ארוכות בקפריסין.

בכמה מקרים, כמו למשל במקרה של האנייה "סטרומה" (1942), לא עמדו הספינות במסע המפרך וטבעו או טובעו על נוסעיהן.

במאי 1942 נחנכה על חוף ימה של תל-אביב "כיכר לונדון". הכיכר נקראה בשם זה לאות כבוד והערכה על עמידתו של העם הבריטי במהלך ההפגזות הגרמניות הכבדות (בלויץ) לאורך מלחמת העולם השנייה. לאחר קום המדינה הוקמה במרכז הכיכר אנדרטה המספרת את סיפורם של המעפילים. מה המסר של הנצחתם של שני האירועים ההיסטוריים באותה הכיכר?

למחשבה

ידיעות על המתרחש באירופה הגיעו לארץ עוד בשנים הראשונות של המלחמה (1939-1941), אך חלחולה של ההבנה העמוקה של ההתרחשויות הייתה איטית בהרבה. רק ב-1942, בעקבות הצטברות הידיעות, התגבשה בקרב ראשי היישוב ההכרה, כי באירופה מתחולל מסע מתוכנן להשמדת העם היהודי.

אולם כבר בשלבים ראשוניים יותר הקימה הסוכנות היהודית נציגויות בארצות שנותרו ניטרליות ולא נכבשו בידי הנאצים (תורכיה, שבדיה, שווייץ, ספרד ופורטוגל). השליחים שם יצרו קשר עם יהודים בשטחי הכיבוש והעבירו אליהם חבילות מזון, בגדים וכסף. בהדרגה החלו להירקם גם "תכניות הצלה" במטרה להציל יהודים רבים ככל האפשר.

חלק מתכניות אלו התבססו על רכימת קשר עם הגרמנים עצמם תוך ניסיון להציל יהודים תמורת כסף או שווה כסף והן עוררו על-כן ביקורת ודילמות מוסריות ומדיניות רבות. כך או כך, הצלחתן של תכניות ההצלה כולן הייתה מצומצמת בלבד והן נתקלו בקשיים רבים.

מידת ההתגייסות של היישוב בארץ להצלת היהודים באירופה היא סוגיה מורכבת ועדינה מאוד: האם נעשה כל מה שהיה אפשרי? והאם נעשה בזמן? דעותיהם של ההיסטוריונים חלוקות בנושא, אך ברור כי הצלחתם של גורמי היישוב הייתה חלקית בלבד וכי התנהלותם של הבריטים הקשתה מאוד על פעולתם.

עבור רבים ביישוב הייתה השואה לא רק טרגדיה לאומית כי אם גם טרגדיה אישית. כמעט לכל מי שחי בארץ באותה תקופה היו קרובי משפחה שנותרו באירופה. הסופרת שולמית לפיד מתארת בספרה "ואולי לא היו" את הרגשות המעורבים של בני היישוב עם סיום המלחמה:

"איזו שמחה מטורפת אחזה בעיר הזאת עם סיום המלחמה! מאה אלף חוגגים התכנסו ברחבה שלפני תיאטרון הבימה... בחלל האוויר נישאו הסיסמאות על ניצחון הצדק, על חזון גאולתנו, על שבר עמנו. שוב ושוב חזרו כל הנואמים על התביעה להקמת מדינה עברית. הביחד הזה הרעיד את הלבבות ... מתחת לתזזית שהקדיחה את האוויר זרמו נהרות של כאב"

למחשבה כיצד אתם חושבים שחשו בני היישוב עם סיום המלחמה? אלו רגשות באים לידי ביטוי בקטע אותו הבאנו מתוך ספרה של שולמית לפיד?

9.5 לקראת מדינה: הדרך אל הכרזת העצמאות

עם תום מלחמת העולם השנייה בשנת 1945, החלה תקופה שכונתה, "תקופת המאבק" והיא עמדה בסימן של התנגשויות חוזרות ונשנות בין היישוב ומוסדותיו לבין שלטונות המנדט הבריטי. היישוב היהודי פעל על-מנת לקבוע עובדות בשטח: מבצעי ההעפלה הורחבו, נקודות יישוב חדשות הוקמו והמחתרות השונות התאחדו במסגרת תנועת המרי העברי ופגעו בתשתית השלטון הבריטית בארץ.

בין השאר, במהלך ה-17 ביוני 1946, פוצצו אחד-עשר גשרים המחברים את ארץ-ישראל המנדטורית עם הארצות השכנות לה, בפעולה שכונתה "ליל הגשרים". כחודש לאחר מכן, ב-22 ביולי 1946, פוצץ מלון המלך דוד בירושלים ששימש את שלטונות המנדט, בפעולה שנויה במחלוקת אשר בוצעה בהובלת האצ"ל אך גונתה לאחר מעשה על-ידי ה-"הגנה". הבריטים מצדם פעלו על-מנת לעצור את פעולות היישוב. אחד מן השיאים של פעילות זו הגיע בשבת ה-29 ביוני 1946 שכונתה "השבת השחורה", במהלכה נעצרו ראשי היישוב, הוטל עוצר על אזורים יהודיים רחבים ונערכו חיפושים נרחבים אחר נשק מוסלק.

אולם לצד ההתנגשויות הרבות נראה היה כי היהודים בארץ מוכנים להקמת מדינה. כינונם של המוסדות הלאומיים שהיוו, למעשה, את הממשל האוטונומי של יהודי ארץ-ישראל בתקופת היישוב, הניח את היסודות המבניים להקמתה של מדינה עצמאית. כפי שמציינים הסוציולוגים לסק והורוביץ, "בשלושים שנות המנדט נעשה היישוב היהודי למעין מדינה שתשתיתה המוסדית... הפכה ב-1948 לשלד המערכת הפוליטית של מדינת ישראל הריבונית"; מסיבה זו יש המכנים את המוסדות הלאומיים "המדינה שבדרך".

מוסדות אלו הורכבו משני גופים:

- כנסת ישראל שייצגה את כלל היישוב היהודי בארץ, למעט קבוצות שוליים שלא קיבלו על עצמן את מרותה. היא הורכבה מנציגים שנבחרו על-ידי הציבור אחת לארבע שנים. מתוך נציגים אלו הורכב הוועד הלאומי ששימש, למעשה, כגוף ביצועי המקביל במדינה ריבונית לממשלה, והיה אחראי על הוצאה לפועל של החלטות כנסת ישראל וביצוע משימות שהוגדרו על-ידי שלטונות המנדט.
- הסוכנות היהודית הוקמה ב-1927 בהתאם לכתב המנדט והיוותה נציגות משותפת ליהודי ארץ-ישראל, לתנועה הציונית העולמית ולגופים יהודיים לא ציוניים מסוימים שהיו בעלי זיקה לבניין הבית הלאומי בארץ. התפקידים שהועידו הבריטים לשני הגופים הללו היו מצומצמים יחסית, אך בפועל הם עסקו בתפקידים רחבים בהרבה: הם תפסו את עצמם כנציגים היחידים של היישוב אל מול שלטונות המנדט, טיפחו את המערכת הביטחונית הצעירה ופיקחו עליה והפעילו שירותים קדם-מדיניים שונים בתחומים רבים. המוסדות הלאומיים פעלו עד ליום הקמת המדינה ולמעשה, הם אלו שקיבלו את ההחלטה על הקמתה. אחת הסוגיות המרכזיות אתה היו צריכים המוסדות הלאומיים להתמודד, הייתה שאלת עתידה של ארץ-ישראל עם תום שלטון המנדט הבריטי, שהוגדר מלכתחילה כשלטון זמני. כפי שראינו לעיל ונראה שוב בשער השמיני העוסק בביטחון ישראל, הבריטים התקשו לכוון בארץ את שלטונם אל מול המאבק המחרף בין היהודים לערבים. עוד בשנת 1937 המליצה ועדת פיל על סיומו של שלטון המנדט, ועל הקמתן של

* משה ליסק (נולד: 1928), סוציולוג שהרבה לעסוק במחקריו בחברה הישראלית. משמש כפרופסור באוניברסיטה העברית, חתן פרס ישראל לשנת תשנ"ב. דן הורוביץ (1928-1991), סוציולוג, פעל לצדו של הורוביץ והרבה לחקור אף הוא את החברה הישראלית. בנוסף, עסק הורוביץ גם בכתיבה עיתונאית והיה פעיל במפלגת "העבודה".

מדינה יהודית וערבית. לאחר מלחמת העולם השנייה, עקב המצב הכלכלי הקשה בבריטניה והלחץ הכבד שהפעילה התנועה הציונית על דעת הקהל העולמית לנוכח התהוות בעיית הפליטים היהודים, הוחלט להעביר את סוגיית ארץ-ישראל לדיון באו"ם.

האו"ם הקים את ועדת אונסקו"פ (ועדת האו"ם המיוחדת לארץ-ישראל), ועדת חקירה מיוחדת ולאחר שניהלה שיחות עם גורמים מרכזיים בארץ ובעולם, החליטה, בסופו של דבר, להמליץ לחלק את ארץ-ישראל המנדטורית לשלושה אזורים: מדינה יהודית, מדינה ערבית ואזור בפיקוח בין-לאומי בירושלים. בעוד שמדינות ערב ונציגי הערבים בארץ דחו באופן מוחלט את המסקנות, ראשי הסוכנות היהודית והתנועה הציונית, קיבלו אותן. ב-29 בנובמבר 1947, הובאה ההצעה להצבעה באו"ם והתקבלה ברוב של 33 מדינות תומכות, 13 מתנגדות ו-10 נמנעות (בהן בריטניה). ביישוב היהודי בארץ ובעם היהודי כולו, נתפסה ההחלטה הזאת כהחלטה היסטורית, שתאפשר את הגשמת החזון הציוני. עם היוודע ההחלטה אלפים יצאו לרחובות ורקדו עד אור הבוקר. עזריאל קרליבך, שערך באותה העת את העיתון "מעריב", כתב:

מפת החלוקה שהציעה הועדה

זכינו לראות את השינוי הגדול בחיינו. גדלנו בתלות אחרים. אבותינו נאנחו
במשך אלפיים שנה תחת עולם של עמים זרים. והיום הועמדנו על רגלי עצמנו. אנו
הולכים לחיות חיים אחרים...לא עוד חברי אונים ותלויים ברצונם של אחרים. אדונים
לגורלנו.

אולם השמחה לא נמשכה זמן רב, יום למחרת ההצבעה הגורלית פרצה בארץ מלחמת השחרור, והיישוב עמד בפני
איום ממשי על קיומו. על רקע זה החלו לחצים כבדים על התנועה הציונית שלא לממש את החלטת האו"ם ולא
להכריז על מדינה עם סיום המנדט הבריטי שנועד למאי 1948. לבסוף החליטו מוסדות המדינה, בהובלתו של בן-
גוריון, שלא לדחות את ההכרזה וכך, ביום שישי, ה' באייר תש"ח, 14 במאי 1948, שעות ספורות לפני עזיבת הנציב
העליון הבריטי את הארץ, התכנסה מועצת העם באולם מוזיאון תל-אביב, והכריזה על הקמתה של מדינה יהודית
בארץ-ישראל – היא מדינת ישראל.

10.5 סיכום

כפי שראינו במהלך השנים שחלפו מהעלייה הראשונה ועד להקמתה של מדינת ישראל הצליחה להתהוות
בארץ תשתית ארגונית שהיוותה את המסד עליו נבנתה מאוחר יותר מדינת ישראל. תוכנה של מגילת העצמאות
מבטא את תפיסות העולם הערכיות ביחס לטיבו של הבית הלאומי כפי שהתעצבו במרוצת הדורות בכלל ותקופת
היישוב בפרט. בתקופה זו התרחשו רבים מן האירועים המכוננים שמשפיעים על
מדינת ישראל עד לימים אלו והוקמו כמה מן המוסדות שלאחר הקמת המדינה הוסבו ועמדו בבסיסם של
המוסדות הממלכתיים. היכרות עם תקופה זו היא על-כן חיונית לשם הבנה אמיתית ומלאה של מדינת ישראל ושל
דרכי פעולתה.

שער 6

סיפורה של מדינה

"אנו קובעים שהחל מרגע סיום המנדט, הלילה, תפעל מועצת העם כמועצה מדינית וזמנית, ומוסד הביצוע שלה, מנהלת העם יהווה את הממשלה הזמנית של המדינה היהודית אשר תקרא בשם ישראל"

דוד בן-גוריון בעת הכרזת העצמאות, ה' באייר תש"ח
14 במאי 1948.

1.6 פתיחה: מיישוב למדינה

הקמת המדינה, ב-ה' באייר תש"ח, העמידה אתגר עצום בפני היישוב בארץ והעם היהודי כולו. בנייה של מדינה תוך כדי מלחמה קשה וקליטת עלייה בממדים גדולים, נראתה במבט ראשון בלתי-אפשרית. אולם בניגוד לנהוג לחשוב מדינת ישראל לא נבנתה יש מאין ורבים מהמוסדות החדשים נסמכו על מוסדות היישוב שהוקמו בהדרגה החל מימי העלייה הראשונה, כפי שמסבירה ההיסטוריונית אניטה שפירא*:

מערכות החינוך, הבריאות והסעד נבנו על התשתית הארגונית שגובשה בתקופת היישוב. צבא ההגנה לישראל אימץ – ולא במקרה – את שמו של ארגון ההגנה ונחשב ליורשה של המסורת הצבאית שטופחה ביישוב. הגושים הפוליטיים שהסתמנו בתקופת היישוב, השמאל והימין, נשארו דומיננטיים גם בשדה הפוליטיקה הישראלית.

אולם לא בכל ניתן היה להמשיך ללא שינוי ומן המוסדות והאזרחים נדרש שינוי תפיסה עקרוני. שינוי זה תומצת על-ידי דוד בן-גוריון, ראש הממשלה הראשון במושג ממלכתיות:

תפיסה מיישובית – קודם להקמת המדינה	תפיסה ממלכתית – לאחר הקמת המדינה
המוסדות הלאומיים בתקופת היישוב היו מוסדות התנדבותיים (וולונטריים), מי שרצה להצטרף אליהם ולהיות נתון למרותם הצטרף ומי שלא לא.	מוסדות המדינה הם מוסדות רשמיים בעלי סמכות חוקית מחייבת, על כל תושב במדינה לקחת בהם חלק ולציית למרותם, בין אם הוא מעוניין בכך ובין אם לא.
בתקופת היישוב לקחו על עצמן המפלגות הפוליטיות תפקידים המזוהים בדרך כלל עם המדינה וקיימו מערכות חינוך, תעסוקה, בריאות ואפילו ארגונים צבאיים עצמאיים. כך למשל תומכי	עם הקמת המדינה הוקמו מוסדות ממלכתיים האחראיים על סיפוק השירותים המרכזיים לאזרח בתחומי הביטחון, החינוך, הרווחה, התעסוקה ועוד. שירותים אלו הם חלק מהחובה של המדינה כלפי

* פרופ' אניטה שפירא (נולדה: 1940), היסטוריונית ישראלית העוסקת בחקר היישוב ושנותיה הראשונות של מדינת ישראל, כלת פרס ישראל לשנת תשס"ח. שפירא מכהנת כראש מכון ויצמן לחקר הציונות באוניברסיטת תל-אביב ונחשבת לאחת ההיסטוריוניות החשובות בתחום.

מפלגות הפועלים נהנו משירותיה של קופת החולים הכללית, ילדיהם למדו ב-"זרם העובדים", הם קיבלו שירותי רווחה מלשכת עבודה מפלגתית, אהדו את קבוצות הספורט של "הפועל" ותרמו למאמץ ההגנתי במסגרת ההגנה והפלמ"ח. לעומתם תומכי הרוויזיוניסטים נהנו משירותיה של קופת החולים לאומית, ילדיהם למדו ב-"זרם הכללי", הם קיבלו שירותי רווחה מלשכת עבודה מפלגתית, אהדו את קבוצות הספורט של "בית"ר" ותרמו למאמץ ההגנתי במסגרת של האצ"ל והלח"י.	תושביה ועל-כן לא ניתן לספקן באמצעות שירות מפלגתי שלא נתון לאחריותה ולמרותה של המדינה. לכן פורקו המחתרות השונות והוקם צבא ההגנה לישראל; בוטלו הזרמים המפלגתיים בחינוך והוחל חינוך ממלכתי הנתון לפיקוחו של משרד החינוך ועוד. המפלגות הוסיפו לפעול אך תפקידם צומצם אל התחום הפוליטי בלבד.
--	--

מאחר והבריטים היו השליטים בפועל בארץ-ישראל והעלייה הייתה מוגבלת למי שרצו ויכלו לעלות, לא היה צורך בעיסוק בשאלות עקרוניות ובניסוח מדיניות בתחומים רבים.	כאשר הפכה ישראל למדינה ריבונית הקולטת עלייה נוצרו שאלות עקרוניות עליהן צריך היה לתת את הדעת: כיצד יש להתייחס למיעוט הערבי? כיצד לקלוט את העולים הרבים, שהגיעו לא פעם חסרי כל? כיצד להתמודד עם השוני התרבותי שבין העולים מן המדינות השונות? כיצד יש לעצב את יחסי החוץ של המדינה הצעירה? ועוד.
---	---

שינוי עקרוני זה שהתרחש בשנת 1948 ויושם בהדרגה בשנים הבאות סימן עבור המדינה הצעירה אתגר מרכזי שגם 70 שנים אחרי אנו ממשיכים להתמודד עמו – בנייתה של מדינה יהודית ודמוקרטית הפועלת על-פי עקרונות ממלכתיים ומהווה חברת מופת.

בפרק זה נדון בקצרה באירועים ואישים מרכזיים שעיצבו את מדינת ישראל במהלך שבעים שנות קיומה. ראשית, נלמד על העלויות המרכזיות שהביאו לקיבוץ גלויות מכל רחבי העולם ולעיצובה של החברה הישראלית. שנית, נסקור כמה אירועים מרכזיים שהתרחשו מאז קום המדינה ומביאים לידי ביטוי את החיים בישראל. שלישית, נלמד על פועל של הנשיאים, ראשי הממשלה והרמטכ"לים שהנהיגו את מדינת ישראל ואת צה"ל מראשית קיומם. בשער הבא נשלים את הדיון באמצעות עיסוק בהתפתחותו של כח המגן העברי ולמידת מורשת הקרב של צה"ל.

2.6 עלייה וקליטה

בניגוד לימי היישוב, כאשר העלייה הייתה תלויה באישור השלטון הזר, הקמת המדינה פתחה את שערי הארץ לעלייה המונית, אך במקביל גם הטילה את האחריות על הבאת העולים ועל יצירת התשתית לקליטתם המוצלחת באופן בלעדי על מוסדות המדינה. להלן נסקור כמה מן העלויות המרכזיות לארץ החל מראשית המדינה ועד לשנים האחרונות.

משפחה תימנית בדרכה למחנה מעבר בסמוך לעדן (תימן). צילום: זולטן קלוגר, אוצר התצלומים הלאומי, נובמבר 1949.

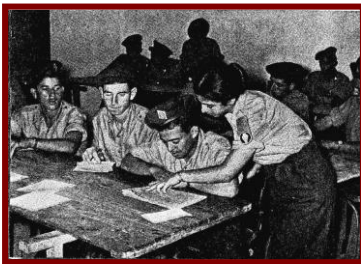
1.2.6 העלייה הגדולה (שנות החמישים והשישים) בשלוש השנים הראשונות לאחר הקמת המדינה (1948-1951) הגיעו לארץ כ-700 אלף עולים, שהכפילו את כמות האוכלוסייה היהודית בארץ. גל עלייה זה ידוע בכינוי העלייה הגדולה או העלייה ההמונית בשל ממדיו. עולי העלייה ההמונית הגיעו בעיקרם ממזרח אירופה וממדינות המזרח התיכון. עובדה זו הטילה עול כלכלי כבד על המדינה: העולים מאירופה היו ברובם ניצולי שואה שכל רכושם נגזל מהם והעולים מארצות האסלאם גורשו ברובם מבתיהם ולא ניתן להם לקחת עמם

רכוש או כסף. בניגוד לעליות הקודמות שבוצעו תוך סיוע של המוסדות אך ללא ארגון מרכזי,

הפעם אורגנו מרבית העליות באופן מרוכז על-ידי המדינה.

ראשונים לעלות היו ניצולי השואה שהוסיפו להתגורר גם שלוש שנים אחרי תום המלחמה במחנות עקורים במרכז אירופה, אליהם התלוו אלפי עצורים שניסו לעלות לארץ במסגרת ההעפלה ונכלאו על-ידי הבריטים בקפריסין. בחודשים הבאים החלו להגיע לארץ קהילות יהודיות שלמות שעזבו את מקום מגוריהן ועלו לארץ. מבין מבצעי העלייה של שנות החמישים והשישים נצרכו בתודעה הציבורית כמה:

- מרבד הקסמים: העלאת יהודי תימן בשנים 1948-1950 במהלכה עלו לארץ כ-000,50 עולים.
 - מבצע עזרא ונחמיה: העלאת יהודי עירק בשנים 1950-1951, במהלכה עלו לארץ כ-000,110 עולים.
 - מבצע יכין: העלאת יהודי מרוקו בשנים 1961-1964, במהלכה עלו לארץ כ-000,80 עולים.
- על אלו יש להוסיף את עליית גומולקה, העלייה של שארית הקהילה היהודית בפולין לארץ לאחר שקיבלו לכך אישור מהשלטונות בשנת 1956;^{*} כמו גם עליות ממדינות נוספות במהלך שנים אלו שלא זכו לשם מיוחד: רומניה, בולגריה, איראן, רומניה ועוד.

עולים חדשים לומדים עברית במסגרת הטירונות בבה"ד 4, 1954.

היקפה של העלייה ומצבה הרעוע של המדינה הקשו מאוד על קליטת העולים בהיבטים של שיכון, תעסוקה, חינוך שירותי בריאות ועוד. כ-100 אלף עולים שוכנו בבתים של ערבים שננטשו בעקבות מלחמת העצמאות; מאות אלפים נוספים שוכנו במעברות – שיכונים זמניים של צריפים, פחונים ואוהלים שהוקמו בשולי הערים והמושבות, ושתושביהן הועסקו בדרך-כלל בעבודות יזומות (ייעור, יישור חולות, סיקול ועוד). בהמשך שנות החמישים הוקמו גם מושבי עולים מושבים חקלאיים בהם יושבו יוצאי

ארץ או אזור מסוים; וכן עיירות פיתוח מרכזים עירוניים שהוקמו בכל רחבי הארץ במטרה לעודד את פיזור האוכלוסייה. המצב ברבים מן היישובים בהם התגוררו העולים בשנים הראשונות היה כבי רע והמרחק שלהם ממרכז הארץ הביא לא פעם גם לתחושות קשות ולתסכול.

העלייה ההמונית העצימה את בעיותיה הכלכליות של המדינה והביאה אותה אל סף קריסה; דבר שהביא בסופו של דבר לעצירה זמנית של העלייה ב-1951. אולם מעבר לסוגיה הכלכלית עלתה גם סוגיה תרבותית

^{*} ולדיסלב גומולקה (1905-1982) כיהן כנשיא פולין בין השנים 1945-1948 ו-1956-1970. עלייתו לשלטון בשנת 1956 סימלה רפורמה בכיוון יותר ליברלי. במסגרת זו התיר גומולקה ליהודי המדינה המעוניינים בכך לעוזבה ולעלות לישראל בניגוד למצב ביתר מדינות הגוש הקומוניסטי

לא פשוטה, שבבסיסה עומדים ההבדלים הרבים בין העולים החדשים, יוצאי ארצות האסלאם וניצולי שואה, לצברים ילידי הארץ. מעט על המתח הזה ניתן ללמוד ממפגש שהתקיים בשנות השבעים בין רינה שפירא, מורה חברית שלימדה במספר מעברות לבין תלמידה. כך למשל אמר לה תלמיד בשם ידידיה:

"היה מתח בין מה שראינו בבית למה שהיה בבית הספר... [ש]שיקף את הפער העצום בין הגולה לבין תהליך

'הישראלזציה'. עברנו תהליך ישראלזציה חריף מאוד. אני בדיעבד שמח שעשיתי את זה, זה אמנם עלה לי במאמצים רבים עם מתחים ומריבות אין קץ בבית... אמי תמכה כל הזמן בלימודים שלי... [אבל] היא אפילו לא הבינה שאני מקבל חינוך שונה לחלוטין, ושבגלל החינוך הזה קורות כל ההתנגשויות בינינו" תלמידה אחרת בשם עמליה מוסיפה:

"אני חושבת, בראייה לאחור, שה'ישראל'יציה' הזאת היתה לוחצת מדי... זכור לי שהמריבות עם ההורים נבעו מכך שהזדהיתי יותר אתך רינה, מאשר עם הבית. כי אני חשבת שכל מה שהם הביאו משם הוא איום גלותי, פרימיטיבי"

שני התלמידים המצוטטים מתארים את האופן בו חוו את הפער בין החינוך אותו קיבלו

בבית לבין החינוך אותו קיבלו מהמדינה. מה משמעות הפער הזה? מה הן החובות **למחשבה** המוטלות על המפקד המחנך בצה"ל בהקשר זה?

2.2.6 "שלח את עמי" (שנות השבעים)

ברית המועצות שהייתה מדינה קומוניסטית-חילונית פגעה בחופש הדת של כלל אזרחיה ובכלל זאת בחופש הדת של היהודים. בשנות החמישים נהלו כנגד כמה יהודים משפטי ראויה בעלי נימה אנטישמית; היהודים סבלו מתעמולה אנטישמית ואנטי-ישראלית בכלי התקשורת; הם נחשדו בחוסר נאמנות ולא אחת פוטרו ממקומות עבודה ונמנעה התקדמותם; וחמור מכל נאסר עליהם לקיים כל פעילות בעלת אופי יהודי.

בנוסף אשרות ההגירה לישראל בוטלו כמעט לגמרי ונמנעה פעילות של עידוד הגירה.

מדיניות זו הובילה לזעם גדול בקרב היהודים בארץ ובעולם ובניגוד למצופה ליבתה בקרב יהודי ברית המועצות גל הזדהות עם ישראל שהתעצם עוד יותר לאחר מלחמת ששת-הימים. השלטונות מצדם הגיבו בהגברת הרדיפה והחלו לאסור פעילים יהודיים שלא נכנעו לדיכוי התרבותי וכונו אסירי ציון.

המאסר השרירותי של אסירי ציון עורר הזדהות עמוקה בישראל ובעולם היהודי. על-מנת לשחררם ולאפשר חופש דת ואפשרות עלייה ליהודי המדינה החל מסע לחצים בין לאומי שהתנהל תחת הכותרת "שלח את עמי". כותרת זו ביקשה לרמוז לבקשתו של משה מפרעה קודם ליציאת מצרים והיה בה להעיד על חשיבותו של העניין. בסופו של דבר הלחצים הועילו ובסופו של דבר התאפשרה יציאתם של כ-500,000 מיהודי ברית המועצות לאורך תקופת זמן של כשלוש שנים.

3.2.6 העלייה מאתיופיה (שנות השמונים והתשעים)

הקהילה האתיופית, "ביתא ישראל", היא קהילה יהודית עתיקה שהתקיימה לאורך מאות רבות של שנים*.

קבוצה קטנה של בני הקהילה הגיעו לארץ עוד במהלך שנות החמישים, אך העלייה הגדולה של הקהילה החלה רק בשנות השמונים. בשנת 1984 הגיעו ידיעות על מצבם הקשה של היהודים באתיופיה שסבלו

* בקהילה היהודית באתיופיה דנו בהרחבה בפרק נפרד.

מרדיפות קשות של המשטר אשר גייס לצבא ילדים בגיל צעיר מאוד, אסר על קיום חוקי הדת היהודית, האשים את מנהיגי הקהילה בריגול למען ישראל ועוד. זאת לצד בצורת קשה באזורי ההתיישבות של היהודים אשר הביאה אותם אל סף רעב. כל אלה הביאו את ממשלת ישראל לכלל החלטה, שיש להציל את יהודי אתיופיה ולהעלות אותם ארצה במבצע שכונה מבצע משה.

מימוש ההחלטה היה מסובך מאוד בשל הריחוק הגיאוגרפי; הנתק המדיני בין ישראל לבין השלטון באתיופיה; והחוק במדינה שאסר על יציאת אזרחים מתחומיה ואף על מעבר מאזור לאזור. לאור זאת הוחלט להבריש את היהודים אל

ומשם להביאם לישראל. הנדידה במדבריות סודן הייתה מסוכנת וקשה ובדרכם ארצה נספו כ-5000 מבני הקהילה. כדי לאפשר את המבצע וגם לזכות בשיתוף פעולה מצד שלטונות סודאן, נערך המבצע בסודיות גמורה במשך מספר שבועות.

אולם החשאיות נשברה לבסוף והעלייה הופסקה. העלייה התחדשה רק ב-1991 במסגרת מבצע שלמה. הפעם מדובר היה מבצע הטסה גלוי ובמהלכו עלו לישראל כ-14000 יהודים. בתום מבצע זה עלתה מרבית הקהילה לארץ, אך באתיופיה נותרו יהודים מזרע ביתא ישראל (המכונים לעתים "פלאשמורה") שביקשו וציפו לעלות לארץ. החל מ-1992

הוחלט כי מי שאמו יהודייה יוכל לעלות לישראל ויעבור תהליך גיור. קבוצת עולים זו מועלית לארץ בהדרגה לאחר שהות ממושכת במחנות מעבר.

הקליטה של יהודי אתיופיה בישראל הייתה מורכבת ומאתגרת. מרבית העולים חיו באזורים כפריים ולא היו מורגלים לטכנולוגיה מודרנית. האופי המודרני והעירוני של הארץ הצריך אותם לשינוי גדול באורחות החיים. מדינת ישראל נוקטת במדיניות של העדפה מתקנת כדי לשפר את סיכויי השתלבותם ומשקיעה בתהליך הקליטה משאבים רבים, אך במספר מקרים נתקלו העולים בהפליה. גם צה"ל שותף למשימה זו ופועל על-מנת לקדם את יוצאי אתיופיה ולאפשר להם הזדמנות שווה.

במהלך השנים האחרונות נעשות הכנות להקמת מרכז לתרבות אתיופית שיכלול מוזיאון

ויאפשר לציבור הרחב להכיר את מורשתה של העדה. מדוע חשוב לדעתכם להכיר את **למחשבה** תרבותם ומורשתם של העולים החדשים? האם כקצינים לעתיד בצה"ל יש להיכרות זו ערך מיוחד?

4.2.6 העלייה ממדינות ברית המועצות לשעבר (שנות התשעים)

התפוררות השלטון הקומוניסטי בברית המועצות ונפילת המחיצות בין מזרח אירופה למערב בסוף שנות השמונים הוליד גל עלייה גדול ממדינות אלו. מאז 1989 ועד תום המאה ה-20 הגיעו לארץ כמיליון עולים ממדינות ברית המועצות לשעבר, גל עלייה חסר תקדים בהיקפו מאז שנותיה הראשונות של המדינה. רבים מן העולים נמשכו אל מדינת ישראל כמדינה בעלת משטר דמוקרטי, צביון מערבי ורמת חיים גבוהה יחסית.

אחרים הושפעו משיקולים אידיאולוגיים כמו אלו שהניעו את עולי ברית המועצות בשנות השבעים.

קליטתה של כמות גדולה כל כך של עולים היוותה עבור החברה הישראלית אתגר קשה. רוב העולים הגיעו לארץ עם תואר אקדמי וקיוו להמשיך לעסוק במשלח היד בו עסקו בברית המועצות. עקב קשיי שפה ומבנה שוק העבודה הישראלי, פעמים רבות הדבר לא הסתייע. יתר על כן, ההשתלבות של העולים בחברה

הישראלית מבחינה תרבותית הייתה איטית מאוד, העולים סבלו מדעות קדומות וחלקם בחר להסתגר בין דוברי רוסית, דבר שהביא להקמת מפלגות, עיתונים, חנויות ואזורי בילוי ייעודיים.

עובדה נוספת שהשפיעה על קליטתה של העלייה הרוסית הייתה העובדה שחלק ניכר מן העולים הורשו לעלות לארץ על-פי חוק השבות אך לא הוכרו כיהודים על-פי ההלכה בשל האחוזה הגבוהה של נישואי תערובת בברית המועצות. גם במקרה זה נקרא צה"ל ליטול חלק במאמצי הקליטה ולאפשר לחיילים המעוניינים בכך להשלים את גיורם במסגרת צבאית.

במהלך שנות התשעים רווחו בציבור הישראלי דעות קדומות רבות ביחס לעולים מרוסיה,

תופעה שהתרחשה גם בגלי עלייה קודמים. מה לדעתך מוביל להתפתחותם של **למחשבה** סטריאוטיפים ביחס לעולים חדשים? כיצד ניתן לצמצם את השפעתם?

3.6 נושאי דיון ואירועים מרכזיים בחברה הישראלית

ישראל היא מדינה מגוונת ורב-פנים. הניסיון לסכם את ההיסטוריה הישראלית כולה במספר פסקאות קצרות אינו פשוט וכדרך הטבע לא נוכל לגעת בכל אירוע ובכל תחום. להלן בחרנו לדון בחמישה תחומים מרכזיים הנוגעים לחיים במדינת ישראל תוך התמקדות באירועים ובמושגים מרכזיים הנקשרים בהם. כך אנו מבקשים לעסוק במספר אירועים מרכזיים שהיכרות עימם מהווה תשתית ידע בסיסית עבורנו כקצינים לעתיד, אך איננו מתיימרים לתאר כל אירוע ולא להקיף כל נושא.

1.3.6 חברה וכלכלה: שוויון ופערים חברתיים

כאמור, בשנים הראשונות לקיומה היה מצבה הכלכלי של ישראל רע:

מספרם העצום של העולים, מיעוט ההון העצמי שהביאו עמם וההוצאות העצומות בתחומי הביטחון בעת מלחמת העצמאות ומיד לאחריה, היוו עול כלכלי קשה. כתוצאה מכך הוחל במדיניות קיצוב שנודעה בכינוי "צנע". בבסיס מדיניות הקיצוב עומדת החלטתה של המדינה לפקח על מוצרים שונים ולמנוע את מכירתם לכל המרבה במחיר: לכל אזרח הקצתה המדינה תלושים על-פי מפתח קבוע שרק באמצעותם ניתן היה לרכוש את המוצרים שבפיקוח. באופן זה ביקשה

תור למצרכים הנצאים בקיצוב כחלק ממדיניות הצנע. תל-אביב, 1954.

המדינה לחלק את מעט המשאבים שהיו לה באופן שווה ובעיקר למנוע מצב בו ייווצר בקרב העולים החדשים והאוכלוסיות החלשות רעב.

משטר הצנע לא הצליח להתמיד לאורך זמן מאחר והוא פגע בחופש הקניין, לצד המוצרים שנמכרו בפיקוח החל להתפתח "שוק שחור" והציבור כולו סבל ממחסור כבד.

זאת ועוד, על-אף השאיפה לצמצם את הפערים בחברה, לא הצליחה מדיניות הקיצוב למנוע את היווצרותו של שסע חברתי-כלכלי שנשא גם אופי עדתי. יוצאי אירופה, ה-"אשכנזים", היוו את הרוב המוחלט של עולי העליות בימי היישוב, קודם להקמת מדינת ישראל ומילאו תפקיד מרכזי בעיצוב המוסדות והתרבות החלוצית הארץ-ישראלית. יוצאי צפון אפריקה ואסיה, ה-"מזרחים", הגיעו ברובם לאחר הקמת המדינה, ונדרשו לא פעם לסגל עולם ערכי ותרבותי שונה משלהם. על רקע זה התעוררו לא אחת תחושות קשות ונשמעו טענות על קיפוח וזלזול בתרבות שהביאו עמם העולים.

במהלך תקופת הצנע נפגעה זכות הקניין של השכבות החזקות על מנת להבטיח קיום

בכבוד לשכבות החלשות. האם בעיניכם מדיניות זו מוצדקת? האם היא הולמת את **למחשבה** עקרונות הדמוקרטיה?

שכונת ואדי סאליב בחיפה

הפעם הראשונה בה עלה מצב דברים זה אל פני השטח היה

ביולי 1959 במסגרת אירועי ואדי סאליב שהחלו בחיפה. בשכונה חיו כ- 15,000 עולים שהתגוררו בבתים ערבים נטושים. הם חיו בתנאים סניטריים קשים, רבים מבעלי המשפחות היו מובטלים ורבים מן הילדים והנערים נשרו ממערכת החינוך. את הרקע לפרוץ המהומות תיארה אשת מדע המדינה הנרייט דהאן-כלב:^{*}

ב-1959 הייתה ישראל מדינה עצמאית כבר 11 שנים. משנות הצנע ומעליית

ההמונים היא התאוששה... מעמדה של ישראל בעולם התחזק בזכות היכולת הטכנולוגית החקלאית שפיתחה... לאחר מלחמת סיני שררה בה רגיעה ביטחונית יחסית... כך התחדד גם בחיפה הקיטוב בין השכונות הסמוכות ואדי סאליב והדר כרמל: כאן שכונת העוני, שבה חיו תושבים שכבר זוהו כ'ישראל השנייה', וכאן השכונה הבורגנית, העשירה והמאוכלסת בעיקר תושבים ממוצא אירופי

המהומות עצמן פרצו כאשר שוטרים שהוזעקו לשכונה על-מנת לרסן שיכור ירו ברגלו. עוד באותו ערב החלו בשכונה הפגנות אלימות שגלשו בימים הבאים גם למגדל העמק, בית-שאן וקריית שמונה. ההפגנות אורגנו בידי ארגון קטן בשם "ליכוד עולי צפון אפריקה", וכוונו נגד מה שנתפס בעיני המפגינים כסמלים של הממסד: תחנות משטרה, בנייני הסתדרות וסניפי מפא"י (מפלגת השלטון).

בעת התרחשות האירועים התקשה הממסד להביט עליהם באופן כולל ולנתח את הגורמים שהביאו לפריצתם. רק בדיעבד הצביעו חוקרי התקופה על אירועי ואדי-סאליב כעל הפעם הראשונה בה התרחשה במדינה מחאה על רקע עדתי וניתנה במה פומבית לטענות הקיפוח. האירועים הביאו לדיון ציבורי נרחב בסוגיית העולים החדשים בעיתונות וגם הממשלה הקימה ועדת חקירה במטרה לנסות ולבחון את השינויים שצריכים להיעשות.

כעשור לאחר אירועי ואדי סאליב, בשנים 1970-1971, פקד את מדינת ישראל גל מחאה נוסף שאורגן על-ידי תנועה שכינתה את עצמה "הפנתרים השחורים". מרכזה של תנועת המחאה היה בשכונת מוסררה (קוממיות) שבירושלים: שכונה ערבית שננטשה במלחמת העצמאות ואוכלסה במהירות על-ידי עולים חדשים. המוחים טענו כי הם מופלים בשל המוצא העדתי שלהם. בניגוד לאנשי ואדי סאליב, "הפנתרים השחורים" היו בני עולים, או כאלה שהגיעו לארץ בילדותם המוקדמת; הם טענו כי הם לא מצליחים להתקדם בסולם החברתי-כלכלי ונותרים לחיות בשולי החברה.

הפנתרים יזמו שורה של הפגנות ופעולות מחאה כדי להעלות את עניינם לסדר היום. אחת המרכזיות שבהן הייתה גניבת בקבוקי החלב שהונחו על יד דלתות בתיהם של תושבי רחביה והעברתם אל תושבי "השכונות", בטענה כי החלב, שנחשב למזון בריא ובסיסי, אינו נחלתם של העשירים בלבד.^{**} על טענות המחאה ניתן ללמוד מכרוז שחולק במהלך הפגנה באוגוסט 1971:

^{*} הנרייט דהאן-כלב (נולדה: 1944) חוקרת העוסקת בעיקר במדע המדינה ומגדר. היא משמשת כפרופסור באוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
^{**} בשל היעדר תנאי קירור באותה התקופה היה החלב מחולק בבקבוקי זכוכית על-ידי חלבנים. החלבנים הניחו את בקבוקי החלב לידהדלתות של מי שהיו מסוגלים לממן זאת וגבו את המחיר בסוף החודש. עם התפתחות תנאי ההובלה בקירור שונה אופן הצריכה של המוצר.
האזרח הדפוק, מי אתה? אולי אתה פועל שמרוויח 500 לירות ישראליות לחודש וצריך להאכיל 12 פיות.

אולי אתה נער עבריין שמקבל את הכרוז הזה לבית הסוהר. אולי אתה לא ילד שצריכה לעבודה בניקיון כדי לפרנס את משפחתך... אתה דפוק לא כי נולדת ככה אלא כי מישהו מקפח אותך... בתנאים של צפיפות איומה, מחלות וכמעט רעב היית צריך לגדל את ילדיך. יצאת לעבוד בבניין, בסלילת כבישים ובחקלאות – אבל נשאר לך טעם מר... קיבלת שכר של ניצול, ומה שיותר רציני, הם אכלו את פרי עבודתך – המקפחים... הם בעלי משרות בכירות במדינה שאתה בנית

המנשר של "הפנתרים השחורים" גורס כי "אתה דפוק לא כי נולדת ככה אלא כי מישהו מקפח אותך". מה דעתכם על טענה זו? עד כמה מהלך חיינו הוא תוצאה של הנסיבות **למחשבה** והסביבה אליה נולדנו ועד כמה אנו אחראים לגורלנו ומסוגלים לשלוט בו?

גם הפעם התקשו מוסדות המדינה להבין את ההקשר הרחב של המחאה. גולדה מאיר, ראש הממשלה באותה העת, סירבה להיפגש עם המוחים בשל פעולותיהם האלימות ומיוחסת לה הקביעה המזלזלת "הם לא נחמדים" ביחס אליהם. יוזמי המחאה הקימו מפלגה פוליטית שהתמודדה בבחירות לכנסת וזכתה למספר מנדטים נמוך, אך השפעתה ניכרה בטווח הארוך יותר: היא סימלה את הביקורת הציבורית על שלטון מפא"י והובילה אל "המהפך" הפוליטי ועלייתו של מנחם בגין לשלטון בשנת 1977.

בשנים הבאות עברה מדינת ישראל מהפכה כלכלית ובהדרגה הפכה ממדינה ריכוזית בה רבים מתחומי החיים מנוהלים על-ידי הממשלה למדינה בה מונהג שוק חופשי, הממשלה נמנעת מפיקוח-יתר ורבים משירותיה מופרטים. לאחר מספר משברים כלכליים הצליחה מדינת ישראל להתייצב וכיום נחשבת לכללתה לאחת מהחזקות בעולם. יחד עם זאת סקרים משווים מלמדים כי בישראל קיימים עדין פערים בולטים בין עניים לעשירים והדבר מהווה אתגר מתמיד לחברה.

2.3.6 דת ואמונה: מיהו יהודי?

כפי שראינו בשער הראשון, מדינת ישראל היא מדינה יהודית ודמוקרטית. על-אף שהגדרה זו נמצאת בהסכמה רחבה בחברה הישראלית, מתקיימים בה דיונים שונים באשר למשמעותה. עוד בטרם הקמת המדינה, בשנת 1947, שלח דוד בן-גוריון, שעמד בראש מוסדות היישוב, מכתב למנהיגי הציבור החרדי, באשר לדמותה של המדינה העתידה לקום. מכתב זה נודע לימים בכינוי מכתב הסטטוס-קוו.

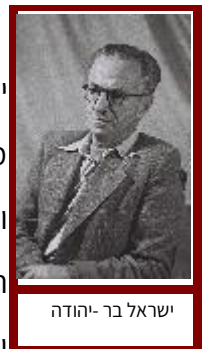
המכתב משרטט מעין מתווה לשמירת המצב הקיים (סטטוס קוו) בענייני דת ומדינה במדינה שעתידה לקום. מטרתו הייתה לסמן תנאים

המסדירים ומאפשרים חיים משותפים בין דתיים וחילונים על-אף המחלוקת; כלולות בו ארבע קביעות עקרוניות הנשמרות בישראל עד היום:

- שבת - יום המנוחה הרשמי יהיה השבת והוא יישמר במוסדות המדינה ובמקומות ציבוריים.
- כשרות - שמירה על כשרות בכל המוסדות הממשלתיים לרבות צה"ל ומשרדי הממשלה.
- דיני אישות – בתחום נישואין וגירושין, תופקד הסמכות המשפטית בידי מערכת השיפוט הרבנית.
- חינוך - אוטונומיה מלאה לכל הזרמים בחינוך (ובכלל זה גם לזרם החרדי), תוך קביעת "מינימום של לימודי חובה" במקצועות כגון עברית, היסטוריה ומדעים.

על אף זאת, במהלך שנות קיומה של המדינה התעוררו מספר ויכוחים ציבוריים בהקשר ליחסי דת ומדינה. אחת הסוגיות המרכזיות בהקשר זה היא סוגיית "מיהו יהודי?", בה נתמקד להלן. חוק השבות שחוקק ב-1950 קבע כי לכל יהודי הזכות לעלות לארץ. יחד עם זאת החוק לא קבע הגדרה למונח "יהודי" ועד מהרה התעוררה השאלה המתבקשת "מיהו יהודי?". ההלכה גורסת כי יהודי הוא מי שנולד לאם יהודייה או נתגייר כהלכה. ההגדרה הלאומית לעומת זאת עשויה להיות רחבה יותר ולהתייחס לחינוך, למקום המגורים, להגדרה העצמית ועוד. הבדלים אלו נוגעים בעיקר לילדים לאב יהודי ואם שאינה יהודייה, אלו אינם נחשבים יהודים לפי ההלכה, אך עשויים להגדיר את עצמם כיהודים ולהתחנך על-פי היהדות.

העמימות בלשון החוק הובילה לרישום לא אחיד ולהתלבטויות רבות. ב-1958 הוציא שר הפנים ישראל בר-יהודה, הנחיות מפורטות שקבעו כי יש לבסס את רישום היהדות על-פי הצהרה בלבד וזאת מתוך הנחה ש"חזקה על אדם שהוא יודע אם הוא יהודי או לא." הוראה זו נתפסה כסתירה להלכה והולידה כעס גדול אצל הציבור הדתי שהוביל למשבר פוליטי. על-מנת לשכך את המחלוקת בחר ראש הממשלה, דוד בן-גוריון, בצעד לא שגרתי: פנייה אל "חכמי ישראל", חמישים ראשי קהילות ומלומדים יהודים מכל העולם, שיחוו את דעתם בסוגיה. ארבעה מן ה-"חכמים" לא ענו על המכתב כלל, ארבעה נמנעו מהכרעה בנושא, שבעה הביעו עמדה המנוגדת לגישה ההלכתית ושלושים וחמישה הציעו פתרון המבוסס על עקרונות ההלכה.

ישראל בר-יהודה

ההנחיות של בר-יהודה בוטלו לבסוף והוויכוח שקע ועלה שוב אל הזירה הציבורית רק ב-1962, כאשר בג"ץ דן בעתירתו של אסווילד רופאייזן שכונה "האח דניאל". רופאייזן היה יהודי שהסתתר בימי השואה במנזר והתנצר. כאשר עלה לארץ ביקש להירשם כיהודי בסעיף הלאום על-אף היותו נזיר נוצרי, משרד הפנים דחה את בקשתו ולכן עתר לבג"ץ. על-פי ההלכה יהודי שהמיר את דתו ומתכחש ליהדותו עודנו יהודי ועל כן היה האח דניאל רשאי להירשם כיהודי. אולם עמדת הרוב בבג"ץ פירשה את המושג יהודי בהקשר החילוני לאומי (כפי שעשה קודם לכן בר-יהודה) ועל-כן פסקה כי אין להיעתר לבקשתו של האח דניאל וכי יש להגדיר יהודי, "כהוראתו [כפרשנותו] הרגילה בלשון בני אדם... יהודי שהתנצר אינו נקרא יהודי".

כעבור מספר שנים, בשנת 1968, עלה הנושא שוב לדיון בבג"ץ. רב-סרן בנימין שליט שהיה נשוי לאישה לא יהודייה וביקש שילדיו יירשמו כבני הלאום היהודי וכחסרי דת. גם הפעם, עמדת הרוב בבג"ץ ניתקה בין הגדרת הזהות הלאומית לבין הגדרת הזהות הדתית, דחתה את הפרשנות ההלכתית למונח "יהודי" ונעתרה לבקשתו. קביעתו של בג"ץ עוררה סערה בציבור ובעקבותיה תוקן בשנת 1970 חוק השבות ונקבעה בו כי,

"יהודי – מי שנולד לאם יהודייה או שנתגייר והוא אינו בן דת אחרת" – בהתאם להגדרה ההלכתית.

גם חקיקה זו לא שמה את הקץ לדיון בסוגיה וכיום הוא מתמקד בשאלת הגיור, האם הוא חייב להיות אורתודוקסי ומי יכול לבצעו.

* ישראל בר-יהודה (1895-1965) פעיל ציוני, חבר כנסת ושר מטעם מפלגת הפועלים המאוחדת (מפ"ם) ומאוחר יותר מטעם מפלגת אחדות העבודה. בר-יהודה נולד בקונסטופ שבאוקראינה ועלה לארץ בשנת 1926.

סוגיית "מיהו יהודי?" מעסיקה באופן מצטבר את הציבור הישראלי כבר לשישים שנה והיא טרם הוכרעה בצורה סופית, מהי לדעתכם הסיבה לכך?

למחשבה

3.3.6 פוליטיקה וממשל: בין ימין לשמאל

מאז ראשית שנות השלושים ועד לשנות השבעים של המאה העשרים עמדה מפלגת פועלי ארץ-ישראל (מפא"י) ובגלגוליה המאוחרים יותר "המערך" ו"מפלגת העבודה", בראשות מוסדות השלטון. מצב זה, המכונה במדע המדינה "הגמוניה", בא לידי ביטוי קודם כל בכך שמפא"י הייתה המפלגה הגדולה ביותר בכנסת ועל-כן מי שעמד בראשה היה זה שהרכיב את הממשלה. אולם לשלטונה של מפא"י היה גם הקשר תרבותי רחב יותר: ערכיה של התנועה ובעיקר השילוב שבין לאומיות ציונית חילונית לבין בניית חברה חלוצית בעלת מאפיינים סוציאליסטיים נתפסו כערכים המובילים של החברה כולה.

בצד השני של המפה הפוליטית עמדה תנועת "חירות" בראשות מנחם בגין, יורשתה של התנועה הרוויזיוניסטית שהתנגדה לשלטון מפא"י ומפלגות הפועלים עוד בתקופת היישוב. בראשית שנות החמישים "חירות" הייתה תנועה פוליטית אופוזיציונית קטנה יחסית. ראש הממשלה, דוד בן-גוריון טבע את המושג "בלי חירות ובלי מק"י", באמצעותו הגדיר את הגבולות ה-"לגיטימיים" של הפוליטיקה הישראלית ובחר להוציא ממנה, את מק"י (מפלגה קומוניסטית ישראלית)* שסימלה לדעתו את השמאל הקיצוני ואת חירות שסימלה לדעתו את הימין הקיצוני. על רקע זה היו בן-גוריון ובגין מסוכסכים זה עם זה והוויכוח ביניהם עלה לא פעם לטונים צורמים ולכינויי גנאי קשים.

מנחם בגין ושמעון פרס (1981).

תהליכים חברתיים, דמוגרפיים ותרבותיים ארוכי טווח שחקו את מעמדן של מפא"י ותנועת העבודה. במהלך שנות השישים חברה תנועת "חירות" למפלגה הליברלית ויצרה את "גוש חירות ליברלים" (גח"ל), שהיה כוח פוליטי משמעותי בהרבה והחל להתעצב כאלטרנטיבה שלטונית. בתקופת ההמתנה שלפני מלחמת ששת-הימים נכנסה גח"ל לראשונה לממשלה ולקחה חלק בהחלטות הביטחוניות לפני המלחמה ובמהלכה. בשנת 1973 התאחדה גח"ל עם תנועות

נוספות והקימה את תנועת "הליכוד" שזכתה לתמיכה הולכת וגוברת בקרב הדור השני של העולים.

הפערים החברתיים אותם הזכרנו לעיל, לצד ערעור תחושת הביטחון שהביאה עמה מלחמת יום הכיפורים.

נתפסו על-ידי חלקים נרחבים בציבור ככשל של תנועת העבודה וחזקו את התמיכה ב"ליכוד".

בשנת 1977, במהלך הבחירות לכנסת העשירית, הצליחה תנועת הליכוד להפוך למפלגה הגדולה בישראל

ולזכות ב-43 מנדטים (לעומת 32 של תנועת העבודה). עובדה זו הפכה את מנחם בגין לראש-הממשלה

הראשון שהגיע מן הימין בישראל. במהלך שידורי הטלוויזיה הכריז מגיש החדשות חיים יבין: "גבירותי

* מק"י (מפלגה קומוניסטית ישראלית) תנועה פוליטית ישראלית שדוגלת בקומוניזם. התנועה הוקמה עוד ב-1919 תחת השם פק"פ

"המפלגה הליברלית" מפלגה שהתקיימה בין השנים 1961-1988 והיוותה איחוד של מפלגת הציונים הכלליים והמפלגה הפרוגרסיבית. עם הקמת הליכוד שולבה המפלגה הליברלית בתוכו.

¹ חיים יבין (נולד: 1932) עיתונאי, במאי וקריין טלוויזיה. יבין הגיש במשך זמן רב את מהדורת החדשות בערוץ הראשון וכונה "מר טלוויזיה".

ורבותי – מהפך". מילותיו הפכו עם השנים לסמל של חילופי השלטון במדינת ישראל שכוננו המהפך.

המהפך הפוליטי והאופן החלק בו בוצע היווה ביטוי לחוזקה של הדמוקרטיה הישראלית. במערכת בחירות זו הוכח לראשונה כי במדינת ישראל יכולה מפלגת שלטון ששלטה בארץ יותר מיובל שנים לעזוב את ההנהגה בהתאם לדין הבוחר וללא אלימות. ממשלתו של מנחם בגין ביקשה ליישם שיטה כלכלית ליברלית יותר ופעלה על מנת לשנות את סדר העדיפויות הלאומי בהתאם להשקפותיה החברתיות-כלכליות. לאחר המהפך הראשון בוצעו עוד מספר "מהפכים", קרי: חילופי שלטון בין מפלגות שונות. בכל המקרים התבצעו חילופי השלטון בהתאם לעקרונות הדמוקרטיים וללא אירועים חריגים.

במרבית המדינות שהוקמו במקביל לישראל לוו חילופי השלטון באלימות פוליטית. כיצד לדעתכם הצליחה החברה הישראלית להימנע מכך?

למחשבה

4.3.6 ישראל ושכנותיה: בשאיפה לשלום

מגילת העצמאות שנכתבה תוך כדי מלחמה עזה עם ערבי ארץ-ישראל ולאורו של חשש מפלישת צבאות ערב, כוללת לקראת סופה את הקריאה הבאה: "אנו מושיטים יד לשלום ושכנות טובה לכל המדינות השכנות ועמיהן, וקוראים להם לשיתוף פעולה ועזרה הדדית עם העם העברי העצמאי בארצו".

התקווה שהובעה בפסקה זו לא התממשה במהרה. עם תום מלחמת העצמאות נחתמו בין ישראל לבין מרבית מדינות ערב הסכמי שביתת נשק שנודעו כהסכמי רודוס. הסכמים אלו היו זמניים בהגדרתם והם נחתמו מתוך תקווה שיובילו לשיחות שלום. בפועל תהליך השלום בין ישראל לשכנותיה החל רק בשנות השבעים. הוויתורים הטריטוריאליים שנדרשו מישראל כחלק ממנו, הובילו למוקד מתח מרכזי בחברה הישראלית בין "יונים" שתמכו בתהליך והסכימו לויתורים כחלק ממנו לבין "נצים" שהתנגדו לו ולויתורים שנלוו לו.

התהליך המדיני עם מצרים החל לאחר מלחמת יום הכיפורים. בשנת 1975 נחתמו בתיווך אמריקני הסכמי ביניים בין ישראל למצרים. שנתיים לאחר מכן, בשנת 1977 הגיע הנשיא המצרי אנואר סאדאת לביקור בישראל.² היה זה ביקור פומבי ראשון של אישיות

ערבית בכירה בארץ והוא עורר תקוות רבות והתרגשות עצומה

בחברה הישראלית. מדינות ערב לעומת זאת זעמו על צעדיו של סאדאת וראו בזה בגידה.

לאחר הביקור החל תהליך שלום ישיר ואינטנסיבי, אך בהדרגה הוא נקלע לקשיים. בספטמבר 1978 הזמין הנשיא האמריקני, ג'ימי קרטר, את שני הצדדים לוועידה מיוחדת בקמפ-דיוויד ולאחר שבועיים של דיונים מתישים נחתם הסכם

מנחם בגין, ג'ימי קרטר ואנואר סאדאת בעת החתימה ל הסכם השלום (1979). צילום: לע"ם.

בין הצדדים. במסגרת זו הוחלט כי ישראל תסיג את כוחותיה מחצי האי סיני ותפנה את כלל

היישובים הישראליים משטחו ומצרים תכונן שלום מלא עם ישראל, תימנע מהכנסת כוחות צבא

לסיני ותאפשר שיט חופשי בתעלת סואץ. בנוסף הסכימה ישראל לכלול בהסכם סעיפים המתייחסים ל- "זכויות הלגיטימיות" של הפלסטינים. באשר לשרטוטו המדויק של הגבול הוחלט כי הוא יקבע בוועדה משותפת בחסות האו"ם. בעקבות ההסכם זכו בגין וסאדאת בפרס נובל לשלום לשנת 1978.

באפריל 1982 השלימה ישראל את נסיגתה מסיני תוך פינוי היישובים היהודים שהאחריות על ביצועו הוטל על צה"ל. הפינוי לווה במחאה ציבורית ובהתנגדות מצד גורמים אידיאולוגיים שהקימו את "התנועה לעצירת הנסיגה מסיני". רובם של תושבי האזור התפנו מרצון אך חלק קטן מהתושבים ופעילים נוספים שהגיעו אל חבל ימית סרבו להתפנות, התבצרו במספר מוקדים ופנו בכוח רק לאחר מספר מאמצים.

אריאל שרון, שר הביטחון בעת פינוי סיני, הדגיש בדבריו את התנהלות צה"ל בעת הפינוי:

"היו שניבאו מלחמת אחים כשניגשנו לבצע את המעשה חסר התקדים בתולדות המלחמות והשלום – לעקור את יישובינו הפורחים והמבוססים, על יושביהם ובתייהם... אולם צבא הגנה לישראל, צבא העם, שוב הוכיח את

למחשבה

בגרות בנותיו ובניו, קציניו ומפקדיו... לא באלימות אלא באהבה. לא באטימות אלא בהבנה לקולות הזעקה והכאב" מה לדעתו של שרון מנע מלחמת אחים? האם אתם מסכימים עם עמדתו?

לאחר נסיגת ישראל מסיני היה אמור להתחיל מימוש חלקו השני של ההסכם המתייחס למשא ומתן בין ישראל לפלסטינים, אך התקדמות במשא-ומתן זה הגיעה רק בשנת 1991, עם כינוס ועידת מדריד. מטרת הוועידה הייתה להביא לשלום בין ישראל לבין כל שכנותיה – ירדן, סוריה, לבנון והפלסטינים שיוצגו באופן עקיף. חשיבותן של הפגישות היה בעיקר ביצירת מגעים ראשונים בין ישראל לפלסטינים אולם הפגישות שנערכו לאורך השנים הבאות לא צלחו ונראה היה כי התהליך גווע.

יאסר ערפאת, ביל קלינטון ויצחק רבין בעת החתימה על הסכם אוסלו (1993).

לאור כישלון זה החלה ממשלת רבין השנייה (שנבחרה ב-1992) תהליך חשאי, שכונה לימים "תהליך אוסלו". הפעם התנהלו השיחות בין ישראל לנציגי הפלסטינים באופן ישיר וללא תיווך בין-לאומי.

ההסכמה הישראלית לדון ולהיפגש עם אנשי אש"ף היוותה שינוי משמעותי במדיניותה: עד לאותו שלב סירבה ישראל להכיר באש"ף, שהנהגתו יושבה מחוץ לשטחי יהודה ושומרון, כנציגים של הפלסטינים, ראתה בו ארגון טרור.

בהדרגה, הפכו השיחות למפגשים רשמיים והולידו את "הסכם אוסלו" עליו

חתמו יצחק רבין ויאסר ערפאת בספטמבר 1993 בווינגטון. במרכזו של ההסכם עומדת הכרה הדדית בין ישראל ואש"ף, נסיגה הדרגתית של צה"ל מעזה ומערים בגדה המערבית, הקמת רשות פלסטינית שתנהל ממשל עצמי אוטונומי לתקופת ביניים של חמש שנים, ופתיחת שיחות על הסדר קבע במהלך תקופה זו.

במקביל להתפתחות היחסים עם הפלסטינים, נוצרה פריצת דרך במסלול הירדני. חוסיין מלך ירדן ניהל במשך עשרות שנים מגעים חשאיים עם מדינאים ישראלים בכירים, אך עד וועידת מדריד לא יצר מסלול דו-צדדי פומבי עם ישראל.

בשנים 1991-1993 התנהל המשא ומתן בין ישראל לירדן במסגרת תהליך מדריד, אך ללא

פריצת דרך, הסכם אוסלו (1993) בין ישראל לאש"ף שינה את המצב. המשא ומתן בין המדינות,

הוליד הסכם שלום שנחתם בערבה, באזור הגבול בין עקבה לאילת, באוקטובר 1994. מעבר להצהרה על כינון מצב שלום מלא בין המדינות, ישראל וירדן הסכימו ביניהן על חילופי שטחים בערבה, על העברת מכסות מים וצעדים נוספים של שיתוף פעולה.

הסכמי אוסלו עוררו מחלוקת חריפה בחברה הישראלית. היו מי שקיוו שהם יביאו לסיומו של הסכסוך הארוך בין ישראל לבין העולם הערבי והיו מי שראו בו צעד מסוכן והתנגדו לו יותר על חלקים מארץ-ישראל.

ההסכמים עברו בכנסת על חודו של קול ומתנגדי ההסכם קיימו מחאות והפגנות רבות. הוויכוח הפוליטי הלגיטימי הדרדר והפך אלים יותר ויותר, תהליך ששיאו ברצח ראש הממשלה יצחק רבין.

חיילת המסייעת בפינוי הישוב שירת הים בעת ההתנתקות. צילום: דו"צ.

פיגועים של ארגוני הטרור הפלסטיניים ולבסוף התלקחות גל האלימות של אירועי גאות ושפל (האינתיפאדה השנייה) הפסיקו למעשה את התהליך. בהדרגה התקבעה ההנחה הישראלית כי בצד הפלסטיני לא קיים שותף ראוי ("פרטנר") להמשך תהליך השלום. כאלטרנטיבה למשא ומתן יזמה ממשלת ישראל בקיץ 2005 מהלך ביטחוני חד-צדדי, תכנית ההתנתקות. במסגרת התכנית פינתה המדינה את היישובים היהודיים ובסיסי צה"ל ברצועת עזה ובצפון השומרון וויתרה

על שליטתה הצבאית

ברצועת עזה. התכנית עוררה ויכוח ער בחברה הישראלית. מתנגדיה טענו כי מטעמים רבים חל איסור על פינוי יישובים יהודיים בארץ ישראל, הזהירו מפני ההשלכות הביטחוניות של ביצוע התכנית ואף טענו כי היא התקבלה בדרך לא דמוקרטית. תומכיה טענו כי הישיבה הישראלית באזורים אלו פוגעת באינטרסים האסטרטגיים של מדינת ישראל וכי היישובים המפונים לא יישארו בידיה באף הסכם עתידי. האחריות על ביצוע משימת הפינוי וההערכות מחדש הוטלה על כוחות הביטחון ובמרכזם צה"ל.

אש"ף (הארגון לשחרור פלסטין), הוא ארגון המאגד כמה תנועות לאומיות פלסטיניות שהוקם בשנת 1964 וראה בעצמו כמייצגו של העם הפלסטיני. במהלך שנות השבעים והשמונים פעל הארגון משטחן של ירדן ולבנון תוך שהוא מבצע פעולות טרור וחבלה שפגעו בישראל. בשנת 1993 הכירה ישראל באש"ף שהקים למעשה את הרשות הפלסטינית.

5.3.7 יהודים וערבים בישראל

מלחמת העצמאות בה לחמו תושבי הארץ הערבים בתושביה היהודים ובסופה הייתה ישראל לעובדה קיימת, הביאה למצב חדש בו בתחומיה של המדינה היהודית מתקיים מיעוט גדול של ערבים אזרחי ישראל.

שילובם המלא של בני המיעוטים בחברה מהווה יעד מרכזי של כל ממשלות ישראל, אולם לא תמיד היה קל להביא לכך. החל מקום המדינה ועד 1966 היו נתונים ריכוזי היישובים הערבים בישראל לממשל צבאי. מטרתו המוצהרת הייתה לבסס את אחיזתה של ישראל בשטחים אלו, למנוע את היווצרותם של סיכונים ביטחוניים ולפקח על האוכלוסייה. בפועל מנע השלטון הצבאי את חופש התנועה של אזרחים ערבים והביא לכך שרשויות המדינה לא יכלו לספק לאזרחים הערבים שירותים באופן ישיר. בהדרגה הפך הממשל הצבאי לליברלי יותר עד לביטולו, אך בתקופות של רגישות ביטחונית עולו היה בדרך כלל מוגבר.

אחת הטראומות המרכזיות שנקשרו בממשל זה היה הטבח בכפר קאסם באוקטובר 1956. ביום הראשון למלחמת סיני הוטל עוצר על כל הכפרים הערבים הסמוכים לגבול הירדני. גדוד משמר הגבול נשלח לאכוף את העוצר וקיבל הוראה לפתוח באש אל מי שמפר אותו, אלא שפועלים ערבים אשר שהו מחוץ לכפריהם לצורכי עבודה לא ידעו על הטלתו. מרבית שוטרי מג"ב בחרו להפעיל שיקול דעת ונמנעו מיישום הפקודה כלשונה. אולם מפקד המחלקה שהוצב בכפר-קאסם לא נהג כך, הורה לחייליו לפתוח באש אל עבר קבוצת חקלאים שלא ידעה על העוצר והביא להריגתם של 43 אזרחים ולפציעתם של 13 נוספים.

אנדרטה לזכר הנספים במרכז כפר קאסם

בינואר 1957 הועמדו לדין בפרשה אחד-עשר לוחמי מג"ב ונגזרו עליהם עונשי מאסר שונים, מפקד הגדוד הואשם ברצח. במהלך המשפט, טבע השופט הצבאי, בנימין הלוי, את המושג "פקודה בלתי חוקית בעליל".

פקודה זו מוגדרת כפקודה ש"דגל שחור מתנוסס מעליה" ובבסיסה "אי חוקיות הדוקרת את העין ומקוממת את הלב".

בתום המשפט נגזרו על המעורבים בפרשה עונשים כבדים, אך כולם שוחררו תוך זמן קצר יחסית. משפחות הקורבנות זכו לפיצוי כספי ובשנת

נערכה בכפר "סולחה" גדולה, אך אירוע קשה זה המשיך להעיב על יחסי יהודים-ערבים במדינת ישראל. בשנת 2007, במהלך ביקור בכפר קאסם התנצל נשיא המדינה, שמעון פרס, באופן רשמי על האירועים בשמה של מדינת ישראל.

ההגדרה "פקודה בלתי חוקית בעליל" מעידה על הכוח הרב שניתן בצה"ל לחייל ולמפקד הזוטא. כיצד ניתן לחנך את חיילינו לזהות פקודות מסוג זה?

למחשבה

אחת הסוגיות המרכזיות המלווה את היחסים בין יהודים לערבים במדינת ישראל היא סוגיית הקרקעות. החל מהקמת המדינה חוקקו חוקים ונקבעו תקנות שהביאו לכך שאדמות רבות שהיו בעבר בבעלות ערבית עברו לבעלות המדינה. אחד החוקים המרכזיים בהקשר זה הוא "חוק נכסי נפקדים" שקובע כי אדמותיו של אדם שעזב את שטח הארץ אל ארצות אויב במהלך מלחמת העצמאות יופקעו ממנו. האדמות והנכסים שהופקעו שימשו ברובם לשם קליטת העלייה המאסיבית והמהירה אליה נדרשה מדינת ישראל ולשם הקמתם של מקומות יישוב חדשים.

אחד משיאי ההתנגדות והביקורת של ערביי ישראל ביחס למדיניות זו התרחש ב-1976.

בראשית השנה פרסמה המדינה שורת החלטות בנוגע להפקעת קרקעות; ראשי הציבור הערבי ביקשו לערוך ב-30 במרץ שביתה כללית והפגנות שנועדו למחות על כך תחת הכותרת "יום האדמה". ככל שהתקרב התאריך האלימות הלכה והסלימה ולבסוף ביום המחאה עצמו אירעו התנגשויות אלימות בין המוחים לבין כוחות הביטחון במהלכן נהרגו שישה אזרחים ערבים. מאז ועד היום הפך יום זה ליום מרכזי בלוח השנה של ערביי

ישראל במהלכו נערכות עצרות זיכרון, הפגנות מחאה ושביתות. היסטוריונים ואנשי מדע המדינה מתייחסים לאירוע זה כקו שבר המעיד על שינוי מגמות בתוך הציבור הערבי-ישראלי.

גל אלימות נוסף פרץ כמה עשורים לאחר מכן, ב-1 באוקטובר 2000, כיומיים לאחר תחילת אירועי "גאות ושפל" (האינתיפאדה השנייה). במהלך האירועים שכונו "אירועי אוקטובר" השליכו המפגינים, ערבים אזרחי ישראל, בבקבוקי תבערה, חסמו כבישים ויידו אבנים אל עבר מכוניות יהודיות וכוחות הביטחון. פעולות אלו הביאו לפגיעה ברכוש, לפציעתם של רבים ואף למותו של אזרח ישראלי. על-מנת לפזר את

ההפגנות עשו כוחות הביטחון שימוש נרחב באמצעים לפיזור הפגנות (אלפ"ה) ולעתים אף באש חיה.

מקרב המפגינים נהרגו במהלך האירועים שניים-עשר ערבים אזרחי ישראל ופלסטיני שאינו אזרח ישראלי. בעקבות האירועים הקשים, הוחלט ב-8 בנובמבר 2000, להקים ועדת חקירה לבדיקת האירועים ("ועדתאור"). לצד התייחסות ספציפית אל האירועים כללו המסקנות גם דין וחשבון כללי על מצבו של המגזר הערבי וביקורת על התנהלות הרשויות. בשל הפן האלים של ההפגנות ודיכויין, פגעו מהומות אוקטובר במרקם היחסים העדין שבין המגזר הערבי והמגזר היהודי במדינת ישראל.

4.6 נשיאי המדינה

1.4.6 חיים ויצמן (1874-1952)

"הבה ונשקוד קודם כל להגדיל את כוח יצירתנו על ידי הרמת קרן המדע והמחקר במדינת ישראל. מדע ומחקר הם יסודות היצירה האנושית כולה. את כל החיל שעשינו במדע ובמחקר בקרב אומות העולם עלינו לגייס עכשיו לבניין מולדתנו. אך עם כל החשיבות המכרעת של המדע, לא בו בלבד ניוושע. עלינו לבנות גשר חדש בין המדע לבין רוח האדם".

חיים ויצמן, דברים בפתיחת האספה המכוננת, 12 בפברואר 1949.

חיים ויצמן, נשיא המדינה הראשון, נולד בשנת 1874 בעירה מוטילי, ברוסיה. כשהיה נער עזב את ביתו ועבר ללמוד בגימנסיה בעיר פינסק. מרגע זה ואילך, הלך ויצמן והרחיב את השכלתו בתחום הכימיה עד שהפך לאחד המדענים החשובים בתחום. במקביל התקרב ויצמן אל הרעיון הציוני והפך לאחד מאבותיה של הציונות הסינתטית אשר ביקשה לשלב (ליצור סינתזה) בין רעיון הציונות המדינית לרעיון הציונות המעשית וגרסה כי על התנועה הציונית לפעול גם לשיפור מצבם של היהודים במזרח אירופה.

בשנת 1906 נשא לאישה את ורה ועבר להתגורר במנצ'סטר, בריטניה. במהלך מלחמת העולם הראשונה, סייע לתעשייה הצבאית הבריטית ומצא דרך חלופית לייצור חומר נפץ. ויצמן האמין כי עם תום המלחמה, ישלטו הבריטים בארץ, פעל לקרבם לתביעותיה של התנועה הציונית והביא להשגתה של הצהרת בלפור (1917). משנת 1920 עמד בראש ההסתדרות הציונית העולמית, תפקיד ממנו התפטר בשנת 1930 כמחאה על פרסום "הספר הלבן" של פספילד אשר סימן את הסתייגותם מן הציונות. הוא לא הצליח לשוב לתפקיד יושב-ראש, אך כיהן במשך יותר מעשור כנשיא ההסתדרות הציונית העולמית.

בשנת 1934 הוקם ברחובות מכון לחקר המדע וויצמן מונה למנהלו הראשון; הוא בנה את ביתו במכון והפך את רחובות לביתו. המכון התפתח, הפך עם השנים לאחד המכונים החשובים בתחומי ולימים שונה שמו למכון ויצמן. ויצמן היה גורם מרכזי במאבק הדיפלומטי להקמת המדינה; עם הקמתה נבחר לנשיא

המועצה הזמנית וב-1949 הפך לנשיאה הראשון של המדינה. כנשיא המשיך בפעילותו המדעית ויצר את מוסד הנשיאות. חיים ויצמן נפטר ב-כ"א בחשוון תשי"ג, 9 בנובמבר 1952 ונקבר במכון ויצמן ברחובות.

חיים ויצמן ראה בפיתוח המדע משימה לאומית בעלת חשיבות מכרעת באשר לעתידה של ישראל. מהי לדעתכם החשיבות של פיתוח תחום זה בישראל כיום ?

למחשבה

* בהצהרת בלפור ומשמעותה דנו לעיל בפרק נפרד.

2.4.6 יצחק בן-צבי (1884-1963)

"קיבוץ גלויות הוא הרעיון המרכזי הנעלה ביותר של המדינה הזאת... גם בארצות הצפון והמערב. בכל אלה פזורים יהודים למאות אלפים, מהם בעלי רכוש וברוכי יוזמה, ומהם חסרי כל וחדלי ישע... על כולם חל חוק אחד ומשפט אחד, הוא חוק השבות אשר קיבלנו בכנסת."

יצחק בן-צבי, נאום ההשבעה לכהונת נשיא המדינה, 10 בדצמבר 1952.

יצחק בן-צבי, נשיא המדינה השני, נולד בשנת 1884 בעירה פולטובה, ברוסיה, תחת השם יצחק שימשילביץ'. בילדותו למד ב-"חדר" מסורתי ומאוחר יותר בגימנסיה ובאוניברסיטה של קייב. עוד בצעירותו התקרב בן-צבי לציונות והיה פעיל בארגון "הגנה עצמית" בעירת הולדתו כנגד פורעים אנטישמיים. הוא הצטרף אל מפלגת "פועלי ציון" ולקח חלק בעיצוב אופייה.*

בשנת 1907 עלה לארץ ישראל, המשיך בפעילות ציונית בעלת אופי ביטחוני ונמנה עם מייסדי ארגון השמירה בר גיורא, ארגון המגן הראשון שהוקם בשנת 1907; במקביל היה בין המורים הראשונים של הגימנסיה העברית, בית הספר התיכון הראשון בירושלים. בשנת 1912 החל ללמוד משפטים באיסטנבול לצדו של דוד בן-גוריון. כאשר פרצה מלחמת העולם הראשונה (1914), נקטעו לימודיהם של השניים והם נאלצו לשוב לארץ ישראל. בארץ הם ניסו להקים גדוד יהודי במסגרת הצבא העות'מאני, אך גורשו לחו"ל וכעבור זמן קצר הפליגו לארצות הברית, שם יזמו הקמת גדוד עברי אשר פעל במסגרת הצבא הבריטי.

כאשר חזר בן-צבי לארץ, שימש במגוון תפקידי מפתח במסגרת המוסדות הלאומיים ועסק במקביל גם בחקר ארץ-ישראל וקהילות יהודיות בארצות האסלאם. בשנת 1947 ייסד מכון לחקר קהילות ישראל במזרח ולימים זה הפך ל-יד יצחק בן-צבי, מכון מחקר מרכזי ומרכז חינוכי העוסק בחקר ההיסטוריה של ארץ ישראל ויהדות המזרח. החל משנת 1948 שימש בן-צבי כחבר-כנסת מטעם מפא"י. עם פטירתו של חיים ויצמן ב-1952, נבחר לנשיא. כנשיא המשיך להתגורר בצריף צנוע בשכונת רחביה בירושלים והפך את ביתו לבית פתוח אליו הוזמן כל אזור שרצה בכך. יצחק בן-צבי נפטר ב-כ"ט בניסן תשכ"ג, 23 באפריל

1963, ונקבר בהר המנוחות בירושלים.

יצחק בן-צבי ואשתו רחל ינאית ראו חשיבות רבה במחקר ההיסטורי של ארץ ישראל, בכך הם דמו לאישים ציבור מרכזיים נוספים בשנות החמישים שעסקו גם הם בחקר ההיסטוריה.

למחשבה מהי לדעתכם הסיבה לחשיבות שהוענקה לעיסוק בתחום זה ?

* פועלי ציון מפלגה ציונית סוציאליסטית שנוסדה באירופה בראשית המאה ה-20, בין מנהיגיה: יצחק בן-צבי, זלמן שז"ר ודוד בן-גוריון. לימים התפלגה המפלגה למפלגת "אחדות העבודה" שהתמזגה אל תוך מפא"י ולמפלגת "פועלי ציון שמאל" שהתמזגה אל תוך מפ"ם.

** ארגון בר-גיורא נידון בפרק נפרד בהמשך.

† ר' שניאור זלמן מלאדי (1745-1812), שנודע כאדמו"ר הזקן, מנהיגה ומייסדה של חסידות חב"ד (חוכמה בינה ודעת), אחת החסידויות המרכזיות בעולם היהודי. האדמו"ר הזקן כתב את ספר התניא, ספר חסידות שעסק בטבע האדם ובפנימיות הנפש. כחלק מן המאבק ביהחסידיים למתנגדיהם, נכלא הרב בשנת 1798 בכלא הרוסי; שחרורו מן הכלא ב-י"ט בכסליו, נחגג על-ידי חסידי חב"ד ב-"חג הגאולה".

3.4.6 זלמן שזר (1889-1974)

"אם רבות ושונות הן עוד הסכנות האורבות לנו מבית ומחוץ, הלא תנאי ראשון ליכולתנו להתגבר עליהן הוא קירוב הלבבות שבפניהם... על ידי עקירת שנאת אחים וכיבוש יצרי קנאות, על ידי טיפוח הכבוד ההדדי, והסובלנות האמתית, על אף כל ההבדלים האמתיים והמדומים, ועל ידי חתירה מתמדת ומאומצת אל קיומו בפועל של הצו הראשוני שהוכרז באוזני עמנו בשחר נעוריי: ואהבת לרעך כמוך." זלמן שז"ר, נאום ההשבעה לכהונת נשיא המדינה, 22 במאי 1963.

זלמן שזר, נשיא המדינה השלישי, נולד בשנת 1889 בעיר מיר, בבלרוס, תחת השם שניאור זלמן רובשוב (שז"ר). משפחתו הייתה משפחה חסידית ידועה מצאצאיו של ר' שניאור זלמן מלאדי מייסד חסידות חב"ד". הוא התמקד בהשכלתו בלימודי היסטוריה והיה אחד מתלמידיו של ההיסטוריון היהודי החשוב שמעון דובנוב. בשנת 1905 הצטרף למפלגת פועלי ציון והפך לאחד ממנהיגי הבולטים, בשנת 1911 הגיע לראשונה לארץ-ישראל אך לאחר תקופה קצרה חזר לאירופה לצורך המשך לימודיו. בשנת 1924 השתקע באופן סופי בארץ-ישראל והחל לעבוד כחבר מערכת בעיתון "דבר"; לאחר מותו של ברל כצנלסון בשנת 1944, הפך שזר לעורך העיתון ולעורכה של הוצאת הספרים "עם עובד". עם הקמת המדינה נבחר כחבר כנסת מטעם מפא"י ושימש כשר החינוך בממשלת ישראל הראשונה. בתפקידו זה עסק בבנייה של מערכת החינוך הישראלית ויזם את חקיקתו של חוק חינוך חובה, על פיו חייב כל ילד מגיל 5 ועד גיל 13 ללמוד במוסד חינוכי חנם; לימים הורחב החוק והוא חל היום עד גיל 18 (12 שנות לימוד). עם פטירתו של יצחק בן-צבי ב-1963, נבחר לנשיא. הוא המשיך לעסוק בחקר ההיסטוריה גם בתפקיד זה ויסד את "חוג הנשיא לחקר יהדות זמננו". ב-1971 הוא חנך את "משכן נשיאי ישראל", המעון הרשמי בו מתגוררים נשיאי המדינה מאז ועד היום. שזר כיהן בתפקיד עד לפרישתו במאי 1973. זלמן שזר נפטר ב-י"ט בתשרי תשל"ה, 5 באוקטובר 1974 ונקבר בחלקת גדולי האומה בהר הרצל.

"חוק חינוך חובה" נחקק בעת שמדינת ישראל התמודדה עם מצב כלכלי קשה, איום ביטחוני קיומי וצורך לקלוט במהרה כמות גדולה מאוד של עולים. מדוע לדעתכם התעקש שזר לפעול לחקיקת החוק למרות זאת?

למחשבה

4.4.6 אפרים קציר (1916-2009)

"אני שב אל דבריו של הרצל בשבחי החלום. אכן, יש שהמרחק בין חלום ומעשה אינו כה גדול. למיטב הכרתי, זה בדיוק המצב בנוגע לחלומם של אבות הציונות. יש בכוחנו לעשות את מדינת ישראל למוקד שגשוגם של המאויים ההם. אנו מסוגלים גם מסוגלים לצרף כאן יחדיו מדע, מחקר, פעילות אינטלקטואלית ויצירה תרבותית מן המעלה הראשונה. אם נעשה זאת, נבצר את מדינת ישראל מבחינות רבות ונשוב ונעשה אותה לאבן שואבת."

אפרים קציר, נשיא המדינה הרביעי, נולד בשנת 1916 בעיר קייב, באוקראינה, תחת השם אפרים קצ'לסקי. כשהיה בן תשע עלתה משפחתו לארץ והתיישבה בירושלים. קציר למד בגימנסיה העברית ובהיותו בן 16 התגייס ל-"הגנה". מעט לאחר מכן החל את לימודיו באוניברסיטה העברית ועד מהרה הפך לאחד מחשובי המדענים שפעלו בארץ. במהלך מלחמת העצמאות הקים את "חיל המדע" שתפקידו לרכז ידע הדרוש לצורך פיתוח אמצעי לחימה. בשנת 1950 שב קציר לאקדמיה ומונה לראש החוג לביופיזיקה במכון ויצמן, בשנת 1959 זכה בפרס ישראל למדעי החיים ובשנת 1960 נבחר כחבר המועצה הלאומית הישראלית למדעים. ב-1966 מונה קציר למדען הראשי במשרד הביטחון וחזר לעסוק בנושא פיתוח אמצעי לחימה. בשנת 1972 נרצח אחיו, אהרון קציר שהיה גם הוא מדען חשוב, בהתקפת מחבלים בנמל התעופה בן-גוריון. עם פרישתו של זלמן שזר ב-1973 נבחר קציר לנשיא. כהונתו עמדה בעיקר בסימן מלחמת יום הכיפורים שפרצה זמן קצר לאחר כניסתו לתפקיד. הוא הרבה לבקר את הפצועים בבתי החולים ואת אלמנות החללים. בשנת 1974 יסד את "אות הנשיא למתנדב", עיטור גבוה שמעניק נשיא המדינה לגופים וליחידים שעוסקים בתרומה למען הכלל. בשנת 1977 קיבל את פניו של נשיא מצריים אנואר סאדאת בעת ביקורו בארץ. הוא כיהן בתפקיד עד לפרישתו במאי 1978. אפרים קציר נפטר ב-ז' בסיון תשס"ט, 30 במאי 2009 ונקבר בבית העלמין ברחובות.

* שמעון דובנוב (1860-1941), סופר והיסטוריון יהודי שפעל ברוסיה. מראשי התנועה האוטונומיסטית שדרשה לפתור את הבעיה היהודית באמצעות הענקת אוטונומיה ליהודים במדינות בהן הם חיים. חיבורו המרכזי הוא "דברי ימי עם עולם" הכולל אחד-עשר כרכים.

אפרים קציר היה הנשיא הראשון (והיחיד עד כה) שהגיע לתפקיד מחוץ למערכת הפוליטית. מודל זה של נשיאות עורר תגובות רבות בעד ונגד. מהי עמדתכם? מה הם היתרונות ומה הם החסרונות של נשיא שכזה?

למחשבה

5.4.6 יצחק נבון (1921-2015)

"אבי היה צאצא למשפחה ספרדית ותיקה בארץ. אמי נולדה במרוקו והגיעה לירושלים בהיותה בת חמש עם סבא, רבי יעקב בן עטר... יום אחד חלם סבא חלום והנה אליהו הנביא ניצב לידו ואומר לו: עד מתי אתה יושב בגולה בנחת וירושלים בחורבנה?... עד כמה שידוע לי, לא קרא סבא את ה'אוטואמנציפציה' של פינסקר ולא התפקד במפקד הציוני. הוא עלה לארץ הקודש לפי צו של אליהו הנביא. אם יהודים, יהיו באשר יהיו, ידעו להקשיב לקול אליהו הנביא שבלבם – תוגשם הציונות ועם ישראל ייגאל."

יצחק נבון.

יצחק נבון, נשיא המדינה החמישי, נולד בשנת 1921 בירושלים למשפחה ספרדית ירושלמית. בהיותו נער למד במחזור הראשון של התיכון ליד האוניברסיטה. עם תום לימודיו התיכוניים למד מזרחנות וחינוך באוניברסיטה העברית. בשנת 1946 התגייס נבון ל-"הגנה" ועמד בראש "המחלקה הערבית בירושלים". בשנת 1949 הצטרף לשירות הדיפלומטי של משרד החוץ וכיהן בתפקידים שונים באורגוואי ובארגנטינה. בהמשך הפך גם למזכירו של שר החוץ, משה שרת, וב-1952 הפך למנהל לשכת ראש הממשלה ופעל תחת משה שרת ודוד בן-גוריון.

בשנת 1963 מונה לראש אגף התרבות במשרד החינוך והתרבות. בתפקידו זה החל ב-מבצע לביעור הבערות בשיתוף עם קצינת ח"ן ראשית אל"ם סטלה לוי. "מטרת המבצע הייתה להרחיב באופן ניכר ידיעת קרוא וכתוב בקרב מבוגרים מאוכלוסיות חלשות. לצורך המבצע העמיד צה"ל כמות גדולה של חיילות שנשלחו לריכוזי עולים ועסקו בהוראת השפה. מבצע זה הוכתר בהצלחה רבה והיווה את הבסיס להקמת יחידת המורות החיילות.

במקביל לקריירה הפוליטית שלו עוסק נבון גם בכתיבה. יצירתו הידועה ביותר היא המחזה בוסתן ספרדי, שהועלה לראשונה בשנת 1969 וזכה לחידוש בתיאטרון הבימה ב-1998. המחזה מספר את סיפורה של השכונה הספרדית אוהל משה, אחת משכונות ה-"נחלאות" בירושלים בה גדל.

בשנת 1965 נבחר לכנסת ובין השנים 1974-1977 שימש כיושב-ראש ועדת החוץ והביטחון. עם פרישתו של אפרים קציר ב-1978, נבחר יצחק נבון לנשיא. כהונתו עמדה בסימן הסכם השלום עם מצרים והמחלוקת הציבורית שפרצה סביב פינוי חבל ימית; ובסימן מלחמת שלום הגליל והדין הציבורי שהתפתח באשר להתמשכותה.

עם תום כהונתו כנשיא, בשנת 1983, חזר לחיים הפוליטיים ונבחר לכנסת האחת עשרה מטעם מפלגת העבודה. בשנת 1984 מונה לסגן ראש הממשלה ולשר החינוך והתרבות. ב-1990 פרש מן הכנסת והחל לכהן במגוון תפקידים ציבוריים. יצחק נבון נפטר ב-כ"ד בחשוון תשע"ו, 6 בנובמבר 2015 ונקבר בהר הרצל.

* המחלקה הערבית יחידה צבאית שפעלה בין השנים 1943-1950, בתחילה במסגרת הפלמ"ח ובהמשך במסגרת צה"ל. חיילי היחידה כונו מסתערים והם התערבבו באוכלוסייה הערבית לצורך פעולות ריגול, סיכול וחבלה.

** חיל הנשים (ח"ן) חיל שפעל במסגרת צה"ל עד לשנת 2001 והיה אחראי על הכשרה, אימון, שיבוץ וקידום נשים בצבא. בעקבות שינויים באופיו של צה"ל, פורק ה-ח"ן ובמקומו הוקמה מפקדת היותה"ם (יועצת הרמטכ"ל לענייני מגדר). אל"ם סטלה לוי (1924-1999) שימשה כ-קצנת"ר (קצינת ח"ן ראשית) בין השנים 1964-1970, ולאחר מכן כנספחת הצבאית בוויינגטון. בין השנים 1974-1976 שירתה במשטרת ישראל והייתה בין מקימי המשמר האזרחי. בשנת 1977 הצטרפה למפלגת ד"ש ושימשה כחברת כנסת בכנסת התשיעית.

יצחק נבון רתם את צה"ל לצורך משימה לאומית בה ראה חשיבות רבה (ביעור הבערות).

מה עמדתכם, האם מתפקידו של צה"ל לעסוק בנושא כל-כך "אזרחי"? האם הנסיבות הייחודיות של העלייה הגדולה הצדיקו זאת?

למחשבה

6.4.6 חיים הרצוג (1918-1997)

"האויב האמתי שבפניו אנו ניצבים, נמצא בקרבנו, הוא נמצא בקרב כל אחד מאתנו, אזרחי ישראל, יהודים וערבים, דתיים וחילוניים, ימניים ושמאלניים, ספרדים ואשכנזים. הוא מתבטא בחוסר הנכונות לשמוע את הזולת כשדעתנו אינה נוחה. אולי זוהי הסכנה הגדולה ביותר שלפניה עמדנו אי-פעם במדינתנו מאז קבלת העצמאות. מי כמונו, כעם ישראל, שבעיר הקודש הזאת איבד את בית בחירתו ואת עצמאותו בשל ריב אחים ונפל קרבן לחרב הפולש – מי כמונו חייב ללמוד ולשנן את לקחי העבר כדי להבטיח את העתיד."

חיים הרצוג, ההשבעה לכהונת נשיא המדינה, 5 במאי 1983.

חיים הרצוג, נשיא המדינה השישי, נולד בשנת 1918 באירלנד לרב יצחק הרצוג, רבה הראשי של אירלנד, ומי שהיה לימים רבה הראשי של מדינת ישראל. בשנת 1935 עלה לארץ, למד בישיבת "מרכז

הרב" ולאחר מכן גם בישיבת "חברון." בשנת 1936 התגייס לשורות ה"הגנה" ושנתיים מאוחר יותר חזר לבריטניה על-מנת ללמוד משפטים. הוא השלים את לימודיו והתנדב לצבא הבריטי שעמד בלחימה קשה עם הנאצים. הרצוג הוצב כקצין מודיעין בחזית הגרמנית והיה בין משחררי מחנה הריכוז ברגן בלזן. עם תום המלחמה השתחרר בדרגת מייג'ור (רב-סרן).

בשנת 1948 הקים את מחלקת המודיעין של צה"ל שהפכה לימים לאגף המודיעין (אמ"ן). בתפקיד זה הניח את היסודות לדפוסי האיסוף והמחקר בתחום. בהמשך שימש גם כנספח הצבאי בווינגטון, פיקד על חטיבת ירושלים ושימש כראש אגף המודיעין (אמ"ן). בשנת 1962 השתחרר מצה"ל בדרגת אלוף.

בשנת 1967 מונה לפרשן ב-"קול ישראל" ועל-אף שלא נשא בתפקיד רשמי באותה העת, סייע בהרגעת הציבור ובעידודו ב-"תקופת ההמתנה" שקדמה למלחמת ששת הימים. לאחר המלחמה התבקש לשוב לצה"ל ומונה למושל ירושלים והגדה המערבית. בשנת 1973, בעת מלחמת יום הכיפורים, חזר לשדה התקשורת ושימש כפרשן צבאי בערוץ הראשון. בשנים 1975-1978 כיהן כשגריר ישראל באו"ם. מכהונה זו

זכורה במיוחד תגובתו הקשה להחלטת האו"ם להגדיר את הציונות כגזענות. בשנת 1981 נבחר הרצוג לכנסת מטעם מפלגת העבודה.

עם פרישתו של יצחק נבון ב-1983, נבחר חיים הרצוג לנשיא. במהלך כהונתו פעל לחיזוק הקשר בין ישראל לתפוצות ולחיזוק החינוך היהודי. בשנת 1987 היה לנשיא הישראלי הראשון שערך ביקור בגרמניה. הוא כיהן בתפקיד עד לפרישתו במרץ 1993. חיים הרצוג נפטר ב-19 באפריל 1997 ונקבר בחלקת גדולי האומה בהר הרצל.

למחשבה חיים הרצוג זכה בצעירותו להשכלה תורנית רחבה, אך בהמשך חייו לא קיים אורח חיים

דתי מלא. אף על-פי-כן הוא שמר על קשר חזק עם היהדות ועשה שימוש נרחב ברקעו התורני. מה דעתכם על עמדה ייחודית זו?

* ישיבת מרכז הרב ישיבה גבוהה המזוהה עם הציבור הציוני-דתי. הישיבה הוקמה בשנת 1924 ובראשה עמד הרב אברהם יצחק הכהן קוק (1865-1935). במהלך שנות השבעים, תחת הנהגתו של הרב צבי יהודה קוק (1891-1982), הפכה הישיבה למזוהה עם תנועת "גוש אמונים" ומפעל ההתנחלות. במהלך מרץ 2008 חדר לשטח הישיבה מחבל שרצח שמונה מתלמידי הישיבה לצעירים הסמוכה לה. ** ישיבת חברון (כנסת ישראל), אחת הישיבות הבולטות בציבור החרדי-ליטאי בישראל שראשיה בסלובודקה שבליטא. בשנת 1924 הוקם סניף של הישיבה בחברון, ולאחר פרעות תרפ"ט (1929) בהן נהרגו כמה מתלמידי הישיבה, היא הוקמה מחדש בירושלים.

7.4.6 עזר ויצמן (1924-2005)

"הגורל הוליד אותי ואת אחיי בני דורי בימים הגדולים בהם שבו היהודים לארצם והקימו מחדש... אבל כל יהודי, בכל דור ודור, חייב לראות את עצמו כאילו היה שם... הייתי עבד במצרים, וקיבלתי את התורה בהר סיני. ויחד עם יהושע ואליהו עברתי את נהר הירדן. נכנסתי לירושלים עם דוד, וגיליתי ממנה עם צדקיהו, ולא שכחתי אותה על נהרות בבל, ובשוב ה' את שיבת ציון חלמתי בין בוני חומתיה. לחמתי ברומאים, וגורשתי מספרד, והועליתי על המוקד במגנצא, ולמדתי תורה בתימן, ושכלתי את משפחתי בקישינב, ונשרפתי בטרבלינקה, ומרדתי בוורשה ועליתי לארץ-ישראל, היא ארצי שממנה גליתי ובה נולדתי וממנה אני בא ואליה אשוב." עזר ויצמן, נאום בפני בית הנבחרים הגרמני (בונדסטאג), 16 בינואר 1996.

עזר ויצמן, נשיא המדינה השביעי, נולד בשנת 1924 בתל-אביב וגדל בחיפה. במהלך מלחמת העולם השנייה התגייס לחיל האוויר הבריטי ושירת כטייס קרב. בשנת 1946 פרש מן הצבא הבריטי והצטרף לתקופה קצרה לאצ"ל. בשנת 1947 היה ממקימי "שירות האוויר" של ה- "הגנה", אשר הפך עם קום המדינה לחיל האוויר הישראלי. במלחמת העצמאות פיקד על "טייסת הנגב", עליה הוטל לספק מזון ותחמושת ליישובים היהודים המבודדים באזור. ויצמן אף השתתף בקרב הקשה אשר בסופו נעצרו המצרים בגשר "עד הלום" הסמוך לאשדוד. לאחר המלחמה המשיך למלא תפקידים שונים בחיל האוויר. בשנת 1958 מונה למפקד חיל האוויר, תפקיד אותו מילא במשך שמונה שנים. בתקופה זו הפך את חיל האוויר לחיל מודרני ומיומן שהצליח להפגין יכולות מרשימות מאוד במהלך "מבצע מוקד" שפתח את מלחמת ששת הימים. בין השנים 1966-1969 שימש כראש אגף המבצעים וסגן הרמטכ"ל.

בשנת 1969 פרש ויצמן מצה"ל והצטרף לגח"ל (גוש חירות ליברלים) שיהפוך בעתיד למפלגת הליכוד. הוא שימש כשר התחבורה; ולאחר "המהפך" הפוליטי ב-1977 כשר הביטחון. בהקשר זה מילא תפקיד מפתח בהשגת הסכם השלום עם מצרים. בשנת 1980 פרש מן הממשלה וב-1984 הקים את מפלגת "יחד", שהתמזגה מאוחר יותר אל מפלגת "העבודה". בשנת 1992 החליט לעזוב את החיים הפוליטיים.

עם פרישתו של חיים הרצוג ב-1993, נבחר עזר ויצמן לנשיא. בניגוד לקודמיו, הוא הרבה להתבטא בנושאים שעמדו על סדר היום תוך נאמנות לסגנונו הישיר והבלתי אמצעי. במהלך כהונתו פעל לקידום קליטת העלייה ממדינות חבר העמים ומאתיופיה ולחיזוק הקשר עם המשפחות השכולות. בשנת 1999 פורסם כי ויצמן קיבל כספים מאיש עסקים מבלי שדיווח על כך כנדרש. היועץ המשפטי לממשלה החליט שלא להעמידו לדין אך ויצמן בחר לפרוש מתפקידו בשנת 2000. עזר

ויצמן נפטר ב-ט"ו בניסן תשס"ה, 24 במאי

2005, ונקבר בבית הקברות באור-עקיבא.

עזר ויצמן נודע בסגנונו הישיר והבלתי אמצעי. רבים ראו בסגנון זה "קסם אישי" והעלו

למחשבה

על נס את ה-"ישראליות" שבו, אחרים סברו כי סגנון זה אינו מתאים לנשיא שאמור לשמש כדובר הרשמי של מדינת ישראל. מה עמדתכם בנושא?

8.4.6 משה קצב (נולד: 1945)

"עצב עמוק יורד על מדינת ישראל משנקבע כי מי שהיה שר בממשלה, סגן ראש הממשלה ונשיא המדינה, ביצע מעשים כאלה. מחזה קשה ביותר הוא לראות את מי ששימש לסמל ממלכתי במדינה נכנס לכלא."

מרים נאור, עדנה ארבל וסלים ג'ובראן, פסק הדין בערעור הנשיא לשעבר משה קצב, 10 בנובמבר 2011.

משה קצב, נשיא המדינה השמיני, נולד בשנת 1945 בעיר יזד, באירן. בהיותו בן חמש עלה עם משפחתו לישראל. הוא גדל והתחנך במעברה קסטינה שהפכה לימים לעיירה קריית מלאכי, למד בכפר הנוער בן-שמן והתגייס לחיל הקשר. עם שחרורו מהצבא פנה ללימודי היסטוריה וכלכלה באוניברסיטה העברית ועסק בהוראה ובעיתונאות.

בשנת 1969 נבחר כראש הרשות המקומית קריית מלאכי והיה לראש המועצה הצעיר בתולדות המדינה. ב-1977 נבחר לראשונה לכנסת מטעם הליכוד. ב-1984 מונה לשר העבודה והרווחה והיה לשר הצעיר ביותר בתולדות המדינה. קצב מילא תפקידי שר נוספים ומונה לסגן-ראש הממשלה; התקדמותו המהירה זכתה לתהודה ציבורית גדולה, בעיקר בשל הרקע החברתי-כלכלי ממנו הגיע.

עם פרישתו של עזר ויצמן ב-2000, נבחר לנשיא. תקופת כהונתו החלה כתקופה מתונה ושקטה יחסית לאחר תקופתו הסוערת של הנשיא ויצמן. בשנת 2005, על רקע הסערה הציבורית סביב תכנית ההתנתקות, נשא קצב נאום בו חלק למתיישי חבל קטיף וצפון השומרון שבחים רבים אך ביקש מהם לציית לחוק ולא לפגוע בכוחות הביטחון. בינואר 2007 ביקש קצב "נבצרות זמנית" על רקע היותו חשוד בפלילים, ויושבת-ראש הכנסת, דליה איציק, מונתה כממלאת מקומו. ביוני 2007 התפטר סופית מתפקידו. משה קצב הורשע בשנת 2011 בביצוע עבירות אונס, מעשה מגונה בכוח והטרדה מינית של נשים שהיו כפופות למרותו. קצב נידון למאסר ונשלח לרצות את עונשו בכלא.

למחשבה לאחר הרשעתו של קצב בבית המשפט היו שסברו כי על מדינת ישראל למחוק אזכורים

רשמיים לתקופת כהונתו כנשיא וכך למשל להסיר את פסלו מהגן בבית הנשיא. אחרים טענו כי לא ניתן לשכתב את ההיסטוריה וכי דווקא באזכורו של קצב ובעובדה שהוא נכלא ונענש, יש ערך חינוכי רב. מהי עמדתכם בנושא?

9.3.6 שמעון פרס (1923-2016)

"חברה שיש בה כל כך הרבה מתנדבים וארגוני התנדבות, היא חברת סגולה, שקיימת בה סולידריות וערבות הדדית. חברה שטוב להיות חלק ממנה. האמת היא שגם אם ישנם פגמים בישראל, טוב להיות ישראלי. הישראלי יודע שאם ייקלע למצוקה, קרובה לבית או רחוקה, בקצווי תבל, לא יישאר לבד. תמיד יזנקו ממקום מפתיע מתנדבים לעזור." שמעון פרס, דברים בטקס הענקת אות הנשיא למתנדב, 24 ביוני 2006.

שמעון פרס, נשיא המדינה התשיעי, נולד בשנת 1923 בווישנובה, בפולין, תחת השם שמעון פרסקי. בשנת 1934 עלה עם משפחתו לישראל ולמד בבית הספר בבן-שמן, כשהיה בן שבע-עשרה הצטרף להכשרה של הנוער העובד*** בקיבוץ גבע והיה מקימיו של קיבוץ אלומות. פרס החל למלא מספר תפקידים בתנועה; ב-

1947 הצטרף ל"הגנה" והוצב במפקדתה הראשית ועם קום המדינה עבר לשרת במשרד הביטחון.

ב-1952 מונה למנכ"ל משרד הביטחון בהיותו בן 29 בלבד. בתפקידו זה עסק בעיקר בהצטיידות צה"ל באמצעי לחימה ובפיתוח התעשיות הביטחוניות. בעת כהונתו הוא פעל לחיזוק היחסים בין ישראל לצרפת, פיתח את יכולותיה האסטרטגיות של ישראל והוביל את ההכנות לקראת מלחמת סיני. בשנת 1959 נבחר לראשונה לכנסת מטעם מפא"י ושימש כסגן שר הביטחון. ממשלות ישראל השונות שימש כשר לקליטת עלייה, שר התחבורה, שר התקשורת, שר ההסברה, שר הביטחון, שר הפנים, שר החוץ, שר האוצר, השר לשיתוף פעולה אזורי, השר לפיתוח הנגב והגליל, המשנה לראש הממשלה ועוד.

ב-1977 התמודד לראשונה על ראשות הממשלה אל מול מנחם בגין והפסיד במה שנודע לימים כ"מהפך הפוליטי". בשנת 1981 התמודד שוב מול בגין והפסיד בהפרש נמוך מאוד. בשנת 1984 התמודד מול יצחק שמיר ומפלגות השמאל זכו למספר מושבים זהה לזה של מפלגות הימין. פרס הפך לראש-ממשלת אחדות כחלק מהסכם רוטציה שקבע כי לאחר שנתיים יחליפו בתפקיד מנהיג הליכוד, יצחק שמיר.

במהלך כהונתו כראש ממשלה, הוביל תכנית לייצוב המשק, הסיג את צה"ל לקו הגנה חדש בדרום לבנון שנודע כ-"רצועת הביטחון" וביצע עסקת חילופי שבויים גדולה (עסקת ג'יבריל). בשנת 1988 התמודד פרס שוב כנגד שמיר והפסיד.

בשנת 1992 מונה לשר החוץ בממשלתו של יצחק רבין והביא לחתימתו של הסכם הביניים עם הפלסטינים שנודע כהסכם אוסלו; על כך זכה לצדם של יאסר ערפאת ויצחק רבין, בפרס נובל לשלום. חתימת ההסכם הביאה לפילוג קשה בעם ששיאו ברציחתו של ראש הממשלה, יצחק רבין, בנובמבר 1995. לאחר הרצח מונה פרס לראש הממשלה. במהלך כהונתו נסוגה מדינת ישראל משטחים שונים ביהודה ושומרון בהתאם להסכמים עם הפלסטינים, החמאס ביצע שורה של פיגועי טרור קשים בעורף ישראל, ובעקבות ירי קטיושות מלבנון, יצא צה"ל למבצע ענבי זעם***.

בבחירות של שנת 1996 הפסיד פרס את ראשות הממשלה לבנימין נתניהו ובשנים הבאות המשיך לכהן כחבר כנסת וכשר. בעקבות התפטרותו של משה קצב, ביוני 2007, נבחר פרס לנשיא ובכך סיים קריירה רצופה בת כ-48 שנים כחבר כנסת. במהלך כהונתו פעל פרס לחיזוק מעמדה הבין-לאומי של ישראל ולעידוד יזמות טכנולוגית; הוא כינסה ועידות בין-לאומיות תחת חסותו והקים את "מרכז פרס לשלום ולחדשות". פרס, שייצג את מדינת ישראל במשך שנים רבות בפני העולם, זכה להערכה ולהערצה רבה מצדם; לווייתו הייתה אירוע בין-לאומי שראשי מדינות רבות כיבדו אותו בנוכחותם. שמעון פרס נפטר ב-כ"ה באלול תשע"ו, 28 בספטמבר 2016, ונקבר בהר הרצל.

שמעון פרס, שימש במהלך רוב הקריירה הפוליטית שלו כ-"מספר 2"; אף על פי כן, הוא הצליח להוביל, להשפיע ולתרום רבות לביטחון ישראל. האם ניתן להוביל גם מעמדה של "מספר 2"? האם אנחנו יודעים להעריך גם מנהיגים מסוג זה?

למחשבה

10.4.6 ראובן (רובי) ריבלין (נולד: 1939)

"אנו זוכרים שלא מאושוויץ באנו ושלא לאושוויץ אנו הולכים. אסור לנו לתת לעשן המשרפות לטשטש את יכולותינו ולהכיר את עברנו. הם חזקים מכל אלה שעמדו עלינו לכלותינו. יש הטועים לחשוב שמדינת ישראל היא פיצוי על השואה, אך אין טעות איומה מזו – ישראל קמה מכוח הזכות למולדת העתיקה, לא מאימת הכיליון ולא משנאת האחר" דברים בטקס יום הזיכרון לשואה ולגבורה התשע"ז, 15 באפריל 2017.

ראובן (רובי ריבלין) נשיא המדינה העשירי (הנוכחי) נולד בירושלים למשפחה מרכזית בעיר שהגיעה אליה עם עליית תלמידי הגר"א בראשית המאה התשע-עשרה. הוא למד בגימנסיה העברית והיה פעיל מאוד בתנועת "הצופים" בעיר. בשנת 1957 התגייס לצבא ושירת כקצין מודיעין קרבי, תפקיד בו המשיך במילואים והגיע עד לדרגת רב-סרן. עם שחרורו מהצבא למד משפטים באוניברסיטה העברית והחל להיות פעיל בתנועת "חירות". הוא כיהן כחבר מועצת העיר ירושלים והתמנה לסגן ראש העיר. ב-1988 נבחר לראשונה לכנסת מטעם הליכוד וכיהן כיושב-ראש הוועדה למאבק בנגע הסמים והאלכוהול ולאחר שלא נבחר לכנסת בבחירות הבאות פנה לעסקים פרטיים. ב-1996 נבחר שוב לכנסת וב-2001 מונה לשר התקשורת. ב-2003 נבחר ריבלין לתפקיד יושב-ראש הכנסת. כהונתו עמדה בסימן תכנית ההתנתקות והמחלוקת הציבורית אותה עוררה. ריבלין, שהתנגד לתכנית קרא לצדדים לנהוג באיפוק והדגיש את המחויבות למדינה ולמוסדותיה. בשנת 2007 ויתר על ההתמודדות לתפקיד הנשיא על-מנת לאפשר בחירה פה-אחד בשמעון פרס ובשנת 2009 שב לתפקיד יושב-ראש הכנסת. עם סיום כהונתו של שמעון פרס ב-2014, נבחר ריבלין לנשיא.

5.6 ראשי ממשלה

1.5.6 דוד בן-גוריון (1886-1973)

"לא די שידע המפקד את מלאכתו. עליו להיות אוהב האדם, שהחייל שנשלח אליו יהיה יקר לו, שיאהב אותו, ובעיקר שיעורר אמון בחייל ובאם-החייל. עלינו לפתח ידידות עמים, אך לסמוך יכולים אנו רק על עצמנו. הדבר תלוי במפקדים שיהיו לנו. אם המפקדים יעוררו את האמון, את האהבה, את הדבקות בחיילים שלהם, תדע כל אם עבריה שמסרה גורל בנה לידי מפקדים ראויים לכך".

דוד בן-גוריון, עם פרידה, 2 ביולי 1963.

דוד בן-גוריון, ראש הממשלה הראשון, נולד בשנת 1886 בעירה פלונסק, בפולין, תחת השם דוד גרין. כבר מילדותו היה קרוב בדעותיו אל חוגים ציוניים וכשהיה בן עשרים עלה לארץ כחלק מן העלייה השנייה. בתחילה עבד כפועל חקלאי במושבות ועד מהרה הפך לפעיל מרכזי במפלגת פועלי ציון. בשנת 1912 החל ללמוד משפטים באיסטנבול לצדו של יצחק בן-צבי. כאשר פרצה מלחמת העולם הראשונה (1914), נקטעו לימודיהם של השניים והם נאלצו לשוב לארץ ישראל. בארץ הם ניסו להקים גדוד יהודי במסגרת הצבא העות'מאני, אך גורשו לחו"ל וכעבור זמן קצר הפליגו לארצות הברית, שם יזמו הקמת גדוד עברי אשר פעל במסגרת הצבא הבריטי.

ב-1919 הקים בן-גוריון יחד עם ברל כצנלסון את מפלגת "אחדות העבודה", שהיוותה איחוד בין "פועלי ציון" לבין קבוצה נוספת, וב-1921 נבחר להנהגת הסתדרות העובדים. בשנת 1930 התאחדה "אחדות העבודה" עם מפלגת "הפועל הצעיר" וכך נוסדה מפלגת פועלי ארץ ישראל (מפא"י). בן-גוריון מונה

לעמוד בראש המפלגה והפך אותה למפלגה הגדולה ביותר בארץ, שהנהיגה (בגלגוליה השונים) את מוסדות המדינה עד לשנת 1977.

בשנת 1935 נבחר בן-גוריון ליושב ראש הסוכנות היהודית. מתפקיד זה הוביל את מדיניות ההבלגה כלפי ערביי ארץ

ישראל וקרא להימנע מפגיעה בחפים מפשע. בשנת 1937 תמך בהצעתה של ועדת פיל לחלק

את ארץ ישראל בין היהודים והערבים. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, גרס כי יש לשתף פעולה עם

הבריטים במלחמתם בנאצים על אף ההגבלות שהטילו על ההגירה היהודית לארץ ישראל ולהיאבק בהם

בדרכים בלתי-אלימות. במהלך שנות הארבעים החל בסדרת פעולות במטרה להביא להקמתה של מדינה יהודית עם

תום מלחמת העולם השנייה ובין היתר פעל לבצר את כח המגן העברי כך שיוכל לעמוד בפני האתגרים הביטחוניים

שנכחו לו. הוא הוביל את התמיכה היהודית בהצעת החלוקה של אונסק"ו ועם אישורה, ב-כ"ט בנובמבר 1947, הנהיג

את כוחות המגן בשלביה הראשונים של מלחמת העצמאות.

ב-14 במאי 1948, ה' באייר תש"ח, הוא הכריז, כראש מנהלת העם הזמנית, על הקמתה של מדינת ישראל והפך לראש

הממשלה ולשר הביטחון שלה. מרגע זה ואילך, אחד העקרונות המרכזיים שנקשרו בפעולתו היה עיקרון הממלכתיות,

מושג אותו טבע ומשמעותו - פירוקם של מוסדות מפלגתיים ובניית מוסדות מדינה חזקים. בן-גוריון ראה במצב בתקופת

היישוב, בו היה למפלגות כוח רב וכל זרם מפלגתי הפעיל מוסדות משלו (כוח לוחם מחתרתי, שירות תעסוקה, שירותי

בריאות, קבוצות ספורט ומערכות חינוך), סכנה רבה. הוא ניגש לטפל קודם כול בפירוק המחתרות ובהקמתו צבא

ממלכתי.

אחד האירועים המשמעותיים בהקשר זה, היה סיפורה של אלטלנה. ביוני 1948 התקרבה אל

חופי הארץ ספינה שהובילה נשק שרכש האצ"ל. בין מנחם בגין, מפקד האצ"ל לשעבר, לבין בן גוריון התקיים ויכוח: בגין דרש שהנשק יועבר לידי יחידות האצ"ל ששולבו בצבא ההגנה לישראל, בן-גוריון סירב לכך. הדברים התגלגלו לכדי חילופי אש בין אנשי האצ"ל לחיילי צה"ל ובסופו של דבר, הטביעו כוחות צה"ל את האלטלנה כאשר התקרבה אל חופי תל-אביב. אירוע משמעותי נוסף היה פירוק הפלמ"ח, חטיבות הפלמ"ח אמנם שולבו בצה"ל אך קיימו מטה נפרד. בנובמבר 1948 הורה בן-גוריון על פירוקו של המטה.

תפיסתו הממלכתית של בן-גוריון באה לידי ביטוי גם בהשקפתו הרחבה ביחס לצבא, שהובאה באופן מסודר במסגרת ספרו "ייחוד וייעוד". בספר עוסק בן-גוריון בייחודו של צה"ל ובייעודו החינוכי-חברתי. בן-גוריון ראה בצבא גוף חשוב שיכול לגשר על פערים ולהפגיש בין חלקי העם. הוא טבע את הרעיון של צבא מחנך ושולח את הצבא גם לבצע משימות אזרחיות לצורך רווחתו של העם.

לאחר המלחמה עסק בן-גוריון בפתרון בעיותיה האזרחיות של ישראל אשר נבעו בעיקרן מן המצב הכלכלי הקשה ומן הקשיים בקליטת העלייה. בשנת 1953, התפטר בן-גוריון מראשות הממשלה בפעם הראשונה וקבע את ביתו בשדה בוקר ומשה שרת החליף אותו בתפקיד ראש הממשלה. בן-גוריון קיווה שלעלייתו לנגב תהיה השפעה חינוכית ערכית רחבה וכי הוא יעודד עוד צעירים לנהוג כמוהו.

ב-1955 חזר בן-גוריון לחיים הפוליטיים, תחילה כשר ביטחון ובהמשך גם כראש ממשלה. בכהונה זו הוא הוביל את מדינת ישראל במלחמת סיני, ביסס את יכולתיה האסטרטגיות והכינה לקראת האתגרים הבאים. לבסוף פרש מראשות הממשלה ב-1963 ולוי אשכול מונה כמחליפו. ב-1965 הקים, יחד עם שמעון פרס, משה דיין ואחרים, מפלגה חדשה: רשימת פועלי ארץ-ישראל (רפ"י) ונבחר מטעמה לכנסת. בשנת 1968 התאחדה רפ"י עם מפא"י ויצרה את מפלגת העבודה; בן-גוריון התנגד למהלך והקים את הרשימה

הממלכתית. ב-1970 פרש סופית מן הפוליטיקה והתמסר לכתיבת זיכרונותיו. דוד בן-גוריון נפטר ב-ו' בכסלו תשל"ד, 1 בדצמבר 1973 ונקבר במדרשת בן-גוריון בנקודה הצופה אל עבר נחל צין.

דוד בן-גוריון נודע בתכונותיו האישיות כאדם עיקש מאוד, אף על פי כן כפוליטיקאי הוא עודד פשרה, בעיקר בהקשר ליחסי דתיים וחילונים. כיצד מתיישבת סתירה זו?

למחשבה

2.5.6 משה שרת (1894-1965)

"מפעלנו הציוני בארץ הוא כולו מכפלה של משק ותרבות, של כוח ושכל, של גשם ורוח, של גוף המדינה ואוצר הרוח שלה. כשם שאנו שואפים לעצב טיפוס מעולה של עובד משכיל, כך אנו חותרים ליצור את הלוחם המשכיל".

משה שרת, דברים בסיום המחזור הראשון של פ"ס, 25 באפריל 1955.

משה שרת, ראש הממשלה השני, נולד בשנת 1894 בעירה חרסון, באוקראינה, תחת השם משה שרתוק. כשהיה בן 12 עלה לארץ עם הוריו, התגורר בכפר הערבי עין-סיניא ולמד את השפה הערבית על בוריה. כשהיה בן 14 היגרה המשפחה ליפו והייתה מראשוני תל-אביב. שרת נמנה עם המחזור הראשון של תלמידי גימנסיה הרצליה ועם תום לימודיו נסע לאיסטנבול ללמוד משפטים בדומה לדוד בן-גוריון וליצחק בן-צבי. כשפרצה מלחמת העולם, הראשונה, התגייס לצבא העות'מאני והיה בין היהודים היחידים שזכו לדרגות קצונה בצבא זה.

עם תום המלחמה פנה ללימודי כלכלה בלונדון וכששב לארץ, החל בפעילות ציונית במפלגת "אחדות העבודה", ובכתיבה עיתונאית בעיתון "דבר". בשנת 1931 החל לעבוד במחלקה המדינית של הסוכנות היהודית ולאחר רצח ארלוזורוב, מונה לראש המחלקה. למעשה היה שרת אחראי ליחסי החוץ של התנועה הציונית ובמידה רבה היה זה שכוון אותם. בתקופה שקדמה להקמת המדינה, נטל חלק מרכזי במאמץ הדיפלומטי לקבלתן של החלטות ועדת אונסקו"פ על-ידי האו"ם.

עם הקמת המדינה מונה שרת לתפקיד שר החוץ והקים את השירות הדיפלומטי הישראלי. במסגרת תפקיד זה היה מעורב בכמה פרשיות דרמטיות ובהן הסכמי שביתת הנשק בין ישראל לשכנותיה בתום מלחמת העצמאות (הסכמי רודוס) והסכם השילומים עם גרמניה המערבית.

בשנת 1953, עם פרישתו של בן-גוריון, מונה שרת למחליפו. תקופתו של משה שרת בראשות הממשלה התאפיינה בקו מדיני מתון ובהתנגדותו לפעולות התגמול ועל רקע זה התגלעה מחלוקת חריפה בינו לבין דוד בן-גוריון. לאחר חזרתו של בן-גוריון לראשות הממשלה, הוא נאלץ לפרוש מן החיים הפוליטיים (1956). לאחר פרישתו שימש כמנהל הוצאת הספרים "עם עובד" ומכללת בית ברל ובין השנים 1961-1965 שימש כיושב ראש ההסתדרות הציונית. משה שרת נפטר ב-7 בתמוז תשכ"ה, 7 ביולי 1965 ונקבר בתל-אביב.

בפעילותו הציבורית הדגיש שרת את חשיבותם של יחסי החוץ לשגשוגה של מדינת ישראל.
מהי לדעתכם חשיבותם של יחסים אלו?

למחשבה

3.5.6 לוי אשכול (1895-1969)

"במשטר דמוקרטי אין ממשלה יכולה לבצע בהצלחה מדיניות כלשהי, אם העם אינו מבין במה דברים אמורים ואינו מוכן לעמוד לימין המבצעים. אני מאמין בעם הזה!... אני מאמין כי עם זה יודע ומבין, כי אחריות לצורכי המדינה איננה אלא אחריות לעצמו לבני ביתו".

לוי אשכול, נאום משודר לאומה, 21 בפברואר 1966.

לוי אשכול, ראש הממשלה השלישי, נולד בשנת 1895 בכפר אורטוב, באוקראינה, תחת השם לוי שקולניק.

בשנת 1914 עלה לארץ כחלק מן העלייה השנייה. במלחמת העולם הראשונה הצטרף לגדודים העבריים בצבא הבריטי ולאחריה נמנה עם מקימיו של קיבוץ דגניה ב' ועם מקימיה של הסתדרות העובדים. אשכול שהחל את דרכו כפועל חקלאי, החל להתמקד בעשייה ציבורית, בתחילה במסגרת ההסתדרות ומפלגת הפועל הצעיר ובהמשך במפא"י. בשנת 1937 יזם אשכול את הקמתה של חברת מקורות, חברת המים המרכזית של היישוב היהודי, ובהמשך, חברת המים הלאומית של ישראל. בין השנים 1940-1948 היה חבר מטה ההגנה והממונה על הרכש והציוד. בשנת 1949 מונה לראש מחלקת ההתיישבות והגזבר של הסוכנות היהודית.

בין השנים 1952-1963, שימש כשר האוצר ונדרש להתמודד עם המשך קליטתם של גלי העלייה אל מול משאביה המצומצמים של המדינה. אחד הפתרונות המרכזיים שמצא אשכול היה הקמת המעברות: אתרי שיכון זמניים שהורכבו מצריפים, בדונים ופחונים.

בשנת 1963, עם פרישתו השנייה (והסופית) של דוד בן-גוריון מתפקיד ראש הממשלה, מונה אשכול לראש ממשלה ולשר ביטחון. אחד מצעדיו הראשונים בתפקיד זה היה פיוס היסטורי עם התנועה הרוויזיוניסטית ותנועות הימין, באמצעות העלאת עצמותיו של זאב ז'בוטינסקי לארץ וקיומה של הלוויה ממלכתית בהר הרצל. בהמשך עשה אשכול גם צעד משמעותי לנרמול היחסים עם ערביי ישראל וביטל את השלטון הצבאי. במקביל פעל אשכול לבצר את כוחו של צה"ל אל מול האתגרים החדשים שעמדו בפניו.

מדיניותו הפייסנית והפשרנית של אשכול, זכתה לתמיכה רחבה מן הציבור עד ל-"תקופת ההמתנה" שקדמה למלחמת ששת-הימים ב-1967. אל מול איומי המצרים העלתה ישראל את הכוננות, גייסה מילואים והמתנה לבאות. בארץ התפתחה אווירה קשה שגבלה בחרדה, כאשר תדמיתו הפשרנית של ראש הממשלה הייתה בעוכריו. אשכול ויתר על תפקיד שר הביטחון שניתן למשה דיין; כונן ממשלת אחדות יחד עם מנחם בגין; ולבסוף, לאחר התלבטות קשה, החליט לצאת ב-5 ביוני למלחמת מנע שנודעה לימים כמלחמת ששת-הימים. צה"ל, שאשכול השקיע רבות בבניין כוחו, הביס במהירות את צבאותיהן של מצרים, סוריה וירדן ותפס שטחים נרחבים. אשכול החזיק בתפקיד ראש הממשלה עד לפטירתו. הוא נפטר ב-ח' באדר תשכ"ט, 26 בפברואר 1969 ונקבר בחלקת גדולי האומה בהר הרצל.

אחת האמירות המיוחסות לאשכול היא "אני מתפשר ומתפשר עד שאני משיג מה שאני רוצה", מהי עמדתכם על

טקטיקה זו? מה ההיגיון הפנימי שעומד מאחוריה?

למחשבה

4.5.6 גולדה מאיר (1898-1978)

"אנחנו דורשים זכות יציאה לכל יהודי מברית המועצות, הרוצה להצטרף אלינו במולדתנו, במולדתו... הגענו למה שהגענו מפני שהאמנו ופעלנו למרות הקשיים... בוא יבוא יום ונזכה עוד לראות זרם עלייה גדול, צעירים וזקנים ותינוקות ואלה שאחרים ניסו בכוח להשכיח מלבם את אישיותם ואת השתייכותם. הם יבואו. ואומץ הלב שלהם והיהדות השורשית שלהם יצורפו לכוחות הרוח אשר בעם, ויחד נבנה את מדינתנו".

גולדה מאיר, דברים בכנסת על מצב יהודי רוסיה, 19 בנובמבר 1969.

גולדה מאיר, ראש ממשלת ישראל הרביעית, נולדה בשנת 1898 בקייב, באוקראינה, תחת השם גולדה מבוביץ'. כשהייתה בת שמונה היגרה עם הוריה לארצות-הברית, שם התוודעה לציונות והצטרפה למפלגת פועלי ציון. בשנת 1921 עלתה לארץ-ישראל. היא נבחרה למזכירת מועצת הפועלות בהסתדרות העובדים ולאחר מכן מילאה שורה ארוכה של תפקידים הקשורים ביחסי החוץ של התנועה הציונית.

בשנת 1948 מונתה מאיר לצירה הישראלית הראשונה בברית המועצות וניסתה ליצור קשר עם יהודי המדינה. שליחותה הדיפלומטית נקטעה כשנקראה לכהן כשרת העבודה בממשלת ישראל הראשונה. היא כיהנה בתפקיד במשך כשבע שנים ועיצבה את שוק העבודה הישראלי ואת זכויות העובד הבסיסיות. בין השאר הביאה לחקיקתו של "חוק שעות עבודה ומנוחה" הידוע גם כ-"חוק השבת", המחייב כל מעסיק לאפשר לעובדיו חופשה בשבת ובמועדי ישראל; והקימה את הביטוח הלאומי, מוסד הרווחה המרכזי במדינת ישראל המספק קצבאות לנצרכים להם.

בשנת 1956 החליפה גולדה מאיר את משה שרת בתפקיד שרת החוץ וביקשה לחזק את קשריה של ישראל עם המדינות החדשות שהוקמו באסיה ובאפריקה. ביוזמתה, סייעה מדינת ישראל למדינות אלו בפיתוח תשתית כלכלית וחקלאית. בשנת 1969, עם פטירתו של לוי אשכול, מונתה גולדה מאיר לראש ממשלה.

תקופה זו עמדה בראשיתה בסימן מלחמת ההתשה מחד ובמצב כלכלי טוב מאידך. בין השנים 1970-1973 נאלצה מדינת ישראל להתמודד עם גל טרור שאחד משיאיו היה בטבח י"א הספורטאים באולימפיאדת מינכן. ישראל, בתגובה, פעלה כנגד ארגוני הטרור בדרכים שונים ויצאה למבצע "אביב נעורים" בלבנון.

באוקטובר 1973 הופתעה מדינת ישראל במתקפת נגד משולבת של צבאות מצרים וסוריה שהחלה את מלחמת יום הכיפורים. ישראל התעלמה מנתונים מודיעיניים שונים, לא נערכה למלחמה וספגה במהלך ימיה הראשונים מכה קשה. מיד עם תום המלחמה נבחרה מאיר שוב לתפקיד ראש הממשלה, אך זמן קצר לאחר מכן התפטרה מתפקידה. גולדה מאיר נפטרה ב-ח' בכסליו תשל"ט, 8 בדצמבר 1978 ונקברה בחלקת גדולי האומה בהר הרצל.

גולדה מאיר הייתה האישה היחידה שכיהנה עד כה כראש-ממשלה במדינת ישראל ואחת הנשים הראשונות ששימשו כראשות מדינה בעולם. הדבר נחשב כסמל לשוויון ההזדמנויות בין נשים וגברים בישראל. האם לדעתכם נשים וגברים במדינת ישראל זוכים ליחס שווה?

למחשבה? כיצד ניתן לשפר את המצב?

5.5.6 יצחק רבין (1922-1995)

"לאחת הבעיות הכואבות שלנו יש שם... זהו צירוף שתי המילים 'יהיה בסדר'. צירוף המילים האלה, שרבים מאיתנו שומעים בחיי היום-יום של מדינת ישראל, הוא בלתי נסבל... חובתכם כמפקדים למצות את המקסימום מחייליכם, לאמן ולתרגל אותם כדי שיהיו החיילים הטובים ביותר, להוציא מהם ליטרים של זיעה ואף לא טיפה אחת של דם, אבל גם לדאוג לכסות אותם בלילה, להמתין להם אחרי מסע מפרך עם הסנדוויצ'ים והשתייה, להיות איתם ברגעים הקשים, להיות אב וחבר כשצריך".

יצחק רבין, נאום בטקס הסיום של קורס פו"ם, 27 באוגוסט 1992.

יצחק רבין, ראש הממשלה החמישי, נולד בשנת 1922 בירושלים וגדל בתל-אביב. כשהיה בן 15 החל ללמוד בבית הספר החקלאי "כדורי". כשהיה בן 19 הצטרף אל הפלמ"ח ושנתיים מאוחר יותר, מונה למ"מ בארגון. באוקטובר 1947, מעט לפני קום המדינה, מונה לקצין המבצעים של הפלמ"ח ובמהלך מלחמת העצמאות מונה למפקד חטיבת הראל שלחמה לפריצת המצור על ירושלים. מאוחר יותר, במהלך המלחמה, מונה לקצין המבצעים של חזית הדרום. רבין המשיך במילוי תפקידי פיקוד שונים ובסוף שנת 1963, מונה לרמטכ"ל השביעי של צה"ל. במהלך כהונתו פרצה מלחמת ששת הימים. רבין הוביל את צה"ל במלחמה זו והביא אותו אל ניצחון מרשים בשלוש חזיתות.

לאחר פרישתו מצה"ל (1968), התמנה לשגריר ישראל בארצות-הברית, ועם תום שליחותו, נבחר לכנסת והתמנה לשר העבודה. בשנת 1974, לאחר התפטרותה של ראש הממשלה גולדה מאיר, בעקבות מלחמת יום הכיפורים, נבחר רבין בפעם הראשונה לתפקיד ראש הממשלה. במהלך כהונתו נחתם הסכם הביניים עם מצרים; וצה"ל יצא לאחת מן הפעולות המפורסמות שלו: חילוץ הנוסעים החטופים משדה התעופה אנטבה במסגרת מבצע יונתן. בדצמבר 1976 התפטר רבין מתפקידו בעקבות משבר פוליטי ובאפריל 1977, לאחר פרסום בעיתונות על חשבון דולרים בו החזיקה רעייתו בחוץ-לארץ, בניגוד לחוקי המדינה באותה העת, הודיע כי לא יתמודד בבחירות הבאות.

ב-1984 מונה לשר הביטחון וכהונתו עמדה בסימן האינתיפאדה הראשונה. בשנת 1992 ניצח את יצחק שמיר בבחירות לכנסת ומונה לראש ממשלה בפעם השנייה. רבין כונן ממשלת שמאל שנשענה על בסיס צר והנהיג שינוי בסדר העדיפויות הלאומי תוך העדפה תקציבית לנושאים "אזרחיים" כמו חינוך או תשתיות על-חשבון נושאים ביטחוניים. ממשלת רבין החלה לפעול באינטנסיביות להשגת הסכמי שלום בין ישראל למדינות השכנות לה. ב-1993 חתם על הסכם אוסלו הראשון, בו הכירה מדינת ישראל באש"ף כנציג פלסטיני רשמי והתחייבה להעביר לשלטונו האוטונומי שטחים בגדה וברצועת עזה. חודשים ספורים לאחר מכן, חתם על הסכם השלום עם ירדן שזכה לתמיכה נרחבת בחברה הישראלית.

רבין זכה להערכה בין-לאומית שבאה לידי ביטוי בכך שהוענק לו פרס נובל לשלום בשיתוף עם שמעון פרס ויאסר ערפאת. לצד זאת תהליך השלום ליבה ויכוח ציבורי נרחב וקשה. לצד ביקורת לגיטימית על מדיניות הממשלה, הלכו והחמירו הביטויים האלימים ברחוב הישראלי ורבין הוקע כ-"בוגד".

האלימות הגיעה לכדי שיא טראגי במוצאי שבת, י"ב בחשוון תשנ"ו, 4 בנובמבר 1995, כשפעיל הימין

הקיצוני, יגאל עמיר, רצח את רבין בסיום עצרת שלום בכיכר מלכי ישראל במרכז תל-אביב.

הרצח הכה את החברה הישראלית בהלם והביא לתהליך ארוך של חשבון נפש. אחד ממשפטיו האחרונים של רבין, "האלימות היא כרסום יסוד הדמוקרטיה", הפך לסיסמה מרכזית שליוותה פעילים חברתיים משני צדי המתרס הפוליטי אשר ביקשו לחולל תהליך בירור ושיח בחברה הישראלית כדי למנוע הישנותו של מקרה דומה. יצחק רבין נקבר בחלקת גדולי האומה בהר הרצל. לזכרו הוקם "מרכז יצחק רבין" המבקש לעודד ערכים של דמוקרטיה וסובלנות.

למחשבה רצח רבין נחשב לקו-שבר מרכזי בחברה הישראלית ומייצג את המרחק שבין מגזרים שונים בתוכה. אף על פי כן, באופן פרדוקסלי, דווקא הרצח הביא להקמתן של יוזמות חדשות ולעידוד ההידברות. כיצד לדעתך ניתן להסביר זאת?

6.5.6 מנחם בגין (1913-1992)

"לא נטלנו שום ארץ נוכרייה. שבנו למולדתנו. הקשר בין עמנו לבין הארץ הזאת הוא נצחי. הוא קם בימי דמדומים בהיסטוריה האנושית. הוא לא נותק מעולם. בארץ הזאת הקימונו את תרבותנו, פה חזו נביאינו המקודשים... פה השתחוו מלכי יהודה וישראל, פה היינו לעם, פה הקימונו ממלכתנו. ומשגלינו מארצנו משום הכוח שהופעל נגדנו, ומשהתרחקנו מעל אדמתנו – לא שכחנו את הארץ הזאת אפילו ליום אחד."

מנחם בגין, נאום בקבלת הפנים לנשיא מצריים, אנואר סאדאת, בכנסת ישראל, 20 בנובמבר 1977.

מנחם בגין, ראש הממשלה השישי, נולד בשנת 1913 בבריסק, בפולין. בנערותו התחבר אל חוגי "השומר הצעיר" והחל מגיל 16 החל לפעול בתנועת בית"ר שהייתה מזוהה עם רעיונותיו הרוויזיוניסטים של זאב ז'בוטינסקי. בגין טיפס בסולם הדרגות והתפקידים בתוך בית"ר. בשנת 1935 מונה לנציב בית"ר בבריסק, עירו; וכעבור ארבע שנים הפך לנציב התנועה בפולין כולה.*

כאשר פרצה מלחמת העולם השנייה, החליט בגין להימלט מפולין אל עבר ברית המועצות ובכך הצליח להציל את עצמו מציפורני הנאצים. בשנת 1940 נעצר בברית המועצות בעוון "פעילות ציונית" ושוחרר מכלאו רק בעת מבצע ברברוסה, עם הפלישה הגרמנית. הוא הצטרף לצבא המורדים הפולנים בראשות הגנרל אנדרס ובשנת 1942 הגיע עם כוחותיו לארץ.**

בשנת 1943 פרש בגין מן התנועה הציונית על רקע ביקורתו כלפי מדיניותה ביחס לשלטונות המנדט הבריטי; הוא מונה למפקד האצ"ל והוביל את פעולותיו בשנים הבאות. בראשית יוני 1948, חתם על הסכם שפירק את האצ"ל במטרה לשלבו בצה"ל, אך שבועות ספורים לאחר מכן, עמד בחזית העימות בין ארגון למוסדות המדינה במסגרת פרשת אלטלנה. בגין שהה על סיפון הספינה כאשר התקרבה לתל-אביב וכשנורה לעברה פגז מעבר החוף הורה ללוחמים שעליה לא להשיב באש.

עם הקמת המדינה ייסד בגין את תנועת החירות, מפלגה פוליטית בעלת קו ציוני ימני. חירות הציבה אופוזיציה מתמדת לדרכו של בן-גוריון ועל רקע זה התגלע סכסוך עמוק בין השניים שהגיע לא פעם לביטויים קשים. אחת המחלוקות המפורסמות ביניהם נגעה להסכם השילומים. כפי שציינו, בשנת 1952 הביא בן-גוריון לדיון בכנסת את הסכם הפיצויים שהשיג עם גרמניה המערבית. מתנגדי ההסכם, ובגין בראשם, טענו שהחתימה עליו היא עוול מוסרי חמור וכי באמצעותו מעניקה ישראל מחילה לנאצים.

הססמה שנשא אנשי חירות הייתה: "הטלאי הצהוב – אות כבוד, שילומים ומשא ומתן – חרפה

לדורות". ב-7 בינואר 1952, בעת שההסכם נידון בכנסת, הוביל בגין הפגנת המונים אל עבר הבניין, תוך שהוא מתבטא בחריפות רבה כנגד הממשלה. המפגינים התעמתו עם שוטרים, הגיעו עד לסף הכנסת והשליכו אבנים אל עבר המליאה. בתגובה להאירועים הורחק בגין מן הכנסת למספר חודשים.

בשנת 1967, זמן קצר לפני מלחמת ששת הימים, הצטרף בגין לראשונה לממשלה בתפקיד שר בלי-תיק. עשור מאוחר יותר, ב-1977, הפך לראש ממשלה במסגרת המהפך הפוליטי. לראשונה הודחו מפלגות השמאל מן השלטון וכוננה ממשלת ימין. ממשלתו של בגין הביאה לליברליזציה בכלכלה הישראלית, עודדה בגלוי את ההתיישבות היהודית ביהודה, שומרון, עזה וסיני, והביאה בשנת 1979 לחתימת הסכם השלום עם מצרים, במסגרתו נסוגה ישראל משטחי סיני וכוננו יחסים דיפלומטיים מלאים עם המצרים על חתימת ההסכם זכה בגין, יחד עם עמיתו המצרי, אנואר סאדאת, בפרס נובל לשלום.

בשנת 1981 הורה בגין על הפצצת הכור האטומי בעירק במסגרת מבצע "אופרה"; וביוני החליט על יציאה למלחמת שלום הגליל. המלחמה, שבראשיתה זכתה לתמיכה ציבורית נרחבת, הפכה לשנויה במחלוקת. בהפגנות שנערכו ברחבי ישראל, כונה בגין "רוצח" ומתחת לביתו התקיימה משמרת מחאה.

פחות משנה לאחר פרוץ המלחמה, הוא החליט לפרוש מפעילות פוליטית והסתגר בביתו. מנחם בגין נפטר ב-ד' באדר ב' תשנ"ב, 9 במרס 1992 ונקבר בהר הזיתים. לזכרו הוקם "מרכז מורשת מנחם בגין" בירושלים העוסק במורשתו ובפועלו.

למחשבה בראשית דרכו הפוליטית היה מנחם בגין שנוא נפשו של דוד בן-גוריון והשניים הרבו לכנות

האחד את השני בכינויי גנאי. לעת זקנה הם השלימו, ולבן-גוריון מיוחסת האמירה שאילו הוא היה מכיר מקרוב את מנחם בגין עוד קודם, היה מתייחס אליו באופן שונה. עד כמה אנחנו מכירים את יריבינו האידיאולוגיים? באיזו מידה אנחנו מבססים את דעותינו כלפי אנשים החושבים שונה מאתנו על בסיס היכרות אמיתית ובאיזו מידה על דעות קדומות?

7.5.6 יצחק שמיר (1915-2012)

"אסור לטמון את הראש בחול ולקוות שהסכנה תחלוף בדרך נס. ליהודים אסור לסמוך על המזל, או על זרים אלא על עצמם בלבד."

יצחק שמיר, מתוך "שיחות עם יצחק שמיר", חיים משגב, 1997

יצחק שמיר, ראש הממשלה השביעי, נולד בשנת 1915 בעיירה רוז'ינו, ברוסיה, תחת השם יצחק יזרניצקי. בנעוריו למד בגימנסיה העברית בביאליסטוק והחל ללמוד משפטים באוניברסיטת ורשה; במקביל החל בפעילות ציונית בתנועת בית"ר. אחרי שנה אחת באוניברסיטה נטש את לימודיו ועלה לארץ-ישראל. בארץ החל בהשלמת הלימודים באוניברסיטה העברית, אך גם הפעם נקטעו לימודיו כשהצטרף לשורות האצ"ל.

עם הפילוג בשורות הארגון במהלך מלחמת העולם השנייה, החליט להצטרף אל ה-לח"י והפך לאחד מן המנהיגים הבולטים של הארגון. לאחר מספר חודשים הוא נעצר ונכלא על-ידי הבריטים, אולם הצליח לברוח מכלאו וירד למחתרת. לאחר רציחתו של אברהם שטרן ("יאיר") התחזק מעמדו בארגון, הבריטים הידקו את הטבעת סביבו ולבסוף שלחו אותו למאסר באריתריאה.

שמיר הצליח לברוח מכלאו ערב הקמת המדינה ולהגיע לארץ. לקראת הבחירות הראשונות

הצטרף ל- "מפלגת הלוחמים" של ותיקי הלח"י. בשנת 1955 גויס אל "המוסד" ושירת בו לאורך כחמש עשרה שנים בתפקידים מסווגים. בשנת 1969 פרש מן השירות והצטרף אל תנועת החירות, ב-1973 נבחר לראשונה לכנסת ועם המהפך הפוליטי בשנת 1977, מונה ליושב ראש הכנסת.

ב-1980 מונה לשר החוץ ושימש בתפקיד זה במהלך מלחמת שלום הגליל; עם התפטרותו של מנחם בגין מראשות הממשלה, ב-1983, נתמנה לראש ממשלה במקומו. בשנת 1984 התמודד מול שמעון פרס ולאור השוויון בין הימין לשמאל הקים עמו ממשלת אחדות ברוטציה: שמיר שימש כשר חוץ בממשלה בה כיהן פרס כראש ממשלה וכעם תום השנתיים החליף את פרס בתפקיד ראש הממשלה עם תום שנתיים.

בבחירות 1988 נבחר שוב שמיר לראש ממשלה. תקופת כהונתו השלישית עמדה בסימן מבצעי העלייה המאסיבית ומלחמת המפרץ הראשונה בין ארצות-הברית לעירק. במהלך המלחמה נורו טילים אל עברהעורף הישראלי; שמיר החליט להיענות לבקשת האמריקאים ולהימנע מתגובה צבאית של ישראל כנגד עירק. עם תום המלחמה ועל רקע אירועי האינתיפאדה הראשונה, עמד שמיר בראש המשלחת הישראלית לוועידת מדריד, בה השתתף בניגוד לתפיסתו המדינית. על רקע זה התפרקה ממשלתו ובבחירות 1992 הוא הובס על-ידי יצחק רבין. שמיר פרש מראשות הליכוד אך המשיך לכהן כחבר כנסת עד שנת 1996. בשנת 2001 הוענק לו פרס ישראל לתרומה מיוחדת לחברה ולמדינה. יצחק שמיר נפטר ב-י' בתמוז תשע"ב, 30 ביוני 2012 ונקבר בחלקת גדולי האומה בהר הרצל.

למחשבה בעת מלחמת המפרץ, זכתה החלטתו של שמיר שלא להגיב על הירי העירקי אל עבר

מדינת ישראל לביקורת רבה. בחלוף הזמן, לעומת זאת, נטען כי עמדה זו הייתה עמדה "אחראית" שחזקה את היחסים עם ארצות-הברית וסייעה להשלמת המשימה של הכוחות הבין-לאומיים בעירק. האם לדעתכם ניתן לשפוט החלטה של מנהיג בעת קבלתה?

8.5.6 שמעון פרס (הפניה)

שמעון פרס, ראש הממשלה השמיני, כיהן כראש ממשלה בשנים 1984-1986 ובשנים 1995-1996.

למידע נוסף ראה לעיל עמ' 141.

9.5.6 בנימין נתניהו (נולד: 1949)

"זכותו של העם היהודי למדינה בארץ-ישראל אינה נובעת מרצף האסונות שפקד את עמנו. נכון הדבר שבמשך אלפיים שנה חוו היהודים סבל נורא של גירושים, של פוגרומים, של עלילות דם, של רציחות – סבל שהגיע לשיאו בשואה ואין לו אח ורע בעולם... הטרגדיות שנבעו מחוסר האונים של העם היהודי מבהירות מדוע עמנו זקוק לכוח מגן ריבוני משלו. אבל זכותנו להקים את מדינתנו כאן, בארץ-ישראל, נובעת מעובדה אחת פשוטה: זוהי מולדתו של העם היהודי וכאן נצרבה זהותנו".

בנימין נתניהו, נאום בר-אילן, 14 ביוני 2009.

בנימין (ביבי) נתניהו, ראש הממשלה התשיעי, נולד בשנת 1949 בתל-אביב וגדל בירושלים. כשהיה בן ארבע-עשרה עברה המשפחה להתגורר בארצות הברית בעקבות אביו, בן-ציון נתניהו, היסטוריון של עם ישראל שלימד באוניברסיטת קורנל. בשנת 1967, ערב מלחמת ששת הימים, שב נתניהו ארצה והתגייס אל סיירת מטכ"ל, שם שירת כלוחם ומפקד והשתחרר ב-1972. לצדו שירת בסיירת אחיו הגדול, יוני, שנפל במבצע אנטבה (1976).

עם תום שירותו הצבאי החל נתניהו ללמוד באוניברסיטת M.I.T, במסצ'וסטס, הוא השלים תואר

ראשון בארכיטקטורה ותואר שני במנהל עסקים. בנוסף למד מדע המדינה באוניברסיטת הרווארד. עם פרוץ מלחמת יום הכיפורים שב ארצה ולחם בחזית סיני; וכעבור ארבע שנים שב להתגורר בארץ באופן מלא.

ב-1982 מונה נתניהו לציר ישראל בווינגטון, וב-1984 מונה לשגריר באו"ם. ב-1988 נבחר לכנסת מטעם מפלגת הליכוד ומונה לסגן שר החוץ. עם פרישתו של יצחק שמיר מראשות הליכוד, לאחר בחירות 1992, נבחר נתניהו ליושב-ראש המפלגה ולראש האופוזיציה. מעמדה זו התנגד לתהליך אוסלו ולהסכמים עם הפלסטינים עליהם חתמה ממשלת רבין. בבחירות 1996 ניצח את שמעון פרס והתמנה לראש ממשלה בפעם הראשונה. על-אף התנגדותו לצעדיה של הממשלה הקודמת, החליט נתניהו שלא לבטל את ההסכמים להם התחייבה, ואף חתם ב-1998 על "הסכם וואי" שהתווה לוח זמנים ודרכים למימושם.

בעקבות החתימה על ההסכם נתגלע משבר פוליטי ובבחירות 1999, הפסיד נתניהו את כיסאו לאהוד ברק. לאחר פסק זמן מן החיים הפוליטיים, הצטרף בשנת 2003 לממשלתו השנייה של אריאל שרון כשר האוצר. במסגרת כהונה זו הוביל תהליכים נרחבים של הפרטה ומכירת חברות ציבוריות, צמצום בהוצאות הממשלה ורפורמות כלכליות מהותיות. בשנת 2005 פרש מן הממשלה בשל התנגדותו לתכנית ההתנתקות; ובשנת 2006, עם פרישתו של אריאל שרון והקמתה של "קדימה", חזר להיות יושב ראש הליכוד; לאחר הבחירות באותה שנה החל לכהן כיושב ראש האופוזיציה. בבחירות 2009 נבחר לראש ממשלה בפעם השנייה והוא משמש כראש הממשלה הנוכחי של ישראל.

10.5.6 אהוד ברק (נולד: 1942)

"מדינת ישראל ראויה לאווירה אחרת, הומנית, מתחשבת, סבלנית, סובלנית ופתוחה, גישה המקבלת את האדם באשר הוא אדם, גם אם הוא שונה במוצאו, בצבע עורו, באומנותו. אם אנחנו רוצים להימנות עם המדינות הנאורות והמתקדמות בעולם, כפי שאנחנו מתיימרים להיות, כי אז עלינו לסלק את הרוח הרעה מקרבנו, לפתוח את הלבבות ולאפשר לרוח אנושית לנשב בקרבנו"

אהוד ברק, "לסלק את הרוח הרעה", 28 בינואר 2008.

אהוד ברק, ראש הממשלה העשירי, נולד בשנת 1942 בקיבוץ משמר השרון. הוא התגייס לחיל השריון ולאחר תקופה קצרה אותר לסיירת מטכ"ל. ברק הוא אחד החיילים המעוטרים ביותר בצה"ל: הוא זכה בעיטור המופת וכן בארבעה צל"שי מטכ"ל על אומץ לב ועל הצטיינות בקרב. הוא לחם במלחמת ששת-הימים, ההתשה, יום הכיפורים ושלום הגליל. בין השאר שימש כמפקד סיירת מטכ"ל ובמסגרת זו השתתף במבצע אביב נעורים, (9-10 באפריל 1973), במהלכו תקפו כוחות מיוחדים של צה"ל מספר יעדי טרור בעומק לבנון. בנוסף, שימש כמפקד עוצבת עמוד האש, ראש אגף התכנון (אג"ת), ראש אגף המודיעין

(אמ"ן) וסגן הרמטכ"ל.

ב-1991 מונה ברק לרמטכ"ל הארבעה-עשר של צה"ל והחליף בתפקידו את רב-אלוף דן שומרון; במסגרת זו עסק במימוש הסכמי אוסלו והסכם השלום עם ירדן. בנוסף, שימש כשליחו של ראש הממשלה לשיחות השלום שהתקיימו עם סוריה ולבנון. עם פרישתו מצה"ל, בשנת 1995, מונה על-ידי ראש הממשלה, יצחק רבין, לשר הפנים ומאוחר יותר שימש גם כשר החוץ. ב-1997 נבחר ליושב-ראש מפלגת העבודה וב-1999 נבחר לראשות הממשלה. בעת כהונתו כראש ממשלה, הסיג את כוחות צה"ל מרצועת הביטחון שבדרום לבנון^{*} וניסה להביא לפריצת דרך מדינית בשיחות השלום עם הפלסטינים והסורים.

אחד השיאים של שיחות השלום שניהל ברק, היה בדיונים עם הפלסטינים בוועידת קמפ-דיוויד (2000). הוועידה נכשלה וזמן קצר לאחר מכן פרצו אירועי "גאות ושפל" (האינתיפאדה השנייה) במהלכם הורעו

היחסים בין ישראל לפלסטינים, והתרחשו אירועי אלימות קשים שהשפיעו גם על היחסים בין יהודים וערבים בתוך גבולות ישראל (מהומות אוקטובר). על-רקע אירועים אלו התגלע משבר פוליטי ובבחירות 2001, הפסיד ברק את ראשות הממשלה למנהיג הליכוד, אריאל שרון. לאחר ההפסד פרש ברק מן החיים הפוליטיים ופנה לעסקים. הוא שב אל המערכת הפוליטית בשנת 2007 ומונה לשר הביטחון. בעת כהונתו בתפקיד זה, יצא צה"ל למבצע עופרת יצוקה והוחלט על עסקת חילופי השבויים בה הוחזר גלעד שליט.^{*} בשנת 2012 הודיע על פרישתו מן החיים הפוליטיים.

^{*} תהליך הנסיגה מלבנון, עם תום מלחמת שלום הגליל (1982), שלט צה"ל בשטחים נרחבים בדרום לבנון. ב-1985 התמקם צה"ל ברצועת הביטחון ונסוג משאר שטחי לבנון. רצועת הביטחון הייתה רצועת שטח בת מספר קילומטרים לאורך כל גבול ישראל לבנון. צה"ל החזיק באזור שורה של מוצבים וקיים שיתוף פעולה הדוק עם צבא דרום לבנון (צד"ל). הלחימה המתמדת ומחיר הדמים שהיא גבתה, הביאו להיווצרותו של לחץ ציבורי לפנותה. לפני היבחרו של ברק לראשות הממשלה, ב-1999, הוא הבטיח להסיג את כוחות צה"ל מלבנון תוך שנה אחת. מיד עם היבחרו הוא החל במגעים עם סוריה על-מנת להסדיר את הנסיגה. משכשלו המגעים, החליט להסיג את כוחות צה"ל מן האזור באופן חד-צדדי. הנסיגה יצאה לפועל ב-24 במאי 2000 והיא נותרה אירוע שנוי במחלוקת בקרב הציבור הישראלי.

11.5.6 אריאל שרון (1928-2014)

"אנחנו משלמים יום יום מחיר דמים יקר, מיותר, נורא. שהוא תוצאה של רשלנות... שמירה על כבודו של הזולת, יחס מקצועי, הקפדה, דקדקנות, הם יכולים למנוע מקרים טרגיים שבהם אנשים קפחו את חייהם. אלו אינן תאונות, זו תוצאה של דריכה ברגל גסה על כללים שהציבור קבע כדי לשמור על שלומו וביטחונו. את ההתנהגות הזו עלינו לעקור מן השורש"

אריאל שרון, נאום בישיבת הכנסת לדיון באסון ורסאי, 30 במאי 2001.

אריאל שרון, ראש הממשלה האחד-עשר, נולד בשנת 1928 בכפר מל"ל, תחת השם אריאל שיינרמן. בנערותו השתייך לתנועת הנוער העובד והלומד וכשהיה בן שבע-עשרה הצטרף אל ה-"הגנה". במלחמת העצמאות לחם בקרבות לטרו וסבל מפציעה קשה. עם תום המלחמה קודם לתפקיד מ"פ ובהמשך גם לתפקיד מפקד סיירת גולני. ב-1952 יצא ללימודים באוניברסיטה העברית, אך כשנה לאחר מכן נקרא לשוב לצבא על מנת להקים את יחידה 101 שמשימתה המרכזית הייתה לבצע פעולות תגמול כנגד המסתננים.¹ היחידה שמוזגה לבסוף עם גדוד 890 של הצנחנים, הייתה יחידת הקומנדו הראשונה בצה"ל והנחילה תורות לחימה וטקטיקות מתקדמות לכלל הצבא. ב-1956, מונה למפקד חטיבת הצנחנים ופיקד עליה במהלך מלחמת סיני; בעת מלחמת ששת הימים (1967) פיקד על אוגדה 38 שלקחה חלק חשוב בקרבות בחזית המצרית; ב-1969 מונה למפקד פיקוד הדרום, פיקד על החזית במהלך מלחמת ההתשה ועסק בהקמת קו המעוזים על גדות התעלה.

בראשית 1973 פרש מן הצבא ופנה לפעילות פוליטית. עם פרוץ מלחמת יום הכיפורים, שב שרון לצבא ומונה כמפקד עוצבת עמוד האש, שנטלה חלק משמעותי בקרבות בגזרת סיני. ב-1977 התמודד לכנסת בראש תנועת "שלומציון" שהתמזגה לאחר הבחירות אל תוך הליכוד. בממשלת בגין מונה שרון לשר החקלאות ובתפקיד זה פעל לעידוד ולהרחבת ההתיישבות היהודית ביהודה, שומרון וחבל עזה. בשנת 1981, מונה אריאל שרון לשר הביטחון, במסגרת תפקיד זה היה אחראי על מימוש הסכם השלום עם מצריים ופינוי חבל ימית בצפון סיני. בנוסף הוא היה ההוגה והיוזם של מלחמת שלום הגליל; תפקודו של שרון במהלך המלחמה היה שנוי במחלוקת וזכה לביקורת ציבורית. ועדת כהן שהוקמה בעקבות הטבח במחנות הפליטים סברה ושתילה,² מתחה ביקורת קשה על התנהלותו והמליצה כי שרון יסיים את תפקידו ולא ישמש בעתיד בתפקיד שר ביטחון.

שרון פרש מתפקיד שר הביטחון אך המשיך לכהן כשר בלי תיק. בממשלות הבאות כיהן כשר התעשייה והמסחר, שר הבינוי והשיכון ושר התשתיות הלאומיות. עם פרישתו של נתניהו מראשות הליכוד בשנת 1999, מונה ליושב-ראש המפלגה ועל רקע אירועי "גאות ושפל" (האינתיפאדה השנייה), נבחר ב-2001 לראשות הממשלה. תקופת כהונתו הראשונה עמדה בסימן המאבק בטרור הפלסטיני שהוביל ליציאה למבצע חומת מגן. כהונתו השנייה (2003) עמדה בסימן בניית גדר הביטחון שנועדה למנוע חדירה של טרור אל עורף ישראל ותכנית ההתנתקות, תכנית נסיגה חד צדדית מרצועת עזה וצפון השומרון.

¹ פרשת גלעד שליט, גלעד שליט, חייל צה"ל בחטיפה 188, נחטף מבסיסו בכרם שלום, על גבול רצועת עזה, ביוני 2006. שליט הוחזק בשבי חמאס עד אוקטובר 2011, אז שוחרר במסגרת עסקה בה שוחררו מעל לאלף אסירים ביטחוניים.

² בהסתננות ובפעולות התגמול דנו בפרק נפרד בהמשך.

³ אירועי סברה ושתילה נידונים כחלק מן הפרק העוסק במלחמת לבנון בהמשך.

התכנית עוררה מחלוקות וביקורות רבות ובסופו של דבר יצאה אל הפועל בקיץ 2005. היא הביאה למשברפוליטי ועל רקע משבר זה והחשדות שהועלו כנגד שרון בשחיתות, הוחלט על הקדמת הבחירות ל-2006. בשיאו של המשבר החליט שרון לנטוש את מפלגת הליכוד ולהקים מפלגה חדשה, "קדימה"; חודשים ספורים לאחר מכן לקה בשבץ מוחי ונבצר ממנו למלא את תפקיד ראש הממשלה. סמכויותיו נמסרו לממלא מקומו, אהוד אולמרט. אריאל שרון נפטר ב-1 בשבט תשע"ד, 11 בינואר 2014 ונקבר בגבעת הכלניות שליד חוות השקמים.

8.5.6 אהוד אולמרט (נולד: 1945)

"המלחמה בשחיתות מחייבת מאבק חסר פשרות. אם מי שהיה לראש ממשלת ישראל חטא בקבלת כספי שוחד, מה יחשוב האזרח הקטן על מנהיגיו, בבחינת אם בארזים נפלה שלהבת, מה יגידו אזובי הקיר? ככל שתפקידו של איש הציבור רם יותר, כך המעילה באמון הציבור קשה יותר. נטילת שוחד חותרת תחת מוסדות שלטון מתוקנים ופוגעת בהתנהלותה של מדינה חפצת חיים, ומכאן הצורך לפעול בנחישות וללא מורא על מנת למגר תופעות

מעין אלה."

השופט סלים ג'ובראן, פסק דין בערעורו של אהוד אולמרט, 29 בדצמבר 2015

אהוד אולמרט, ראש הממשלה השנים-עשר, נולד בשנת 1945 במבצר שוני הסמוך לבנימינה למשפחה רוויזיוניסטית ואביו, מרדכי אולמרט, שימש כחבר כנסת מטעם תנועת החירות. ב-1963 התגייס לחטיבת גולני, אולם נאלץ להשתחרר זמנית מן הצבא כעבור זמן קצר עקב פציעה שלא החלימה כראוי. הוא קיבל דחיית שירות, במהלכה סיים תואר ראשון בפסיכולוגיה ופילוסופיה באוניברסיטה העברית; ובשנת 1971 שב והשלים את שירותו הצבאי ככתב צבאי בעיתון "במחנה". בעת שירותו במילואים יצא לקורס קצינים והוסמך כקצין. במהלך השירות החל ללמוד לתואר ראשון נוסף ובשנת 1975 הוסמך כעורך-דין.

עוד בעת תקופת לימודיו, היה אולמרט מעורב בפעילות פוליטית. בשנת 1973, בהיותו בן עשרים ושמונה בלבד, נבחר לכנסת מטעם תנועת החירות. בשנת 1988 מונה לשר לענייני מיעוטים ובשנת 1990, מונה לשר הבריאות. בשנת 1992, פרש מן הכנסת ונבחר לראש עיריית ירושלים. בשנת 2003 פרש מהעירייה וחזר אל הכנסת. לאחר הבחירות מונה לשר התעשייה, המסחר והתעסוקה ולממלא מקום ראש הממשלה; עם ההכרזה על תכנית ההתנתקות, היה אולמרט מתומכיה המרכזיים. לאחר פרישתו של בנימין נתניהו, מונה לשר האוצר ועם הקמת מפלגת "קדימה", מונה למספר שנים ברשימה. לאחר אשפוזו של אריאל שרון מונה אהוד אולמרט למחליפו הזמני ובבחירות 2006, נבחר לראשות הממשלה.

כהונתו של אולמרט כראש ממשלה, אופיינה בהחרפת הסכסוך ברצועת עזה ובהתחדשותו של הסכסוך הישראלי-לבנוני עם חטיפתם של חיילי צה"ל בגזרת הר דב ופרוץ מלחמת לבנון השנייה. המלחמה הביאה לפגיעה קשה בתשתית הטרור של ארגון החיזבאללה, אך גם לפגיעה בעורף הישראלי ולמחלוקת לגבי מחדלים שונים שהתגלו בה. ועדת וינוגרד, שהוקמה בעקבות המלחמה, מצאה ליקויים רבים בהתנהלות הדרג המדיני והדרג הצבאי, אך נמנעה מלקבל מסקנות אישיות כנגד מי מהמעורבים.

במקביל הועלו כנגד אולמרט מספר חשדות הנוגעים בשחיתות ונמצאים עדין בבירור מערכת אכיפת החוק. על רקע זה הוחלט על הקדמת הבחירות למרץ 2009, ואולמרט החליט כי לא יתמודד בהן. במהלך התקופה

שקדמה לבחירות, בדצמבר 2008, הוביל אולמרט את מדינת ישראל למבצע עופרת יצוקה, מבצע צבאירחב היקף ברצועת עזה. לאחר פרישתו המשיכו להתנהל כנגדו מספר משפטים. הוא הורשע בבית המשפטבכמה אישומים ובראשם שוחד ונשלח לרצות את עונשו בכלא.

במחנה, שבועון היוצא לאור על-ידי צה"ל ומיועד לחייליו. ראשית דרכו ב-1934, כעיתון מחתרתי של סניף ה"הגנה" בתל אביב. ב-1947, הפך לביטאון הרשמי של הארגון. עם הקמת מדינת ישראל וייסוד צה"ל, הפך "במחנה" לשבועון הרשמי של הצבא .

6.6 ראשי המטה הכללי

1.6.6 יעקב דורי (1899-1973)

"...כל מפקד, החל בדרגות הנמוכות ביותר וכלה בעליונות מגלם באופן מוחשי את הרעיון המרכזי שלמענו נקראים האנשים להקריב את חייהם... משום כך הכרח הוא כי המפקד יהיה מחונן בסגולות מחנך: עליו לחנך את אנשיו מבעוד מועד בתקופת השלום לייעודם בקרב"

יעקב דורי, ספר הפלמ"ח, עמ' 314.

יעקב דורי, ראש המטה הכללי הראשון, נולד בשנת 1899 בעיר אודסה, ברוסיה. בשנת 1906 עלה עם משפחתו לארץ ובשנת 1917, במהלך מלחמת העולם הראשונה, התגייס לצבא הבריטי ושירת בגדוד 40 של הגדודים העבריים. עם שחרורו החל בלימודי הנדסה בבליגיה וכששב לארץ מונה למהנדס של היישובים החדשים שתוכננו במסגרת "תכנית האלף". במהלך מאורעות תרפ"ט (1929), מונה דורי למפקד ה"הגנה" בחיפה. ב-1930 עבר להתגורר בירושלים ומונה לסגן המהנדס הראשי של הסוכנות היהודית; במקביל התקדם בסולם התפקידים של "ההגנה" עד שבשנת 1939 מונה גם לראש המטה הכללי של הארגון.

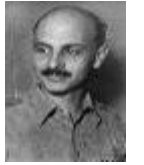
עם היודע החלטת האו"ם, בשנת 1947, סייע לדוד בן-גוריון בהכנת כוח המגן למלחמה, בהפיכתה של ה"הגנה" מארגון מחתרתי לצבא סדיר ובשילוב לוחמי המחתרות השונות בצה"ל. כשהוקם צה"ל באופן רשמי ב-26 במאי 1948, מונה דורי לראש המטה הכללי הראשון וניהל מעמדה זו את מלחמת העצמאות עד לחתימת הסכמי הפסקת האש. במהלך חלקם הראשון של הקרבות היה תפקודו של דורי חלקי בשל מצבו הבריאותי ויגאל ידין מילא את מקומו. בנובמבר 1949 פרש מתפקידו והוחלף על ידי יגאל ידין.

עם פרישתו מצה"ל מונה לראש אגף המדע במשרד ראש הממשלה וכיהן גם כחבר בוועדת "אולשן-דורי" שחקרה את פרשת "עסק הביש". בין השנים 1951-1965 שימש כנשיא הטכניון בחיפה. יעקב דורי נפטר ב-י"ט בשבט תשל"ג, 22 בפברואר 1973; על שמו נקרא מחנה תל-השומר.

2.6.6 יגאל ידין (1917-1984)

"כשהלכנו לצופים, להגנה, לקורס סגנים של ההגנה, חמש פעמים בשבוע, לא הלכנו רק בשביל להגן על עצמנו אם הערבים יתקפו אותנו. אצל כולנו הייתה ההכרה שבארץ הזו צריכה לקום מדינה משלנו... זה היה כוח אדיר שהניע אותנו להתכונן ליום פקודה"

יגאל ידין

יגאל ידין, ראש המטה הכללי השני, נולד בשנת 1917 בירושלים, תחת השם יגאל סוקניק. בגיל 15 הצטרף אל שורות ה"הגנה" ובגיל 22 התמנה לשלישו של יעקב דורי. במקביל לשירותו בארגון למד ידין ארכיאולוגיה, לשון עברית וספרות באוניברסיטה העברית. במהלך מלחמת העצמאות, שימש כמחליפו של יעקב דורי ובשנת 1949, בהיותו בן 32, מונה לרמטכ"ל. כרמטכ"ל קבע את הכללים היסודיים על-פיהם מתנהל צה"ל בתחומי הגיוס והמבנה.

בשנת 1952, סיים ידין את תפקידו והוחלף על-ידי מרדכי מקלף. לאחר פרישתו התמסר לארכיאולוגיה ובמסגרת עבודתו היה אחראי בין היתר לחשיפת שרידי מצדה ולמחקר "המגילות הגנוזות".^{*} על תרומתו למחקר קיבל את פרס ישראל במדעי היהדות לשנת 1956. ב-1963 מונה לפרופסור במכון לארכיאולוגיה של האוניברסיטה העברית ושנה לאחר מכן הפך לחבר האקדמיה הלאומית למדעים. הוא כתב ספרים רבים על שלהי ימי הבית השני ועל מרידות היהודים, באחדים מהם אף השתמש בניסיונו הצבאי וניתח תורות לחימה וטקטיקות של מגננה. לאחר מלחמת יום הכיפורים שימש ידין כחבר ועדת אגרנט. לקראת בחירות 1977 הקים יחד עם פרופ' אמנון רובינשטיין^{**} את תנועת ד"ש (דמוקרטיה לשינוי), נבחר מטעמה לכנסת ושימש כסגן ראש הממשלה. בעקבות התפוררות המפלגה פרש ב-1981 מן החיים הפוליטיים. יגאל ידין נפטר ב-כ"ח בסיוון תשמ"ד, 28 ביוני 1984; על שמו נקרא מחנה צריפין.

^{*} תכנית האלף תכנית התיישבות של כאלף משפחות בסמוך למושבות ותיקות בארץ-ישראל שהתקבלה על-ידי הסוכנות היהודית ב-1930.
^{**} "עסק הביש" או "הפרשה" הוא כינוי לפרשת ריגול שנחשפה במהלך שנות החמישים. אגף המודיעין הפעיל במצרים חולייה שהורכבה מיהודים מצרים וביצעה פעולות כנגד מטרות מערביות במדינה במטרה לתקוע טריז בין מצרים לבין המערב. החולייה נחשפה, חברה נשפטו ובישראל התפתח ויכוח עקרוני בשאלה "מי נתן את ההוראה" לבצע את הפעולה הכושלת. ויכוח זה הוביל למספר משברים פוליטיים.
^{***} טכניון (מכון טכנולוגי לישראל) הוא אוניברסיטה ישראלית הממוקמת בחיפה ומתמקדת בהנדסה ובמדעים מדויקים. הטכניון הוקם בראשית המאה העשרים וסביב שפת הלימוד במוסד התנהל ויכוח ביישוב שנוגע כ"מלחמת השפות" או "ריב הלשונות", בו דנו לעיל.

3.6.6 מרדכי מקלף (1920-1978)

"כשלושים אלף איש ואשה התנדבו מתוך היישוב העברי בארץ-ישראל לשורות הצבא הבריטי ביחידות מגוונות קטנות כגדולות... לנו הייתה זו מלחמה על קיומנו כעם וכבודדים, מלחמה להצלת יהודים מידי עריץ ששם לו למטרה להשמיד יהודים באשר הם יהודים.
הייתה זו בשבילנו ראשיתה של מלחמת הקוממיות, טיפוח גרעין הכוח הצבאי העברי"

מרדכי מקלף, פתיחה לספר השירים "בדרך לבריגדה", מרץ 1955.

מרדכי מקלף, ראש המטה הכללי השלישי, נולד בשנת 1920 במוצא. כשהיה ילד צעיר התנפלו פורעים ערבים על ביתו במהלך מאורעות תרפ"ט והוא היה אחד הניצולים היחידים מן הטווח שנערך ביהודי המושבה. בגיל 16 הצטרף לשורות ה"הגנה" ולאחר מכן, בגיל 19, הצטרף לפלוגת הלילה המיוחדת תחת פיקודו של אורד יונגייט. במהלך מלחמת העולם השנייה שירת בשורות הצבא הבריטי ולחם בצפון אפריקה; עם תום המלחמה שוחרר בדרגת מייג'ור (רב-סרן). במהלך מלחמת העצמאות שירת בחטיבת כרמלי שלחמה באזור הצפון; הוא שימש כקצין אג"ם, מפקד גדוד ולבסוף כמפקד החטיבה.

בשלהי המלחמה מונה מקלף לאחד מהנציגים הישראלים בדיוני שביתת הנשק עם סוריה ולבנון

ובסוף 1949 מונה לסגן הרמטכ"ל ולראש אג"ם. עם סיום תפקידו של יגאל ידין כרמטכ"ל (1952) ביקש בן-גוריון ממקלף, שהיה באותה העת בן 32 בלבד, לקבל עליו את תפקיד, מקלף הסכים אך התנה זאת בכך שהוא ישמש בו למשך שנה בלבד. במהלך כהונתו השלים תכנית קיצוצים בצה"ל ושחרר את הצבא ממשימות ומתפקידים אזרחיים. בנוסף, היה אחראי להקמת יחידה 101 שביצעה את פעולות התגמול.

בשנת 1953, סיים את תפקידו והוחלף על-ידי משה דיין. לאחר שחרורו מצה"ל בדצמבר 1953, מילא שורת תפקידים ציבוריים בכלכלה הישראלית וביניהם מנכ"ל חברת החשמל ומנכ"ל מפעלי ים המלח. מרדכי מקלף נפטר ב-ט"ו אדר תשל"ח, 22 בפברואר 1978; על שמו נקרא מחנה השלישות הראשית ברמת-גן.

¹ המגילות הגנוזות מגילות שנמצאו בחפירות ארכיאולוגיות במדבר יהודה ובהם טקסטים שונים וגם העתק של חלקים מן התנ"ך. גילוי המגילות נחשב לאחד מהממצאים הארכיאולוגיים החשובים בארץ ישראל, ולכתבי היד הקדומים ביותר של המקרא.

² אמנון רובינשטיין (נולד: 1931) משפטן וסופר ישראלי. בשנת 1977 נבחר לכנסת וכיהן בה עד לשנת 2002. בתקופה זו שימש במגוון תפקידים וביניהם שר החינוך, שר התקשורת ושר התשתיות. בשנת 2006 זכה בפרס ישראל לחקר המשפט.

4.6.6 משה דיין (1915-1981)

"דור התנחלות אנו, ובלי כובע הפלדה ולוע התותח לא נוכל לטעת עץ ולבנות בית. אל נרתע מלראות את המשטמה המלבה וממלאת חיי מאות אלפים ערבים היושבים סביבנו. אל נסב את עיינינו פן תחלש ידנו. זו גזרת דורנו. זו ברירת חיינו – להיות נכונים וחמושים, חזקים ונוקשים, או כי תשטמ החרב מאגרופנו ויכרתו חיינו"

משה דיין, הספד לרועי רוטנברג, 30 באפריל 1956.

משה דיין, ראש המטה הכללי הרביעי, נולד בשנת 1915 בקיבוץ דגניה. בגיל 18 הצטרף לשורות ה"הגנה" כאיש משטרת היישובים¹ ובשנת 1938 היה בין המצטרפים הראשונים לפלגות הלילה המיוחדות תחת פיקודו של אורד וינגייט; אולם חודשים ספורים לאחר מכן נאסר על-ידי הבריטים כחלק מ-מ"ג אסירי ההגנה.² בשנת 1941 התנדב לפעולות נגד צבא וישי בסוריה³ ואיבד באחת מהן את עינו השמאלית.

בראשית מלחמת העצמאות שימש דיין במספר תפקידי מטה והיה מיוזמי שיתוף הפעולה בין צה"ל לעדה הדרוזית. בהמשך המלחמה פיקד על הכוחות בעמק הירדן, שימש כמפקד גדוד שלחם באזור השפלה ולבסוף מונה למפקד חטיבת עציוני שלחמה באזור ירושלים ולמפקדה של העיר. בתוקף תפקיד זה ניהל את המגעים עם הירדנים והיה אחראי לקביעת "הקו העירוני", שחצה את העיר עד מלחמת ששת-הימים. בסוף 1949 מונה למפקד פיקוד הדרום וב-1952 מונה למפקד פיקוד הצפון. עם סיום תפקידו של מרדכי מקלף כרמטכ"ל (1953) מונה דיין למחליפו. בכהונתו שם דגש על הכשרת היחידות הקרביות ופיקד על הצבא במהלך מספר פעולות תגמול ובמהלך מלחמת סיני.

בשנת 1958, סיים דיין את תפקידו והוחלף על-ידי חיים לסקוב. הוא נבחר לכנסת הרביעית וכיהן כשר החקלאות. בשנת 1967, סמוך לפרוץ מלחמת ששת הימים, מונה לשר ביטחון והחזיק בתפקיד במהלך המלחמה. עם סיום הלחימה זכה דיין להערכה עצומה בישראל ובעולם. בתקופה זו מיסד את השלטון הצבאי ביהודה, שומרון ועזה, הוביל את צה"ל במלחמת ההתשה והתמודד עם גל פיגועי הטרור הקשים.

בתקופה שקדמה למלחמת יום הכיפורים הניח דיין כי הסבירות לפריצתה של מלחמה נמוכה. גישתו נשענה בעיקר על הנחה ("קונספציה") שארצות ערב ימנעו מלתקוף את ישראל לאור המכה שספגו במהלך מלחמת ששת-הימים.

קונספציה זו כשלה וישראל הופתעה בתקיפה משולבת בסיני ובגולן שגבתה מחיר דמים כבד

עם תום המלחמה התפטר דיין מתפקידו בלחץ הציבור, זאת על אף שדו"ח ועדת אגרנט לא הטיל עליו אחריות אישית. דיין חזר אל החיים הפוליטיים ב-1977 כשנבחר לכנסת התשיעית ומונה לשר החוץ. הוא היה בין יוזמי המגעים עם מצריים שהבשילו לבסוף לכדי הסכם שלום, אך ב-1979 פרש מן הממשלה על רקע מחלוקת בינו לבין בגין לגבי הדרך ליישומה. משה דיין נפטר ב-י"ח בתשרי תשמ"ב, 16 באוקטובר 1981; על שמו נקרא מחנה המכללות הצבאיות בגלילות.

5.6.6 חיים לסקוב (1919-1982)

"אני מאמין בעם ישראל. אני מאמין שניתנה לנו הזדמנות להקים את הבית השלישי. אם אנחנו לא נקים אותו – אף אחד לא יקים אותו. אם לא ננצל כל רגע בשביל להקימו – הוא לא יקום".

חיים לסקוב, "מנהיגות צבאית".

חיים לסקוב, ראש המטה הכללי החמישי, נולד בשנת 1919 בעיירה בוריסוב, בבלרוס. כשהיה בן שש עלה לארץ עם הוריו ולמד בבית הספר הריאלי בחיפה. בגיל 20 הצטרף ל"הגנה" ושימש במגוון תפקידים. ב-1941 התנדב לצבא הבריטי, ושירת כלוחם בחזית המזרח התיכון, ולאחר מכן כמפקד פלוגה מסייעת בבריגדה היהודית באיטליה. הוא שוחרר מן הצבא הבריטי עם תום המלחמה בדרגת מייג'ור (רב-סרן), אך נשאר באירופה ופעל להעלאת יהודים לארץ במסגרת ההעפלה.

עם פרוץ מלחמת העצמאות הוטל עליו לארגן את ההדרכה בצה"ל ובמסגרת זו פיקד על קורס הקצינים הראשון. ב-1951 מונה למפקד חיל האוויר אף שמעולם לא היה טייס והכין את החיל לקבלת מטוסי הסילון הקרביים הראשונים. במהלך מלחמת סיני פיקד על אוגדת שריון. לאחר מותו של אלוף פיקוד הדרום אסף שמחוני¹, בתאונת אימונים, התמנה למחליפו ופיקד על נסיגת הכוחות הישראליים מסיני.

עם סיום תפקידו של משה דיין כרמטכ"ל (1958) מונה לסקוב למחליפו. כהונתו התאפיינה בשקט יחסי, ללא אירועים ביטחוניים יוצאי-דופן. לסקוב התמקד בבנייתו של צה"ל כצבא מקצועי וסדור. הוא ביקש ליישם בו נורמות שספג בעת שירותו בצבא הבריטי והקפיד על כללי משמעת ועל הכשרת המפקדים.

בשנת 1961, סיים לסקוב את תפקידו והוחלף על-ידי צבי צור. בשנת 1972, התמנה לנציב קבילות החיילים הראשון בצה"ל, תפקיד בו שימש עד יום מותו. כמו כן, נמנה עם חברי ועדת אגרנט לבדיקת אירועי מלחמת יום הכיפורים. חיים לסקוב נפטר ב-כ"ב בכסלו תשמ"ג, 8 בדצמבר 1982; על שמו נקרא בית הספר לקצינים (בה"ד 1) בנגב.

¹ משטרת היישובים כח משטרה יהודי שפעל בחסות המנדט הבריטי לשם הגנתם של היישובים העבריים בשעת מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט.
² מ"ג אסיירי ההגנה כינוי ל-43 לוחמי ההגנה שנתפסו על-ידי הבריטים במהלך קורס מ"מים באוגוסט 1939. רובם נידונו לעשר שנות מאסר, אך לאחר השתדלות מוסדות היישוב הם שוחררו פברואר 1941, כשהחזית הגרמנית במלחמת העולם השנייה התקרבה אל ארץ-ישראל.
³ ממשל וישי כינוי למשטר הצרפתי שכונן בדרום צרפת לאחר כניעתה לגרמניה הנאצית. ממשל זה היווה למעשה גרורה של גרמניה הנאצית.

6.6.6 צבי צור (1923-2004)

"שלושים וארבע שנים אינן הולכות ברגל ושבע השנים האחרונות היו באמת המעניינות ביותר. אבל מה? חונכתי על ברכי תורת הרוטציה ואני מאמין בה. צריך לדעת מתי להחליף את הסוסים. אנשים חדשים מביאים דרך הטבע רעיונות חדשים ומעלים מחשבות תוססות"

צבי צור, דברים עם פרישתו ממשד הביטחון, אפריל 1974.

צבי צור, ראש המטה הכללי השישי, נולד בשנת 1923 בעיר זסלב, באוקראינה, תחת השם צבי צ'רטאנקו ועלה לארץ עם הוריו כשהיה בן שנתיים. במהלך מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט, התגייס ל"הגנה" ושימש כקשר. במהלך מלחמת העצמאות, פיקד על גדוד 54 של חטיבת גבעתי; כמפקד הגדוד הקים את פלוגת הג'יפים "שועלי שמשון", שמילאה תפקיד מרכזי בכיבוש הנגב. לקראת תום המלחמה מונה למפקד החטיבה. עם תום המלחמה שימש במגוון תפקידים בצה"ל ובין השאר כראש אגף כח האדם (אכ"א), אלוף פיקוד המרכז, האחראי על מרחב עזה במהלך מלחמת סיני וסגן הרמטכ"ל. עם סיום תפקידו של חיים לסקוב כרמטכ"ל (1961) מונה צור למחליפו. תקופת כהונתו נחשבת לתקופה שקטה יחסית מן הבחינה הביטחונית למעט "פעולת נוקייב" (מבצע סנונית) שהתרחשה במרץ 1962. במהלך תקופה זו התמקד צור בפיתוח תורת הלחימה (תו"ל) הישראלית, ברכישת אמצעי לחימה חדשים ומתקדמים ובפיתוח יכולות בתחום האלקטרוניקה והטילים. בשנת 1964, סיים צור את תפקידו והוחלף על-ידי יצחק רבין. שנה לאחר מכן הצטרף אל מפלגת רפ"י שכללו גם את תקופת מלחמת יום הכיפורים. עם פרישתו ממשד הביטחון שימש במספר תפקידים בכירים במשק. צבי צור נפטר ב-כ' בכסלו תשס"ה, 28 בדצמבר 2004; על שמו נקרא בית הספר למקצועות החי"ר (ביסלמ"ח) בנגב.

* אסף שמחוני (1922-1956) אלוף בצה"ל, שירת ב"הגנה" ובפלמ"ח בתפקידים שונים ובצה"ל שימש כאלוף פיקוד הצפון, אלוף פיקוד הדרום ומפקד מלחמת סיני. נהרג בהתרסקות מטוס זמן קצר לאחר תום המלחמה.

** פעולת נוקייב הייתה מבצע צבאי שנערך בלילה שבין ה-16 ל-17 במרץ 1962 בנוקייב שברמת הגולן במטרה למנוע את המשך הירי משטח הכפר אל עבר דייגים ישראלים בכינרת. הפעולה זכתה להצלחה חלקית בלבד בשל התקלות עם כוח סורי גדול ומודיעין חלקי.

ונבחר מטעמה לכנסת. בשנת 1967 התמנה לעוזרו של שר הביטחון, משה דיין, תפקיד בו נשא לאורך שבע שנים סוערות

7.6.6 יצחק רבין (הפנייה)
כיהן כרמטכ"ל השביעי, בשנים 1964-1968.

8.6.6 חיים בר-לב (1924-1994)

"בגורלו של מפקד נופל לעתים לשלוח אנשים לתפקידים מסוכנים, נכונותם של המפקדים ללכת תמיד בעצמם לפני המחנה היא מקור הכוח המוסרי הדרוש להם לקבלת החלטות אלה"

חיים בר-לב.

חיים בר-לב, ראש המטה הכללי השמיני, נולד בשנת 1924 בעיר וינה, באוסטריה, תחת השם חיים ברוצלבסקי. בשנת 1939 עלה לארץ ולמד בבית הספר מקווה ישראל. * שלוש שנים לאחר מכן הצטרף לפלמ"ח ועלה בהדרגה בסולם הדרגות. במהלך מלחמת העצמאות פיקד על גדוד שנשא בתפקיד מרכזי במבצע "חורב" לשחרור הנגב. עם תום המלחמה שימש במגוון תפקידים בצה"ל ובין השאר כמפקד קורס מג"דים, מפקד קורס מח"טים ומפקד חטיבת גבעתי. במלחמת סיני פיקד על חטיבה משורינת ועם תום המלחמה מונה למפקד גייסות השריון. ב-1958 מונה לאלוף ובהמשך מונה לראש אגף המבצעים ולסגן הרמטכ"ל. עם סיום תפקידו של יצחק רבין כרמטכ"ל (1968) מונה בר-לב למחליפו ופיקד על צה"ל במהלך מלחמת ההתשה. בעקבות הלחימה המתמשכת לאורך גדות תעלת סואץ הורה על הקמתו של קו מעוזים מבוצר שמנה כשלושים מוצבים וכונה "קו בר-לב".

בשנת 1972, סיים בר-לב את תפקידו והוחלף על-ידי דוד אלעזר. עם פרישתו הצטרף אל מפלגת העבודה וכעבור מספר חודשים מונה לשר המסחר והתעשייה. במהלך מלחמת יום הכיפורים גויס באופן חריג למילואים ושימש כמפקד חזית הדרום. בתפקיד זה הצליח לבלום את הכוחות המצריים ולהעביר את צה"ל למצב של התקפה. עם פרישתו מהכנסת, בשנת 1992, מונה לשגריר ברוסיה. חיים בר-לב נפטר ב-7 בסיון תשנ"ד, 7 במאי 1994; על שמו נקרא בסיס מטה מפקדת זרוע היבשה בקריית מלאכי.

9.6.6 דוד אלעזר (1925-1976)

"אנחנו עם אשר האנדרטאות שהקים לא היו אף פעם אנדרטאות ניצחון. על האנדרטאות שלנו חקוקים שמות הנופלים. אצל עמים אחרים תמצאו שערי ניצחון ואילו סמלי הגבורה שלנו הם דווקא מצדה, תל-חי וורשה- מקומות שבהם אומנם הפסדנו בקרב, אבל ניצחנו במלחמת הקיום היהודי"

דוד אלעזר.

דוד (דדו) אלעזר, ראש המטה הכללי התשיעי, נולד בשנת 1925 בעיר סרייבו, בבוסניה. בגיל 14 החל את לימודיו בזגרב, הצטרף אל "השומר הצעיר" והתקרב אל הציונות. בשנת 1940, מעט לפני הכיבוש הנאצי של הבלקן הצליח אלעזר לעלות לארץ במסגרת "עליית הנוער". * בשנת 1946 הצטרף לפלמ"ח, במהלך מלחמת העצמאות שימש כמפקד מחלקה בחטיבת הראל שלחמה באזור ירושלים. במהלך הלחימה התקדם בסולם הדרגות עד שמונה למפקד גדוד. בשנת 1955 מונה למפקד חטיבת הנגב ופיקד עליה במהלך מלחמת סיני. לאחר המלחמה עבר הסבה לשריון, שימש כמפקד חטיבה 7 ולאחר מכן כמפקד גייסות השריון.

בשנת 1964 מונה למפקד פיקוד הצפון ופיקד על קו הגבול המתוח עם הסורים במהלך שנות

"המלחמה על המים" ומלחמת ששת הימים. ב-1969 מונה לראש אגף המבצעים ועם סיום תפקידו של חיים בר-לב כרמטכ"ל (1972) מונה אלעזר למחליפו. במהלך כהונתו כרמטכ"ל פרצה מלחמת יום הכיפורים שהפתיעה את צה"ל וגבתה מן הצד הישראלי מחיר דמים כבד.

אלעזר היה שותף להנחה ("קונספציה") כי המצרים לא יפתחו במלחמה ונמנע מגיוס מילואים לפניה. יחד עם זאת במהלך המלחמה הצליח להוביל את צה"ל להתקפה ולבלום את המצרים והסורים. ועדת אגרנט שמונתה לאחר המלחמה במטרה לבדוק את הכשלים שנלוו לה קבעה כי אלעזר "נושא באחריות אישית גם בעניין הערכת המצב וגם בעניין מוכנותו של צה"ל". בעקבות המלצות הועדה הגיש באפריל 1974 את התפטרותו והוחלף על-ידי מרדכי גור. דוד אלעזר נפטר ב-ט"ו בניסן תשל"ו, 15 באפריל 1976; על שמו נקרא מרכז דדו לחשיבה צבאית בין-תחומית בגלילות.

* מקווה ישראל בית הספר החקלאי הראשון שהוקם בארץ-ישראל (1870) על-ידי קרל נטב (1826-1882). בשנת 1898 נפגשו הרצל וקיסר גרמניה וילהלם השני בכניסה לבית הספר.

10.6.6 מרדכי (מוטה) גור (1930-2008)

"עבודתו של קצין המטה ניתנת ללמידה די בקלות. אפשר לתרגל אותה בלי סוף אולם דמותו של קצין המטה, מהותו, דרך פעולתו והתנהגותו – אותם אי-אפשר ללמוד על-ידי תרגילים. אלה הם ערכים אותם צריכים להקנות, עליהם צריך להתחנך ולחנך"

מוטה גור.

מרדכי (מוטה) גור, ראש המטה הכללי העשירי, נולד בשנת 1930 בירושלים, תחת השם מרדכי גורבן. כשהיה בן 13 הצטרף ל"הגנה" ומילא תפקידים שונים בגדנ"ע. במלחמת העצמאות לחם כמפקד יחידת ג'יפים ובהמשך מונה למפקד פלוגה בחטיבת הנגב. במהלך פעולת תגמול ב-1955, נפצע וזכה בצל"ש הרמטכ"ל שהומר אחר כך לעיטור העוז. לאחר הפעולה הוא מונה למפקד גדוד בנח"ל המוצנח, אתו לחם ב-1956 במלחמת סיני. בשנת 1961 מונה למפקד חטיבת גולני ובתפקיד זה פיקד על פעולת נוקיב. בשנת 1966 מונה למפקד חטיבת הצנחנים במילואים, עליה פיקד גם במהלך מלחמת ששת הימים. החטיבה, שהייתה אמורה להילחם בחזית הדרומית נלחמה בגזרת ירושלים ובסיום קרבות קשים הצליחה לשחרר את העיר מידיהם של הירדנים. מוטה גור נחרת בזיכרון הציבורי כמשחרר ירושלים, בין השאר בשל קריאתו הנרגשת בקשר: "הר הבית בידינו!!".

בסוף 1969 מונה גור לאלוף פיקוד הצפון והתמודד עם חוסר השקט בגזרה כחלק ממלחמת ההתשה. ב-1972 התמנה לנספח הצבאי בארצות-הברית ובתפקיד זה עסק בסיוע בארגון "הרכבת האווירית" של נשק ותחמושת במהלך מלחמת יום הכיפורים. עם סיום תפקידו של דוד אלעזר כרמטכ"ל (1974) מונה גור למחליפו. במהלך כהונתו יצא צה"ל למבצע "יונתן" במהלכו חולצו ישראלים שמטוסם נחטף לאנטבה. בשנת 1978, סיים גור את תפקידו והוחלף על-ידי רפאל איתן. הוא הצטרף אל מפלגת העבודה וכיהן כחבר כנסת וכשר הבריאות. מדרכי גור נפטר ב-י"ח בתמוז תשנ"ה, 16 ביולי 1995; על שמו נקרא מחנה בית ליד.

* עליית הנוער מסגרת שהוקמה ב-1933 לצורך העלאתם של בני נוער יהודים לארץ-ישראל. במהלך השואה והשנים שקדמו לה פעל הארגון להציל ילדים יהודים מרחבי אירופה ולהעבירם אל מקום מבטחים.

11.6.6 רפאל (רפול) איתן (1929-2004)

"לא רק לך קשה, גם לאוייב קשה. השאלה היא מי ישבר ראשון. זה שידחה את נקודת השבירה שלו הוא המנצח"
דברים שכתב בעקבות הקרב על מנזר "סן סימון" במלחמת העצמאות.

רפאל (רפול) איתן, ראש המטה הכללי ה-11, נולד בשנת 1929 במושב תל-עדשים, למשפחה שאביה נמנה עם מקימי "השומר". בהיותו בן 15 הצטרף אל הפלמ"ח ובמהלך מלחמת העצמאות לחם בשורות חטיבת הראל בגזרת ירושלים. אחרי המלחמה השתחרר מצה"ל אך התגייס לאחר תקופה קצרה בשנית.

באוקטובר 1955 השתתף בפעולת התגמול במשטרת כונתילה וזכה על פעולתו בעיטור העוז.

במלחמת סיני פיקד על גדוד הצנחנים שביצע את הצניחה המבצעית במיתלה. ב-1964 מונה למפקד חטיבת הצנחנים ובמלחמת ששת-הימים פיקד עליה במהלך הקרבות באזור פתחת רפיח וצפון סיני. במהלך הלחימה הוא נפצע קשה בראשו ועם החלמתו מונה למפקד חטיבת הבקעה, היה ממפתחיה של שיטת ה"מרדף" והשתתף בעצמו בעשרות מרדפים אחרי מחבלים שחדרו לארץ משטח ירדן. בהמשך מונה לקצין צנחנים וח"ר ראשי (קחצ"ר) ובמהלך מלחמת יום הכיפורים פיקד על אוגדה בחזית הסורית.

לאחר המלחמה שימש במספר תפקידים בכירים ועם סיום תפקידו של מוטה גור כרמטכ"ל (1978) מונה איתן למחליפו. איתן נודע כרמטכ"ל שהקפיד מאוד על משמעת, בנוסף הוא הקים את פרויקט חיילי המקא"ם (חיילי איתן) המסייע לחיילים המאותרים כבעלי קשיי הסתגלות להשלים שירות צבאי. במהלך כהונתו השמיד צה"ל ביוני 1981 את הכורים הגרעיניים בעירק ("מבצע אופרה") ויצא למלחמת שלום הגליל (1982). ועדת כהן שהוקמה בעקבות הטבח במחנות הפליטים סברה ושתילה העלתה ביקורת קשה כלפי איתן אך לא ננקטו נגדו צעדים מאחר ובכל מקרה עמד בפני סיום תפקידו.

בשנת 1983, סיים את תפקידו והוחלף על-ידי משה לוי. שנה לאחר מכן נבחר לכנסת מטעם רשימת "התחייה-צומת", הוא כיהן כחבר כנסת וכשר החקלאות. בבחירות 1999 לא הצליחה מפלגתו לעבור את אחוז החסימה ואיתן פרש מן החיים הפוליטיים. רפאל איתן טבע בים במהלך יום סוער ב-י' בכסלו תשס"ה, 23 בנובמבר 2004; על שמו נקרא בסיס האימונים החטיבתי (בא"ח) שפיפון של חטיבת הצנחנים.

12.6.6 משה לוי (1936-2008)

"קבעתי בעבר שמדי פעם נקיים את הדיון השבועי של המטה הכללי באתר כלשהו, שהוא הרקע לדיונים ולפעילות של צה"ל. לפני כשלושה חודשים ביקר המטכ"ל בקיבוץ חניתה, והיום אנו אורחי קריית שמונה. כך יתקרבו חברי הפורום למקום זה"

משה לוי, דברים בפתח ישיבת המטכ"ל בקריית שמונה, 2 בספטמבר 1985.

משה לוי, ראש המטה הכללי ה-12, נולד בשנת 1936 בתל-אביב. הוא התגייס לצה"ל, עלה בסולם הדרגות ובעת מלחמת סיני היה קצין המבצעים בגדוד הצנחנים שצנח במיתלה. בשנת 1968 מונה למפקד חטיבת הבקעה, במסגרת תפקיד זה פיקד על רבים מן המרדפים אחרי מחבלים שחדרו לארץ משטח ירדן ואף נפצע באחד מהם. לאחר מכן,

בשנת 1977 התמנה למפקד פיקוד המרכז והחל מ-1981 שימש כסגן הרמטכ"ל וכראש אג"ם

וסייע להכין את צה"ל למלחמת שלום הגליל. עם סיום תפקידו של רפאל איתן כרמטכ"ל (1983) מונה לוי למחליפו בתקופת כהונתו נערך צה"ל בקווים חדשים בלבנון והצטייד במערכות נשק חדישות.

בשנת 1983, סיים לוי את תפקידו והוחלף על-ידי דן שומרון. בשנים שלאחר מכן ביקש להתמסר לעבודה חקלאית בקיבוצו, בית אלפא. בנוסף שימש במספר תפקידים ציבוריים כגון יו"ר הרשות למלחמה בסמים וחבר בוועדת שמגר לחקירת אירועי הטבח במערת המכפלה. משה לוי נפטר ב-א' בשבט תשס"ח, 8 בינואר 2008; על-שמו נקרא בסיס מרכז ההטסה וההכשרות המיוחדות (מרהו"ם) בתל-נוף.

13.6.6 דן שומרון (1937-2008)

"במשך כל הקריירה שלי בצבא חתמתי כל שנה על הארכה נוספת. הפסדתי אומנם את כל ההטבות השמורות לאלה שחתמו על תקופות קבע ארוכות, אך אני שלם עם עצמי, כי איני רואה בצבא מקור פרנסה"

דן שומרון, 1984.

דן שומרון, ראש המטה הכללי ה-13, נולד בשנת 1937 בקיבוץ אשדות יעקב. בשנת 1956 התגייס לצה"ל ושירת בחטיבת הצנחנים, במסגרת זו השתתף במספר פעולות תגמול ובמלחמת סיני. שומרון השתחרר משירות, אך כעבור שלוש שנים התגייס מחדש ויצא לקורס קצינים. הוא שימש כפקד מחלקה ומפקד פלוגה בחטיבת הצנחנים ובמהלך מלחמת ששת הימים פיקד על כוח סיור בחזית המצרית. על תפקודו במלחמה זו קיבל את עיטור המופת.

לאחר המלחמה מונה למפקד גדוד בצנחנים ופיקד עליו במהלך מלחמת ההתשה. ב-1970 החל בלימודי תואר ראשון בגיאוגרפיה באוניברסיטת תל אביב ובמקביל עבר הסבה לשריון. במהלך מלחמת יום הכיפורים פיקד על חטיבת שריון סדירה שנטלה חלק פעיל בקרבות הבלימה ובצליחה של תעלת סואץ. ב-1974 הועלה לדרגת תת-אלוף ומונה לקצין חי"ר וצנחנים ראשי (קחצ"ר), במסגרת תפקיד זה תכנן ופיקד על מבצע "יונתן". ב-1978 הועלה לדרגת אלוף ומונה למפקד פיקוד הדרום. בתפקיד זה היה אחראי על השלבים הראשונים של פינוי סיני, בהתאם להסכם השלום עם מצרים. ב-1983 הקים על מפקדת חילות השדה (מפח"ש), שהפכה בהמשך למפקדת זרוע היבשה (מז"י). ב-1985 מונה לתפקיד סגן הרמטכ"ל ועם סיום תפקידו של משה לוי כרמטכ"ל (1987) מונה שומרון למחליפו. תקופת כהונתו עמדה בסימן פרוץ האינתיפאדה הראשונה ומלחמת המפרץ.

בשנת 1991, סיים שומרון את תפקידו והוחלף על-ידי אהוד ברק. כמה חודשים לאחר מכן מונה ליושב ראש התעשייה הצבאית וב-1996, לקח חלק בצוות המשא ומתן הישראלי-פלסטיני. לאחר מלחמת לבנון השנייה התבקש על-ידי הרמטכ"ל דן חלוץ לחקור את התנהלות המטכ"ל בזמן המלחמה. דן שומרון נפטר ב-כ' באדר תשס"ח, 26 בפברואר 2008; על שמו נקרא מרכז לאימוני יבשה (מל"י) בצאלים.

14.6.6 אהוד ברק (הפנייה) כיהן כרמטכ"ל ה-14, בשנים 1991-1995.

* הטבח במערת המכפלה טבח שביצע המחבל היהודי ברוך גולדשטיין ב-25 בפברואר 1994 (פורים תשנ"ד), במהלכו נרצחו עשרים ותשעה מתפללים מוסלמים. הטבח הוביל לתגובות קשות בציבור הישראלי והפלסטיני ובעקבותיו הוקמה ועדת שמגר, ועדת חקירה לבדיקת האירוע.

15.6.6 אמנון ליפקין-שחק (1944-2012)

"בחברה אחת, לא גדולה, צפופה באנשים ובדעות כמו שלנו, סביר ומתבקש שיתנהל ויכוח על העניינים הגורליים ביותר לחיינו כאן... אבל הסגנון הופך להיות חלק מהתוכן... והברוטליות משקפת תרבות חברתית ששיאה ברצח ראש-ממשלה, וסימניה ניכרים באלימות לכל סוגיה בחיי יום-יום. לא לזה קם דור והחזיר עם לארצו. לא כך התכוונה המורשת היהודית, שעל

אמנון ליפקין-שחק, דברים באזכרה הממלכתית ליצחק רבין, 1 בנובמבר 1998.

תשתיתה הונחה המדינה."

אמנון ליפקין-שחק ראש המטה הכללי ה-15 נולד בשנת 1944 בתל-אביב. כשהיה בן 13 הצטרף לפנימייה הצבאית לפיקוד בחיפה ובשנת 1972 התגייס לחטיבת הצנחנים. הוא שימש כמפקד מחלקה ומפקד פלוגה בגדוד צנחנים ובמהלך מלחמת ששת-הימים מילא את מקומו של סגן מפקד הגדוד. לאחר המלחמה מונה למפקד סיירת "דוכיפת" ופיקד עליה במהלך פעולת כראמה*. על תפקודו בקרב זה זכה בעיטור העוז.

בהמשך מלחמת ההתשה שימש כקצין האג"ם של חטיבת הצנחנים וכמפקד גדוד הנח"ל המוצנח. בראשית 1973 פיקד על כח במבצע "אביב נעורים" ועל תפקודו במבצע הוענק לו עיטור העוז בפעם השנייה.

במהלך מלחמת יום הכיפורים שימש כסגן מפקד חטיבת הצנחנים, בשנת 1977 מונה למפקד החטיבה ופיקד עליה במהלך מבצע "ליטני".* במלחמת שלום הגליל פיקד על אוגדה. הוא כיהן בכמה תפקידי פיקוד בכירים ובין היתר פיקד על מבצע שלמה, במסגרתו הועלו לארץ כארבעה עשר אלף מיהודי אתיופיה. עם סיום תפקידו של אהוד ברק כרמטכ"ל (1995) מונה ליפקין-שחק למחליפו. בתקופת כהונתו נסוג צה"ל מאזורים שונים ביהודה שומרון ועזה בהתאם להסכמי אוסלו והחל שיתוף הפעולה עם כוחות הרשות הפלסטינית. בשנת 1998, סיים ליפקין-שחק את תפקידו והוחלף על-ידי שאול מופז. לאחר פרישתו פנה לפעילות פוליטית, היה בין מקימיה של מפלגת המרכז וכיהן כשר התיירות ושר התחבורה. אמנון ליפקין-שחק נפטר ב-י' בטבת תשע"ב, 19 בדצמבר 2012; על שמו נקרא מחנה ביל"ו ליד רחובות.

16.6.6 שאול מופז (נולד: 1948)

"אני חושב שיש בי הרבה מאבא שלי. ההתמדה, האיפוק. קצת סגפנות. אבא היה מאוד חזק באופי שלו, אבל שתקן גדול. היה מדבר מעט מאוד. הוא גם נתן לי את העניין הזה של משמעת עצמית ועבודה קשה. אבל הצבא השלים את זה. מה זה להיות חיילי? איפוק, משמעת עצמית, אחריות. לעשות כל דבר הכי נכון והכי מדויק כיוון שמוטלת עליך אחריות. כיוון

שאול מופז, "אשנה סדרי עולם", 1 בינואר 2010.

שאתה יודע שלהחלטות שלך יש משמעות"

שאול מופז, ראש המטה הכללי ה-16, נולד בשנת 1948 באיספהאן, באיראן, תחת השם שחרם מופזזקר. כשהיה מופז בן תשע עלה עם משפחתו לארץ, גדל באילת ואת לימודיו התיכוניים עשה בבית-הספר החקלאי בנהלל. בשנת 1966 התגייס לצה"ל ושירת בחטיבת הצנחנים כמפקד מחלקה, מפקד פלוגה ומפקד הסיירת. במסגרת זו השתתף במלחמת ששת-הימים, במלחמת ההתשה ובמלחמת יום הכיפורים.

ב-1975 מונה לסגן מפקד סיירת מטכ"ל ושימש כסגנו של יוני נתניהו בעת מבצע יונתן. במהלך

מלחמת

ששת הימים פיקד על עוצבת חירם ובשנת 1984 מונה למפקד בית הספר לקצינים (בה"ד 1). ב-1986 מונה למפקד חטיבת הצנחנים ופיקד עליה במהלך מספר מבצעים וב-1988 מונה למפקד אוגדה. ב-1994 מונה למפקד פיקוד הדרום ולאחר מספר תפקידים נוספים במטה הכללי, עם סיום תפקידו של אמנון ליפקין-שחק כרמטכ"ל (1998) מונה מופז למחליפו. בעת כהונתו נסוג צה"ל מלבנון (2000) ופרצו אירועי גאות ושפל (האינתיפאדה השנייה) שבסופם החל צה"ל במבצע חומת מגן במהלכו השתלט צה"ל

* פעולת כראמה נידונה בפרק נפרד בהמשך.
** מבצע ליטני נידון בפרק נפרד בהמשך.

באופן זמני עם הערים הפלסטיניות ביהודה ושומרון ופעל למיגור תשתיות הטרור. במקביל עמדה תקופת כהונתו בסימן ביטול חיל הנשים (ח"ן) ופתיחת תפקידים רבים בפניהן. במהלך תקופה זו גם אושר מסמך "רוח צה"ל" המהווה את המצפן הערכי לפיו פועלים חיילי צה"ל.

בשנת 2002, סיים מופז את תפקידו והוחלף על-ידי משה יעלון. חודשים ספורים לאחר מכן, מונה לשר הביטחון והמשיך במאבק לסיכול הטרור. במהלך כהונתו פעל לבניית גדר הביטחון ביהודה ושומרון ולביצוע תכנית ההתנתקות*. בשנת 2005, הצטרף מופז יחד עם אריאל שרון למפלגת "קדימה" וכיהן בממשלת אולמרט כסגן ראש הממשלה וכשר התחבורה. בשנת 2015 פרש מהחיים הפוליטיים.

17.6.6 משה (בוגי) יעלון (נולד: 1950)

"תשאלו תמיד שאלות. יש בצה"ל חופש מחשבה וחובה של ביקורת... הדיונים אצלי לא מתנהלים על פי סדר הדרגות, כי השכל לא נמצא רק למעלה. אני לא יודע יותר טוב ממח"ט שומרון (שכם) מה קורה אצלו. אני צריך להקשיב לו"

משה (בוגי) יעלון, "קודם כל הגשמה", 4 באוקטובר 2003.

משה (בוגי) יעלון, ראש המטה הכללי ה-17, נולד בשנת 1950 בקריית חיים, תחת השם משה סמולנסקי. כבר מגיל צעיר היה פעיל בתנועת הנוער העובד והלומד וב-1968 התגייס יחד עם חבריו לגרעין לשירות צבאי במסגרת מסלול הנח"ל. בשנת 1971 סיים את שירותו הצבאי בגדוד הנח"ל המוצנח כמפקד כיתה. ב-1973, בעת מלחמת יום הכיפורים, נקרא לשירות מילואים וחזר לשירות כאיש קבע, הוכשר כקצין ושירת כ-מפקד מחלקה ומפקד פלוגה בגדוד. ב-1978 מונה למפקד סיירת צנחנים ופיקד עליה בעת מבצע ליטאני. בשנים הבאות ובמהלך מלחמת שלום הגליל שימש במגוון תפקידי פיקוד ביחידות מיוחדות. לאחר המלחמה מונה למפקד גדוד בצנחנים ונפצע במהלך מרדף אחרי מחבלים בלבנון. ב-1987 מונה למפקד סיירת מטכ"ל ולאחר מכן שימש במספר תפקידי פיקוד בכירים.

בשנת 2000 מונה לסגן הרמטכ"ל ועם סיום תפקידו של שאול מופז כרמטכ"ל (2002) נבחר למחליפו. בעת כהונתו נחלשו אירועי גאות ושפל (האינתיפאדה השנייה), הסלימו האירועים באזור חבל עזה והחלה ההערכות לביצוע תכנית ההתנתקות (2005). על-מנת לספק מענה להתפתחויות הטכנולוגיות, הוקם באותה העת אגף התקשוב. במקביל עמדה תקופת כהונתו בסימן הטמעת ערכי רוח צה"ל וכתובת תפיסת "יעוד ויחוד" העוסקת בחיזוק הזהות הישראלית-יהודית בקרב מפקדי צה"ל.

בשנת 2005 סיים יעלון את תפקידו והוחלף על-ידי דן חלוץ. בשנת 2009 נבחר לכנסת מטעם

מפלגת ה"ליכוד", הוא כיהן כמשנה לראש-הממשלה, כשר לעניינים אסטרטגים וכשר ביטחון. בשנת 2016 התפטר מהממשלה ומהכנסת.

18.6.6 דן חלוץ (נולד: 1948)

"צה"ל הוא צבא העם כולו, כך היה, כך הווה וכך יהיה. המפונים וילדיהם הם חלק מאתנו. חלקם אחים לנשק בעבר או בהווה. בעת הזו, ורק בה, ניצבים אנו לרגע משני צידי המשימה, אך מיד עם השלמתה נתייצב שוב, כתף אל כתף אל מול האתגרים שעוד נכוננו לנו, כעם, כמדינה וכצבא"

דן חלוץ, אגרת לחיילי צה"ל ומפקדיו לקראת ההתנתקות, 11 באוגוסט 2005.

דן חלוץ, ראש המטה הכללי השמונה-עשר, נולד בשנת 1948 בתל-אביב וגדל במושב חגור. ב-1966

* על תכנית ההתנתקות, ראה פרק נפרד, עמ' א'.

התגייס לקורס טיס והוכשר כטייס קרב בטייסת הפאנטומים. במהלך מלחמת ההתשה לחם בחזית המצרית והסורית ובשנת 1973 השתחרר מהצבא. במהלך מלחמת יום הכיפורים נקרא לשירות מילואים ולאחריו המשיך בשירות קבע עד שהשתחרר שוב בשנת 1978. במהלך מלחמת שלום הגליל, נקרא שוב לשירות מילואים וגם לאחריו המשיך בשירות קבע. ב-1984 מונה למפקד טייסת 107 וב-1986 מונה לראש היחידה המבצעית בפריקט הלבאי, במהלכו ביקש צה"ל לייצר מטוס קרב מתוצרת ישראלית*. לאחר ביטול הפריקט, מונה לראש מחלקת אמצעי לחימה ובהמשך גם למפקד בסיס חצור.

בשנת 1999 מונה לראש אגף המבצעים (אמ"ץ) במטכ"ל ושנה לאחר מכן מונה למפקד חיל האוויר.

במסגרת תפקיד זה הוטמעו מטוסי ה-F16i, הורחב השימוש בכלי טיס בלתי מאויישים (כטב"ם) וחוזק הקשר עם כוחות היבשה. בשנת 2004 מונה לסגן הרמטכ"ל ועם סיום תפקידו של משה יעלון כרמטכ"ל (2005) מונה חלוץ למחליפו. חלוץ היה לרמטכ"ל הראשון שצמח בחיל האוויר. במהלך כהונתו ביקש לחזק את החיל במטרה לענות לאתגרים האסטרטגים של מדינת ישראל. תקופת כהונתו עמדה בסימן תכנית ההתנתקות שבוצעה עם ראשיתה ומלחמת לבנון השנייה שפרצה לקראת סופה, בקיץ 2006.

המלחמה עוררה ביקורת על התנהלותו של צה"ל ויצרה מחאה ציבורית, בעקבותיה הורה חלוץ על הקמה של מספר ועדות בדיקה. בינואר 2007, לאחר סיום שלב התחקירים הצבאיים, הודיע חלוץ על התפטרותו.

19.6.6 גבי אשכנזי (נולד: 1954)

"האתגר הגדול שלכם הוא לצאת לכל מבצע כאילו זו הפעם הראשונה שלכם, כמו שחקן כדורסל שעולה דרך גם למשחק הארבעים שלו באותה עונה... כחיילים אתם הקובעים. שתיים-שלוש דקות אחרי היתקלות אמנם מגיעים גם הקודקודים, אבל בדרך כלל בשלב הזה נותרים רק התחקירים. תקפידו על המקצועיות. אם לא תעשו לעצמכם הנחות, לא יהיו אנחות"

גבי אשכנזי, שיחה עם לוחמי צנחנים, 28 בינואר 2004.

גבי אשכנזי, ראש המטה הכללי ה-19, נולד בשנת 1954 במושב חגור. כשהיה בן 14 הצטרף לפנימייה הצבאית לפיקוד בתל-אביב וב-1972 התגייס לחטיבת גולני. במהלך מלחמת יום הכיפורים היה צוער בבה"ד 1, ולחם בחזית המצרית. הוא שימש כ-מפקד מחלקה, מפקד פלוגה ומפקד גדוד בחטיבת גולני ובמסגרת זו השתתף בשנת 1976 במבצע יונתן

ובשנת 1978 במבצע ליטני. במהלך מלחמת שלום הגליל כיהן כסגן מפקד החטיבה ופיקד בין

היתר על הקרב בבופור. ב-1987 מונה למפקד חטיבת גולני ופיקד עליה במהלך האינתיפאדה הראשונה ובשנת 1992 מונה למפקד יחידת הקישור לדרום לבנון (יק"ל). ב-1996 מונה לעוזר ראש אג"ם וקיבל דרגת אלוף, ב-1998 מונה למפקד פיקוד הצפון והוביל בין השאר את הנסיגה של צה"ל מלבנון ואת היערכותו מחדש בגזרה. בשנת 2005 השתחרר מהצבא ומונה למנכ"ל משרד הביטחון, אך עם סיום תפקידו של דן חלוץ (2007) נבחר אשכנזי לרמטכ"ל ומונה למחליפו.

תקופת כהונתו עמדה בסימן בניינו המחודש של כח היבשה והפקת לקחי מלחמת לבנון השנייה. לאור ירי הרקטות מרצועת עזה יצא צה"ל בסוף 2008 למבצע עופרת יצוקה. בשנת 2011 סיים אשכנזי את תפקידו והוחלף על-ידי בני גנץ.

* פרויקט הלב פרויקט ישראלי לייצור מטוס קרב רב-משימתי מודרני וזול. הלבא הוטס לראשונה בדצמבר 1986 בהצלחה, אך פחות משנה לאחר מכן הוקפאו תכניות הייצור בשל עלויותיו הגבוהות.

20.6.6 בנימין (בני) גנץ (נולד: 1959)

"בכל מקום בו נשכיל להכיל בתוכנו, על אף חילוקי הדעות וההשקפות, קבוצות רבות יותר, לכבד את אמונתו והשקפתו של כל אחד, ומבלי לשנות את אמונת היחיד או להשפיע עליה וכל זאת מבלי לפגוע בתפקוד המבצעי של המסגרת ובצביון הממלכתי של צה"ל, תוך שמירה על שוויון בין כולם, נייצר אחדות שורות שתתמוך אחדות מטרה ועמידה בייעוד המבצעי"

הראשי של צה"ל – הגנה על מדינת ישראל בני גנץ, סיכום הרמטכ"ל לסוגיית השירות המשותף, 19 בינואר 2012.

בנימין (בני) גנץ, ראש המטה הכללי ה-20, נולד בשנת 1959 במושב כפר אחים והתחנך בפנימיית הכפר הירוק. ב-1977 התגייס לגדוד הנח"ל המוצנח ושימש כמפקד מחלקה וסגן מפקד פלוגה בגדוד. בשנת 1980 השתתף גנץ בהשתלמות מיוחדת של חיל הנחתים האמריקני (הכומתות הירוקות) וכששב לארץ הוצב בתפקיד מטה במקחצ"ר. עם פרוץ מלחמת שלום הגליל מונה לתפקיד מפקד פלוגה בחטיבת הצנחנים ובשנת 1987 מונה למפקד גדוד בחטיבה. בין השנים 1989-1999 מילא שורת תפקידים מרכזיים בליבה המבצעית של צה"ל: ביניהם מפקד יחידת "שלדג", מפקד חטיבת הצנחנים, מפקד חטיבת יהודה ומפקד אוגדת מילואים בפיקוד הצפון.

ב-1999 מונה למפקדה האחרון של יחידת הקישור לדרום לבנון (היק"ל) לאחר נפילתו של תא"ל ארז גרשטיין, ושירת בתפקיד עד לסגירתה עם הנסיגה מלבנון. בהמשך פיקד על אוגדת איו"ש והוביל את התמודדותה עם ראשית אירועי "גאות ושפל" (האינתיפאדה השנייה).

ב-2001 מונה למפקד הגיס הצפוני ובהמשך למפקד פיקוד הצפון. גנץ כיהן במגוון תפקידי פיקוד בכירים ועם סיום תפקידו של גבי אשכנזי כרמטכ"ל (2011) מונה גנץ למחליפו. כהונתו עמדה בסימן מבצע צוק איתן במהלכו לחמו כוחות צה"ל כדי להפסיק את הירי הרקטי מרצועת עזה ולהרוס את תשתיות הטרור שפותחו בתחומה. בשנת 2015 סיים גנץ את תפקידו והוחלף על-ידי גדי אייזנקוט.

21.6.6 גדי אייזנקוט (נולד: 1960)

"אני רואה את הרוח של מפקדי צה"ל וחייליו לדורותיהם מפעמת בעודם פועלים מדי יום ביומו מול כל האוימים וממלאים את משימותיהם בנחישות, באחריות ובערכיות... אני בטוח שברגע האמת נעמוד איתנים ונוכיח כי צה"ל הוא צבא מוכן, חזק, עוצמתי ומכריע. אני סמוך ובטוח כי ביום פקודה נדע לממש את ייעודו של צה"ל: להגן על המדינה, להבטיח את קיומה, ואם נידרש - לנצח במלחמה.

גדי אייזנקוט, דברים במלאות עשור למלחמת לבנון השנייה, 2016.

גדי אייזנקוט, ראש המטה הכללי ה-21, נולד בשנת 1960 בטבריה למשפחת עולים ממרוקו וגד באילת. ב-1978 התגייס לחטיבת גולני. במלחמת שלום הגליל (1982) החליף את מפקד הפלוגה שלו שנפצע בקרב על הבופור ופיקד על כמה קרבות מרכזיים במלחמה. לאחר המלחמה המשיך לטפס בסולם הדרגות בחטיבה; ב-1992 מונה למפקד חטיבת המילואים כרמלי והחטיבה המרחבית אפרים ולאחר כחמש שנים חזר לחטיבת גולני כמפקד החטיבה. במהלך אירועי גאות ושפל (האינתיפאדה השנייה) שימש כמפקד אוגדת אי"ש והביא לסיכול של פעולות טרור רבות.

ב-2005 מונה לראש אגף מבצעים במטכ"ל וכיהן בתפקיד במהלך מלחמת לבנון השנייה. עם תום המלחמה מונה לאלוף פיקוד הצפון. הוא מילא מגוון תפקידי פיקוד בכירים בצה"ל וכסגן רמטכ"ל הוביל עבודות מטה רבות שעיצבו את דמותו הנוכחית של הצבא.

עם סיום תפקידו של בני גנץ כרמטכ"ל (2015) נבחר אייזנקוט למחליפו.

7.6 סיכום

בשער זה העמקנו את היכרותנו עם החברה הישראלית. פתחנו בסקירתן של העליות השונות, המשכנו בתיאורם של אירועים ונושאי דיון וסיימנו בהיכרות עם מנהיגיה של המדינה: נשיאים, ראשי ממשלה ורמטכ"לים. בשער הבא נעמיק בסיפורה של מדינת ישראל מכיוון אחר ונלמד על המאבק לשמירת קיומה וביטחונה. אין זה סיכום מלא של שבעים שנות מדינה ולא היה בו כדי לגעת בכל התחומים והנושאים הרלוונטיים אך יש בו תיאור כללי תוך ניסיון להיצמד לנושאים משמעותיים לקצינים בצה"ל.

מדינת ישראל היא מפעל חי שהתפתחותו ממשיכה כל העת ולא מן הנמנע שגם המידע בפרק זה יתעדכן וישתנה בחלוף השנים.

בשער הבא נשלים את הכרותנו עם ההיסטוריה הישראלית באמצעות מיקוד בנושא משמעותי במיוחד עבורנו – ביטחון ישראל.

שער 7

ביטחון ישראל

"אנו קוראים – גם בתוך התקפת הדמים הנערכת עלינו זה חודשים –
לבני העם הערבי תושבי מדינת ישראל לשמור על השלום ...
אנו מושיטים יד לשלום ושכנות טובה לכל המדינות השכנות ועמיהן.
וקוראים להם לשיתוף פעולה ועזרה הדדית עם העם העברי העצמאי
בארצו"

מתוך טקס סיום קקצ אחוד

7.1 פתיחה : הכרזה על מדינה

מדינת ישראל קמה אל תוך סערת המלחמה. יום לאחר אסיפת האו"ם ב-29 בנובמבר 1947, בה הוחלט על חלוקת הארץ והקמתה של מדינה יהודית לצדה של מדינה ערבית, פרצה מלחמת העצמאות. ההמונים ביישוב שרקדו ברחובות עד אור הבוקר, נדרשו להתגייס להגנתה של המדינה שעדיין לא קמה. ב-14 במאי 1948, ה' באייר תש"ח, כאשר הבריטים עזבו את הארץ, ובתל-אביב הכריזו על הקמת מדינת ישראל, ההמונים כבר לא רקדו ברחובות.

מודעה מעיתון "דבר", 14 במאי 1948, יום הקמת המדינה

לצד השמחה האדירה וההכרה בשעה ההיסטורית, רווחה בארץ תחושה מתוחה וקשה. רק יום לפני ההכרזה הסתיים "מבצע חמץ" לכיבוש יפו; ההיסטוריון אלון קדיש* מציין בספרו על מלחמת העצמאות כי במהלכה, נאלצו לברוח כ-17,000 יהודים שהתגוררו בשכונות הדרומיות של תל-אביב, מאימת הצלפים שירו עליהם מכיוון יפו והכפרים סביבה. יום לפני ההכרזה נפל אזור גוש עציון** לידי הלגיון הירדני, ורבים מתושביו ומגניו נהרגו.

נדמה כי יותר מכול מעידה על טיב המצב, מודעה שהתפרסמה בשולי העיתון

החגיגי המדווח על הקמת מדינת ישראל. במודעה (משמאל) נכתב כי: "חומרת השעה מחייבת מאמץ עליון

* אלון קדיש, פרופסור בחוג להיסטוריה של האוניברסיטה העברית, כיהן בעבר כראש מחלקת היסטוריה בצה"ל. ספרו, "מלחמת העצמאות תש"ח-תש"ט: דיון מחודש", נחשב לאחד הספרים המרכזיים בחקר מלחמת העצמאות.

** גוש עציון הוא כינוי לקבוצת יישובים מדרום לירושלים שהוקמו החל משנות העשרים. במהלך מלחמת העצמאות נפלו יישובי גוש עציון בידי הירדנים בתום קרבות קשים. ההתיישבות באזור חודשה לאחר מלחמת ששת הימים.

לקיום הגיוס המהיר והנמרץ של המפקדים ושל החיילים, השוטרים והנוטרים", לצורך כך, "הרבנות הראשית התירה – מטעם פיקוח הנפש – את קיום התחבורה הקשורה בהעברת המגויסים גם בשבת." נדמה כי חומרת הדברים מדברת

בעד עצמה. אף על-פי כן, ראתה לנכון המדינה הצעירה לכלול במסמך היסוד שלה קריאה לשלום, הן כלפי ערביי ארץ-ישראל, איתם היה היישוב היהודי במלחמה עזה לאורך חודשים ארוכים והן כלפי המדינות השכנות שהיה חשש כי הן תפלושנה אל תחומיה. כך או כך, מאז מלחמת העצמאות נאלצה מדינת ישראל להתמודד שוב ושוב עם איומים על קיומה. מיום הקמתה ידעה ישראל שבע מלחמות והייתה מעורבת באין ספור עימותים צבאיים. אלו גבו מן החברה הישראלית מחיר כבד. השער שלפניכם סוקר בקצרה כמה מאבני הדרך המרכזיות במאבק המתמשך על ביטחון ישראל, בהן שבע מערכות ישראל ועוד מספר מבצעים מרכזיים שנצרכו בזיכרון הקולקטיבי הישראלי. סקירה זו, מעצם טבעה אינה מלאה, היא מבקשת לגעת רק בכמה מן הנקודות המרכזיות לאורך ציר הזמן.

מטרתו של השער היא לחדד את ערך היסוד, "הגנת המדינה, אזוריה ותושביה" העומד בבסיס רוח צה"ל. ערך יסוד שמימושו במציאות ביטחונית משתנה, מעולם לא היה קל, ונראה כי הוא אינו הופך להיות קל יותר. לנוכח זאת, מתאר השער את האירועים מנקודת מבטו של צה"ל. נקודות מבט אחרות ודאי קיימות גם הן וההיכרות עמן עשויה להשלים את התמונה. אך מבחינתנו, משמעות המרכזית של השער היא לסייע בהבנת שורשיה של המציאות המורכבת והמשתנה בה פועל צה"ל, והשפעותיה על המשימות העומדות בפניו.

7.2 התפתחות כח המגן העברי

כפי שראינו בשער החמישי, החל מתקופת העלייה השנייה החל להתבסס בארץ כח מגן עברי שעסק בשמירה ובהגנה. בפרק זה נבקש לסקור בקצרה את כלל המחתרות, הגופים ושיתופי הפעולה עם צבאות זרים שהתקיימו בארץ-ישראל קודם להקמתו של צה"ל. הפרק הוא מושגי באופיו ודן בכל ארגון וארגון בנפרד במטרה להשלים את התמונה ולסקור את התשתית עליה נשען צה"ל בעת הקמתו.

1.2.7 במלחמת העולם הראשונה

1.1.2.7 ניל"י (נצח ישראל לא ישקר)

ניל"י היה גוף מחתרתי שהוקם ב-1915 על-ידי אהרון אהרונסון (1876-1919) וכמה מצעירי מושבות העלייה הראשונה במטרה לסייע לבריטים לכבוש את הארץ מידי הטורקים במהלך מלחמת העולם הראשונה. זאת מתוך הנחה ששלטון בריטי יקדם את האינטרס הציוני. במהלך פעולתה סייעה המחתרת במסירת מידע לבריטים על תנועות ומתקנים של טורקיה ומעצמות המרכז, בהן הם נלחמו. ניל"י מנתה מספר מצומצם של חברים, מרכזתה היה בזיכרון יעקב ובין מנהיגיה יש להזכיר, לצד אהרונסון, גם את אבשלום פיינברג*. אנשי הארגון הצליחו ליצור קשר עם הבריטים שהתנהל, על-פי רוב, באמצעות ספינה שהגיעה ממצרים אל חוף עתלית.

* אבשלום פיינברג (1889-1917), פעיל מרכזי בניל"י, עבד כעוזרו של אהרונסון בתחנה החקלאית שהקים בעתלית. פיינברג ניסה ליצור קשר עם הבריטים שישבו במצרים מספר פעמים. באחד מניסיונותיו זוהה על-ידי בדואים מקומיים ונהרג בקרב עמם. פעילותם עוררה התנגדות ביישוב ובקרב מנהיגים ציוניים, בשל החשש כי הטורקים עשויים להעניש את היישוב כולו במקרה שתתגלה המחתרת. אף על פי כן, בין ניל"י להנהגה הציונית התקיימו קשרים מסוימים.

בספטמבר 1917 לכדו הטורקים יונת דואר ששלחו אנשי ניל"י אל הבריטים וגילו את קיומה של המחתרת. הם פשטו על המושבה זיכרון יעקב וביצעו מעצרים. בין העצורים היו שרה אהרונסון, אחותו של אהרון וחברת הארגון, שעונתה קשות* וכן יוסף לישנסקי ונעמן בלקינד, שניים מחברי הארגון שנתלו בדמשק.

אהרון אהרונסון

בתקופת פעולתה ומיד לאחר שנחשפה בידי הטורקים, זכתה ניל"י לביקורת רבה מצדו של היישוב. יחד עם זאת בחלוף השנים השתנה יחס זה והיא הפכה לחלק מן הסיפור הממלכתי של בניית כח המגן העברי, מה לדעתכם הוביל לשינוי?

למחשבה

2.1.2.7 הגדודים העבריים

"הגדודים העבריים" הם כינוי לגדודי צבא יהודיים שהוקמו על-ידי הבריטים במלחמת העולם הראשונה ולחמו לצדם נגד מעצמות המרכז. הוגה הרעיון היה זאב ז'בוטינסקי, שראה בגדודים אמצעי להשגת תמיכה בריטית בהגשמת השאיפות הציוניות בארץ-ישראל. הגדוד הראשון היה "גדוד נהגי הפרדות" אשר הורכב מיהודים בעלי נתינות זרה שהטורקים גירשו מארץ-ישראל עם פרוץ המלחמה.

הגדוד היה גדוד תובלה שנועד לסייע לבריטים בקרבות גליפולי, "מפקדו היה קולונל בריטי וסגנו היה יוסף טרומפלדור. עם סיום המערכה, בשנת 1917, פונה הגדוד ופורק. חלק מחייליו התנדבו להמשיך שירות והועברו ללונדון,

שם היוו גרעין לגדוד חדש שהוקם בחודשים הבאים.

בעקבות לחצו של ז'בוטינסקי הוקמו בשנים הבאות גדודים נוספים שהורכבו מקבוצות יהודים שונות ועסקו בלחימה ממש. בסוף 1917 הוקם "הגדוד הראשון" (38) של קלעי המלך" (הגדוד הלונדוני) שהורכב ברובו ממהגרים יהודים ממוצא רוסי שהתגוררו בבריטניה. לאחר פרסום הצהרת בלפור, הוקם "הגדוד השני" (39) של קלעי המלך" (הגדוד האמריקני) שהורכב ברובו ממהגרים יהודים שחיו בארצות הברית אך טרם החזיקו באזרחות אמריקנית ומגרעין של אנשי "החלוץ" בהנהגת יצחק בן צבי ודוד בן-גוריון. "הגדוד השלישי" (40) של קלעי המלך" (הגדוד הארץ-ישראלי), הוקם לאחר שהבריטים כבר החלו בכיבוש הארץ והגיעו לריכוז היהודי באזור המרכז. הגדודים השונים לקחו חלק במאמץ המלחמתי ועם תום המלחמה, היוו חלק ניכר מן הכוחות הבריטיים ששהו בארץ-ישראל. לאחר המלחמה פורקו שני הגדודים הראשונים ואילו הגדוד הארץ-ישראלי הפך ל-"גדוד הראשון ביהודה", ולימים הפך לחלק מחיל המצב הקבוע בארץ והוסיף להתקיים עד למאי 1921.

* שרה אהרונסון (1890-1917), מראשי מחתרת ניל", אחותו של אהרון אהרונסון. אהרונסון נתפסה על-ידי הטורקים ועונתה בעינויים קשים. על-מנת למנוע מעצמה עינויים נוספים, ובמטרה לא להסגיר את סודות המחתרת, ניסתה להתאבד ומתה מפציעה כעבור מספר ימים. "גליפולי הוא חצי אי במצרי הדרנלנדים המפרידים בין אסיה לאירופה (כיום בשטח טורקיה). במלחמת העולם הראשונה נערכו באזור קרבות רבים בין מדינות ההסכמה בראשות בריטניה לבין מעצמות המרכז בראשות טורקיה.

2.2.7 ארגוני השמירה

1.1.2.7 בר-גיורא

בר-גיורא הוא ארגון השמירה הראשון בארץ-ישראל שהוקם בשנת 1907, במהלך ימי העלייה השנייה. מייסדיו היו פעילים ממפלגת "פועלי ציון" ובראשו עמד ישראל שוחט. הארגון נקרא על שמו של שמעון בר-גיורא, אחד ממנהיגי המרד הגדול והוקם במטרה ליטול את האחריות על השמירה והביטחון של היישובים שהוקמו בארץ-ישראל מידי השומרים הזרים (הערבים). סיסמת הארגון הייתה "בדם ואש יהודה נפלה, בדם ואש יהודה תקום."

חברי "בר-גיורא" חתמו על חוקה שחייבה אותם בשמירה על משמעת וחשאיות. החברים קיבלו על עצמם את העבודה והשמירה בחוות סג'רה וכעבור זמן מה הצליחו "לכבוש" את השמירה גם במסחה (כפר תבור) ובמושבות נוספות.

למחשבה איזה מסר בקשו מקימי הארגון להעביר בבחורם את השם "בר-גיורא"?

2.1.2.7 השומר

בשנת 1909, בעקבות הצלחתם של חברי "בר-גיורא", הוחלט על הרחבת פעילות השמירה ועל הקמתו של ארגון גלוי ורחב יותר שיהווה "הסתדרות שומרים" – ארגון "השומר". מטרתו הייתה גם היא ליטול את האחריות על השמירה והביטחון של היישוב היהודי בארץ-ישראל מידי השומרים הזרים (הערבים). אנשי "השומר" היו ברובם אנשי העלייה השנייה, חברי "פועלי ציון" שהושפעו מתנועת המהפכה ברוסיה, והיו פעילים בהגנה העצמית היהודית כנגד הפרעות שם.

המועמדים להצטרפות לארגון עמדו בבחינות גופניות ואידאולוגיות, בסופן נערך טקס השבעה סודי. בתחילה הם פעלו לביסוס השמירה העברית בגליל ואחר כך פנו גם למושבות הוותיקות – ראשון לציון, רחובות וחדרה. "השומר" היה אף אחראי להקמתם של מספר יישובים ובהם תל עדשים וכפר גלעדי.

ב-1913 הגיע הארגון לשיא כוחו והצליח "לכבוש" את השמירה במושבות רבות, אך חודשים ספורים לאחר מכן, סולק מחלקן ועם פרוץ מלחמת העולם הראשונה נאלץ לרדת למחתרת וכמה מחבריו נעצרו.

עם ראשיתו של השלטון הבריטי בארץ והקמתה של מפלגת "אחדות העבודה", סברו רבים ממנהיגי היישוב כי יש להטיל את השמירה על גוף רחב ועממי, בניגוד לעמדתם של ותיקי "השומר" ששאפו לשמור על האופי החצי-חשאי והאליטיסטי של הארגון. על רקע חילוקי דעות אלו, ובצל מאורעות תל-חי, התכנסה במאי 1920 האספה האחרונה של "השומר", במסגרתה הוחלט שהארגון יתפרק מרצונו ויעביר את סמכויותיו הביטחוניות למפלגת "אחדות העבודה". ימים אחדים לאחר מכן הוכרז בוועידת "אחדות העבודה" בכנרת על הקמת ארגון "ההגנה".

* ישראל שוחט (1886-1961), ממקימיה של מפלגת "פועלי ציון" וממנהיגיו של "בר-גיורא" ו-"השומר". שוחט עלה לארץ במהלך העלייה השנייה והיה פעיל מאוד בהנהגת היישוב ותנועת הפועלים, עם הקמת המדינה התמנה ליועץ משפטי במשרד המיעוטים ובמשרד המשטרה.

למחשבה במהלך השנים סיגלו לעצמם אנשי השומר צורת לבוש, צורת דיבור ומנהגים אותם שאבו מהתרבות הערבית (כך למשל נהגו לחבוש כאפייה), מה לדעתכם מייצגת בחירה זו?

3.2.7 ארגוני המחתרת

1.3.2.7 ה"הגנה"

לאחר כיבוש ארץ-ישראל בידי הבריטים בתום מלחמת העולם הראשונה, סברו רבים כי הם ייטיבו את המצב הביטחוני וכי לא יהיה עוד צורך בשמירה. אולם כפי שראינו, תוך שנים מעטות התלקח הסכסוך הישראלי-ערבי לכדי שורה של אירועים אלימים. באמצע יוני 1920, התכנסה בקבוצת כנרת ועידה של מפלגת

אלחוטאית בהגנה

"אחדות העבודה". לאחר ויכוחים מרים נפלה ההחלטה לפזר את "השומר" ולהקים ארגון חדש – "ההגנה". הוחלט כי ארגון זה יהיה עממי ורחב, כך שיוכל להתמודד עם האיום הנשקף

על היישוב ולהגן עליו. מטרת הארגון הייתה להוות כוח צבאי עממי גדול הכפוף למרות מוסדות

היישוב וכולל בתוכו כל גבר ואישה הכשירים לשירות.

"הגנה" עסקה בהגנה על היישובים והשכונות היהודיים במהלך המאורעות של שנות העשרים, כשהיא הופכת בהדרגה לארגון ריכוזי וגדול יותר. ב-1930 הוקמה "המפקדה הארצית", גוף אזרחי בו היו חברים שלושה נציגים של הסתדרות העובדים ושלושה נציגים נוספים של "המחנה האזרחי" (איכרים, עירוניים, רווזיוניסטים) שפיקח על פעולות הארגון. במרוצת השנים הבאות הוקמה רשת להברחת נשק מאירופה במטרה לחמש את חברי הארגון.

במהלך מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט גבר שיתוף הפעולה בין "ההגנה" לבריטים במסגרת הנוטרות, פלוגות הלילה המיוחדות ועוד. במקביל הוקמו פלוגות שדה (פ"ש), יחידות ניידות שיצאו אל מחוץ ל-"גדרות" היישובים והשכונות היהודיים על-מנת לקדם את הפורעים ולאחר את בסיסיהם. הארגון אף לקח חלק בפעולות בלתי-חוקיות כגון העלייה על הקרקע של יישובי "חומה ומגדל" ופעולות ההעפלה.

במהלך מלחמת העולם השנייה התהדק שיתוף הפעולה עם הבריטים. ב-15 במאי 1941 הוקם הפלמ"ח (פלוגות המחץ), על רקע איום פלישה של כוחות צבא גרמניים ואפשרות השתלטות על ארץ-ישראל. הפלמ"ח היווה "חטיבה ארצית מגויסת", כלומר, יחידה צבאית שעמדה לרשות הפיקוד העליון והמנהיגות המדינית של היישוב. כל עוד עמד איום הפלישה הגרמני בתוקף, נתמך ואומן הארגון על-ידי הבריטים, אך כאשר סכנה זו התרחקה, הסירו ממנו

הבריטים את ידם והוא הפך לגוף מחתרתי. על-מנת לממן את פעילויות הפלמ"ח, חילקו מחלקותיו את זמנן בין אימונים לבין עבודה בקיבוץ. המסגרת הארגונית שנוצרה בפלמ"ח והחלוקה לגדודים, פלוגות, מחלקות ו"שירותים" המופקדים על תחומים מיוחדים, השפיעה רבות על צה"ל והיוותה את התשתית למבנהו הארגוני.

בשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה, שימשו ה"הגנה" והפלמ"ח מכשיר הביצוע של המוסדות הלאומיים ביצירת לחץ על ממשלת המנדט להקמת מדינה יהודית, עסקו באינטנסיביות בפעולות ההעפלה, בהקמה ובאבטחה של נקודות יישוב חדשות ושל תשתיות לאומיות ועוד. עם פרוץ מלחמת העצמאות ב-30 בנובמבר 1947, מילאו ה"הגנה" והפלמ"ח תפקיד מפתח בהגנה על היישוב. על-בסיס הפלמ"ח שולבו בצה"ל שלוש חטיבות: הראל, יפתח והנגב, שלחמו בגזרות השונות. עם הקמתו של צה"ל פורקה ה"הגנה" אך גופיה, מחלקותיה ואנשיה היוו את הבסיס להקמתו של הצבא החדש. בחודשים הבאים הוסיף הפלמ"ח לפעול בתוך צה"ל במסגרת נפרדת, אך ב-5 בנובמבר 1948, הוא פורק לחלוטין.

במסגרת פעולתה נדרשה ה"הגנה" לפעול לעתים גם כנגד המחתרות האחרות שנתפסו על-ידי ראשי היישוב כמי שמפרות את רצון העם ואינן מציינות למרותו. לעומת זאת, עם הקמת מדינת ישראל נדרשו המחתרות לפעול בשיתוף פעולה ולבסוף שולבו כולן בצה"ל.

למחשבה כיצד ניתן היה לדעתכם להתגבר על משקעי העבר ולהתחיל בפעולה משותפת?

למחשבה

2.3.2.7 האצ"ל (ארגון צבאי לאומי)

בעקבות מאורעות תרפ"ט (1929), מדיניות ההבלגה והאכזבה מביצועיה, התעוררה ביקורת על דרכה של ה"הגנה" ודרישה שתעבור לפעולות התקפיות. באפריל 1931 פרשו מפקד מחוז ירושלים של הארגון, אברהם תהומי (1903-1990) וקבוצת מפקדים ששמרו לו אמונים. הם הקימו ארגון מחתרת חדש, שכונה בתחילה "ארגון ב"; בחודשים הבאים הצטרפו אליהם צעירים שהשתייכו אל תנועת בית"ר ואל התנועה הרוויזיוניסטית. במאי 1937, לנוכח מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט שבו תהומי וחבריו והתאחדו עם ה"הגנה"; ארגון ב" נותר בחזקתם של הרוויזיוניסטים שהעניקו לו שם חדש – ארגון צבאי לאומי (אצ"ל).

מטרת הארגון הייתה להביא להקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל על שתי גדות הירדן (ארץ-ישראל המנדטורית והחלק שהפך בשנות העשרים לממלכת עבר הירדן). לצורך כך האמינו מנהיגיו כי יש לעבור מהבלגה והגנה פסיבית להגנה אקטיבית ולביצוע פעולות תגמול נגד הערבים. האצ"ל נתפס על-ידי ה"הגנה" והנהגת היישוב כארגון סורר שאינו מקבל את מרותם. ולכן, היה היחס אליו קשה ובתקופות מסוימות אף הידרדר לרדיפתם ולהסגרתם לשלטונות הבריטים (תקופת ה"סזון").

בתחילה התמקד האצ"ל במעשי תגמול על התקפותיהם של הערבים ובמבצעי העפלה של התנועה הרוויזיוניסטית ("עליית אף-על-פי"). לאחר פרסום הספר הלבן השלישי (של מקדונלד) במאי 1939, הוא החל לפעול גם נגד מטרות בריטיות. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה השהה הארגון את מאבקו בבריטים, וכמו ה"הגנה", ביקש לשתף איתם פעולה במלחמתם בנאצים. קבוצת חברים באצ"ל שהתנגדה להפסקת המאבק נגד הבריטים, פרשה והקימה את ארגון "לוחמי חירות ישראל" (לח"י).

בתחילת 1944, עוד טרם הסתיימה מלחמת העולם השנייה, חידש האצ"ל את המאבק בבריטים והכריז מרד על שלטונם. באוקטובר 1945 הושג הסכם על שיתוף פעולה במאבק בבריטים בין המחתרות במסגרת תנועת "המרי העברי". ב-22 ביולי 1946, פוצץ בירושלים מלון המלך דוד ששימש את שלטונות המנדט, בפעולה שנויה במחלוקת שבוצעה בהובלת האצ"ל אך גונתה לאחר מעשה על-ידי ה-"הגנה". פעולה זו הובילה לפירוק תנועת "המרי העברי", ולאחריה המשיך האצ"ל בפעולות עצמאיות.

עם פרוץ מלחמת העצמאות ב-30 בנובמבר 1947, מילא האצ"ל תפקיד מרכזי בקרבות, בין השאר כבשו כוחותיו את יהוד ואת שכונת מנשייה הצמודה ליפו. עם פלישת צבאות ערב לארץ-ישראל נלחם הארגון בעיקר באזור רמת רחל במטרה לעצור את התקדמות הצבא המצרי. לאחר הקמתו של צה"ל ב-26 במאי 1948 שולבו כוחות האצ"ל בצה"ל. בירושלים (שלא הייתה אמורה להיות חלק מן המדינה היהודית בהתאם למתווה שהתקבל באו"ם) המשיכו כוחות האצ"ל לפעול באופן עצמאי. ביוני 1948 התקרבה אל חופי הארץ אלטלנה, ספינה שהובילה נשק שרכשו האצ"ל ועולים חדשים.

מנחם בגין, מפקד האצ"ל לשעבר, דרש שהנשק יועבר לידי יחידות האצ"ל בירושלים, בן-גוריון סירב לכך. בסופו של דבר, הגיעו הדברים לכדי חילופי אש בין אנשי האצ"ל לחיילי צה"ל, והספינה הוטבעה כאשר התקרבה אל חופי תל-אביב. בעקבות האירוע פורקו לחלוטין יחידות האצ"ל ופוזרו בתוך צה"ל, וכמאתיים מאנשי הארגון נעצרו.

כמה ימים לאחר הקמת המדינה פרסם מנחם בגין שעמד בראש הארגון בין השנים 1944-1948, מאמר בעיתון "המשקיף" בו טען:

"המרד העברי של השנים תש"ד-תש"ח הוכתר בהצלחה, המרד העברי הראשון אחרי התקוממות החשמונאים שנסתים בניצחון. שלטון השעבוד של בריטניה בארץ מולדתנו... פורק וסולק... הכינו, היטב הכינו וסילקנוהו, לעולם סילקנוהו" **למחשבה** מהי לדעתך מידת ההשפעה של פעולות האצ"ל והמחתרות האחרות על החלטת הבריטים לעזוב את הארץ? האם הם הורתו מפעולות המחתרת או שהניעו אותם אינטרסים אחרים?

3.3.2.7 הלח"י (לוחמי חירות ישראל)

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה החלו חילוקי דעות באצ"ל: רוב חברי הארגון ובהם מפקדו, דוד רזיאל, החליטו להפסיק את המאבק בבריטים ולשתף פעולה במלחמתם בגרמניה הנאצית; קבוצה קטנה ובראשה אברהם ("יאיר") שטרן התנגדו לקו זה וביקשו להמשיך ולהילחם בבריטים אשר היו לתפיסתם האויב המרכזי של היישוב.

הפורשים הקימו ארגון מחתרתי קטן שלימים ייקרא "לוחמי חירות ישראל" (לח"י), ומטרתו הייתה סילוק הבריטים מן הארץ והקמת מדינה יהודית. במהלך פעילותו פגע הלח"י במתקנים ובנציגים בריטיים, פעולות שהיו שנויות במחלוקת ביישוב.

הבריטים רדפו את הארגון, כלאו רבים מחבריו, וב-12 בפברואר 1942, רצחו את שטרן שהיה מנהיגו. בנובמבר 1943 הצליחו חברי הלח"י שהיו כלואים בלטרון לברוח מכלאם, וביצעו כמה פעולות בולטות ובהן ניסיון התנקשות בנציב העליון הבריטי (אוגוסט 1944) ורצח הלורד מוין, השר לענייני המזרח התיכון שישב במצרים (נובמבר 1944).^{***}

עם תום המלחמה המשיך הארגון בפעולותיו נגד הבריטים: התקיף מחנות צבא, הצית את בתי הזיקוק בחיפה ועוד. עם פרוץ מלחמת העצמאות החל הלח"י לפעול גם נגד הערבים, ועם הקמת צה"ל פורק הארגון בכל הארץ פרט לירושלים, וחבריו שולבו ביחידות הצבא. ב-17 בספטמבר 1948 רצחו ארבעה מיוצאי הארגון את פולקה ברנדוט,[§] ששימש מתווך מטעם האו"ם בין ישראל למדינות ערב. הרצח זעזע את המדינה, מועצת המדינה הזמנית חוקקה בעקבותיו את פקודת מניעת טרור ורבים מפעילי הלח"י נעצרו. רק כעבור עשורים רבים הכירה המדינה בפועל של חברי הלח"י והנציחה את מעשיהם.

^{*} **דוד רזיאל** (1910-1941) מפקדו הרביעי של האצ"ל ואחד ממייסדיו. תחת פיקודו ביצע הארגון מספר רב של פעולות כתגובה למאורעות תרצ"ו-תרצ"ט. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה השהה רזיאל את ההתנגדות לבריטים ויצא בראש יחידת קומנדו לפעולה בעירק בה נהרג.

^{**} **אברהם ("יאיר") שטרן** (1907-1942), מקימו ומפקדו הראשון של הלח"י. הבריטים ראו בשטרן טרוריסט וכינו את הארגון בראשו עמד: "כנופיית שטרן". בפברואר 1942 הצליחו סוכני בולשת בריטים לעצור אותו, ורצחו אותו בירייה במהלך המעצר.

^{***} **וולטר גינס** שכונה **הלורד מוין**, (1880-1944), היה השר הבריטי לענייני המזרח התיכון ומושב הקבוע בקהיר. במסגרת תפקידו ראו בו רבים כמי שאחראי למדיניות "הספר הלבן" של הבריטים. הוא נרצח על-ידי אנשי לח"י בצעד שעורר סערה רבה בבריטניה ובארץ-ישראל.

[§] **פולקה ברנדוט** (1895-1948), מתווך מטעם האו"ם בין ישראל למדינות ערב. ברנדוט נולד בשטוקהולם והשתייך למשפחת המלוכה השבדית.

הלח"י, כמו המחתרות האחרות, ראה חשיבות רבה בהוצאה לאור של עיתונים ובהדבקתם של עיתוני קיר על קירות הבתים, פעולות שהיו כרוכות בסיכון לא מועט. **למחשבה** מדוע לדעתך המשיכו המחתרות לעסוק בפעולות אלו למרות הסיכון? מהי התועלת במעשה זה?

4.2.8 התגייסות היישוב במלחמת העולם השנייה

כפי שציינו בשער החמישי, בבסיס פעולת היישוב במלחמת העולם השנייה עמדה דילמה באשר ליחסים עם הבריטים: מחד הוא ביקש לסייע להם במאבקם בגרמניה הנאצית, אך מאידך, דווקא לנוכח האירועים באירופה, היה צורך להיאבק בסגירת שערי הארץ בפני הפליטים היהודים המבקשים להגיע אליה. לבסוף, התפשטות הלחימה לכיוונה של ארץ-ישראל גרמה לרבים להניח בצד את כעסיהם ולהתנדב לצבא הבריטי. הסוכנות היהודית פנתה עוד בשלביה הראשונים של הלחימה אל בריטניה בבקשה להקים כוח צבאי יהודי

שיילחם לצדן של בעלות הברית. בריטניה לא נענתה באופן מלא להצעה, ובפועל דחתה את ביצועה וגייסה באופן עצמאי יהודים מן היישוב כתומכי לחימה.

בהדרגה ובלחץ הסוכנות הורחב הגיוס ונוצרו יחידות קרביות יהודיות, עד שב-1944 הוקמה החטיבה היהודית הלוחמת (חי"ל) שכונתה גם הבריגדה היהודית. החטיבה לחמה תחת דגל ועליו מגן-דוד ונתפסה כמי שמייצגת באופן רשמי את העם היהודי. לאחר המלחמה נודעה חשיבות רבה למפגש בין חיילי הבריגדה שלחמו בצפון איטליה לבין ניצולי השואה. החיילים פעלו במחנות העקורים ומילאו תפקיד חשוב בהפעלתה של תנועת ההעפלה (העלייה הבלתי חוקית לארץ) ובהמשך ברכישת נשק עבור ה"הגנה". פרשייה חשובה נוספת בהקשר זה היא סיפורם של הצנחנים הארצישראליים שגם הם הופעלו בלחץ הסוכנות היהודית. צנחנים אלו הוכשרו על-ידי הבריטים לצניחה מעבר לקווי האויב לצורך מילוי מספר תפקידים: הצלת שבויי מלחמה בריטים, הפעלת אלחוט ביחידות הפרטיזנים ושליחות בקרב הקהילה היהודית. לבסוף יצאה התכנית לפועל רק לקראת סופה של המלחמה ובהיקף מצומצם, שלושים ושלושה צנחנים הוצנחו באזור דרום אירופה וחמישה נוספים חדרו אליה דרך הקרקע. הם נתקלו בקשיים רבים, שנים-עשר מהם נתפסו ונפלו בשבי ושבעה מהם הוצאו להורג. עם זאת, הצנחנים שהצליחו להגיע לכלל פעולה (בעיקר ברומניה ובסלובקיה) ומילאו תפקיד חשוב בעידוד הקהילות היהודיות המקומיות. לצדם של יהודי ארץ-ישראל, פעלו בצבאות השונים יהודים רבים נוספים שמלאו תפקיד חשוב בלחימה ובכלל זאת בצבא האדום, בצבא ארצות הברית ובצבאות נוספים. אלו וגם אלו רכשו במהלך מלחמת העולם השנייה ניסיון צבאי רב ששימש מאוחר יותר את צה"ל במהלך מלחמת העצמאות.

מגילת העצמאות מדגישה את תרומת היהודים להשגת הניצחון במלחמת העולם השנייה:
"במלחמת העולם השנייה תרם היישוב העברי בארץ את מלוא חלקו למאבק האומות השוחרות חירות ושלוש נגד כוחות הרשע הנאצי. ובדם חייליו ובמאמצו המלחמתי קנה לו את הזכות להמנות עם העמים מייסדי ברית האומות המאוחדות"

למחשבה מדוע לדעתכם בוחרים להדגיש כותבי המגילה נקודה זו? מהי מהות הזכות אותו "קנה" לעצמו העם היהודי על-פי כותבי המגילה?

7.3 הקמת צה"ל

ב-ה' באייר תש"ח קמה מדינת ישראל בתוך סערת מלחמת העצמאות. שלב הראשון של המלחמה, שהתרחש לפני הקמת המדינה ובראשיתו של השלב השני פעלו המחתרות השונות בנפרד כשהן מנסות לקיים שיתוף פעולה ביניהן. עם הקמתה של המדינה ולנוכח עקרונות הממלכתיות שהתווה ראש הממשלה דוד בן-גוריון, ברור היה כי יש צורך בהקמתו של כוח צבאי ממלכתי שיופקד על הגנתה של המדינה הריבונית היהודית ויביא לפירוקן של המחתרות. ב-26 במאי 1948 הוקם, על-פי עקרונות אלו, צבא ההגנה לישראל. נאסר על הקמתו או על קיומו של כל כוח צבאי אחר והוחלט כי כל אדם המשרת בצבא ההגנה לישראל, יהיה חייב להישבע אמונים למדינת ישראל, לחוקיה ולשלטונותיה המוסמכים. למחרת נשבע הפיקוד הבכיר של צה"ל אמונים, ובמהלך השבועות הקרובים, לאחר הכרזת "ההפוגה הראשונה" הצטרפו אליהם כלל חיילי צה"ל. בן גוריון עמד על החשיבות שבקיומו של כוח צבאי אחד:

"הסעיף הרביעי של הפקודה הוא נגד הקמתו וקיומו של כל כוח מזוין מחוץ לצבא ההגנה לישראל. ושוב: זה לא היה סעיף המכוון רק לסדר ממלכתי תקין- אם כי גם זה חשיבותו גדולה ומכרעת- אלא צורך חיוני להתגוננותנו: נגד אויב חיצוני אפשר לעמוד רק בכוח אחיד, המציית לממשלה אחת ולפיקוד עליון אחד."

7.4 מלחמות ומבצעי צה"ל

1.4.7 מלחמת העצמאות

(אות הקוממיות)

ראש המטה הכלי:
יעקב דורי

שר הביטחון:
דוד בן-גוריון

ראש הממשלה:
דוד בן-גוריון

30 בנובמבר 1947 – 20 ביולי 1949

1.1.5.7 הרקע לפרוץ המלחמה

במהלך מלחמת העולם הראשונה (1917), נכבשה ארץ-ישראל על-ידי הצבא הבריטי וביולי 1922 החל בארץ שלטון המנדט. הבריטים היו מחויבים על-פי כתב המנדט להקמתו של בית לאומי לעם היהודי; אולם היו להם, כפי שראינו, התחייבויות גם לערבים. בתקופת המנדט התפתח היישוב היהודי בארץ – הוקמו יישובים, פותחה הכלכלה ונוצרו מוסדות הנהגה וארגוני מגן שהיוו את המסד להקמתה של מדינה.

באופן הדרגתי התהווה, במהלך תקופת המנדט הבריטי, סכסוך לאומי בין יהודים לערבים, שגם על האירועים המרכזיים הקשורים בו עמדנו. בנוסף, לתפיסתה של האוכלוסייה היהודית, נסוגה בריטניה מהבטחתה כשהחלה ביישום מדיניות "הספר הלבן" והגבילה את העלייה היהודית לארץ.

המצב בארץ הביא את בריטניה להחלטה להעביר את האחריות לגבי עתידה אל האו"ם. האו"ם מינה ועדה לבחינת הבעיה (ועדת אונסקו"פ), שהמליצה על סיום המנדט הבריטי והקמת מדינה יהודית ומדינה ערבית בשטח ארץ-ישראל. ב-29 בנובמבר 1947 החליטה עצרת האו"ם לקבל את ההמלצות. ההחלטה התקבלה בשמחה רבה על-ידי הציבור היהודי, אך ההנהגה הערבית דחתה אותה ופתחה ב-30 בנובמבר, למחרת קבלת ההחלטה, במלחמה כנגד היישוב היהודי בארץ שמטרתה ביטול החלטת החלוקה. מלחמת העצמאות הייתה הקשה שבמלחמות ישראל בראשיתה, הכוחות הלוחמים היהודיים עדיין לא היו מאורגנים כצבא, והם נאלצו להתמודד עם האוכלוסייה הערבית המקומית כמו גם עם פלישה של חמישה צבאות ערביים חזקים (מצרים, סוריה, לבנון, ירדן, עירק). החזית נמתחה לאורך ולרוחב הארץ, ולמעשה, היישוב היהודי כולו עמד בסכנה. את המלחמה ניתן לחלק לשני שלבים עיקריים: השלב הראשון, מה-30 בנובמבר 1947 ועד להכרזה על הקמת המדינה, ב-14 במאי 1948 (ה' באייר תש"ח), במהלכו התנהלה הלחימה בין כוחות המגן של הישוב לבין הערבים המקומיים. השלב השני, מפלישת צבאות ערב, יום לאחר הכרזת העצמאות, ב-15 במאי 1948, ועד סיום המלחמה עם החתימה על הסכמי שביתת הנשק בחזיתות השונות, במהלכו התנהלה לחימה בין הצבאות הסדירים של מדינות ערב וצה"ל שהוקם בסערת המלחמה.

2.1.4.7 השלב הראשון

משוריין בו נעשה שימוש לשם שמירת הקשר עם קיבוץ יחיעם.

ראשיתה של מלחמת העצמאות התאפיינה בסדרה של פעולות טרור וגרילה שהזכירו באופיין את פעולותיו של הצד הערבי במהלך "תקופת המאורעות" אותה סקרנו לעיל. במרכזן של פעולות אלו עמדו ירי והתקפות על שכונות ספר בערים המעורבות, התקפות על התחבורה העברית, והתקפות על יישובים מבודדים. כתוצאה מכך התנהלה הלחימה בכל הארץ, ללא קווי חזית ברורים. כוחות המגן של היישוב לא התארגנו עדיין ללחימה ופעילותם הייתה הגנתית בעיקר מתוך מגמה

להכיל את ההתקפות הערביות ולא להביא להסלמה. בין היהודים לערבים עמדו כוחות בריטיים שהתכוננו לפינוי מן הארץ על-פי החלטת האו"ם, וניסו לקיים מראית עין של שמירה על הסדר, לעתים חוצצים בין הצדדים ולעתים מסייעים לאחד מהם. הלחימה התפרסה בהדרגה והתנהלה בגזרות רבות. בחודשים הראשונים הייתה היוזמה בידי הערבים, שנהנו מאספקת נשק וזרם מתנדבים מהארצות השכנות בהם כוחות סדירים למחצה, כמו "צבא ההצלה". שיא הצלחתם היה במרץ 1948, כאשר הצליחו להשמיד מספר שיירות ולנתק את הדרכים לירושלים, לנגב ולגליל המערבי.

בה-בעת עשתה הנהגת היישוב מאמצים לגבש תכנית, לגייס כוחות ולהשיג נשק. כך גובשה תכנית ד' שמטרתה היו להשתלט באופן יזום על השטחים שיועדו על-פי תכנית האו"ם למדינה היהודית תוך שמירה על נקודות יישוב הנמצאות מחוץ לשטחים אלו והבטחת הדרך אליהם.

* צבא ההצלה היה צבא של מתנדבים ערבים בפיקודו של פאוזי קאוקג'י הלבנוני. צבא זה הוקם על-פי החלטה של הליגה הערבית מדצמבר 1947 והיה צבא סדיר למחצה. הוא פלש אל ארץ-ישראל עוד קודם לסיום המנדט במטרה לבוא לעזרתם של ערביי הארץ.

במסגרת התכנית אף אורגנו הכוחות בחטיבות שקיבלו אחריות למרחבים מוגדרים. בראשית אפריל 1948 החל להסתמן מפנה במהלך: מבצע "נחשון" שנחשב לראשון המבצעים שבוצעו על-פי עקרונות התכנית. מטרת המבצע הייתה לפרוץ את הדרך לירושלים ובמהלכו רוכז לראשונה כוח בעוצמה של חטיבה שפעל במתכונת של צבא סדיר, במטרה לכבוש שטחים ולהחזיק בהם. המבצע נחל הצלחה חלקית בלבד, ובשבועות שלאחריו הוחל במספר מבצעים נוספים במטרה להבטיח את הדרך לירושלים ("מבצע הראל", "מבצע יבוסי", "מבצע מכבי"); העיר יפו נכבשה באופן סופי (מבצע "חמץ"); שופרו העמדות בגליל ונכבשו הערים צפת וטבריה (מבצע "יפתח" מבצע "מטאטא", מבצע "בן-עמי") וכן נכבשו אזור השפלה ומישור החוף הדרומי (מבצע "ברק"). מרבית יעדיה של תכנית ד' הושגו, אך היו גם כישלונות – הדרך לירושלים לא נפרצה, גוש עציון שמדרום לירושלים נפל ומספר יישובים מבודדים פונו.

3.1.4.7 השלב השני

השלב השני של המלחמה נפתח עם הכרזת המדינה, ב-14 במאי 1948. מדינות ערב איימו לפלוש אל ארץ-ישראל אם יוכרז על הקמת המדינה היהודית, וברור היה למנהיגי היישוב כי הן לא תהססנה לממש איום זה. את האווירה הקשה ששררה בארץ ערב השלב השני, מבטא יותר מכל קטע מיומנו של דוד בן-גוריון: "בארבע אחה"צ הוכרזה העצמאות היהודית והוקמה המדינה. גורלה בידי כוחות הביטחון. מיד אחרי טקס ההכרזה חזרתי לבית המפקדה ונתייעצנו על המצב המחמיר... החלטנו על "גיוס" רובים במשקים בשביל חטיבה חדשה... בערב באו ידיעות קשות גם מהנגב. - היפציצו הלילה את ת"א?"

הידיעות שהגיעו אל בן-גוריון היו מדויקות, וגם חששו מהפצצה של תל-אביב, התממש כעבור זמן קצר. לצבאות ערב הייתה עדיפות ברורה על הכוחות הצבאיים של המדינה שזה עתה נולדה, אך מכיוון שלא פעלו לפי תכנית מתואמת ותחת פיקוד אחד, לא הצליחו להביא לידי ביטוי את מלוא יכולתם. הכוחות הישראליים היו נחותים בציד ובחימוש ובמהלך החודש הראשון לקרבות הצליחו לבלום את כוחות האויב ומנעו ממנו הישג שיסכן את קיומה של המדינה. חלק חשוב בבלימה נטלו היישובים ומגניהם עמדו מול כוחות עדיפים ורק אחדים מהם נפלו.

צבא מצרים פלש מדרום והתקדם בשני מאמצים – העיקרי צפונה לאורך מישור החוף אל עבר תל-אביב; והמשני מזרחה, דרך באר שבע וחברון אל עבר ירושלים. בציר החוף הגיע הכוח המצרי, לאחר קרבות קשים ביד מרדכי*, עד מצפון לאשדוד (גשר "עד הלום"), השתלט על כביש אשקלון בית-גוברין וכך למעשה, ניתק את הנגב מהמדינה היהודית. בציר המשני הגיעו המצרים עד לאזור קיבוץ רמת-רחל השוכן מדרום לירושלים, שם חברו לכוחות הירדנים. באזור זה התרחשו קרבות עזים והקיבוץ עבר מיד ליד מספר פעמים, רק כיבושו הסופי על-ידי צה"ל, בלם את התקדמות המצרים לכיוון ירושלים.

* יד מרדכי קיבוץ במישור החוף הדרומי, נוסד ב-1943 וקרוי על-שם מרדכי אנילביץ' (1919-1943) מנהיג המורדים בגטו ורשה. במהלך מלחמת העצמאות התרחשו בקיבוץ קרבות קשים והוא שוחרר במסגרת מבצע יואב.

הלגיון הערבי של צבא ירדן תקף באזור ירושלים, אך ניסיונותיו לפרוץ לעיר המערבית, נבלמו. הרובע היהודי בעיר העתיקה נפל בידי הירדנים והר הצופים נשאר כמובלעת מבודדת בשטח האויב.

כוחות הלגיון התקדמו מזרחה, הגיעו עד לוד ורמלה, התבססו באזור לטרון וניתקו את הדרך לירושלים. הניסיונות לכבוש את לטרון נכשלו, אך בסופו של דבר נפרצה דרך חלופית אל העיר שכונתה "דרך בורמה" ואפשרה את חידוש הקשר והעברת האספקה.

צבא עירק פלש אל הארץ באזור גשר שבעמק הירדן אך נבלם. העירקים העתיקו את המאמץ לשומרון, הגיעו עד לעיר ג'נין ואיימו על אזור השרון ממזרח, ניסיונות לכבוש את ג'נין נכשלו.

ב-26 במאי 1948, בעוד הקרבות בשיאם, הוקם צבא ההגנה לישראל, צבא סדיר הנמצא באופן מלא תחת מרות המדינה והוא נועד לאחד תחתיו את פעילותם של כלל הגורמים הצבאיים ביישוב. האו"ם גילה מעורבות בבעיית ארץ ישראל ומינה את הרוזן פולקה ברנדוט למתווך מטעמו. ב-11 ביוני 1948 הצליח ברנדוט להשיג הפוגה בלחימה לאורך ארבעה שבועות שלימים תכונה "ההפוגה הראשונה". ההפוגה אפשרה לצה"ל להתארגן, להתחמש, לרענן כוחות ולהתכונן לחידוש הקרבות. במהלך ההפוגה הושבעו כלל החיילים לצה"ל, הוקמו החילות השונים, נקבעו תקנים ודרגות למפקדים ועוד. במהלך ההפוגה התרחשה גם פרשיית אניית הנשק אלטלנה עליה הרחבנו לעיל.

בראשית יולי חודשה האש. הפעם הייתה היוזמה בעיקרה בידין של צה"ל שבמהלך "קרבות עשרת הימים" הצליח להגיע להישגים בגזרות השונות. במרכז החל ב-9 ביולי מבצע "דני" במהלכו נכבש המרחב שבין ראש העין לעמק איילון, הערים לוד ורמלה, שדה התעופה של לוד (לימים נמל התעופה בן-גוריון) ושטחים בפרוזדור ירושלים. בצפון החל מבצע "ברוש" שמטרתו הייתה כיבוש "ראש הגשר" שהחזיקו הסורים באזור משמר הירדן. כיבוש ראש הגשר אמנם לא הושג, אך נבלמו ניסיונות סוריים לכבוש את מחניים ולבתר את הגליל העליון. במקביל החל בגליל התחתון מבצע "דקל" במהלכו השתלט צה"ל על אזור נצרת, פתח את הדרך לטבריה וסילק את "צבא ההצלה". בגזרת ג'נין לא הצליחו כוחות צה"ל להשתלט על העיר וייצבו קו הגנה על הגלבע. באזור הדרום התנהלו קרבות עזים במסגרת מבצע "אנ-פאר" ומבצע "מוות לפולש", אך אף אחד מן הצדדים לא הצליח לזכות בהישג משמעותי.

ב-19 ביולי כפה האו"ם הפוגה נוספת ("ההפוגה השנייה"), הפעם ללא הגבלה בזמן, וקרא לצדדים לפתוח במשא ומתן. ישראל נענתה לקריאה, אך מדינות ערב לא הגיבו. המתווך ברנדוט גיבש תכנית שעיקרה ויתור ישראלי על הנגב בתמורה לגליל המערבי שהיה בלאו הכי בידיה של ישראל. ב-17 בספטמבר 1948 נרצח ברנדוט בירושלים בידי מתנקשים הקשורים בארגון הלח"י. הרצח זעזע את המדינה, מועצת המדינה הזמנית חוקקה בעקבותיו את פקודת מניעת טרור ורבים מפעילי הלח"י נעצרו. מבחינה בין-לאומית העמיד הרצח את ישראל במצב לא נוח ושיווה לתכנית שגיבש ברנדוט, מעמד של צוואה. מצב של הפוגה ללא הכרעה, כאשר כוחות האויב בשטחה, לא היה נוח לישראל והיא שאפה להגיע להכרעה ולכפות על מדינות ערב להסכים למשא ומתן.

על רקע זה החלה באוקטובר סדרה חדשה של מבצעים. בחזית הדרום החל ב-15 בחודש מבצע "יואב", במהלכו נפרצה הדרך לנגב ונכבשה באר-שבע. בדרום-מערב נסוגו המצרים עד לצפון רצועת עזה. כך נותרה באזור שכונה "כיס פלוג'ה" (סמוך לקריית גת) חטיבה מצרית מכותרת שקווי האספקה שלה נותקו. במהלך המבצע טובעה גם אניית הדגל של חיל הים המצרי "האמיר פארוק". במקביל למבצע זה נערך באזור ירושלים מבצע "ההר" במהלכו השתלטו כוחות צה"ל על השטח שבין נחל שורק לבית גוברין. בחזית הצפון החל בסוף אוקטובר מבצע "חירם" במהלכו שוחרר הגליל העליון וצה"ל פלש אל שטח לבנון. במהלך נובמבר המשיכה הלחימה בחזית הדרום וצה"ל סיכל במסגרת מבצע "אסף" את כוונות המצרים להרחיב את אחיזתם ברצועת עזה מזרחה, אל עומק שטח ישראל. לנוכח הקיפאון המדיני והחשש הישראלי מכפיית פתרון בנוסח תכנית ברנדוט, החל בדצמבר מבצע צבאי נוסף בדרום – מבצע "חורב" במהלכו נכבש האזור שמדרום לבאר שבע עד לניצנה, וכוחות צה"ל אף חדרו לשטח סיני, כבשו את אבו-עגילה והחלו להתקדם אל עבר אל-עריש, מהלך שאיים בכיתור כל הצבא המצרי.

4.1.4.7 סיום הלחימה

הישגיו של צה"ל הביאו להתקדמות במשא ומתן שנערך בחסות האו"ם באי רודוס ולחתימה על סדרה של הסכמי שביתת נשק שכוננו הסכמי רודוס. ב-24 בפברואר נחתם ההסכם הראשון עם מצריים וזה הותיר בידיה את רצועת עזה, אך הביא לווייתורה על שאר חלקי הנגב. ב-23 במרץ 1949 נחתם בראש הנקרה ההסכם עם לבנון. ב-4 במרץ 1949 החל ברודוס המשא ומתן עם ירדן, במהלכו הם טענו לשליטה על הנגב הדרומי ועקב זאת פתח צה"ל ב-5 במרץ במבצע "עובדה" במטרה להשתלט על אזור אילת והערבה. ההסכם עם ירדן נחתם ב-3 באפריל 1949 ובמסגרתו נקבע כי היא תוסיף להחזיק בשטחי הגדה המערבית אך תוותר על רצועת שטח שכונתה "המשולש" שתועבר לידי ישראל. המשא ומתן עם הסורים היה ארוך וממושך במיוחד וההסכם עמם נחתם ב-20 ביולי 1949. מלחמת העצמאות הסתיימה בניצחון ישראל, אך במחיר כבד – למעלה מ-6,000 איש נפלו (כאחוז אחד מכלל האוכלוסייה היהודית), כ-1,000 מהם אזרחים. שירו של חיים גורי, "הנה מוטלות גופותינו", שנכתב על סיפור מותם של שלושים וחמישה הרוגי שיירת ה-ל"ה הפך לאחד מסמליה:

הנה מוטלות גופותינו, שורה ארבה, ואיננו נושמים.
אך הריח עזה בקהרים ונושמת.
והבקר גולד, וזריחת הטללים רוזנה.
עוד נשוב, נפגש, נחזור כפרחים אדמים.
תכירונו מיד, זו "מחלקת ההר" האלמה.
אז נפרח. עת תדם בקהרים ועקת יריה אחרונה.

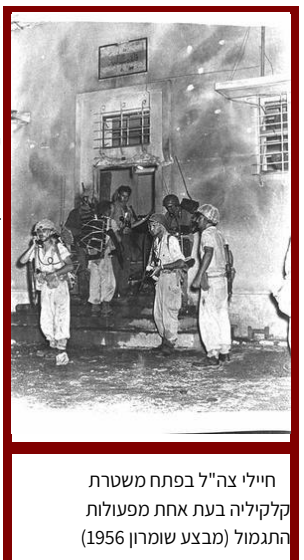
עם תום המלחמה הייתה ישראל לעובדה קיימת וגבולותיה היו רחבים מן הגבולות שהותוו לה במסגרת תכנית החלוקה. עם סיום הלחימה התפתחה מדינת ישראל לעסוק ביתר שאת בבעיות שהטרידו אותה: קליטת העלייה, ייצוב הכלכלה והקמת תשתיות.

2.4.7 ההסתננות ופעולות התגמול

הסכמי שביתת הנשק שנחתמו עם מדינות ערב בתום מלחמת העצמאות, כוננו גבולות ברורים יחסית בין ישראל לשכנותיה, ויצרו ועדות מיוחדות שהיו אמורות לפקח על ההסכמים ולברר מחלוקות בין הצדדים. הסכמים אלו היו אמורים להיות זמניים בלבד ולהתבטל כאשר הצדדים יגיעו להסכם שלום כולל; בפועל הסכם כזה לא נחתם וקווי הפסקת הנשק שנודעו בשם הקו הירוק, הפכו למעשה לגבולותיה של ישראל. זה היה גבול יבשתי באורך של כאלף קילומטר, רובו המכריע לא נשען על מכשול טבעי, הוא חצה את ירושלים, חילק כפרים והפריד אותם מאדמותיהם החקלאיות וסימונו לא היה תמיד קיים או ברור. במספר מקומות לאורך הגבולות בהם הייתה מחלוקת בין הצדדים בנוגע לריבונות, כוננו שטחים מפורזים (כמו באזור ניצנה, בירושלים ובעיקר בגבול עם סוריה). ישראל ומדינות ערב היו חלוקות ביניהן בנוגע לכללים החלים בהם: ישראל טענה כי שמורה לה הזכות לקיים בשטחים המפורזים פעילות אזרחית מלאה עד לקו

* שיירת ה-7"ה או מחלקת ההב, כוח של שלושים וחמישה לוחמים בפיקודו של דני מוס (1923-1948). בלילה שבין ה-15 ל-16 בינואר 1948, יצא הכוח מכיוון המושבה הר-טוב אל-עבר גוש עציון הנצור. בשלב כלשהו הוא התגלה והחל קרב קשה בראש גבעה נג. 573 שלימים כונתה "גבעת הקרב". במהלך הקרב הושמד הכוח לחלוטין, סיפור לחימתו ונפילתו הפך לאחד מן הסיפורים המכוננים במורשת הקרב של צה"ל. הגבול. סוריה ומדינות ערב, לעומת זאת, תפסו אותם כשטחי הפקר בהם אסורה כל פעילות ובכלל זאת פעילות אזרחית או חקלאית. על רקע זה פרצו תקריות רבות שהתרחבו לעתים לכדי קרבות.

בעיה נוספת שהתעוררה כתוצאה מן הגבולות המפותלים והארוכים הייתה תופעת ההסתננות לישראל שהחלה בשלהי מלחמת העצמאות וגברה בשנים הבאות. בהסכמי שביתת הנשק נכלל סעיף שאסר את חצייתו של הגבול על-ידי אזרחים, אף על פי כן עוד במהלך המלחמה החלה תופעה של אזרחי מדינות ערב שחצו את קו הגבול והסתננו לשטח מדינת ישראל. תחילה אלה היו כפריים שביקשו לחזור אל כפריהם על-מנת להציל רכוש או לקצור יבול, אך הסיכון שבהסתננות הרתיע את רובם ובהדרגה שינתה ההסתננות את פניה. בשנים הבאות היו מרבית המסתננים "מסתננים מקצועיים" שחדרו למטרות גנבה, שוד, רצח וחבלה. הסלמה בפעילות זו חלה באוגוסט 1955, עת החלו לפעול יחידות ה"פידאיון" (מערבית: "המחרפים את נפשם") שאומנו על-ידי המצרים ברצועת עזה וחדרו מכיוונה,

ומאוחר יותר גם מכיוון ירדן, למטרות חבלה ורצח.

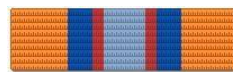
בהתאם לעקרונות אלו פעלה ישראל כנגד כפרים ששימשו בסיסים למסתננים, דרכי תחבורה ששימשו אותם וכו'. פעולות אלו בוצעו בתחילה על-ידי היחידות הסדירות (גבעתי, גולני, חטיבה 7), אך זכו להצלחה מצומצמת.

באוגוסט 1953 הוקמה יחידה 101, יחידת קומנדו, מצומצמת בגודלה, ששימשה "מעבדה" לבחינת שיטות לחימה. בחודשים המעטים בהם פעלה, הציבה סטנדרטים חדשים של כושר לחימה וביצעה פעולות רבות מעבר לגבול שנחלו הצלחה.

בינואר 1954 מוזגה יחידה 101 לחטיבת צנחנים, בשנים שעד מלחמת סיני בוצעו פעולות תגמול רבות בשטח מצרים, ירדן וסוריה. מבחינה צבאית היו אלה פעולות מוצלחות, נרכש בהן ניסיון קרבי ופותחו שיטות לחימה שהונחלו לכל הצבא. אולם, למרות ההצלחה, לא היה בפעולות אלה להביא להפסקת הטרור נגד ישראל. בין המנהיגים הישראלים שררה חוסר הסכמה ביחס ליעילותן של פעולות התגמול, אשר התפרצה לאחר הפעולה בכפר קיביה שבירדן (אוקטובר 1953).

3.4.7 מלחמת סיני (מבצע קדש)

(אות מלחמת סיני)

ראש המטה הכללי:

משה דיין

שר הביטחון:

דוד בן-גוריון

ראש הממשלה:

דוד בן-גוריון

29 באוקטובר 1956 – 5 בנובמבר 1956

1.3.4.7 הרקע לפרוץ המלחמה

מלחמת סיני הייתה מלחמת-מנע בה פתחה ישראל נגד מצרים. ברקע למלחמה עמדו מספר סיבות:

- "פידאיון": מאפריל 1955 הופעלו יחידות ה"פידאיון" הכפופות למודיעין המצרי. הם חדרו מגבול מצרים ולאחר מכן גם מגבול ירדן למטרות חבלה ורצח ושיבשו את החיים התקינים ביישובי הספר. פעולות התגמול שביצעה ישראל לא הביאו למיגור התופעה.
- חופש השיט: כבר בשנת 1951 מנעו המצרים מעבר אניות ישראליות בתעלת סואץ וכעבור שנתיים גם מעבר סחורות לישראל באניות הנושאות דגל זר. בשנת 1953 הם חסמו את מצרי טירן המובילים לנמל אילת, ובשנת 1955 סגרו גם את המרחב האווירי שמעל המצרים.
- ערעור מאזן הכוחות: בספטמבר 1955 נחתמה עסקת הנשק הצ'כית-מצרית. העסקה הבטיחה למצרים נשק חדיש ובכך הפרה את מאזן הכוחות בינה לבין ישראל והקנתה למצרים יתרון בהתמודדות צבאית עתידית. בנוסף החלה מצרים בהקמת פיקוד צבאי משותף עם סוריה וירדן.
- הסכם עם צרפת ובריטניה: הנסיבות הבינלאומיות זימנו לישראל שעת כושר ובעלי ברית. ביולי 1956 הכריז נשיא מצריים, גמאל עבד אל-נאצר, על הלאמת תעלת סואץ, צעד שפגע מאוד בבריטניה וצרפת והביא אותן לשקול תגובה צבאית. לישראל היו באותה העת יחסים הדוקים למדי עם צרפת וזו יצרה את הקשר עם בריטניה;

שלושת המדינות הגיעו להסכם חשאי על תכנית פעולה משותפת. עיקרי ההסכם היו כי ישראל תיצור איום צבאי על תעלת סואץ ובכך תספק למעצמות עילה להתערב. הן מצדן תצגנה אולטימטום לשני הצדדים, להפסיק את האש ולסגת למרחק 10 מייל מגדות התעלה, תתפוסנה את העמדות לאורכה ותבטחנה את חופש השיט. סביר להניח כי מצריים לא תיענה לתביעות אלה ובמקרה זה, שתי המעצמות תפתחנה בפעולות צבאיות נגד מצריים וישראל תהיה חופשית לפעול בסיני בהתאם לתכניתיה.

2.3.4.7 מהלך המלחמה

ב-29 באוקטובר 1956 פתחה ישראל בלחימה בחזית המצרית. מטרותיה היו: שיקום מאזן הכוחות והשבת כושר ההרתעה כלפי העולם הערבי, פתיחת מצרי טירן לשיט ישראלי וכן, חיסול פעילות הטרור בגבול ישראל-מצריים. המבצע החל בניתוק קווי הטלפון בחצי-האי סיני על-ידי מטוסי חיל האוויר. עם ערב הוצנח גדוד צנחנים ליד מעבר המיתלה* (הצניחה הקרבית הראשונה בצה"ל), ובכך נוצר האיום על התעלה והעילה להתערבות שתי המעצמות. בלילה תקפו כוחות צה"ל את קציימה, וחיביה 7 פרצה לסיני. למחרת, ב-30 באוקטובר, נעה חטיבת הצנחנים אל עומק סיני, כבשה את תמד ואת נח"ל, וחברה עם ערב אל הגדוד שהוצנח במיתלה. חטיבה 7 המשיכה בהתקדמותה אל-עבר אבו-עגילה, תוך עקיפת מתחם אום-קטף. בהתאם להסכם, בריטניה וצרפת הציגו את האולטימטום ולמחרת (31 באוקטובר), החלו בהפצצת שדות התעופה במצרים. כוחות צה"ל המשיכו בתנועה עד שב-5 בנובמבר הושלמה ההשתלטות על כל חצי האי ועל רצועת עזה.

3.3.4.7 תוצאות המלחמה

עם סיום הלחימה השתלט צה"ל על חצי האי סיני ורצועת עזה, הצבא המצרי הובס, חלקו נסוג ורבים נפלו בשבי. בקרבות נפלו למעלה ממאה שבעים חיילי צה"ל. בארץ הייתה תחושה של ניצחון מוחץ, כפי שאפשר למשל ללמוד מהתיאור של מסדר הניצחון בשארם א-שייח' מעיתון "דבר":

"בקצה הדרומי של סיני הונף דגל ישראל... כל ישר-לב וכל שוחר חופש ושלוש באמת ובתמים יכיר במלוא צדקתנו במבצע זה ולא יוכל להתנכר לשאיפתנו לבצר את ההישג הזה של צבאנו רב-הניצחון. אך מי שהיה אתמול באותה פינה נהדרה שעל ים-סוף, ומי ששמע מפי מפקד החטיבה את פרטי מסע-הגבורה... ומי שראה את פני הבחורים [הלוחמים]... לא היה זקוק להוכחות גיוניות ומדיניות, כי הוא חש בכל נימי נפשו את משק כנפי ההיסטוריה היהודית"

הרמטכ"ל רא"ל משה דיין ומפקד חטיבה 9 אל"ם אברהם יפה במסדר הניצחון בשארם א-שייח, 6' בנובמבר 1956.

* מעבר המיתלה הוא מעבר יבשתי בין שני רכסי הרים במערב חצי האי סיני. אורכו של המעבר כ-32 ק"מ וחשיבותו נובעת מכך שהוא מהווה אחת משתי הדרכים היחידות דרך אפשר להגיע אל אזור דרום תעלת סואץ.

אולם השליטה בחצי-האי סיני לא נמשכה לאורך זמן: לחץ בין לאומי אילץ את ישראל, צרפת ובריטניה להסכים להפסקת אש, ובשלב מאוחר יותר לסגת משטח מצרים. צה"ל החל בנסיגה ב-22 בנובמבר 1956 והשלים אותה ב-10 במרץ 1957. במלחמה הוכיח צה"ל את יכולותיו הצבאיות, פגע קשות בצבא המצרי והרס את תשתיות הטרור ברצועת עזה. הניצחון הביא לשיקום כוח ההרתעה של ישראל ולשיפור מעמדה בזירה הבין-לאומית. ההסגר על מפרץ אילת הוסר וכוח או"ם הוצב בסיני וברצועת עזה במטרה להבטיח את שמירת השקט. ארצות הברית, בריטניה וצרפת נתנו ערובה לתמיכה בזכות ההגנה של ישראל במקרה של סגירה מחודשת של מצרי טירן או חידוש הטרור.

4.4.7 מלחמת ששת הימים

(אות מלחמת ששת הימים)

ראש המטה הכלי:

יצחק רבין

שר הביטחון:

משה דיין

ראש הממשלה:

לוי אשכול

5 ביוני 1967 – 10 ביוני 1967

1.4.4.7 הרקע לפרוץ המלחמה

עם תום מלחמת סיני השתרר שקט יחסי בגבולות המדינה, אך המתחוות בגבול הסורי נותרה על קנה. הסורים התנגדו לכל פעילות בשטחים המפורזים, התנכלו לחקלאים שעיבדו אדמות בסמוך לגבול, ניסו למנוע שיט ודיג בצפון-מזרח הכינרת וביקשו להטות את מקורות הירדן (הבניאס והחצבני) כדי לחבל במפעל המוביל הארצי. על רקע זה התרחשו תקריות גבול רבות ובחלקן הופעלו ארטילריה, טנקים ומטוסים ובוצעו מספר פעולות גמול נגד הסורים. ישראל אף מנעה בכוח את ביצוע עבודות ההטיה בשטח רמת הגולן (1966). לצד פעולות אלו התחמשו סוריה ומצריים בנשק סובייטי, והחל גל טרור חדש של פיגועים שיצאו משטחן של סוריה וירדן בהובלת הפת"ח. ישראל מצדה הגיבה בפעולות תגמול שאחת המרכזיות שבהן הייתה פעולת סמוע (נובמבר 1966).

ב-7 באפריל 1967 אירעה תקרית בדרום הכינרת, במהלכה הופלו שישה מטוסים סוריים. עובדה שהובילה לפגיעה בשלטון הסורי עד כדי חשש ליציבותו. המתחוות גברה כשברית המועצות העבירה למצרים מידע (שהיה חסר בסיס), כי ישראל מרכזת כוחות בגבול סוריה. בעקבות מידע זה, מצריים שהייתה חתומה על הסכם הגנה עם סוריה, הגבירה את הכוננות, וב-14 במאי 1967 החלה להניע כוחות לכיוון סיני.

בישראל החלה תקופת ההמתנה שאופיינה באיפוק ובצעדי כוננות. הסלמה חלה כאשר דרשה מצרים לפנות את כוח החירום של האו"ם וכעבור מספר ימים סגרה את מצרי טירן. מבחינת ישראל מדובר היה בעילה למלחמה, אך הממשלה בחרה למצות את הדרך המדינית קודם.

כל אותה עת נמשך תגבור הצבא המצרי בסיני, ובישראל החל גיוס מילואים. האווירה הציבורית בישראל הייתה קשה וגבלה בחרדה שרק הלכה וגברה ככל שחלף הזמן. ב-1 ביוני הפכה ממשלת ישראל לממשלת אחדות ומשה דיין מונה לשר ביטחון. לבסוף, לאחר התלבטות קשה, ב-5 ביוני החליטה מדינת ישראל לצאת למלחמת מנע שנודעה לימים כמלחמת ששת-הימים והיא נחשבת לאחד הניצחונות המזהירים של ישראל.

2.4.4.7 מהלך המלחמה בחזיתות השונות
בבוקר יום שני, ה-5 ביוני 1967, פתח צה"ל במבצע "מוקד" במהלכו תקף חיל האוויר את שדות התעופה ברחבי מצריים והשמיד בתוך שלוש שעות את חיל האוויר המצרי. בהמשך כתגובה להתערבות חילות האוויר של מדינות נוספות, פגע צה"ל גם בשדות התעופה ובמטוסים של סוריה, ירדן ועירק, ונטרל אותם להמשך הלחימה. מבצע זה הוכתר בהצלחה ואפשר למעשה את פעילותו הבלתי מופרעת של צה"ל בימים הבאים. במהלך הלחימה פעל צה"ל בשלוש חזיתות:

- **החזית המצרית:** המאמץ העיקרי של צה"ל כוון לזירה זו. כוחות היבשה, בעוצמה של שלוש אוגדות, הבקיעו את המערך המצרי וחדרו לסיני. כוח נוסף פנה לרצועת עזה. הכוחות נעו לעומק סיני, השמידו את השריון המצרי ועד ה-9 ביוני כבשו את חצי האי רצועת עזה והתייצבו על גדות תעלת סואץ.
 - **החזית הירדנית:** בראשית הלחימה לא התכוונה ישראל לפתוח בלחימה בחזית זו ומסר ברוח זו הועבר לחוסיין מלך ירדן; אלא שהצבא הירדני שהיה נתון בפיקוד של גנרל מצרי, פתח באש. כאשר הפכה האש הירדנית למסוכנת יותר, וכוח ירדני השתלט על "ארמון הנציב", הוחלט להגיב. חטיבת ירושלים כבשה את "ארמון הנציב" ומספר מוצבים סמוכים, ובכך ניתקה את ירושלים המזרחית מדכרם. מצפון הבקיעה חטיבת "הראל" לעבר רכס נבי סמואל* והתייצבה בצפון ירושלים.
- חטיבת הצנחנים במילואים הבקיעה את הקו העירוני* וכבשה את מזרח ירושלים. ב-7 ביוני השלימו הצנחנים את כיבוש העיר, פרצו לעיר העתיקה והגיעו אל הכותל המערבי. כוחות פיקוד הצפון פרצו לעבר ג'נין ובהמשך השתלטו על השומרון. כוחות נוספים התקדמו משטח ישראל מזרחה לכיוון הרחברון ובכך השלימו את כיבוש הגדה המערבית כולה.

* **ארמון הנציב** הוא מתחם שלטוני שהוקם בירושלים בימי המנדט הבריטי ושימש לשכנה ומקום מגורים לנציב העליון. המתחם ממוקם על הר העצה הרעה (ג'בל מוכבר) והוא צופה אל-עבר העיר העתיקה. עם סיום המנדט הבריטי הועבר המבנה לידי הצלב האדום, ניסיונות של צה"ל לכבוש את המתחם וסביבתו נכשלו. עם סיום המלחמה הוכרז האזור כמפורז והועבר לידי האו"ם. במהלך מלחמת ששת הימים נכבש המתחם על-ידי הישראלים, ולאחריה הושב חלק ממנו לשימוש של האו"ם עד ליום הזה.

** **נבי סמואל** או **קבר שמואל הנביא** הוא אתר מקודש ליהדות, לנצרות ולאסלאם מצפון לירושלים, בו נקבר על-פי המסורת שמואל הנביא.

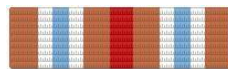
- החזית הסורית – סוריה לא מיהרה להצטרף ללחימה, למרות לחצי מצרים לתקוף. ביום השני למלחמה ערכו הסורים שתי התקפות, ונהדפו באבדות ניכרות. ב-9 ביוני, לאחר ריכוז כוחות מהגזרות האחרות, הבקיע צה"ל את קו המוצבים הסורי והתקדם לעומק רמת הגולן. עד כניסת הפסקת האש לתוקפה, למחרת בערב, נתפסו שטחים רחבים. ב-12 ביוני תפס כוח גולני במסוקים את כתף החרמון.

3.4.4.7 תוצאות המלחמה

לאחר שבוע ימים זכה צה"ל בניצחון מוחץ בכל הזירות, הביס שלושה צבאות ערביים, הסיר את האיום מעל ישראל וכבש שטחים נרחבים. במלחמה נפלו קרוב לשמונה מאות חיילי צה"ל. מדינת ישראל מצאה את עצמה, עם תום הלחימה, במצב חדש, שטחה גדל לאין ערוך עם כיבוש הגולן, הגדה המערבית, רצועת עזה וחצי האי סיני; והניצחון המהיר הימם את הציבור. שחרור העיר העתיקה והחזרה אל האתרים המקודשים שבתחומיה, נתן את אותותיו על החברה הישראלית ועורר אף הוא התרגשות רבה. היחס אל שטחים אלו הפך בהדרגה לסלע מחלוקת בחברה הישראלית. בשטחים החדשים שכבש צה"ל, ביהודה ושומרון וברצועת עזה, חיה אוכלוסייה ערבית גדולה, וכדי לשלוט באוכלוסייה האזרחית ולטפל בבעיותיה, כונן ממשל צבאי. היו מי שראו בשליטה הישראלית בשטחים אלו שליטה זמנית והיו מי שהדגישו את משמעותם ההיסטורית והביטחונית ופעלו על-מנת להעמיק בהם את הנוכחות היהודית.

עד מהרה גם התברר כי הניצחון במלחמה לא הביא את הצד הערבי להפסקת אש מוחלטת, מדינות ערב פנו לשיקום כוחם הצבאי, והאירועים הראשונים של מלחמת ההתשה, פרצו ימים ספורים לאחר סיום המלחמה. לצד זאת, תחושת האופוריה והאמונה בכוחו של צה"ל שנוצרו בעקבות הניצחון, סנוורו את הציבור הישראלי ומנעו ממנו להבחין בסימנים שקדמו למלחמת יום הכיפורים.

5.4.7 מלחמת ההתשה

(אות מלחמת ההתשה)

ראש המטה הכללי:
יצחק רבין (עד 1968)
חיים רב-לב (מ-1968)

שר הביטחון:
משה דיין

ראש הממשלה:
לוי אשכול (עד 1969)
גולדה מאיר (מ-1969)

11 ביוני 1967 – 8 באוגוסט 1970

אתר הקבר נמצא בראש הר המתנשא מעל לסביבתו, סביבו נתגלו תגליות ארכאולוגיות רבות. הקו העירוני הוא כינוי לקטע מקו הפסקת האש בין ישראל לירדן בתוך העיר ירושלים. על תוואי הקו נבנתה גדר תיל שהוחלפה בחלק מן המקומות בחומה גבוהה שנועדה להגן על התושבים היהודים מצלפים ירדנים. הקו העירוני נהרס לאחר מלחמת ששת הימים.

1.5.4.7 הרקע לפרוץ המלחמה

במלחמת ששת הימים ספגו מדינות ערב תבוסה קשה, אך זו לא הביאה אותם לחתור להסדר שלום. בוועידת חרטום שהתכנסה ב-1 בספטמבר 1967, הכריזו מנהיגי מדינות ערב על שלושת הלאוים: לא לשלום עם ישראל, לא להכרה בה ולא למשא ומתן עמה ולוויתור על זכויות הפלסטינים. עקרונות אלו הבטיחו למעשה את המשך העימות. קווי הפסקת האש היו כעת מרוחקים ממרכזי האוכלוסייה של ישראל, ולראשונה בתולדותיה נשענו על תוואי טבעי ואפשרו עומק אסטרטגי. מציאות זו דרשה היערכות חדשה - הקמת מפקדות, הצבת כוחות, בניית מוצבים והיערכות לוגיסטית מתאימה. השם "מלחמת ההתשה" יוחד תחילה ללחימה האינטנסיבית ממרס 1969 עד להפסקת האש בגזרות תעלת סואץ וירדן. תקופה זו לא הוגדרה רשמית כמלחמה ולא יוחד לה אות. בינואר 2003 החליטה הממשלה להכיר בתקופת לחימה זו כמלחמה, לייחד לה אות וקבעה את משכה מ-11 ביוני 1967 ועד 8 באוגוסט 1970; המלחמה הארוכה ביותר בתולדות ישראל.

2.5.4.7 מהלך המלחמה בחזיתות השונות: יוני 1967–פברואר 1969

החזית הירדנית הייתה בתקופה זו החזית בה התנהלה עיקר הלחימה. עם תום מלחמת ששת הימים ניסו ארגוני המחבלים ליזום "מלחמת שחרור עממית" שתתנהל בשטחי יהודה ושומרון שהיו כעת תחת שלטון ישראל, אך למרות מספר הצלחות, פעילות כוחות הביטחון דחקה אותם מזרחה אל מעבר לנהר הירדן. על קו הגבול החדש עם ירדן התנהלה פעילות אינטנסיבית שהתבטאה בעיקר בירי ובחדירות לישראל לצורך מיקוש; בחלק מן המקרים התערב בנעשה גם צבא ירדן. צה"ל הגיב בפעולות יזומות אל שטח ירדן, הקשה שבהן הייתה פעולת כראמה (מרץ 1968); במהלכה השתלטו כוחות צה"ל על העיירה כראמה בה פעלה מפקדה של הפת"ח, פגעו במחבלים רבים, שבו אחרים והשמידו את בסיסיהם. כוחות שריון בודדו את אזור הפעולה, נכנסו לקרב קשה עם כוחות ירדניים ורק עם ערב נותק המגע, וכל הכוחות חזרו לשטח ישראל.

פעולות אלו לא פתרו את הבעיה באופן מלא. על-מנת להתמודד עם האיום נבנתה גדר, נעשה שימוש באמצעים מיוחדים ופותחה שיטת המרדף. בבסיס השיטה עמדה ההנחה כי אין אפשרות למנוע לחלוטין חדירה של גורמי טרור אל אזור הבקעה, מחד; וכי אסור לאפשר לאותם גורמים להמשיך אל פנים הארץ, מאידך. בשל כך עשה צה"ל מאמץ לעצור את המחבלים בשטח הבקעה באמצעות סיירים וגששים שרדפו אחר המחבלים בתנאי השטח הקשים בסיוע של כוחות רכובים, מטוסים ולעתים אף טנקים.

החזית המצרית הייתה בשלב זה רגועה יחסית, למעט מספר תקריות. באוקטובר 1967 טובעה המשחתת "אילת" של חיל הים. צה"ל הגיב בהפגזת בתי הזיקוק בסואץ והדבר הביא לרגיעה של כשנה. בספטמבר ושוב באוקטובר 1978, פתחו המצרים בהפגזת פתע על המוצבים הישראליים שעל גדות התעלה. בתגובה פשטו כוחות צה"ל על אזור נגע-חמאדי השוכן בעומק מצריים במסגרת "מבצע הלם" והביאו לרגיעה נוספת שנוצלה על-ידי צה"ל לבניית קו מוצבים מבוצר על-גדות התעלה, שכונה קו בר-לב, על שמו של הרמטכ"ל באותה העת חיים בר-לב.

* נגע חמאדי היא עיר מצרית השוכנת בגדה המערבית של הנילוס. ב-31 באוקטובר פשט על העיר כוח לוחמי צנחנים שהוטס במסוקים במסגרת "מבצע הלם". מבצע זה היה המבצע הראשון שביצעה ישראל בעומק מצרים ובמסגרתו נפגעו מתקני תשתית בסביבת העיר, במטרה להרתיע את המצרים מהמשך ההפגזות על המוצבים בקו התעלה.

והורכב מ"מעוזים" (מוצבים מבוצרים). ברצועת עזה שרר שקט יחסי, למעט מקרים בודדים של השלכת רימונים והנחת מטעני חבלה.

החזית הסורית הייתה רגועה בתחילה, אך לאחר כמה ניסיונות חדירה ומיקוש, תקף חיל האוויר, בפברואר 1969, בסיסי מחבלים במדינה. גם החזית הלבנונית הייתה שקטה בראשית התקופה, אך בהדרגה החלו המחבלים לבצע פיגועי ירי ומיקוש. בשנת 1968 החלו המחבלים להתבסס במורדות המערביים שלהרמון, באזור שכונה "פתחלנד", ממנו יצאו פיגועים אל שטח ישראל. בסוף דצמבר 1968, נורו בפעם הראשונה קטיושות* אל-עבר קריית שמונה.

3.5.4.7 מהלך המלחמה בחזיתות השונות: מרץ 1969–אוגוסט 1970
החזית המצרית התחממה במרץ 1969 והחלה להתנהל בה לחימה אינטנסיבית ורצועה שהתאפיינה בהפגזת המעוזים ובהצבת מארבים בשטח סיני. הפעולות המצריות הסבו לצה"ל נפגעים והוא הגיב בירי שהביא לנטישת ערי התעלה, בפשיטות על הקו המצרי ובפעולות בעומק מצרים. ביולי 1969 החרף צה"ל את תגובתו: ב-19 בחודש השתלט כוח צה"ל על האי גרין (מבצע "בולמוס 6"), מתחם מצרי מבוצר בפתח תעלת סואץ; יום לאחר מכן החל חיל האוויר בתקיפה אינטנסיבית על קו המוצבים המצרי על גדות התעלה, ובספטמבר 1969 בוצעה פשיטה משורינת על הקו (מבצע "רביב"). בינואר 1970 החל חיל האוויר בהפצצות בעומק מצרים והסובייטים נטלו על עצמם את ההגנה על המרחב האווירי במדינה. כל אלו לא הביאו את המצרים לעצור את הירי ואת החדירה לשטח ישראל. רק ביוני 1970 פתחו האמריקאים במהלך שתכליתו להשיג הפסקת אש, וב-7 באוגוסט בחצות נכנסה זו לתוקפה והאש בתעלה פסקה.

בחזית הירדנית נחלה פעילות הביטחון השוטף הצלחה במניעת חדירות. המחבלים התמקדו בעיקר בירי אל מעבר לגבול ובניסיונות חדירה באזור ים המלח והערבה. באוגוסט 1970 הצטרפה ירדן להסכם הפסקת האש המצרית והיא הייתה אמורה להיכנס לתוקפה גם בגזרה זו. אולם פעילות ארגוני הטרור רק החרפה בעקבות ההסכם, דבר שהוביל להתנגשויות בינם לבין השלטונות ושיאן בספטמבר 1970 שכונה על-ידי ארגוני הטרור "ספטמבר השחור".
בחזית הסורית שהייתה שקטה יחסית בשנתיים הראשונות שלאחר מלחמת ששת הימים, חלה בתקופה זו הסלמה הדרגתית. תחילה אירעו פעולות בודדות, אך בחלוף הזמן הן הפכו לתכופות ואלימות יותר ויותר.
צה"ל הגיב ב"ימי קרב" במהלכם הונחתה אש ארטילריה, טנקים ומטוסים ובוצעו פשיטות בעומק סוריה.
ביוני 1970 בוצעה פשיטה משורינת על הקו הסורי בדרום רמת הגולן. הסורים לא הצטרפו אל הפסקת האש והפעילות בגזרה זו נמשכה.

* "קטיושה" הוא כינוי לרקטה המשוגרת ממשגר מתנייע מתוצרת ברית המועצות.

החזית הלבנונית – גזרת לבנון התחממה גם היא לאורך תקופה זו ופעילות הטרור ב-"פתחלנד" הלכה וגברה. ב-22 במאי 1970 התרחש אחד מן הפיגועים החמורים בגזרה זו: מחבלים פתחו באש אל-עבר אוטובוס שהסיע ילדים

מהיישוב אביבים. כדי לבלום פעילות מסוג זה: הוחל בהקמת "גדר המערכת" על הגבול,

כוחות חיל האוויר תקפו בסיסי מחבלים, בוצעו מספר פשיטות של כוחות חי"ר ושריון, וצה"ל השתלט על הר דב ובכך קנה שליטה באזור.

בעורף הישראלי נמשכו לכל אורך התקופה ניסיונות הפיגוע באמצעות מטענים בערים השונות. החמור שבהם היה מכונית תופת שהתפוצצה בתל-אביב, ביוני 1969.

4.5.4.7 תוצאות המלחמה

כוונתה של מצרים להתיש את ישראל ולא לצהל לסגת מסיני ללא הסדר מדיני, לא הושגה. למעשה מצריים עצמה הותשה, ספגה אבדות כבדות, הביאה לחורבן ערי התעלה ונאלצה להסכים להפסקת אש. ירדן ספגה גם היא מכות קשות, צבאיות וכלכליות, שהביאו אותה להצטרף אל הפסקת אש. ארגוני המחבלים, למרות האבדות שהסבו לצד הישראלי, לא הצליחו לשבש את החיים בישראל.

צה"ל הצליח לעמוד בלחימה ממושכת במספר זירות בו זמנית, למצוא פתרונות חדשים, ליטול יוזמה ולסכל את כוונת מדינות ערב לאלץ את מדינת ישראל לסגת מן השטחים שכבשה במלחמת ששת הימים ללא הסדר מדיני. העורף הישראלי והיישובים בקווי העימות עמדו בשנים של פיגועים, תקריות אש ונפגעים והמשיכו בשגרת החיים הרגילה. יחד עם זאת, הפסקת האש לא הובילה גם הפעם לשקט ארוך טווח עם אף אחת מן המדינות הסובבות. מרכז הטרור שהלך והתהווה בדרום לבנון, המשיך להוות איום על ישראל ולהטריד את יישובי הצפון לאורך השנים הבאות. במלחמת ההתשה נפלו למעלה מאלף שלוש מאות חיילים, ובפיגועים נהרגו עשרות אזרחים נוספים.

6.4.7 מלחמת יום הכיפורים

**ראש המטה הכללי :
דוד אלעזר**

(אות מלחמת יום הכיפורים)

**שר הביטחון :
משה דיין**

**ראש הממשלה :
גולדה מאיר**

באוקטובר 1973 – 24 באוקטובר 1973

1.6.4.7 הרקע לפרוץ המלחמה

הפסקת האש שהושגה בקיץ 1970, הביאה לרגיעה בגזרות מצרים וירדן, ומראשית 1973 רגעה גם הגזרה הסורית ורק גזרת לבנון נותרה פעילה. בספטמבר 1970 הלך לעולמו נשיא מצרים, עבד אל-נאצר, ובמקומו מונה אנואר סאדאת. הנשיא החדש נתפס כחלש והערכת המודיעין הייתה כי במצרים לא יפתחו במלחמה לפני שישפרו את יכולתם האווירית ומאחר וסוריה לא תצא למלחמה לבדה, הסבירות למלחמה נמוכה.

הערכה זו שכונתה לימים", הקונספציה", הניחה תנאים מקדימים שללא מימושם, אין סבירות

למלחמה. אגף המודיעין דבק בהערכה זו ובהתאם לה טעה בפירוש הכנות האויב למלחמה. ברקע לאימוצה של הקונספציה והדבקות בה עומדת האופוריה הישראלית בסיום מלחמת ששת הימים, וההנחה כי לאחר הניצחון המזהיר יימנעו שליטי מצרים וסוריה מפעולה.

בפועל, כפי שהתברר בדיעבד, נואש הנשיא המצרי מן המהלכים המדיניים, ב-1973 החל להכין את הצבא המצרי למלחמה ורקם שיתוף פעולה סודי עם סוריה. במאי אותה שנה הגיעו ידיעות על כוונות המלחמה של מצרים, אך הערכת המודיעין נותרה על כנה. למרות זאת, החליט הרמטכ"ל על צעדי כוננות, אך אלה בוטלו לאחר זמן מה מכיוון שהרגיעה נמשכה. בחודש אוגוסט 1973 הובחן בתגבור המערך הסורי, ובאמצע ספטמבר התרחש קרב אווירי במהלכו הופלו שנים-עשר מטוסים סוריים ומטוס ישראלי. לאור ההערכה כי סוריה עשויה להגיב, תוגברה גזרת רמת הגולן בכוחות שריון וארטילריה. בזירת הדרום היה ידוע על תרגיל מצרי בהיקף גדול וריכוז הכוחות בקו התעלה הוסבר על-ידי המודיעין כהכנות אליו; תגבור הכוחות בסוריה הוסבר כתוצאה של חשש מפעולת ישראל. הערכת אגף המודיעין הייתה כי הסבירות למלחמה עודנה נמוכה והיא נותרה בעינה גם לאחר שנודע, בליל 4-5 באוקטובר, על יציאה בהולה של היועצים הסובייטיים מסוריה וממצרים. למרות הערכה זו, החליט הרמטכ"ל על תגבור שתי החזיתות בשריון ובארטילריה ועל הכרזת כוננות בצבא. רק בבוקר יום הכיפורים, ה-6 באוקטובר 1973, התברר בוודאות כי צפויה לפרוץ מלחמה באותו הערב. גיוס המילואים התעכב עד להחלטת הממשלה, אך מטעמים מדיניים לא אושרה מכת מנע ולא קידום כוחות אל קו התעלה, כך הייתה היוזמה בידי המצרים והסורים.

2.6.4.7 מהלך המלחמה בחזיתות השונות

ב-6 באוקטובר 1973, יום הכיפורים, במהלך שעות הצהריים, הפתיעו צבאות מצרים וסוריה במתקפה מתואמת בשתי החזיתות וכך זכו בשלב הראשון להישגים. בעיקר הנטל של בלימת המתקפה, נשאו הכוחות הסדירים שהוצבו בקווים בסיוע חיל האוויר. כוחות אלו ספגו פגיעות רבות ורק בהמשך תוגברו על-ידי כוחות המילואים.

ראש הממשלה גולדה מאיר, שר הביטחון משה דיין והאלוף יצחק חופי בשיחה עם חיילים ברמת הגולן.

* ארמיה יחידה צבאית בסדר גודל של 000,60 ל-000,120 חיילים הכוללת מספר חילות לוחמים לצדן של יחידות תומכ"ל.

חזית הדרום: בצהרי ה-6 באוקטובר תקפו המצרים בעוצמה של שתי ארמיות* את קו המעוזים. הם הנחיתו כוחות קומנדו בדרום סיני ובצפון; חצו את התעלה, מתחו עליה גשרים והעבירו כוחות שריון אל השטח הישראלי. כוחות חי"ר מצריים מצוידים ב-נ"ט הצליחו לבלום את כוחות השריון של אוגדת סיני ומנעו מהם לחבור למעוזים. ב-7 בחודש הגיעו אוגדות המילואים (אוגדת אדן ואוגדת שרון) והכוחות הצליחו לייצב קו ממזרח לתעלה; אך ניסיונם להתקפת נגד למחר (8 באוקטובר) לא עלה יפה, והכוחות נערכו לבלימה. המעוזים עמדו בלחימה ביום הראשון, אך בהדרגה נפלו כולם, למעט המעוז הצפוני, ורבים מלוחמיהם נלקחו בשבי.

ב-14 בחודש הגיע המפנה בלחימה, המצרים ניסו לתקוף לכל אורך החזית, אך צה"ל קיבל

מודיעין על כוונותיהם, והצליח לבלום אותם ולהסב להם אבדות קשות שאפשרו לו ליטול את היוזמה. הרעיון המבצעי היה לבצע צליחה אל צדה המצרי של תעלת סואץ מצפון לאגם המר הגדול, ב"תפר" שבין שתי הארמיות המצריות. בלילה שבין ה-15 ל-16 בחודש, צלח כוח צנחנים את התעלה והקים "ראש גשר" בצדה המצרי. אולם לא הכול התבצע כמתוכנן: חטיבת הטנקים שנועדה לאבטח את מסדרון הצליחה מצפון, הגיעה למקומה, אך נתקלה בכוח מצרי באזור "החוזה הסיני" וניהלה קרב קשה; אמצעי הצליחה שיועדו על-מנת לאפשר העברת כוחות רחבה יותר, התעכבו בשל הצירים הפקוקים ורק כמות מצומצמת של טנקים הועברה אל הצד המצרי של התעלה לסיוע הכוחות. לאחר קרבות קשים קודמו אמצעי גישור שאפשרו העברת כוחות נוספים מערבה והרחבה של ראש הגשר. ב-19 בחודש פרצו כוחות צה"ל מערבה ועד ה-22 בחודש, הגיעו שתי האוגדות לכביש סואץ-קהיר, בק"מ ה-101 מקהיר. הפסקת האש שנועדה להתחיל ביום זה, לא כובדה, וכוחות צה"ל המשיכו להתקדם, כיתרו את הארמייה השלישית המצרית ואת העיר סואץ, אך הניסיון לכבוש נכשל. הפסקת אש נכנסה לבסוף לתוקפה ב-24 באוקטובר.

חזית הצפון: כמו בגזרת הדרום, גם בגולן תקפו הסורים במפתיע בצהרי ה-6 באוקטובר בעוצמה רבה ומאמצם העיקרי רוכז בדרום הגזרה. כך הם הצליחו להשתלט על חלק מדרום רמת הגולן ולכבוש את החרמון; אך בצפון הרמה, באזור העיר קונייטרה, הצליחה חטיבה 7 לבלום את התקדמותם. למחרת היום (7 באוקטובר) החליט הרמטכ"ל לתגבר את החזית באוגדה נוספת (אוגדת פלד), וכעבור יומיים (8 באוקטובר) החלה מתקפת הנגד. בימים הבאים תקפו שתי אוגדות מדרום (אוגדת פלד) וממערב (אוגדת לנר) ואוגדה נוספת (אוגדת איתן) עמדה בקרבות בלימה קשים באזור נפח וקונייטרה. עד ל-9 באוקטובר הצליחו הכוחות להדוף את הסורים משטח רמת הגולן אך נכשלו בניסיון לכבוש מחדש את החרמון.

ב-10 באוקטובר הוחלט לנצל את ההצלחה ולהבקיע לשטח סוריה במטרה לאיים על דמשק ולהוציא אותה ממעגל הלחימה. למחרת החל צה"ל בהתקפה על השטח הסורי, הצליח להתקדם, לכבוש את המובלעת בתחומי סוריה ולאיים על דמשק. ב-12 באוקטובר הופיע בחזית כוח משלוח עירקי ובהמשך גם כוח ירדני. דבר ששינה את מאזן הכוחות ואילץ את הפיקוד לעצור את ההתקדמות. במהלך הימים הבאים התנהלו קרבות עזים על-מנת לייצב את המובלעת, לשפר עמדות ולבלום התקפות סוריות. לקראת כניסת הפסקת האש לתוקפה, ב-22 באוקטובר, נערך "מבצע קינוח" במהלכו השתלטו כוחות צה"ל על החרמון – המוצב הישראלי, המוצבים הסורים ושיא החרמון.

3.6.4.7 תוצאות המלחמה

בתום המלחמה החלה התכתשות בגבולות שהייתה קצרה בזירה המצרית, וממושכת יותר בזירה הסורית. ב-28 באוקטובר נערך מפגש ראשון בין ישראל ומצרים, וב-11 בנובמבר נחתם עמה הסכם הפרדת כוחות. ההסכם כלל הסכמה ישראלית לנסיגת כוחות צה"ל מצדה המצרי של התעלה ועד למרחק של כעשרים קילומטר ממזרח לה, והתחייבות של מצריים הייתה לדלל את כוחותיה. הסכם זה הפסיק את תקריות האש והיווה את הצעד הראשון במסע שבסופו כונן הסכם השלום עם מצריים*. בגזרה הסורית המשיכה האש לאורך כל חודשי החורף. במהלך מרץ אף החריפה הלחימה וצה"ל כבש את שיא החרמון ופרץ אליו דרך.

בסופו של דבר, נשאו המאמצים המדיניים פרי, וב-31 במאי 1974, נחתם הסכם הפרדת

כוחות שכלל הסכמה להחזרת השבויים, נסיגה של צה"ל משטחים מסוימים בגולן, דילול של הכוחות הסורים והקמת כוח או"ם (אונדו"ף, UNDOF) שנועד לפקח על ההסדרים.

בהיבט הצבאי נפתחה מלחמת יום הכיפורים בהפתעה שנבעה מן ההערכות המוטעות. צה"ל לא נערך כראוי בפני האיום, ולראשונה מאז מלחמת העצמאות, ניהלה מדינת ישראל קרב בלימה וניסתה לעצור כוחות אויב שחדרו אל שטחה. אולם למרות ההפתעה והישיג האויב בשלב הראשון, הצליח צה"ל להתעשת, להכיל את מתקפת האויב, ובהמשך לרכז כוחות להתקפת נגד ולעבור למתקפה בשטח האויב במטרה להשיג הכרעה. מבחינה צבאית זכתה ישראל בניצחון שאפשר שקט בגבולות לשנים הבאות.

ועדת אגרנט

* על הסכם השלום עם מצרים, ראה פרק נפרד, עמ' 107.

אולם יחד עם זאת, התחושות בארץ היו קשות. במלחמה נפלו כ-200,200 חיילים, יותר מ-200,500 נפצעו וכ-300 נפלו בשבי. למרות הישיג הצבאי הביאה המלחמה לשבר בחברה הישראלית: ההפתעה, הישיג האויב והאבדות הכבדות, סדקו את תדמיתו של צה"ל והביאו לערעור האמון במנהיגות הדרג המדיני.

על רקע זה מונתה ב-21 בנובמבר ועדת אגרנט, ועדת חקירה ממלכתית בראשות נשיא בית המשפט העליון, השופט שמעון אגרנט⁴, עליה הוטל לחקור את הכנות צה"ל למלחמה, את המידע המודיעיני שהתריע עליה ואת מהלכיה של הממשלה וצה"ל בימים הראשונים לחימה. הוועדה מתחה ביקורת על הדרג הצבאי אך נמנעה מלמתוח ביקורת על הממשלה. עם פרסום דו"ח הביניים של הוועדה, התפטר מתפקידו הרמטכ"ל, הודחו מתפקידם ראש אמ"ן ומספר קצינים באגף, ומפקד פיקוד הדרום הועבר לתפקיד משני, ולבסוף פרש. כעבור שבוע החליטה להתפטר מתפקידה גם גולדה מאיר, ראש הממשלה. הדי המלחמה הוסיפו להשפיע באופן עמוק על הפוליטיקה, התרבות והחברה הישראלית. מרבית ההיסטוריונים סבורים כי למלחמה זו תפקיד מכריע ב-"מהפך" הפוליטי ב-1977.

7.4.4 מבצע "יונתן" (כדור הרעם)

המטוס עליו בני הערובה המשוחררים נוחת בנמל התעופה בן-גוריון.

לצד "מלחמות התשה" שהתחוללו בגבול המצרי והסורי בשנים שלאחר מלחמת יום הכיפורים, הכה בישראל גל טרור קשה שפגע בתחילה בעיקר בתושבי הצפון. ב-27 ביוני 1976, נחטף מטוס שהיה בדרכו מישראל לפריז לאחר חניית ביניים באתונה. זמן קצר לאחר ההמראה מאתונה, השתלטו ארבעה מחבלים על המטוס ולאחר עצירה בלוב, ניתבו אותו לאנטבה שבאוגנדה. הנוסעים הורדו מן המטוס ורוכזו בטרמינל הישן של נמל התעופה תחת משמר חיילים אוגנדים.

בהמשך, הופרדו הנוסעים הישראלים והיהודים משאר הנוסעים ורוכזו באולם נפרד. החוטפים דרשו תמורת שחרורם

⁴ שמעון אגרנט (1906-1992), משפטן, נשיא השלישי של בית המשפט העליון. בשנת 1968 קיבל את פרס ישראל לחקר המשפט, ובשנת 1974 מונה לעמוד בראש ועדת אגרנט לחקר מלחמת יום הכיפורים. בשנות חייו האחרונות כיהן כנשיאה של "האגודה לזכויות האזרח".

כופר כספי ושחרור של מחבלים שונים שהיו כלואים ברחבי העולם. במהלך הימים הבאים

שוחררו החטופים הזרים ונותרו הישראלים והיהודים.

ממשלת ישראל בחנה מספר אפשרויות לפעולה ובכלל זאת אפשרות לפעולה צבאית. על המטכ"ל הוטלה המשימה להכין פעולה אפשרית, ולאחר איסוף מודיעיני מאומץ התגבשה תכנית פעולה. הכוחות הוטסו לבסיס "אופיר" הממוקם בסיני, ועם אישורה הסופי של הממשלה, החלו את דרכם לאנטבה.

הטיסה עברה ללא תקלות והמטוסים נחתו בשדה התעופה ללא הפרעה. כוח שחרור החטופים יצא מיד אל עבר הטרמינל הישן, הצליח להפתיע את המחבלים ולשחרר את החטופים; החיילים האוגנדים שהיו במקום נהרגו או ברחו. החטופים הועלו על אחד המטוסים ועם סיום משימותיהם, התפנו גם שאר הכוחות במטוסים אחרים. לאחר נחיתת תדלוק בניירובי, נחתו המטוסים בשלום בנמל התעופה בן-גוריון.

הפעולה שהתרחשה במרחק של כארבעת-אלפים קילומטר משטח ישראל, נחשבת לאחת מן הפעולות הנועזות ביותר של צה"ל. נחיתת החטופים בישראל עוררה התרגשות רבה והמונים באו לקבל את פניהם בשדה התעופה. סיפור המבצע סוקר בהרחבה בכלי התקשורת בעולם.

8.4.7 מבצע "ליטני"

גל הטרור שפגע בישראל לאחר מלחמת יום הכיפורים, הלך וגבר, וחטיפת המטוס שהובילה ל"מבצע יונתן", היוותה את אחד משיאיו. ב-11 במרץ 1978 בוצע פיגוע חמור במיוחד בכביש החוף (פיגוע "אוטובוס הדמים"), וזה היווה את אחד הזרזים להחלטת הממשלה לצאת לפעולה נרחבת כנגד בסיסי הטרור בדרום לבנון. באזור זה הלך והתבסס, החל משנות השישים, מרכז טרור שכלל מחנות אימונים, מפקדות ומתקנים שונים ששימשו את המחבלים. מאז ספטמבר 1970, התחזק המרכז בעקבות גירוש המחבלים מירדן ב- "ספטמבר השחור". ב-1975 פרצה בלבנון מלחמת אזרחים במהלכה הפעילו המחבלים לחץ כבד על הנוצרים בכפרים הסמוכים לגבול ישראל. הנוצרים התארגנו בשלוש מובלעות, ופנו לעזרת מדינת ישראל.

ישראל הושיטה להם סיוע צבאי מוגבל ופתחה את "הגדר הטובה" לצורך מתן סיוע הומניטרי. כך, במקביל להתחזקותם של ארגוני הטרור, התחזק הקשר בין ישראל לגורמים נוצריים בלבנון. בליל ה-14 במרץ 1978 נפתח מבצע צבאי רחב בדרום לבנון. הוא החל בהפצצה מן האוויר ובהרעשה ארטילרית, שחיפו על כניסה קרקעית רחבת היקף בארבעה צירים. תוך זמן קצר השתלט צה"ל על שטח נרחב בדרום לבנון שנמתח מקו הגבול ועד לנהר הליטני. המבצע הביא למנוסה של גורמי טרור צפונה, ובמהלך הימים הבאים טוהרו בסיסי מחבלים מרכזיים בגזרה. בתגובה על פעילות צה"ל ירו ארגוני הטרור "קטיושות" אל-עבר יישובי הצפון. ב-21 במרץ הורה שר הביטחון לכוחות צה"ל להתחיל בנסיגה שבוצעה בשלבים והושלמה ב-13 ביוני 1978. כתוצאה מן הפעולה הורחקו גורמי הטרור מן הגבול: הן באמצעות כוח משימה מיוחד של האו"ם שהוצב לאורכו (יוניפי"ל UNIFIL), והן באמצעות התחזקותן של המליציות הנוצריות הנאמנות לישראל. על אף ההצלחה בחיסול האוטונומיה של ארגוני הטרור, התברר כי השקט שהשתרר היה זמני, הגזרה התחממה שוב וכעבור מספר שנים, פתח צה"ל במבצע צבאי נוסף שהפך למלחמה – מלחמת שלום הגליל.

9.4.7 מבצע "אופרה"

לצד האיום המתמשך בגבולותיה של המדינה, החל להתהוות מאמצע שנות השבעים, איום נוסף על מדינת ישראל, הפעם מכיוון עירק. בנובמבר 1975 נחתם הסכם שיתוף פעולה גרעיני בין צרפת לבין עירק, במסגרתו החלה הקמת כור גרעיני ליד בגדד. ישראל עקבה אחר בניית הכור ופעלה במישור המדיני כדי להזהיר מפני תוצאה של נשק גרעיני בידי מדינה דיקטטורית ולא יציבה.

באוקטובר 1979 הורה ראש הממשלה לרמטכ"ל לתכנן תקיפה על הכור. בממשלה היו הדעות חלוקות באשר לתקיפה כזו שהייתה עשויה לעורר דעת קהל עוינת בעולם ואף להביא בעקבותיה להתלכדות העולם הערבי למלחמה נגד ישראל. חיל האוויר החל בתכנון תחת מעטה סודיות כבד וגיבש תכנית ראשונית לתקיפה. באפריל ובאוגוסט 1980 נשא נשיא עירק, סאדם חוסיין, נאומים חריפים נגד ישראל ואיים בהשמדתה; במקביל יכולותיו של חיל האוויר השתפרו בעקבות קליטת מטוסי ה-F16 הראשונים.

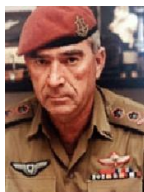
לאחר מספר דחיות נקבע מועד התקיפה ל-7 ביוני 1981, ערב שבועות. בשעה ארבע אחר הצהרים המריאומבסיס עציון, ליד אילת, שמונה מטוסים למשימת התקיפה, מלווים במטוסי חיפוי וסיוע. נתיב הטיסה, שאורכו כאלף ומאה קילומטרים עבר בצפון סעודיה ותוכנן כך שיחמוק ממכ"מים עוינים. עם הגיעם נסקו המטוסים לגובה רב וצללו להפצצה, בהפרש של שניות אחד מן השני. כל טייס הטיל שתי פצצות במשקל של טון ורובן פגעו במדויק במטרה; הכור הושמד. לאחר ההפצצה, כשלוש שעות מרגע תחילת המבצע, חזרו המטוסים לארץ בשלום. הכורים נהרסו לחלוטין ולא שוקמו עוד.

* מדיניות הגדר הטובה הייתה מדיניות בה נקטה ישראל ביחס לאזרחים הנוצרים של לבנון שהתגוררו בסמוך לגבול. לאורך גדר הגבול הוקמותחנות בהן טיפלו רופאים מישראל באזרחים נוצרים לבנונים. ישראל אישרה להם לעבוד בתחומיה וסייעה ביצוא תוצרת האזור דרך חיפה.

10.4.7 מלחמת שלום הגליל

(אות מלחמת שלום הגליל)

ראש המטה הכלי:
רפאל איתן

שר הביטחון:
אריאל שרון

ראש הממשלה:
מנחם בגין

6 ביוני 1982 – 31 באוגוסט 1982

1.10.4.7 הרקע לפרוץ המלחמה

מבצע "ליטני" שנערך במרץ 1978, הביא לדחיקת המחבלים אל מצפון לליטני, ליצירת רצועה נוצרית באזור דרום לבנון (אד"ל) ולהצבת כוח או"ם באזור; אך עם זאת, המחבלים המשיכו בפעולתם. פעילות זו הגיעה לשיא ביולי 1981 כאשר במשך עשרה ימים נורו קרוב לאלפיים טילים ופגזים אל שטח ישראל. צה"ל הגיב בירי ארטילרי ותקיפות מטוסים. לקראת סוף החודש הושג הסכם הפסקת אש בתיווך ארצות הברית. ההסכם אמנם נשמר בגזרת לבנון, אך

המחבלים ראו עצמם חופשיים לפעול בגזרות אחרות. ב-3 ביוני 1982 ניסתה חוליית מחבלים

להתנקש בחיי שגריר ישראל בלונדון, שלמה ארגוב.^{*} ישראל הגיבה בתקיפת מטרת מחבלים בלבנון ואלו הגיבו בירי על יישובי הצפון. ההסלמה הייתה מהירה והממשלה הורתה לצה"ל לצאת לפעולה שמטרתה הרחקת המחבלים מן הגבול אל מעבר לטווח הירי, תוך הימנעות מתקיפת הכוחות הסוריים בלבנון אלא אם אלה יפתחו במתקפה. בפעולה זו ביקשה ישראל לפגוע בצורה קשה בארגוני המחבלים בלבנון ובאמצעות דחיקתם, להבטיח את השקט ביישובי הצפון. מטרת נוספת היו לבלום את המעורבות הסורית בלבנון ולחזק את הכוחות הנוצריים במדינה באופן שיביא לכינון ממשל לבנוני אוהד שיחתור להסדר שלום עם ישראל.

נגמ"ש של צה"ל באזור דרום לבנון יוני 1982.

2.10.4.7 מהלך המלחמה

הלחימה החלה בבוקר יום ראשון, 6 ביוני 1982, בתקיפה אווירית של חיל האוויר. לקראת הצהרים חדרו שלושה כוחות אוגדתיים ללבנון – בציר החוף, ברמת נבטיה ובמורדות המערביים של החרמון. בלילה הונחת מהים כוח נוסף, מצפון לצידון, ואוגדה נוספת עלתה לרמת נבטיה והחלה לנוע דרך הרי השוף אל- עבר כביש ביירות-דמשק. על ציר החוף נעו

הכוחות לכיוון ביירות, תוך לחימה קשה בערים צור וצידון. במהלך הלחימה נעזרה ישראל בכוחות נוצריים מקומיים שאורגנו עוד קודם לכן במסגרת מליציונית שכונתה צבא דרום לבנון (צד"ל). ב-9 בחודש החלה הלחימה גם כנגד כוחות סוריים ששהו בלבנון.

^{*} שלמה ארגוב (1929-2003) שימש סמנכ"ל משרד החוץ ושגריר ישראל במדינות רבות. ב-1979 התמנה לתפקיד שגריר ישראל בבריטניה וביוני 1982 ניסתה חוליית מחבלים להתנקש בחייו ופצעה אותו אנושות. ב-2003 נפטר לאחר כעשרים ואחת שנים בהן היה בתרדמת.

זאת לאחר שאלה תגברו את מערכיהם, סייעו למחבלים והפגזו את כוחות צה"ל. חיל האוויר פגע בסוללות טילי הקרקע - אוויר (טק"א) ובחיל האוויר הסורי וכך השיג עליונות אווירית בזירה. כוחות נוספים נכנסו ללבנון, בגזרה המזרחית, הבקיעו את המערך הסורי והתקדמו עד אזור בקעת הלבנון (הבקעא) .

לאורך הלחימה קראה מועצת הביטחון של האו"ם להפסקת אש וגם ארצות הברית לחצה בכיוון זה. ב-11 ביוני הורתה ישראל לכוחותיה לחדול מלחימה והחלה הפסקת אש; אך זו הייתה רופפת, ושני הצדדים המשיכו בפעילות. כוחות צה"ל המשיכו בלחימה בעיקר באזור ביירות, תפסו עמדות מסביב לעיר ולבסוף גם כבשו את דרום העיר ואת שדה התעופה שלה. באמצע אוגוסט הושג הסכם על פינוי המחבלים והסורים מביירות, ופינוי זה הושלם עד סוף החודש (31 באוגוסט – סוף המלחמה).

3.10.4.7 עם תום המלחמה

עם פינוי המחבלים מביירות ובחירתו של בשיר ג'ומאייל מנהיג הנוצרים לנשיא לבנון (23 באוגוסט 1982), דומה היה כי צפוי להיפתח עידן חדש ביחסים עמה. אולם כשלושה שבועות לאחר היבחרו, ובטרם נכנס לתפקידו, נרצח ג'ומאייל בפיצוץ המטה שלו בביירות. בעקבות הרצח תפס צה"ל עמדות נוספות באזור מערב ביירות, בסיוע צבא דרום לבנון. במסגרת המבצע הוטל על הפלנגות לטהר את מחנות הפליטים שבאזור מלוחמים של ארגוני הטרור

הפלסטינים. כניסת הפלנגות למחנות (החל מה-16 בספטמבר), הפכה במהרה לטבח שבו

נרצחו מאות מתושבי המחנה: הטבח בסברה ושתילה.

על אף שכוחות ישראליים לא היו מעורבים בטבח, נתפסה ישראל כמי שאחראית לו, והאירועים עוררו ביקורת קשה בארץ ומחוצה לה. בעקבות האירועים נסוגה ישראל מביירות ב-17 בספטמבר. הטבח זעזע את הציבור בארץ וגונה בחומרה על-ידי גורמים מכל קצוות הקשת הפוליטית. ב-25 בספטמבר התקיימה בכיכר מלכי ישראל הפגנת המונים כנגד הטבח שסימלה את שיאה של המחאה הציבורית כנגד המלחמה.

בעקבות המחאה הוקמה בראשית נובמבר ועדת כהן, ועדת חקירה ממלכתית לבירור האירועים. הוועדה קבעה כי כוחות צה"ל לא היו מעורבים בטבח בשום שלב אך על ישראל מוטלת אחריות עקיפה מאחר שהיא הייתה זו ששלטה בשטח. הוועדה מתחה ביקורת קשה על הרמטכ"ל, רא"ל רפאל איתן ועל מפקד פיקוד הצפון, אלוף אמיר דרורי והסיקה מסקנות אישיות לגבי שר הביטחון, אריאל שרון.

המטרה הצבאית הראשונית, הרחקת כוחות המחבלים מגבול ישראל והרס התשתית שלהם, הושגה. בדרום לבנון הוקם אזור בשליטת הנוצרים, "אזור דרום לבנון" (אד"ל) ששימש כאזור חיץ וחוזק "צבא דרום לבנון" (צד"ל), שפעל בשיתוף פעולה עם ישראל. אך בחברה בישראל התגלו מחלוקות קשות באשר לנחיצות המלחמה, בייחוד עם התארכות השהות בלבנון. לאחר שניסיונות לכונן הסכם עם ממשלת לבנון העלו חרס, החליטה הממשלה בסוף 1984 על נסיגה הדרגתית גם בלא הסכם שבוצעה בין החודשים פברואר-יוני 1985. לאחריה נוצרה בדרום לבנון רצועת הביטחון שנועדה להוות אזור חיץ, ולהקשות על פעילות טרור כנגד ישראל. ברצועה שלט צד"ל ונוכחות צה"ל ברחביה הייתה מצומצמת באופן יחסי.

בהדרגה הפכה הרצועה ליעד לפיגועים וגם ירי הרקטות אל-עבר יישובי הגליל, לא פסק. את המאבק בישראל הוביל, החל משנת 1988, "חיזבאללה" (מערבית: צבא האל), ארגון שיעי קיצוני שהחריף את הפעולה נגד ישראל, תקף מוצבים, ביצע מארבים לסיורים, הניח מטעני חבלה על הצירים ואף ביצע פיגועים בעורף ישראל. צה"ל הגיב באש ואף פתח במספר מבצעים נרחבים יותר על-מנת למנוע את הפגיעה בחייליו וביישובי הצפון, המרכזיים שבהם היו "מבצע דין וחשבון" (1993) ו"מבצע ענבי זעם" (1996). בעקבות המבצעים נחתמו הסכמי הבנות שהביאו לרגיעה זמנית, אך גם הם לא הביאו להפסקת העימות. לאור התמשכות הלחימה ומספר הנפגעים הגבוה, החריף הדיון הציבורי בישראל סביב המשך השהייה בלבנון. ב-24 במאי 2000, קרוב לשמונה-עשרה שנים לאחר פרוץ מלחמת שלום הגליל, נסוג צה"ל באופן מלא מלבנון. בעקבות הנסיגה התמוטט צד"ל, ארגון החיזבאללה השתלט על דרום לבנון ובגבול השתרר שקט יחסי שהופר מפעם לפעם.

11.4.7 האינתיפאדה הראשונה

החל ממלחמת ששת-הימים התנהלו חייהם של התושבים הערבים ביהודה ושומרון תחת ממשל צבאי. בציבור הישראלי היו הדעות חלוקות ביחס לאופן בו יש לנהוג בשטחי יהודה, שומרון ורצועת עזה. לצד מי שביקשו לספח את השטחים ופעלו על-מנת להגדיל את ההתיישבות היהודית בהם, היו מי שביקשו לנסות ולמסור אותם כחלק מהסכם

לירדנים. הצעת ביניים הייתה הצעתו של יגאל אלון שכונתה "תכנית אלון", ועל-פיה ישראל

תתמקד בהתיישבות בכיסי שטח ריקים יחסית ובעלי חשיבות ביטחונית שיסופחו לשטחה.

במהלך שנות השמונים אירעו בערי הגדה ורצועת עזה מספר אירועים אלימים, ומספר ניסיונות פיגוע יצאו מהם אל שטח ישראל. בסוף 1987 החלו מהומות שהתפתחו לכדי התקוממות עממית וכונו בערבית אינתיפאדה (מילולית:

התנערות). המהומות פרצו באופן ספונטני בעקבות תאונת דרכים שבה נהרגו ארבעה פלסטינים ברצועת עזה, והם התפשטו גם ליהודה ושומרון. בתוך זמן קצר קמה בשטחים הנהגה שכיוונה את הפעילות, שלבשה בהדרגה שתי פנים: פעילות אקטיבית שכללה הפרות סדר המוניות, הפגנות, יידויי אבנים ופיגועים מסוגים שונים; ופעילות פסיבית שהתבטאה בשביתות, בחרם על תוצרת ישראלית, בהחרמת מוסדות השלטון ובמרי אזרחי.

עם פרוץ האינתיפאדה הופתע צה"ל מהיקף האירועים ומחומרתם, והכוחות שבשטח לא היו ערוכים לטפל בהם מבחינת סדר הכוחות, האמצעים וההכשרה. בהמשך האירועים נערך צה"ל מחדש – תוגברו הכוחות, הוקמו יחידות מיוחדות ומפקדות חדשות וכן גם פותחו אמצעים ושיטות כדי להתמודד עם המצב. הפעילות כללה סיורים, מחסומים, תצפיות ומעקב, פעילות סמויה, הטלת עוצר, מעצרים וחיפושים אחר מבוקשים ואמצעי לחימה, גירוש פעילים ועוד.

בעקבות פעילותו האינטנסיבית של צה"ל, נרשמה ירידה מסוימת ברמת האלימות, אך לא היה בה כדי לחסל את ההתקוממות לחלוטין. הפרות הסדר דעכו באופן משמעותי לאחר מלחמת המפרץ, בחורף 1991, עם ראשיתו של התהליך המדיני, תחילה במסגרת תהליך מדריד ובהמשך, במסגרת תהליך אוסלו שיצר אתהרשות הפלסטינית ושם קץ לשלטון הצבאי בריכוזי האוכלוסייה הגדולים.

12.4.7 אירועי "גאות ושפל" (האינתיפאדה השנייה) ומבצע "חומת מגן"

לאחר החתימה על הסכמי אוסלו השתחררו מספר שנים של שקט יחסי שהופר מפעם לפעם בפיגועים בעורף ישראל. אולם בספטמבר 2000, לאחר שכשלו הניסיונות להגיע להסכם קבע החלה התפרצות אלימה בירושלים שהתפשטה במהירות ברחבי יהודה ושומרון, גלשה לרצועת עזה, ואף חדרה לתחומי ישראל. הפלסטינים כינו את

זירת פיגוע בחיפה

האירועים "אינתיפאדת אל-אקצא" או "האינתיפאדה השנייה", בצה"ל הם כונו אירועי "גאות ושפל". מבחינת ישראל האינתיפאדה השנייה התאפיינה בהיותה עימות אלים, ממושך, ועם זאת מוגבל. בצד הפלסטיני בלט המאמץ הממוקד לפגוע באוכלוסייה האזרחית הישראלית. הפרות הסדר ופיגועי הירי של החודשים הראשונים, הפכו במהירות לעימות מזוין, שבמרכזו פיגועי התאבדות בעורף ישראל שגבו מאות הרוגים; ירי לעבר יישובים ישראלים, ובולט במיוחד הירי לעבר שכונת גילה בירושלים; פיגועי ירי לעבר תחבורה ישראלית בצירים שהיו מאפיין בולט ביהודה ושומרון; וכן גם ירי תלול מסלול, מרגמות וטילי "קסאם" שכוון ברובו לעבר יישובים ישראלים בחבל עזה. אירוע בולט אחר היה ההתנקשות באישיות פוליטית – רצח השר רחבעם זאבי במלון בירושלים (אוקטובר 2001).

אף שישראל הייתה מודעת להתפתחויות האפשריות, איש לא ציפה למערכת טרור

אינטנסיבית וממושכת שתתמקד בפגיעה במרכזי אוכלוסייה בישראל. לנוכח לימוד לקחי העבר, ולאחר הצטיידות ואימון, היה צה"ל ערוך לקדם התפרצויות אלימות, אולם העורף האזרחי הופתע ושגרת החיים נפגעה. בשלב הראשון ריכז צה"ל את המאמץ בהגנה ובניסיון לצמצם את היקף העימות; בהמשך הורחבה הפעילות ההתקפית נגד תשתיות הטרור, וכללה גם סיכולים ממוקדים של מנהיגיו. חודש מרץ 2002 היה קטלני במיוחד ובמהלכו נרשם מספר שיא של פיגועים; ב-27 בחודש, ליל הסדר, התרחש פיגוע קשה במיוחד במלון "פארק" בנתניה. בעקבות הפיגוע החליטה ממשלת ישראל לצאת למבצע נרחב כדי להכות בתשתיות הטרור בשטחי הרשות הפלסטינית. לראשונה מאז תחילת העימות, אושר גיוס נרחב של כוחות מילואים, ובבוקר ה-29 במרץ יצא צה"ל ל"מבצע חומת מגן".

היעד הראשון היה העיר רמאללה, שבה שכנו בנייני השלטון של הרשות הפלסטינית (מתחם המוקטעה). הכוחות השתלטו על העיר, הטילו מצור על המוקטעה והרסו את המבנים, למעט זה בו שכנה לשכתו של ערפאת. המבצע היווה שינוי בדפוס הפעולה – השתלטות על שטחי הרשות הפלסטינית, פגיעה קשה בתשתיות טרור והשגת חופש פעולה לצה"ל ביהודה ושומרון.

בשנת 2003 החלה ישראל בהקמתה של גדר הפרדה, שתחצוץ בין ריכוזי האוכלוסייה הפלסטיניים לריכוזי האוכלוסייה היהודיים במטרה לצמצם את האפשרות של גורמי טרור לחדור אל שטח ישראל. כתוצאה מפעילות צה"ל ובניית הגדר, דעכה הפעילות האלימה. אין מועד סיום ברור של האינתיפאדה – יש המציינים את הסיום עם מותו של ערפאת בנובמבר 2004, או עם ההתנתקות באוגוסט 2005; אחרים מאחרים את סיום האינתיפאדה ליולי 2007, עת הושג הסכם לפיו, המבוקשים בשטחי יהודה ושומרון הניחו את נשקם.

13.4.7 מלחמת לבנון השנייה

(אות מלחמת לבנון השנייה)

**ראש המטה:
דן חלוץ**

**שר הביטחון:
עמיר פרץ**

**ראש הממשלה:
אהוד אולמרט**

6 ביוני 1982 – 31 באוגוסט 1982

7.4.13.1 הרקע לפרוץ המלחמה

ב 24 במאי 2000, השלים צה"ל את פינוי כוחותיו מלבנון ונערך על הגבול הבינלאומי. צבא דרום לבנון התפרק ונטש את עמדותיו, ממשלת לבנון נמנעה מלפרוס את צבאה בשטח שפונה, וחיזבאללה השתלט על האזור והתייצב על הגבול עם ישראל. הארגון הצהיר כי ישראל מחזיקה עדיין שטח לבנוני, "חוות שבעא" השוכנת באזור הר דב, ועל-רקע זה ביצע מספר פעולות טרור וחטיפה בגבול לבנון.

ב-25 ביוני 2006 תקפה חולייה של ארגון החמאס בעזה צוות טנק בסמוך לכרם שלום, הרגה

שניים מאנשי הצוות וחטפה את אחד מאנשיו. צה"ל הגיב במבצע נרחב ברצועת עזה (מבצע "גשמי קיץ"), ובעוד מבצע זה בעיצומו, הציבה חוליית חיזבאללה, ב-12 ביוני 2006, מארב לסיור צה"ל שפטרל בגזרת הר דב, הרגה שלושה לוחמים וחטפה שניים נוספים. חיזבאללה דרש תמורת שחרור החטופים, שחרור של אסירים לבנוניים ופלסטיניים הכלואים בישראל.

טור חיילי צה"ל נכנס ללבנון צילום: צחי זקס

2.13.4.7 מהלך המלחמה

לאחר החטיפה התכנסה הממשלה ואישרה פעולה נרחבת בלבנון במטרה לפגוע בחיזבאללה ולהעמיד את ממשלת לבנון על אחריותה לנעשה בשטחה. בשמונת הימים

הראשונים של הלחימה, תקפו מטוסי חיל האוויר מטרות חיזבאללה ומטרות תשתית בלבנון. הארגון הגיב בירי טילים לשטח ישראל שגרמו לנזקים והסבו אבדות. החל מה-20 ביולי החלו, לצד תקיפות המטוסים והירי הארטילרי, גם מאמצים קרקעיים אל-עבר כפרים ששימשו בסיסי מחבלים, במגמה לפגוע בכוחות חיזבאללה. אולם פעילות זו הייתה מוגבלת יחסית מתוך כוונה להניע מאמצים מדיניים שיובילו להפסקת אש. החל מה-30 ביולי הופעלו כוחות מילואים במגמה להרחיב את הפעילות הקרקעית לעומק השטח, כדי לשבש את פעילות החיזבאללה ואת ירי הטילים לשטח ישראל. בימים הבאים אמנם נערכו מספר פשיטות, אך הרחבת המהלך הקרקעי הושהתה כדי לאפשר התקדמות מדינית.

ב-7 באוגוסט אושרה הרחבת הפעולה הקרקעית להשתלטות על המרחב שעד נהר הליטני. בשל היערכות הכוחות ומטעמים מדיניים, התעכב הביצוע עד ה-11 באוגוסט. בלחימה נטלו חלק ארבעה כוחות אוגדתיים שנתקלו בהתנגדות קשה וניהלו קרבות כבדים. המהלך כולו התנהל בצל הדיונים במועצת הביטחון והפסקת האש הקרבה שנכנסה לתוקף ב-14 באוגוסט. לאורך כל תקופת הלחימה נורו מטחי רקטות לעבר יישובי ישראל.

3.13.4.7 תוצאות המלחמה

המטרה הצבאית המרכזית של הרס תשתיות חיזבאללה בדרום לבנון והרחקתו מגבול ישראל הושגה. צבא לבנון נפרס באזורים הסמוכים לגבול וכוח יוניפי"ל הפועל באזור חוזק. לאחר עשורים של אי-שקט חזר גבול הצפון לשלוותו והחיים ביישובי אצבע הגליל שבו לסדרם.

יחד עם זאת, על אף שאיבד את מאחזיו בגבול הצפון וספג מכה חזקה, ארגון החזבאללה לא הוכרע במהלך המלחמה והחיילים החטופים בהם החזיק לא שוחררו. העורף הישראלי נחשף למטחי רקטות וטילים ששיבשו את מהלך החיים לתקופה ארוכה. במהלך המלחמה נפלו מאה עשרים ואחת חיילים, וארבעים וארבעה אזרחים. ב-16 ביולי 2008, לאחר משא ומתן ממושך, הוחזרו גופותיהם של שני החיילים שנחטפו בתמורה לשחרור אסירים.

מטחי הטילים אל עבר עורף ישראל והליקויים שהתגלו במוכנות הצבא ובהפעלתו, עוררו

תנועת מחאה ותביעה להקים ועדת חקירה. ב-17 בספטמבר 2006, מונתה ועדת וינוגרד במטרה לבדוק את התנהלות צה"ל והממשלה במהלך המלחמה. דו"ח הוועדה, שהוגש ב-30 בינואר 2008, כלל ביקורת על התנהלות הממשלה וצה"ל, והמלצות לתיקון הליקויים. הרמטכ"ל, אלוף פיקוד הצפון ומפקד אוגדת הגליל, בחרו להתפטר מתפקידיהם עוד קודם להגשת הדו"ח.

12.4.7 הלחימה בעזה

במהלך אירועי "גאות ושפל" החל ירי תלול מסלול מרצועת עזה אל-עבר היישובים הישראליים בתוך הרצועה ובהמשך גם אל-עבר יישובי הנגב המערבי. הטווח, ההיקף והתדירות, שלו גברו לאחר תכנית ההתנתקות. ביוני 2006 תקף ארגון החמאס בעזה צוות טנק בסמוך לכרם שלום, הרג שניים מאנשי הצוות וחטף את אחד מאנשיו. ביוני 2008 הושג בגזרה הסכם רגיעה ("תהדייה") שנשמר לאורך כחצי שנה. בראשית נובמבר 2008 שוב חלה התחממות בגזרה שהמצב בה הלך והידרדר בחודשיים הבאים. בשל רצף האירועים והמשך הירי והפגיעה באזרחי הדרום, החליטה ממשלת ישראל בדצמבר 2008 לצאת למבצע צבאי בעזה – מבצע "עופרת יצוקה". בשלב הראשון תקפו חיל האוויר וחיל הים מטרות ברצועה. בשלב השני, לאחר שהושלם גיוס מילואים החלה מתקפה קרקעית. התכנית הכללית הייתה להיכנס לרצועה בשלושה מאמצי חטיבתיים. המהלך הקרקעי החל ב-3 בינואר 2009, עת פתחו סוללות הארטילריה באש לעבר מטרות בגזרות הפעולה המתוכננות, ולאחר מכן נעו הכוחות פנימה. הלחימה בשטח העירוני הצפוף והמורכב של רצועת עזה, לא הייתה פשוטה, והתקדמותם של הכוחות הייתה איטית. השימוש שעשו המחבלים במוסדות אזרחיים, הקשה אף יותר את הפעולה. הלחימה נמשכה עד ה-18 בינואר, אז החליטה ממשלת ישראל לנצור את האש באופן חד צדדי. במהלך המבצע הצליח צה"ל לגבות מחיר כבד מחמאס, אך לא הביא לערעור שלטונו ולא הצליח לשחרר את החייל החטוף. במהלך המבצע נורו לשטח ישראל מאות פצצות מרגמה, רקטות קסאם ורקטות גראד. התגובות למבצע בזירה הבין-לאומית היו חלוקות; למרות התמיכה בזכותה של ישראל להגנה עצמית, ככל שהתמשך המבצע, גברו הלחצים להפסקת אש. עוד במהלך המבצע החליטה מועצת זכויות האדם של האו"ם על הקמת צוות לבדיקת הפרת זכויות האדם על-ידי ישראל במהלך המבצע. הוועדה, שכונתה "ועדת גולדסטון", מתחה ביקורת קשה על ישראל וטענה כי הפרה את החוק הבין-לאומי. ישראל הגיבה בחריפות על הדו"ח בטענה כי מסקנותיו נקבעו מראש וקראה לגנוז אותו. המבצע הוביל לשקט יחסי בגזרה, אך זה לא נשמר לאורך זמן, וכבר ב-2009 החל שוב ירי תלול מסלול אל-עבר יישובי הנגב. ירי זה הלך וגבר עד שב-14 בנובמבר 2012, יצאה ישראל למבצע צבאי נוסף בעזה – מבצע "עמוד ענן", במהלכו תקף חיל האוויר את תשתיות הטרור ברצועה וכוחות גדולים רוכזו ליד הרצועה בהכנה לכיבוש אפשרי שלה.

ביולי 2014 החל ברצועת עזה מבצע צבאי נוסף, צוק איתן. המבצע החל בעקבות ירי רקטי

הולך וגובר אל יישובי הנגב מתוך שטח הרצועה. בשלב הראשון של המבצע תקפו חיל האוויר, חיל הים, השריון והתותחנים מטרות טרור בכל רצועת עזה במקביל לירי כבד של רקטות וטילים לכל רחבי ישראל. בשלב השני, לאחר גיוס המילואים, נכנסו כוחות צה"ל למרחב הסמוך לגדר המערכת במטרה להשמיד מנהרות טרור אשר כווננו לעורף ישראל. בשלב השלישי השלימו הכוחות הקרקעיים את משימתם והלחימה המשיכה מהאוויר, מהים ובאמצעות הארטילריה.

במבצע "צוק איתן" פעלו בפעם הראשונה מערכות ההגנה האקטיביות ובראשן "כיפת ברזל" באופן מלא. עובדה זו הביאה לכך שלמרות הירי הכבד של טילים ורקטות מרצועת עזה היה הנזק אותן הן גרמו בישראל מוגבל. במהלך המבצע התמודד צה"ל לראשונה עם לחימה בתווך התת-קרקעי בקנה מידה ניכר.

7.5 סיכום

בשער זה סקרנו קרוב למאה שנים של מאבק ביטחוני למען מימוש החזון הציוני בארץ ישראל. האיומים השתנו עם השנים וכך גם היכולות שנדרשו מצה"ל ומכוחות המגן שקדמו לו. המשותף להתמודדויות כולן הוא העוצמה האנושית שהייתה תמיד יתרונו היחסי של צה"ל. בסיום מלחמת ששת-הימים נשא הרמוטכ"ל יצחק רבין נאום באוניברסיטה העברית שעל הר הצופים ונגע באופן עמוק בנקודה זו:

"התעלותם של לוחמינו לא בזכות הברזל באה אלא בזכות התודעה של שליחות עליונה, של הכרה בצדקת ענייננו, של אהבה עמוקה למולדת... צבא זה, שעמדה לי הזכות לעמוד בראשו במלחמה הזאת, מהעם בא ואל העם חוזר. עם המתעלה בשעת דוחק והיכול לכל אויב, בזכות רמתו המוסרית, הרוחנית והנפשית"

האחריות על פיתוח המשאב האנושי, על העיסוק בערכים ועל ההובלה בשעת הקרב ובשעת השגרה, יושבת על כתפיו של כל מפקד ומפקד. האתגרים והדילמות משתנים, אך הגיונות ההנהגה והפיקוד נותרים יציבים. בשער זה למדנו מעט על מלחמות העבר לא רק כדי להעשיר את ידיעותינו: במורשת זו יש גם לסייע לנו כקצינים לעתיד.

תחקיר

"האיש החכם לומד מניסיונו של האחר;
הטיפש – מניסיונו שלו עצמו."

(אוטו פון ביסמארק)

8.1 מבוא

- א. התחקיר בצה"ל הוא כלי מרכזי – מנהיגותי ומקצועי – של המפקד ללמידה ולהשתפרות ביחידתו וביחידות הכפופות לו. את התחקיר מבצע המפקד, והוא הנושא באחריות להפקת הלקחים וליישומם.
- ב. התחקיר הוא בירור הנערך בנוגע לאירוע שהתרחש בפעילות צבאית. במהלך עריכת התחקיר מתבררים הנסיבות ואופן הביצוע של פעילות צבאית בהקשר של מטרתה ויעדיה, לשם קבלת המידע הדרוש כדי לקבוע ממצאים, להסיק מסקנות, להפיק לקחים וליישמם. **בסוף ביצוע התחקיר יכתב תחקיר (ע"פ הפורמט המצורף) שיסכם את כלל האירוע ותחקור.**
- ג. תכלית התחקיר ויישום הלקחים היא לשפר את המועילות המבצעית ולמנוע הישנות אירועים בלתי רצויים, ובכך הם צופים לעבר העתיד. זאת בשונה מחקירה, שמטרתה לבדוק חשדות לביצוע עברה פלילית.
- ד. התחקיר הוא כלי מקצועי המצוי בארגז הכלים של המפקד. יחידה המקיימת מדיניות של למידה באמצעות תחקיר היא יחידה משתבחת מקצועית הן ברמת תהליכי העבודה והן ברמת הטמעת הנהלים, ההוראות והתרגולות המבצעיות.
- ה. תפיסת הבטיחות בצה"ל רואה בבטיחות כחלק מהמקצועיות. על פי התפיסה, רמת הבטיחות מותנית ביכולת המקצועית של הפרט והיחידה. מדיניות שיטתית של ביצוע תחקיר ביחידה משביחה וממנפת מחד את היכולת המקצועית ובו בזמן משפרת את רמת הבטיחות.
- ו. פורמט התחקיר בהוראה זו מחייב. מטרת הפורמט האחיד הינו לאפשר למידה הדדית בין יחידות על בסיס הפצת תחקירים בין יחידות צה"ל השונות.
- ז. הוראה זו מתבססת על:

1. הוראות אמ"ץ - תוה"ד 8.4 – התחקיר ויישום הלקחים (2114).
2. הוראות זרוע היבשה, תחקיר, הפקת לקחים ויישומם והטמעתם (2112).

8.2 המטרה

להגדיר את הכללים לביצוע תחקיר לאירוע בטיחות בצה"ל ואת הכללים ליישום הלקחים.

8.3 הגדרות

- א. **"אירוע בטיחות"** – אירוע שנגרמה בו תאונה (אירוע הגורם למוות, לפגיעה בבריאות, לפגיעה, לנזק או לאובדן) או שעלולה הייתה להיגרם בו תאונה (תקרית בטיחות).
- ב. **"דוח התחקיר"** – מסמך שבו מתואר התחקיר המלא, על חלקיו השונים, כמפורט להלן בפרק 2.
- ג. **"יישום לקח"** – הפיכת לקח מאירוע לכדי מעשה באמצעות פקודות והוראות ובקרה לטווח ארוך אחר ביצוע הפקודות וההוראות.
- ד. **"המלצה"** – אמירה המצביעה על צורך לתקן ליקוי, למלא חסר או לחזק יתרון, שיש בה חידוש ושהופקה בעקבות ניתוח ממצאים ומסקנות של תחקיר על אודות פעולה צבאית, אך אין בסמכות המפקד האחראי לתחקיר להפוך את ההמלצה להוראה.
- ה. **"לקח"** – החלטה לתקן ליקוי, למלא חסר או לחזק יתרון, שיש בה חידוש ושהופקה בעקבות ניתוח של ממצאים ומסקנות על אודות פעילות צבאית.
- ו. **"ממצא"** – פריט מידע עובדתי שנמצא על אודות האירוע המתוחקר, אשר יש לו חשיבות לאותו האירוע ולאותו התחקיר.
- ז. **"מסקנה"** – תוצאה או תולדה של עיון בממצאי תחקיר וניתוחם לאור אמות מידה מוסכמות.
- ח. **"תחקיר"** – חקירה מפורטת בדבר פרטי ביצוע של משימה מול המטרה ומול תוצאותיה, לשם מיצוי כל הידיעות והנתונים, הדרושים ליצירת בסיס להסקת מסקנות והפקת לקחים.

8.4 עקרונות מנחים בתחקיר

- א. אחריות לבצע תחקיר הינה בראש ובראשונה של מפקד המסגרת בה ארע אירוע הבטיחות.
- ב. מטרת התחקיר הפיקודי היא למידה והשתפרות. המפקד המתחקר ישאף לאווירת פתיחות ללא מורא מצד המעורבים לחשוף שגיאות, תקלות וביקורת.
- ג. קיימת חובת ביצוע תחקיר בהתאם לחומרת אירוע הבטיחות - הוראת בטיחות 8.2 בכרך א'.
- ד. תחקיר מקביל לחקירת מצ"ח - מפקד יבצע תחקיר לאירוע לאחר תיאום וקבלת דגשים מול פרקליט צבאי (הוראת אמ"צ/תוה"ד 8.4 סעיף 9).
- ה. התבססות על תשתית עובדתית ("מה היה") המבוססת על אמירת אמת.
- ו. התחקיר יבוצע בסמוך ככול האפשר להתרחשות האירוע על מנת למנוע איבוד פרטי חקירה ולהשפיע מוקדם ככל הניתן על שיפור המסגרת המתוחקרת באמצעות לקחים.
- ז. יישום הלקחים – מבצע התחקיר יקבע לקחים לסגירת הפערים שהתגלו בתחקיר ותוכנית בקרה לוודא את יישום הלקחים.

8.5 מודל התחקיר

- א. מודל תחקיר הבטיחות תואם למודל של תחקיר אימון, תחקיר מקצועי, תחקיר לחימה או תחקיר משמעת.
- ב. בתחקיר בטיחותי לא נבחר את המוקד לתחקיר כפי שמבוצע בתחקיר לחימה / אימון אלא נתמקד באירוע הבטיחות.
- ג. **מה היה?** – פירוט העובדות הקשורות לאירוע. בסיום פרק זה למתחקר יש תמונה מלאה ככל האפשר על התרחשות האירוע.
- ד. **מה היה צריך להיות?** – השוואת העובדות שקשורות להתרחשות האירוע לפקודות והוראות המחייבות בספרות המקצועית, הוראות בטיחות, פקודות והנחיות שקשורות לנושא המתוחקר.
- ה. **פערים** – פער בין מה היה באירוע לבין מה היה צריך להיות עפ"י הפקודות והוראות. יכול להיות מספר רב של פערים.
- ו. **מסקנות** – פרק זה יסביר כיצד הפערים שהתגלו גרמו להתרחשות אירוע הבטיחות הן באופן ישיר והן באופן עקיף וכן ניתוח של מבצע התחקיר לסיבות שבגינן קיימים הפערים.
- ז. **לקחים** – החלטות שמטרתם לטפל בפערים שהתגלו בתחקיר. מטרת הלקחים היא לשפר את תפקוד המסגרת בביצוע הפעולה הבאה.
- ח. **המלצות לרמ"מ ממונה** – הצעות לדרכי טיפול בפערים שהתגלו בתחקיר, אשר אין בסמכותנו לבצען.

8.6 מבנה דו"ח התחקיר

א. כללי

1. תיאור כללי של האירוע - תאריך, מקום, יחידה, תיאור כללי ותוצאות. התיאור הכללי ימצא בתוך מסגרת מרובעת בתחילת המסמך.
2. פרטים כלליים - מי תחקר, מי השתתף בתחקיר, חומרים עליהם התבסס התחקיר. עבור כל אדם המוזכר בסעיף זה, יש לציין שם מלא, דרגה ומספר אישי.

ב. ממצאים

1. ממצאי רקע.
2. ממצאים רצף כרונולוגי של התרחשות האירוע.
3. ממצאים נוספים (מחולקים ע"פ הנושאים שתוחקרו).

ג. מסקנות

1. ניתוח הגורמים לאירוע:
א. גורם ישיר לאירוע.
ב. גורמים תורמים.
2. ניתוח הממצאים:
א. תקלות ב. שגיאות ג. נקודות לשימור.

ד. לקחים:

הלקח, האחריות והלו"ז לביצוע.

ה. המלצות:

הפניה לרמה ממונה.

ו. סיכום המפקד (רשות)

8.7 דגשים לכתיבת דו"ח התחקיר

על דו"ח התחקיר להיות כתוב לפי סטנדרט הכתיבה הצבאית.

א. פרק כללי

1. תיאור האירוע

תיאור האירוע באופן כללי, תאריך, יחידה, מקום, מסגרת ההתרחשות, מעורבים מרכזיים, תוצאות האירוע תוך ציון נפגעים בנפש/ נזק לרכוש.

דוגמא

1. תאריך: יום שלישי 3/2/2015, בשעה 21:19

2. מקום: בנשקיית בא"ח נח"ל

3. תיאור האירוע: במהלך בדיקה של משגר תת"ק לאו 35 מ"מ נפלט התת"ק.

4. תוצאות האירוע: מהפליטה נפצע החייל XXXX באופן בינוני בידו הימנית.

2. פרטים כלליים

פרטי אינפורמציה כלליים כגון: זהות מנהל התחקיר, משתתפים בתחקיר, ההוראות והמסמכים בהם נעזר המתחקר.

ב. פרק ממצאים

1. "ממצא" – פריט מידע עובדתי שנמצא על אודות האירוע המתוחקר, אשר יש לו חשיבות לאותו האירוע ולאותו התחקיר.

2. סוגי ממצאים:

א. ממצאי רקע:

עובדות כלליות על המעורבים בתחקיר לטובת הבנת הקשר לאירוע (מי הכוח, הכשרתו, המשימה הכללית שלו וכו').

ב. ממצאי האירוע – רצף כרונולוגי

תיאור עובדתי של ההתרחשויות באירוע ע"פ סדר התרחשותן בו. נקודת ההתחלה לתיאור הרצף הכרונולוגי הינה בנקודה שעל פי דעת המתחקר העובדות רלוונטיות באופן מידי להתרחשות האירוע. נקודת הסיום של הרצף הכרונולוגי - גמר הפעולות המידיות שננקטו בתגובה לאירוע. במידה וקיים תיעוד זמנים מדויק, עלייך להשתמש בו, ובמקרה שאין תיעוד שכזה עלייך לציין הערכת זמן כללית ולהקפיד לשמור על סדר ההתרחשות. על כותב התחקיר לתת תיאור מלא ומפורט של רצף ההתרחשות. חשוב לתת

לקורא התחקיר את תחושת הזמן הנכונה ולכן אם טווח הזמן בין הפעולות היה של שניות/דקות/שעות, יש לציין זאת.

ג. ממצאים נוספים:

ממצאים נוספים אינם קשורים לרצף הכרונולוגי אך הם מצביעים על תהליכים הקשורים לתוצאות האירוע (גורמים תורמים שאפשרו את האירוע) ויש חשיבות לציינם על מנת לתמוך במסקנות עתידיות. יש לציין רק ממצאים נוספים אשר יש לגביהם מסקנות. הממצאים ייכתבו כאשר הם מקוטלגים ע"פ נושאים שעלו בתחקיר. ממצאים נוספים יהיו ברמת פירוט גבוה על מנת להקיף באופן מדויק ומלא את הנושא בו עם עוסקים. דוגמא: הכשרת בעלי תפקידים, תשתית הכבישים בגזרה וכו'.

ג. פרק מסקנות

מסקנה (מילון למונחי תו"ל) – תוצאה או תולדה של עיון בממצאי תחקיר וניתוחם לאור אמות מידה מוסכמות.

מבצע התחקיר יבצע ניתוח ושיפוט של הממצאים בהיבטים של תקלות, שגיאות ונקודות חיוביות וכן יסביר את הקשר הסבתי באירוע. תהליך הסקת המסקנות כוללת שני שלבים:

1. שלב ראשון – קביעת הקשר הסיבתי.

בשלב זה המתחקר מנתח וקובע את הגורמים שבגינם התרחש האירוע. קביעת הגורמים שהביאו לאירוע חייבת להישען על ממצאים שנאספו בתחקיר תוך ביסוס קשר לוגי אליהם. המתחקר יסווג את הגורמים לאירוע לשניים:

א. **גורם ישיר לאירוע** – קביעת הגורם הישיר והמידי שבגללו נגרם אירוע הבטיחות.

הגורם הישיר הינו שגיאה או תקלה שבוצעה והביאה באופן פיזי ממשי לאירוע הבטיחות. ניתן להגדיר יותר מגורם ישיר אחד שהביא לאירוע.

ב. **גורמים תורמים לאירוע** – התנאים, הנסיבות התהליכים שאפשרו, השפיעו ותרמו להתרחשות האירוע. ייתכנו מספר רב של גורמים תורמים לאירוע. גורמים אלו הם לרוב נסתרים ויש לאתר ולזהות אותם במהלך התחקיר.

סיווג הגורמים התורמים יבוצע באמצעות מודל 5M (אדם, אמל"ח, סביבה, פו"ש, משימה).

2. שלב שני – המתחקר מצביע ומסווג את הפערים שמצא בין "מה היה" באירוע "למה היה

צריך להיות" במונחים הבאים:

- א. **תקלה** - אי ביצוע נכון של משימה כתוצאה מחריגה מפקודה או הנחיה.
- ב. **שגיאה** - אי ביצוע נכון של משימה כתוצאה מטעות בשיקול הדעת.
- ג. **נקודות לשימור** - פעולות שבוצעו בצורה טובה שחשוב לציין אותן ולשמר אותן.
- ד. **פרק לקחים**

הגדרת לקח (מילון למונחי תו"ל): החלטה לתקן ליקוי, למלא חסר או לחזק יתרון, שיש בה חידוש ושהופקה בעקבות ניתוח של ממצאים ומסקנות על אודות פעילות צבאית.

עם סיום כתיבת המסקנות עליך לזהות את המסקנות הדומיננטיות ביותר שאותן הנך יכול ורשאי לממש ולתרגם אותן למונחי ביצוע (מי מבצע ועד מתי). הלקחים הם למעשה מימוש המסקנות לצורך תיקון של ליקוי או מילוי של חסר על מנת למנוע אירועי בטיחות בעתיד.

פרק הלקחים בתחקיר הוא למעשה **תכלית** תהליך התחקיר ולפיכך קיימת חשיבות שבו ישקיע המפקד זמן בקביעת הלקחים. על המפקד להבטיח כי בקביעתו את הלקחים הם עומדים לפחות **במבחן אפקטיביות** שקומן יוביל לחלופה טובה ובטוחה יותר מהקיימת.

על המפקד לקבוע לכול לקח אחראי ומסגרת זמן מחייבת לביצוע (מי עושה, מה עושה, עד מתי).

ה. **פרק המלצות**

הגדרת המלצה (מילון למונחי תו"ל): אמירה המצביעה על צורך לתקן ליקוי, למלא חסר או לחזק יתרון, שיש בה חידוש ושהופקה בעקבות ניתוח ממצאים ומסקנות של תחקיר על אודות פעולה צבאית, אך אין בסמכות המפקד האחראי לתחקיר להפוך את ההמלצה להוראה. במידה והמתחקר מצא לקחים שאין ביכולתו ובסמכותו לממשם הוא יפנה אותם לרמה הממונה או לסמכות המקצועית אשר בסמכותה לממשם או להפוך אותם להנחיות מחייבות. ההמלצות בתחקיר חשובות מתוך ראייה רחבה שלמידה מתחקיר תוכל לשמש מסגרות רבות מעבר למסגרת שבה ארע האירוע.

ו. **סיכום מפקד**

התייחסות חופשית של המפקד בסיום הדוח על מנת להעביר את המסר הפיקודי מהתחקיר במילותיו שלו ללא צורך להיצמד לניסוח צבאי מחייב.

8.7.1 תחקיר לדוגמא

1. כללי:

א. **תאריך:** יום שישי 3/7/2015 שעה 15:36

ב. **מקום:** מוצב יפתח בגזרת אוגדת עזה.

ג. **תיאור האירוע:** במהלך מסדר ניקיון נשקים בפלוגת המסלול נובמבר 2014 נפלט כדור בודד.

ד. **תוצאות האירוע:** חייל פצוע בינוני וחייל פצוע קל.

2. ממצאים:

א. ממצאי רקע

(1) פלוגת מסלול נובמבר 2014 סיימה הכשרה בבא"ח 35 וביצעה אל"ת בבא"פ דרום.

(2) הפלוגה החלה לבצע פעילות מבצעית במוצב יפתח בתאריך 28/6/2015 (נמצאת כשבוע בפע"מ).

(3) הפלוגה סיימה נוהל 120 בהתאם לפקודות כניסה לפע"מ.

(4) הפלוגה נמצאה בנוהל מחסנית בהכנס כחלק משגרת הפע"מ באוגדת עזה.

(5) מפקד מחלקה 2 החל תפקיד בתחילת האל"ת (שבועיים לפני האירוע).

ב. ממצאים רצף כרונולוגי

(1) ביום ו' בשעה 15:30 חזרה מחלקה 2 למוצב ממטווחי כשירות, המ"מ הנחה את החיילים לבצע

מסדר ניקוי נשקים וחזרה לכשירות.

(2) לא בוצעה שורת פריקת נשקים.

(3) החייל ירון (שם בדוי) ישב על המדרכה במרכז הפלוגה והחל בניקוי הנשק.

(4) ירון דרך את הנשק לאחור והוציא את המחסנית והמק-פורק. לאחר מכן ניקה את הנשק ושימן אותו.

(5) לאחר ניקוי הנשק החזיר את המכלול לפנים וסגר את הנשק כאשר הניצרה פתוחה.

(6) ירון דרך את המכלול לאחור ועצר אותו על עצר המחלק.

(7) ירון הכניס את המחסנית לנשק בישיבה כאשר הקנה מקביל לקרקע ודפק מספר פעמים בעקב

המחסנית. לאחר מספר מכות השתחרר המכלול לפנים וגרף כדור.

(8) אחרי מספר שניות נפלט כדור אשר פגע בירך של חייל שעמד 2 מ' מירון ובעוד חייל שנפצע קל מרסיסים.

ג. ממצאים נוספים

כניסה וביצוע נוהל מחסנית בהכנס:

1) נוהל מחסנית בהכנס מתבצע בהתאם להוראת בטיחות 5 בכרך פע"מ.
עפ"י הוראת הבטיחות:

2) הכשרה לנוהל מחסנית בהכנס תבוצע על ידי מ"פ.

3) פריקה תתבצע בנקודה מוגדרת וסדורה בלבד.

4) כל פריקה תתבצע בנוכחות מפקד.

5) יש לבצע פריקה נשק פעם ביום בנוכחות מפקד.

6) לפני ניקוי הנשק יבוצע מסדר פריקה בנוכחות מפקד.

7) הכנסת מחסנית לאחר ניקוי נשקים תתבצע בנוכחות מפקד.

ד. פלוגת מסלול ביצעה אל"ת בבא"פ דרום. במסגרת האל"ת ביצע המ"פ שיעור הכשרה לנוהל מחסנית בהכנס לחיילי הפלוגה. **מ"מים ביצעו השלמות** בעת העלייה לפע"מ לחיילים שלא היו בשיעור המ"פ

ה. ביום א' 28/7/2015 נכנסה הפלוגה לפע"מ. **הלוחמים הכניסו מחסניות בצורה עצמאית ללא אישור ונוכחות מפקד**, מכיוון שראו את שאר חיילי הפלוגה במצב הכנס.

1) במהלך השבוע ביצעו חיילים במחלקה 2 מסדרי ניקוי נשקים. בכל המקרים **החיילים פרקו את הנשקים באופן עצמאי**.

2) מספר חיילים בהם גם ירון **טענו בטעות כדורים לבית הבליעה** במהלך הפריקות

העצמאיות. **אף אחד לא דיווח על כך למפקדים**.

3) מ"מ 2 הכיר את הוראת הבטיחות שמחייבת פריקה יומית ע"י מפקד אך לא הקפיד על ביצוע ההוראה.

עמדת פריקת נשקים פלוגתית

1) אין במרחב הפלוגה עמדת פריקת נשקים מוגדרת ומסומנת.

2) לא הוגדר לחיילים היכן פורקים נשקים.

3) החיילים פרקו נשקים במרכז הפלוגה באופן שגרתי.

מפקד המחלקה

- 1) מ"מ 2 פגש פוגש לראשונה את המחלקה בתחילת האל"ת (שבוע לפני הכניסה לפע"מ).
- 2) ביום חמישי כלל המפקדים עברו שיעור סמח"ט בנושא הבטיחות.
- 3) מ"מ 2 הבין את הנחיות של נוהל 112 בצורה הבאה:
 - א) חייל/לוחם בתע"מ רשאי ללכת עם מחסנית במצב הכנס, כל עוד יש לו מק-פורק בנשק.
 - ב) כדי לנוע עם מחסנית במצב הכנס על כל לוחם לעבור את נוהל 112.
 - ג) כל פריקת/טעינת הנשק האישי תתבצע ב-60 מעלות ובאישור מפקד בלבד.
 - ד) ביציאה לחופשה חובתו של הלוחם לפרוק את הנשק ולהוציא את המחסנית מחוץ לכלי.
 - ה) הסתובבות עם מחסנית במצב הכנס מותרת בבדיקה ויזואלית יומית את מצב המק-פורק בנשק, ופריקה אחת לשבוע של הנשק בנוכחות מפקד.
- 4) בפועל המ"מ לא ביצע שורת פריקה מסודרת לכלל הלוחמים, אלה נתן להם לפרוק את הנשקים בצורה עצמאית.

3. מסקנות

א. הגורם הישיר לפליטת הכדור ופגיעה בחייל

- הכנסת מחסנית לנשק בצורה לא בטיחותית ולא מקצועית גרפת כדור לבית הבליעה ולחיצה על ההדק תפעול נשק בישיבה כאשר הקנה מקביל לקרקע.
- 1) הכנסת מחסנית לנשק כאשר מכלול משוך לאחור, הנצרה פתוחה והמק-פורק מחוץ לקנה.
 - 2) לחיצה על ההדק.

ב. גורמים תורמים לפליטת הכדור ופגיעה בחייל

- 1) **שגרת בטיחות לקייה בנוהל מחסנית בהכנס** – כניסה וביצוע נוהל מחסנית בהכנס שלא על פי ההוראות המחייבות בכך ו'.
- 2) **רמה מקצועית נמוכה של חיילי הפלוגה בתפעול הנשק** – חיילים טענו כדורים לקנה בטעות במהלך פריקת הנשקים בצורה עצמאית.
- 3) **קליטה לקייה של מפקד המחלקה החדש** – קליטת המ"מ בצורה לקייה ובחניכה חסרה הובילה להתנהלות לקייה של המחלקה בשגרת הבטיחות.

ג. תקלות

- (1) מ"מים ביצעו הכשרה לנוהל מחסנית בהכנס (כרך ו', הוראה 5 סעיף 5.3).
- (2) העדר עמדת פריקה נשקים מוגדרת בפלוגה (כרך ו', הוראה 5 סעיף 5.5.1.3).
- (3) חיילים נכנסו באופן עצמאי לנוהל מחסנית בהכנס (כרך ו', הוראה 5 סעיף 5.5.1.7).
- (4) חיילים טענו בטעות כדורים לקנה ולא דיווחו למפקדים (כרך א', הוראה 3, סעיף 3.3.3.3).
- (5) לא בוצע מסדר פריקה יומי (כרך ו', הוראה 5 סעיף 5.5.1.4).
- (6) החייל פרק את הנשק באופן עצמאי כאשר הקנה מקביל לקרקע (כרך ו', הוראה 5 סעיף 5.5.1.6).
- (7) הוצאה והכנסת מחסנית מהנשק בצורה לא מקצועית ולא בטיחותית (הוראה 3 סעיף 3.3.3.2).

ד. שגיאות

- (1) נוהל קליטת מ"מ 2 לתפקיד בדגש על ההיבטים הבטיחותיים הייתה לא מספיק טובה.

4. לקחים

- א. יש להציב שלט "עמדת פריקת נשקים פלוגתית" ברחבת החניה. פריקת נשקים יתבצעו רק בעמדה זו – באחריות סמ"פ, מידים...
- ב. בעת בביצוע מסדר ניקוי נשקים יהיה מ"כ תורן שיוודא קיום הוראות הבטיחות המחייבות – באחריות מ"מים במחלקותיהם, מידים...
- ג. יש לבצע הכשרה מחודשת לנוהל מחסנית בהכנס לכלל חיילי הפלוגה, עד ביצוע ההכשרה יהיו החיילים עם מחסניות מחוץ לנשקים – באחריות מ"פ, עד 15/7/2015.
- ד. יש לבצע ריענון ותרגול פריקת נשקים לכלל החיילים בפלוגה – באחריות מ"מים עד 15/7/2015.
- ה. יש לקבוע נוהל סדור לקליטת מפקד חדש בפלוגה – אחריות סמ"פ, עד 15/7/2015.

5. המלצות

- א. יש להציב שלט "עמדת פריקת נשקים פלוגתית" בכלל הפלוגות בגדוד – סמג"ד.
- ב. יש להעביר את התחקיר לכלל הפלוגות בגדוד – סמג"ד.

8.9 פורמט תחקיר

הנדון:

1. כללי:

מועד האירוע:
מקום האירוע:
תיאור האירוע:
תוצאות האירוע:
משתתפים בתחקיר:

2. ממצאים עיקריים:

ממצא 1.

ממצא 2.

3. ממצאים נוספים:

ממצא 1.

ממצא 2.

4. מסקנות:

הגורם הישיר הינו גורם

הגורם התורם לאירוע הינו

5. תקלות ושגיאות:

א.

ב.

6. נק' ראויות לציון:

א.

ב.

7. לקחים:

א.

ב.

המלצות:

א.

ב.

8. סיכום:

שם,	דרגה
צוות	פלי

עזרה ראשונה

"אני לא מציל חיים, אני רק מאריך את חוסר התוחלת שבהם."

(מייקל שיבון)

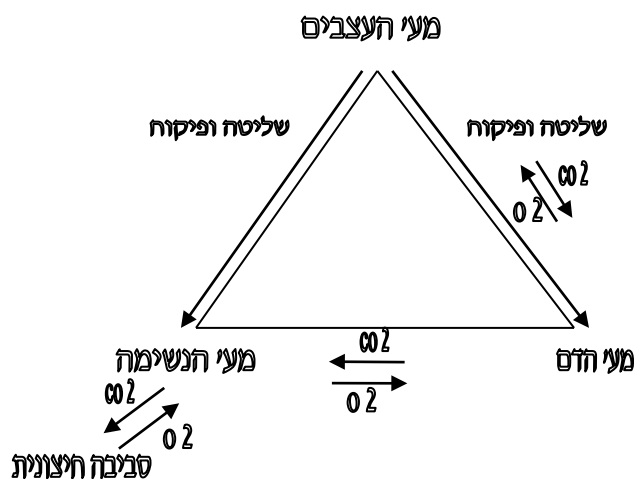
9.1 מבוא

1. במהלך חיינו במדינת ישראל, אנו נתקלים לעיתים רבות בפצועים ואף באירועים הכוללים מס' רב של פצועים. זמן ההגעה הממוצע של ניידת מד"א לאירוע הינו 05 דקות. לעיתים זמן זה הוא זמן קריטי לפצוע כיוון שהפציעה חמורה מאוד ולכן חשוב לדעת כיצד לטפל בפצועים עד שיגיע סגל רפואי בכיר.

2. בצבא מע"רים תופסים חלק חשוב בשרשרת הטיפול והפינוי הרפואי כיוון שהמע"ר הוא הראשון שיעניק טיפול רפואי מציל חיים לחייל בשטח. במהלך סדרת מע"רים עוסקים בעיקר בפציעות מסוג "טראומה" מפני שאלו הפציעות השכיחות ביותר בקרב חיילי צה"ל.

3. **הגדרה טראומה:** חבלה כתוצאה מגורם חיצוני, חום או תנועה, בד"כ מלוות באיבוד של דם. (פציעות קליעים, רסיסים, דקירה ותאונות אימון שונות)

4. **משולש החיים**

בגוף קיימות 3 מערכות עיקריות העובדות בשילוב אחת עם השנייה:

א. **מערכת הנשימה:** אחראית על כניסת חמצן מהסביבה החיצונית לריאות, והוצאת פחמן דו חמצני מהריאות החוצה.

ב. **מערכת הדם:** למע' הדם 3 תפקידים עיקריים:

1. הובלה של חמצן (אל התאים), פחמן דו חמצני (מהתאים החוצה), הורמונים, סוכרים ופסולת בין היתר.

2. ויסות טמפ' הגוף.

3. מע' חיסונית (כדוריות דם לבנות).

ג. **מערכת העצבים:** אחראית לבקרה ולפיקוח על כל מערכות ופעולות הגוף, ביניהן הנשימה, לחץ הדם ופעולת הלב.

כל פגיעה באחת ממערכות אלו תגרור בעיה גם בשתי המערכות הנוספות של משולש

החיים ובכך תביא להידרדרות מהירה של מצב הפצוע.

דוגמה: כאשר מע' הדם תיפגע (דימום) לא יגיע חמצן לרקמות ואיברים בגוף, ביניהם איברים חיוניים בלעדיהם לא יתכנו חיים כגון מוח ולב. תיתכן גם פגיעה שאינה גורמת מוות אך גורמת נכות קשה כמו פגיעה בכליות, נמק של גפה, פגיעה בעמוד השדרה ועוד.

דוגמאות לפגיעה במערכות:

1. מע' הנשימה: חסימת דרכי אוויר, פגיעה בתפקוד הריאות.
2. מע' הדם: איבוד דם (שט"דים)
3. מע' העצבים: פגיעה בראש ועמ"ש, הרעלות.

9.2 הכרה

א. **הכרה:** סך כל המודעויות של האדם לסובב אותו. ההכרה היא המדד לתפקוד מערכת העצבים. כאשר מערכת העצבים אינה פועלת כראוי, נראה פגיעה במצב ההכרה.

הכרה מלאה תגובה מלאה תגובה לכאב חסר הכרה

ב. **ישנם 3 מצבי הכרה:**

1. הכרה מלאה-תגובה הגיונית.
2. הכרה חלקית-תגובה לא הגיונית.
3. פצוע חסר הכרה- חוסר תגובה.

ג. **ציר ההכרה:**

1. מע"ר לעולם לא יבדוק תגובה לכאב
2. פצוע שלא מגיב לקול= חסר הכרה= חסר הגנה

ד. **רפלקסים:**

1. רפלקס: תגובה אוטומטית של הגוף בדרך כלל לצורכי הגנה.
2. דוגמא: הרחקת יד מאש.
3. אנו נתמקד ברפלקסים שמטרתם לשמור על דרכי אויר פתוחות.
4. סוגי רפלקסים:

- א. **רפלקס הבליעה:** דואג שהמזון או הנוזלים יכנסו לזוהט ולא לקנה
 - ב. **רפלקס השיעול:** דואג שאם גוף זר חדר לקנה הוא יצא ולא יגלוש לדרכי הנשימה ויחסום אותן.
 - ג. **טונוס השרירים:** אינו רפלקס, אך תכונה זו שומרת על דרכי אויר פתוחות-כיוון טבעי של שריר הלשון השומר עליה מקובעת במקומה.
- כפי שצינו קודם, פצוע חסר הכרה הינו חסר הגנה זאת כיוון שהרפלקסים ששומרים עליו אינם מתפקדים.
- ה. הסכנה העיקרית לפצוע חסר הכרה שאינו מדמם היא חנק כתוצאה מחסימת נתיב אוויר.

סימנים לחסימת נתיב אוויר:

- התרחבות נחיריים
- התרחבות בית חזה
- אי שקט
- נשימה חלקית
- חיוורון
- כחלון
- חוסר הכרה

ו. **שרשרת המוות:**

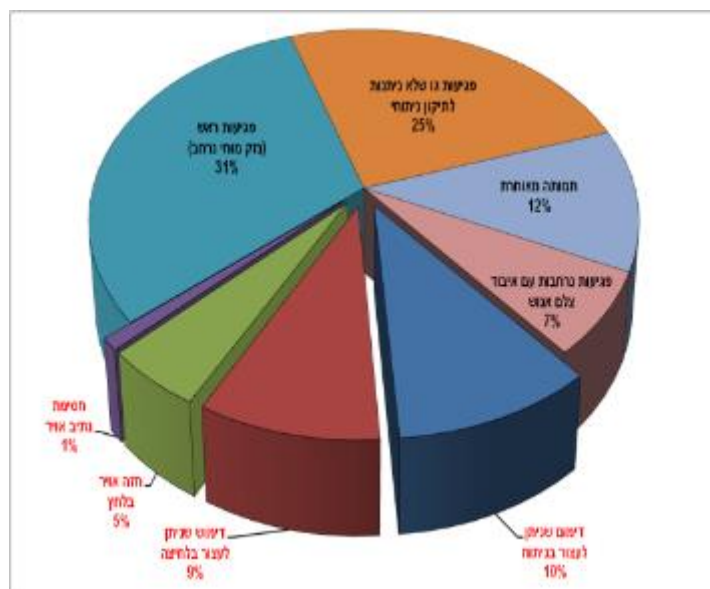
אובדן הכרה	הרפלקס	הסכנה באיבודו
	שיעול	חדירת גופים זרים לקנה הנשימה
	בליעה	חדירת תוכן קיבה ונוזלים לקנה הנשימה-שאיפת הפרשות
	טונוס השרירים	צניחת בסיס לשון וחסימת נתיב האוויר (חנק)

-- חסימת נתיב אוויר – חנק -- דום נשימה -- דום לב – מוות.

הפצועים נחלקים לשלוש קבוצות: פצועים קלים שלא ימותו למרות היעדר טיפול, פצועים קשים שימותו גם בנוכחות טיפול מיטבי ואילו אנו מתמקדים בקבוצה השלישית – פצועים שימותו אם לא יקבלו טיפול מתאים וישרדו בזכותו (מוות בר הצלה).

ז. הגורמים העיקריים למוות בר הצלה:

1. בתרשים למטה ניתן לראות 4 חתיכות המופרדות מהגרף המייצגות את הסיבות העיקריות למוות בר הצלה.
2. שימו לב כי 10% מהפציעות ניתנות להצלה במידה והפצוע יגיע לחדר ניתוח – על כן חשיבותו של פינוי מהיר, כיוון שגם הרופאים והפרמדיקים בשטח לא יוכלו לעזור כל כך לפצוע מעבר לשליחתו במהירות לבית החולים.
3. 0% מהפצועים מתים בגלל חסימת נתיב אוויר ו5% מתים בגלל פגיעה ריאתית שקרויה חזה אוויר בלחץ – 6 תופעות אלו הן ברות טיפול בשטח על ידי רופאים ופרמדיקים.
4. עם זאת שימו לב כי 0% מהפצועים מתים בגלל דימום שניתן לעצור בלחיצה – משמע, דימום שמע"ר יכול לעצור ולהציל את הפצוע. מכאן החשיבות העצומה שיש למתן עזרה ראשונה יעילה ומהירה על ידי מע"רים.

9.3 סכימת טיפול בפצוע

מבוא

- א. בשנות ה-21' עלה בצורה משמעותית אחוז מקרי המוות כתוצאה מהתקפי לב. לכן פיתחו את שיטת ה-C.P.R, החייאת לב ריאה, כטיפול ראשוני בשטח ואכן עלה מספר ההחייאות המוצלחות. בשנות ה-71' התרחש אירוע טרגי ששינה את פני רפואת החירום. מטוס פרטי שבו טסו אורטופד ומשפחתו התרסק וכל בני המשפחה נפצעו. הרופא החל מטפל במשפחתו עד להגעתם של כוחות ההצלה. 3 מבני משפחתו נפצעו קשה ואשתו מתה בביה"ח ומהתחקיר שנערך לאחר מכן נבע כי הטיפול שנתן האורטופד בשטח לא נפל מאיכות הטיפול בבית החולים. האורטופד הסיק מכך שקיימת בעיה חמורה בגישה לנפגעי טראומה - הצידוד ישנו, אך טיפול על פי ה-C.P.R אינו מתאים לנפגעי טראומה.
- ב. לאור זאת החלו להירקם שיטות שונות שכל עיקרן טיפול בטרומה.
- ג. בחלק זה ניגע בעקרונות העומדים מאחורי גישת הטיפול בפצוע טראומה בשטח. עקרון הסכמה היא: טיפול בפצועים שימותו תוך דקות באם לא ניתן טיפול.
- ד. פגיעה במשולש החיים: נשימה, דם ועצבים יכולה לגרום למוות תוך דקות. מנתוני סטטיסטיקה עולה כי מספר גבוהה מהנפגעים בתאונות דרכים ובשדה הקרב נפגעים ביותר ממערכת אחת. לכן יש ליצור סדר קדימויות טיפול. מה שהורג קודם יטופל קודם.

ה. סדר הטיפול הנכון: S A B C

- (1) **S- שלב הבטיחות** - בשלב זה נדאג לביטחוננו, לביטחון הפצוע - נחסום שטפי דם מאסיביים ונבצע בדיקת הכרה.
- (2) **A- שלב הנשימה** - נחפש חסימה בנתיב אוויר.
- (3) **B- שלב הדם** - נחפש חוסר נשימה או פגיעה כל שהיא במערכת הנשימה. (בדיקת איכות נשימה)
- (4) **C- שלב העצבים** - בשלב זה נעצור שטפי דם כאשר העדיפות היא בלחץ ישיר

נקודת ההנחה היא שבפצועי טראומה הלב עובד. כלומר, שריר הלב לא נפגע ועל כן אין כל סיבה שיפסיק לעבוד. אך כיוון שמדובר בפצועים שאיבדו נוזלים ודם. במצב זה המסקנה ברורה - אין כל טעם בביצוע עיסויים ללב, אלא בעצירת הדימומים ובהחזרת נפח נוזלים לגוף.

שלב S (Safety)

- א. עוד לפני הטיפול הממשי יבצע המע"ר פעולות בכדי לדאוג לבטיחות שלו ושל הפצוע.
- ב. הדבר הראשון שיעשה המע"ר הוא הרחקת הפצוע ממקור הסכנה תוך כדי קריאה לעזרה. **בקריאה לעזרה יועבר הדיווח הבא: זהות המדווח, סוג המתאר (ירי, פיצוץ וכו') והאם עדיין מתמשך, מס' פצועים, סוג פציעה, דרישה לפינוי וסיוע מבצעי ורפואי) עדיף להשתמש בנוכחים להעברת הדיווח).**
- ג. לאחר מכן, ינצור את נשקו של הפצוע ויעצור שטפי דם משמעותיים בנקודת לחיצה או ח.ע. או בלחץ ישיר ע"י נוכח ויבצע בדיקת הכרה, אין צורך בבדיקה פיזית-יש להימנע מטלטול הפצוע ואין לשפוך עליו מים.

שלב A (Airway)

- א. פתיחת פה תהיה הפעולה הראשונה שיבצע מע"ר על מנת להבטיח נתיב אוויר פתוח, את פתיחת הפה תתבצע ע"י זשלא"ג (זרת שלוש אצבעות אגודל) ובמידה שלא נפתח זשלא"ג כפול. הסיבות לחסימת נתיב אוויר:
- 1) הפרשות. במידה ונמצאו הפרשות יש לסלקן תוך כדי הטיית הגוף על הצד בחטיבה אחת תוך שמירה על קיבוע עמש"צ – "בול עץ".
 - 2) צניחת בסיס הלשון עקב איבוד הכרה.
- ב. לאחר שלב פתיחת הפה יבצע המע"ר הרמת לסת מחשש כי הלשון צנחה, בעבר נהוג היה להטות את הראש לאחור אך מחשש לפגיעה בעמש"צ יבצע המע"ר הרמת לסת. כמובן את הרמת הלסת המע"ר לא יעזוב אלא אם כן אין חשש לנתיב אוויר ולנשימתו של הפצוע

דגש: פצוע בהכרה שמדבר – אין חשש לנתיב האוויר וניתן לעבור לשלב B.

שלב B (Breathing)

- א. לאחר שדאגנו לנתיב אוויר נבצע בדיקת נשימה במשך 01 שניות (ונכפיל ב2), תוך שימוש במירב החושים כיוון שלא תמיד יהיה קל לקבל הערכה נכונה.
- ב. את בדיקת הנשימה בצורה הבאה: חשיפת בית החזה של הפצוע, קיבע את ראש הפצוע ביד אחת בצורת L וביד השנייה כמובן בצד הרמת לסת. הקשב לנשימת הפצוע (אוזן ליד פה), יש לחוש עם הלחי תנועת אוויר ומבט על בית החזה והבטן (לראות אם הוא עולה). (נתרשם מאיכות) (מחרחרת שטחית) וכמות הנשימה (פחות מ8 נשימות בדקה מוגדרת כלא יעילה) בנוסף נחפש סימני מצוקה נשימתית או סימני פגיעת חזה אחרים (חור כניסה/יציאה, כחלון, גודש ורידי צוואר, נשימת אברי עזר)

שלב C (Circulation)

- א. בצע סריקה חפזה של הגפיים והראש, במידה ומצאנו דימום, נעצור אותו בלחץ ישיר/עקיף.
- ב. במידה ויתגלה שט"ד נטפל בו על פי סוגו כמובן יש עדיפות ללחץ ישיר.
- ג. **קו פינוי מיידי** - בסוף שלב ה-C השאיפה העיקרית שלנו היא לפנות את הפצוע מהשטח, לצורך כך נקבע את הפצוע (קובע אוניברסאלי), נכסה אותו ונעביר דיווח בקשר על מצבו.
- במידה והפינוי מתעכב – ניתן להמשיך לשלבים E ו-D.

ד. דיווח - בסוף שלב ה-C יעביר המע"ר דיווח שיכלול מידע חיוני בלבד:

- (1) מנגנון הפציעה- מהי הפציעה העיקרית של אותו פצוע (חשוב לשים לב, לא תמיד הפציעה שעליה מתלונן הפצוע היא הפציעה העיקרית, יכול להיות שיתלונן על הרגל השבורה אך יהיה לו חור כניסה בבטן)
- (2) הכרה- מהו מצב ההכרה של אותו פצוע (חסר הכרה, מעורפל הכרה, בהכרה מלאה)
- (3) נשימה- כמה נשימות בדקה ומהי אופי הנשימה (מחרחרת שטחית)

שלב D (Disability)

בשלב זה נבצע הערכה מחודשת של מצב ההכרה של הפצוע.

שלב E (Exposure)

- א. אחרי שסיימנו את שלב D, נבצע הפשטה מלאה של הפצוע ונחפש שט"דים נסתרים באיזור בית השחי, גב ועכוז. דימום באיזור זה יעצר ע"י הצמדת ת.א למקום והשענת הפצוע על הת.א.
- ב. לאחר מכן, נכסה את הפצוע ונדאג לחמם אותו על מנת שמצבו לא הידרדר.
- ג. **דגש** – היפותרמיה (ירידה של חום הגוף מתחת 35 מעלות) גורמת לירידה בתפקוד של גורמי הקרישה של הגוף ובכך מחמירה את הדימומים בטרומה – על כן יש להקפיד על כיסוי הפצועים על מנת שלא יאבדו חום גוף.

דגשים כלליים לסכמה

- א. אין לדלג על שלבים מבלי לסיים כל שלב במלואו.
- ב. שמירה על תקשורת בפצוע בהכרה.
- ג. פציעת ראש נחבש בשלב ה-C על ידי לחץ ישיר.

ד. מינימום טלטול (לשמירה על עמ"ש).

ה. לפצוע בהלם/ מעורפל/ חסר הכרה אין לתת שתייה ממספר סיבות: מערכת העיכול אינה עובדת טוב וקיימת סכנת אספירציה (הקאה וכניסה של הנוזלים לריאות), ישנו סיכוי טוב שהפצוע יזדקק לחדר ניתוח ושתייה מסבכת את העניין.

ו. הטיפולים שיינתנו משתנים בהתאם לתנאי הלחימה, מסתור ומחסה.

ז. במקרה של מתאר מאוים יש לפעול לפי ההנחיות הבאות:

שלב/ מתאר	פעולות
תחת איום ישיר	ברגע הגיענו לפצוע, נתפוס מסתור (מקום המסתיר מפני אויב, אך לא מגן מאש שטוחת מסלול) וננטרל את האיום תוך כדי קריאה לעזרה. מיד לאחר שהאיום נוטרל, נרחיק את הפצוע למחסה הקרוב ביותר שם נוכל לטפל בו בצורה יעילה. במסתור יתבצעו אך ורק פעולות מיידיות – פתיחת נתיב אוויר ועצירת שט"דים.
מאחורי מחסה	מחסה – מקום המגן מפני אש שטוחת מסלול, שם תתבצע כל הסכימה לטיפול בפצוע טראומה.

סכימת טיפול המע"ר בפצוע - סיכום

שלב	פעולות לביצוע	דגשים/הערות
S + טיפול ראשוני	הרחקת הנפגע והמטפל מהסכנה, תפיסת מחסה	- הבנת האיום ונטרולו, שימוש בנוכחים, תקשורת עם הפצוע - נטרול גורמים נוספים המסכנים את הסובבים כגון פריקת נשק, הרחקת תחמושת - יש לעודד פצוע בהכרה לטיפול עצמי
	קריאה לסיוע ודיווח	- קריאה לעזרה - נושאים לדיווח: זהות המדווח, סוג המתאר (ירי, פיצוץ וכו') והאם עדיין מתמשך, מס' פצועים, סוג פציעה, דרישה לפינוי וסיוע מבצעי ורפואי (עדיף להשתמש בנוכחים להעברת הדיווח)
	עצירת דימומים משמעותיים הניתנים לעצירה בלחיצה	- במתאר מאוים עצירת הדימום בלחץ עקיף, בעדיפות ראשונה באמצעות CAT ובעדיפות שניה באמצעות ח.ע גומי - במתאר שאינו מאוים עדיפות לביצוע לחץ ישיר (תחבושת אישית) במידת האפשר
	בדיקת הכרה מילולית – תגובה לקול	תקשורת עם הפצוע תו"כ טיפול
A	פתיחת פה לבדיקת הפרשות	סילוק הפרשות (הטיית הראש הצידה/בול עץ)
	פתיחת נתיב אוויר	<u>במקרה של חסימת נתיב אוויר:</u> 0. פתיחת נתיב אוויר ע"י קיבוע ראש לאחור/Jaw /Chin Lift 6Thrust 6. שמירה על נתיב אוויר פתוח באופן רציף

B	בדיקת נשימה	ע"י קרוב האוזן לפה הנפגע, הנחת יד על החזה ופתיחת נתיב אויר חוזרת במידת הצורך
C	• סקירת גפיים וראש תו"כ סחיטה • עצירת דימומים שהתגלו	• הפשטה מהירה (במידת האפשר,) טלטול מינימאלי, לא לשכוח לבדוק עכז וגב • במקרה ונמצא דימום: עצירת הדימום בעדיפות ע"י לחץ ישיר
קו פינוי מיידי		
הכנה לפינוי	• דיווח • כיסוי הנפגע	• שמירה על נתיב אויר פתוח ומיקום הפצוע בחש"י לאורך כל הטיפול
טיפול במהלך המתנה	• הפשטה מלאה וחיפוש פציעות נוספות	• דיווח במידה וחל שינוי במצבו של הנפגע • במידה וחבר איש צוות רפואה, יש להעביר דיווח על הפציעות והטיפול שניתן
לפינוי	• עצירת דימומים שהתגלו • כיסוי הנפגע • העמסה לאלונקה + קיבוע	

9.4 שט"דים – זיהוי וטיפול

הזכרנו קודם כי 8% מהתמותה בשדה הקרב נובעת מדימומים הניתנים להיעצר בלחיצה .
בחלק זה נתמקד בסכנות וטיפול בדימומים בשטח.

1. סוגי דימומים:

א. ישנם 6 סוגים עיקריים לשט"דים:

- (1) שט"ד חיצוני - דם פורץ אל מחוץ לגוף והינו נשלט - בשט"ד מסוג זה נטפל בשטח.
- (2) שט"ד פנימי - דם מצטבר בחללי הגוף (בטן, חזה וגולגולת) והוא בלתי נשלט - לא ניתן לטפל בשט"ד זה בשטח על כן יש לשאוף לפינוי מיידי.

ב. סכנות השט"ד:

- (1) הלם - נרחיב עליו בהמשך
- (2) היפותרמיה - כפי שלמדנו במבוא אחד מתפקידי הדם הוא שמירה על טמפ' תקינה בגוף. במצב של אובדן דם מע' וויסות זאת לא פועלת כהלכה, מה שגורם לירידה דרסטית בטמפ' הגוף ועל כן יש לכסות את הפצוע ולהפריד אותו מן הקרקע .
- (3) נמק - במקרה של שימוש בח.ע, יוצר נמק תוך 3-4 שעות, על מנת למנוע זאת יש לרשום את שעת ההנחה לדאוג להמרה בהקדם האפשרי.

2. הלם

- א. הגדרה: ירידה בתפקוד הרקמות והאיברים כתוצאה מירידה בהספקת הדם (החמצן) לתאים. הלם נגרם כתוצאה מאיבוד דם או נוזלים.
- ב. יתכנו סיבות רבות לירידה בהספקת הדם לתאים כגון: התייבשות, שלשולים, הקאות, אך **בחלק זה נדבר על אובדן בנפח הדם, זאת כיוון שבמתאר צבאי פציעות טראומה (איבוד דם בשל שט"דים חיצוניים ופנימיים) נפוצות יותר.**
- ג. במצב של הלם הגוף אינו יכול לתפקד כרגיל. היות ונפח הדם יורד, הגוף מפעיל מנגנוני הגנה המספקים דם למרכזים חיוניים (מוח ולב) על חשבון אברים פחות חיוניים כגון עור, קיבה וכלי דם פריפריים.

ד. סימנים:

- (1) דן החזק - דופק מהיר וחלש, נשימה מהירה ושטחית
 - (2) הכרה מדרדרת, חיוורון, זיעה קרה, קור וצמרמורות.
- חשוב לזכור:
- (1) גם פצוע ללא דימום חיצוני יכול להיות במצב של הלם מדימום פנימי!
 - (2) אובדן הכרה הינו סימן מאוחר ומעיד על מצבו הקשה של הפצוע
 - (3) מצב ההלם ממשיך להידרדר גם לאחר עצירת הדימום לכן יש לשאוף לפינוי מהיר!
- ה. טיפול

- 1) עצירת הדימום – עפ"י השיטות שנלמד בהמשך
- 2) כיסוי הפצוע, כיוון שהוא מאבד חום מגופו במהירות (אחד התפקידים של הדם הינו שמירה על טמפ' של הגוף)
- 3) פינוי מהיר מאוד לביה"ח.
- 4) ישנן שתי שיטות לעצירת השט"דים:
 - לחץ ישיר - עצירת הדימום מכלי הדם הספציפי שנפצע (יעשה על ידי תחבושת אישית ומשולש לחץ).
 - לחץ עקיף - משמעותו הפסקת זרימת הדם אל הגפה הפצועה כולה. (יעשה ע"י ח.ע אונק' לחיצה).
 - לחץ ישיר תמיד עדיף!!! אך לא תמיד ניתן לבצע לחץ ישיר, לעיתים הוא גם לא יעיל.

3. לחץ ישיר

- א. עצירת הדימום לגפה תתבצע ע"י שימוש בתחבושת אישית בחבישת "דגל אנגליה". – במידה והדימום ממשיך יש להניח משולש לחץ כדי להגביר את הלחץ על הדימום.

ב. דגשים להנחת ת.א:

- 1) הנחה על מקום הדימום.
 - 2) הצלבה מתחת לגפה.
 - 3) מתיחה למעלה סיבוב השרכים 081 מעלות ועוד 45 מעלות, כך נוצר הלחץ הנקודתי. ליפוף שאר השרכים מבלי לעלות על השפתיים הלבנות - זאת על מנת שנוכל להבחין אם הלחץ שהופעל מספיק לעצירת הדימום.
 - 4) בדיקת חום, צבע ודופק על מנת לוודא שזרימת הדם לגפה לא נפגע.
- ג. במידה והדימום לא נעצר נוסף משולש לחץ:

דגשים להנחת "משולש לחץ":

- 1) יצירת קשר במרכז המשולש והנחת הצד הבולט על מקור הדימום.
- 2) סיבוב סביב היד וליפוף השרכים בצידי הקשר.
- 3) העלאת הליפופים מעל הקשר.
- 4) קשירת השרכים בצד השני של היד.

ד. דגשים להנחת ת.א חדשה:

- 1) תחבושת שדה אישית חדישה מתוצרת חברת First Care Products. התחבושת באה להחליף את תחבושת השדה האישית המוכרת. התחבושת נמצאת כרגע בשימוש רק בקרב יחידות השדה ובקרב סגל הרפואה. במחקר שבוצע בחיל נמצאה התחבושת עדיפה על הישנה ועל תחבושת נוספת שנבחנה.
- 2) תכונות התחבושת - התחבושת מגיעה באריזה כפולה: אריזה חיצונית הכוללת נתונים והוראות עמידה בפני מים, ואריזת ואקום פנימית שקופה. התחבושת סטרילית כל עוד האריזה הפנימית שלמה. לתחבושת עצמה ארבעה חלקים:

א. פד מלבני סטרילי (גודל האלכסון "4)

ב. אגד אלסטי נמתח בלתי-דביק, הכולל שרוול לחבישה עצמית.

ג. גשר פלסטי להגברת לחץ החבישה.

ד. תפס פלסטי לאגד.

(3) טכניקת השימוש:

א. לאחר הוצאת התחבושת מן האריזה, הנח את הפד על מקור הדימום תוך הפעלת

לחץ ידני, והקף את הגפה פעם אחת באמצעות האגד הנמתח.

ב. העבר את האגד המתוח דרך הגשר להגברת הלחץ.

ג. מתח את האגד לכיוון הנגדי, על הגשר.

ד. לפף את האגד סביב לגפה, ודאג לאטום את קצות החבישה.

ה. קבע את החבישה ע"י תפיסת האגד המלופף בתפס הפלסטי.

ו. ע"מ להגביר את הלחץ המופעל, ניתן לסובב את הסבב הפלסטי כשהוא אוחז את

האגד. בתום ביצוע החבישה יש לוודא קיום דופק ומילוי קפילרי תקין, דיסטלית

למקום החבישה בעזרת השרוול שנמצא בצידה השני של התחבושת – אפשר יהיה

לבצע חבישה עצמית.

(4) יתרונות התחבושת:

א. ניתנת לחבישה עצמית.

ב. ניתנת לשימוש כאלתור לח.ע

ג. בעקבות האלסטיות משמשת גם כחבישה משנית (ע"י אטימת הקצוות).

ד. זריזות.

(5) במידה ויש דימום בו אין אפשרות להניח ת.א כשיטת "דגל אנגליה" יש לעצור את הדימום

באמצעות הפעלת לחץ ישיר עם תחבושת אישית באזור המדמם. איך ואיפה? צוואר,

בית שחי, בטן. חשוב לבדוק גם חלקי גוף פחות גלויים כגון: **גב תחתון, עכוז ובית שחי.**

דימומים מאזורים אלו יכולים להיות משמעותיים ואי גילויים יכול לגרום להדרדרות

מהירה במצב הפצוע.

חשוב: על דימומים מאזור החזה והגב העליון לעולם לא נניח ת.א, כיוון שאטימת הפצע יכולה להביא החמרת

פגיעת החזה!

4. לחץ עקיף

א. מקרים להנחת חוסם עורקים:

- (1) קטיעה מלאה או חלקית - נניח ח.ע בקטיעה גם אם האיבר לא מדמם (כיוון שלאחר מס 'דק' יופיע הדימום).
- (2) בעיה בנשימה - פצוע עם בעיות נשימה ובו בזמן שט"ד חיצוני.
- (3) ריבוי פצעים ופצועים - במקרה בו אין מספיק כוח אדם להעניק לפצועים טיפול מיטבי נשתמש בלחץ עקיף.
- (4) רסיס גדול מדמם - במקרה שישנו דימום במקום בו חדר הרסיס יונח ח.ע לפי הדגשים.
- (5) חושך - לא ניתן לראות את מקור הדימום במדויק לכן נניח את ה - ח.ע בראש הגפה. לא בכל מצב של לילה ולא רק במצב של לילה אלא מדובר בחושך מוחלט שאיננו מאפשר הנחת ת.א.
- (6) לחץ ישיר שנכשל - כיוון שת.א ומשולש לחץ לא עצרו את הדימום נניח ח.ע.
- (7) תחת אש - מניחים את הח.ע וגוררים למחסה.

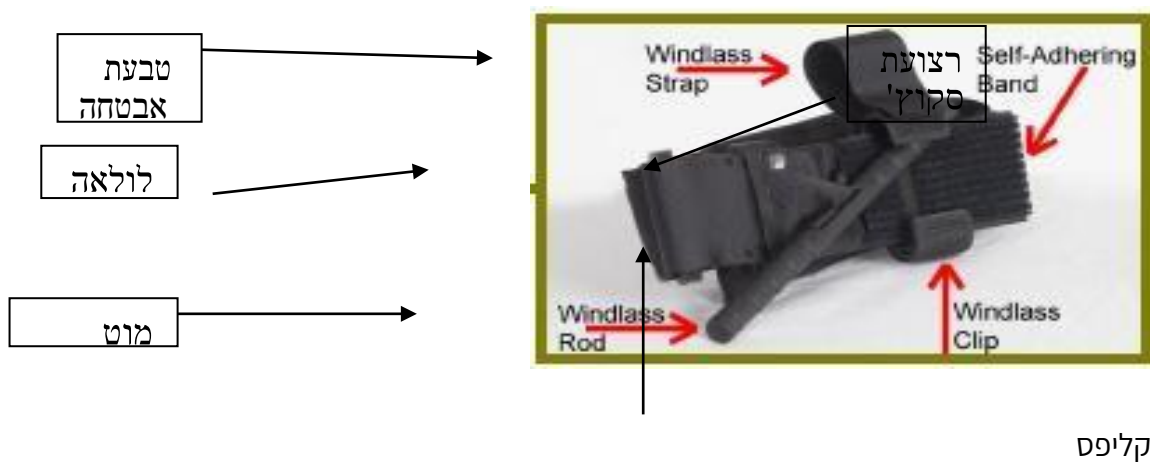
ב. דגשים להנחת ח.ע:

- (1) אין להניח ח.ע על בגד.
- (2) הח.ע תמיד יימצא במצב מגולגל.
- (3) יש להשאיר שרך באורך 05 ס"מ לפני תחילת הליפוף, כדי שתהיה אפשרות לבצע קשר בסוף הליפוף וכדי שה-ח.ע יבלוט.
- (4) הנח את הח.ע כ - 01 ס"מ (4 אצבעות) מעל השט"ד וזאת כיוון שכלי הדם מתכווצים לאחר ברגע שהם נפגעים, עקב האלסטיות שלהם.
- (5) הליפוף הראשון יהיה חלש ליצירת בסיס עליו נעבוד ולמניעת מתיחת העור. מתיחה לפני כל ליפוף.
- (6) יש לנצל את כל החסם לליפוף.
- (7) יש להקפיד על מיקוד הלחץ בזמן ליפופים.
- (8) יש לנסות להציל מפרקים ולכן תמיד נעדיף להניח ח.ע מתחת למפרקים. במידה והפציעה קרובה למפרק (פחות מ-01 ס"מ) אין להניח ח.ע. על המפרק אלא מעליו.
- (9) בסוף ליפוף נקשור פעמיים (על מנת שהפצוע לא ינסה להורידו).
- (10) רישום לאחר ח.ע: שם, שעה ב 4 ספרות וח.ע. יש לרשום מעל הח.ע, מצח ובטן (11:60 בערב שלא יירשם 11:10 כיוון שאין זה אותו זמן שעובר).
- (11) בדיקת דופק = אין דופק
- (12) מע"ר לעולם לא יסיר ח.ע!

ג. קיימים 4 סוגי ח.ע. בצבא כיום:

- 1) ח.ע. גומי – משמש לעצירת דימומים באיברים גליליים דקים (גפיים עליונות ושוקיים. לא בירכיים).
- 2) ח.ע. הולנדי – יצירת ח.ע. ממשולשי בד במידה ואין בנמצא ח.ע. גומי.
- 3) ח.ע. רוסי – יצירת ח.ע. ממשולשים ומקל על מנת לעצור דימומים בירך.
- 4) CAT – ח.ע. שנועד להחליף את האלתור של הח.ע. הרוסי. יכול לשמש לעצירת דימום בכל גפה כולל בירך. ניתן להניח את הח.ע. ביד אחת ובכך המטפל יכול לטפל בעצמו.

מבנה חסם עורקים מסוג CAT :

ד. הוראות השימוש ב-CAT באמצעות יד אחת:

1. עטוף את הCAT על הגף הפגועה.

2. הדק את רצועת הסקוץ' ואבטח את הרצועה על גבי עצמה.

3. הצמד את הרצועה סביב לזרוע אך לא דרך הקליפס.

4. סובב את מוט ההידוק עד לעצירת הדימום.

5. הדימום בשליטה! נעל את מוט ההידוק בקליפס.

6. הדק את הרצועה על מוט ההידוק (בגף צר).

7. אבטח את המקל והרצועה בטבעת, והדק אותו לוו בצד השני של הקליפס.

5. נקודות לחיצה

א. המושג נק' לחיצה מתייחס לחסימה של עורק (ע"י לחיצתו עם האצבעות כנגד לעצם) כדי לעצור את הדימום בהמשך הגפה. זוהי פעולה קשה לביצוע ואינה הטיפול המועדף לעצירת דימום. נק' לחיצה מומלצת כאשר ישנם שני מטפלים- האחד לוחץ בנק' הלחיצה והשני מבצע חבישה לוחצת, הנחת הח.ע או ממשיך את סכמת הטיפול.

ב. איך ואיפה? - לא קל ללחוץ זמן רב בנק' לחיצה וכמובן לא ניתן להפסיק ללחוץ לאורך כל הטיפול והפינוי ולכן חשובה מאוד התנוחה (שתהיה נוחה במיוחד). רצוי להשתמש באגרופ ולא בכריות האצבע, רצוי למצוא דופק מקומי לפני הלחיצה.

1) מפשעה- במידה ויש דימום מהירך או קטיעה גבוהה ניתן לבצע נק' לחיצה זו תחילה נמצא דופק בפמורלי בעזרת האגרופ נבצע את נק' הלחיצה.

2) צוואר – יש ללחוץ על צד אחד ולהטות את הראש (אם ניתן).

3) זרוע – נחלץ על העורק הבריכאלי – הלחיצה מתבצעת בין השרירים בחלקה הפנימי של היד תוך כדי סיבוב היד כולה כדי שישתובב העורק בהתאם.

6. אלתורים וטיפול עצמי

במתארים מתמשכים או בהיתקלות, יש סיכוי גבוה שיאלץ המע"ר לאלתר ציוד רפואי כשאינן במצא. מספר דוגמאות:

- א. כמו שכבר למדנו, ח.ע רוסי וח.ע הולנדי ניתן לאלתר ממשולשים, ובמידה שאין, ניתן לאלתר בעזרת מדים או חגורת מכנס/רצועת נשק.
- ב. את תחבושת ה-FIRST CARE, ניתן לחבוש בחבישה עצמית. בנוסף, בשל האלסטיות של התחבושת, ניתן לאלתר איתה ח.ע.
- ג. ניתן לאלתר קיבוע לאיבר פגוע ע"י שני מקלות ומשולשים הקשורים מסביב לאיבר מעל האיזור הפצוע.
- ד. במידה ויש דימום פשוט קטן ואין לנו ת.א, אפשר להצמיד חולצה למקום ולהפעיל לחץ מבלי לשחרר.

7. פינוי - הסיבות לפינוי חיילים מהשטח:

- א. סיבה רפואית- הפצוע זקוק לטיפול רפואי מעבר ליכולת בשטח.
- ב. המענה הרפואי הסופי לפצועים צריך להינתן בבית החולים והשאפה צריכה להיות הבאת הפצועים לשם מהר ככל האפשר.
- ג. סיבה אג"מית (מבצעית) – הלחימה נמשכת ויש לפנות את הנפגעים בכדי לאפשר את המשך הפעילות המבצעית.
- ד. סיבה מוראלית – לוחם שידוע שידאגו לפנותו כשיפצע בצורה הטובה והמהירה ביותר, יהיה בעל מורל גבוה יותר.
- ה. בנוסף, לוחם, שבאופן טבעי מודאג למצבם של חבריו, ישקוט כאשר יראה את חבריו הפצועים מטופלים ומפונים במהרה.

שרשרת הפינוי הרפואי

רמה	גורם מטפל	אופן הפינוי אחורה
ברמת המחלקה	מע"ר וחובש מחלקתי (בחי"ר)	רגלי/רכוב
ברמת הפלוגה	חובש פלוגתי (נאפ"ל)	רגלי/רכב קרקע מבצעי מחלקתי
ברמת הגדוד	מחלקת הרפואה הגדודית - תאג"ד	רכוב (רק"מ)
ברמת החטיבה	פלוגת החי"א קדמית (פלה"ק)	רכוב (רכב/רק"מ),
נקודת שחלוף (במידת הצורך)	כח רפואה לייצוב הנפגעים	רכוב
מערך העורף	בית חולים (לחלופין ביח"ש, יכ"ז)	

- (1) פצוע לאו דווקא יעבור בכל דרג ודרג. ניתן לדלג על דרגים או להעביר את הפצוע ישירות לביה"ח כל עוד הוא קיבל טיפול. ככלל, פצוע לא יחזור אחורה לדרג טיפול קודם.
- (2) במבצעים בהיקף קטן (חירום לכל דבר) לא יוקם פלה"ק בשטח – לדוגמא, הכנסה של כוח מצומצם בסד"כ של מס' פלוגות או גדוד לעזה.
- (3) פינוי מבסיסים עורפיים מתבסס על כוחות הרפואה של הבסיס ורכבי פינוי אורגניים של הבסיס. במקרי חירום ניתן להשתמש בבסיסים עורפיים במד"א או בפינוי מוסק.

8. כלי פינוי

- (1) פצוע יכול להיות מפונה דרך הקרקע, האוויר או הים, בהתאם למתאר הלחימה וכלי הפינוי הזמינים באותו הזמן.
- (2) קרקעית – פצועים אמנם יכולים להיות מובלים אחורה רגלית על ידי אלונקות, אבל דרך פינוי זו נועדה רק למרחקים קצרים יחסית כיוון שהיא איטית ביותר, חשופה מאוד לאויב ומסוכנת לפצוע. הפינוי הרגלי הוא עד לכלי רכב/רק"מ המסוגל להעביר את הפצוע אחורה לדרג טיפול אחורי יותר. רכבי פינוי יכולים להיות ממוגנים (דוגמת זאבבולנס או אבירבולנס ממוגן) או שיכולים להיות קלים ולא ממוגנים (דוגמת פורדבולנס או האמרבולנס). רק"מי פינוי משתנים בדרגות המיגון שלהם – נגמ"ש פינוי הוא כלי הרק"מ הכי פחות ממוגן אך הכי נפוץ מבחינת רכבי פינוי – מגן בעיקר נגד נק"ל. אכזרית או טנק הם כלים הרבה יותר כבדים ומספקים הגנה יותר יעילה, אך השימוש בהם כרכבי פינוי מועט יחסית.
- (3) פינוי ימי – יתבצע דרך ספינות חיל הים. מתבצע בעיקר במבצעים ימיים.
- (4) פינוי מוסק – שיטת הפינוי האידיאלית כיוון שהיא המהירה ביותר. אולם לא תמיד ניתן להשתמש בה – מסוק לא יכול לנחות בשטח מאויים, בתנאי קרקע או מזג אוויר שלא מאפשרים זאת. כמו כן, זמינות משאב זה במלחמות מוגבלת לעיתים כיוון שהמסוקים לעיתים משמשים למשימות אחרות.
- (5) לכל כלי פינוי יכולת סחיבה שונה של פצועים, על כן כשמזמינים פינוי יש להתעדכן עם החמ"ל בסוג כלי הפינוי שמגיע וכמה פצועים ניתן להעמיס עליו. כמו כן, יש לבצע הבדלה בין פצועים שניתן לפנותם בשיבה (דוגמת חייל ששבר את ידו) לפצועים שחייבים לשכב (לדוגמא חייל פצוע בטן). כמובן שכל שיש יותר פצועים שוכבים – ככה ניתן להעמיס פחות את כלי הפינוי.
- (6) פצוע יוגדר בשטח על ידי הגורם הרפואי הבכיר כ"דחוף" או "לא דחוף" (לא כקל/בינוני/קשה – זו הגדרה שמשמשים בה רק כאשר פצוע כבר הגיע לבית חולים ולא בשטח). נשאף לפנות את הפצועים הדחופים לפני הלא דחופים.

9.5 פגיעות בע"ח ארסיים

1. מידי שנה נפגעים עשרות חיילים מפגיעות בע"ח ארסיים. המצאותם הרבה של חיילים קרביים בשטח הופכת אותם לאוכלוסיית סיכון. לכל בע"ח ארסי יש מגננון ארס המיוחד לו.
2. **ארס:** רעלן היוצר ע"י בע"ח ומועבר ע"י נשיכה או עקיצה.
3. בעל חיים ישתמש בארסו לפגיעה רק משני מניעים:
 - א. הגנה- כאשר הוא חושש לחייו.
 - ב. התקפה- לטרור על מנת להשיג מזון.
- בעל חיים יפגע באדם רק מתוך הגנה, כשהוא מרגיש מאוים, ולא מתוך רצון לתקוף.
4. בעלי החיים הארסיים בארץ מתחלקים בגדול לנחשים, עקרבים ועכבישים. לא ניכנס לדרכי הזיהוי בין הפרטים הארסיים של משפחות אלו לבין אלו שאינם ארסיים כיוון שכמעט לכל מאפיין חיצוני של חיה ארסית/לא ארסית יש יוצא דופן – על כן יש להתייחס לכולם כאילו הם ארסיים.
5. הארס של החיות השונות יכול לגרום לתגובות שונות – בין אם פגיעה מקומית שמתבטאת בכאב, נפיחות, אודם, ובין אם פגיעות כלל מערכתיות שמתבטאות בהקאות, שיתוק בשרירי הנשימה, אי שליטה על סוגרים, הפרעות בקצב לב, איבוד הכרה ומוות.
6. הפעולות לאחר הכשה מחיה ארסית - ארבעת ה"נונים":
 - א. נרגיע את החייל- הכרחי על מנת להאט את הדופק וקצב זרימת הדם ובכך להמעיט התפשטות הארס ולהקל על הטיפול.
 - ב. נחטא את האזור.
 - ג. נקבע בכדי למנוע תזוזה והזרמה של הדם.
 - ד. נפנה. לכל ארבעת בע"ח שהזכרנו קיים נסיון בביה"ח! לכן, חשוב לפנות מהר.
- לסיכום: הרגעת הנפגע, קיבוע האיבר, ופינוי מידי לבית החולים.
- ה. הטיפול בביה"ח: **נסיון** - "חיסון סביל" לארס המיוצר ע"י הזרקת כמויות קטנות של ארס לסוסים, פרדות וחזירים (בד"כ) במשך מספר רב של שבועות, וסינון הנוגדנים מדמם לאחר מכן.

7. איסורים

- (1) אסור לחתוך את האיבר. חיתוך המקום עלול לגרום לזיהום.
- (2) אין לשאוב את הארס גם המציצה הטובה ביותר (ומדדנו את זה) תשאב רק חלק קטן מהארס (עד 31%), וחלקו אף יישאר בתוך פה המטפל ועלול לגרום להרעלתו.
- (3) אין להניח כל חסם שהוא. חסם אינו יעיל ואף גורם ליותר נזק. הוא משאיר כמות גדולה של ארס מרוכזת בגפה ובנוסף לרעלים הנוצרים מהח.ע הדבר יכול להביא לנמק מהיר מאוד.
- (4) אין לקרר את הגפה הפגועה כיוון שהדבר מאיץ את פעולת הארס.

8. מניעה

- (1) פגיעות בעלי חיים ארסיים עלולות לגרום לנזקים בלתי הפיכים ואף למוות. מטרתנו היא למנוע נזקים אלו מבעוד מועד. רוב הפגיעות נגרמות באשמתנו, ולכן המניעה מתבססת על ניתוק מגע מיותר עם בעלי החיים הללו:
 - אין להתגרות בבעל חי, משום שהוא לא יתקוף, אלא אם ירגיש מאוים.
 - יש להימנע משינה על הקרקע ושליחת ידיים למקומות נסתרים כמו שיחים, אבנים, ערמות זרדים ומחילות באדמה.
 - יש ללכת בנעליים גבוהות ובביגוד ארוך, לנער שקי שינה, בגדים ומגבות לפני השימוש.
 - מניעת תנאי מחייה של בעלי החיים: מזון - מכרסמים ואשפה, ואזור מחיה - צמחייה סבוכה.

9.6 פגיעות אקלים

אחת הפגיעות הנפוצות ביותר בצבא הן פגיעות אקלים, פגיעות אלו יכולות לגרום נזק בלתי הפיך יתכנו סיבוכים מערכתיים ואף מוות. חשוב להכיר את פגיעות אלו ודרכים למנוע אותן ב 311%.

1. התייבשות:

- א. הגדרה: פגיעה במאזן הנוזלים בגוף. התייבשות משמעותה מחסור בנוזלים, נוזלים דרושים לנו כמעט בכל פעולה בחיים לכן מחסור בהם יכול לגרום לפגיעה בתהליכי בחיים בגוף.
- ב. סימנים: צמאון, עור סמוק, דופק מהיר, שותן כהה ומועט, כאבי ראש, בחילות.
- ג. טיפול:

- (1) הפסקת פעילות והעברה למקום מוצל.
- (2) החזר נוזלים בשתייה איטית כיוון שהחזר נוזלים מהיר מכביד כל הקיבה ויש חשש שהנפגע יקיא, מה שיכול להחמיר את מצב ההתייבשות.
- (3) השגחה.
- (4) פינוי.
- (5) לסיכום: הפסקת פעילות, החזר נוזלים איטי השגחה ופינוי.

2. מכת חום:

- א. הגדרה: פגיעה רב מערכתית הנובעת מעלייה חדה של טמפר' הגוף (מעל 30 מעלות) עקב הפרעה במאזן החום בגוף.
- ב. להבדיל ממחלות: הגוף מייצר וקולט יותר חום מאשר הוא פולט, החום מצטבר בגוף ומביא לעליית הטמפר' בגוף, פגיעה במערכות הגוף, מה שיכול להוביל למוות.
- ג. מכת חום יכולה לקרות ללא התייבשות!
- ד. סימנים: סימני מכת החום לא תמיד ניתנים לזיהוי מוקדם, ברוב המקרים הנפגע יאבד הכרה באופן פתאומי. סימנים נוספים: בלבול, אפאטיות/אגרסיביות, בחילות הקאות, כאבי ראש.
- ה. טיפול:

- (1) הפסקת פעילות והעברה למקום מוצל.
- (2) קירור הגוף ע"י הרטבה במים. אין לשפוך מים על ראש הנפגע מחשש לחנק במקרה של אובדן הכרה.
- (3) השגחה
- (4) פינוי
- ו. ההתמודדות הטובה והקלה ביותר בפגיעות אקלים היא לא זיהוי מהיר אלא צעד לפני, מניעה:
- (1) מנוחות מסודרות- רבע שעה כל שעה ושעה כל שש שעות.
- (2) שתייה מרובה
- (3) ביגוד מאוורר תשומת לב לאוכלוסיית סיכון
- (4) פעילות עפ"י סרגל מאמצים ומנוחות מסודרות.

פגיעות אקלים קר

3.

א. בניגוד לדעה הרווחת, מאחר ואנו נמצאים במידה חמה ניתקל רק בפגיעות חום, קיימת נטייה לזלזל בפגיעות קור ולהזניח טפול ומניעה.

ב. אנו מחלקים את פגיעות האקלים הקר לשני חלקים - פגיעות היקפיות ופגיעות מרכזיות

ג. (היפותרמיה)

ד. גורמי סיכון לפגיעות אקלים קר:

- 1) תנאי סביבה - טמפ' נמוכה, רוח חזקה, גשם/ברד/שלג
- 2) שכיבה ממושכת על הקרקע (איבוד חום לקרקע)
- 3) ביגוד לא מתאים
- 4) תזונה לא נכונה
- 5) מצב סטטי (להבדיל מפעילות גופנית כלשהי היוצרת חום)
- 6) שתיית אלכוהול

ה. פגיעות קור היקפיות

1) פגיעות קור הקפיות הן פגיעות המתרחשות בקצוות הגוף - אצבעות וכפות הידיים והרגליים בעיקר. הן נחלקות לשלפוחיות קור, רגלי חפירות וקפיאת רקמות. לא נכנס להבדלים בין מצב למצב, אבל חיוורון/כחלון/אודם, כאבים, נימול, התנפחות של הרקמה והרס מקומי של הרקמה במצבים קשים עד למצב של נמק.

2) טיפול:

- הרחקה מגורם קר
- החלפת בגדים רטובים
- חימום האיבר ע"י עטיפה בבגד יבש
- פינוי

ו. פגיעת קור מרכזית - היפותרמיה

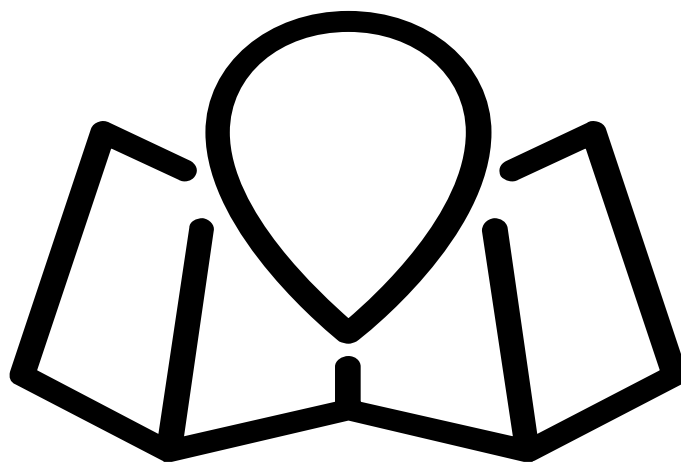
1) פגיעה רב מערכתית עקב ירידת טמפ' הגוף מתחת ל 35 מעלות. היפותרמיה יכולה להיגרם משתי סיבות: אובדן דם מאסיבי או קור ורטיבות.

2) סימנים: צמרמורות, כחלון, דיבור איטי, תגובה איטית, נשימה איטית ושטחית, דופק איטי, חוסר קואורדינציה, אובדן הכרה.

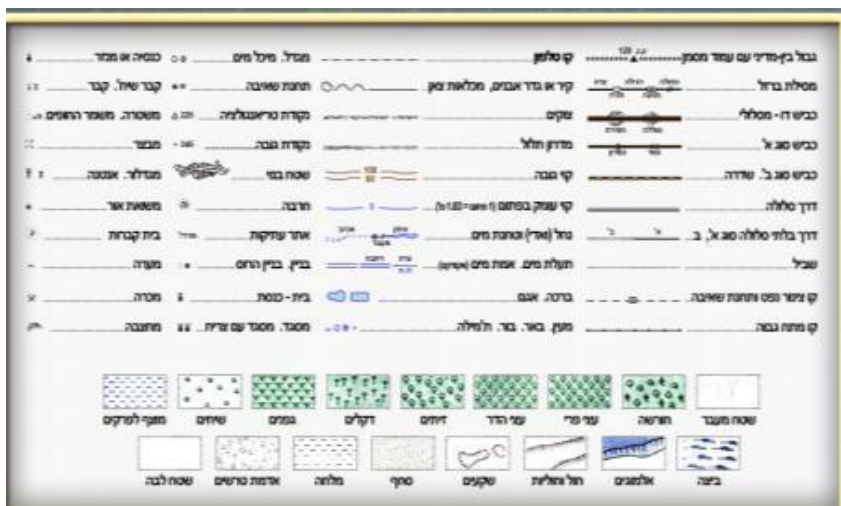
3) טיפול:

- הרחקה מגורם קר והעברה למקום חם
- החלפת בגדים רטובים
- חימום בחום עקיף בלבד!
- פינוי

טופוגרפיה

10.1 מושגים בטופוגרפיה

סימנים מוסכמים לקריאת

מפה

התבליט: מפה הינה תיאור גראפי מוקטן של פני השטח ממבט על. מפה טופוגרפית היא הבסיס לניווט,

כלומר, להתמצאות ולכיוון אל יעדים בשטח. המפה היא מעין תצלום של פני השטח. היא מכילה את כל פרטי הנוף של שטח מסוים גם תבליט וגם תכסית. התבליט הוא שם כולל לכל צורות פני השטח. על פני המפה משורטטים קווים חומים דקים, קווים אלו מייצגים את צורת פני השטח. היתרון בשימוש בתבליט הינו כי התבליט הוא קבוע ולא משתנה בתקיפות כמו פרטי התכסית. התבליט כולל: כיפה, נחל, שלוחה, גיא ועוד.

תכסית:

תכסית הינה קבוצת פרטי נוף המכסים את השטח. פרטי התכסית מסומנים במפה בסימנים מוסכמים בצבעים שונים. בתחתית המפה ישנו מקרא סימנים. תכסית יכולה להיות: כביש, גדר, גשר, מחצבה, קו מתח, עצים ועוד.

קווי גובה:

קווי גובה הם הקווים החומים המספרים שלידם מציינים את הגובה במטרים מעל או מתחת לפני הים. קווי גובה עבים מציינים מאות מטרים. ההפרש בין קו לקו הינו 10 מטרים. ככל שקווי הגובה יהיו קרובים יותר השטח יהיה תלול יותר ולהיפך, ככל שקווי הגובה יהיו רחוקים יותר השטח יהיה מתון יותר.

מרחקים במפה:

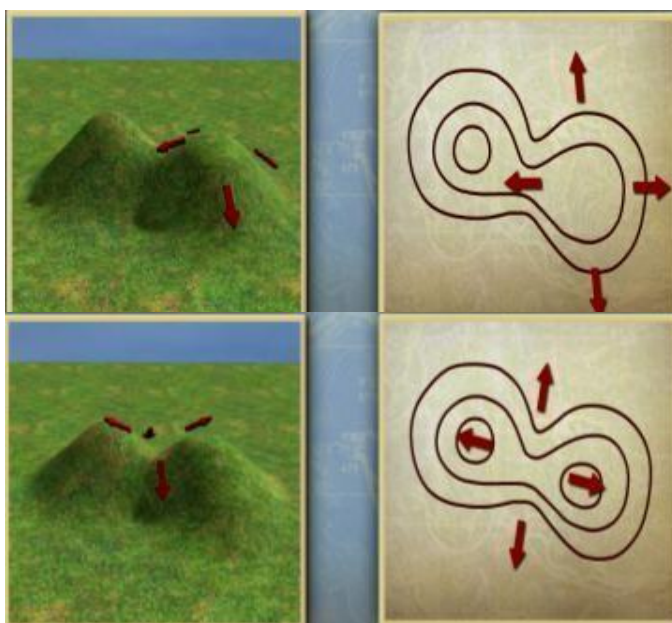
במפה אנו רואים רק את הרווח האווירי ולא את הרווח (מרחק) שצריך לעבור בפועל. ולכן כשעוברים מכיפה לכיפה המרחק האווירי אותו נוכל למדוד במפה יהיה קטן מהמרחק האמיתי אותו נעבור בשטח.

חשוב גם, כאשר מודדים מרחקים בנחל להיות כמה שיותר מדויקים ולמדוד במקטעים כדי שנוכל להגיע לרמת הדיוק הגבוהה ביותר.

סוגי צורות שטח:

כיפה - הכיפה היא סוג של תבליט אשר מתוארת במפה בעזרת מערכת של קווים סגורים שאינם בהכרח בעלי צורה מעגלית מושלמת. כיפה היא נקודת שיא גובה ומכל מקום שממנה נתקדם הלאה נהיה במגמת ירידה.

כיפה סמויה - עונה על הגדרת כיפה אך אינה מסומנת במפה בקו גובה סגור, כיוון שגובהה נמוך מהפרש שני קווי גובה סמוכים במפה (10 מטרים).

שים לב! משני צידי אוכף תמיד יהיו כיפות ולכן אם לא מסומנת כיפה במפה - קיימת שם כיפה סמויה.

אוכף - כשמו כן הוא: דומה בצורתו לאוכף רכיבה. ממרכז האוכף עולים בשני כיוונים מנוגדים אל כיפות ויורדים בשני כיוונים מנוגדים אל גאיות. האוכף מחבר בין 6 כיפות.

שלוחה - בלט מוארך היוצא ממקום גבוה ויורד כלפי מטה.

אם נרצה לעלות לכיפה תמיד נעלה דרך שלוחה = כלומר בראש כל שלוחה ישנה כיפה. כאשר נמצאים בשלוחה יש כיוון עליה אחד ושלושה כיווני ירידה. נוכל להיעזר בשלוחה למצוא מפגש נחלים מכיוון שכל שלוחה יורדת לפיצול נחלים.

גיא- הינו הנגטיב של

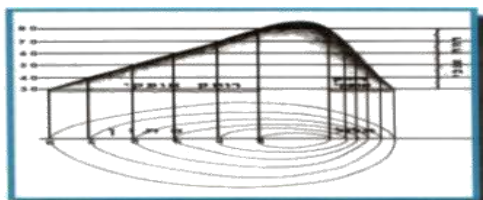

השלוחה. לרוב יסומן בקו (כחול) לא חובה) אם השלוחה פונה לכיוון כיפה אז הגיא פונה לכיוון הרכס. גיא תמיד יוביל אותנו בקצה העליון לאוכף ובקצה התחתון לנחל

(לערץ). בגיא יש שלושה כיווני עליה וכיוון אחד ירידה. אם יורדים אז רק דרך גיא. כל הגאיות מתנקזים לנחל.

כתף- למעשה זהו חלק מסוים ממדרון כלשהו. לעיתים נקטע שיפועו של מדרון על ידי קטע מתון יותר הנקרא כתף- עפ"י הצורה שנוצרת במדרון.

מדרון- כל השטח שנמצא בין קו הרכס לקו האפיק, המדרונות מורכבים מגאיות ומשלוחות.

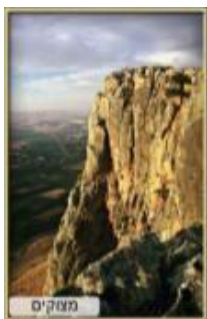

שיפוע- מידת התלילות של צורת שטח. סוג המדרון נקבע לפי סוג השיפוע המאפיין אותו. מדרון קצוב- מדרון בעל שיפוע אחיד (מתון או תלול) הרווח האווירי (בין קווי הגובה) קבוע:

א. מדרון בעל שיפוע תלול- מדרון הנוטה בזווית חדה- קווי

הגובה המגדירים אותו במפה מופיעים בצפיפות גדולה (הרווח האווירי בין קווי הגובה קטן).

ב. מדרון בעל שיפוע מתון מדרון שאינו חד או קיצוני, קווי הגובה המגדירים אותו במפה מופיעים בצפיפות דלילה (הרווח האווירי בין קווי הגובה גדול).

מצוק- סוג של שיפוע תלול מאוד המסומן במפה בעזרת סימון מוסכם.

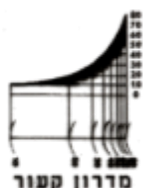
מדרון משתנה:

מדרון קמור- מדרון בעל שיפוע קמור שבחלקו התחתון הוא תלול וככל שמעפילים אל פסגתו הוא הופך למתון יותר.

מדרון בעל שיפוע קעור- מדרון שהוא מתון בתחתיתו והופך למדרון תלול ככל שמעפילים אל פסגתו.

מדרון עם כתף- מדרון ששיפועו נקטע על ידי מישור שנקרא "כתף".

מדרון משתנה - מדרון המכיל בתוכו כמה סוגי מדרונות שונים,

ללא כל הסבר או חוקיות כלשהי.

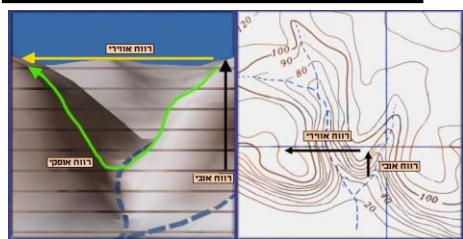
סוגי שטחים:

ניתוח המבנה התבליט הפנימי של שטח כלשהו, מגלה בד"כ כי הוא מתחלק לסוגי שטח עיקריים הנבדלים בברור זה מזה הפרשי הגבהים השונים בין הבלטים. עפ"י הפרשי הגבהים בין הבלטים מקובל להבחין בחלוקת השטח לסוגי השטח הבאים:

- א. שטח מישורי - שטח שהפרש הגבהים בין בלטיו שואף ל-1.
- ב. שטח גלי - שטח שהפרש הגבהים בין בלטיו הוא עד - 31 מ'.
- ג. שטח גבעי - שטח שהפרש הגבהים בין בלטיו נע בין 611 מ' ל-311 מ'.
- ד. שטח הררי - שטח שהבדלי הגבהים בין בלטיו גבוה מ-611 מ'.

מושגים נוספים:

- א. מפה - תיאור גרפי מוקטן של יחידת שטח ממבט על.
- ב. מפה גיאוגרפית - מפה המכילה שטח נרחב ואשר אינה יורדת לפרטים. היא כוללת גבולות בין מדינות, אוצרות טבע ונתונים כלליים אחרים.
- ג. מפה טופוגרפית - מעין תצלום של פני השטח. מכילה את כל פרטי הנוף של השטח ואת פני השטח - עצים, כבישים וכדומה. גודל השטח במפה הינו מצומצם והגבהים במפה מדויקים ולכן המפה הטופוגרפית היא בסיס טוב לניווט, כלומר להתמצאות ולכיוון אל יעדים בשטח.

10.1.2 טיפים לבניית ציר ניווט

- א. מדרונות ושיפועים - ככל ששיפוע המדרון תלול יותר כך יקשה הדבר על התנועה. תנועה בשיפוע צד-התקדמות בנתיב זה מאיטה את קצב הניווט ומגדילה את הסיכוי לפציעה.
- ב. תפירה - ציר המרובה בעליות ובירידות משפיע ישירות על עייפות המנווט. חשוב לציין שהציר הקצר ביותר הוא לאו דווקא הציר המהיר ביותר, נוחות ההליכה הינה גורם משמעותי בבחירת ציר הניווט.
- ג. צעדים כפולים - כאשר אנו הולכים מנק' לנק' אנו נספור את המרחק באמצעות צעדים כפולים - כלומר כל שני צעדים שנלך נספור כצעד אחד. (יש לבדוק טרם הניווט כמה צעדים אני עושה ב-100 מטרים).
- קו רכס - יתרון אנו במקום גבוה הנותן לנו זווית ראייה טובה על שטח הניווט. חסרון התנועה לעיתים קשה, קריאה לא נכונה של המפה יכולה להיות "קטלנית".
- קו אפיק - יתרון טועים הרבה פחות מפני שהשטח כמעט ולא משנה את צורתו וברור מאוד במפה. חסרון - ראייה לטווח הקצר, מקשה על ההליכה לעיתים.
- כאשר הולכים בערוץ בעל פיצולים רבים חשוב ללכת במרכזו בכדי שלא נטעה ונפנה לאחד הפיצולים.

קשר

11.1 מ.ק 714

מקמ"ש זה (מקלט-משדר) הוא מ.ק נישא בתחום התג"מ (תדר גבוה מאוד), העובד באפנון תדר "FM ומשדר באופן גלוי (ללא הצפנה או ערבול). מ.ק 714 מסומן בשלט זיהוי אדום עם המילה "גלוי" על מנת להבדילו בצורה ברורה ממ.ק 710 המוצפן.

תכונות כלליות:

- א. מ.ק 714 הינו מכשיר קשר נישא, קל, המאפשר קשר דיבור במצב גלוי.
- ב. הפעלה ע"י תפריטים.
- ג. בעל לחיצים לביצוע פעולות מהירות.
- ד. בעל נוריות חיווי לשידור וקליטה.
- ה. בעל צג LCD.
- ו. מתאים לחיבור לרוב האביזרים החיצוניים של מ.ק 624 (מע"ד 189 / 250, מדונה, מיק')
- ז. משקל (ללא סוללה) – 760 גרם. משקל סוללה (מ.ר 2716) – 300 גרם.

תכונות טכניות:

- א. שפת תפריטים – אנגלית.
- ב. תחום תדרים – 30-87.975 מה"צ.
- ג. קפיצות בין תדרים – 25 קה"צ.
- ד. סה"כ 2320 אפיקי עבודה.
- ה. מספר ערוצים – 10.
- ו. הספקי שידור – גבוה (HI) – 5 וואט או בינוני (MD) – 2 וואט.
- ז. הספקת מתח – באמצעות ב.ט 6625 / מ.ר 2716.
- ח. בעל משקט זיהוי שידור צבאי (150 הרץ).
- ט. מצב Power Save – מצב חסכון הסוללה המופעל לאחר 8 שניות כשלא בוצע הפעולה כלשהי במקמ"ש.
- י. בעל יכולת בדיקה עצמית ובדיקות יזומות.

מרכיבי המ.ק:

- א. מח 714 – המכשיר עצמו
- ב. מת 892 – בסיס אנטנה גמיש.
- ג. אנט 892 – אנטנת שוט קצרה.
- ד. מעד 250/189, מיק' ומדונה – אבד"ש.
- ה. מצבר נטען מר-2716 / סוללת ליתיום בט-6625.

סדר הכנה לפעולה:

- א. וידוא OFF- נוודא בווסת הווליום של המכשיר שנמצא בחלק העליון שלו אחראי גם לכיבוי והפעלה של המכשיר. לפני שנחבר את הסוללה נוודא שהמכשיר כבוי ע"י החלשת הווליום למינימום – עד שמרגישים התנגדות מצד המתג ו"תוק". הדלקה תתבצע ע"י סיבוב המתג לצד השני.

בהפעלת המכשיר יופיע הכיתוב "WAIT" בתצוגה, ולאחר מס' שניות יעלה מסך ברירת

המחדל.

ב. חיבור סוללה: כדי לחבר את הסוללה נהפוך את המכשיר ונרכיב את הב.ט כך שהבליטות שעליה ייכנסו לתוך המגרעות שבתחתית המכשיר.
יש ללחוץ כנגד המכשיר ולסובב בכיוון השעון עד לנעילה.
כדי לנתק את הסוללה יש ללחוץ על המתג שבצד המכשיר ולסובב את הסוללה בכיוון ההפוך.

ג. חיבור אנטנה- נשתמש באנטנה 892 – שוט קצרה או "שורט" בשפת השטח.
נחבר את המתאם הגמיש של האנטנה לשקע ההברגה בחלק העליון של המ.ק - אין לחבר אנטנה ללא מתאם מכיוון שהאנטנה תהיה קצרה יותר וכתוצאה מכך טווח השידור ייפגע.
בשלב הבא נבריג את האנטנה למתאם הגמיש. לשידור מיטבי נניח לאנטנה להתפרס לאורך המלא שלה. פירוק האנטנה מתבצע בדרך הפוכה להרכבתה.

ד. אביזרי דיבור ושמע (אבד"ש) - למ. 714 ניתן לחבר: מע"ד 189 / 250, מיק' ומדונה.
כדי לחבר את האביזר, החזק את מחבר השמע של האבזר מול מחבר השמע של מ.ק 714, כוון את הבליטה במחבר האבזר מול הסימן האדום של מחבר השמע, לחץ חזק פנימה וסובב עם כיוון השעון.
כדי לנתק את האבזר, לחץ חזק פנימה את מחבר האבזר, סובב אותו נגד כיוון השעון ואז משוך כדי להפריד.
חיבור אבד"ש לשקע AUDIO ינתק את הרמק' הפנימי אלא אם נבחרה אופציה של רמק' פנימי פעיל בתפריט הייעודי לכך.

ה. ייצוב תדרים-

- ❖ לפני שנקייל תדר נבחר ערוץ עבודה בעזרת בורר הערוצים שנמצא בחלקו העליון של המכשיר.
ניתן לבחור בין ערוצים 0-10.
- ❖ ניתן לנקייל תדר באמצעות לחיצה על FREQ (תפריט כיול תדר).
- ❖ CH = מס' הערוץ ב-2 ספרות.
- ❖ למטה יופיע מס' תדר העבודה ב-5 ספרות.
- ❖ ע"מ להגיע לתדר הדרוש נשתמש בלחצני החיצים.
- ❖ בתחילת התהליך הספרה הימנית תהבהב. נשנה את הערך בהתאם לצורך – הגדלה ע"י לחיצה ↑ קטנה-ע"י לחיצה ↓
- לאחר שהגענו לערך הרצוי נעבור לספרה הבאה ע"י לחיצה ↑ חזור על התהליך לפי הצורך.
כנ"ל בשאר הספרות.
- ❖ ע"מ לאשר את התדר החדש נלחץ על לחיצה ENT.

11.2 מ.ק. 624

1. כללי:

מ.ק. 624 הוא הבן הצעיר במשפחת בית היוצר. זהו מ.ק. קטן, קל משקל ונוח לתפעול המיועד לכוחות היבשה. המכשיר מיועד להחליף את מכשירי ה-77 ומשמש כחליף למ.ק. 91 במקרים של צורך בקשר קל וקצר טווח. המכשיר ניתן לשליטה הן מהפנל והן בעזרת ק.פ. חגור (קופסת פיקוד).

2. תכונות:

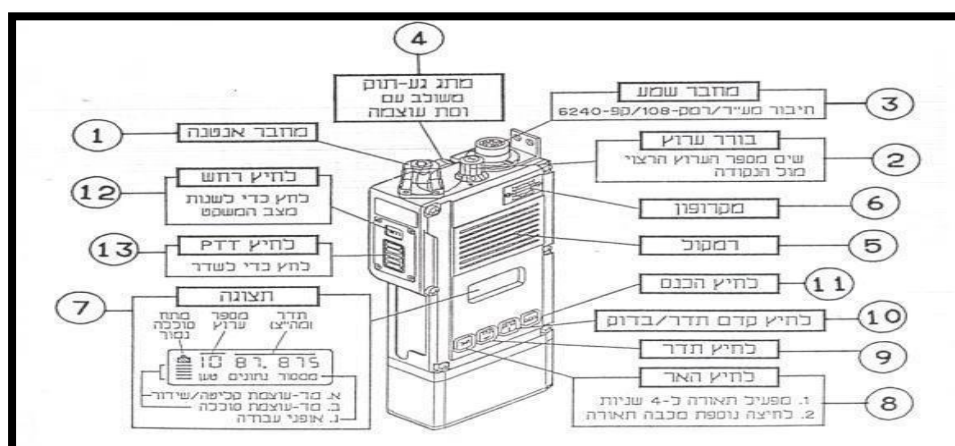
- א. **תחום תדרים:** 87:975 – 30:00.
- ב. **מספר אפיקים אופציונאלי:** 2320.
- ג. **מרווח בין אפיקים:** 25 KHZ.
- ד. **טווח שידור:** 4 ק"מ. עם מגבר 25 ק"מ.
- ה. **הספק:** 2 וואט. עם מגבר 20 וואט.
- ו. **מתח:** 12V.
- ז. **אורך חיי סוללה:** 10 שעות ביחס שידור-קליטה-המתנה 7:2:1. מצב המתנה הוא מצב עבודה של חיסכון במתח כשהמכשיר לא קולט ולא משדר.
- ח. **מספר ערוצים:** 1 (0-10).
- ט. **אנטנות:**

אנט' ייעודית קצרה באורך של 50 ס"מ. שידור עד 2 ק"מ. כמעט ולא שימושית מפני שהיא עדינה ונשברת בקלות.

אנט' קצרה של מק 77 באורך 70 ס"מ (שורט SHORT). שידור עד 4 ק"מ.

שתי האנטנות מתחברות למתאם גמיש המונע את שבירת האנט'.

4. חלקי המ.ק.

א. פירוט החלקים:

מחבר אנטנה: לחיבור אנטנה.

בורר ערוץ: בורר את הערוץ העבודה.

מחבר שמע: שקע לחיבור מע"ד, רמקול מסוג רמק 108 בלבד, ק.פ. חגור.

מתג גע/תוק: ווסת עוצמה ומתג הפעלה.

רמקול: אבד"ש פנימי לשמיעה.

מיקרופון: אבד"ש פנימי לדיבור.

תצוגה: מסך תצוגה אקטיבי.

לחיץ האר: מקש תאורה. לחיצה על מקש זה מאירה את לוח התצוגה ל- 4 שניות.

לחיץ תדר: מקש להפעלת תהליך הכנסת התדר.

לחיץ קדם תדר /בדוק: מקש לקידום הספרה המהבהבת, ולבדיקת המכשיר.

לחיץ הכנס: מקש לבדיקת התדר הנבחר, ולטעינה בין מכשירים.

לחיץ רחש: מקש המפעיל ומפסיק את המשקט.

לחיץ PTT: מקש המפעיל את שידור המכשיר.

ייצוב תדר:

א. הדלקת המכשיר.

ב. בחירת ערוץ.

ג. לחיצה על "תדר" – ספרה ראשונה בתצוגה תהבהב כל לחיצה על מקש זה תגרום לספרה הבאה אחריה להבהב.

ד. לחיצה על "בדוק" – מקדמת את הספרה במספר אחד כלפי מעלה.

ה. לחיצה על "תדר" – מעבר לספרה הבאה.

ו. הכנסת כל הספרות ע"י מקשי "בדוק" ו- "תדר".

ז. לחיצה על "הכנס" לאחר קבלת התדר הרצוי לשמירה בזיכרון.

5. קופסת הפיקוד:

יש למכשיר אפשרות לחיבור לק.פ. כאשר המכשיר יכול להיות בתוך האפוד וניתן יהיה לשלוט עלי באמצעותה. הפונקציות: לברור ערוצים, לווסת את השמע, לחבר מע"ד או רמק' או להפעיל רמקול פנימי.

2. בדיקות וחיוויים:

א. בדיקת תקינות עצמית: (בדיקה יזומה):
לחיצה על "בדוק" ולאחר מכן על "הכנס".

על לוח התצוגה יופיעו הספרות "88.888" והמילים "ממסור", "נתונים" ו"טען".

לאחר 4 שניות יופיע החיווי GOOD/BAD לפי תוצאת הבדיקה. אם המכשיר תקין יישמע צליל רצוף במע"ד. כמו כן, יופיע חיווי לגבי מצב הסוללה (בין 1 ל- 5 "בארים") בצד שמאל.

את הבדיקה היזומה יש לבצע בעת המתנה, בעת שידור ובעת קליטה.

ב. בדיקת עוצמת קליטה – בשעת קליטה: (בדיקה לא יזומה).
מבוצעת כל הזמן באופן עצמאי ע"י ה"בארים" בצג המכשיר.

ג. בדיקת עוצמת שידור – בזמן שידור: (בדיקה לא יזומה).
מבוצעת כל הזמן באופן עצמאי ע"י ה"בארים" בצג המכשיר, 4 עד 5 "בארים" משמעותן שידור רגיל מתחת נמוך מידי – יש לבדוק מתח סוללה או תקינות האנטנה.

7. תקלות ברמת המפעיל:

התקלה	הסיבה	הפתרון
אין שמיעה עצמית	המ.ק כבוי	הפעלת המכשיר באמצעות מתג ההפעלה / עוצמה
	סוללה חלשה	החלפת הסוללה בסוללה מלאה
	אבד"ש חיצוני תקול	החלפת האבד"ש חיצוני / ניתוקו ומעבר לשימוש באבד"ש פנימי ע"י לחיצה על "רחש" בצד המכשיר פעמיים
	אבד"ש פנימי תקול	החלפת המכשיר
	עוצמת השמע במינימום	הגברת עוצמת השמע
	מ.ק תקול	החלפת המכשיר
אין שידור או קליטה מיטביים או בכלל	קשר גרוע מול תחנה אחרת	וידוא תקינות והברגת האנטנה ומתאם האנטנה, פתיחת קיפולי אנטנה, פריסת חוליות אנטנה בניצב לקרקע ושיפור מיקום עצמי בדגש על עלייה לגובה – באופן שלא יחשוף את הכוח מבחינה מבצעית!
	תדר לא נכון	וידוא כיול התדר הנכון במכשיר
	מ.ק תקול	החלפת המכשיר

6. פירוט תכונות הק.פ.:

המכשיר בד"כ נישא באפוד ולכן יש לו ק.פ. לטובת גישה נוחה ומבצעת לפקדי המכשיר. הק.פ. שולטת על:

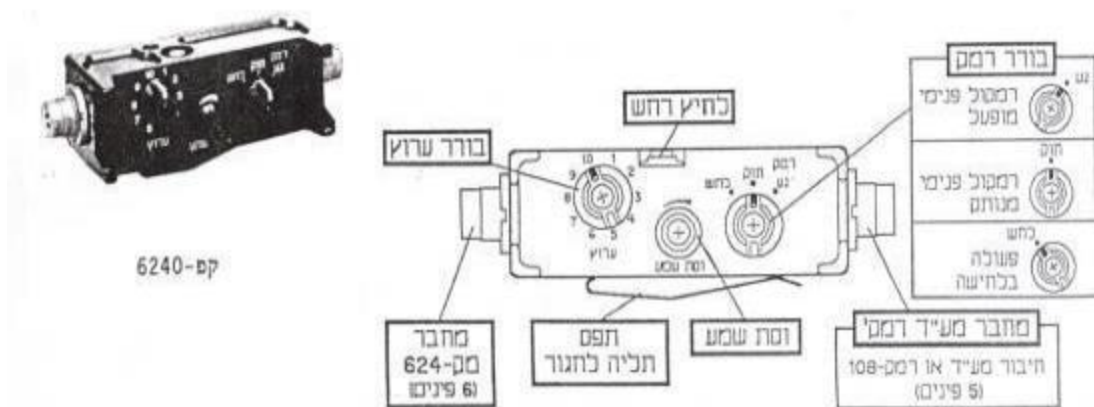
א. ערוץ השידור (1-10)

ב. מצב המשקט

ג. עוצמת השמע

ד. ניתוק/חיבור רמק' פנימי

ה. מעבר למצב לחש (הגברת רגישות הקליטה של המיקרופון באבד"ש)

נדב"ר

1. כללי:

- א. יתרונותיו הבולטים של קשר רדיו הם טווחי שידור ארוכים, פשוטות בהקמה, רב משתתפים, נייד, ניתן להצפנה ועוד.
- ב. בכל מבצע, תרגיל, פעילות שוטפת או עמדת שמירה קיים מכשיר קשר שעובד בקשר הרדיו.
- ג. דמיינו מצב שבו כולם היו מדברים במכשירי הקשר בשפת היום-יום, איך זה היה נראה? מה היו ההשלכות? לשם כך אנו מדברים ברשת על פי נדב"ר - נהלי דיבור ברשת.

2. ייעוד הנדב"ר:

- א. צמצום התוכן - הפיכתו לתמציתי ומדויק, מונע אי הבנות (ירי כוחותינו על כוחותינו לדוגמא).
- ב. יצירת תבנית להודעה - מאפשר לכל דובר להציג את תפקידו ואת מי שהוא פונה אליו ולהעביר את המידע בדרך מוסכמת.
- ג. סדר דוברים ברשת - כל דובר ברשת יודע מתי עליו לדבר או להאזין.

3. מילות מפתח בנדב"ר:

רות	- קלטתי והבנתי
עבור	- סיימתי את ההודעה, ממתין למענה
היישר	- הבנתי ואני מבצע
אמור שנית	- הודעתך לא הובנה חזור עליה
סוף	- סיימתי, לא ממתין למענה (ייאמר ע"י הדרג הגבוה הירארכית)
המתן	- חכה עד לפינוי הרשת / המאזין
דרכך ל...	- העבר את ההודעה ל...
עד כאן	- הפסקה לשם וידוא הבנה עד לשלב זה של תשדורת ארוכה
חיובי	- כן
שלילי	- לא

כינויים נפוצים ברשת הקשר:

הכינוי	המשמעות	הכינוי	המשמעות	הכינוי	המשמעות
גלגלים	רכב	משה	מטווח	כביש	שחור
עגולה	שעה	קטנה	דקה	קטנטנה	שנייה
א'	אישור	אנגליה	התחלה	תאילנד	סיום
מוקי	התמקמות	מושי מושי	משיב מיקום	מכלאות	מחנה/בסיס
מקל	רובה	מתנה	מטען	סוכריות	תחמושת
חמים וטעים	אוכל	נוזלים לבנים	מים	נוזלים אדומים	דלק
נוכחי	קשר צבאי	משני	טלפון	משני נייד	טלפון סלולארי
גפרור	חייל	חצאית	חיילת	פרח	פצוע
הרדוף	הרוג	מלוכלך	מחבל	גלגול	החלפה
הולך על 6	אדם	הולך על 4	חיה	כחולים	שוטרים
כבד	טנק	חצי כבד	נגמ"ש	עגלון	נהג

4. כינויים מפקדים ובעלי-תפקידים נפוצים:

הכינוי	המשמעות	הכינוי	המשמעות	הכינוי	המשמעות
קודקוד	מפקד	משנה	סגן מפקד	סיפון	רמ"ט
אולר	ק.אג"מ	פרפר	ק.מודיעין	כספית	ק.תקשוב
מברג	קמב"ץ	אבוס	ק.שריון	שעון	ק.חי"ר
מעיל	ק.סיוע	עסיס	ק.לוגיסטיקה	מנעול	ק.חימוש
תורן	ק.רפואה	דקל	ק.הספקה	אשנב	ק.שלישות
אורפז	ק.נ"מ	חורשה	ק.ל"א	טבק	ק.אב"כ
שמש	ק.מ"צ	עוקץ	ק.דת	תלתן	ק.הנדסה

א.ב פונטי:

ישנם מצבים בהם עלינו לאיית. היות שאותיות רבות נשמעות זהות, ותנאי הקשר אינם תמיד אופטימאליים, לכל אות נתנו מילה המייצגת אותה. הא.ב הפונטי לא מצפין אלא רק משמש לאיות במקרה הצורך.

רשימת האותיות והמילים המייצגות אותן:

א - אלף	ז - זאב	מ - משה	ק - קורח
ב - בועז	ח - חווה	נ - נשר	ר - רות
ג - גימל	ט - טיח	ס - סמך	ש - שמיר
ד - דוד	י - יונה	ע - עין	ת - תלם
ה - הגר	כ - כרמל	פ - פסל	
ו - וו	ל - לאה	צ - ציפור	

5. נוהל פקודות:

א. נוהל פקודות הוא נוהל המבוצע ע"י המפקד על מנת להעביר למספר יחידות כפופות פקודות בדרך המהירה, הקצרה והברורה ביותר, כך שכל היחידות תשמענה את הפקודה כולה ותדענה את המשימה.

ב. סדר התהליך:

- 1) המפקד קורה לכל היחידות הכפופות ומזדהה (לדוגמה): "תחנות כפיר כאן קודקוד פקודות עבור.".
- 2) על התחנות לענות לפי הסדר: "כאן כפיר 1 פקודות עבור..." "כאן כפיר 2 פקודות עבור.." וכך הלאה עד שכולן ענו.
- 3) כאשר המפקד יודע שכל הכפופות מוכנות להעברות הפקודות הוא מתחיל להעביר את הפקודות. כאשר סיים יאמר המפקד "הקרא" וכל תחנה בתורה, צריכה להקריא את הפקודה שקיבלה. בסיום ההקראה של כל התחנות אומר המפקד: "כאן קודקוד כפיר רות סוף."
- 4) במידה ותחנה מסוימת לא עונה, הבאה תחכה מס' שניות ותענה היא, לאחר מכן תנסה לעלות מול אותה כפופה שלא ענתה, או שהמפקד יעלה מולה לפי שיקול דעתו.

6. נק"מ- נהלי קשר מיוחדים:

בקשר ישנם כמה נהלים איתם עובדים. אנו נפרט שניים מהם:

א. נוהל מוסקיטו: רשת החירום הכלל צה"לית. תדר MGH 54:00. זהו תדר קבוע שאינו משתנה. השימוש בתדר זה מיועד לחבירה בלתי מתוכננת בין כוחות, כאשר יש סכנה לדו"צ. התדר יהיה בהאזנה קבועה בזמן אמת אשר תבוצע מחפ"ק המג"ד ברמת הגדוד וברמת הפלוגה יאזין לה כל מ"מ במידה שהכוח משוריין. את הזיהוי ניתן לעשות בכמה דרכים, כמו ויזואלית ע"י רימון עשן, מילולית ע"י מפת צירים או קוד גזית.

ב. נוהל מצוקה ח"א: רשת זו מטרתה למנוע דו"צ קרקע אויר. תדר רשת זו הוא 240:60 מגה"צ. כל כלי טייס חייב להאזין לתדר זה וכן מגדל הפיקוח. על הקרקע ההאזנה מתבצעת מחפ"ק המג"ד. במקרה שכוח על הקרקע הותקף ע"י כוח אויר עליו לעלות מול המג"ד וזה יצור קשר עם כלי הטייס ע"מ לעצור את ההתקפה.

7. חוקי דיבור בקשר (קמע"ג):

נוסף על הקפדה על נדב"ר יש להקפיד על צורת הדיבור כאשר מדברים ברשת רדיו, ללא קשר לתוכן הדברים. כללים אלו כונו בראשי תיבות קמע"ג – קצב, מהירות, עוצמה וגובה:

- **קצב** – שמירה על קצב דיבור אחיד, ושמירה על כללי פיסוק הנכונים.
- **מהירות** – לא איטית מידי ולא מהירה מידי.
- **עוצמה** – אל תצעק ואל תלחש, פשוט דבר.
- **גובה** – גובה צליל נורמאלי, לא גבוה ולא נמוך.

11.3 הק"שים

1. מבוא

- א. הק"ש הוא ראשי התיבות של הוראות קשר.
- ב. נזכיר כי חל אסור להעביר תדר בקשר. לשם כך קיים ההק"ש שמהווה את "ספר הטלפונים" של התדרים.
- ג. ההק"ש מיושם מרמת החטיבה ומעלה. ישנו הק"ש חטיבתי, אוגדתי, פיקודי והק"ש ייחודי למבצע / משימה / תרגיל.

2. תכולת ההק"ש

- א. הק"ש מכיל מספר סידורי, יעוד הרשת, אות קריאה ואת התדר עצמו.
- ב. סיווגו של הק"ש הוא סודי/ סודי ביותר ולכל אחד מספר העתק. קצין שחתם על הק"ש שמספר העותק הוא 800 יחויב להזדכות על אותו העותק בדיוק.
- ג. ההק"שים מחולקים מרמת המחלקה ומעלה.

3. ההק"שים נועדו למס' דברים

- א. משמש כ"ספר טלפונים" של התדרים.
 - ב. יצירת קשר עם יחידות סיוע, ארטילריה לדוגמה.
 - ג. אפשרות ליצור קשר במצבי חירום (למשל בעת דו"צ).
 - ד. במקרים של הפרעות ורעשים ניתן לעבור לתדר חלופי.
- 4. תוקף:** ככל אחת לשנה, למעט החלטות שמתקבלות על שינוי בזמן ההפקה. כמו כן, קיים נוהל של עדכוני הק"ש בעת שינוי סד"כ, תדרים מופרעים וכו'.

5. מבנה ההק"ש

- צד א':** רמה ממונה – כפופות. לדוגמא: חטיבה – רמה ממונה מבצעים א' חטיבה. כפופות: מבצעים גדוד .
- צד ב':** יחידת סיוע (רשתות), נספח .
- רשתות סיוע: מצבי קשר רדיו או מסוקים. נספח: מפקדים בכירים בצה"ל.
- כל עמדה בנויה מ – 4 טורים:**

- א. מס"ד.
- ב. יעוד הרשת.
- ג. אות קריאה.
- ד. התדר עצמו.

שימוש בהק"ש בהכוונת גורם ברשת למעבר לרשת אחרת:

ציינו בתחילת הפרק, כי אסור למיין את התדר שלא באמצעים מוצפנים. יחד עם זאת, קיים נוהל להכוונת גורם אחר לשימוש ברשת אותה אנו רוצים לציין. זאת באמצעות המס"דים הקיימים בטור הראשון. סדר הפעולות:

א. קריאה + הזדהות:

ב. ציון מס"ד של תדר – לדוגמה: "מולי בסידורי 158"

יחידה 373 הפקה 7133, מספר עדכון: 1 מהדורה סימון מסמך: 3734-172 עותק: 113 חט' 373 בט"ש								
רשתות בט"ש אוגדה 41					חט' 373 בט"ש			
תדר	או"ק	מנוי	שם הרשת	סד'	תדר	או"ק	מנוי	שם הרשת
25.00	לובה		מבצעים אוגדה 41	3	12.15	אפרוח		מבצעים חט' 373
13.50	מתן		מבצעים תחליפי	7	01.11	חיזר		מבצעים תחליפי
הפקה 7133 / מס' עדכון 1 / חט' 373 בט"ש					ע 3734-172 / 113			

6. **פקל"צ** – פק"ל לייצוב תדרים. הפקל"צ מכיל או"קים ותדרים וכאשר הוא מלא סיווג סודי. את הפקל"צ מדביקים על המ.ק, מע"ד או על הרמק'.

נשק

12.1 הת"ת M16

רקע

ה-16M הארוך פותח ב-1963 ע"י חברת Colt בארה"ב. ב-1973 ישראל החלה לקנות את הנשק במסגרת "דולר סיוע".
ב-1982 הוחלף ה-M16 הארוך (הקנה והמתפסים יותר ארוכים) ע"י הגליל וחזר למערך ב-1992 בתצורתו הקצרה.

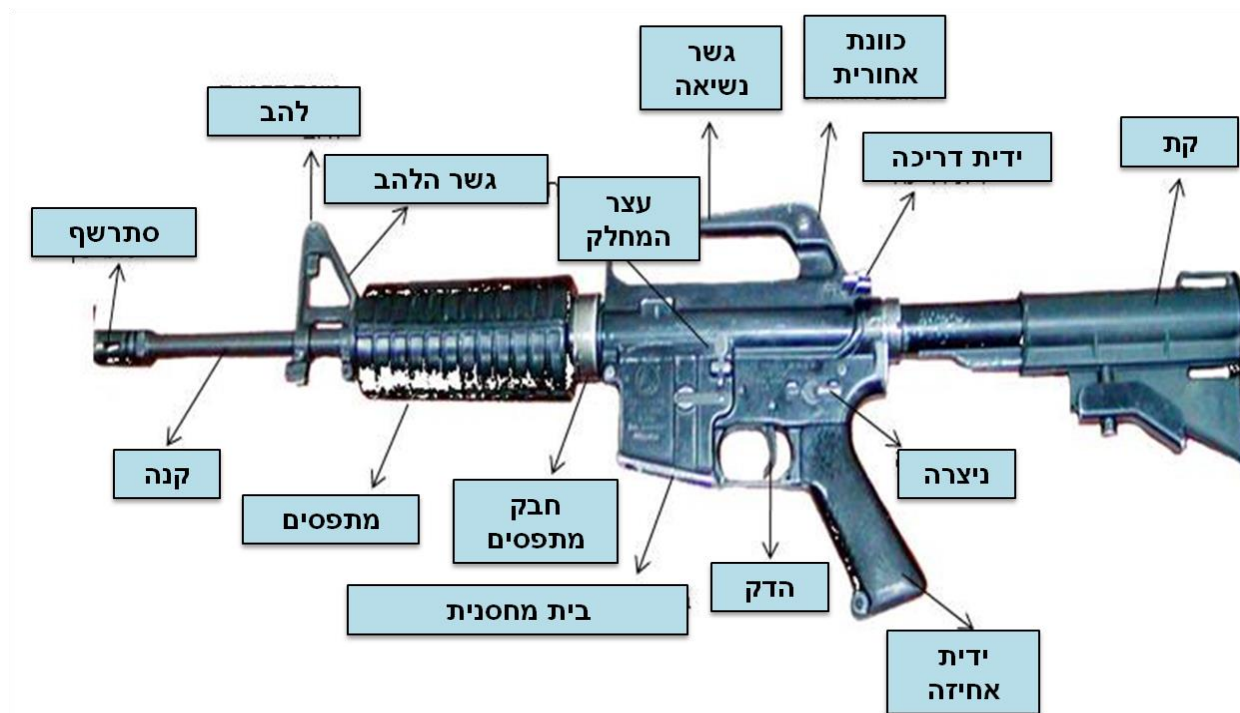
מידות

מידות 16M קצר

משקל	1.9 ק"ג
אורך קנה	32 ס"מ
מהירות לוע	886 מ/ש
מעלה סלילים	1:12

חלקים חיצוניים

באיור הבא מפורטים חלקי ה-M16 בתצורת יורה שמאלי

חלקים פנימיים

באיור הבא

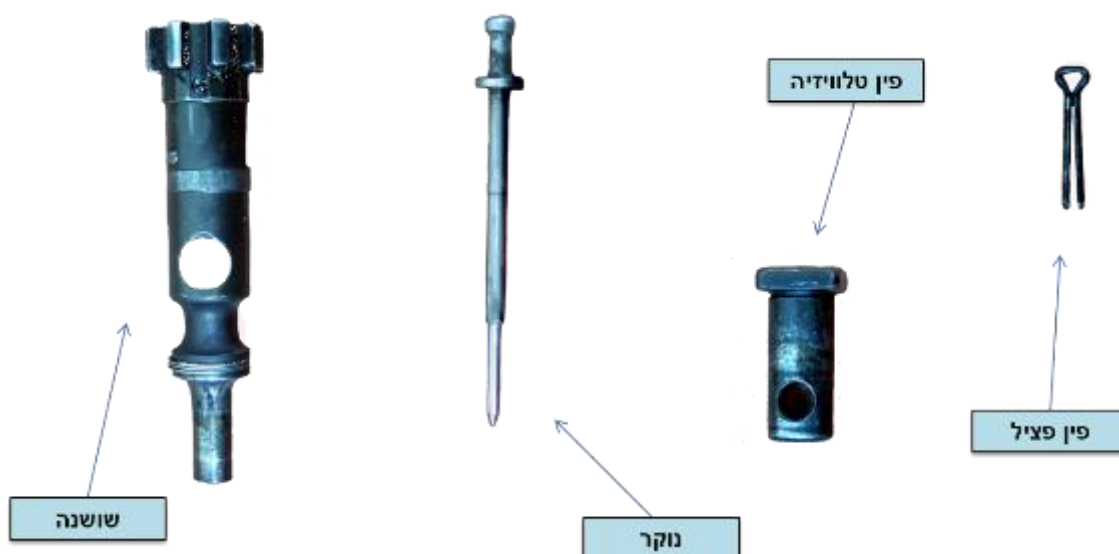
מפורטים

החלקים

הפנימיים של

M16

סוגי תחמושת

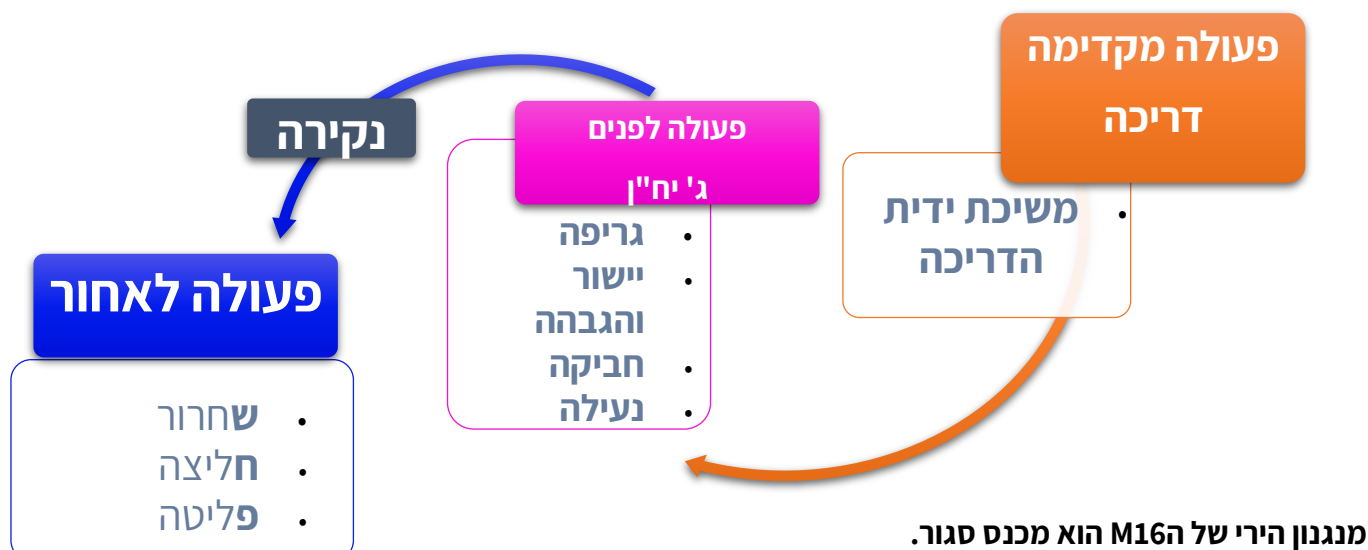
תמונה	סוגי התחמושת בהם ניתן להשתמש הם: תחמושת
	כדור רגיל (M193) - בעל קליע במשקל 3.6 גרם. מיועד לרוס"ר מיקרו תבור ומיקרו תבור בתצורת מטול. הכדור הרגיל קרוי גם כדור לבן.
	כדור נותב (M196) - בעל קליע במשקל 3.6 גרם שבקצהו הפנימי זרחן, הזרחן מסמן את נתיב מעוף הקליע. ראש הקליע מסומן בצבע אדום
	כדור ירוק (SS109/M855) - בעל קליע במשקל 4 גרם. ראש הקליע מסומן בצבע ירוק. רלוונטי לכלל הנשקים בעלי מעלה סלילים 1:7.
	כדור חסר קליע (ח"ק) - משמש לדימוי קולות ירי. מצריך שימוש במצר לוע לטעינה חוזרת של הרובה. מיועד לכל סוגי רובי המיקרו תבור. ניתן לזהות כדור זה לפי חותם זפת המונע את פיזור אבק השריפה (2) וכן חריטה חיצונית סמוך לכרכוב לצורך זיהוי בחושך (1).

	כדור תרגול - משמש לתרגול של טעינה ופריקה. כדור תרגול הינו כדור רגיל אשר אבק השריפה רוקן ממנו והפיקה נעקרה. ניתן לזהות אותו באמצעות שני חורים קדוחים סמוך לכרכוב.
---	---

מחסניות

תמונה	מחסנית
	מחסנית מתכת לכדורים רגילים - במחסנית זו ניתן לטעון את כל סוגי הכדורים בעלי הקליע (רגיל, קלעים ונותב). למרות שהמחסנית מיועדת להכיל 30 כדורים, בצה"ל נהוג לטעון בה 29 כדורים בלבד על מנת למנוע את שחיקת קפיץ המחסנית. רצוי שלא להשתמש במחסניות פלסטיק בשל אמינותן הנמוכה. משקל המחסנית: ריקה - 110 גרם מלאה - 450 גרם
	מחסנית לכדורים חסרי קליע (ח"ק) - במחסנית זו ניתן לטעון כדורי ח"ק המשמשים לדימוי קול ירי באימונים. ניתן לזהות אותה לפי המגרעת בחלקה העליון של השדרה הקדמית (1). כאמצעי בטיחות, ניתן לטעון מחסנית זו ברובה רק כאשר מחובר לבית המחסנית מתאם מיוחד המשלים את המגרעת ובכך מונע הכנסת מחסנית טעונה בכדורים חיים.

עיקרון הפעולה

פעולה לפנים:

סדר הפעולות המתרחשות בנשק בתהליך הירי מתוארות ברשימה הבאה:

1. דריכה
2. פעולה לפנים
3. נקירה
4. פעולה לאחר

דריכה מתבצעת על-ידי משיכת ידי דריכה לאחר:

פעולה לפנים - הפעולה לפנים מתחילה ברגע שידית הדריכה משוחררת לפנים. המכלול חוזר לפנים מכוח הקפיץ

ומבצע בדרך מספר פעולות גריפה, יישור, הגבהה, חביקה ונעילה (ראשי תיבות גיח"ן)

גריפת הכדור - במכלול הפנימי של הנשק ישנן שתי שיניים גורפות, ימנית ושמאלית, תפקיד השיניים הוא לגרוף את הכדור התורן במחסנית (פעם משמאל ופעם מימין) בזמן תנועת המחלק לפנים. באיור הבא מוצג המחלק והשיניים הגורפות את הכדור.

יישור והגבהת הכדור - המחסנית נמוכה יותר מבית הבליעה לכן דרוש תהליך של יישור והגבהה. בשלב ראשון הכדור נגרף לכבש הכדורים. צורת הכבש היא כצורת לב הפוך והוא משמש כמגלשה שמיישרת ומגביהה את הכדור לגובה בית הבליעה.

חביקה - הכדור נחבק על ידי השן החובקת/חולצת. אשר תופסת את הכדור במגרעת של הכרכוב.

נעילה - מתבצעת על ידי סיבוב השושנה (1/16 סיבוב) ושילוב השיניים הנועלות עם השושנה הגטיבית לנעילה מושלמת. פעולה זו נועדה ליצור אטימה מושלמת ולמנוע חזרת גזים לכיוון היורה, בסוף תנועת הנעילה המחלק משחרר את דוקרן העזר.

בשלב זה מתבצעת הנקירה- החייל לוחץ על ההדק ומתבצעת כל שרשרת הפיצוץ:

לחיצה על ההדק.

שחרור הפטיש.

הפטיש מכה באחורי הנוקר.

הנוקר מכה בפיקת הכדור.

פגיעת הנוקר בפיקה גורמת לכספית בכדור לרעום.

הכספית הרועמת מציתה את האבש"ש בתרמיל.

בעירת אבק השריפה גורמת לשחרור גזים המעלים את הלחץ בבית הבליעה והודפים את הקליע מחוץ לתרמיל

אל תוך הקנה עד ליציאתו מקדח הקנה.

פעולה לאחר: אחרי הנקירה ושרשרת הפיצוץ מתחילה הפעולה לאחר. חלק קטן מהגזים הדוחפים את הקליע דרך

הקנה חוזרים דרך חריר מעבר הגזים אחורה לכיוון המחלק ודוחפים אותו לאחור.

הפעולה לאחר כוללת את השלבים הבאים: שחרור, חליצה ופליטה (ראשי תיבות שח"ף).

א. שחרור נעילה - השושנה מסתובבת 1/16 סיבוב חזרה ובכך משתחררת השושנה מהשושנה הנגיבית ומתבצע

שחרור הנעילה.

ב. חליצה - השן החובקת\חולצת אוחזת בכרכוב התרמיל ומושכת אותו לכיוון פתח הפליטה עם תנועת המחלק

לאחור.

ג. פליטה - כאשר מגיע התרמיל הריק אל מול פתח הפליטה הוא נפלט החוצה מכוח השן הפולטת שהיא שן קפיצית

הממוקמת על פני הברית.

12.2 עקרונות הקליעה

שבעת עקרונות הקליעה:

שבעת עקרונות הקליעה הם:

1. מצב גוף קרקע.
2. מצב גוף נשק – חמש נקודות אחיזה.
3. חוק המכוון.
4. נשימה.
5. מצב אפס.
6. סחיטת הדק.
7. הכרזה.

ממ"ח נמס"ה

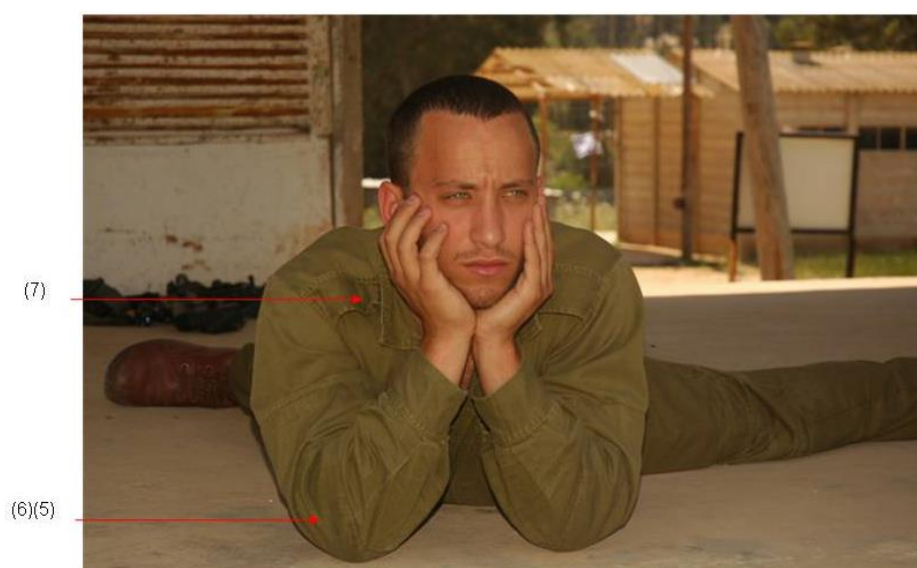
מצב גוף קרקע

מצב גוף קרקע משמש כבסיס לבניית מצב הירי בשכיבה, ונעשה ללא רובה ביד. בעת בניית מצב הירי יש להקפיד על יצירת מספר רב של נקודות אחיזה בקרקע ולפעול על פי השלבים הבאים:

1. פסק את הרגליים לזווית של 90 מעלות. בצע את פעולת הפישוק בשתי הרגליים בו-זמנית, פעולה זו תורמת ליציבות.
2. הצמד את כפות הרגליים אל הקרקע כך שחלקה הפנימי של כף הרגל, מהעקב ועד לבוהן יהיה צמוד לקרקע. פעולה זו מסייעת בספיגת הרתע.
3. החזק את הגוף כחטיבה אחת והימנע משבירת קו הגב, פעולה זו מונעת כאבים וחוסר נוחות.
4. הנח את המרפקים ברוחב הכתפיים. התאם את המרפקים כך שבית החזה לא ייגע בקרקע, פעולה זו מסייעת לנטרל תזוזות שנגרמות בגלל הנשימה.
5. הצמד את פרקי כף היד והשען את הסנטר על כפות הידיים כעל חצובה.

איור 1- מצב גוף קרקע מאחור

איור 2- מצב גוף קרקע מלפנים

פרטי איור:

1. כתפיים ברוחב שווה.
2. שמירה על גב ישר.
3. כפות רגליים צמודות אל הקרקע.
4. בשאיפה לזווית של 90 מעלות בין הרגליים.
5. שמירה על זווית של 45 מעלות למטרה.
6. מרפקים ברוחב כתפיים.
7. ידיים כחצובה לסנטר.

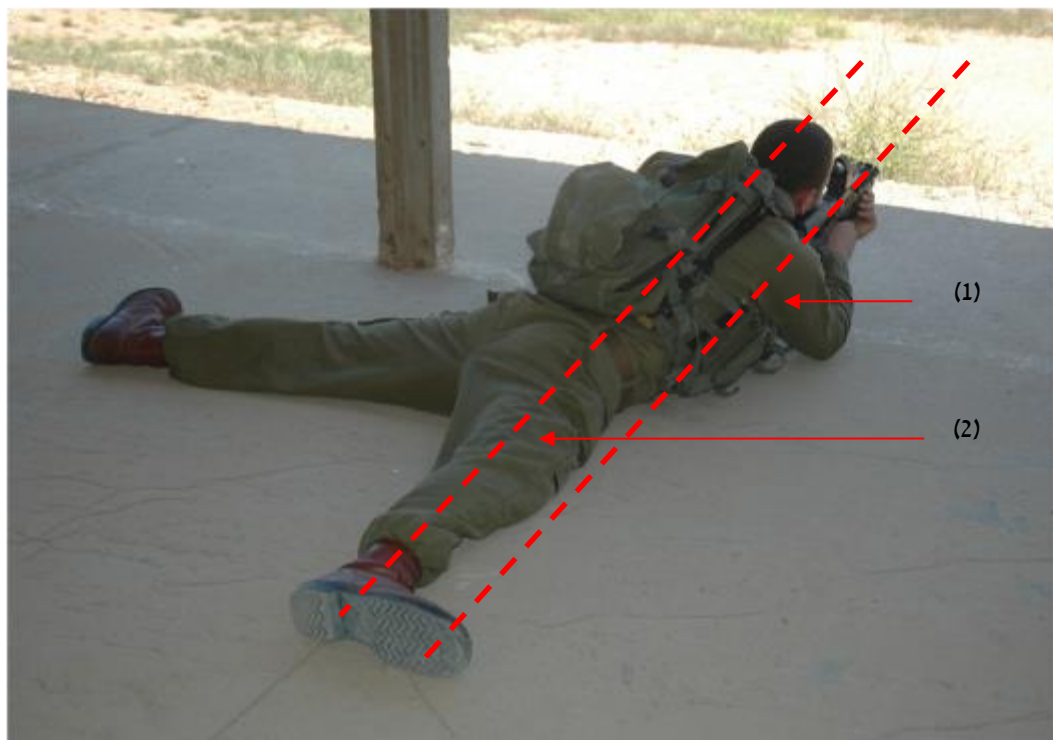
1. מספר דגשים שעליהם חשוב להקפיד במצב גוף קרקע:
2. *יש להישען על עצמות ולא להחזיק את הגוף בכוח השרירים. פעולה זו מסייעת לשיפור היציבות, שכן עייפות השרירים גורמת לרעידות.
3. *הנוחות חשובה על מנת לשמור על מצב הגוף קרקע לאורך זמן.

דגשים לכניסה למצב שכיבה:

1. צור זווית של 90 מעלות בין הזרוע לאמה ביד התומכת (היד האוחזת במתפסים). פעולה זו מסייעת להפחתת רעידות היד. כך כל המשקל מופעל על העצם ולא על השרירים ומתחלק באופן שווה בין חלקי הזרוע.
2. צור זווית ממוצעת של 45 מעלות בין גוף היורה לקו הקנה של הנשק. פעולה זו מסייעת ליצירת זווית של 90 מעלות ביד האוחזת במתפסים ומאפשרת להביא את העיניים לגובה הכוונות ולמרחק נכון מהן (זווית זו אינה קבועה וניתנת לשינוי לפי אורך יד היורה: חייל נמוך - זווית גדולה יותר, חייל גבוה/מטוליסט - זווית קטנה יותר).
3. הנח את הרגל המקבילה לנשק (רגל ימין אצל יורה ימני ולהיפך) במקביל לציר הקנה. פעולה זו מסייעת בספיגת הרתע.

מצב גוף נשק (חמש נקודות אחיזה)

על מנת להקנות ליורה יציבות, צריך ליצור מספר רב ככל שניתן של נקודות מגע עם הרובה תוך נוחות מרבית והפעלת כוח מועט ככל שניתן. הקפדה על נקודות האחיזה הבאות תסייע להשיג יציבות מרבית:

איור 3 - מצב גוף נשק

מקרא:

1. ציר קנה
2. ציר רגל

פרטי איור:

1. קת בשקע הכתף - צד אחורי של הנשק.
2. לחי סחוטה על הקת - צד עליון של הנשק.
3. חמש אצבעות על ידית אחיזה - צד ימני ותחתון של הנשק.
4. יד אוחזת במתפסים - חלק תחתון של הנשק.
5. אמה צמודה לשמורת ההדק או למחסנית - צד שמאל של הנשק.

קת בשקע כתף:

אזור שקע הכתף נמצא בין עצם הבריוח לכתף. נקודת אחיזה זו מסייעת בספיגת הרתע ונותנת לרובה תמיכה אחורית. הכנסת הרובה אל שקע הכתף בצורה נכונה מביאה את הכוונת אל גובה העיניים ומונעת את הצורך לאמץ את הצוואר. השלבים להכנסת הקת לשקע הכתף הם:

1. הרם את המרפק בתנועה מעגלית ("תנועת חתירה"). שקע הכתף נפתח.

2. הכנס את עקב הקת לשקע הכתף והורד את המרפק (במצב עמידה וכריעה לזווית של 90 מעלות).

איור 5 - קת בשקע הכתף - M-4

3. בעת ירי עם אפוד, רצועת האפוד מכסה את שקע הכתף וקשה יותר לחוש אותו. הצמד את עקב הקת אל רצועות האפוד.

4. השאיפה היא כמה שיותר נקודות מגע עם הכתף על מנת לספוג את הרתע בצורה מיטבית.

5. אין לדחוף את הקת לשקע כתף בכוח משום שדבר זה גורם לתזוזת הקנה מטה.

6. הצוואר צריך להיות בתנוחה נוחה, לא מכווץ ולא מתוח לפנים.

לחי סחוטה על הקת:

סחיטת הלחי על צוואר הקת נותנת לרובה תמיכה מלמעלה ומביאה את העין אל גובה הכוונת מבלי להפעיל את שרירי הצוואר. יש לסחוט את הלחי על הקת לפי השלבים הבאים:

1. לאחר הכנסת עקב הקת אל שקע הכתף, הצמד את הלחי אל הקת בגובה מפרק הלסת.

2. הורד את הלחי כלפי מטה תוך חיכוך עם הקת עד לנקודה של עצם הלחי (כך נוצרת נקודה קבועה בה ימקם החייל את הלחי על הקת והעין תמוקם מול הכוונת במקום זהה בכל ירי). במהלך פעולה זו הימנע מהפעלת לחץ צידי על הרובה.

* אין לסחוט בכוח מכיוון שהדבר יוצר תזוזה של הקת כלפי מטה ומסיטה את הקנה לצד השני.

* לחי סחוטה בהתאמה לגובה נקודת המכוון של הכוונת.

איור 6 - קת בשקע הכתף ולחי סחוטה על

הקת - M-4

חמש אצבעות על ידית אחיזה:

אחיזת ידית האחיזה בעזרת חמש אצבעות נותנת לרובה תמיכה ימנית ותחתונה. יש לאחוז בידית האחיזה לפי השלבים הבאים:

1. הנח את מגרעת כף היד (הרווח בין האגודל לאצבע) צמוד לצוואר ידית האחיזה.

2. נעל את האצבעות סביב ידית האחיזה.

3. הנח את האצבע המורה מעל האצבע האמצעית בצורה ישרה (במטרה שבעת ביצוע הירי תתבצע תנועה קטנה ככל האפשר וההשפעה על הירי תהיה מינימאלית)

איור 7 – חמש אצבעות על ידית אחיזה

4. הקפד שהזרוע וכף היד יהיו בקו אחד ללא שבירה בפרק כף היד.

*אין להפעיל כוח על ידית האחיזה, רק האמצע הסוחטת נמצאת בתנועה. כל שאר האצבעות צריכות להימצא במצב של אי תנועה על מנת לא להשפיע על נקודת המכוון.
*אצבע מורה נמצאת מחוץ לשמורת ההדק.
*מניחים את האצבע על ההדק רק לאחר החלטה על ביצוע ירי ופתיחת נצרה.

יד אוחזת במתפסים:

יד אוחזת במתפסים מעניקה לרובה תמיכה תחתית ומייצבת את חלקו הקדמי, נועד כדי להתמודד עם משקל הנשק

וכדי לתמוך בו. יש לאחוז את המתפסים לפי השלבים הבאים:

1. הנח את המתפסים בכף היד התומכת. אין לאמץ את כף היד על מנת שלא

ליצור רעד.

2. הקפד שהזרוע וכף היד יהיו בקו אחד ללא שבירה בפרק כף היד.

3. ללא אחיזה כוח.

4. היד האוחזת במתפסים באופן שמאפשר מיקום של המרפק על קו קנה מטרה.

5. זווית הפתיחה של היד האוחזת במתפסים לא יותר מ-90 מעלות כדי לשפר את היציבות באמצעות הקטנת הכוח

שהיורה מפעיל בעת החזקת הנשק.

אזהרה:

אין להעביר את היד מעבר לגבול של המתפסים (בתבור ומיקרו תבור גבול המתפסים מסומן כבליטה). אי-מילוי הוראה

זו עלול להביא לכוויה או פגיעת כדור ביד.

אמה צמודה למחסנית/שמורת ההדק:

כאשר האמה צמודה למחסנית או לשמורת ההדק, היא תומכת בנשק מצד שמאל. אין הכרח להצמיד את כל האמה

וניתן להסתפק במגע בלבד. כאשר החייל אינו מצליח להצמיד את האמה לנשק עליו

לסובב את היד האוחזת במתפסים על המתפסים עד לנקודה בה האמה נוגעת

במחסנית. יש להביא את האמה לנשק ולא להפך, הבאת הנשק לאמה עלול לגרום

לכוונות לא זקופות הנמצאות בהטייה ולכן יכול לגרום לטעות במכוון ובפגיעות. בתבור

ומיקרו תבור האמה צמודה לשמורת ההדק, ב-M-16 האמה צמודה למחסנית.

1. M16/M4 – מחסנית ממוקמת על האמה או צמודה אליה.

2. דגשים לאחיזה זו באים על מנת למקם את הנשק מעל קו קנה מטרה.

איור 8 – יד אוחזת במתפסים

איור 9 – אמה צמודה למחסנית

חוק המכוון

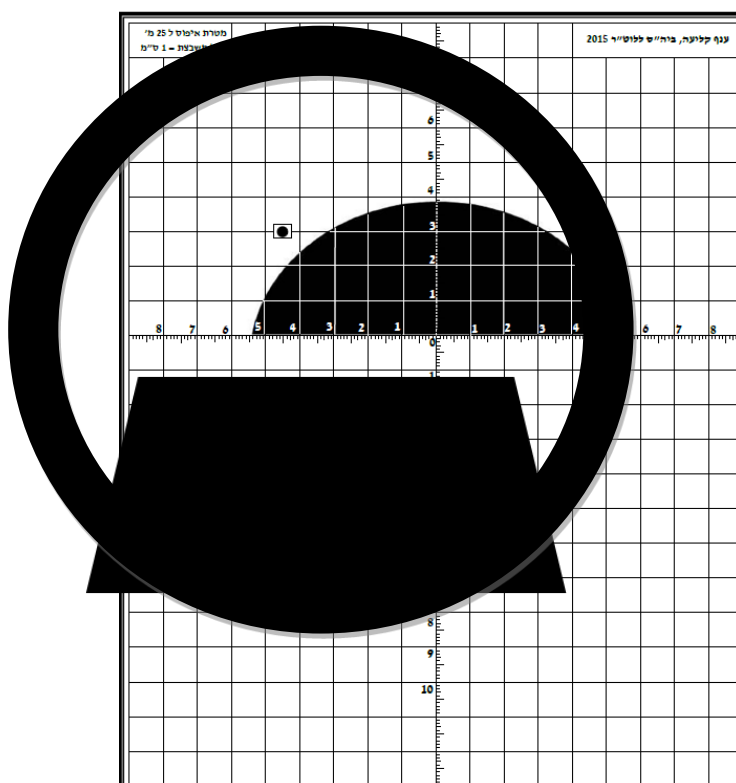
חוק המכוון מפרט את עקרונות המיקום של הכוונת על גבי האיפוסון ומשתנה בין ירי עם כוונת אופטית לבין ירי בכוונות ברזל.

1. לפירוט חוק המכוון בירי עם כוונות ברזל.
2. לפירוט חוק המכוון בירי עם מארס.
3. לפירוט חוק המכוון בירי עם מפרוליט.

כוונות ברזל:

חוק המכוון לירי עם כוונות ברזל הינו:

1. צפה אל המטרה - על היורה לדעת על איזו מטרה הוא יורה ולזהות אותה.
2. בחר נקודת מכוון - כאשר יורים על מטרה קרבת (לא איפוסון) יש לדעת באיזו נקודה אנו רוצים לפגוע (מרכז מסה, רגליים) ובאיזו סטייה עלינו להתחשב על מנת לפגוע בנקודה הרצויה.
3. עצום עין בלתי מכוונת - עקב קיומם של שלושה מישורים (חרירית, להבית והמטרה) יש לעצום עין אחת על מנת להתמקד בלהב בזמן הירי. אם החייל מכוון עם עין ימין הוא יעצום את עין שמאל.
4. הבא את קצה הלהב אל מרכז החרירית - עלינו להקפיד כי קצה הלהב יהיה במרכז החרירית גם בצידוד וגם בהגבהה (בתבור רק בהגבהה בגלל התוחמות) ולהביאו אל נקודת המכוון.

איור 10 – מכון כוונת ברזל

שלושה מצבים:

הכוונת החריטית ב- M-16 ו- M-4 היא בעלת

ד. "L" אל היורה

ה. "L" לכיוון המטרה.

ו. מצב ביניים - פרפרית.

*ב-M16 יורים כאשר ה"ל" מכוונת אל היורה, המצב השני נועד לירי בתנאי תאורה קשים.

5. יש להשאיר נימה לבנה מינימאלית - שמירה על נימה צהובה מינימאלית מבטיחה חזרה לאותה נקודת מכוון, הלהב שחור וגם חצי העיגול באיפוסון, כלומר אם נכוון על חצי העיגול לא יהיה לנו מדד לאן אנו מכוונים. בעת ירי (איפוס יבש, איפוס וכדומה) מתרגלים את החיילים למצוא את הנימה על ידי הזזת הלהב על האיפוסון מלמעלה למטה ולעצור כאשר הם רואים נימה צהובה.

6. יש לשים לב לסחוט את הלחי על פעם באותו מקום על מנת שהעין תתמקם תמיד מול הלהב.

7. התמקדות במישורים - ליורה יש שלושה מישורים בהם הוא יכול להתמקד: חריטית, להבית או המטרה. אין אפשרות לעין להתמקד בשלושתם יחד. בזמן הירי על היורה להתמקד בלהב ממספר סיבות:

- א.** הלהב הוא אמצעי הכיוון העיקרי. כל סטייה קטנה ביותר של הלהב בקו יורים תגדל בקו מטרות בגלל הפרשי הטווח, דבר שיביא להחטאת המטרה.
- ב.** זהו המישור האמצעי, התמקדות במישור נוסף תיצור טשטוש ראייה ולכן נתמקד במישור האמצעי והמרכזי מבין השלושה.
- ג.** רק בעת התמקדות בלהב ניתן לגלות את ההילה.

משחק המישורים:

משחק המישורים היא פעולה המקלה על החייל להתמקד בלהב. משחק המישורים מפחית את הטשטוש הנוצר עקב התמקדות ממושכת על אותו עצם. על מנת לבצע את משחק המישורים יש להתמקד בלהב, לאחר מכן במטרה, ולבסוף, בעת סחיטת ההדק, להתמקד שוב בלהב. פעולה זו תפחית את הטשטוש. יש להקפיד על כוונות זקופות במהלך כל שלבי הירי.

נשימה

נשימה היא פעולה טבעית אשר משתלבת במהלך הירי. כל עוד המכוון נכון, הנשימה לא תשפיע על הפגיעות והיא אף יכולה לסייע בחזרה מדויקת לאותה נקודת מכוון. השפעת הנשימה על היורה באה לידי ביטוי בתנועת בית החזה. לאחר מאמץ כגון ריצה, טיפוס או סחיבת משא כבד, גורם הנשימה בא לידי ביטוי באופן משמעותי. כיוון שהחייל מתנשף והדופק מואץ בית החזה יזוז וישפיע על המכוון. בזמן מציאת נקודת המכוון יש לנשום נשימות איטיות וסדירות. עם מציאת נקודת המכוון וסמוך לנקירה יש לעצור את הנשימה.

1. נשימה צריכה להיות רגועה בקצב אחיד. עוצרים נשימה לפני ביצוע הירי וממשיכים לנשום לאחר יציאת הקליע מהקנה.

2. ישנם מספר טכניקות של נשימה בזמן הירי:

- עם אוויר בריאות

- ללא אוויר בריאות

לירי בלי אוויר בריאות מספר יתרונות:

1. יותר נקודות אחיזה עם הקרקע - ללא אוויר בריאות ישנן יותר נקודות מגע עם הקרקע. לדוגמה: בלון מנופח נוגע בקרקע רק עם מספר מצומצם של נקודות לעומת בלון לא מנופח שיש לו מספר רב יותר של נקודות מגע עם הקרקע.
2. חזרה לאותה נקודה - כאשר לוקחים אוויר, לוקחים כל פעם כמות שונה של אוויר ולבית החזה יש נפח שונה ולכן נקודת המכוון והפגיעות יהיו שונות בכל ירי. לעומת זאת, כאשר עוצרים את הנשימה, בית החזה חוזר לאותה נקודה.
3. הפסקה טבעית ארוכה יותר - ההפסקה הטבעית של הגוף ארוכה יותר בין נשיפה לשאיפה מאשר בין שאיפה לנשיפה כלומר, כשיש אוויר בריאות קיים דחף טבעי של הגוף להוציאו וכאשר הגוף ללא אוויר יש הפסקה של 3-5 שניות.

חשוב לציין שבירי צבאי היורה תמיד נמצא בירי לאחר מאמץ בו הגוף צורך יותר חמצן. לכן כמעט תמיד נירה

עם אוויר בריאות. ירי עם אוויר בריאות, יאפשר הפוגה ארוכה יותר ובכך יהיה לנו יותר זמן של יציבות, לירי מדויק יותר.

מצב אפס

מצב אפס הינו מצב לבדיקה עצמית של היורה על מנת לוודא שיש יחס נכון בין מצב הגוף למטרה. היורה מבצע את מצב האפס עם הכניסה למצב הירי ולפני תחילת הירי. על ידי מצב אפס ניתן לתקן את מצב הגוף רובה של היורה, כדי שיתאים לנקודת המכוון הרצויה.

יש לבצע בדיקת מצב אפס לפי השלבים הבאים:

1. היכנס למצב ירי ובחר את נקודת המכוון.
2. עצום עיניים ונשום שתי נשימות רגילות. בסיום הנשימה השנייה הוצא את כל האוויר מהריאות ועצור את הנשימה.
3. פקח עיניים והבט על מיקום המכוון (להב, נקודה אדומה או כתומה) על המטרה. ברוב המקרים תהיה סטייה כלשהי של הנקודה מהמטרה.
4. תקן את שכיבתך על ידי הזזת פלג הגוף התחתון לכיוון הסטייה. לדוגמה, אם הנקודה זזה שמאלה, הזז את פלג הגוף התחתון שמאלה וכך הקנה יזוז ימינה. אם הנקודה זזה כלפי מטה, הזז את הפלג הגוף העליון אחורה וכך הקנה יעלה למעלה.
5. בצע את הבדיקה שוב.
6. חזור על הבדיקה מספר פעמים ככל הנדרש עד למצב שבו נקודת המכוון תהיה באותו המקום כמו לפני הבדיקה.

הערה:

התיקונים במצב אפס ייעשו תמיד:

1. על ידי הזזת הגוף ולא באמצעות הזזת הרובה.
2. בעיניים עצומות (לירה יש נטייה "לרמות את עצמו" לא במודע ולתקן אוטומטית בעזרת הזזת הנשק ולא בעזרת הזזת הגוף)

סחיטת ההדק

סחיטת ההדק היא הפעולה האחרונה לפני הירי, והיא משפיעה על הירי באופן משמעותי. האצבע הסוחטת את ההדק הינה האיבר היחיד שנע בזמן הירי. לכן, יש להקפיד על אחיזה נכונה של ידית האחיזה על מנת לאפשר תנועה נכונה של האצבע בלבד ולא של כל היד.

האצבע הסוחטת מחולקת לשלושה פרקים. נהוג לכנות פרקים אלה בשמות הבאים:

פרטי איור:

1. רגיש

2. פטיש - משמש לסחיטת ההדק

3. אדיש

2. הפרק האמצעי ("פטיש") הוא המשמש לסחיטת ההדק. הפרק הראשון ("רגיש") עלול להחליק בזמן הירי או לגרום להטיית הנשק. סחיטה עם החלק ה"אדיש" גורמת לשבירה בכף היד, חוסר נוחות ואי יציבות במצב הגוף. חיילים בעלי אצבעות קצרות יסחטו עם ה"פטיש" או עם החיבור בין ה"פטיש" ל"רגיש".

איור 11 – פרקי האצבע הסוחטת

עקרונות לסחיטת הדק נכונה:

אחת הסיבות העיקריות להחטאות בירי, היא – עבודת הדק לא נכונה. על היורה להכיר את ההדק ואת שלביו עד לנקירה, בנשקו האישי, בצורה מושלמת. קיימים מספר עקרונות המסייעים להגיע לסחיטה נכונה:

1. סחיטה אחידה - סחיטה בקצב אחיד לכל אורך המשיכה.

2. סחיטה עקבית - כל סחיטה צריכה להיות דומה לזו שקדמה לה. על אף שאין לכך השפעה ישירה על הירי, ההשפעה היא על תגובת הגוף. רצוי שהגוף יגיב לכל הסחיטות בצורה דומה וכך יוצר לחייל "סגנון ירי" קבוע, הרגל שיביא לתוצאות ירי טובות יותר.

3. סחיטה מקבילה לציר קנה - כיוון שסחיטת ההדק צריכה להיות אחורה (מקבילה לציר הקנה). סחיטה שאינה מקבילה לציר הקנה תגרום להסטה בלתי מורגשת של הקנה ותתבטא בהסטה הפגיעות במטרה. רק האצבע הסוחטת נמצאת בתנועה לאחור בלבד. כל שאר האצבעות צריכות להימצא במצב של אי תנועה על מנת לא להשפיע על נקודת המכוון.

4. חידוש קשר - במהלך הסחיטה יש לשמור על חידוש קשר כלומר, לא לשחרר את ההדק מיד בסיום הסחיטה אלא לשחרר באופן מבוקר על מנת להרגיש או לשמוע את הפטיש עובר מדרגת דריכה עליונה לתחתונה. לשמירה על חידוש הקשר יש שתי סיבות:

- חינוך החייל לחוש את חידוש הקשר, כך שבשטח יוכל לדעת האם נגרף כדור חדש ואפשר להמשיך בירי רציף או שלא.
- הגברת הריכוז בירי.

שלבי ההדק:

M4/M16 – קפיצה, נקירה.

בנוסף, קיימים מספר שלבים נוספים לסחיטה נכונה:

- הסחיטה צריכה להתבצע בלחץ רציף.
- באמצעות לחץ ראשוני מתגברים על השלב הרך עד שמגיעים להתנגדות.
- מגבירים את הלחץ עד שמגיעים לקפיצה בהדק ולעצירה נוספת.
- **ברגע ההחלטה על ביצוע הירי מוסיפים לחץ קטן עד לביצוע הנקירה.**
- **אין להקפיץ הדק למצב התחלתי!**
- משאירים את ההדק לחוץ עד ליציאת הקליע מהקנה. מפחיתים את לחץ על ההדק עד לשלב שההדק יקפוץ לחידוש הקשר.
- חובה לשמור על חידוש קשר.

הכרזה

הכרזה על הפגיעות היא בדיקה עצמית של היורה על מיקום פגיעותיו ומודעות לירי. ההכרזה הינה אמצעי בידי היורה לשיפור רמת הירי. בתהליך זה היורה מקשר בין מצב גופו ופעולותיו בעת הירי לנקודת הפגיעה של הקליע במטרה. על ידי הגברת המודעות העצמית של היורה ניתן לשפר את איכות הירי. בהכרזה מכריז היורה היכן פגע הכדור. ככל שהיורה מנוסה יותר, תהיה ההכרזה שלו מדויקת יותר. היכולת לתאר את המקבץ עוד לפני ההגעה לקו מטרות מעידה על מודעות גבוהה.

ההכרזה נחלקת לשניים:

1. איפוס - מגבירה את המודעות והריכוז של החייל במהלך הירי. בגלל שהחייל יודע שעליו להכריז על מצב הפגיעות שלו, יהיה עליו לעקוב אחר כל מעשיו במהלך הירי.

2. מצב אמת - חייל מיומן צריך לדעת להכריז במצב אמת האם פגע במטרה והיכן פגע. במידה ולא פגע במטרה עליו לדעת מה יש לעשות על מנת לתקן.

12.3 איפוס

מהו איפוס:

איפוס הוא פעולה טכנית המבוצעת בכוונות הנשק ומטרתה לתאם בין מסלול מעוף הקליע לבין קו הראיה על ידי הבאת הנפ"מ (נקודת פגיעה ממוצעת) לנפ"ר (נקודת פגיעה רצויה) על האיפוסון.

מועדי האיפוס:

האיפוס יתבצע בשלושה מועדים:

1. כל שישה שבועות
2. לפני פעילות מבצעית
3. אם הנשק הגיע מהנשקייה, כחדש או לאחר טיפול

שלבי האיפוס:

מטווח האיפוס מתבצע על פי השלבים הבאים: (תוכנית איפוס חדשה)

1. 3 כדורים במצב שכיבה ל- 10 מטר על מטרת מכוון (המטרה: 1. מיומנות היורה לקבץ, 2. לגרום לתחושת ביטחון אצל היורה, 3. חיווי מידי- ניתן לראות באופן מידי איפה הפגיעה).
2. ירי של 5 כדורים ל- 25 מטר
3. מציאת מקבץ
4. מציאת נפ"מ
5. הבאת נפ"מ לנפ"ר
6. איפוס סופי

איפוס קרבי:

כאשר הנשק חוזר מטיפול שגרם לשינוי האיפוס שלו, יבוצע איפוס קרבי לפני האיפוס. האיפוס הקרבי הוא ירי על אבן בגודל אגרוף ומטרה מגיבה על מנת לאפס את הנשק באופן גס כך שבשלב האיפוס לאיפוסון הפגיעות יהיו על האיפוסון. במהלך האיפוס הקרבי, החונך יתצפת היכן הפגיעות ביחס לאבן, ובהתאם לכך יזיז נקישות בנשק.

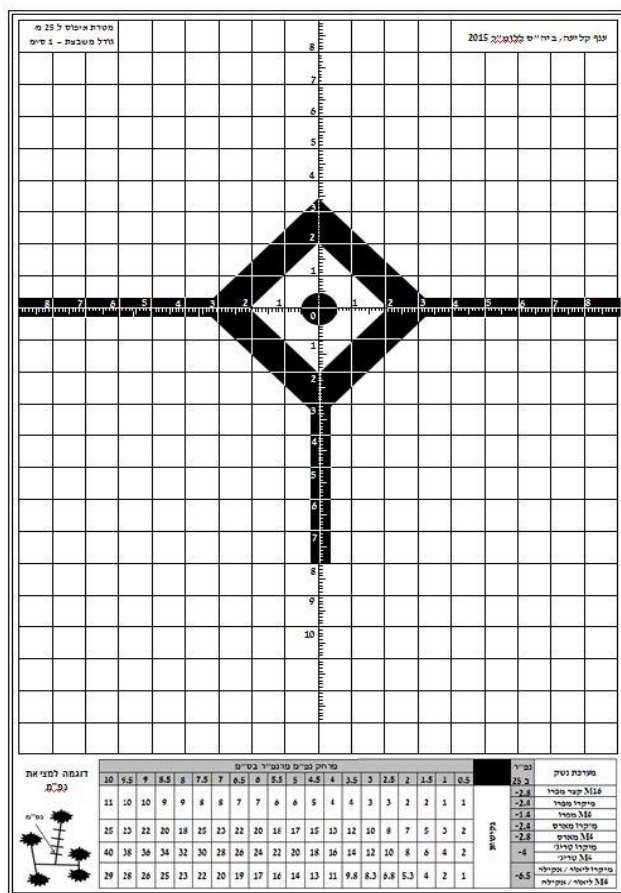

כיום, לא משתמשים באיפוס קרבי, מה שעושים- שמים מתחת למטרת האיפוסון מטרה גדולה (כל מטרה שהיא לא איפוסון- מטרה הישגית, מטרת מעויינים...) ועליה יהיה אפשר לראות את הפגיעות ובהתאם להזיז נקישות בנשק.

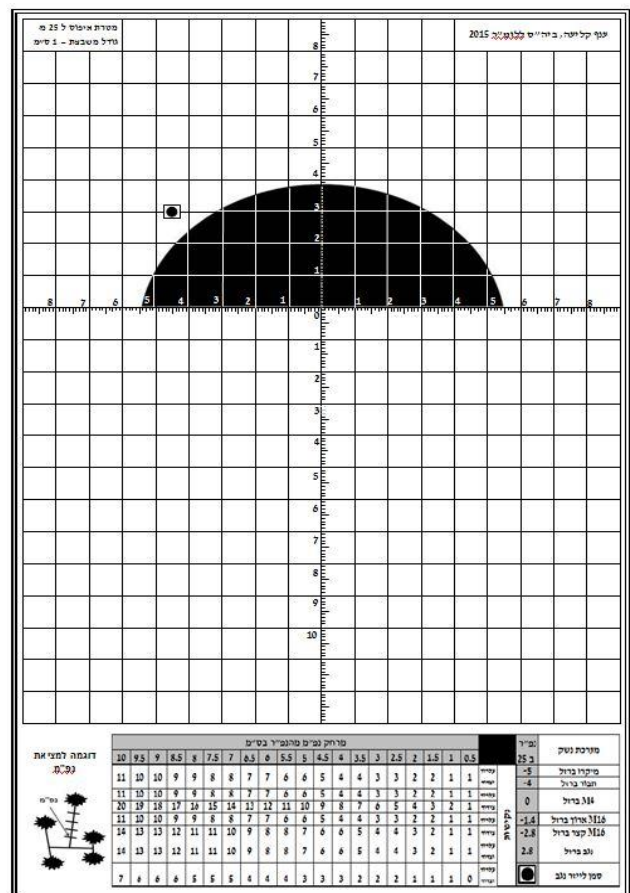
איפוסונים:

איפוסון הוא דף לבן עליו מופיעות משבצות ומסומנות בטבלה בתחתית באיפוסון נקודות פגיעה רצויות, כל נקודה מותאמת לסוג נשק מסוים ו/או לכוונות מסוימות. בעזרת הטבלה ניתן למצוא את מספר הקליקים שיש להזיז את נקודת הפגיעה הממוצעת לנקודת הפגיעה הרצויה ולשנות את מיקום הכוונות בהתאם. האיפוסון מיועד למקצה איפוס בלבד.

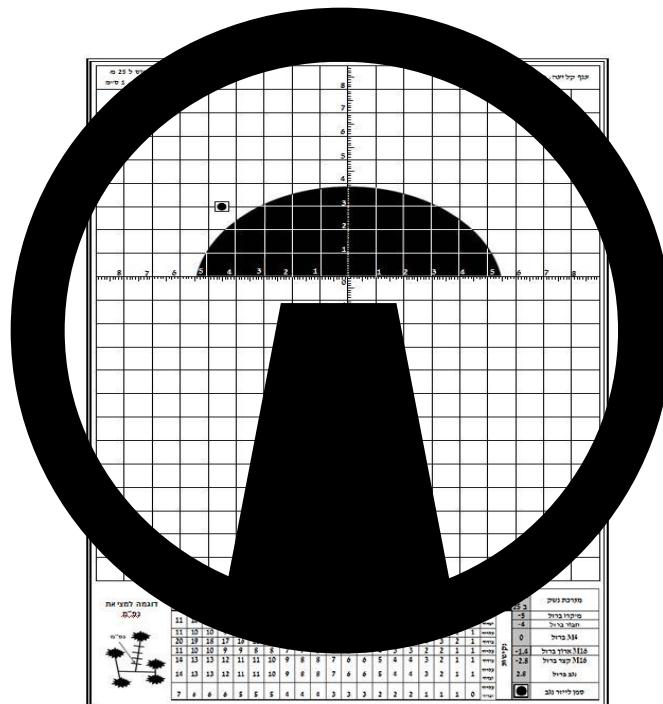
צד ב' - לכוונות השלכה

צד א' - לכוונות ברזל

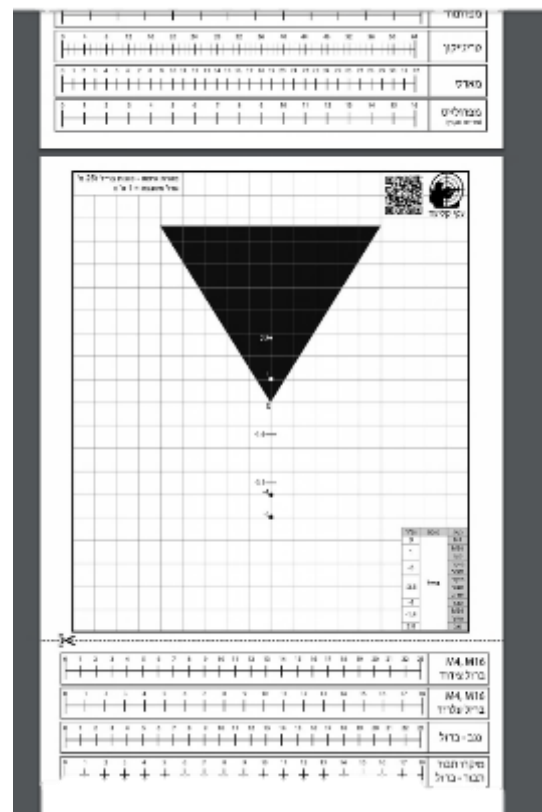
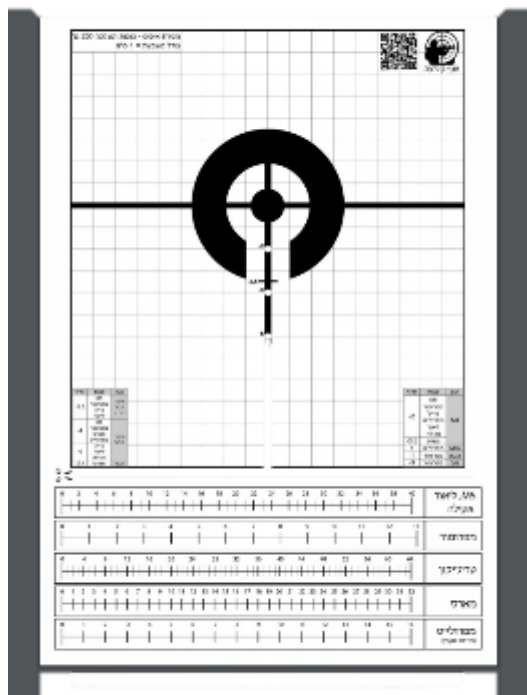

צורת מכון עם כוונות ברזל

איפוסון לכוונות ברזל:

איפוסון לכוונות השלכה:

ההבדלים בין איפוסון ישן לחדש:

1. האיפוסון לכוונות ברזל השתנה למשולש בשביל נוחות היורה לבצע נימה מינימאלית.
2. נקודת מכוון לכוונת אופטית נוחה יותר.
3. יש סרגל מדידת קליקים- סרגל לחישוב קליקים מהנפמ לנפר.

לאן מכוונים בזמן איפוס:

כוונות ברזל- לקצה קודקוד המשולש השחור, כך שתמיד ניתן לחזור בקלות לאותה נקודת מכוון.
כוונות השלכה- למרכז העיגול השחור הקטן.

שק משען

על מנת לאפס את הנשק בצורה הטובה והמדויקת ביותר נשאף להשיג מקבץ קטן ככל האפשר. שק משען מקנה יציבות בזמן האיפוס, מקטין את הרעידות, מעניק יציבות ובכך מקצר את תהליך האיפוס ועוזר להשיג מקבץ קטן. לכן חובה לבצע את ירי האיפוס עם שק משען.

מקבץ:

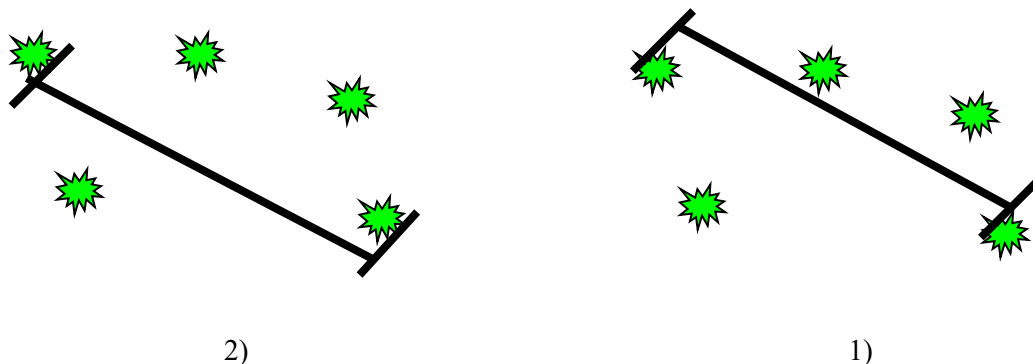
מקבץ הוא קבוצה של חמישה כדורים אשר על סמך מיקומם על גבי האיפוסון מחושב הנפ"מ. על הכדורים להיות קרובים אחד לשני שכן הקרבה מספקת מדד לכך שהירי בוצע תוך הקפדה על עקרונות הקליעה. המקבץ הינו מדד לשלושה נושאים:

1. מדד לאיכות הירי של היורה.
2. שמירה על עקרונות הקליעה- גודל המקבץ יקבע את אופן האיפוס, כאשר המקבץ גדול מחמישה ס"מ, אנחנו מניחים שהיורה לא שמר על עקרונות הקליעה ולכן לא ניתן לאפס את הנשק על בסיס מקבץ זה.
3. שיפור ביכולת היורה- מעקב אחרי מספר מקבצים של יורה אחד ספציפי, מאפשר לבחון האם יש שיפור ביכולת החייל. ככל שהחייל מיומן יותר המקבץ שלו צפוי להיות קטן יותר.

מדידת מקבץ:

מקבץ אמין הוא מקבץ של עד חמישה ס"מ. במקרה של טעות ירי נמדוד את המקבץ יחד עם טעות ירי(כדור שרחוק מכלל הכדורים), אך את הנפ"מ נמדוד מארבעה כדורים.

מדידת המקבץ תעשה בין שני הכדורים הרחוקים ביותר (ראה איור 1) מסוף כדור לסוף כדור (כמתואר בדוגמה מספר 1) או מתחילת כדור לתחילת כדור (כמתואר בדוגמה מספר 2).

איור 1- מדידת מקבץ

נקודת פגיעה ממוצעת:

מציאת נפ"מ:

לאחר ירי של חמישה כדורים ומדידת מקבץ, יש למצוא את הנפ"מ (על מנת להביא נקודה זו לנפ"ר שהוא נקודה מסומנת על גבי האיפוסון).

תהליך מציאת הנפ"מ יתבצע באופן הבא (ראה איור 2):

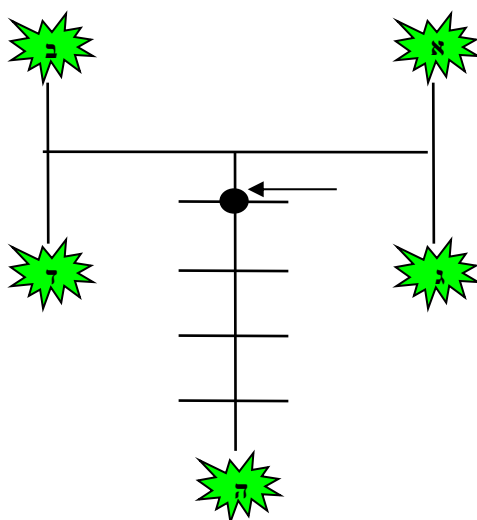
1. בחר באקראי שני זוגות של פגיעות ומתח ביניהן קו. לדוגמה, מתח קו מפגיעה א' לפגיעה ג' ומפגיעה ב' לפגיעה ד'.

2. סמן את מרכזי הקווים ומתח קו נוסף המקשר ביניהם.

3. סמן את המרכז של קו זה וחבר אותו אל נקודת הפגיעה החמישית (פגיעה ה').

4. חלק את הקו לחמישה חלקים שווים (על ידי ארבעה קווים) – יש לחלק את הקו לחמישה חלקים מכיוון שלכל כדור יש השפעה של חמישית על מיקום הנפ"מ. לאחר שמצאנו את נקודת הפגיעה הממוצעת בין ארבעת הכדורים הראשונים (ראה סעיף 3 ברשימה זו) וסימנו את חמשת החלקים, יש לבחור את הקו הקרוב ביותר לנקודת הפגיעה הממוצעת בין ארבעת הכדורים הראשונים. קו זה מייצג את חמישית ההשפעה של הכדור החמישי.

5. הקו הרחוק ביותר מהפגיעה החמישית הוא הנפ"מ (כמצוין באיור).

איור 2- מדידת מקבץ

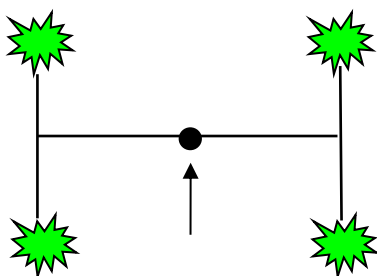
מציאת נפ"מ מארבעה כדורים:

כאשר ישנו מקבץ של ארבעה כדורים (הכדור החמישי רחוק משאר הכדורים מרחק גדול מחמישה ס"מ), נמצא את הנפ"מ על בסיס ארבעתם בלבד ולא נתחשב בכדור החמישי אשר הסטייה שלו מצביעה על טעות בירי. תהליך מציאת הנפ"מ במקרה זה יתבצע באופן הבא (ראה איור 3):

1. בחר באקראי שני צמדי פגיעות ומתח ביניהן קו. לדוגמה, מתח קו מפגיעה א' לפגיעה ג' ומפגיעה ב' לפגיעה ד'.

2. סמן את מרכזי הקווים ומתח קו נוסף המקשר ביניהם.

3. סמן את המרכז של קו זה אשר מייצג את הנפ"מ.

איור 3- מציאת נפ"מ ב- 4 כדורים

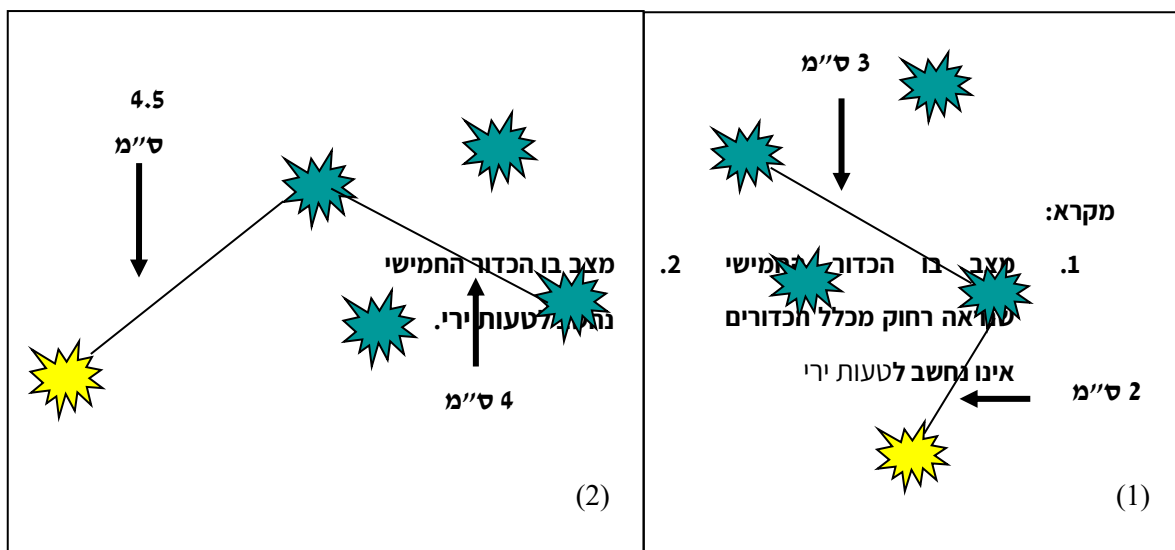
דרך שגויה למצוא נפ"מ ממקבץ של ארבעה כדורים היא שיטת ה-X, חיבור הפגיעות באלכסון במקום בקו ישר:

טעות ירי:

כאשר ישנו מקבץ של ארבעה כדורים קרובים וכדור אחד רחוק נבחן האם זו טעות ירי על פי המדידה הבאה (ראה איור 4):

1. מדוד את המרחק בין שני הכדורים הכי רחוקים בתוך הקבוצה של ארבעת הכדורים.
2. מדוד את המרחק מהכדור החשוד כטעות ירי לכדור הכי קרוב אליו (מתוך הקבוצה של ארבעת הכדורים הנוספים).
3. אם המרחק בין הכדור החשוד כטעות ירי לכדור הקרוב אליו גדול או שווה למרחק הראשון שנמדד (ראה סעיף 1 ברשימה זו), יוגדר כדור זה כטעות ירי.
4. אם המרחק בין הכדור החשוד כטעות ירי לכדור הקרוב אליו קטן מהמרחק הראשון שנמדד (ראה סעיף 1 ברשימה זאת), יחושב הכדור כחלק מהמקבץ.

איור 4 - טעות ירי

מקרים בהם לא נחשב את הנפ"מ:

1. לא נחשב את הנפ"מ במצב בו יש לנו רק שלוש פגיעות משום שזהו נפ"מ לא אמין (כלומר מבוסס על מעט מדי מידע).
2. לא נחשב את הנפ"מ במצב של שתי קבוצות רחוקות משום שאין אפשרות לדעת מהי הקבוצה המייצגת את הטעות בתהליך הירי.

נקודת פגיעה רצויה (נפ"ר):

- כל מגרעת בדיסקית היא נקישה אחת.

איור 6 - עלרוד כוונת קדמית M-16

ציוד:

הציוד B-M-16 מתבצע בכוונת האחורית, הכוונת מורכבת מפין התוף ותוף צידוד. על מנת להזיז את הכוונת יש ללחוץ

על הפין ולסובב את תוף הצידוד לכיוון הרצוי:

- עם כיוון החץ (R) הנפ"מ יזוז ימינה.

- נגד כיוון החץ (R) הנפ"מ יזוז שמאלה.

- כל מגרעת בתוף היא נקישה אחת.

איור 7 - צידוד כוונת אחורית M-16

הישגית ל-50

האיפוס הסופי יתבצע למרחק של 50 מטר במצב שכיבה עם אפוד למטרה הישגית.

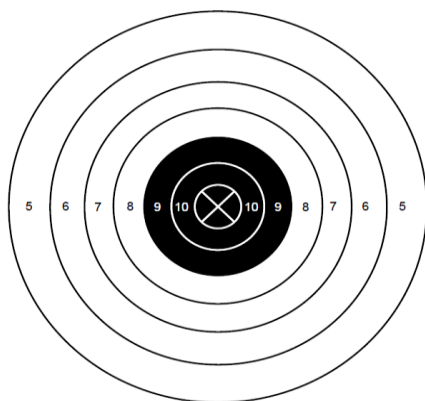
הישג נדרש:

1. 35 נקודות.

2. מרכז הנפ"מ בעיגול של ה-10.

3. לפחות 3 פגיעות בעיגול השחור.

מקצה זה בעל ה.נ שהחייל חייב לעבור כחלק מהכשרתו.

תיקונים במקצה "איפוס סופי" (הישגית ל-50)

1. מודדים את המרחק של הנפ"מ מהנפ"ר בס"מ על המטרה ההישגית.

2. מחלקים את המרחק שקיבלנו בשווי נקישה בכוונת שאנו יורים בטווח 50 מ'.

3. מזיזים קליקים.

לדוגמה: הכוונת על הנשק האישי שלי היא מפרולייט.

פגעתי 10 ס"מ מהנפ"מ במטרה ההישגית ב 50 מ'.

*כשירים ל- 50 מטר רוצים לעשות מקבץ הישגי (מינימום 35 נקודות + 3 פגיעות בעיגול השחור) אם רוצים להזיז קליקים, מזיזים רק בצדדים כדי לא להשפיע על הקשת הבליסטית.

כוונת	שווי נקישה ב 25 מ'	שווי נקישה ב 50 מ'	שווי נקישה ב 100 מ'
מפרולייט	0.9 ס"מ	1.8 ס"מ	3.6 ס"מ
מארס	0.6 ס"מ	1.2 ס"מ	2.4 ס"מ
טריגיקון	0.25 ס"מ	0.5 ס"מ	1 ס"מ
ליאור/אקילה	0.4 ס"מ	0.8 ס"מ	1.6 ס"מ
M16 ברזל	עלרוד	0.9 ס"מ	1.8 ס"מ
	צידוד	0.7 ס"מ	1.4 ס"מ

12.4 מצבים

רקע:

מצב הירי האידיאלי הוא מצב שכיבה. מצב זה מאפשר מקסימום נקודות אחיזה עם הקרקע ולכן הוא היציב והמדויק ביותר. בנוסף, בירי במצב שכיבה היורה חשוף ברמה מינימאלית, דבר המקשה על איתורו ועל אפשרות הפגיעה בו. ישנן סיטואציות בהן לא ניתן לבצע ירי במצב שכיבה, לדוגמה:

1. כאשר הירי מבוצע מעל מחסה בינוני או גבוה
 2. כאשר הירי מבוצע תוך כדי ריצה
 3. כאשר הירי מבוצע ממארב הממוקם במדרון
- במקרים אלו החייל יבצע ירי באחד ממצבי הירי הגבוהים יותר: כריעה, ישיבה או עמידה.

מצב שכיבה ו"שכה חפה":

מצב שכיבה מתחלק לשני סוגים: מצב שכיבה בסיסי (הנלמד בשיעור עקרונות הקליעה) ושכב חפה - מצב שכיבה דינאמי המתאים להיתקלויות.

מצב שכיבה:

- מצב שכיבה הינו המצב האידיאלי ביותר לירי. זהו מצב עדיף על פני מצבי הירי האחרים משתי סיבות:
1. מצב זה מאפשר ירי מדויק יותר מפני שריבוי נקודות המגע עם הקרקע מקנה לו יציבות.
 2. במצב זה היורה הכי פחות חשוף לאש האויב.

מצב הירי המוסבר בפרק זה מתבסס על "שבעת עקרונות הקליעה" ומתייחס לירי סטאטי המתבצע ללא לחץ. הירי מיושם בעיקר בירי לאיפוס. בירי בקרב או לאחר במאמץ יש לשאוף ליישם את עקרונות הקליעה בצורה הטובה ככל הניתן תוך מתן מענה למצב היורה (ירי במאמץ יוצר רעד בשרירים, נשימה מהירה ומואצת ועוד) ולתנאי השטח (קרקע לא אחידה, ירי מאחורי מחסות ועוד).

דגשים למצב שכיבה:

1. הרגל החזקה נמצאת או מקבילה לקו קנה מטרה, הרגל השנייה לפי נוחות.
2. משקל גוף נשען על המרפקים.
3. מרפקים לכיוון קו קנה מטרה (ככל האפשר).
4. השענות על עצמות ולא על השרירים.
5. היד החלשה נמצאת מתחת לרובה מעל ציר קו קנה מטרה.
6. אין להפעיל לחץ על הנשק אלא רק לתמוך בו.
7. קת בשקע כתף.
8. היד שאוחזת בידיית אחיזה שואפת להיצמד לגוף.
9. שמורת ההדק על אמה(מיקרו תבור), מחסנית על או צמודה לאמה (M16, M4).
10. לחי סחוטה על הקת בקלילות.
11. מגרעת היד למגרעת הנשק.

מצב "שכב חפה"

מצב זה משמש בעת היתקלות באויב בכל טווח, אשר מאפשר ליורה לרדת למצב שכיבה. זהו מצב המאפשר יציבות, דיוק והיחשפות מינימאלית. ניתן לבצע ירי במצב זה רק בשטח מישורי ללא שיחים או סלעים המסתירים את המטרה.

זמני הירי במצב שכב חפה:

5 שניות - כדור ראשון

7 שניות - כדור שני

8 שניות - כדור שלישי

בירי המבוצע **בלילה** בכל הכוונות ישנה תוספת של שנייה לזמן הירי.

בירי המבוצע **ביום ובלילה** בכוונות מגדילות ישנה תוספת של שנייה לזמן הירי.

שלבי הכניסה למצב ירי:

התרגול יתבצע כאשר החייל נמצא בעמידת מוצא (כמו בעמידה אינסטינקטיבית), בכדי לתרגל את המצב הקשה ביותר לכניסה למצב שכב חפה. הכניסה תתבצע על פי השלבים הבאים:

הנח יד שמאל על הרצפה - יש להניח את היד בזווית של כ- 60 מעלות פנימה כדי שגם הגוף יהיה בזווית לנשק. היד אמורה לבלום את הנפילה ולשמש ציר שלפיו הגוף יכנס למצב. תוך כדי הנחת היד על הרצפה יש להביא את רגל שמאל (במקרה של יורה ימני) לפני.

1. שלח שתי רגלים לאחור בו זמנית ופתח אותן בשאיפה ל- 90 מעלות.

2. הבא כוונות לגובה העיניים.
3. בסיום הירי, הבט למכלול על מנת לוודא שאין מעצור בנשק.
4. קום מהמצב ללא מגע בין הברכיים לקרקע (מחשש לפציעה).

מצב כריעה ו"רד חפה":

מצב כריעה:

מצב כריעה הוא מצב ביניים בין עמידה לשכיבה. ירי במצב כריעה הינו נקודת תורפה בפעילות החייל שכן אחוז הפגיעות במצב זה נמוך מאוד ביחס למצבים אחרים. לכן, ירי במצב כריעה יתבצע כאשר תנאי השטח אינם מאפשרים ירי בשכיבה (שיחים, סלעים, קפלי קרקע וכדומה)

דגשים למצב כריעה :

להלן מספר דגשים נוספים לסוג ירי זה עבור יורה ימני (יורה שמאלי יפעל על פי אותן ההנחיות רק בכיוון הפוך):

מצב כריעה - M-4

איור 9 - מצב כריעה עם תבור

פרטי איור:

1. לחי סחוטת על הקת.
2. קת - שליש מהקת מעל שקע הכתף זאת בכדי למקם את הכוונות בגובה העיניים.
3. מרפק יד ימין רפוי וצמוד לגוף.
4. זווית של 90 מעלות בין הרגליים כאשר רגל ימין ממוקמת על הציר הדמיוני שממשיך את רגל שמאל - עמידה זו מקנה יציבות בזמן הירי.
5. יד שמאל אווזת במתפסים.
6. 4 אצבעות על ידית אחיזה.
7. הנשק נשען על האמה - ב-M-16 בשאיפה למחסנית ממוקמת על האמה/ צמוד לאמה ובמיקרו תבור שמורת ההדק ממוקמת על פרק כף היד ושאיפה לידית אחיזה נשענת על האמה.
8. מרפק שמאל ננעל על רגל שמאל - ניתן להניח את המרפק לפני או אחרי הברך על פי נוחות היורה. אין לשים את המרפק על הברך מכיוון שזהו מצב לא יציב (עצם על עצם והמרפק עשוי להחליק).
9. זווית של 90 מעלות בין רגל שמאל לרצפה.
10. כף רגל שמאל מצביעה אל המטרה.

11. כף רגל ימין נמצאת באחת משתי האפשרויות:

א. אצבעות כף רגל ימין כפופות על כריות אצבעות כף הרגל (ראה דוגמה 1 באיור), או ישרות כאשר הרגל נשענת על שפיץ הנעל (ראה דוגמה 2 באיור). יש להימנע ממצב בו כף הרגל כולה נמצאת על הרצפה (מצב זה מקשה על הקימה ממצב הירי).

ב. ישבן נשען על עקב רגל ימין - זו ישיבה שמקנה יציבות:

(1)

(2)

איור 10 - מצב כף רגל ימין במצב ירי כריעה

במצב כריעה ישנה בעיה של רעידות הנשק לצדדים משום שאין קיבוע בציר הצידוד. בציר העלרוד הנשק מקובע היטב: הרגל נתמכת על ידי הקרקע, היד האוחזת את הנשק מונחת עליה והמחסנית נמצאת על האמה. הפתרון לבעיית הקיבוע בציר הצידוד מתבצע בשתי דרכים:

"רד חפה":

מצב הכריעה מתאפשר בשתי דרכים, כריעה במקום ו"רד חפה". "רד חפה" הוא המצב הדינאמי של כריעה. כלומר, הכניסה למצב תתבצע ממצב של תנועה ומטרתו העיקרית היא תפיסת מחסה.

השימוש במצב כריעה עם צעד יתבצע במקרים הבאים:

1. חיפוי בהסתערות - ראה שיעור יישור מקורב.

2. תפעול מעצור - ראה שיעור מעצורים.

זמנים לירי במצב כריעה

3 שניות - כדור ראשון

5 שניות - כדור שני

6 שניות - כדור שלישי

בירי המבוצע **בלילה** בכל הכוונות ישנה תוספת של שנייה לזמן הירי.

בירי המבוצע **ביום ובלילה** בכוונות מגדילות ישנה תוספת של שנייה לזמן הירי.

עמידה אינסטינקטיבית:

עמידה אינסטינקטיבית משמשת בשני מצבים עיקריים:

1. כאשר החייל נדרש לזמן תגובה מהיר.

2. כשאין אפשרות להיכנס למצב כריעה ושכיבה כגון ירי תוך כדי תנועה.

זמנים לירי במצב עמידה אינסטינקטיבית:

1.5 שניות - כדור ראשון

3 שניות - כדור שני

4 שניות - כדור שלישי

בירי המבוצע **בלילה** בכל הכוונות ישנה תוספת של שנייה לזמן הירי.

בירי המבוצע **ביום ובלילה** בכוונות מגדילות ישנה תוספת של שנייה לזמן הירי.

שלבי הכניסה למצב ירי:

התמקמות בזווית של 45 מעלות אל מול המטרה - ברגע ההיתקלות או הכניסה למצב הירי, יש להביא את הרגל

החלשה לפניכם בזווית של 45 מעלות למטרה בצורה חזקה ואגרסיבית על מנת להיות יציבים. הפעולה האגרסיבית

נועדה לבלום את הגוף אחרי התנועה. הסיבות שירי זה מתבצע ב- 45 מעלות הן:

א. אם היורה יהיה מול המטרה, שטח הגוף שייחשף יהיה גדול יותר וקל יותר יהיה לפגוע בו.

ב. אם היורה יהיה ב- 90 מעלות למטרה, לא יהיה מקום לקת בשקע הכתף, קת הנשק "תברח" בגלל הכניסה המהירה למצב ודיוק הירי יפגע.

1. הבאת הנשק לשקע הכתף.
2. הבאת הכוונות לגובה העיניים - יש להביא את הכוונות לגובה העיניים ולא את העיניים לגובה הכוונות בכדי להימנע מעמידה לא נוחה אשר תגרום להפעלת לחץ על הצוואר.
3. אחיזה יציבה - בגלל העובדה שאין במצב זה נקודות אחיזה רבות והכניסה היא מהירה, יש לאחוז את הנשק ביציבות ונוחות מרבית המתאפשרת. (ללא אחיזת כח)

דגשים למצב הירי:

להלן מספר דגשים נוספים לסוג ירי זה עבור יורה ימני (יורה שמאלי יפעל על פי אותן ההנחיות רק בכיוון הפוך):

עמידה אינסטינקטיבית ללא ידית הסתערות - M-4

איור 11 - עמידה אינסטינקטיבית ללא ידיית הסתערות - תבור

1. לחי סחוטה על הקת.
2. קת - שני שליש מהקת ממוקמים מעל שקע הכתף.
3. מרפק יד ימין רפוי וצמוד לגוף.
4. גב ישר.
5. ברכיים כפופות - התנועה במהלך הכניסה למצב מתבצעת בברכיים כפופות ומיד בסיום התנועה ניתן לבצע את הירי.
6. רגליים ברוחב כתפיים
7. כפות רגליים מקבילות ומשקל שווה מחולק בין שתי הרגליים.
8. יד שמאל אווזת במתפסים.
9. אמת יד שמאל צמודה לנשק - ב-M-16 ו-M-4 האמה צמודה למחסנית, ובמיקרו תבור שמורת ההדק נשענת על פרק כף היד. יש להצמיד את האמה לנשק ולא את הנשק לאמה.
10. ארבע אצבעות על ידיית האחיזה.

11. ישבן נוטה החוצה ושרירי הבטן מחוזקים - הנטייה קדימה של פלג גוף עליון מדמה מצב של ישיבה ומקנה יציבות לגב.

12.5 מעצורים

רקע:

אמצעי הלחימה העיקרי של חייל החי"ר הוא נשקו האישי. בכדי לנצל את מלוא יכולתו כלוחם, עליו לשלוט בנשק בצורה הטובה ביותר. אחת הבעיות העיקריות בנשקים אישיים היא מעצורים. המונח "מעצור" מתייחס למצב שבו הרובה אינו יורה על אף שהוא אמור להיות טעון וההדק נלחץ. מעצורים עלולים להיגרם מסיבות שונות, כגון:

1. תקלה מכאנית באחד מחלקי הנשק

2. בעיה במחסנית

3. בעיה בתחמושת

4. טיפול לקוי בנשק

הזמן שבו הנשק מושבת עקב מעצור הוא זמן שבו החייל חשוף לאש האויב ללא יכולת לתת לה מענה ולכן חשיבות רבה ליכולת לזהות ולתפעל מעצורים בנשק במהירות וביעילות.

דגשים כלליים:

בכדי שתפעול המעצורים יהיה נכון ומהיר על החייל להקפיד על מספר דגשים:

1. מבט אל מכלול הנשק לפני תחילת תפעול מעצור - זיהוי סוג המעצור יתבצע על ידי זיהוי מצב המכלול (כפי שיפורט בהמשך), לכן על מנת לזהות את המעצור יש להפנות מבט אל עבר המכלול כדי לבצע את התפעול הנכון!
 2. נצירת הנשק והכרזה על מעצור - לאחר זיהוי המעצור הפעולה הראשונה שהחייל יבצע היא לנצור את הנשק (במידת האפשר) ולהכריז "מעצור" על מנת שחברי הצוות ידעו שיש לחפות עליו בזמן תפעול המעצור.
 3. הטיית הנשק בזווית של 45° בציר האופקי (ימינה אצל יורה ימני ולהפך אצל יורה שמאלי) בזמן תפעול המעצור.
 4. שמירה על קשר עין רציף עם המטרה ועם בית המחסנית בעת תפעול המעצור.
 5. מקום מסתור - יש לשאוף לתפעל את המעצור מאחורי מסתור או מחסה המספקים לחייל הגנה בזמן שהוא ללא יכולת להשיב אש הסיבה לכך היא:
- יציאה מקו האש - יש לתפעל את המעצור במקום מוגן. במצב אמת, החייל ירוץ לעבר מחסה. במטווח נדמה את היציאה מקו האש על ידי לקיחת צעד הצידה (יורה ימני ימינה).

זהירות :

בזמן תפעול מעצור יש להתייחס אל הנשק כאל נשק טעון. לפיכך, הרם את הקנה לזווית של 60° והטה את גוף הרובה בזווית של 45° כאשר פתח פליטת הכדורים מופנה כלפי הקרקע.

מעצורים נפוצים

מעצור ראשון

זיהוי המעצור:

1. במעצור ראשון, המכלול נמצא לפנים ואין כל סימן חיצוני המעיד על תקלה.
2. בוצע נקירה לא נורה כדור והמכלול נמצא לפנים.

איור 12 - מעצור ראשון

תפעול המעצור:

שלבי תפעול המעצור

1. הבט אל המכלול וזהה את המעצור.
2. הכרז מעצור ונצור את הנשק.
3. הכה בעקב המחסנית בעזרת כף היד כלפי מעלה. אם המחסנית לא הוכנסה עד סופה, פעולה זו תפתור את הבעיה.
3. דרוך את הרובה. אם המעצור נגרם עקב בעיה בדריכה, פעולה זו תפתור את הבעיה.
4. אם המעצור חוזר על עצמו שלוש פעמים ובמהלך הדריכה לא נפלט כדור מפתח פליטת התרמילים, הרי שלא מתבצעת טעינה בפועל – המחסנית תקולה. החלף מחסנית.

5. אם המעצור חוזר על עצמו שלוש פעמים ובמהלך הדריכה נפלט כדור מפתח פליטת התרמילים, הרי שהטעינה מתבצעת כראוי והבעיה בכדור או ברובה. הרים את הכדור שנפלט במהלך תפעול המעצור ובדוק האם פיקת הכדור נקורה.

אם פיקת הכדור **נקורה**, הרי שהבעיה בכדור עצמו - טען את נשק וחזור לירי.
אם פיקת הכדור **אינה נקורה**, הרי שהבעיה בנוקר - פנה למאחזק נק"ל מוסמך לבדיקה.

גורמים למעצור:

מעצור ראשון עשוי להתרחש גם כאשר יש כדור בבית הבליעה וגם כאשר אין כדור בבית הבליעה:

1. כאשר **אין** כדור בבית הבליעה:

- א. המחסנית לא הוכנסה עד הסוף אל בית המחסנית ולא ננעלה על ידי תפס המחסנית ולפיכך כדור לא נגרף אל בית הבליעה.
- ב. מחסנית בלאי ולכן אין כדור.
- ג. דריכה חלבית- דריכה חלשה, המכלול לא נסגר עד הסוף.
- ד. בעיה בשיניים הגורפות.

2. מעצור שנגרם כאשר **יש** כדור בבית הבליעה.

- א. הכדור הוא כדור עקר.
- ב. הנוקר שחוק או שבור ולכן לא מסוגל לנקור את הכדור.
- ג. מחסנית בלאי- מחסנית סגורה/ פתוחה מידי.

שים לב:

לעיתים החייל לא דורך כלל \ דורך חלקית\ מלווה את ידית הדריכה לפנים – כתוצאה מכך איטיות תזוזת המכלול לפנים מונעת מהכדור להיגרף.

לכן בסיום טעינת הכדור יש לבצע ווידוא כדור (דריכה חלקית ומבט למכלול על מנת לזהות שנגרף כדור). ווידוא הכדור מונע כ- 80% מהמקרים של מעצור ראשון והסיבות שבגללן יהיה מעצור ראשון הן כדור עקר או נוקר שחוק או שבור.

מעצור זה לא יתורגל בירי חי במטווח אלא רק ביבשים.

מעצור שני

זיהוי המעצור

במעצור שני המכלול נמצא באמצע בית הבליעה וניתן לראות בו שני גופים (שני כדורים או כדור ותרמיל תקועים).

איור 13 - מעצור שני

תפעול המעצור

שלבי תפעול המעצור:

1. הבט אל המכלול וזהה את המעצור.
2. הכרז מעצור ונצור את הנשק.
3. הוצא את המחסנית.
4. דרוך את הרובה פעמיים כאשר הנשק בזווית של 60° כלפי מעלה ומוטה בזווית של 45° בציר האופקי.
5. וודא שכל הכדורים והתרמילים חולצו מחוץ לרובה.
6. הכנס מחסנית אל בית המחסנית.
7. דרוך את הרובה.
8. באימונים - אם המעצור חוזר על עצמו פעמיים ברצף יש לחדול, לקרוא למנהל המטווח, לפרוק את הנשק ולהעביר חוטר.
4. במידה והמעצור חוזר על עצמו בפעם השנייה יש להביט לבית הבליעה על מנת לזהות אם נמצא שם תרמיל שהכרכוב שלו נקרע ולהעביר חוטר מספר פעמים על מנת לחלץ את התרמיל.

גורמים למעצור:

1. תקלה בשן הפולטת - כאשר השן הפולטת שחוקה, היא אינה פולטת תרמילים שנחלצו מבית הבליעה בזמן תנועת המכלול לאחר. בעת תנועת המכלול לפנים השן הגורפת גורפת כדור חדש, ונוצר מצב שהכדור החדש נדחק אל התרמיל שלא חולץ מבית הבליעה.
2. בלאי של מחסנית ניסיון להזנה כפולה.
3. מעצור זה לא יתורגל בירי חי במטווח אלא רק ביבשים.

4. מעצור שלישי

זיהוי המעצור:

במעצור שלישי המכלול נמצא מאחור וניתן לראות את בית הבליעה ואת תחתית המחסנית ריקה.

איור 14 - מעצור שלישי

תפעול המעצור

שלבי תפעול המעצור :

1. הבט אל המכלול וזהה את המעצור.
2. הכרז מעצור ונצור את הנשק.
3. הוצא את המחסנית מהרובה תוך כדי ירידה למצב כריעה.
4. הכנס מחסנית מלאה אל בית המחסנית.
5. לחץ על עצר המחלק - המכלול ישתחרר, ינוע קדימה ויטען את הרובה (לחיצה על עצר המחלק מחליפה את הצורך לדרוך את הנשק מחדש ועל ידי כך מקצרת את פרק הזמן בו הנשק במצב לא מבצעי).

גורמים למעצור:

מעצור זה נגרם כאשר התחמושת במחסנית מסתיימת.
ניתן למנוע מעצור זה על ידי החלפות יזומות של המחסניות, תמיד נשאך לכך שיהיה לנו מחסנית מלאה.

מחסנית מחוץ לנשק בעקבות תפעול מעצור:

תפעול מעצור המחייב את הוצאת המחסנית מהנשק (מחסנית ריקה או מחסנית תקולה) יש לתת עדיפות לתפעול המעצור ולאחר מכן לטפל במחסנית. בכל מצב לחימה נפעל באופן שונה:

1. **רתק** – על היורה להניח את המחסנית על ידו ולהחזיר אותה לאפוד בגמר הירי, לפני עזיבת העמדה או בזמן הפוגה.

2. **דילוגים** - בזמן תפעול המעצור המחסנית מונחת על הקרקע או תלויה על הנשק (באמצעות שיפצור). כאשר היורה קם לדילוג הבא עליו לקחת את המחסנית איתו ותוך כדי ריצה למחסה הבא עליו להכניסה למקום הכי נוח וזמין כדוגמת כיס המכנסיים או האפוד.

3. **הסתערות** - כאשר התפעול מתבצע בזמן הסתערות יש להשליך את המחסנית אל הקרקע.

נמנע מלהגיע למעצור גמר ונשאף תמיד להחליף מחסנית. ולכן נעשה החלפה טאקטית.

החלפה טאקטית:

הינה החלפה מחסנית באופן יזום טרם גמר תחמושת.

נשתמש בהחלפה זאת בכל הזדמנות שיש כלומר כאשר יש הפסקה בזמן לחימה אחליף למחסנית מלאה של 29 כדורים ואארגן מחדש את המחסניות בווסט, אמלא כדורים ועוד...

כיצד נעשה זאת?

הוצאת מחסנית מהאפוד, הצמדתה למחסנית של הנשק ע"פ האפשרויות שמוצגות בתמונה ואחזיר את המחסנית לווסט.

מעצורים חריגים

מעצור אי חליצה

זיהוי המעצור:

במעצור אי חליצה המכלול נמצא כמעט לפניו ללא נעילה ולא ניתן לדרוך את הרובה. ברוב המקרים הסיבה למעצור היא שהתרמיל תקוע בבית הבליעה.

תפעול המעצור

שלבי תפעול המעצור:

1. הבט אל המכלול וזהה את המעצור.
 2. הכרז מעצור ונצור את הנשק.
 3. הוצא את המחסנית (שלב חשוב במעצור אי חליצה).
 4. אחוז בידית הדריכה.
 5. בנשק מסוג M-16 ו-M-4 - הסר את היד החזקה מידידת האחיזה והחזק במתפסים.
 6. הכה עם עקב הקת על הקרקע ובו זמנית דרוך את הרובה בחוזקה.
- הקפד לכוון את הנשק בזווית של 60° למעלה בכל שלבי הפעולה.

גורמים למעצור:

1. לכלוך - הצטברות של חול ופיח בבית הבליעה שלא מאפשרים את חליצת הכדור.
2. חום - החום בבית הבליעה גורם להתרחבות התרמיל ואין אפשרות לחלוץ את התרמיל.
3. תחמושת פגומה - תחמושת עקומה, תחמושת ששהתה זמן רב בשמש, תחמושת מלוכלכת וכדומה.
4. שן חולצת שבורה או שחוקה.

מעצור ארובה

זיהוי המעצור:

במעצור ארובה תרמיל תקוע בפתח הפליטה בזווית של 90° למכלול.

איור 15 - מעצור ארובה

תפעול המעצור

שלבי תפעול המעצור:

1. הבט אל המכלול וזהה את המעצור.
2. הכרז מעצור ונצור את הנשק.
3. הוצא את המחסנית
4. דרוך את הרובה פעמיים כאשר הנשק בזווית של 60° כלפי מעלה ומוטה בזווית של 45° בציר האופקי.
5. וודא שכל הכדורים והתרמילים חולצו מחוץ לרובה.
6. הכנס מחסנית אל בית המחסנית.
7. דרוך את הנשק.

זהו המעצור היחיד בו נשמע חידוש קשר, בהתאם למיקום התרמיל בנשק, אם לא נשמע חידוש קשר צריך לתפעל כמעצור ראשון.

גורמים למעצור:

הגורמים למעצור אינם ידועים.

מעצור ברוך

מעצור זה מתרחש בנשקים מסוג M-16 או M-4 ולא בתבור או מיקרו תבור משום שידית הדריכה נמצאת מאחור והיא נפרדת מהמכלול.

זיהוי המעצור:

במעצור ברוך המכלול נמצא באמצע בית הבליעה ולא ניתן לדרוך את הנשק. תרמיל תקוע בין השושנה לידית הדריכה או בין השושנה לצינורית הגזים.

תפעול המעצור

שלבי תפעול המעצור:

1. הבט אל המכלול וזהה את המעצור.
2. הכרז מעצור ונצור את הנשק.
3. הוצא את המחסנית.
4. דרוך את הנשק (כמה שניתן) ולחץ על הביטוי התחתון של עצר המחלק
5. דחוף את ידית הדריכה לפנים.
6. החזר את המחסנית.
7. דרוך את הנשק.

גורמים למעצור:

הגורמים למעצור אינם ידועים.

תפעול מעצורים בלילה

כאשר מתרחש מעצור בתנאי חשיכה, קיים קושי לאבחן את מצב המכלול. על החייל לבצע אבחון על סמך ניסיונו ושיקול דעתו ולהסתמך על גורמים מסייעים, כגון הקולות ששמיעים חלקי הרובה ותחושתו בעת הירי. למרות זאת, גם במצב זה הפעולה הראשונה שיש לבצע היא הפניית מבט למכלול וזאת משתי סיבות:

1. לפעמים ניתן לזהות את מצב המכלול גם בלילה.

2. יש "לאמץ" את הפניית המבט למכלול כפעולה אוטומטית שהחייל מבצע תמיד ברגע שהוא נתקל במעצור.

מעצור בתחילת ירי בלילה:

כאשר נגרם מעצור בתחילת הירי, יש להתייחס אליו כאל מעצור ראשון. שמיעת שחרור נקירה בעת הלחיצה על ההדק מהווה אימות לכך שמדובר במעצור ראשון. בכדי להקטין את הסיכוי להיווצרות מעצור ראשון יש לבצע וידוא כדור.

מעצור במהלך ירי בלילה

אם החייל אינו מצליח לזהות את סוג המעצור במבט, עליו להפעיל שיקול דעת:

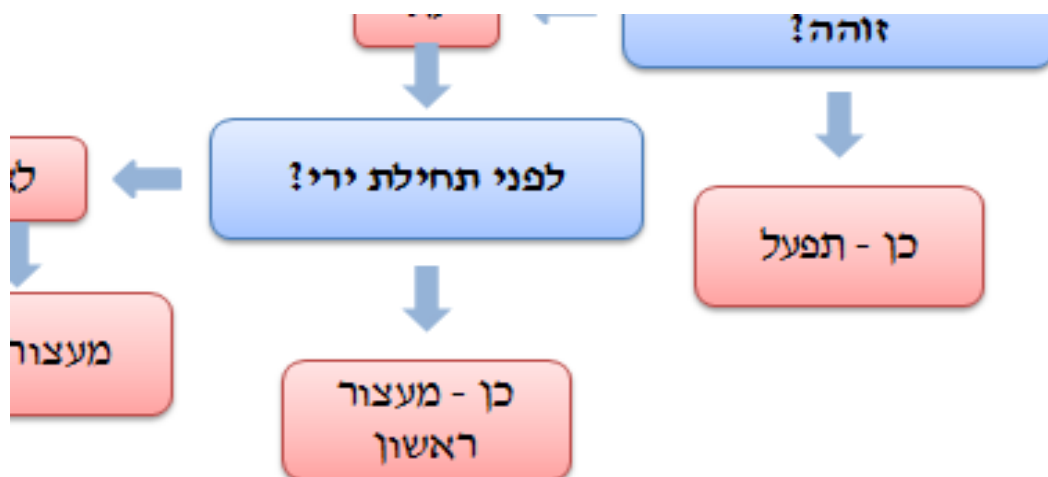
1. כאשר החייל יודע שהוא לפני ירי (לא ירה אף כדור) - עליו לתפעל את המעצור כמעצור ראשון .

2. כאשר החייל יודע שהוא בזמן הירי (ירה מספר כדורים בלבד) – עליו להוציא את המחסנית ולתפעל את המעצור כמעצור שני.

3. אם ניתן לדרוך חלקית את הנשק - יש לתפעל מעצור ברוך. (4M או 16M)

אם לא ניתן לדרוך את הנשק בכלל - יש לתפעל מעצור אי חליצה (מיקרו/4M/16M)

נדגים את השיקולים לתפעול מעצורים בלילה בעזרת תרשים:

פתרונות נוספים לזיהוי מעצורים בלילה:

סימון המחסנית - ניתן לצבוע את תושבת הכדורים במחסנית בטיפקס. הטיפקס מסייע בזיהוי מעצור שלישי בלילה.

12.6 ירי לילה

שתי הבעיות העיקריות בירי לילה הן:

1. זיהוי מטרות.
2. זיהוי כוונות - המכוון.

דרכים לביצוע ירי לילה - זיהוי מטרות

ישנם 3 דרכים לזיהוי מטרות בירי לילה:

1. סימולטור - קיימים סימולטורים בבסיסי האימונים השונים ברחבי צה"ל.

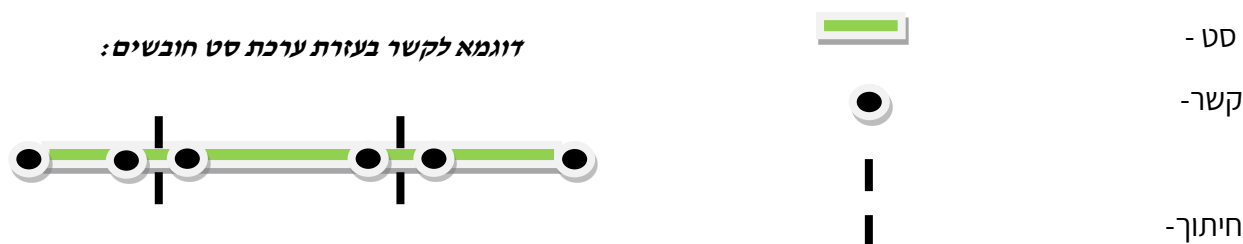
בסימולטור ניתן לשנות את התאורה בחדר על פי התנאים הרצויים וכך לתרגל ירי בלילה וירי בדמדומים. בעזרת הסימולטור ניתן לתרגל ירי על מטרות שונות ולבצע תרגילים שלא ניתן לעשות באופן מוחשי במטווח ובעיקר לא בירי בלילה. הנשקים הינם נשקים שהוצאו משימוש מדמים רתע בעזרת לחץ אוויר. יכולותיו של הסימולטור לדמות במאה אחוז את המציאות מוגבלות מכיוון שהוא נותן מענה ויזואלי בלבד. אך, על החייל להתאמן גם בתנאי שטח אמיתיים, בהם יתקל במהלך לחימה.

2. שיטת דימוי רשף - הכנת סטיקלייטים קטנים ע"י סטיקלייט וסט חובשים אותם נשים על קדח הקנה במטרת הקרטון

או נמרץ סטיקלייט על חלקי פלנלית ונתלה אותם גם כן על קדח הקנה.
נתרגל את החייל לירות על מה שהוא רואה- הרשף של הקנה (מדומה על ידי הסטיקלייט במטווח).
מטרות המדמות רשף יימצאו בטווחים המתאימים למקצה.
אופן הכנת דימוי רשף: את דימוי הרשף מכינים בעזרת סטיק-לייט וסט (חובשים).
נקב בעזרת המחט של הסט את תחתית הסטיק-לייט, ועשה חור בחלקו העליון של הסטיק-לייט למניעת וואקום.
המתן עד למילוי הסט בחומר הזרחני.
קשור את קצוות הסט וחתוך את החלקים שלא רלוונטיים.
קשור לאורך הסט כך שיהיו הרבה חלקים זרחניים, חתוך ושדך על המטרה במקום המיועד.

את חלק הזוהר יש להדביק במקום בו נמצא באמת הרשף ולא באמצע המטרה.

דוגמא לקשר בעזרת ערכת סט חובשים:

3. ירי לילה עם כוונות ברזל:

טווח ראייה 2 - הוא הטווח המקסימאלי בו כל המשתתפים במקצה מזהים את המטרות בלילה. שיטה זו מיועדת לאימונים בלבד. במצב אמת הירי יתבצע אך ורק לעבר מטרה מזוהה.

שלבי ביצוע המקצה ומציאת קו ראייה 2:

1. כל החיילים המשתתפים במקצה עומדים ביישור קו בקו מטרות כאשר לכל חייל מוגדרת מטרה.
2. החיילים הולכים לאחור ביישור קו כאשר מבטם מופנה לעבר המטרות.
3. כאשר אחד החיילים אינו מזהה את המטרה שלו כל החיילים עוצרים.
4. החייל שלא זיהה את המטרה יורד למצב הגבוה ביותר מבין המצבים בהם החיילים ירו באותו הלילה. לדוגמה:
אם המקצה הוא מקצה בכריעה, החייל ירד למצב כריעה, אם המקצה הוא במצב שכיבה, החייל ירד למצב שכיבה.
5. כאשר החייל לא מזהה את המטרה, כלל החיילים צועדים שני צעדים קדימה וקובעים את קו היורים, לכן קוראים לקו זה טווח ראייה מינוס 2.
6. אם החייל מזהה את המטרה, החיילים ממשיכים ללכת לאחור ביישור קו כאשר מבטם מופנה לעבר המטרות.
7. כאשר אחד החיילים אינו מזהה את המטרה שלו כל החיילים עוצרים.
8. החייל שלא זיהה את המטרה יורד למצב הגבוה ביותר מבין המצבים בהם החיילים ירו באותו המקצה.
9. כאשר החייל לא מזהה את המטרה, כלל החיילים צועדים שני צעדים קדימה וקובעים את קו היורים.

דגשים:

1. לקיחת שני צעדים קדימה נועדה לוודא שכלל החיילים מזהים את המטרות שלהם.
2. יש להקפיד על מרחק בטיחות מינימאלי של 10 מטר בין היורים למטרות.
3. המטרות יוקמו בסוללה של ה-100 מ' או בסוללה אשר ממנה נוכל ללכת לאחור מבלי להיתקל בסוללה אחרת.